

VOLKS ONTWIKKELING

17B 3867

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. K. F. PROOST,
G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuyzen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere informatie zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Zomergenoegens

door Dr. K. F. PROOST.

Zoals men ziet bevat dit nummer van Volksontwikkeling een aantal artikelen, die gewijd zijn aan den cultureelen zomerarbeid van verschillende organisaties. Aanleiding om een dergelijk nummer samen te stellen waren enkele indrukken, die de schrijver van dit inleidende artikel zoo in den loop van den zomer ontvangen had in verband met wat zoo'n zomer aan de massa biedt en wat de massa zoekt, en dat weer van uit het oogpunt van de cultureele, de volksontwikkelende waarde. En juist deze zomer moest wel tot bepaalde indrukken leiden, omdat hij zoo buitengewoon mooi was en zoovele kansen en mogelijkheden bood. En niet alleen dat hij mooi was, hij was harmonisch en van een egaalheid, als wij zelden beleven.

Welke die indrukken dan waren?

Stellig moest de eerste en meest domineerende wel zijn, dat naar den uiterlijken kant in de menschenwereld en in het bewegen der menschen, van dat harmonische, dat in de natuur heerschte, buitengewoon weinig te bespeuren was. Integendeel, het algemeene aspect was dat van rumoer en lawaai; van eindeloos gejacht en ontstellende onrust. Onze steden en stedekens waren vol van er uit- en er doorjagende menigten, de groote wegen waren er van overvuld. Indruk van geschetter en gefloeter, van geraas en davering, één groote lawaai-prestatie die aansloeg tegen de velden en de huizen.

En waarvoor dit alles? Om uiteindelijk de rust buiten te vinden? Om, uit afschuw voor de stad, waaruit men is losgebroken, de louterende aanraking met de natuur te zoeken, zich te verdiepen, nieuwe lichamelijke en geestelijke krachten op te doen? Voor een kleiner gedeelte allicht wel, maar gering is betrekkelijk het aantal van hen die het eenvoudige zwerven door de natuur waarachtig liefhebben en zoeken. En voor hoevelen is het onmogelijk zich los te maken van onze geciviliseerde samenleving! Hoevelen blijven zich daarbuiten gedragen als de stadsmensch, die niet zonder zijn steedsche genoegens leven kan. Men breekt los uit de stad, zeker, maar eigenlijk is het toch zoo, dat men de „cultuur” overplant naar het land.

Zoo maakt dit geheele zomerbedrijf den indruk van leegheid en holheid, als men geen erger woorden ter qualificatie gebruiken wil. Wat voor zin heeft het als een pas geopend natuurbad in twee dagen 30.000 bezoekers trekt, zoodat de badende menschen „als waterlilies” naast elkaar staan? Het zou naïef zijn te meenen, dat dat ook maar iets te maken had met natuurgenoet of met een terugkeer tot de natuur. Het gaat om de conversatie, het badpak, het bijbe-

hoorende restaurant, om het bewaren van het mondaine en ontaardt straks in erger dingen. De genoten en te genieten genoegens van het buitenleven behoeven hier niet opgesomd te worden; aan onze zee-stranden en andere centra van zomerleven vindt men ze in allerlei variaties: danspartijen, muziek, men bridget, straperloot, ja dit laatste is het allernieuwste en blijkt een wonderbare attractie. Een ongekende speelwoede heeft zich dit jaar ontketend in ons landje, dat daar anders niet zóó veel aan pleegt te doen. En aan dit alles worden dan de schoone herinneringen ontleend, waarmede men den winter ingaat. Men kan dit alles zien als de elementen eener ondergaande cultuur, die in het dagelijksch leven geen stijl meer brengen kan en bestempelen met den naam van burgerlijk. Men zal dan niet ver van de waarheid af zijn. Of is dit pessimistisch gezien en is het eigenlijk altijd zoo geweest? Het wil ons toch voorkomen dat, omdat het alweer zoo begrijpelijk is — dit jaar het proces der leegheid, der innerlijke leegheid, duidelijker is dan vroeger jaren. Begrijpelijk in het licht der wereldsituatie, die steeds spannender en dreigender wordt. Want ook weinig zomers brachten interessanter dagbladen, weinig zomers waren zoo vol van angstig gerucht en ontreddeering. En op een vulkaan danst men graag. Men vlucht in de holheid der luidruchtigheid om de werkelijkheid te ontgaan. De ziel kan de spanning niet dragen en zoekt zich te redden in de luchtigheid. In een wereld van matelooze ellende laat de schijnvreugde te hooger op. Maar zij is geen triump over het leven, negatieve wanhoopsuiting. De geest kan weinig verdragen. Alleen het vluchtige trekt nog. Men zoekt sensatie, de sterke prikkeling. Sensationeel zijn de wereldgebeurtenissen, sensationeel de dagbladen, ook al in hun uiterlijk, sensationeel de vermaken, het is alles kermis. Maar het is geen waarachtige cultuur, het is zonder eenigen wezenlijken stijl. De decadentie ligt er dik boven op. *Untergang des Abendlandes*.

Boven teekenden wij een en ander van wat gezocht wordt door de menigte en wij wezen er in het bijzonder op dat het alles zoo „onnatuurlijk” is in den tijd, dat de natuur hoogtij viert en het leven eigenlijk zoo anders ingesteld moest zijn. Is het echter billijk den nadruk te leggen op het *zoeken* van deze genietingen? Moet hier niet meer de nadruk vallen op wat *geboden* wordt? Want wij moeten niet vergeten, dat het hier eigenlijk alles ondernemingen geldt. Onderneming is het lunapark, onderneming in het strand, onderneming is het villadorp, onderneming is de dierentuin, onderneming zijn de treinen en de autobussen, onderneming is de grond. En voor de onderneming is geld noodig en voor het slagen van de onderneming is winst noo-

dig. De genieting is winst-object van den ondernemer. Er wordt gespeculeerd op wat in een mensch zit aan lagere instincten, Hoe geraffineerder, hoe meer winst. Een stuk natuur exploiteeren is een groote kunst, een badplaats tot bloei brengen vereischt veel hoofdbrekens. Het gaat niet om de schoonheid en de diepere beleving, de exploitatie moet kloppen. Als het seizoen voorbij is, verhalen de dagbladen niet van de schoonheid van den zomer om de schoonheid zelve, maar bepalen zij zich tot de winst die door het mooie weer kon worden behaald. Er is maar één maatstaf en die is het geld dat er uitkwam. Wij behoeven ons daarover niet te verbazen in een wereld, waarin alles tot waar is gedegradeerd. Waarom zouden wij het gewoon vinden dat een fabiek er niet is om artikelen voort te brengen, maar om winst te maken en er ons wel over verwonderen dat de zee of een bosch als waar werd beschouwd? Ook dat is al een oud verschijnsel. Maar het wordt een mensch toch wel eens angstig te moede, dat er langzamerhand geen stukje grond meer is, waar niet op de een of andere wijze uitgehaald is wat er aan geld in zit en dat alles in handen van ondernemers valt. Wij doen echter goed om deze dingen te zien, zooals zij zijn, ons geen illusies te maken en te weten dat wij telkens weer met vermommen te doen hebben. Om alweer maar geen erger woorden te gebruiken.

Is ook in dit opzicht deze zomer erger geweest, al is het verschijnsel al oud? Natuurlijk wel, in verband met de wereldsituatie. Het bedrijfsleven kwijnt, uiterste list moet worden gebruikt om nog wat te verdienen. Geen wonder dat men zich met alle kracht op zomer-genoegens toelegt. Er zit nog wel geld bij de menschen, het is maar de kunst ze er van te ontdoen. Daarom wordt alle reclame nog wat brutaler en schetterender om haar suggestie nog sterker te maken. Daarom worden alle feest-mogelijkheden uitgebuit. Dit jaar was den ondernemers mee, allerlei steden konden hun zooveelhonderdjarig bestaan vieren; dank zij den nood der tijden gelukte het om hier en daar de kermis in eere hersteld te krijgen, konden concessies gemakkelijker verkregen worden. Overal stranden, overal dierenparken en wat niet al. De ondernemingen bloeiden. En tegelijk heette het dat men allerlei gevoelens van dieperen aard diende! De prijzen werden laag gesteld, zoo laag dat er bijna geen winstmarge bleef. Maar toch, men wist er leven in te brengen.

En de zomer daverde van gerucht.

Er werd dus veel geboden. En de psychische gesteldheid der menigte werkte mede om overal de ondernemingen te doen slagen. Zij werd — het woord is niet fraai — een gemakkelijke prooi, daar de

weerstand steeds geringer wordt. Wij wezen er boven reeds op. Wij zijn ontredderd. In alle opzichten, in alle kringen. De tijd kan alles brengen. Fascisme, oorlog, revolutie, communisme. Nergens is eenig houvast. De misère waart overal om ons heen. Elke dag brengt verrassingen. Geniet dan ook maar den dag, pluk het oogenblik. Aanpassing in de chaotische verwarring is onmogelijk, want waar zouden wij ons bij aanpassen? Bij het eenig zekere van dezen tijd, het versnellende tempo, blijken wij ons niet te kunnen aanpassen. De wereld is een dolhuis: de eene helft werkt zich een ongeluk, de andere helft loopt leeg. Alle groepeerings veranderen, wie vroeger vrienden waren, zijn nu vijanden. Er is een schijn van rust in de verhoudingen, inderdaad verscherpen zij zich, de wrok tast zich op. Tot de brand uitbreekt. Innerlijk is de wereld voos en staat zij op instorten.

En wij straperloën en briden en dansen en staan als waterlelies naast elkaar!

Zomer 1933.

De onderneming bloeit!

Is dit alles te pessimistisch en wat heeft het met de volksontwikkeling te maken?

Te pessimistisch, ja, als wij niet naar het algemeene, maar naar het bijzondere kijken. Het is mogelijk dat wie in zijn kring rondziet, een geheel ander beeld geeft. Hij zal zich misschien verheugen in de dingen, die in zijn kring mogelijk zijn en bloeien. Hij stelt zich buiten de leegte van het mondaine, geciviliseerde gedoe. Voor hem geldt misschien: zoo is de wereld nu eenmaal, wij zijn in de bezinning bijeen. Hij kijkt slechts naar wat er in zijn omgeving leeft.

Een en ander is er natuurlijk wel. Wij kunnen ook denken aan de vele openluchtvorstellingen, op tal van plaatsen met ernstige bedoelingen gegeven. ¹⁾ Wij denken hier in het bijzonder aan een belangrijke gebeurtenis als de vertooning van „Mariken van Nieumeghen” op het marktplein te Nijmegen, met zooveel toewijding gegeven en door zooveelen bijgewoond.

Wij kunnen ook denken aan de honderden, misschien wel duizenden, die werkelijk de natuur introkken, inderdaad iets beleefd hebben van schoonheid en vreugde, van wijding en ontroering, voor wien het niet ging om de jazz of om het pension, dat meer of minder bood.

Wij kunnen ook denken aan de velen, die in hun vacantietaid de combinatie zochten van het genieten van de natuur en het overdenken van belangrijke levensproblemen, die verdieping en genieting zochten

¹⁾ Hierover hoopt de redactie van Volksontwikkeling nog een afzonderlijk artikel te publiceren.

en vonden en voor wie zomerdagen een bron geweest zijn van geestelijke verdieping en van groote ontspanning. Daarvan zullen de volgende artikelen getuigen.

Maar om dit plus en min, om kleinere groepen gaat het hier toch in den grond niet. Tenslotte gaat het — en hiermede komen wij tot het verband van onze opmerkingen met de volksontwikkeling — om de gebrokenheid van den levensstijl. De volkeren hebben geen stijl, geen cultuur meer. Het volksleven is inhoudloos geworden, humbug en snobisme. En nu houde men in het oog dat volksontwikkeling niet is een ding van zwaarheid en gewichtigheid, van kennisvermeerdering of geleerdheid. Eenvoudig gezegd: volksontwikkeling is evenzeer een zaak van ontspanning, van blijheid. Ook feestvieren, feestelijk gestemd zijn op de juiste wijze, is een zaak van cultuur, van stijl. In ondernemershanden kan daar natuurlijk niets van terecht komen, want daar zoekt men geen stijl en geen blijheid, daar zoekt men winst. En om winst te behalen, moet men niet op het beste in den mensch werken, maar op zijn lagere instincten.

Het is niet waar, dat de menigte niet iets beters zou willen. Als men het betere maar bood, of liever, als de structuur van den tijd een andere was en de maatschappelijke verhoudingen op een andere basis waren opgebouwd. Maar zoover, dat er een nieuwe cultuur, een het volk omvattende cultuur zou kunnen bestaan, zijn wij nog lang niet. Verdeeldheid en verbrokkeldheid beheerschen onze wereld.

Homo homini lupus, de mensch een object van winst, modern gezegd. Omdat het vanzelf oprijzende er niet is, moet er geboden worden. Het is dwaasheid te beweren, dat het goede gebodene niet zou worden aanvaard. Een menigte kan tot massa in de beleving van iets groots en schoons worden. Maar het meeste gebodene raakt niet de kern van het leven, van het algemeene leven. Wat wordt b.v. op het tooneel vertoond, dat het hart van het volk raakt?

En nu is de groote vraag, als wij ons daarbij tot den zomer bepalen, valt er iets te doen en wat valt er te doen? Overdreven illusies moeten wij ons daarbij niet maken. Wie zou meenen de winzucht te kunnen keeren, te kunnen concurreeren met de „onderneming”? Zoolang er concurrentie is tusschen den ondernemer en den cultuur-idealist, blijft de zekerheid dat het ideële het niet massaal wint. En evenmin zullen wij gelooven dat bij de huidige spanning en dreiging der wereldsituatie de ziel der menigte zich op het goede zal instellen.

Er zou echter misschien toch iets kunnen gebeuren. Waarom zouden niet reizende spelers onze steden en dorpen in den zomer kunnen afreizen

en buiten voorstellingen geven? Maar dan ook van stukken die iets van den zomer uitdrukken, van zijn blijheid en heerlijkheid. Waarom zouden geen dansfeesten georganiseerd kunnen worden? Maar dan geen jazz en dergelijke zaken, maar wat bij het land en de omgeving past. En waarom zouden stedelingen en dorpingen geen zinrijke uitvoeringen en vertooningen kunnen geven, als resultaat van gemeenschappelijke arbeid? Waarom zou geen muziek en zang massaal kunnen bijdragen tot het strijdvolle leven? En waarom zouden geen sportfeesten kunnen plaats vinden, waarin iets van de nobelheid des levens zich openbaart? Natuurlijk niet op de zinloze wijze, waarop bijna alle sport wordt bedreven, in den stijl der concurrentie.

In de dingen die wij noemden is het vooral de uitbeelding van het leven door de menschen, die op den voorgrond treedt. Openbaart echte cultuur zich niet steeds door de activiteit, die de krachten in ons losmaakt? Wij zouden ons dit willen voorstellen grootsch en massaal. Hier zou iets te organiseeren zijn.

En dan zou er iets van zomer-cultuur kunnen groeien.

Het zomerwerk van het Nederlandsch Jongelingsverbond,

door H. GORDEAU.

Ofschoon het Nederl. Jongelingsverbond juist op 23 October voor de tachtigste maal zijn Stichtingsdag hoopt te herdenken, — daarmee de oudste protestantsch christelijke jeugdorganisatie is en bereids een heele historie achter den rug heeft, — zijn Zomerwerk dateert pas van omstreels 1911, toen voor het eerst, op de terreinen der bekende Stichting „Hoenderloo” het eerste Jongenskamp gebouwd werd.

Sindsdien heeft deze speciale arbeid zich al meer uitgebreid, zodat thans gedurende de zomermaanden in het mooie Buitenhuis „de Ernst Sillem Hoeve” aan den rijkstraatweg van Balthoven, of den Dolder naar Soestdijk, en op de beide Kampterreinen te Hulshorst (voor jonge mannen) en te Oud Leusden bij Amersfoort (voor jongens van 12—16) honderden jongeren gelegenheid vinden hun vacantedagen of weken zóó door te brengen, dat ze na afloop en in herinnering nóg dankbaar en blij kunnen zijn, om de fijne wijze, waarop ze uit zijn geweest.

Om te preciseeren: het Jongenskamp zag alleen dezen zomer 1000

gasten (846 jongens met 154 man staf) het Jongemannenkamp te Hulshorst 300 man (waaronder 125 werkloozen, waarop we nader nog terug komen, en een 25 man staf), het Zomerhuis had 4000 mandagen, terwijl eindelijk nog aan de door het Verbond georganiseerde reizen, naar Zuid-Limburg en het Sauerland, ongeveer 50 man deelnamen. We schatten dus zeker niet te hoog, wanneer we stellen, dat gedurende dezen zomer meer dan 2000 jonge menschen voor langer of korter tijd, onder de leiding van Bondswege hun vacantietaid hebben doorgebracht, op een manier, die de kans open laat, dat het opbouwende en karaktervormende element volkomen tot zijn recht komen kon.

Hoe mooi dit getal op zichzelf is, in vergelijking tot het totaal van 32700 georganiseerden (18900 jongemannen en 13800 jongens) gaat het toch slechts om ruim 6 pCt.; een feit, dat als vanzelf de beide vragen rijzen doet: „Hoe dat zoo komt; en of dat zoo blijven kan”.

Laat ons allereerst vaststellen, dat de aantallen, ondanks crisis en malaise zelfs, van jaar tot jaar rustig stijgen. Voor het Jongemannenkamp bedroeg deze stijging, dank zij een intens gevoerde propaganda, zelfs 25 pCt. En de prachtige zomer heeft voor Hulshorst en E.S. Hoeve het bezoek eveneens gunstig beïnvloed. Maar — voor honderden onzer leden bestaat er nog steeds geen gelegenheid om vacantie te nemen. Nu en dan een vrije dag is al mooi. En de heerscheende werkloosheid maakt het lastiger, dan ooit werk, dat men nog heeft, door het stellen van eischen ten deze in de waagschaal te gaan stellen. Een tweede oorzaak, van heel wat gunstiger aard trouwens, welke remmend inwerkt op het Bondszomerwerk, schuilt in het feit, dat het Verbond doelbewust zelf telkens weer den nadruk legt op de groote beteekenis van het gezinsleven, en er zeker geen kritiek op uit wil oefenen, wanneer ook de opgroeiende kinderen met Vader en Moeder samen uittrekken gedurende de vacantie. Eindelijk nog vindt verreweg het grootst deel der Bondsleden zijn woonplaats ten plattelande, waar de behoefte om eindelijk weer eens tot de natuur terug te keeren, uit den aard der zaak niet bestaat, ook al blijft daar de verandering van omgeving en gezelschap aanlokkelijk genoeg. Gaan we voor de Kampen de herkomst der gasten na, dan blijkt ook, dat uit de steden het grootste contingent wordt aangevoerd. Voor het Jongemannenkamp b.v. 70 uit Rotterdam, 30 uit Amsterdam, 40 uit Twenthe, 20 uit Schiedam, 15 uit Vlissingen, 10 uit Weesp; waaronder 85 kantoorbedienden, 65 vaklieden, 40 fabrieksarbeiders, 20 onderwijzers; voor het Jongenskamp zijn de getallen Rotterdam 166, Amsterdam 115, Schiedam 43, Haarlem 42, Scheve-

ningen 41, Utrecht 25, Enschede 23, Hilversum 21, Hillegersberg 21, Delft 20, Deventer 19, Dordrecht 19, den Helder 14, Weesp 13, Groningen 12, Vlaardingen 11, Ridderkerk 10, terwijl dan nog een 231 jongens resteeren uit diverse plaatsen, die alleen kwamen of in groepjes van 2 en 3.

Zeker is het, dat het Nederl. Jongel. Verbond, wanneer het, door intensiever propaganda over de geheele linie, zijn Zomerwerk nog zou willen opvoeren, over een aanzienlijk achterland beschikt, dat als terrein van arbeid zijn dankbare vruchten wel zou geven. Maar, bij Buitenwerk wellicht nog sterker, dan in den gewonen arbeid binnenshuis, komt het in hooge mate op de leiding aan, goede leiding, welke veel moeilijker te vinden is, dan de gasten. Vandaar, dat we op de vraag: „Of dat zoo blijven kan?” antwoorden: „Er is rustige groei; we hebben er geen behoefte aan ook maar in iets kunstmatig op te gaan jagen.”

Deze rustige houding vloeit goeddeels voort uit de visie, welke we op heel dit Zomerwerk hebben. En het zal wellicht de moeite loonen iets dieper in te gaan op de vraag: „Wat we met dit Zomerwerk bedoelen?”

Volwaardige vrije-tijds-vulling. Zóó is het wel op z'n allerkortst saamgevat; maar levensbeschouwing, milieu en persoonlijke geaardheid maken een dergelijke tijds-vulling voor verschillende groepen toch wel zeer verschillend.

Zoolang het leven, ook van jonge menschen zoo goed als geheel door arbeid in beslag genomen werd — in 84-urige werkweken b.v. waarnaar we stellig niet meer terug verlangen — was heel de vraag van goede vrije-tijds-besteding en haar beantwoording van niet meer dan academische betekenis. Sinds echter de achturige arbeidsdag, met vrijen Zaterdagmiddag, vrijwel gemeengoed werd voor duizenden, werd vooral voor jeugdorganisaties, diezelfde vraag dringend en haar beantwoording noodzakelijk. Nu duizenden jonge menschen week na week en maand na maand werkloos omhangen is voor iedere meelevende jeugdleiding de kwestie: hoe vullen we al den leegen tijd dezer jonge menschen? haast tot een obsessie geworden. En voor een zeer klein gedeelte slechts trachten we dan het gewenschte antwoord te vinden in ons Zomerwerk, dat in het N. J. V. voor de meeste deelnemers slechts een periode van één week omvat, voor sommigen zelfs zich niet verder uitstrekt, dan een enkel week-end.

Er zijn menschen genoeg, die twijfelend vragen, of een dergelijke spannetijds überhaupt wel iets beteekent tegenover de troosteloosheid van al de overige weken. Met stelligheid antwoorden we hen: „Ja!

Ge moest er de jongens, werkloos of niet, zelf maar eens van hooren getuigen, hoe een enkele week van gezellig verkeer, in waarachtige vriendschap, met onderling begrijpen en in een sfeer, die allen bekend en geliefd is, voor maanden weer moed geeft en kracht tot verder dragen.

Metendoor is daarmee reeds gezegd, wat we met ons Zomerwerk bedoelen. Het woord „sfeer” is er een, dat onder ons veel en graag wordt gebruikt en naar we meenen, terecht; al valt het dikwijls moeilijk anderen duidelijk te maken, wat we er mee bedoelen. Toch dient ook hier de poging nog maar eens gewaagd. We willen zoo graag, dat de jongen of de jongeman, die in een gezond gezinsmilieu opgroeit en verkeert, het beste van de positief bouwende elementen uit die omgeving óók terugvindt in zijn zomer-ontspanningsleven. Nu is het volkomen duidelijk, dat de intensiteit van genieting volstrekt niet wordt bepaald door de hoeveelheid geld, of door de overdaad, welke eraan ten koste wordt gelegd. Integendeel, waarachtig genot wordt eerder gehinderd dan bevorderd door smulpaperij, fijne dineetjes en prikkelende dranken. Vandaar dat we naar het stoffelijke zooveel waarde hechten aan *soberheid en eenvoud*, wat het smakelijke en smaakvolle allerminst uitsluit. Ook in gezond gezinsleven wordt daarop immers gelet? En wat we met ons Buitenwerk, zoo goed als met onze Woonhuizen voor vrijgezellen, allereerst vóór hebben is dit: een *echt gezond christelijk gezinsleven zoo dicht mogelijk te benaderen*.

Dat openbaart zich echter niet uitsluitend, zelfs niet in de eerste plaats, in het stoffelijke. Dat is dan ook slechts de omlijsting of omvatting van „*de sfeer*” waarover we het reeds hadden. Die sfeer zelf wordt geschapen uit geestelijke, uit gevoels- en uit verstandelijke elementen.

Is het in het christelijk gezin gezonde gewoonte iederen maaltijd met gebed te beginnen, met dankzegging te sluiten, waarom zouden we datzelfde dan ook op reis, in het Kamp, of binnen de muren van ons Zomerhuis niet volhouden! En de jongeman, die gewend is op Zondag geregeld zijn kerkgang te maken, dient ook in onze ontspanningsoorden daartoe gelegenheid te vinden. Het is duidelijk, dat de jongen of jongeman zelf het van deze levenshouding niet af laat hangen, of hij zal komen of niet. Evenmin stelt het Ned. Jongel. Verbond het als eisch, dat men deze levensbeschouwing geheel deelen moet, om in Zomerhuis of Kamp te worden ontvangen. Graag wil het voor ieder jong leven, ook door zijn Zomerwerk, tot een zegen zijn.

Wat wel wordt geëischt van iederen gast, dat is: *erbied voor het heilige, vertrouwen in de leiding, aanpassing bij het milieu*.

Er bestaan menschen genoeg, die ondanks eigen geloof in breedheid van blik, toch betwijfelen, of een dergelijke voorwaarde het verblijf van eenig andersdenkende in den N. J. V.-kring niet onmogelijk maken moet. Feit is evenwel, dat toch voor een groot deel de zomer-gasten uit niet-christelijken kring komen en zich echt op hun gemak gevoelen. Een zekere affiniteit tusschen gast en omgeving dient er ondertusschen wel te bestaan; evenals tusschen gast en gast; en tenslotte wordt dit alles ook door levensbeschouwing beheerscht. Maar tenslotte wordt iemands waarde vooral door zijn omgeving niet allereerst beoordeeld, naar hetgeen hij *leert*, maar naar hetgeen hij *blijkt te zijn*. En indien jong christendom om de ziel het lichaam zou vergeten, wanneer het niet vol blijdschap kon wezen, evenzeer als vol ernst, dan was het reeds daarmee geoordeeld.

Bij al de eenvoud van levensmilieu, voeding, kleeding, tractatie, bij de wijding, welke hier voor iederen dag onmisbaar wordt geacht, weerklinkt de vroolijke lach, het lustige lied, de geestige scherts volop. Aan het jonge lichaam wordt voldoende rust gegund, maar de Spelleiders, die geen enkele week ontbreken, durven ook bij *sport, spel en morgengymnastiek* een pittige inspanning te vragen. En het moet al heel ongunstig weer zijn, wanneer het dagelijksche *zwemmen* achterwege moet blijven. Met den meer of minder uitgestreken *zwerfstocht* te voet of per fiets, met een spel dam, schaak, stoelbak of ping-pong wordt zoo de langste dag zelfs makkelijk gevuld.

Toch zijn waarschijnlijk de oogenblikken en kwartieren en zelfs halve uren tusschen dat alles in van de grootste beteekenis. En het is stellig niet aan den buitenkant te zien, en nog minder in de eerste uren, wat een jongen of jongeman inwendig bezig houdt, beweegt, ontroert of zelfs kwelt. Op het onverwachtst echter, als terloops tusschen een grap en een lied in, wordt door den een of ander een opmerking gemaakt, een woord losjes daarheen geworpen, dat op eenmaal in het hart van een ander nauwelijks-onderdrukten-strijd weer op doet laaien, of ook wel dat een lichtstraal werpt op een vraag, die lang onoplosbaar scheen. En dan zoekt de wakker-geschrokkenen straks gelegenheid tot een gesprek met een vriend, met een leider, dat tusschen die beide als vertrouwelijkheid verzwegen blijft, of ook wel aanleiding geeft tot een plotselinge algemeene en diepgaande bespreking over vraagstukken, welke hemel en aarde, tijd en eeuwigheid, persoonlijk of heel het maatschappelijk leven kunnen raken. Vooral het avonduur, wanneer de absolute stilte heerscht onder de bestarnde lucht, leent zich tot dergelijke besprekingen, waarbij de luisteraar soms nog meer opsteekt, dan zij die spreken.

En onmiddellijk na zoo'n bespreking sluit een dagsluiting prachtig aan. Maar het is evengoed mogelijk, dat alle ernst, alle zwaarwichtigheid ook weer door een enkele grap wordt weggevaagd.

Zit juist in die sterke afwisseling van lijfs- en zielsbeveiliging, van ernst en luim, van sportieve inspanning en heerlijk luiëren de wondere bekoring voor onze jonge menschen van heel dit zomerleven, in welken vorm dan ook?

De jongens zelf zullen op een dergelijke vraag, welke hun nimmer gesteld moet worden trouwens, wel geen antwoord geven. De fijnste levenservaringen worden door jonge menschen zeker niet onder woorden gebracht. Slechts een extra stevige handdruk of een enkele blik getuigen ervan, dat de vakantie-week wel iets heel bijzonders is geweest.

In deze crisisjaren geldt dat wel in bijzondere mate voor hen die werkloos zijn en toch een week in de Kampen, een week in ons Zomerhuis komen doorbrengen.

De deelnemers van een dergelijke week weten niet van elkaar, wie nu voor eigen rekening komt, of wie er door de vrijwillige bijdragen van zijn medebondsleden toe in de gelegenheid werd gesteld.

In de eigenlijke werkkampen, waarvan we er in dezen zomer een drietal hadden, is dat natuurlijk anders.

De deelnemers kwamen ditmaal uit Twente, Rotterdam, Amsterdam en Vlissingen. Verreweg de meesten waren reeds meer dan een half jaar zonder en er zaten textielarbeiders onder en scheepsbouwers, bouwvakarbeiders en kantoor mannen.

Men moet niet naar het uiterlijk oordeelen, wanneer men hun moeilijkheden wil leeren kennen. Er zijn er onder, die met een veel gebruikt confectie-pak toch „mijnheer" blijven. De moedeloosheid van houding, de matheid van toon en het neergeslagen oog, zeggen meer.

In het algemeen gesproken vinden ze een week in kamp of zomerhuis juist daarom zoo fijn, omdat er dan niet over werkloosheid gesproken wordt. Maar het wordt hun zelf meestal te machtig; heelemaal hun leed verzwijgen kunnen ze niet. En wanneer ze over hun toekomst beginnen, zonder eenig uitzicht; over hun verloovingsjaren, zonder kans op een huwelijk, over hun ouderlijk huis, waar ze niets inbrengen, dan schiet een mensch het hart vol. Dan laat de moedeloosheid zich niet meer terug dringen en gluurt het spook van de armoede om den hoek. En wat het meest verbaast, dat is, dat de jongens nog zijn, zooals ze zijn! Wel heel sterk blijkt dat hun C. J. M. V. en hun Verbond onuitputtelijke bronnen voor hen zijn van conversatie en vriendschapsleven, maar ook dat hun moeilijk leven erdoor wordt beschermd en bemoedigd.

Brengen hun onbekende makers de verblijfkosten voor hen bij elkaar, de Vrienden uit de eigen plaatselijke Vereeniging zorgen voor de reiskosten en wat zakgeld. Dit soort vereenigingsleven lijkt ons van nog hooger waardij, dan het methodisch op z'n best in elkander gezette programma: het getuigt van echt christelijke solidariteit.

Met werklooze jongens zoo tot zestien jaar hebben we gelukkig nog niet te rekenen. Maar de zoons van werklooze vaders dan? Ja, ook zij zijn tot een bepaald aantal, in onze Jongenskampen te gast geweest, doordat de andere jongens voor hen betaalden.

Het slotwoord kan zeer sober zijn, schoon we het niet willen laten ontbreken.

We handelden over het Zomerwerk van het N. J. V. zooals het zich openbaart, zooals het door de beginselen van eenvoud, lichaamsnaast karakterverzorging, eerbied voor het heilige, vertrouwen in de leiding, aanpassen bij de sfeer, benadering van gezond christelijke gezinsleven en het denk-om-je-buurman! beheerscht wordt.

Maar het begint niet pas als het begint; en als de laatste gast vertrekt is het niet afgelopen.

Het eischt een ontzaglijk stuk voorbereiding in vorming van leiders, in correspondentie, in onderling overleg, in bouw, verzorging van het materieel en inkoop. En de leiding, wanneer alles eenmaal draait is geen kleinigheid, en een spannende, vermoeiende bezigheid tevens.

De jongere komt, omdat hij vacantie heeft en „een vrij, blij leven” wil hebben, wat z'n volle recht is.

De leiding draagt de verantwoordelijkheid, bij dag en bij nacht; als de zon schijnt en wanneer het een week lang niets doet, dan al maar regenen.

En toch klaagt ook de leiding niet.

Want het is anderzijds toch ook weer zoo'n mooi, zoo'n goed, zoo'n waardevol werk, jonge menschen in een week van ontspanning, eerlijke vreugde, en occasioneelen ernst, weer moed te mogen geven en kracht voor een jaar van wie weet, hoe moeilijke omstandigheden.

Het Zomerwerk van de Vrijzinnig Christelijke Jeugd Centrale

door J. M. VAN VEEN

De Vrijzinnig Christelijke Jeugdbeweging heeft haar eigen jeugdwerk, haar eigen jeugdzorg geschapen. Het waren leden van de Vrijzinnig Christelijke Studentenbond (V.C.S.B.) en van de Vrijzinnig Christelijke Jongerenbond (V.C.J.B.), die het kampwerk begonnen en aan verschillende andere soorten van werk voor de jeugd mee gingen doen.

Dat ligt in de aard der rede. In de Studentenbond en de Jongerenbond waren jonge mensen tot God gekomen. Zij waren tot religieus leven geroepen. En het is in de geschiedenis nog altijd zoo geweest, dat daar, waar mensen deze roepstem vernemen en volgen, zij andere mensen tot datzelfde willen brengen, wat zij tot hun vreugde en heil hadden gevonden. Maar dit „roepen” van andere mensen beteekent ook voor henzelf iets geweldigs; zij vinden namelijk op deze wijze een vorm, die hun gelegenheid geeft, hun eigen tot bewustzijn gebracht religieus leven waar te maken, concreet en reëel te vormen.

Het zijn deze twee elementen, die b.v. in de uit- en inwendige zending der Christelijke kerken tot uiting komen. Want de zending hebben we niet alleen te beschouwen als een middel tot uitbreiding der religie, maar ook als een middel, waaraan de religie der Christenen zich kan „bepaalen”, vormen. Het werk in de achterbuurten van het Leger des Heils doet niet alleen goed werk aan de paupers, maar ook aan *eigen* leden, die een concreet arbeidsveld, werkobject hebben op deze manier. En zonder werkobjecten wordt religie steriel en abstract. Trouwens waarachtige religie schept zich deze werkobjecten vanzelf.

Het jeugdwerk der Vrijzinnig Christelijke Jeugdbeweging beteekende voor haar leden een werkobject. Dat was van minstens even veel beteekenis als haar pogingen om door het jeugdwerk jongens en meisjes tot God te brengen. Want mensen te wekken voor religieus leven, ach, het is onze ervaring, dat dat, van de menselijke kant gezien, niet zoo lastig is. Naar de wekroep willen de jongeren best luisteren. Zelfs wanneer wij in ons jeugdwerk het beginsel van onze arbeid meer concreet stellen, dat we principieel mogen noemen: de medearbeid aan de komst van het Godsrijk op aarde. Wat echter *wel* zeer moeilijk is, dat is het realiseeren, het levend maken van de wekroep in het leven der jongens en meisjes, zóó dat de geestdrift van „het eerste oogenblik” wordt tot duurzame trouw aan religieuze waarden. En nu is het toch wel leerzaam, dat zij, die onder gunstige

omstandigheden hebben mogen werken of leiden in een kamp of een club over het algemeen voor goed gewonnen zijn voor onze beweging. Zij hadden gelegenheid hun Christendom gestalte te geven.

Ons jeugdwerk wil het religieuze leven van jongens en meisjes wekken; het wil de leiders voor God behouden.

Ons zomerwerk nu is voor de eene helft jeugdwerk, voor de andere helft jeugdbewegingsleven. Wat het eerste betreft: het zomerwerk van onze „Centrale Raad voor Vrijzinnig Christelijk Jeugdwerk" (het lichaam voor jeugdwerk van de V. C. S. B. en de V. C. J. B.) bestaat grootendeels uit kampwerk. De laatste jaren worden op verschillende plaatsen in het land (b.v. Sleen, Diever, Leersum, Texel, Renesse, Lochem, Ardenennen) ± 20 kampen voor jongens en 20 kampen voor meisjes georganiseerd met 1400 à 1600 deelnemers, meest leerlingen van de middelbare scholen. Ge kunt u dat wel ongeveer voorstellen: veertig kampen met mooi weer en slecht weer, met veel sport en veel honger, veel getier en lawaai, 's avonds een inleiding, 's Zondags een preek, 'smorgens de vlaggen hijschen, een lied en een wijdingswoord, veel persoonlijke gesprekken tusschen leiders en kinderen. Want daar zijn twintig à zestig kinderen met al hun moeilijkheden en eigenaardigheden, met al hun misère thuis of op school, met al hun zoeken naar houvast en geluk. En nu heb je ze voor een dag of tien ver van alle bioscopen en zonnebaden, ver van alle sensatielectuur en liefdesavonturen.

Je wilt probeeren ze deze dagen iets te geven van stevig houvast en echt geluk, nu je ze ver van de stad ergens in een stukje natuur onder je boede hebt. Want aanstonds strijkt de bedwelmende grootstads lucht weer over hen neer. Velen komen dan ook een volgend jaar niet meer terug. Het doorsnee-zomerleven biedt immers zooveel sensatie, die wij in onze kampen niet willen bieden. En er zijn zooveel ouders die, zelf gewend aan amusement en avontuur, de sensatiedrift van hun kinderen niet weten te overwinnen en te beteugelen. Alleen de besten worden dan ook blijvend gegrepen, maar om de meerderheidsjongens en -meisjes, die bij toeval in het kamp komen of gestuurd door ouders, die op reis willen gaan en nu onze kampen beschouwen als veilig en goedkoop pension voor hun kinderen, blijvend te grijpen, dat is ons grootste ideaal. En dan worden we wel eens pessimistisch. Toch houden we met alle kracht de strijd tegen de doorsnee zomergenoege en de demoraliseerende grootstadspleziertjes vol. „Wij hebben frisschen moed aan te kweken om in de wereld aan te pakken, onrecht in recht te verkeeren; heelemaal: een geloof in de overwinning der *ethische* krachten. Doen wij dat niet, dan kunnen wij onze kampen net zoo goed niet houden". (Prof. Dr. L. J. van Holk in ons „Kamp-leidersboek", Assen, 1929, blz. 16).

Het is onze door de jaren gerijpte ervaring, dat de strijd tegen de ontbindende krachten van het gemiddelde zomerleven buitengewoon moeilijk is en steeds moeilijker wordt. Dat is ook de ervaring van andere bewegingen, die eerlijk durven zijn. Daarnaast wordt de mentaliteit der jongeren met het jaar anders, zakelijker, of hoe men dat noemen wil. Sommige bewegingen probeeren het met actueele, nieuwe vormen. Wij ook. Het is bijvoorbeeld onze ervaring, dat de jongeren tegenwoordig zelfwerkzaamheid willen. Wij voeren de zelfwerkzaamheid steeds meer in onze kampen in. Maar wij wenschen geen methoden in te voeren, die in strijd zouden komen met de inhoud van onze Vrijzinnig Protestantische beginselen. Wij staan zeer voorzichtig tegenover alle vormen van „zending” als uiterlijk middel om de jeugd toch maar te winnen. Het Vrijzinnig Protestantisme erkent de vaak schitterende resultaten der „zending”. Zeker, maar is steeds bang geweest voor zendingsarbeid, die tot het uiterlijke beperkt blijft. Waarachtige opvoeding moet er mee gepaard gaan. Het is ons bij ons kampwerk te doen om opvoedingsarbeid, de langzame omvorming van jongeren tot een innerlijke gezindheid en diep verantwoordelijkheidsgevoel.

Een zeer geliefde zendingsvorm van jeugdwerk is tegenwoordig het overnemen van gebruiken en methoden uit het soldatenleven. Heel veel jongens willen dat wel. Nu is er onder de jongens van Nederland heusch nog wel plaats voor iets meer orde en tucht, maar de steeds meer veld winnende militairisatie achten we een groot gevaar. Zoo licht wordt het middel tot doel. En dan gaat een fysiek-militaire levens- en wereldbeschouwing zich absoluut stellen. Hetgeen op den duur de vorming van alle persoonlijke zelfstandigheid in denken, oordeelen en handelen in de kiem smooit.

Deze opvoedingsarbeid in de kampen eischt goede en stevige leiding. We zetten dan ook nooit kampen op, als we niet verzekerd zijn van behoorlijke leiding.

Het groote voordeel van kampen onder goede leiding boven het individueele trekken langs jeugdherbergen, of het individueel kampeeren met een eigen tent, springt terstond in het oog. De hoofdleiding van onze kampen berust in handen van predikanten, leeraren en de gewone leiders zijn studenten, onderwijzeressen, enzovoort, die met veel zorg worden uitgekozen.

Als wij deze opvoedingsarbeid zoo hoog stellen, dan spreekt het vanzelf, dat wij ijverig contact zoeken met de opvoeders in het eerste en tweede milieu. Nog steeds zijn het gezin en de school de gelegenheden tot religieuze opvoeding en persoonlijkheidsvorming. Wij hebben onze Raden van Ouderen, aan wie wij voortdurend om advies vragen

en in het voorjaar vindt al sinds drie jaren in Barchem een conferentie plaats, waarvoor wij ouders van kampkinderen en onderwijskrachten uit de omgeving van ons werk uitnodigen. Zoo blijft er voortdurend contact en is er redelijke kans, dat onze groote en verantwoordelijke aanvullende taak zoo goed mogelijk wordt vervuld.

Het is elk jaar weer een vreugde leider te zijn in een kamp, om de natuur en het slapen in een tent, om de ernst en de pret, om de sportwedstrijden en het kampvuur aan het eind van de kampdagen, bovenal om de jongens en meisjes zelf. In elk goed kamp wordt een gemeenschap geboren tusschen de deelnemers, die veel verkeerd individualisme der puberteit en veel egocentriciteit weet te breken. In elk goed kamp werken reële krachten van vernieuwing.

Naast het kampwerk — ons jeugdwerk in de zomer — zijn er de talloze conferenties, landdagen, fietstochten en vacantiereizen voor de ouderen, voor de leden van de V.C.S.B., de V.C.J.B. en de „Rijzende Kerk” (een organisatie vooral uit jongeren op het platteland bestaand).

De V.C.S.B. heeft jaarlijks zijn achtdaagsche zomerconferentie in Leersum waar gemiddeld ruim honderd studenten aan deelnemen en waar over allerlei onderwerpen in een bepaald verband lezingen worden gehouden.

De V.C.J.B. heeft gedurende de Pinksterdagen overal in het land zijn Pinksterconferenties en organiseert in Juli en Augustus voor zijn leden vacantieweken in onze Bondshuizen en z.g. Bondsreizen in binnen- en buitenland.

De „Rijzende Kerk” houdt haar landdagen, fietstochten en kampe-menten. Op verschillende plaatsen in den lande op den Zondagmorgen ergens in de hei een predikant, die achter een geïmproviseerd kathedr voor een schare, per bus of fiets gearriveerd, het woord voert en op den Zondagmiddag leekenspelen en wedstrijden.

Het is een bont geheel, ons zomerwerk, al naar de behoeften en mogelijkheden die er zijn. Maar het vindt alles zijn eenheid in één grondslag van geloof en in één doel: „de vernieuwende kracht van het vrije Christelijk geloof te versterken in het persoonlijk leven onzer leden en in het leven der gemeenschap”. (Uit Beginselprogramma der V.C.J.C.) Gelijk uitgesproken is in onze insignespreuk:

„Verbonden met allen, die van goeden wille zijn,
Gedragen door hooger kracht,
Geroepen tot vernieuwing van de wereld en van ons leven,
Willen wij God met al onze krachten dienen.”

Gedurende de Pinksterdagen van dit jaar vond de eerste landelijke bijeenkomst plaats van alle vier organisaties, aangesloten bij de V.C.J.C. Samen ongeveer 1750 deelnemers waren er te Soesterberg. Mede begunstigd door fraai weer was dit Pinksterkamp een hoogtepunt in de, zij het dan nog korte geschiedenis der Vrijzinnige Jeugdbeweging. Jongeren uit alle standen en lagen der maatschappij waren daar bijeen, één in hun zoeken en vereeren van God.

Wij waren er trotsch op, dat dit mogelijk was; al deze jongeren van zóó verschillende geaardheid, van zóó verschillende plaats in de cultuur afkomstig, toch werkelijk één groote gemeenschap. Wij beschouwden het als een positieve bijdrage tot het vormen van de ideale volksgemeenschap, die uitgaat boven alle verschillen in ontwikkeling en stand onder de Nederlandsche jongeren. Zou beschouwd was dit Pinksterfeest zeker het schoonste stuk zomerwerk, dat wij tot dusver gehad hebben in de Vrijzinnig Christelijke Jeugdbeweging.

Katholiek Zomerwerk

door BERNARD VERHOEVEN.

An het verzoek der Redactie van „Volksontwikkeling” om iets mede te deelen over aard en omvang van het geestelijk Zomerwerk in Katholieken kring voldoe ik gaarne, al gaat met deze bereidwilligheid een groote mate van bescheidenheid gepaard. De beschikbare gegevens zijn op dit gebied betrekkelijk schaarsch. Op volledigheid kan ik allerminst staat maken. Het Zomerwerk toch, zooals men dit in de latere jaren is gaan verstaan en beoefenen, en zooals dit in de kringen van A.J.C.-ers en Vrijzinnig-Christelijke Jongeren reeds een periode van ontwikkeling doormaakte, verkeert bij de Katholieken nog in een aanvangs-stadium. Allerlei initiatieven ontwaken op dit terrein. Het spreekt vanzelf, dat de prille groei van deze kiemen dikwijls ook aan een nauwgezette spuurzin ontsnapt. Men kan zelfs verder gaan en zeggen, dat dit begin van een klaarblijkelijk nieuw groeiproces eerder op de verborgenheid dan op de openbaarheid aanspraken kan laten gelden.

Ongetwijfeld verspreidt zich het Zomerwerk, ook bij ons, zeer snel in de breedte. De grenzen ervan zijn moeilijk te bepalen. Het is bijvoorbeeld de vraag, of de Verkennersbeweging met haar tallooze periodieke Zomerkampen binnen die omheining vallen. Is dit bepaalde seizoen-arbeid van een bepaalde Jeugdbeweging of organisatorisch

cultureel Zomerwerk? We laten het antwoord voor wat het is. In elk geval mag geconstateerd worden, dat door de buitengewoon snel opbloeiende Katholieke Verkennerij een ideaal Zomerwerk voor duizenden jongeren wordt verricht. En anderzijds, dat deze zomertrek naar de natuur, deze sportieve gemeenschapsuiting in de open lucht ook op andere kringen stimuleerend werkt.

Een andere factor mag niet over het hoofd worden gezien. Sinds jaar en dag bestaat en bloeit onder de Katholieken het Retraite-wezen. Het is onder hen een veelvuldige gewoonte, zich jaarlijks een drie tot viertal dagen in een z.g. geestelijke retraite af te zonderen, en zich op de diepste levenswaarheden te bezinnen. Verschillende retraite-huizen bergen jaarlijks vele duizenden retraitanten. Dit is vanzelf geen essentieel Zomerwerk, maar praktisch komt voor verreweg de meeste deelnemers alleen de Zomervacantie voor een dergelijke geestelijke oefening in aanmerking. Het is logisch, dat wat andere kringen voor hun diepste zielsbehoeften in Zomerbijeenkomsten, en dan dikwijls in den vorm van vrijere en met meer sier verluchte gemeenschappen zoeken, voor vele Katholieken in de retraites wordt gevonden. Natuurlijk is dit geen cultureel Zomerwerk in den eigenlijken zin, maar het geeft een verklaring voor het feit, dat de opbloei van dit werk daardoor werd beperkt en vertraagd. Het is overigens duidelijk, dat beide naast elkander kunnen en zullen bestaan.

Het Zomerwerk is in diepsten grond o.i. een groei naar het organische. Langen tijd gold de Winter als het getuigende domein voor Ontwikkeling, terwijl de Zomer geen andere bedoeling had dan een orgelpunt van verpoozing en verstrooiing te zijn. Deze slagboom tusschen de seizoen-tijdperken van het eene, ondeelbare leven is, als onlogisch en ondoelmatig, weggelaten. Het besef drong door, dat de Zomer zooveel andere en eigene mogelijkheden bood voor een gemeenschapsleven, en dat met name in de verbondenheid met de natuur en in de feestelijkheid van het zomersch ontspanningsleven andere levenswaarden in het ontwikkelingswerk naar voren konden treden. Dat de ontwikkeling hier de kanalen van de zelfwerkzaamheid kon volgen, dat hier ruimte was voor speelschheid en geadeld vermaak, en dat dikwijls meer dan in den winter de verstandelijke ontwikkeling zich kon bewegen naar de cultureele vorming, de Volksbildung. Dit organisch karakter van de Ontwikkeling, of liever het sterke accent daarop in het Zomerwerk, is daarvan o.i. de nieuwe bate en de eigen waarde.

Om thans tot het concrete over te gaan.

Een bijzonder opmerkelijk verschijnsel is de werkzaamheid der Katholieke Studentengilden. Deze organisatie-vorm is in andere kringen,

naar we meenen, onbekend. De gilden zijn losse groepeerings in de officieele Katholieke Studenten-vereenigingen. Ze zijn provinciesgewijze gerangschikt — zoo bestaat er een Brabantsch, een Hollandsch, een Limburgsch gilde — en bekennen zich tot hun bloed, hun stam, hun volk. Zij zoeken juist het contact met het volk van de streek, waar zij hun kamp- en studiedagen houden. Zij willen dat hun onderlinge samensprekingen over problemen van Kerk, Land, Gouw een volkschen inslag hebben en zoo mogelijk weerklank vinden in het volk. Daarom ook wordt meestal door de kampeerende gildegenooten een Leekenspel in de open lucht voor het volk opgevoerd.

Het zij ons vergund als voorbeeld van deze werkzaamheid een enkel kampprogramma — van het Brabantsche studentengilde van Onze Lieve Vrouw — te vermelden.

Eerste dag: „Het volksleven in Brabant, fundament van de gilde”

„De geschiedenis van de gildebeweging”, Vital Haesart.

Tweede dag: „De sociale instelling in het Brabantse”, Dr. A. C. B. Arts.

Derde dag „De Brabantse Kultuur”, Gerard Knuvelder.

„Nationale Opvoeding”, Theo Peters.

Landdag 30 Juli te Huybergen. Feest voor heel het volk. Pater Dr. Jacobs spreekt over het Volkstoneel in de openlucht.

De Zomer is bij uitstek de tijd voor Studiedagen of -weken. Deze worden meestal in pensionaten en studiehuzen gehouden. Zoo vindt jaarlijks een Sociale Studieweek te Rolduc plaats, waar onder leiding van Mgr. Dr. Poels door vooraanstaande persoonlijkheden actueele sociale kwesties worden besproken, en waar naast den voorman de gemeene man zich onder het gehoor bevindt.

We noemen voorts in deze categorie een Katholieke Paedagogische Week, een Liturgische Week en een Missie cursus als vaste jaarlijksche programmummers.

Het Weekendwezen beleeft een snellen voortgang, met name in de kringen der Jeugdbeweging. Zoo organiseerde de Jonge Werkliedenbond in het Aartsbisdom Utrecht een dubbele reeks van drie weekends, gehouden in een tweetaal retraite-huizen, waar naast onderwerpen van religieuze en sociale ontwikkeling, ook culturele thema's aan de orde kwamen. Op dit gebied ging de gelijksoortige organisatie in het Bisdom 's Hertogenbosch verder, en belegde een cursus van 5 Weekends te den Bosch en Eindhoven, geheel gewijd aan culturele zelfwerkzaamheid onder beproefde leiding: Leekenspel, Spreekkoor, Volksdans, Volkslied enz. De hier vermelde pogingen zijn zeer geslaagd, en zullen ongetwijfeld door een groote reeks van dergelijke samenkomsten, ook in andere takken van jeugdbeweging, worden gevolgd.

De hoofdleiding van deze werkzaamheid zal wellicht voor een belangrijk deel toevallen aan het op te richten Gemeenschapsoord voor Katholieke Cultuur, dat vermoedelijk komend jaar door jonge werkloozen zal worden opgebouwd, en dat bedoeld is als het cultureele centrum voor Zomerwerk en cultureel georiënteerd vacantiewezen. Aan een dergelijk centrum, en mede aan een stijlvolle huisvesting voor het Zomerwerk, is op het oogenblik dringend behoefte.

Een voorlooper heeft het Gemeenschapsoord reeds gevonden in een Gemeenschapshuis dat werkeloze Studenten van middelbare technische scholen te Groesbeek zelf hebben gebouwd.

De Idee leeft, en het Zomerwerk in den besten zin van het woord heeft thans onder de Katholieken een goede levenskans.

Waarschijnlijk zal over enkele jaren een artikel met heel wat rijker feitenmateriaal te schrijven zijn, dan dit sobere relaas mag aanbieden.

Woodbrookers-zomerwerk

door Dr. W. BANNING.

Het is wel een eigenaardig bont gezelschap, dat in de loop van een zomer door de kursussen der Woodbrookersvereniging en haar werkverbanden heengaat, gevolg voornamelijk van de differentiatie die deze organisatie vanuit haar ondogmatiese religieuze grondslag heeft weten toe te passen.

In de vroege zomer, het was nog Juni, zetten wij in met twee kursussen te Barchem, beide van 12 dagen, die tot ons z.g. „Ontwikkelingswerk” behoren onder leiding van de daarvoor speciaal werkzame directrice, Mej. Wilbrenninck. Dit ontwikkelingswerk bedoelt breder en langduriger verblijven in de geest van Volkshogescholen voor te bereiden. De eerste der hier bedoelde kursussen was speciaal voor sociale werksters: leidsters van vacantiëkolonies, leerling-verpleegsters, leidsters van Nutswerk, Zondagschoolleidsters, in totaal 16 jonge vrouwen, die zich met elkaar verdiepten in kinderlektuur, kindernetten, sociale hygiëne, religieuze opvoeding, plattelandsjeugdwerk — duidelijk is, dat de behandelde onderwerpen rechtstreeks met het werk der deelnemers in verband stonden. Een tweede cursus met 11 deelnemsters van het platteland trachtte haar te helpen bij het begrijpen van eigen plaats in het volksleven — prachtig werk, dat wij met te groter kracht trachten vast te houden, nu de economiese

omstandigheden speciaal de plattelanders zozeer remmen in hun ontwikkelingsmogelijkheden.

De Julimaand bracht een derde internaat eveneens onder leiding van Mej. Wilbrenninck, „ten dienste van de Jeugdbeweging“ zoals het heet; 27 jongens en meisjes uit verschillende jeugdorganisaties en levenskringen wagen het om 9 dagen met elkaar samen te leven. Wij hadden ditmaal: vrijzinnig christelijken, blauwe jeugd, A.J.C.-ers, N.B.A.S. en ook tot onze groote vreugde een nationaal-socialist. Het was wel eens moeilijk, om elkaar werkelijk naar de zuiverste motieven te verstaan — maar wat is het prachtig, als men eens door de scheidsmuren van politieke en andere organisaties heen breekt tot die sferen waar de kloep van het hart wordt verstaan. Ik zou mij graag honderd zulke plaatsen wenschen, waar men elkaar uit zeer verschillende kampen kan ontmoeten en leren waarderen; het zou de strijd om beginselen zoveel geesteliker en waardiger maken.

Ik kom nu tot de algemene kursussen der Woodbrookers. Eerst de z.g. „zakenkursus“, ditmaal handelend over de „ordering van het maatschappelijk-ekonomies leven“ en ook nu slechts toegankelijk voor wie in het zakenleven staan. Eigenaardig: zeer overwegend mannen, allen uit de felle maatschappelijke werkelijkheid van een wereld in krisis en nood: fabrikanten, bedrijfsleiders, bankdirecteuren, ingenieurs enz. En daar tusschen door een paar professoren (prof. Frijda, die sprak over de z.g. Planwirtschaft; prof. Josephus Jitta, handelend over Nationalisme en Internationalisme; mr. Boasson, die Hitler en Stalin schilderde als voorbeeld en waarschuwing) en een paar dominees — en elk jaar gaat het goed, in die diepere zin waarin men het in Barchem bedoelt: dat men objektief erkent dat het maatschappelijk leven geestelijke richtlijnen en krachten behoeft, dat men subjektief beleeft welk een grote geestelijke waarde een ontmoeting betekent in een geestelijk gerichte sfeer. In het geheel dit jaar 70 bezoekers.

Daarop volgde dan een theologies-wijsgerige cursus, over het anthropologies probleem. Als deelnemers overwegend predikanten (40); men was gewaarschuwd: het zou studie worden, opwerpen en door-denken van problemen: de mens in de verschillende verbanden (het biologies, psychologies, sociologies, kultureel en theologies verband). Deze cursus droeg dus meer het karakter van een leergang.

Er waren ditmaal drie „gewone“ Barchem-kursussen, bijeenkomsten waar ieder welkom is die komen wil „in oprecht verlangen naar God“. Hier wordt geen onderscheid gemaakt naar werkkring, studierichting, politieke of godsdienstige overtuiging. Een dezer kursussen was gewijd aan de mens als natuur- en kultuurwezen, een andere besprak de

velerlei moeilijkheden, teleurstellingen en rijkdom die er liggen kan in de omgang met mensen; de laatste stelde de vraag naar richting zowel in het persoonlijk als in het gemeenschapsleven; zij telden in het geheel ruim 200 bezoekers, mensen die kwamen om versterking en verrijking van hun godsdienstig leven te zoeken.

Het Werkverband voor modern religieuze bewustwording, gemeenschap en cultuur, dat op uitgesproken religieus-monistische grondslag zijn werk verricht, hield een korte leergang voor 27 deelnemers, die van dr. Van Senden een inleiding in het religieus-monisme te horen kregen; het organiseerde verder een cursus over enkele cultuurproblemen: gekleurde rassen, democratie, jeugd, zakelijkheid, waarvoor zich een 20-tal belangstellenden hadden gemeld. Enkele tussenliggende dagen werden besteed aan wat wij, zolang geen beter woord gevonden wordt, „retraite” blijven noemen: een intiem, geestelijk gericht en gekoncentreerd samenzijn, waarin de geest rust zoekt in zijn Grond.

Het andere Werkverband, de Arbeidersgemeenschap, verrichtte zijn religieus-socialistische arbeid zowel te Barchem als te Bentveld. Reeds gedurende vele jaren staan er „leergangen” op het programma; dit jaar twee, beide van ruim een week, met telkens 30 deelnemers. De eerste ging over het boek van schrijver dezes: „Marx..... en verder”. Wij zitten dan met z'n allen in de morgenuren in de werkkamer van „Heidehof” gebogen over het boek, waarvan een bepaald gedeelte doorgewerkt moet worden; er heerst een echte werkstilte, slechts nu en dan onderbroken, wanneer een vreemd woord of een duistere zin uitleg behoeft. 's Middags komen drie der deelnemers een resumé geven en leiden daarmee de algemene bespreking in. Het gezelschap was gemengd: een paar academici, een paar onderwijzers, een aantal arbeiders, ook werklozen, een paar plattelanders, die niet anders dan Lager Onderwijs genoten — en elke keer gaat het goed. Dit keer beleefden we een paar dankbare verrassingen, toen bleek dat twee plattelandsmeisjes een resumé leverden zo voortreffelijk, dat geen doctorandus in ekonomie of filosofie het zou kunnen verbeteren. Er komt juist in zulk een werkgemeenschap van een leergang dikwels prachtig materiaal naar voren! De tweede leergang behandelde de vraagstukken van de democratie, haar wezen en waarde, de mogelijkheden van uitbouw door nieuwe organen, haar samenhang met socialisme en religie. Behandel deze onderwerpen in socialistiese kring (ook hier: intellektuelen en arbeiders) en er zit meteen die spanning in van het besef: hierbij gaat het om ons leven. En als er de mogelijkheid getoond wordt van een doorgevoerde, radikale democratie die opbouwt

en vernieuwt, dan is er de weldadige ontspanning van het uitzicht.

Behalve dan deze leergangen van sterk gekoncentreerde werkzaamheid gaf de Arbeidersgemeenschap drie gewone vierdaagse kursussen; een die de rechtvaardiging en verdediging van het religieus-socialisme aan de orde stelde; een tweede wierp de vraag op naar de mens: wat heeft de maatschappij van hem gemaakt, wat heeft God met hem bedoeld; een derde vroeg aandacht voor de taak van den enkeling in maatschappelijke en geestelijke verbanden. Deze drie kursussen telden te samen een 150 deelnemers.

In Bentveld, waar de Arbeidersgemeenschap haar eigen gebouwen bezit, ging zij in de zomermaanden door met haar bijeenkomsten van een week voor werklozen, mannen en vrouwen. In de maanden Juni, Juli en Augustus hadden wij 5 van zulke weken, drie voor vrouwen, twee voor mannen; elke week logeren er dan 50 mensen in ons huis. Onderwerpen, waarover telkens gesproken wordt met al de nood van zoekende, worstelende, dikwels ook aan de rand van wanhoop levende menschen: democratie, diktatuur, fascisme, geweld, crisis. En daarachter leeft zo dikwels de vraag naar de zin van het leven, juist bij hen die zich uitgestoten gevoelen en toch hun menselijke waarde willen redden en behouden. Over de invloed, die deze internaten op de werklozen hebben, werd in een vorige jaargang van dit tijdschrift uitvoerig bericht.

Ziedaar in vogelvlucht iets van ons Woodbrookerswerk in de zomermaanden, waartoe zich ongeveer 700 mensen aangetrokken hebben gevoeld. Mensen van zeer verschillende leeftijd: ouders en volwassen kinderen, soms ook grootouders en kleinkinderen kunnen in de verschillende onderdelen van het werk met dezelfde vereniging in aanraking zijn gekomen. Mensen ook uit zeer verschillende levenskringen: fabrikanten, professoren, werklozen, sociale werkers, dominees, jeugdbewegers, huisvrouwen, ingenieurs — zij hebben deze zomer elk op eigen wijze iets meegenomen van de intimiteit en de rust van het Achterhoekse landschap, van de zedelijke verantwoordelijkheid en religieuze ernst die Barchem voor hen betekent. Op een van de kursussen is het door een leider in zijn openingswoord gezegd: valt ons werk hier — als wij denken aan de economiese chaos, zedelijke ontwrichting, de dreigende oorlogsmogelijkheden — niet te vergelijken met de druppel op een gloeiende plaat? Op een andere bijeenkomst werd in de sluiting gezegd: er kan ook een groot gevaar in liggen, om zo een week geestelijke luxe en fijnproeverij te bedrijven. Stellig zijn deze kanten er. Aan de andere kant weten wij dat velen innerlijke veerkracht opdeden en met versterkte verstillde moed weerkeerden naar

hun plaats in het leven. En — als het geoorloofd is met een persoonlijk woord te sluiten — mij is dit jaar scherper dan ooit bewust geworden, hoe bitter nodig plaatsen zijn waar men bereid is in openheid te zoeken naar het hoogste. In een wereld van zinloze leegheid ener-, felle hartstochtelijke haat, negatie en brutotheid anderzijds, zijn plaatsen waar de majesteit van het objectieve wordt beleden en scheidsmuren tussen mensen kunnen wegvallen, een zegen. Zij het dan dat zij te weinigen verzamelen en hun stem in het rumoer des tijds wordt overschreeuwd. Regenerende krachten echter ontspringen steeds op stille eenzame plaatsen.

Uit het zomerwerk der moderne Arbeidersbeweging,

door P. VOOGD.

Hoe nu reeds velen hun vacantie doorbrengen.

Het Instituut voor Arbeidersontwikkeling heeft het initiatief genomen tot het houden van een enquête naar de wijze, waarop de vrije tijd door de bevolking van ons land wordt doorgebracht.

Onder leiding van deskundigen (sociografen) zijn en worden vragenlijsten samengesteld, die onder verschillende bevolkingsgroepen worden uitgezet en welke beantwoording over dit belangrijke vraagstuk meer licht zal verspreiden.

Het onderzoek zal zoo objectief mogelijk worden geleid. Wij loopen er niet op vooruit. Wanneer de uitkomsten bekend zijn, zal de gelegenheid zeker ook wel in dit tijdschrift worden geboden om ze nader te publiceeren en er commentaar op te leveren.

Hier willen wij slechts eenige aanwijzingen geven over werk, dat voor en door arbeiders, zoowel jonge als oude, in de loop van deze zomer is georganiseerd.

Ik geloof niet te veel te zeggen, wanneer ik beweer, dat nu reeds velen hun vacantie en in 't algemeen hun vrije tijd in de zomer op een voortreffelijke wijze doorbrengen. Het betreft werk, dat zeker ook in andere kringen dan de hier bedoelde wordt verricht. Wanneer dit laatste hier niet wordt genoemd, dan is het niet een bewijs van gemis aan waardeering, doch dan spruit het voort uit de noodzakelijkheid mij te beperken tot die werkzaamheden, waarmede ik krachtens mijn werk in de moderne arbeidersbeweging eenigszins van meer nabij bekend ben.

Allereerst dan het zomerwerk voor de arbeidersjeugd, in het bijzonder dat der A. J. C. Het werk verdient een uitvoeriger bespreking na de schetsmatige aanduiding, die hier kan worden gegeven. Er is in de laatste tijd zeker door de vakverenigingen en door de arbeiderssportbond meer aandacht gewijd aan het zomerwerk der jonge leden dan vroeger het geval was, maar speciaal op het gebied van het wandelen

en kampeeren is het de A. J. C., die dit belangrijke opvoedkundige werk hoe langer hoe krachtiger heeft georganiseerd.

In de afgelopen zomer heeft weer een groot aantal jongeren gekampeerd. Wie kennis neemt van hun talrijke feesten, zwerf-, conferentie-, vrijheids-, vakantie- en kinderkampen, wie uit de kampkranten volgt op welk een systematische en aantrekkelijke wijze dit werk wordt voorbereid en uitgevoerd, moet onder de indruk komen van de groote betekenis voor de opvoeding, welke deze kampen bezitten.

Voor bepaalde groepen zijn ze dienstbaar gemaakt aan de bevordering van leekenspel, zang en muziek, volksdansen en toneel. In het bijzonder moet vermeld worden het oefenkamp van 1—8 Juli, toen niet minder dan 120 leekenspelers, dansers en muzikanten een week lang op de Paascheuvel te Vierhouten onder deskundige leiding bijeen waren om door gemeenschappelijke besprekingen en oefeningen het peil der feestcultuur dezer jongeren te verheffen.

Daarnaast verdienen de spel- en sportcursussen in de verschillende gewesten de aandacht, waar de leiders van vrije en behendigheids-oefeningen, en van balspelen worden gevormd, mede onder bevoegde leiding. Ook de natuurhistorische leidersvorming wordt in de zomer behartigd.

Het totaal aantal kinderen en jongelieden, die aan de onderscheiden kampen in Vierhouten, Havelte en Blaricum deelnamen, bedroeg meer dan 2500.

Wie zich de vraag stelt, hoe het mogelijk is, dat op zulk een uitgebreide schaal deze kampen kunnen worden georganiseerd voor groepen van verschillende leeftijd en voor uiteenlopende praktische en theoretische scholing, herinnere zich, dat de A. J. C. haar leden reeds gedurende een reeks van jaren heeft opgevoed in offervaardigheid. Het kampfonds, dat het aanzijn heeft gegeven aan een aantal kamphuizen en terreinen, is door de geregelde bijdragen der leden in de loop der jaren gegroeid tot een belangrijk bezit. Aan dit werk der A. J. C. wordt m. i. door velen, die zich voor opvoedkundige dingen interesseren, nog veel te weinig aandacht geschonken. Het is daarom, dat ik op deze tak van werkzaamheid meen te mogen wijzen.

Voor de volwassen arbeiders, die hun vakantie zoo goed mogelijk wenschen door te brengen, werkt naast de beviende vereniging „Zomers buiten” o. a. de stichting „Troelstraard”.

Zij is op 3 September 1926 opgericht. Het hoofdgebouw te Beekbergen werd op 14 Augustus 1927 in gebruik genomen. Het bedrijf werkt nu dus ruim zes jaar. Van de aanvang af bleek de behoefte aan logiesruimte zoo groot, dat men spoedig tot uitbreiding moest overgaan. Deze uitbreiding beperkte zich niet slechts tot de gebouwen, maar strekte zich ook uit over de terreinen.

Het Troelstraard is niet alleen vakantie-, doch ook studieoord. Men heeft gemeend de groote leider, ter eere van wie de stichting is opgericht, door deze dubbele bestemming het best te kunnen gedenken.

Zelf heeft hij slechts korte tijd op het Troelstraard mogen door-

brengen. Zijn verblijf beperkte zich tot eenige weken in de zomer van 1928 en 1929.

Hij overleed op 12 Mei 1930.

Verschillende organisaties beleggen er conferenties en ook cursussen van langere duur. Over de Arbeiderskaderschool, die er 's winters wordt gehouden, is in dit tijdschrift reeds vroeger melding gemaakt. Behalve een aula bevat het gebouw nog twee vleugels voor logeergasten en een bibliotheek.

Het Troelstraord is een bewijs van de groote vereering, die de moderne arbeidersbeweging voor haar leider koesterde. Talrijk zijn de geschenken van haar organisaties en van verschillende personen.

Deze vereering spreekt het duidelijkst uit de sfeer, die in Troelstraord heerscht en het een heel ander karakter geeft dan een gewoon hotel of pension bezit. In binnen- en buitenland zal men tevergeefs zulk een prachtig studie- en vacantieoord voor arbeiders zoeken.

Uiteraard wordt in de zomer het meest gebruik gemaakt van de inrichting. Er is nu plaats voor ongeveer 120 gasten.

Gedurende het vacantieseizoen organiseert het Instituut voor Arbeidersontwikkeling meestal eenige vacantieweken op het Troelstraord. De groepen logés staan dan geheel onder leiding van het Instituutsbestuur.

De bedoeling met deze weken is die der z.g. „Freizeiten“, n.l. te doen zien, hoe op de beste wijze de vrije tijd der arbeiders gedurende de vakantie kan worden besteed voor degenen, die prijs stellen op een nauwer onderling verband der deelnemers en eenige meerdere artistieke opulstering.

Vermelden we nog de aanwezigheid van een steunfonds, bestaande uit vrijwillige bijdragen en de jaarlijksche verlotingen, wier opbrengst de exploitatie ten goede komt.

Krachtens een subsidie van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen is het Stichtingsbestuur in staat jaarlijks aan een aantal leden der beweging gratis pension te geven, terwijl de besturen der aangewezen organisaties, waarvan deze leden deel uitmaken, de reiskosten dragen. Op deze wijze kan ook gezorgd worden, dat een aantal personen, die anders niet in staat zouden zijn, Troelstraord te bezoeken, daar nu met hun vrouw eenige dagen kosteloos kunnen doorbrengen.

Troelstraord is een instelling, waarop de arbeidersbeweging, die haar schiep, terecht trotsch mag zijn.

In de zomer van dit jaar is de stichting nog een tweede gebouw rijker geworden.

Het is het vacantieoord te Egmond aan Zee, dat een geschenk is der vakvereenigingen aan het bestuur van het N. V. V.

Hiermede is een lang gekoesterde wensch van vele arbeiders, op een wijze als te Beekbergen geschiedt, hun vakantie aan zee door te brengen, in vervulling gegaan. Er is plaats voor ongeveer 60 gasten. Ook hier organiseerde het Instituut voor Arbeidersontwikkeling een paar z.g. Instituutsvacantieweken.

Naar het zich laat aanzien, zal dit gebouw spoedig te klein blijken. Gelukkig is er ruimte voor uitbreiding.

Wie de wijze, waarop de arbeiders vroeger hun vrije tijd doorbrachten, voorzover ze die bezaten, vergelijkt met de mogelijkheden, die het Troelstraord te Beckbergen en te Egmond aan Zee biedt, zal beseffen, welk een groote cultureele vooruitgang zich daarin manifesteert.

Vergelijkt men echter de behoefte der arbeiders om naar buiten te trekken en naar gezondheid, kracht en moed op te doen met de bestaande mogelijkheden, dan zal men tot de erkenning moeten komen, dat er op dit gebied nog zeer veel moet worden gedaan.

Voorals zullen er in de trant der jeugdherbergen veel gelegenheden voor volwassenen moeten komen om hen op een nog goedkoper wijze buiten te doen verblijven en hen zoo van de regenererende krachten der natuur te doen genieten.

Een begin met dit werk is in de kring der moderne arbeidersbeweging gedaan door de organisatie der Natuurvrienden, onderdeel van het Instituut voor Arbeidersontwikkeling. Een nadere bespreking van dit werk, dat bij voorkeur zomerwerk is, moeten wij ons echter tot een volgende gelegenheid voorbehouden.

De programma's der Volksuniversiteiten 1933-'34¹⁾,

door H. CH. G. J. VAN DER MANDERE.

Ongeveer twintig jaren geleden heeft de beweging voor University Extension, waarvoor reeds in de negentiger jaren, in het bijzonder door het Nut, aandacht was gevraagd, ook in Nederland wortel geschoten. Onder den naam van Volksuniversiteiten zijn eerst in de groote, later in de kleinere steden instellingen opgericht, die de ontwikkeling van volwassenen op elk denkbaar gebied beoogen. Zij dragen den naam van Volksuniversiteiten; een naam, die wel eens en niet geheel ten onrechte onjuist wordt geheeten. Maar zij zijn gegoten in een vorm, waardoor de University Extension bij Nederlandsche tradities en Nederlandsch volkskarakter is aangepast. Amsterdam stichtte in 1912 de eerste Volksuniversiteit; Groningen volgde; Den Haag en Rotterdam komen dicht daarna in de lijst, die thans 21 Volksuniversiteiten omvat, vereenigd in den Bond van Volksuniversiteiten. Daartoe behoort thans voor het eerst ook die te Antwerpen, welker leergangen geheel in de Nederlandsche taal worden gegeven, gelijk, tengevolge van een omwerking der statuten van den Bond, ook andere Volksuniversiteiten, hetzij over zee, hetzij in vreemde landen gevestigd, tot dezen Bond kunnen toetreden, voorzover zij overwegend Nederlandsch karakter hebben. Dat echter bepalingen zijn getroffen om te waarborgen, dat de in Nederland gevestigde Volksuniversiteiten in den

¹⁾ Rede gehouden voor de Radio-Volksuniversiteit.

Bond en in zijn bestuur blijven overwegen, zal door ieder als begrijpelijk en als eisch van goede organisatie worden gevoeld.

De Volksuniversiteitsbeweging ving met een niet te miskennen elan en enthousiasme aan. Zij breidde zich gedurende de oorlogsjaren snel uit; toen werd gevoeld, wat in dezen crisistijd langzamer tot de menigte doordringt, dat instellingen als de Volksuniversiteiten de beste vrienden zijn van hen, die door de crisis in moeilijke omstandigheden of in nood verkeerden, omdat zij eene intellectuele afleiding schenken, die nimmer nalaat den hoorder geestelijk rijker te doen vertrekken dan hij is gekomen. Het valt niet te ontkennen, dat het met de uitbreiding van het aantal der Volksuniversiteiten niet is gegaan zooals men, op grond van het opwekkend begin, mocht hopen. Maar de Volksuniversiteiten, die zich vestigden, zijn zoowel in de groote als in de kleine plaatsen veerkrachtig gebleken. En het stemt zeker tot voldoening, dat men, het laatst verschenen Jaarboekje van den Bond der Volksuniversiteiten doorbladerende, bemerkt, dat van achteruitgang in den gewonen zin des woords geen sprake is. Zeker, vooral in de tweede helft van 1931 hebben ook de Volksuniversiteiten teruggang van ledental en van aantallen cursisten ondervonden, maar de programma's konden toch als gewoonlijk worden uitgevoerd, en de terugslag, ditmaal van opbouwenden aard, is in vele gevallen niet achterwege gebleven. Wanneer wij dan ook de programma's 1933-'34 bijna volledig voor ons hebben liggen, constateeren wij een dubbele zorg voor het innerlijk en het uiterlijk dier programma's; een poging om op elk gebied datgene te brengen wat de Volksuniversiteit dient te brengen: van veelzijdigen aard, niet specifiek, een vraagstuk beheerschend, maar zeker niet uitputtend. Wanneer men zoowel van de Jaarverslagen als van de programma's kennis neemt, ontkomt men niet aan het gevoel, dat juist thans het werk der Volksuniversiteiten wordt gewaardeerd in kringen, die wellicht vóór de crisis daarvoor geen oor en geen oog hadden, en doet zich opnieuw de vraag gelden of niet uitbreiding voor de Volksuniversiteitsbeweging, in welken zin ook, in ons land mogelijk is.

Het gaat niet wel aan om van deze 21 programma's een overzicht te geven, en zeker niet een, dat ook maar in het minst op volledigheid aanspraak mag maken. Noodig is het daartoe de Volksuniversiteiten in een drietal groepen te splitsen. Die der groote, welke een volledig programma kunnen uitvoeren; die, welke zich toeleggen op het, zij het ook in beperkten vorm, samenstellen van zoodanig volledig programma; die, welke het eene jaar op dit, het andere jaar op dat gebied tot haar leden en niet-leden komen met zoowel onderwerpen als sprekers, die de moeite waard zijn. Vestigen wij de aandacht van de luisteraars te Alkmaar, te Apeldoorn en te Zwolle op de daar bestaande Volksuniversiteiten, welker programma's niet voldoende uitgewerkt in ons bezit zijn, gelijk ook met de R.K. Volksuniversiteit te Nijmegen het geval is. Maar wanneer wij zien het programma van Amersfoort, mag gewezen worden op een cursus van Otto van Tussenbroek over de „nieuwe kunst“, en van Dr. Brandt over „de wereld na den oorlog van 1914 tot heden“. Van Almelo vermelden wij een cursus van Siegfried van Praag over Joodsche

letterkunde, maar ook de bij uitstek verzorgde filmvoorstellingen, die in haar programma zijn opgenomen. Van Assen een aantal belangwekkende cursussen, maar ook een verzorgde uitvoering van Egmont, waaraan de Groninger Orkest Vereeniging medewerking verleent. Van Eindhoven, waar Volksuniversiteit en Departement van het Nut één zijn, cursussen van Ds. van Senden over „Cultuur en Culturen” en van Prof. van Mourik Broekman over „het moderne gezinsleven”. Van Naarden-Bussum cursussen van Dr. Banning over „wijzigingen in de sociale moraal”, van Prof. Bolkestein over den „ondergang der Romeinsche beschaving als spiegel voor onzen tijd”. Van de Algemeene Volksuniversiteit te Nijmegen, cursussen over „socialisme en levensbeschouwing” van Ds. Horreus de Haas en over het „vraagstuk van het leven” van Prof. Jordan. En van Hengelo, cursussen van Prof. van Holk over „moderne religieuze stroomingen”, en van Mej. Labberton over „moeilijkheden in kinderlevens”. Waarbij wij aanteekenen, dat Hengelo, gelijk een groot aantal andere Volksuniversiteiten, op hare programma's missen den jaarlijkschen leergang van Herman Poort te Groningen, te vroeg aan de zijnen, aan zijn werk, ook aan de Volksuniversiteiten ontvallen. Met zijn kennis, zijn human inzicht en zijn enthousiasme was hij een docent voor het Volksuniversiteitspubliek in den besten zin des woords, die bij velen niet licht zal worden vergeten.

Komen wij tot een tweede groep, dan vragen wij aandacht voor Arnhem, Enschedé, Groningen, Haarlem, Hilversum en Utrecht met programma's, die uitgewerkter zijn. Ook hier, gelijk bij de voorgaande, slechts een enkele greep, in het bijzonder om het steeds gevarieerd karakter van die programma's te doen zien. In Arnhem cursussen van Dr. Dudok over Galsworthy en van Dr. H. E. van Gelder en den heer Feenstra over het „binnenhuis onzer voorouders” tegenover het „hedendaagsche binnenhuis”. Te Enschedé, welks Volksuniversiteit een bijzondere attractie heeft in zijn goed verzorgd orgaan, cursussen over de aieuwe Nederlandsche letteren door verschillende vooraanstaande literatoren: over het „instinct bij de dieren” door Prof. Buytendijk; over de „leer van geld-, crediet- en bankwezen” door Prof. Bordewijk; over het „aspect van den tijd” door den heer Riccardo. Te Groningen een cursus van Mr. N. Stufkens over het „Duitsch nationaal-socialisme, zijn algemeen geestelijke grondgedachte en historische en sociale voorbereiding”. Te Haarlem een cursus van den heer Verkruijsen over kleine Italiaansche steden met eigen filmopnamen, daar gewaardeerd gelijk elders. Te Hilversum cursussen over Spaansche cultuur van de Professoren Van Dam en Huib Luns, de laatste ook een gaarne gehoorde Volksuniversiteit-spreker; van Prof. Cohen over een reis naar Griekenland; van den heer Sigtenhorst Meyer over Sweelinck's muziek, die hij zoo gaarne nader tot velen brengt. Te Utrecht cursussen van een drietal vooraanstaanden over de „Staatsrechtelijke en maatschappelijke positie van de Joden buiten Palestina”, van Dr. van der Waerden over „mensch en machine”; van den heer Pleijzier over een bij uitstek actueel onderwerp als de „belangenstrijd op en om den grooten Oceaan”. Tal van malen komt

men op deze programma's gelijke namen tegen, ook van een man als de heer van der Sleen, die onvermoeid naar Indië en naar andere landen reist om daarvan te vertellen. Het duidt aan, dat er in elken kring der wetenschap, op theoretisch en praktisch gebied, personen worden gevonden, bij uitstek geschikt om voor een Volksuniversiteits-publiek te spreken.

Luisteraars te Amsterdam, te Rotterdam, te 's-Gravenhage, evenals die te Antwerpen, kunnen ervan verzekerd zijn, dat zij, wanneer zij zich tot het secretariaat der Volksuniversiteit te hunnent wenden, een programma ontvangen, dat elk jaar volledig kan worden geheeten, al hangt het elken keer van de hoorders, die zich aanmelden, af of het ook volledig kan worden uitgevoerd. Treft men op de Nederlandsche programma's cursussen aan om Vlaanderen tot Nederland te brengen, dat te Antwerpen bevat er een over Nederlandsche kunst-geschiedenis. Maar daarnevens cursussen over het wezen van het Vlaamsche volk, zijn psychologie, zijn roman, de jongste sociale stroomingen, en tal van andere onderwerpen. Het is te waardeeren werk, dat door de Antwerpsche Volksuniversiteit wordt ondernomen met groote stuwkracht en inspanning. Zij heeft kunnen leeren van de ervaringen der ouderen in Nederland. Zoo in ruime mate van die te Amsterdam, die ook dit jaar een programma geeft, waarop zoowel natuurwetenschappen als techniek; geschiedenis, land- en volkenkunde als sociale wetenschappen en hare toepassing; geestelijke wetenschappen als opvoeding tot kunstgenot voorkomen. Verschillende van de docenten, die trekken naar de Volksuniversiteiten in de kleinere plaatsen, doen zich te Amsterdam gelijk ook in andere groote plaatsen hooren; het doen van een greep uit deze programma's is in de groote plaatsen nog moeilijker dan in de kleine. Wellicht mag er, wat het Amsterdamsche programma betreft, de aandacht op worden gevestigd, dat dit ruimer dan andere programma's aan geschiedenis aandacht schenkt: algemeene, landelijke en plaatselijke geschiedenis, maar ook, zij het meer in sociaal opzicht, aan de internationale gemeenschap door twee cursussen, gewijd door den psychiater Groeneveld aan het vraagstuk van den modernen oorlog in het algemeen, door den oud-artillerist van Warmelo aan het wezen van dien modernen oorlog. Velen, die maar al te gauw vergeten schijnen te zijn welke ellenden de groote oorlog over geheel de wereld bracht, zullen goed doen deze leergangen te overwegen.

De Rotterdamsche Volksuniversiteit is veelzij naar lle kanten.diga Niet slechts door middel van leergangen voedt zij hare leden en een groot deel van het Rotterdamsche publiek op, maar ook door haar met zorg uitgekozen tooneelvoorstellingen; opera's, voor den a.s. winter voorgenumen; muziek. Zien wij haar programma, dan is dit, gelijk ook te Amsterdam en te 's-Gravenhage, te splitsen in twee deelen: dat der luistercursussen en dat der werkercursussen. De namen spreken voor zichzelf; komt men naar de leergangen uitsluitend om te luisteren, wellicht om aan het einde den docent een enkele vraag te stellen; op de werkercursussen werkt men ook thuis. Die werkercursussen zijn te Rotterdam, als te 's-Gravenhage de studiekringen, veelal aan de

talen gewijd en omvangrijk is langzamerhand het gebied, dat de Volksuniversiteiten betreden, want het omvat niet slechts Fransch, Duitsch en Engelsch, maar Spaansch en Italiaansch, Grieksch en Latijn, ja ook Russisch en vanzelfsprekend hier en daar Esperanto. Zooveel mogelijk heeft Rotterdam zich aangepast bij het werkzame leven van de havenstad; zoo zijn er naast de avondleergangen, die het hoofdbestanddeel van het programma vormen, Zaterdagmiddagcursussen. Hier is het programma werkelijk te groot om ook maar een enkele greep te doen; wie er meer van weten wil raadplege het programma, dat reeds door zijn uiterlijk tot bestudeeren uitnodigt. De Volksuniversiteit te Rotterdam heeft het voordeel zoo aangenaam gevestigd te zijn in het, toch nabij het stadscentrum gelegen ruime buitenhuis op de Westzeedijk; vandaar gaat een stroom van cultureel leven over Rotterdam uit, maar al te graag geneigd dezen te ontvangen.

En tenslotte 's-Gravenhage, ten aanzien waarvan deze spreker zich moet beperken, teneinde niet met een goed Hollandsch spreekwoord, dat zou noodzaken ramen en deuren open te zetten, in conflict te komen! Maar ook hier een programma, dat volledig kan worden genoemd. Een programma, waarvan de Haagsche luisteraars op het hart kan worden gebonden om, indien zij dit nog niet in bezit hebben, het aan te vragen bij het Secretariaat, gevestigd Laan van Meerdervoort 49, geopend elken dag. Een programma, dat godsdienst en wijsbegeerte naast beeldende kunst, toneelkunst, muziek en letterkunde bevat; geschiedenis naast staats- en rechtswetenschappen en economie; techniek en natuurwetenschappen naast land- en volkenkunde en Nederlandsch-Indië. Een programma, dat zich tracht bij den tijd aan te passen door niet alleen het oor te hooren, maar ook het oog te zien te geven. Vandaar een leergang als die van Cor van der Lugt Melsert, die kijkjes achter het toneel vergunt; als die betreffende de kunst van Venetië en zoo straks wellicht een over Finland, waarbij reizen daarheen aansluiten; vandaar bezoeken aan fabrieken en aan sociale instellingen, waarover velen wel spreken maar zonder er veel van te weten. Hier aandacht aan literatuur, niet slechts door Nederlandsche literatoren van dezen tijd uit eigen werk te doen voorlezen, maar door vooraanstaande figuren als Mevrouw van Wageningen-Salomons en Mevrouw Boldingh-Goemans. Ook hier geschiedenis, behandeld door een man als Dr. Japikse, en naast dezen een Bothenius Brouwer, een Enthoven en op parlementair gebied een van Raalte. Ook hier de praktijk van het leven: op het gebied van het burgerlijk recht, waaraan de heer Veegens aandacht wijdt: van de gezinshygiëne, van de kennis van het menschelijk lichaam, van de electriciteit in huis en toestel, van de verklaring van de radio, van de planten in huis en tuin, ja van wat al niet. Ook hier gelijk elders een den Dolaard over zijne omzwervingen in de Balkan; ook hier de heer van der Sleen over Zuid-Amerika; ook hier een reeks belangwekkende voordrachten over Vlaanderen. De Haagsche Volksuniversiteit geeft, gelijk in de stad van het Vredespaleis gebruikelijk te doen is, meer aandacht wellicht dan andere aan internationale vraagstukken; zoo is er een leergang over „politieke vraagstukken van dezen tijd," die zeker Nederland

niet direct, maar toch van zeer nabij raken; vraagstukken, waarover een ieder wel spreekt, maar waarvan men niet zoo heel veel weet.

Dat mag vermeld worden, omdat bij het doorbladeren van programma's het dengene, die zich met deze internationale vraagstukken bezighoudt, opvalt, dat in dit opzicht de leiding, door de Volksuniversiteiten gegeven, nog niet veel beteekent. Het daartegen gehoorde argument, dat de belangstelling daarvoor gering is, is evenmin afdoende tegenover deze vraagstukken als tegenover eenig ander; het is juist aan de Volksuniversiteiten om te trachten die belangstelling te wekken!

De Bond van Volksuniversiteiten begint dit jaar met een reeks programma's, die voor de hoorders aantrekkelijkheid te over hebben. Maar begint ook met een eigen orgaan, waartoe het tijdschrift „Leven en Werken", door de Wereldbibliotheek uitgegeven en tevoren voor vrouwen en meisjes bestemd, is getransformeerd. De redactie ervan is uitgebreid, wat op zichzelf weinig zegt, maar de inhoud zal, gezien het nieuwe karakter van het tijdschrift, worden gericht op de algemeene behoeften der Volksuniversiteiten. Leden der Volksuniversiteiten krijgen dit tijdschrift voor f 6.50 per jaar, een niet onbelangrijke reductie op den gewonen abonnementsprijs van f 8.50. Betalen zij onmiddellijk f 7.50, waartoe zij zich bij elke Volksuniversiteit kunnen aanmelden, dan ontvangen zij het tijdschrift van 1 October a.s. tot 31 December van het volgend jaar.

Moge het laatste woord een woord van opwekking zijn. Opwekking om te verstaan, dat in deze moeilijke tijden men er noch komt met klagen of bij de pakken neerzitten, noch met zich verstrooien alleen om den tijd te dooden. Want zulke verstrooiing brengt mede, dat op den duur de ledigheid van het innerlijk eer toeneemt dan vermindert. De Volksuniversiteiten trachten afleiding te brengen aan den geest van velen, die met groote zorg is bezet. Maar die afleiding is middel en geen doel; doel is, dat kennis wordt bijgebracht, inzicht gegeven in tal van dingen, het nuttige gepaard aan wat men het aangename noemt, maar het aangename voor een ontwikkeld oog en oor. Wie de Volksuniversiteit nog niet kent, begeve zich daarheen en vrage een programma; geen twijfel of hij of zij zal zich gedrongen gevoelen tot meer!

INHOUD VAN AFLEVERING 1.

	Bladz.
Zomergenogens, door Dr. K. F. Proost	1
Het zomerwerk van het Nederlandsch Jongelingsverbond, door H. Gordeau	6
Het zomerwerk van de Vrijzinnig Christelijke Jeugd Centrale, door J. M. van Veen	13
Katholiek zomerwerk, door Bernard Verhoeven	17
Woodbrookers-zomerwerk, door Dr. W. Banning	20
Uit het zomerwerk der moderne Arbeidersbeweging, door P. Voogd	24
De programma's der Volksuniversiteiten 1933-'34, door H. Ch. G. J. van der Mandere	27

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0,60.

Voor verenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f1.—

VOLKS 17B 3567 **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. K. F. PROOST,
G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook ge-
kocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Arbeid en vrije tijd als sociologies probleem

door Dr. J. P. KRUIJT.

Toen een Frans sociaal onderzoeker, *Paul Rives*, enige jaren na de invoering van de 8-urige arbeidsdag in de Franse fabrieken, een enquête instelde naar de besteding van de vrije tijd door de arbeiders, was het resultaat van zijn onderzoek niet zeer bemoedigend. Men was gewend aan de eeuwenoude tijdsbesteding van werken, slapen en zo nu en dan feestvieren. Werd de werkdag verkort, dan gebruikte men de vrijkomende tijd voor de beide andere genoemde categorieën, zolang niet de behoefte was opgewekt, die tijd anders te benutten. Bij zijn ondervraging kreeg de schrijver o.a. van een 30-jarige arbeider als antwoord: „Ja, wat of ik doe, wanneer ik niet in de werkplaats of in de kroeg zit? Wel, dan slaap ik. En als ik niet slaap? ... Nou, dan ... zeg eens vrouw, wat voer ik eigenlijk uit als ik niets te doen heb?” En de schrijver voegt er aan toe: „Créer des institutions ce n'est que mi-besogne; en apprendre l'usage, voilà l'essentiel”¹⁾.

Niemand zal ontkennen dat, waar zulke toestanden bestaan, de besteding van de vrije tijd een practies probleem is geworden, naar welks oplossing de leiders van een volk krachtig behoren te streven. Het is niet de bedoeling van dit artikel te betogen, dat in Nederland het vraagstuk der besteding van de vrije tijd even dringend om een oplossing vraagt. Zeer waarschijnlijk bestaan toestanden als bovengeschetste in veel mindere mate bij ons dan in Frankrijk. Maar zekerheid kan hier ook slechts een enquête geven, die dezer dagen door het Instituut voor Arbeidersontwikkeling over ons gehele land wordt ingesteld, en welker resultaten te zijner tijd hopelijk duidelijk maken zullen, wat er bij ons in dit opzicht nog valt te verbeteren.

Is de voorarbeid van enquêtes e.d. nodig voor de oplossing van het *practiese* probleem, nog meer voorarbeid wordt vereist voor de beantwoording van het *theoretiese* probleem: welke invloeden werken op de grootte en de wijze van besteding van de vrije tijd, vroeger en nu, bij ons en bij andere volkeren? De behandeling daarvan is zeker ook van belang voor practici: ze opent hun de ogen voor de problemen, die aan het gehele vraagstuk vastzitten, ze geeft hun het vereiste geduld, om rustig de resultaten van hun maatregelen af te wachten en niets te forceren, ze maant hen tot bescheidenheid, om in afwachting van die resultaten niet al te veel van hun arbeid te

¹⁾ Paul Rives, *La Corvée de joie*. Paris 1924 (Les Presses universitaires de France). Geciteerd in: Depasse en André, *L'organisation des loisirs du travailleur en Belgique et à l'étranger*. La Louvière. z.j., p. 63.

verwachten, ze verrijkt allicht ook hun kennis van eventueel te benutten middelen, die tot verbetering kunnen leiden.

De voorarbeid, nodig voor de behandeling van zulk een sociologies probleem, zou o.a. moeten bestaan in een inductief onderzoek bij natuurvolken, en bij kultuurvolken in verleden en heden, m.a.w. in een ethnologies, histories en een sociografies onderzoek.¹⁾

Waar dit bij ons weten nog zo goed als niet heeft plaats gehad, kan hier slechts een eerste oriëntering van het probleem worden gegeven, en in verband met het korte bestek van dit artikel ook nog slechts volgens enkele gezichtspunten.

Voorop moet staan, dat, al kan het resultaat van het onderzoek natuurlijk anders leren, te verwachten is een veelheid van beïnvloedende factoren. Wie zonder vooringenomen standpunt sociologiese problemen heeft bestudeerd weet, dat deze verwachting al zo vaak bevestigd is, wanneer het onderzoek op voldoende wijze van een ruim materiaal gebruik maakte, zodat de veelvuldig gekonstateerde algemene wisselwerking der verschillende sociale verschijnselen met recht als de hoofdwet van de sociologie wordt beschouwd.

Het ligt voor de hand, dat de grootte en de wijze van besteding van de vrije tijd samenhangt met de aard van de arbeid, die een volk moet verrichten om te kunnen bestaan. Zelfs kan men zeggen, dat de aanwezigheid van vrije tijd mede veronderstelt die van een „gedwongen” (beter wellicht: een „gebonden”) tijdsbesteding aan de arbeid voor het levensonderhoud. Wie niet arbeiden hoeft of mag of kan — de rentenier, de werkloze, de invalide — heeft dus, paradoxaal uitgedrukt, met alle overdrijving aan paradoxen gemeen, geen vrije tijd, omdat hij niets dan vrije tijd heeft. Uit een dit jaar verschenen publicatie betreffende de resultaten van een onderzoek naar de gevolgen van de langdurige werkloosheid in het Oostenrijkse fabrieksplaatsje Marienthal is duidelijk gebleken, dat de gedwongen „vrije” tijd van deze werklozen bijna niet gevuld wordt. „Das Nichtstun beherrscht den Tag”. Typies is in dit verband een antwoord van één der werkloze arbeiders: „Ich hab früher weniger Zeit für mich gehabt, aber mehr für mich getan” en van een ander: „Was sol ein Arbeitsloser denn mit seiner Zeit machen?” Vroeger, toen men nog arbeid had, bezat men in beperkte mate vrije tijd, die met overleg werd besteed — nu heeft men een zee van tijd en....

¹⁾ Enig sociografies materiaal met een voorlopige typologie der vrije-tijdsbesteding geeft A. Sternheim, Zum Problem der Freizeitgestaltung (in Zeitschr. für Sozialforschung 1932, p. 336—365).

voert men niets uit: „Was man vor dem Essen unternehmen möchte, kann ja ebensogut nachher geschehen, oder am Abend; und plötzlich ist der Tag um, ohne dasz es geschehen wäre“¹⁾.

In tweeërlei opzicht, objectief en subjectief, heeft de arbeid van een volk betekenis voor de grootte en de besteding van de vrije tijd. In de eerste plaats objectief: de arbeid is de bron van de welvaart, zonder welke geen menswaardige besteding van de vrije tijd denkbaar is. Nog sterker uitgedrukt kan men zeggen — ook zonder het histories materialisme te aanvaarden — dat de aard van het bestaansmiddel, dat een volksgroep uitoefent, van grote betekenis is voor zijn gehele verdere kultuur, dus ook voor de aard van zijn vrije-tijds-besteding. Bovendien: van de productiviteit van de arbeid hangt af, of er nog vrije tijd overblijft en hoeveel. In de tweede plaats is de arbeid subjectief van betekenis: de wijze waarop de arbeid bij een gemeenschap — en bij het individu! — staat aangeschreven, beïnvloedt sterk de waardering van de vrije tijd, gelijk natuurlijk ook omgekeerd.

Wij willen eerst de betekenis van de arbeid, afgezien van haar waardering, nader beschouwen. Zonder arbeid geen menswaardig bestaan, geen kultureel leven, geen verheffende vrije-tijds-benutting, dit alles natuurlijk, wanneer we de gehele gemeenschap op het oog hebben. Latere differentiëring maakt het mogelijk, dat arbeid en vrije tijd over de verschillende individuen ener zelfde gemeenschap al zeer ongelijk verdeeld worden. Maar ook de betekenis van de arbeid voor de gehele groep is sterk uiteenlopend. Hoe verschilt niet de productiviteit van de arbeid, als we de primitieven vergelijken met de moderne kultuurvolken! Tussen de Bosjesman in de Kalahari, die moeizaam zijn kostje opscharrelt, levend van de hand in de tand, van knollen, wortels, vruchten en kleinere dieren, — die na een dag vlijtig verzamelen blij is, als hij die avond tenminste zijn honger stillen kan — en de Amerikaanse farmer, die, geholpen door een enkele knecht, met zijn „combined harvester“ een zeer grote hoeveelheid graan maait, dorst en zuivert op één dag, ligt een geweldige afstand.

Het verschil verklaren tussen die beide uitersten, dat betekent uiteenzetten de gehele ontwikkeling van het sociaal-economies leven. Door steeds meer om zich heen grijpende arbeidsvereniging en arbeidsverdeling — coöperatie en differentiatie — neemt de productiviteit van de arbeid toe. Maar dit geschiedt lang niet overal in dezelfde

¹⁾ Dr. Marie Lazarsfeld-Jahoda und Dr. Hans Zeisl, Die Arbeitslosen von Marienthal, Leipzig 1933, p. 59-69.

mate. Zeker hebben de natuurlijke factoren — het physies milieu — meegewerkt om deze verschillen te veroorzaken. Waar de natuur al te vijandig was: in de koude poolstreken en in de droge woestijnen, in de ongezonde tropiese oerwouden en de hogere delen der hooggebergten, was de opbrengst van de arbeid klein, en daardoor bleef de bevolkingsdichtheid gering, de beschaving laag. Een goed voorbeeld vormen de Australiese negers, de inboorlingen van Nieuw-Holland. Hun kultuur is wel buitengewoon laag: ze kennen geen landbouw en geen veeteelt (wanneer we afzien van de getemde dingo, de Australiese hond). Ze dragen zo goed als geen kleding en hun woning bestaat slechts uit een simpel windscherm van boomschors, met wat takken in de grond bevestigd. Het zijn verzamelaars en jagers: de vrouwen verzamelen knollen, wortels, bessen en maden, de mannen jagen op kangoeroes, vogels en hagedissen. Maar slecht is dan ook het hen omgevende physiese milieu: voor een zeer groot deel bestaat het uit woestijnen en steppen, de gevolgen van het klimaat worden nog verergerd door gloedwinden, stofstormen, droge, van alle regen verstoken jaren, en door de geringe aanwezigheid van waterrijke rivieren. Grote stukken zijn zonder vegetatie of slechts bedekt met het oneetbare spinifex. De inheemse fauna is niet overvloedig en levert geen tembare dieren op en ook zeer weinig soorten, die een goede jachtbuit vormen. Zo moest de inboorling in dit ongunstige woongebied wel op een laag peil van beschaving blijven staan. Verandering bracht eerst de komst van de Europeaan, die zijn kultuurplanten en dieren invoerde en daarmee landbouw en veeteelt mogelijk maakte, ook door zijn techniek: irrigatie, stuwen, artesiese bronnen, „dry farming” — en zelfs daarmee gewapend voert de blanke nog een harde strijd tegen de ongunstige natuur.

Voor zulke primitieve stammen is de arbeid soms buitengewoon zwaar: de jacht op een kangoeroe, bovendien niet zonder levensgevaar, kan uren duren, voor het de Australiër gelukt, het achtervolgde dier met een knuppel te doden. En welk een tijd en geduld moeten ze niet besteden aan de vervaardiging van hun zeker niet zo primitieve stenen en houten wapenen: speren en speerwerper, schilden, boemerang, en messen van kwartsiet. Zo is de arbeid bij deze natuurvolkeren al niet zonder betekenis, maar toch nog weinig productief. Arbeidsvreugde is hier zeker aanwezig, ongedifferentieerd als de arbeid op deze trap is, is ze niet eentonig en geeft volle bevrediging, bovendien: de nood is vaak groot, de prikkel dus sterk. Feitelijk kunnen we hier arbeidstijd en vrije-tijd nog niet scheiden, zo min als we dit bij het in het wild levende dier kunnen doen. Het is juist

de tragiek in het lot van primitieve stammen, dat ze enerzijds veelal ongeschikt blijken om zich te laten temmen in het gareel van de regelmatige, eentonige arbeid, die de hogere arbeidsvormen vereisen, en dat anderzijds die hogere arbeidsvormen, welke meer en meer op het grondgebied van de gehele aarde beslag leggen, hun geen ruimte meer laten — dan alleen de alleronherbergzaamste streken — om hun moeizaam, maar veel meer afwisselend zwerfend leven te blijven leiden.

De vijandschap van een ongunstig milieu is dus één der factoren ter verklaring van de lage arbeidsproductiviteit van primitieve volkeren. Waar de natuur maar even een kans gaf, werd die echter aangegrepen en benut: de inboorlingen van Noord-Australië, waar de visvangst veel oplevert, staan al dadelik op een hogere beschavingstrap dan die in Centraal Australië; evenzo maakte de rijkdom der arctiese fauna het aan de Eskimo's, dit merkwaardig aangepaste volkje, mogelijk te leven — en gelukkig te leven! — in een buitengewoon slecht klimaat.

De grote vooruitgang in de arbeidsproductiviteit vond plaats in de oudste centra der beschaving, bijv. in China, Voor-Indië, Irak en Egypte, in streken, waar enerzijds de natuur niet vijandig was — vruchtbare bodem, warm klimaat, voldoende regen of aanwezigheid van grote rivieren — maar waar anderzijds de voordelen van het physies milieu eerst dan goed uitgebuit konden worden, wanneer men overging tot irrigatie, die de arbeidsopbrengst enorm verhoogde, die echter ook alleen mogelijk was, wanneer de mens getemd werd tot geduldige, regelmatige arbeid. Alleen reeds de uitvinding van de landbouw verbreedde zeer de levensbasis, maar nog meer die van landbouw met irrigatie. De bevolking nam in aantal toe, daarmee weer de maatschappelijke differentiatie en het beschavingspeil, die op hun beurt de arbeidsproductiviteit weer vergrootten.

Indien we in het bovenstaande recht hebben laten wedervaren aan de betekenis van het geografies milieu, volgt daaruit nog niet, dat dit een beslissende of zelfs een belangrijke factor is ter verklaring van de ontwikkeling van het sociaal-economies en cultureel leven. Zo wordt dikwijls betoogd, dat bij de verspreiding van de kultuur over de aarde het klimaat een beslissende factor is en dat een poolwaartse verschuiving van de kultuur vooruitgang meebracht, maar een verschuiving naar de evenaar tot achteruitgang leidde. Meestal wordt dan gewezen op het rijtje: Egypte, Mesopotamië, Perzië, Griekenland, Rome, Frankrijk, Duitsland, Engeland, Scandinavië. Dank zij de hogere arbeidsproductiviteit ten gevolge van de gestegen

beschaving en dank zij groter mogelijkheden tot aanpassing, zo redeneert men dan verder, kon de mens een steeds koeler klimaat trotseren. Daar dit koudere klimaat de vervulling van meer behoeften vereist, neemt de betekenis van de arbeid door de Noordwaartse verschuiving van de beschaving toe en daarmee de gehele cultuur, eveneens doordat dit koelere klimaat gezonder is en de arbeidslust beter aanwakkerf. Gewezen wordt dan op volkeren als de Schotten, de Zweden en Noren, de IJslanders en Finnen. Maar men zwijgt over Lappen, Eskimo's, Samoeden enz. Dit gebrek aan volgehouden inductief onderzoek schijnt het fatum te zijn van alle geografiese deterministen, of misschien nog beter: van alle eenzijdige theoretici.¹⁾ Men kan alleen met zekerheid zeggen: naarmate de beschaving stijgt, breidt ze zich uit over gebieden, die eerst onbewoonbaar waren, niet alleen over gebieden die kouder zijn, maar ook over warmere of drogere gebieden, dank zij de toegenomen aanpassingsmogelijkheden ten gevolge van de verbeterde techniek.

Evenzo kan men moeilijk uitmaken of de lage beschaving van sommige volkes in de tropen — de Koeboe's op Sumatra, de Wedda's op Ceylon, de Papoea's op Nieuw-Guinea enz. — een gevolg is van de geringe behoeften ten gevolge van het warme klimaat, waardoor zij niet tot inspanning worden aangespoord, of dat het klimaat zelf rechtstreeks de arbeidskracht vermindert — wat nog door de tropiese ziekten wordt verergerd — óf dat tenslotte de geringe energie een aangeboren trek, een deel van het raskarakter is, waarbij natuurlijk weer de vraag oprijst, hoe die rasverschillen dan weer ontstaan zijn. Hoe het zij, zelfs een uitgesproken anthropogeograaf — d. i. een aanhanger van de leer, die de physische, psychische en sociale verschillen der mensengroepen wil verklaren uit de verschillen in het physische milieu — als Huntington²⁾, die het klimaat beschouwt als de belangrijkste factor in het vormen van de beschavingsverschillen, neemt naast dit klimaat ook het raskarakter en de accumulatie van de cultuur als verklaringsfactoren aan. Dat men er met de anthropogeografie alleen niet komt, blijkt bijv. ook uit het feit, dat de Amerikaanse inboorlingen in het prae-Columbiaanse Amerika zo goed als niet gekomen zijn, gelijk in de Oude Wereld, tot de belangrijke uitvindingen van het smeden van ijzer en van de veeteelt, hoewel de natuurlijke voorwaarden (aanwezigheid van ijzererts en van tembare dieren, bijv. het rendier) vervuld waren.

¹⁾ Zie voor kritiek op de overdreven beweringen van de geografiese school in de sociologie: Sorokin, *Contemporary sociological theories*. 1928, p. 99 en vlgd.

²⁾ *Civilization and Climate*, 3d ed. (1924) p. 387.

Ongetwijfeld is ook de kultuuraccumulatie van zeer groot belang voor de verklaring van de opvoering der arbeidsproductiviteit en daarmee van de mogelijkheid tot vergroting van de vrije tijd. Duidelijk blijkt dit uit onze economiese geschiedenis van de laatste 100 jaar. De moderne wetenschap maakte de moderne techniek mogelijk en de arbeiders in de daardoor ontstane moderne industrie hadden, ook al waren hun arbeidsdagen nog lang, één groot voordeel boven de werkers, waaruit zij werden gerecruteerd — boertjes, handwerkslieden in ambacht of manufactuur, huiswerkers — dat zij *regelmatig* vrije tijd hadden, afgezien dan van het feit, dat die vrije tijd nog veel te kort was, en hun welvaarts- en ontwikkelingspeil te gering om er goed gebruik van te maken. De eerste fabriekswevers van Twente werkten in de fabrieken in het begin misschien niet zo veel korter, maar zeker veel regelmatig dan de huiswevers, tevens keuterboertjes¹⁾. Ook de Zaanse arbeiders, voortgekomen uit de groep der vroegere molenknechts, maakten in de fabrieken aanvankelijk lange dagen, maar waren toch ook bevrijd van de buitensporig lange werktijden der arbeiders op de molens bij gunstige wind.

Tweeërlei tendentie had de machinale industrie: enerzijds verlenging van de arbeidstijd, en invoering van nachtarbeid, om de rentabiliteit der machines te verhogen en continu-arbeid mogelijk te maken, anderzijds verdwijning van veel zware en vervelende handenarbeid, versnelling van het tempo en dus verhoging van de opbrengst en daarmee later, toen de arbeiders door eigen machtsvorming en hulp van de staat een groter aandeel van deze verhoogde opbrengst verkregen, verhoging van hun welvaartspeil, verkorting van de arbeidsdag en voor alles, zelfs onder de slechte arbeidsvoorwaarden van de beginnende industrie, regelmaat in hun arbeidstijd, de mogelijkheid op geregelde tijden vrij te hebben, wat zo belangrijk is voor de ontwikkeling van het verenigingsleven. Is de arbeider eenmaal de fabriekspoort uit, dan is de overblijvende tijd — hoe kort ook aanvankelijk — geheel eigen bezit. Zelfs zijn gedachten hoeven zich niet met de fabriek — die niet zijn eigen bedrijf is, als bij de handverkersbaas — bezig te houden. Hoe zeer steekt dit af bij de in principe alle tijd en aandacht in beslag nemende arbeid van huiswerkers, van keuterboertjes, ook van landarbeiders, vooral wanneer deze zelf nog een stukje grond voor eigen rekening bewerken. Zelfs maakt de moderne techniek voor agrariëse werkers deze regelmaat mogelijk: de farmer

¹⁾ Dr. A. Blonk, *Fabrieken en menschen, een sociografie van Enschede, 1929*, p. 188.

in Amerika, die een „combined harvester“ bezit, kan in de oogsttijd eerst 's morgens 8 of 9 uur beginnen, als de dauw op het land is opgedroogd, en moet al weer ophouden, wanneer de avonddauw neerslaat; hij houdt dus zelfs in de drukste tijd nog vrije uren over.¹⁾ En wat heeft de zuivelfabriek niet de boerin en haar personeel ontlast van een buitengewoon zware en neerdrukkende taak!

De aard van de arbeid heeft nog een andere invloed op de wijze van de vrije-tijd-besteding: veel hangt af van de bevrediging, die de arbeid geeft aan de geestelijke behoeften; worden die niet gedurende de arbeid zelve bevredigd, bijv. bij afstompende, geestdodende arbeid, dan wordt instinctief compensatie gezocht in de vrije tijd, gelijk een arbeid, die de behoefte aan lichaamsbeweging niet voldoende bevredigt, ter compensatie de lust tot sport e.d. opwekt. Aangeleend is, dat de rationalisering, die de arbeid intensiever en daarmee vermoeiender heeft gemaakt, de zucht bevordert heeft, in de vrije tijd de lectuur te beperken tot lichte, geen inspanning vereisende lectuur.²⁾ Evenzo is bekend, dat lange werktijden het misbruik van alcohol en het kroegbezoek bevorderen, terwijl gebleken is, dat na de invoering van de 8-urige arbeidsdag dit misbruik afnam.³⁾ In Duitsland is aangeleend, dat het bioscoopbezoek in het algemeen bij verlenging van de arbeidstijd toenam.⁴⁾

Niet slechts objectief heeft de arbeid grote betekenis voor de vrije tijd. Ook de plaats, die hij inneemt in de levensbeschouwing, in casu de betekenis, die men hecht aan de arbeid, het motief, waarom men werkt, en tenslotte ook, met het vorige samenhangend, de waardering van tijd in het algemeen, van vrije tijd in het bijzonder, in het kort: de „economische geest“ — om het veel gebruikte Duitse woord „Wirtschaftsgeist“ maar letterlijk te vertalen — heeft invloed. Van grote betekenis is voor dit alles de principiële onderscheiding, die de sociologie in navolging van *Max Weber*, *Sombart* e. a. maakt: ze ziet twee hoofdtypen in de verschillende schakeringen van de economische gezindheid der volkeren (of individuen): enerzijds het streven om door arbeid in

¹⁾ Johann: Amerika, Untergang am Ueberfluss, 1932, p. 108.

²⁾ Zie Sternheim t.a.p. p. 339, 350.

³⁾ Over dit verband tussen arbeidsduur en alcoholisme voor de Nederlandse arbeiders voor de oorlog: Arbeidsduur in Nederland. Rapport eener enquête gehouden door de soc. dem. studie-club, A'dam 1904. Over dit verband na de oorlog: zie het „Jahresbericht“ 1928 van de Directeur van het Int. Bureau v.d. Arbeid.

⁴⁾ Margarete Adams. Ausnutzung der Freizeit des Arbeiters, Köln 1929, p. 70.

het levensonderhoud te voorzien, het nodige — en niet meer dan dat — te verdienen om bepaalde, door de traditie binnen zekere grenzen gehouden behoeften te dekken: het „Bedarfsdeckungsprinzip” — anderszijds het streven, zoveel mogelijk geld te verdienen, verre uitgaande boven datgene, wat nodig is voor de bevrediging van eigen behoeften: het „Erwerbsprinzip”, het laatste, om met *Max Weber* te spreken, de uiting van de kapitalistische, het eerste die van de voorkapitalistische geest. Er moge over dit alles een felle pennestrijd ontbrand zijn: of deze kapitalistische geest gevolg of oorzaak was van het kapitalisme, of ze sterk beïnvloed is door religieuze dan wel meer door economische factoren, of misschien zelfs door psychische verschillen tussen rassen en volkeren — de genoemde onderscheiding blijft belangrijk, ook al zijn beide begrippen slechts abstracties, die nergens met volledige zuiverheid door concrete vormen gedekt worden. Een bevestiging van deze belangrijkheid vinden we in de sociografische studiën van *Alfred Rühl* over de *Wirtschaftsgesinnung* van enige volkeren. Het „Bedarfsdeckungsprinzip” vinden we in de economische geest van de Oriënt, maar ook nog in die van de Spanjaarden: de arbeid staat er niet hoog aangeschreven, wordt als een noodzakelijk kwaad beschouwd. Eerder ziet men in de vrije tijd, gevuld met conversatie, roken, dromend mijmeren of langzaam slenteren het eigenlijke doel van het leven. „Time is money” is er een onbekend, in elk geval onbegrepen spreekwoord, eigenlijk ontbreekt er geheel ons moderne begrip, dat tijd een economies goed is, gelijk dit ook ontbrak aan onze Middeleeuwse voorouders. Nergens vindt men er het jachtige tempo van ons economies leven, noch in het zakenleven, noch in het spoorwegverkeer¹⁾.

Hoe geheel anders is dit in de Verenigde Staten, waar „in der Scala der Lebenswerte die wirtschaftlichen die höchste Stufe erhalten haben”, waar arbeid de vulling en vervulling van het leven is, waar het arbeidstempo sneller is dan in Europa. Maar daar gaat men in het algemeen ook zo geheel in het „business”-leven op, dat men geen tijd heeft aan het kulturele leven deel te nemen en dit ook niet als een gemis voelt. In vroeger tijd, toen de Puriteinse geest nog zijn stempel drukte op de bevolking in het Oosten van de Verenigde Staten, werd daar alle lediggang als een doodzonde beschouwd. Wel mocht er 's Zondags niet gewerkt worden — de Zondagsheiliging was er uiterst streng — maar voor ontspanning mocht ook deze dag niet worden benut: „niemand arbeide, maar ook niemand scheen te

¹⁾ Rühl, *Vom Wirtschaftsgeist in Spanien*, 1928, pagina 23—29; id., *Vom Wirtschaftsgeist im Orient*, 1926, p. 54.

leven". Dit laatste is nu ook in Amerika wel zeer veranderd, het beroep van rentenier is er al lang niet meer onbekend, de sport, de auto, de bioscoop is niet meer weg te denken uit het Amerikaanse leven. Toch zal de echte Amerikaan nog immer de vrije tijd utilisties en rationalisties beoordelen en dan alleen goed besteed achten, wanneer hij wordt gebruikt om gezondheid en arbeidskracht te verhogen.¹⁾

Hoe deze zeer grote verschillen in de „Wirtschaftsgeist" verklaard moeten worden, is weer een zeer moeilijk probleem. Anthropogeografen zoeken de oplossing in het verschil in klimaat, maar gaan daarbij zeker veel te ver, zoals bijv. *Philippson*, die aan de geringere huiselijkheid van de bewoners van het Middellandse zeegebied tengevolge van het warmere klimaat, vergeleken bij de huiselijkheid der inwoners van het minder warme Noorden, een gehele rij van gevolgen toeschrijft, waaronder zelfs trekken van het volkskarakter, zonder te bedenken, dat omgekeerd dit laatste ook wel eens invloed op de levenswijze zou kunnen uitoefenen.²⁾ Duidelijk blijkt de fout van deze eenzijdige verklaring, indien we bedenken dat in Algerië twee volksgroepen, levend in hetzelfde klimaat als de rest der Algerijnse bevolking, boven deze uitstekende in arbeidzaamheid, n.l. de Kabylen en vooral de Mozabiten.³⁾ En het „arbeidsfanatisme" van de Yankees toe te schrijven aan de tot energie prikkelende grote temperatuurswisseling van het Amerikaanse klimaat is al even eenzijdig; andere factoren: de aktiviteit, die het emigrantentype veelal kenmerkt, de invloed van de Puriteinse geest met zijn „innerweltliche" askese en de snelle ontplooiing van het kapitalistische productiesysteem in dit land der onbegrensde mogelijkheden hebben ongetwijfeld ook medegewerkt.

Tussen de bovengenoemde twee opvattingen en waarderingen van de arbeid en de vrije tijd — die van de Oriënt en die van het Puriteinse Amerika — ligt de onze in, waar precies is moeilijk te zeggen. De een zal oordelen, dat er een een golf van genotzucht onder de huidige generatie is waar te nemen, de ander, dat nog te veel levens versmoberen in de tredmolen van de dagelijkse arbeid. Tussen beide klippen door te zeilen is moeilijk, en zwaar is de taak van de volksoepvoeders, die tot het gelukken daarvan veel kunnen bijdragen. Niemand zal echter de noodzakelijkheid van een flinke vrije tijd voor alle huidige werkers kunnen ontkennen, als correctief van de intensieve arbeid onzer gemechaniseerde en gerationaliseerde bedrijven en als compensatie voor de vermindering — hoewel niet ver-

¹⁾ Rühl, Vom Wirtschaftsgeist in Amerika, p. 22—39, 90—91.

²⁾ Das Mittelmeergebiet, 4te Aufl. 1922, p. 196—202.

³⁾ Rühl, Vom Wirtschaftsgeist im Orient, p. 55, 84, 92.

dwijning — der arbeidsvreugde ten gevolge van de steeds verder gaande differentiëring van de arbeid.

Deze differentiëring van de arbeid is een onderwerp, dat we nog nader dienen te beschouwen. Immers, tot dusverre bezagen we de objectieve en subjectieve betekenis van de arbeid in hoofdzaak voor de *gehele* gemeenschap: zijn productiviteit voor de groep in haar geheel, zijn waardering in de publieke opinie. Maar de arbeidsverdeling bracht juist met zich mede een diep ingrijpende sociale differentiëring, in standen en klassen, die, binnen een zelfde gemeenschap, al zeer verschillend begiftigd werden met vrije tijd: enerzijds als uiterste de, in zuivere vorm zeker weinig talrijke, niet-arbeidende personen, de „fainéants”, de „leisure class”, anderzijds de vrije-tijd-lozen, die ook in geheel zuivere vorm zeldzaam zijn. Maar door heel de economiese geschiedenis treffen we toch groepen aan, die het laatste type benaderen: hetzij de mijnsclaven van Attica in het oude Athene, of de plantagesclaven der Romeinse latifundia, de Engelse fabrieksarbeiders in het begin van de 19de eeuw, of de wevers in de huisindustrie van Silezië in het midden van die eeuw, gelijk *Hauptmann* ze heeft beschreven. Deze differentiëring is van grote betekenis, want niets heeft er meer toe meegewerkt, naast het verschil in welvaart, dan juist dit kwantitatieve verschil in de vrije tijd, welke weer kwalitatieve verschillen — in de aard der besteding — met zich meebrengt, om het grote onderscheid in het beschavingspeil der verschillende klassen te bestendigen. Het is ongetwijfeld niet toevallig, wanneer de geschiedsschrijver van de Nederlandse arbeidersklasse van vóór 1870, *Dr. I. H. Brugmans*, konstateert, dat de werkdag van deze arbeiders veelal zeer lang was, en tevens hun beschavingspeil laag.¹⁾ Een vergelijking van de vrije-tijds-besteding der toenmalige veralcoholiseerde en merendeels analfabetiese arbeiders en de huidige met hun veel groter aantal vrije uren, valt onmiskenbaar in het voordeel van laatstgenoemde uit.

Dat die vroegere Nederlandse arbeiders zich niet eerder verzet hebben tegen de lange arbeidsdagen, wordt na lezing van Brugmans boek volkomen begrijpelijk: onderlinge aansluiting was van deze slappe, ondervoede en door alcohol gedemoraliseerde werklieden met hun volkomen gemis aan klassebesef niet te verwachten. Daartoe werkten ook mede de patriarchale verhouding, die er bestond tussen arbeider en patroon. Heel veel arbeiders woonden ook bij de werkgever in,

¹⁾ De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw, 1929, p. 104. en het 4de hoofdstuk.

of in woningen, vlak bij de werkplaats staande en aan de patroon toebehorende, wat de patriarchale verhouding nog versterkte. Het dagelijks elkaar zien, het meeleven in elkaars vreugde en leed vergorde veel van de ellende der lange arbeidsdagen en lage lonen. Ook hier is echter de differentiëring voortgeschreden. Werkgevers en werknemers werden twee scherp gescheiden klassen, met weinig onderlinge omgang, met verschil in belangen en in belangstelling, zelfs dikwijls met verschillende woonplaatsen; het forensenwezen heeft gemaakt, dat vele werkgevers zich vestigden in streken, met meer natuurschoon bedeeld dan de standplaats hunner fabrieken. Zo verdween de patriarchale verhouding om vervangen te worden door een meer zakelijke, die alle omgang van werkgever en werknemer gedurende de arbeidstijd tot een minimum herleidt, en in de vrije tijd van de arbeider zelfs geheel verdwijnen doet. En vele verschijnselen wijzen er op, dat men wederzijds de oude toestand niet terugwenst; men denke aan de uitlating van een grootondernemer als *Ford*, dat in de industrie voor patriarchalisme geen gelegenheid is, en wat de werknemers betreft: het is bijv. een bekend feit, dat de landarbeiders, die nog het langst in patriarchale verhouding tot hun werkgevers hebben gestaan, hoe langer hoe minder geneigd zijn, vast arbeider te worden, en er de voorkeur aan geven, „los arbeider” te zijn, omdat de eerste positie te veel bindt en te weinig vrijheid geeft juist door de nauwe patriarchale betrekking tot de boer. Toch laat ook de huidige zakelijke verhouding tussen werkgevers en werknemers nog de mogelijkheid over van belangstelling en bemoeïngen van de patroon met de vrije tijd, zo niet van elke werknemer individueel, dan toch van de collectiviteit der arbeiders: het oprichten van personeelsmuziek- of voetbalclubs, van parken, sportterreinen, recreatiezalen, fabrieksscholen of cursussen enz. ¹⁾

Hoewel het bovenstaande niet de pretentie had, een inductief onderzoek te zijn, mogen we er toch wel uit concluderen, dat belangrijke factoren, die de grootte of de wijze van besteding van de vrije tijd hebben beïnvloed, juist die zijn, welke op het verloop der gehele kultuurgeschiedenis inwerken: de arbeidsverdeling met als gevolg de toeneming der arbeidsproductiviteit en die der sociale differentiëring. Factoren als het fysies milieu en het ras hebben indirect meege-

¹⁾ Zie de „Studien über die Beziehungen zwischen Arbeitgeber und Arbeitnehmern” van het Internationaal Bureau van de Arbeid te Genève (Reihe A. No. 33 en 35), waarin ook de toestanden op de fabrieken van Philips worden besproken.

werkt door hun beïnvloeding van het arbeidsproces. Of ze ook direct hebben ingewerkt? Een voorbeeld van directe inwerking van het physies milieu op de besteding van de vrije tijd hebben we misschien in het verband, dat dikwijls wordt gelegd tusschen de zachte winters in Engeland en de populariteit van de sport bij de Engelsen.¹⁾ We denken ook aan het verschil in betekenis van de ijssport in Friesland en Holland vergeleken met andere, minder waterrijke delen van ons land. Evenzo is misschien in sommige gevallen het *ras*-, resp. het *volks- of streek-karakter* van invloed: wellicht verklaart een aangeboren grotere muzikaliteit het feit, dat in ons land in de provincies Noord-Holland en Noord-Brabant meer dan elders de muziekverenigingen van dilettanten tot bloei zijn gekomen. De aloude spreuk: Frisia non cantat — al of niet waar voor het heden — laat in elk geval zien, dat tusschen volkskarakter en vrije-tijds-besteding al eerder verband is gelegd. Sommige volkeren of rassen kenmerken zich door een merkwaardige lust om uren te redekavelen, en daarin het grootste genot te vinden, bijv. de negers: *Pechuel Loesche* konstateerde het al heel sterk bij de Bafioti in de Franse Kongo, met hun eindeloze „palavers”, hun praatbijeenkomsten²⁾.

Ook zal bij een nader onderzoek niet verwaarloosd mogen worden na te gaan de invloed van de grote sociale collectiva op de vrije tijd, vooral van de staat, de kerken en de partijen. De politieke partijen der arbeiders en hun vakverenigingen hebben jaren lang zich hoofdzakelijk bezig gehouden met succesvolle pogingen tot vergroting van de vrije tijd hunner leden, tot tenslotte na de wereldoorlog de wetgeving in verschillende landen deze arbeid bekroonde met de invoering van een wettelijke achturendag, zij het niet voor alle arbeiders en zij het ook hier en daar gevolgd door een stapje terug. Daarna begonnen de arbeiderspartijen eigenlijk pas goed aan de moeilijke taak, ook de *besteding* van de vrije tijd te beïnvloeden. Terwijl in vele landen de vrije organisaties (politiek of niet-politiek) hierbij de belangrijkste rol spelen, zijn er weer andere landen, waar de staat op de voorgrond treedt. In het huidige Italië staat een belangrijk deel van deze arbeid onder toezicht van een officieel lichaam (de „Opera nazionale del Dopolavoro”), dat in de eerste plaats het staatsbelang, niet dat van het individu in 't oog houdt³⁾. In het nationaal-socialistische Duitsland schijnt de organisatie van de vrije-tijds-besteding nu in dezelfde richting te gaan. In de Angelsaksische landen, speciaal in de Verenigde Staten,

¹⁾ Bijv. door Dr. Halbfax in: *Handbuch der Englandkunde*, 1928, deel 1 p. 9.

²⁾ *Volkskunde von Loango* 1907. p. 90/1.

³⁾ Sternheim, l.c. p. 343.

spelen de kerken hierbij een grote rol, en ook in ons land en in België is het kerkelijk verenigingsleven van grote betekenis. Toch is in het algemeen de invloed van de kerken op de vrije-tijdsbesteding veel geringer dan vroeger, getuige in de eerste plaats reeds het verminderd kerkbezoek en het toegenomen gebruik van de Zondag voor sport, toerisme en andere ontspanningen.

Ook negatief hebben de grote collectiva invloed uitgeoefend — of *pogen* uit te oefenen — op de besteding van de vrije tijd, n.l. door bepaalde ontspanningen te verbieden, niet altijd met succes. De geschiedenis van de Hervormde Kerk in 17de en 18de eeuw wemelt van het vermelden van zulke verbodsbepalingen, tegen het kaartspel, tegen het dansen, tegen de comédie, tegen de keermis, alles op straffe van onthouding van het avondmaal. En de burgerlike overheid sanctioneerde dit in sommige gevallen met haar plakkaats, die dikwijls al evenmin hielpen als de verbodsbepalingen van de kerk. Toch zijn deze zeker niet zonder invloed geweest: men vergelijkte maar eens de mentaliteit van de bevolking van overwegend Protestantse streken met die, waarop de Katholieke Kerk, welke minder streng tegenover bovengenoemde vermaken stond, ook na de Hervorming haar stempel is blijven drukken.

In het bovenstaande hebben we enige voorlopige conclusies neergelegd, aan de hand van een slechts klein aantal feiten, omtrent het verband tussen vrije tijd en andere maatschappelijke verschijnselen. Een diepere behandeling van het probleem zal alleen mogelijk zijn, wanneer over de huidige vrije-tijds-besteding veel meer materiaal is verzameld dan tot dusverre is geschied. Dit is een arbeid, waartoe de sociografie zeker belangrijke bijdragen kan leveren. Wat ons land betreft, hopen we, dat de Nederlandse sociografen in dit opzicht binnen korte tijd meer van zich zullen laten horen.

Werkloozenzorg in Nederland

door J. A. BERGER.

1. *Werkloozenzorg door middel van arbeid.*

De economische depressie heeft een ontzaglijke werkloosheid tengevolge gehad in alle landen van de wereld.

Elke regeering is gedwongen geworden zich met de werkloozenzorg, de bestrijding der werkloosheid en de leniging van de nood der werklozen bezig te houden.

Elke regeering heeft plannen gemaakt en naar de aard van het land met meer of minder bombarie aangekondigd.

Ook onze dagbladen bevatten regelmatig in de buitenlandsche kronieken plannen van die Regeeringen en cijfers omtrent de kosten.

Opmerkelijk evenwel dat over hetgeen in ons land geschiedt slechts sporadisch iets in de bladen verschijnt. Soms vindt men een klein berichtje onder gemeentenieuws, maar een geheel van wat er in ons land geschiedt trof ik de laatste jaren niet aan.

Hoe staat het nu in ons land. Zijn wij minder doortastend dan andere landen, geschiedt er in ons land niets? Moeten wij niet eens een kijkje gaan nemen in andere landen?

Wij, in ons land zijn pioniers op dit gebied, zoo zelfs dat en Amerikanen en Duitschers bij ons zijn komen kijken en indien de berichten in de dagbladen betreffende de Duitsche en Amerikaansche plannen juist zijn, hebben deze landen ons voorbeeld nagevolgd.

Reeds een jaar of veertien kennen wij in ons land tewerkstelling van werklooze arbeiders. Geen steun, maar arbeid. En geen werkverschaffing in de oude slechte beteekenis van het woord.

Duizenden hectaren woeste grond zijn door werklooze arbeiders ontwaterd en ontgonnen. Wij denken aan het Weenderveld, het Rheederveld, de Eelder- en Peizermeden, de Tolberterpetten, de ontginningen bij Bourtange en Jispinghuizen. Alle werken in Groningen.

In Friesland de ontginningen bij Wolvega, terwijl nu weer het Mandeveld bij Bakkeveen is aangekocht om ontgonnen te worden door werklooze arbeiders.

Wij willen wijzen op de ontginning van het Witteveen waar een geheel dorp uit de grond verrees, de ontginning van het Zwinderscheveld, beide ontginningen in Drenthe.

In Overijsel kennen we de ontwatering en ontginning van het Staphorsterveld en de Staphorsterhei en de ontwatering en ontginning van de Weitmanslanden bij Vriezeveen, waar straks ook een geheel nieuw dorp verrijzen zal.

In Brabant wordt de Peel ontgonnen.

Deze opsomming van ontginningswerken is onvolledig. Groote werken, de talloze ontginningen door werkloozen, waarbij de leiding in handen van particulieren is, zijn niet genoemd.

Uitgestrekte bebosschingen in Drenthe en bij Hardenberg en Staphorst worden in werkverschaffing uitgevoerd.

Kanalisisatie van riviertjes, zooals de Schoonderbeek, de Regge, de Schipbeek, de Bolkschebeek, de Eefschebeek, de Buurschebeek, verschillende beken in Limburg en Brabant, is of wordt uitgevoerd in

werkverschaffing. Door deze kanalisatie worden geheele streken bevrijd van last en schade, regelmatig aangericht door deze riviertjes.

De dijken van den Rijn bij Maurik en Lienden, van de Waal bij Tiel worden verzwaaard in werkverschaffing.

De bochten in de Maas bij Lithoyen zullen worden afgesneden, het werk wordt in werkverschaffing uitgevoerd.

Het Rijn-Twenthe-kanaal wordt voor het grootste gedeelte in werkverschaffing uitgevoerd.

De Hollandsche Biesbosch werd in werkverschaffing droog gemaakt.

Zijn de bovengenoemde werken groote werkverschaffingen, waarbij arbeiders uit een aantal gemeenten zijn geplaatst, daarnaast willen wij wijzen op de gemeentelijke werkverschaffingen. Duizenden kilometers zandwegen werden verbeterd, talrijke tertiaire wegen verbeterd.

Honderden zwemscholen werden in werkverschaffing gemaakt, talrijke sportvelden in werkverschaffing aangelegd, meerdere stadsparken gesticht.

Werken van groote, blijvende waarde voor ons volk, werken van groote culturele beteekenis.

Hoe heeft ons volk dit gefinancierd. De *loonen*, uitbetaald aan de werklooze arbeiders, zijn evenals de gelden, noodig voor de steun, betaald door de gemeentebesturen uit de loopende begroting, terwijl de kosten van materialen in een kort bestek (meestal 5 jaren) bestreden moeten worden.

In deze tijd van ontzettende malaise zijn wij erin geslaagd groote, kostbare objecten in het leven te roepen, werken van blijvende beteekenis, ook en in de eerste plaats, voor ons nageslacht, maar wij presenteren de kostenrekening *niet* aan het nageslacht, zelfs niet een deel, hoewel dat bij een financieel conservatieve politiek geoorloofd en verantwoord zou zijn.

In den aanvang van ons artikel betoogden wij, dat deze tewerkstelling van werklooze arbeiders geen werkverschaffing zou zijn in de oude beteekenis van het woord. Geen zand verzetten van de eene kant van het terrein naar de andere kant en terug.

Geen keienklopper, geen houtjeshakken, geen vuuraanmakers maken, geen straatwieden.

In de werkverschaffing wordt — ook van de arbeiders die nimmer grondwerk verrichten — arbeid en flinke arbeid verlangd. Loon naar prestatie, arbeid in tarief.

Het is wel zeer te bejammeren, dat zoo dikwijls nog de meening wordt gewekt — al of niet tendentieus — dat de arbeid in de werkverschaffing een peulschilletje zou zijn.

Zelfs de heer Zaalberg, oud-directeur-generaal van den Arbeid, moest bij alle kritiek die hij op de werkverschaffing in het algemeen had, en op een bepaalde gemeente in het bijzonder, toch verklaren:

„Laat ik daar dadelijk tegenover plaatsen de werkverschaffingen, waar de leiding zoo goed is, dat de aannemers van grondwerk hun arbeiders uit zoo'n werkverschaffing halen, omdat ze er goed hebben leeren werken en aan orde en tucht gewend zijn geraakt. Ik durf hier wel noemen den aanleg van het Leidsche Hout, de inpoldering van een stuk Biesbosch en vele ontginningen en ontwateringswerken onder leiding van de Ned. Heidemaatschappij of de Grond Mij.” (Voordracht gehouden door den heer C. P. J. Zaalberg in de vergadering van de afdeling voor Technische Economie v. h. Kon. Instituut van Ingenieurs, 4 Maart 1933, zie de Ingenieur, 1933, no. 12, technische economie).

Dit gunstige oordeel van den heer Zaalberg geldt dus vrijwel voor alle werkverschaffingen, omdat zoo goed als alle, zeker 95 pCt., van de werkverschaffingen onder leiding van genoemde maatschappijen worden uitgevoerd.

Het aantal tewerkgestelden in de werkverschaffing is niet gering. Deze cijfers volgen hieronder:

1933	Geheel werkloos	Gedeeltelijk werkloos	Aantal personen geplaatst bij werkverschaffing	Aantal personen gesteund krachtens een steunregeling
Januari	403.697	24.349	47.690	139.796
Februari	384.030	23.401	53.790	166.946
Maart	347.310	21.631	58.097	155.479
April	312.119	19.913	54.140	144.633
Mei	294.249	20.077	51.893	137.575
Juni	270.936	18.408	45.498	129.296

Wij vermoeden dat vele lezers zich nimmer gerealiseerd hadden, dat dergelijke groote aantallen arbeiders werden tewerkgesteld.

* * *

Hier dient erop gewezen te worden, dat de vakbeweging in Neder-

land, althans de vakcentralen van beteekenis, niet alleen niet afwijzend tegenover de werkverschaffing hebben gestaan, maar integendeel steeds aangedrongen hebben op het in werkverschaffing uitvoeren van deze werken.

Nog onlangs werd door het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen een adres aan de Regeering gericht, in welk adres o.a. werd aangedrongen op werkverschaffing. In dit adres werd, nadat gewezen werd op de mogelijkheid en wenschelijkheid van groote werken als vrij werk, het volgende opgemerkt:

„Zooals wij hierboven reeds betoogden, meenen wij, dat arbeid ver de voorkeur verdient boven steun.” (blz. 14).

En op blz. 15 van dit adres wordt gezegd:

„Wij meenen dan ook, dat aan de gemeentelijke werkverschaffingen met Rijkssubsidies veel meer aandacht dan tot dusver het geval is geweest, zal moeten worden besteed, om de werkloozen te helpen.

„Daarnaast is evenwel het aantal werkloozen zoo groot en de werkloosheid in bepaalde streken reeds van zoo lange duur, dat wij de aandacht van uw regeering vragen voor de uitvoering van een aantal groote objecten in werkverschaffing, vooral omdat te voorzien is, dat in bepaalde streken de werkloosheid slechts zeer langzaam zal afnemen.”

In het adres wordt dan de volgende lijst van werken, die in werkverschaffing zouden kunnen geschieden, genoemd.

 Inpolderingen in West Noord-Brabant.

 Inpoldering van het Zwin in Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen.

 Verbetering Overijsselsch kanaal.

 Voortgaande ontwatering van groote streken bij Staphorst.

 Voortgaande ontwatering bij Giethoorn.

 Ontwatering en ontginning van heide bij Varsseveld.

 Ontwatering van het Koornburgerveen bij Winterswijk.

 Kanaliseatie van de Dinkel.

 Verbetering afwatering in Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht.

 Sneller in uitvoering nemen van de dijkverhooging en verzwareing in de Betuwe.

 Drooglegging van de Brabantsche Biesbosch.

 Landaanwinning in de Dollard en Wadden.

 Bebossching van de Oirschotsche hei.

 Ontginning van de heide bij Losser en Overdinkel.

 Bebossching in Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en Gelderland.

Bebossching van de duinen van Hoek van Holland tot den Helder en op de Zeeuwsche- en Wadden eilanden.

Beplanting van de wegen, zoowel primaire, secundaire, tertiaire en binnenwegen.

Beplanting van niet-waterkeerende dijken."

Zooals men ziet, wordt hier de voorkeur werk boven steun positief uitgesproken en zelfs een aantal werken genoemd.

Wij meenen met het bovenstaande in vogelvlucht gegeven te hebben een overzicht van wat er in ons land gebeurt en wij meenen, dat inderdaad het niet te boud is, als wij constateeren, dat ons land op dit gebied de andere landen ver vooruit is.

De bovengenoemde hulp aan werkloozen betrof alleen de ouderen, de arbeiders, die een gezin te verzorgen hebben.

* * *

11. Zorg voor de werkloze jeugd.

De Regeeringsbepalingen laten niet toe aan ongetrouwde arbeiders en arbeidsters steun te verleenen. Evenmin staat de Regeering toe, deze jonge, ongetrouwde arbeiders in de werkverschaffing te plaatsen.

Deze jonge arbeiders, die voor een groot deel reeds in het vrije bedrijf een plaats hadden gevonden en ten deele geheel of gedeeltelijk economisch onafhankelijk waren, hebben dus geen eigen inkomsten.

De ouders zijn in een aantal gevallen werkloos, moeten dus met het geheele gezin leven van hetgeen de vader in de werkverschaffing verdient of als steun ontvangt. Voor elke uitgave, die de jonge arbeider heeft, moet hij bij de ouders aankloppen. Dit geeft, bij de zeer beperkte inkomsten der ouders, telkens moeilijkheden in het gezin.

Het ontbreken van eenige inkomsten bij de jonge arbeiders zal op den duur moeten leiden tot een zeer sterke stijging der jeugdcriminaliteit en tot andere uitwassen.

Daarnaast dreigt een zeer sterke achteruitgang van de vakbekwaamheid dezer jeugdige werkloozen. Juist immers in de eerste jaren in het bedrijf krijgt de jonge arbeider, ook al heeft hij een ambachtsschool doorlopen, de noodige handvaardigheid en de praktische ervaring.

In de eerste plaats is dat van belang voor den arbeider zelf, in de tweede plaats is het van het allergrootste belang voor het bedrijf, dat men kan beschikken over een groot aantal geschoolde arbeiders, als eenmaal de crisis weer wijkt.

Sommige gemeentebesturen zijn er reeds in den aanvang van de crisis toe overgegaan om mogelijkheden te scheppen, dat de jeugdige arbeiders althans hunne theoretische vakbekwaamheid konden verhoogen. In enkele plaatsen werden cursussen geopend in zoo'n groot aantal, dat a.h.w. complete ambachtsscholen ontstonden.

Voor de ongeschoolde jonge arbeiders werden algemeene ontwikkelingscursussen ingesteld en handvaardigheidscursussen.

Met den langen duur der crisis nam evenwel toe het gemis aan eenig zakgeld, zoo zelfs dat de theoretische cursussen moeten verloopen.

De jonge arbeiders zijn bereid voor eenig geld elke arbeid te aangaan en laten, indien zij daarin slagen, de cursus schieten.

Indien dit normale regelmatige arbeid is, ook al is deze buiten hun beroep, dan is dit toe te juichen. Maar indien onze jonge arbeiders gaan venten met allerlei mogelijke waren, indien zij de karweitjes gaan vervullen, in normale omstandigheden verricht door a-sociale en onsocialen in onze maatschappij, dan is dit een groot maatschappelijk gevaar, omdat de kans zeer groot is, dat een aantal dezer jonge arbeiders later de kracht zal missen zich op te heffen, zich opnieuw aan te passen aan en in het bedrijfsleven.

Men verlieze toch niet uit het oog dat de jonge werklooze, zoo lang buiten het bedrijf, geen enkele regel meer in het leven heeft; alle orde en regelmaat is verstoord. De jonge werklooze arbeider is zelfs niet meer in staat van de mooie natuur, van het mooie weer te genieten.

Ook voor onze jonge arbeiders is arbeid dringend noodig. Evenwel niet vrijwillige arbeidsdienst.

Mijn grootste bezwaren tegen deze vrijwillige arbeidsdienst, zooals die bij onze naburen bestaat, zijn:

1e. De grootste werkverschaffingen hebben wij noodig voor onze oudere arbeiders;

2e. Is het al niet wenschelijk de oudere arbeiders in kampen onder te brengen en buiten het gezin te doen leven, voor de jongere arbeiders is dat bezwaar nog grooter. Juist in de jeugdijaren kan de jonge arbeider het gezinsverband niet missen;

3e. Ontginningsarbeid, welke dan veelal door deze jongere arbeiders wordt uitgevoerd, is minder geschikt, omdat:

a. hun vakbekwaamheid niet wordt verhoogd, eerder achteruit gaat, hetgeen blijvende schade voor de jonge arbeider en voor het bedrijfsleven beteekent;

b. het gevaar bestaat, dat, indien de jonge arbeider deze grondarbeid verstaat, hij geneigd zal zijn zijn vakarbeid in de steek te

laten en tijdelijk grondarbeider zal worden in het vrije bedrijf. Bij het stijgen der jaren komt hij dan terecht bij de groep losse arbeiders.

Beter komt het ons dus voor, onze werklooze jeugd voort te laten gaan op den ingeslagen weg, daarnaast evenwel ook door deze jonge arbeiders, arbeid te laten verrichten, zooals die in hun eigen bedrijf wordt verricht.

Er zijn tal van objecten die door onze jeugdige werkloosen zouden kunnen worden uitgevoerd, n.l.:

1. Jeugdherbergen.
2. Gemeentelijke jeugdvereenigingsgebouwen.
3. School- en werktuinen.
4. Kinderspeeltuinen.
5. Speelweiden.

Zooals men dus ziet, werken *ten algemeenen nutte en de jeugd zelf ten goede komende*.

Het nut van jeugdherbergen behoeft niet te worden betoogd.

De gemeentelijke jeugdvereenigingsgebouwen vereischen wel eenige toelichting.

Onze jeugd voetbalt, tennist, speelt hockey, handbal, korfbal, turnt, enz., daarnaast zijn ze lid van een jeugdvereeniging, van een H.B.S.-club, enz. Dit brengt met zich mede vergaderingen, bijeenkomsten, lezingen, enz. Gebouwen waarin zij kunnen vergaderen bestaan bijna in geen enkele stad. Meestal wordt vergaderd in ongezellige, rookerige lokalen, zelfs niet alcoholvrij.

Een groot aantal arbeiders maken vooral daarom bezwaren tegen het deelnemen door hun kinderen aan dergelijke vereenigingen.

Naar onze meening bestaat aan een gebouw, waarin dergelijke vergaderingen kunnen plaats vinden, groote behoefte, terwijl deze gebouwen rendabel beheerd kunnen worden.

In tal van gemeenten werd de noodzakelijkheid van school- en werktuinen reeds ingezien. In een aantal ontbreken deze nog.

Speeltuinen behoeven m.i. geen toelichting.

In onze jeugd, bij minder snelverkeer, was er in elke stad of elk dorp wel een plaats te vinden, waar de jeugd naar hartelust spelen of voetballen kon.

Dit is thans anders. Er zijn wel in elke plaats mooie, goed ingerichte sportvelden. Alleen deze velden zijn eigendom van of gehuurd door een club. Men moet lid zijn van een club, om in clubverband op de bepaalde speelavond van het veld gebruik te mogen maken.

Dringend behoefte is er in elke gemeente aan desnoods tijdelijk ingerichte speelweiden, waar onze jeugd kan spelen.

Bij uitvoering van de bovengenoemde objecten kunnen metselaars, timmerlieden, betonvlechters, schilders electriciens, metaalbewerkers, worden tewerkgesteld. De ongeschoolde arbeiders kunnen bij het grondwerk worden geplaatst.

Indien men dan b.v. nog het theoretisch gedeelte en het praktisch gedeelte als een geheel ziet, zullen onze jonge arbeiders beter geholpen worden, dan op de wijze als de vrijwillige arbeidsdienst dit doet.

Een cursus zou als volgt kunnen worden ingericht:

8 uur aanvang cursus voor geschoolde en ongeschoolde arbeiders.

Geschoolde arbeiders theoretisch vakonderwijs tot 12 uur.

Ongeschoolden algemeene ontwikkelingscursussen. Men moet ervoor waken deze cursussen te maken tot voortgezet lager onderwijs. Indien men dit doet, moet de cursus mislukken.

De aandacht dezer jonge arbeiders moet opgewekt worden, belangstelling moet worden gekweekt.

Pas indien dit is geschied, zal men de jongens meer schoolonderwijs kunnen gaan geven. Uit den aard kan een plaats worden ingeruimd voor sport.

's Middags worden de jongens tewerkgesteld op het werk.

Zoo veel mogelijk moeten de gebruiken van het vrije bedrijf gevolgd worden.

Het is noodig dat de jongens aan het bedrijfsleven gewoon blijven.

Er moet dus goed gearbeid worden.

Van het grootste belang is het dat op het werk eenige zeer vakbekwame arbeiders zijn, die de jongens voorlichting en leiding geven.

Zooals wij reeds betoogden is het noodig dat aan de jongens eenig geld gegeven wordt. Het stuit op verschillende bezwaren af de jongens loon te geven.

Evenwel moet in elk geval een vergoeding voor het gebruik van rijwiel en gereedschappen gegeven worden, terwijl ook een vergoeding voor de slijtage van werkkleeding noodig is.

Het is ons bekend, dat in Emmen de jeugdherberg op de door ons geschetste wijze werd gebouwd.

In andere gemeenten is men bezig aan het maken van speelweiden met kleedkamertjes, enz. Steenwijk, Zutphen.

Wij zouden er nog op willen wijzen dat het natuurlijk mogelijk is dat een aantal gemeenten samenwerken, in Emmen werkten b.v. aan de school jongens uit omliggende gemeenten. Er waren jongens bij, die 20 K.M. 's ochtends en 's avonds fietsten.

Wij weten dat in meerdere gemeenten plannen voor dergelijke werken in uitvoering zijn.

Rotaryclubs, afdelingen van 't Nut, particulieren steunen daarbij de gemeentebesturen en org. van werkgevers en arbeiders.

Wij gelooven dat op deze wijze het werk voor de werklooze jeugd aangevat, beter en doeltreffender is dan de vrijwillige arbeidsdienst.

In het voorgaande is vrijwel alleen sprake geweest van de werklooze jeugd in de steden. Ook voor het platteland zijn er mogelijkheden.

De vakbekwaamheid der landarbeiders, tuinders, tuinlieden en arbeiders in de fruitcultuur, is sterk achteruit gegaan.

Alles wijst er op, dat willen wij onze plaats op de wereldmarkt behouden, onze fruitcultuur intensiever zal moeten geschieden, het fruit beter verzorgd.

Hetzelfde geldt voor onze tuinders.

Door de Ned. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde (secr. de heer J. C. M. Mensing te Aalsmeer), is een regeling van het leerlingwezen in het tuinbouwvak getroffen.

Deze regeling is als volgt:

- a. Vanwege de Kon. Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde is een regeling ingesteld, beoogende leiding te geven bij de opleiding van jongelieden, die daarvoor aanleg toonen te bezitten, in de practijk van de verschillende takken van Tuinbouw; waarvan de uitvoering volgens algemeen geldende bepalingen aan de afdelingen der Maatschappij is toevertrouwd.
- b. Elke afdeling kan daartoe een vakcommissie benoemen, die tegelijkertijd mede optreedt als commissie van Toezicht op de Wintercursussen, bestaande uit vijf leden, die practisch een tuinbouwbedrijf uitoefenen, of wel van wie bekend is, dat zij op de hoogte zijn van het vak. Opname van één of meer erkend bekwaame en geschoolde werknemers zal in bepaalde gevallen van goede invloed kunnen zijn.
Bij uittreding van één of meer leden, worden dadelijk evenveel anderen in hun plaats benoemd.
- c. Op plaatsen, waar naast de Afdeling een andere tuinbouworganisatie is gevestigd, kan in samenwerking daarmede een dergelijke commissie worden samengesteld, bestaande uit twee leden, door die vereeniging, en drie leden door de Afdeling te benoemen. Op plaatsen, waar geen Afdeling bestaat, zal 't op prijs worden gesteld als andere vereenigingen dit systeem overnemen.
- d. De vak-commissiën hebben tot taak, de jongelieden, die zich als leerling bij de Maatschappij hebben laten inschrijven, voor te lichten en te helpen ten aanzien van plaatsing op een kwekerij, verandering van werkring, zoowel ter plaatse als naar buiten en voorts aangaande alles, wat in het belang van de leerling kan worden gepocht.

Voor dit doel kan in onderling overleg door de vak-commissie een planting- en uitwisselingsysteem voor toekomstige tuinbouwers worden gevolgd, waarbij plaatsing en uitwisseling alleen geschiedt op grond van goede en betrouwbare getuigschriften. Om daartoe te geraken, is samenwerking tusschen theorie en praktijk noodzakelijk, waartoe de vakcommissies zich op de hoogte van de kweekers stellen, die bereid zijn met de vak-commissie mede te werken en voeling houden met vak-commissiën in andere plaatsen.

- e. Bij het uitreiken der getuigschriften van de Tuinbouw-Wintercursus wordt door de vak-commissie ook een aantekening voor praktische bedrevenheid gegeven.
- f. Jongelieden, die de leeftijd van 14 jaren hebben bereikt, kunnen zich als leerling laten inschrijven, waartoe zij zich aanmelden bij de secretaris eener afdeling der Maatschappij. Desgewenscht kunnen de jongelieden zich ook laten inschrijven bij de secretaris van een met de afdeling te dezer zake samenwerkende vereeniging.
- g. De vak-commissies vergaderen ten minste twee maal per jaar, ten einde de belangen der ingeschreven leerlingen te bespreken; deze laatste kunnen naar gelang hunne belangen dit wenschelijk maken, zich tot een der leden van de commissie wenden, terwijl ook de leden der commissie van tijd tot tijd de leerlingen en hunne patroons bezoeken.
- h. Iedere jongeling, die als leerling bij de Maatschappij wordt ingeschreven, krijgt van de vak-commissie bij de inschrijving een exemplaar van het Leerlingwezen in het Tuinbouwvak en de examenprogramma's voor 1ste en 2de knecht. Het bewijs van 2de knecht kan de leerling behalen, door zich, na minstens 3-jarige, onafgebroken werkzaamheid in de praktijk, aan een vakkundig onderzoek te onderwerpen, waarvoor de meest voorkomende praktische werkzaamheden handig en vlot moeten verricht. Voor dit onderzoek, dat jaarlijks ten overstaan der vak-commissies wordt gehouden, worden door het Hoofdbestuur der Maatschappij, overeenkomstig de behoeften der praktijk, eischen vastgesteld.
- i. Jongelieden, die het bewijs van tweede knecht hebben verworven, kunnen zich op dezelfde wijze bekwalen voor eerste knecht en na drie jaren voortgezette arbeid in de praktijk, het diploma voor eerste knecht behalen, door te voldoen aan de eischen voor praktische bedrevenheid en technische bekwaamheid in het vak, welke eischen evenzoo bij algemeene maatregel door het Hoofdbestuur der Maatschappij worden vastgesteld.

Dit onderzoek, waarvoor de kandidaten vooraf een nader te bepalen bedrag moeten storten, wordt éénmaal per jaar op vaste plaatsen der Rijks gehouwen door een commissie, daartoe jaarlijks door het Hoofdbestuur te benoemen.

Zij, die niet in de gelegenheid zijn geweest 't examen voor tweede knecht te doen, kunnen ter beoordeeling van 't Hoofdbestuur, op voorstel van een plaatselijke vak-commissie, tot het examen voor eerste knecht worden toegelaten.

- j. Aan iedere ingeschreven leerling wordt een *Dagboek* uitgereikt, waarin de leerling van dag tot dag de door hem verrichte werkzaamheden moet vermelden. Het dagboek wordt door de patroon eens per week voor gezien geteekend en bij bezoek van een lid der Vakcommissie gecontroleerd.

In verband met deze regeling heeft de gemeentelijke commissie voor de bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid te Emmen tot de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde te Aalsmeer het verzoek gericht, om als afdeeling van genoemde Maatschappij te worden erkend. De erkenning is verkregen. Vervolgens heeft de gem. commissie als erkende afdeeling een vakcommissie in het leven geroepen, zooals in de regeling van het leerlingwezen in het tuinbouwwak wordt aanbevolen. De vakcommissie te Emmen bestaat o.m. uit de drie chefs der onderscheidene proeftuinen. Door middel van een ingezonden stuk in de *Emmer Courant* heeft de gemeentelijke commissie de ouders gewezen op de mogelijkheid om jongens van 14—16 jaar in de verschillende tuinbouwbedrijven enz. te plaatsen. Het gevolg van het een en ander is geweest, dat thans reeds 14 jongens onder toezicht van de vakcommissie staan.

Aan iedere jongen is een dagboek, waarin hij de verrichte werkzaamheden van dag tot dag moet opteekenen, uitgereikt. De vakcommissie controleert het dagboek. Twee dagen in de week volgen de jongens de lessen op de tuinbouwschool te Nieuw-Amsterdam.

De jongens ontvangen wekelijks een vergoeding van f 1.— à f 1.50 voor de door hen verrichte arbeid. Kan de werkgever geen vergoeding geven, dan geschiedt dit door de gemeentelijke commissie, welke het bedrag dan uitbetaalt aan de werkgever en deze weer aan de jongen.

- De jongen moet: *a.* een goede gezondheid genieten;
b. goed lager onderwijs genoten hebben;
c. geschikt zijn voor de tuinbouw;
d. tuinbouwschoolonderwijs volgen.

Uiteraard zijn de jongens alleen op die bedrijven te werk gesteld, welke door de vakcommissie zijn goedgekeurd.

Ten slotte wil ik er nog op wijzen, dat in deze geregeld overleg is gepleegd met de Rijkstuinbouwconsulent van het betrokken gebied.

Naar mijn meening zou een dergelijke regeling in tal van gemeenten in ons land kunnen worden opgezet. Overal wordt de behoefte aan vakbekwaamheid in de tuinbouw gevoeld. Ook voor onze jonge arbeiders in de vruchtenkwekerijen en in de landbouw zou wellicht een dergelijke regeling getroffen kunnen worden.

Wij meenen hiermede van het vraagstuk der jeugdwerkloosheid te mogen afstappen. Wij willen als onze meening uitspreken, dat, indien het vraagstuk der jeugd-werkloosheid in ons land op een dergelijke wijze als boven geschetst zou worden aangepakt, dit de hulp aan de jonge werklozen doeltreffender zou maken en voor het bedrijfs-

leven betere resultaten zou afwerpen dan arbeid, opgezet zooals dit in de vrijwillige arbeidsdienst wordt bedoeld.

Voor de jonge werkloze meisjes zou het werk op een dergelijke wijze kunnen worden opgezet, terwijl bovendien aan het huishoud-onderwijs en eventueel industrie-onderwijs aandacht zou kunnen worden geschonken.

In het bovengenoemde adres van het N.V.V. werd een groote plaats ingeruimd voor het vraagstuk der jonge werklozen. Niet alleen dat op het hierboven ontwikkelde de aandacht der Regeering werd gevestigd. Het adres vroeg bovendien:

„Bovendien ware te overwegen, ongeschoolde jonge arbeiders, die om bepaalde redenen niet geschikt zijn voor het volgen van ontwikkelingscursussen, gelegenheid te geven, arbeid te verrichten in normale werkverschaffingswerken, zooals zulks thans door oudere werklozen geschiedt. Voor jeugdige werklozen zouden dan speciale kampen zijn in het leven te roepen. Deze jeugdige arbeiders kunnen evenwel na het beëindigen van hun dagtaak niet aan hun lot worden overgelaten. Zou dit geschieden, dan zal ongetwijfeld de kans groot zijn, dat de proef mislukt.

Wij meenen dan ook, dat deze jeugdige arbeiders naast de mogelijkheid om zich te ontwikkelen, gelegenheid moet worden geboden tot een goede ontspanning. Willen deze werkkampen slagen, dan zal naast een voor zijn taak berekende technische leider een persoon moeten worden aangewezen, de geestelijke leider van het werkkamp, geschikt en bekwaam door langdurige ervaring, om de jeugdige werklozen ook na de arbeid te leiden.”

Wij meenen, met dit adres, dat dit niet afgewezen behoeft te worden, alleen zouden wij deze kampen in de eerste plaats willen bestemmen voor de jongere arbeiders, die werkloos zijn en als kostganger moeten leven. De steun aan deze kostgangers, die van f 5.50 tot f 7.— per week varieert, naar de grootte der gemeenten, is absoluut onvoldoende om eenige kleeding enz. te koopen.

Deze jonge arbeiders, die toch reeds buiten het gezinsleven staan, zouden in de eerste plaats voor deze kampen in aanmerking komen.

Gezonde groei der Nederlandsche Speeltuïnbeweging

door G. PH. SELMAN.

Op 25 Mei 11. (Hemelvaartsdag) heeft de Nederlandsche Unie van Speeltuïnorganisaties, wier grondslagen en beginselprogramma wij in dit Tijdschrift voor Volksontwikkeling reeds hebben mogen ontvouwen, haar congres gehouden in de Tuinzaal van het Gemeentelijk Concertgebouw te Haarlem.

Daar kwam o.m. het jaarverslag 1932 in behandeling en kon ten aanzien van dit loopende jaar, op grond der verblijdende mededeelingen over de opening van nieuwe Speeltuinen in April j.l. te IJmuiden („De Moerberg“) en te Hengelo (O.) worden geconstateerd, dat de gezonde groei der Nederlandsche Speeltuïnbeweging, voor en na de oprichting van de N. U. S. O. d.d. 15 Maart 1931, zich krachtig openbaart.

Talrijk zijn de feiten, die aantonen, hoe in het initiatief der ouders een bron van gezonde volkskracht ligt, die begeesterend werkt en kan leiden tot Volksofvoeding en Volksontwikkeling van de beste soort.

Merkwaardig is het verschil in tijd en tempo, dat ten aanzien van de vestiging en uitbouw der speeltuïnbeweging valt waar te nemen tusschen Amsterdam en Rotterdam.

Amsterdam, waar reeds meer dan 50 jaar geleden, op initiatief van den WelEd. Heer N. Tetterode, door de Vereeniging tot Veredeling van het Volksvermaak een tweetal Speeltuinen, één in het Weteringplantsoen en een aan de Marnixstraat werden ingericht en toegankelijk gesteld voor buurtkinderen en scholieren, die een kaartje hadden verdiend of „gekocht“.

Op Zaterdag 12 Mei 1923 werden deze oudste hoofdstedelijke Speeltuinen officieel overgedragen aan den in 1917 opgerichten Bond van Amsterdamsche Speelvereenigingen, die ze in vol vertrouwen in dagelijksch beheer gaf aan de Vereenigingen Wetering- en Rozenkwartier.

Amsterdam, dat momenteel 36 speeltuinen plus 5 zandspeelplaatsen telt, waarvan de welEd. Heer A. W. Bos, gewezen Directeur van Publieke werken getuigde, dat zij (de speeltuinen), omgeven door een plantsoenrand medetellen in de onmisbare open ruimten van het stratencolplex en met de vroolijke stoffeering zorgen voor het blijde accent in de steenen omgeving.

De oude gevels in de Jordaan buigen zich naar de veilig spelende kinderen in den *Noorderspeeltuin* aan het Karthuizerplantsoen.

In de Czaar Peterstraat, op een der Oostelijke eilanden, dichtbij den eenig overgebleven Amsterdamschen Molen „de Gooyer” ligt de „Oosterspeeltuin”.

Op de westelijke eilanden met de namen, ontleend aan den oud-Hollandschen glorie tijd der ontdekkingen, op het Barendsplein bevindt zich de „Zuiderspeeltuin” en aan het einde van den Overtoom, op het J. J. Cremerplein bloeit sedert 1908 de welhaast jubilerende „Westerspeeltuin”.

In Amsterdam benoorden het IJ, zijn niet minder dan 6 speeltuin-vereeningen met name: „Nieuwendammerham”, die een inpandigen speeltuin beheert in de Vogelbuurt; „Buiksloterham”, die een tuin heeft tusschen den Heimansweg en de Raanonkelkade; „Ons Belang-Zomers Buiten”, die een der nieuwste tuinen in beheer heeft, gelegen aan het einde van den Wingerdweg in het Florapark; „Tuindorp-Oostzaan”, die op het Plejadenplein gevestigd is; „Tuindorp-Nieuwendam” en „Tuindorp-Buiksloot”, gelegen in de Gemeentelijke Woningcomplexen tusschen de Nieuwendammer- en Buiksloterdijken in de voormalig zelfstandige en thans door Amsterdam geannexeerde dorpen Nieuwendam en Buiksloot.

Evenals de „Noorder-”, „Ooster-”, „Zuider-” en „Westerspeeltuin” geven „Nieuwendammerham”, „Buiksloterham”, „Ons Belang-Z.B.” en „Tuindorp-Oostzaan” reeds een reeks van jaren een eigen maandblad uit.

In het huidige Oosten van onze vergrootte speeltuin hoofdstad hebben domicilie gekozen: 1o. de vereeniging „Oosterpark-O.B.” in 1908 opgericht, die jarenlang in het Oosterpark een terrein heeft beheerd, waarop thans een prachtige openluchtschool staat en die voor dat verlies aan speelruimte ruimschoots schadeloos is gesteld door de toewijzing van den prachtige nieuw aangelegden tuin in het Oosterpark; 2o. de vereeniging „Insulinde”, die den mooien ruimen tuin op het Makassarplein beheert; 3o. de vereeniging „Het Oosten”, met een speeltuin aan de Joubertstraat; 4o. de vereeniging „Amsterdam-Oost” met den fraai gelegen en uitstekend ingerichten speeltuin aan het Onderlangs; 5o. de vereeniging „Fahrenheit”, die in de Schagerlaan sinds 1931 een speeltuin beheert; 6o. de vereeniging „Linnaeuspark-kwartier”, aan wie op 8 October 1932 door het Gemeentebestuur den keurigen speeltuin op het Mariotteplein in beheer is geschonken.

In „Zuid” zijn gevestigd de vereenigen „District V” in 1913 opgericht, die haar maandblad „Het Kinderbelang” doopte en een speeltuin bezit op het Henrick de Keyserplein, alsmede de vereeniging „Amsterdam-Zuid” met een speeltuin en eigen clubgebouw aan het einde der Trompenburgstraat.

In het Westen van Amsterdam werken de vereenigingen Westerkwartier met haar speeltuin op het Van Beuningenplein. Het Spaardammerkwartier op het Zaandammerplein, Jacob Maris op het Columbusplein. Plan West in de Van Speyckstraat, Sportpark De Ruyter bij de Zeven Provinciënstraat, Sloterdijk aan het einde van den Adm. de Ruijterweg en Sloten, met een tuin aan den Akerweg.

Deze vier stadskwartieren tellen samen 25 speeltuinen.

In 't Centrum der stad zijn gevestigd: de vereeniging „Centraal” met den speeltuin aan het Droogbak; de vereeniging „'t Centrum” met den tuin op het Waterlooplein; „Kattenburg” met den tuin op Kattenburg; „Wittenburg” met een tuin in de Grootte Wittenburgerstraat en „De Waag” met haar speeltuin aan de Oude Schans.

Volledigheidshalve dienen wij nog te vermelden de zandspeelplaatsen:

- a. in het Bilderdijkpark;
- b. aan den Buiksloterstraatweg;
- c. aan de Pontanusstraat;
- d. aan de Oostenburgervoorstraat;
- e. aan de Laagte Kadijk.

Bovendien zijn er nog een 4-tal speeltuinen in beheer van den R.K. Bond van Speeltuinvereenigingen, welke zijn gelegen:

- 1. aan het Slatuinenpad;
- 2. in de Indische buurt (Tidorestraat);
- 3. aan den Spaarndammerdijk;
- 4. naast het R.A.I.-gebouw.

Amsterdam als speeltuinstad bij uitnemendheid, staat aan de spits der Nederlandsche Speeltuinbeweging.

Rotterdam ontwaakte in 1927.

Toen werden, kort na elkaar, in het prachtig aangelegde nieuwe Tuindorp „Vreewijk” aan de overzijde van de Maas en in het Oude Kralingen aan het einde van den „Oostzeedijk” de speeltuinvereenigingen „Vreewijk” en „Kralingen” opgericht.

Een poging, om door middel van een lezing met lichtbeelden, de buurtbewoners om „Ons Huis” in de Gouvernestraat warm te maken voor het speeltuinwerk, mislukte door totaal gemis aan belangstelling en wij vroegen ons af, hoe 't mogelijk is, dat wat in Amsterdam als vanzelfsprekend in iedere buurt zonder opzettelijke propaganda gedijt, in Rotterdam niet schijnt te kunnen en willen groeien uit het eigen initiatief der ouders.

Wien de leiding van een groeiende beweging ten nutte van onze spes patriae is opgedragen, laat men niet veel tijd voor bespiegelingen over de verschillen in psyche en karakter, in uitingen en daden der

talloze soorten van landgenooten en het Rotterdamsche „raadse!“ bleef onopgelost, tot wij eind 1932 een verzoek uit R. ontvingen om aan ons radiokwartiertje over „De vooruitgang der Speeltuinbeweging sedert 15 Maart 1931“, een opwekking toe te voegen aan de Rott. luisteraars in „Crooswijk“, om lid te worden van de gelijknamige speeltuinvereniging, aan welk verzoek wij gaarne op 17 December voldeden.

En het wonder is geschied!

Half Mei 1933 schrijft de secretaris dier vereniging ons, dat het ledental is gestegen tot 525, dat de flinke werkploeg met man en macht, dag in dag uit, bezig is, om met medewerking van Gemeentebestuur en Rotterdamsche Bond voor Lichamelijke Opvoeding, gesteund door pers en particulieren, een speeltuin aan te leggen, die zal klinken als een klok, dat de vereniging „Crooswijk“ een eigen maandblad en kinderkrant uitgeeft en uitmuntend geleide cursussen en clubs heeft ingesteld.

Dus speeltuinwerk in optima forma!

Geestelijke volkskracht, welke door zelf aanpakken, door zelf doen, zal leiden tot volksontwikkeling, ter bevordering van de geestelijke en lichamelijke paraatheid onzer kinderen.

Althans één lichtpunt in deze tijden van donker en zwartgallig pessimisme!

* *

Het jaarverslag 1932 van de Nederlandsche Unie van Speeltuinorganisaties getuigt van een gezonden groei en bloei der Speeltuinbeweging.

Uit hetgeen wij schreven over Amsterdam en Rotterdam concludeeren niet, dat speeltuinwerk zich beperkt tot de groote steden en alleen daar in een behoefte voorziet.

Niets is minder waar.

De staat der N.U.S.O. geeft aan:

a. Centrales:

1. Amsterdam	met 34 verenigingen.
2. Arnhem	" 3 "
3. Groningen	" 8 "
4. Kennemer Bond	" 5 "
5. Leiden	" 4 "
6. Rotterdam en Omstr.	" 3 "
7. Velsen	" 3 "
8. De Zaanstreek	" 5 "

Totaal 66 verenigingen.

b. Verspreide verenigingen:

	Transport 65 verenigingen.
Amersfoort	met 4
Alkmaar	1
Beverwijk	1
Ede	1
Eindhoven	1
Enkhuizen	1
Heerlen	1
Meppel	1
Purmerend	1
Utrecht	1
Vlissingen	1
Weesp	1
Zwolle	1

Totaal 81 verenigingen

waaraan nog moeten worden toegevoegd:

Alphen, Aalsmeer en Hengelo (Overijsel), terwijl aan de Centrale Velzen de speeltuinvereniging De Moerberg te IJmuiden moet worden verbonden en nog een tiental verenigingen in andere plaatsen buiten het N. U. S. O.-verband zijn gebleven, of zooals een 4 tal verenigingen te Enschedé en 1 te Dordrecht hebben bedankt, naar wij hopen, tijdelijk.

De centralisatie der speeltuinverenigingen naar het mooie Amsterdamsche voorbeeld heeft haar bijzondere beteekenis.

Waar een Gemeentebestuur zetelt, dat een subsidie beschikbaar stelt en dit uitkeert aan het Centrale Bestuur loopt de zaak uitstekend, waar dit nog niet of niet meer het geval is, gaat alles niet zo maar op rolletjes.

Eensgezindheid in een bepaald huut ten aanzien van het speeltuinwerk beteekent nog geenszins volslagen harmonie tusschen alle buurten en ter bevordering van die eenheid valt voor de N. U. S. O. nog veel en nuttig werk te doen.

Het jaarlyksche congres is naast het gemeenschappelijke orgaan een uitstekend bindmiddel voor alle centrales, waartoe thans ook Amersfoort gerekend moet worden, en de verspreide verenigingen.

Ook het stelsel der Gewestelijke Centrales, waartoe de Kennemer Bond, Rotterdam e.o. en de Zaanstreek behooren, geeft in de practijk moeilijkheden en brengt kosten mede, die in de Gemeentelijke Centrales minder rijpen.

Zoo behooren tot den Kennemerbond de verenigingen „Patrimonium“ en „Goed Wonen“ te Hillegom en „Oosterkwartier“, „Flora“ en „Meerlebosch“ te Haarlem; tot Rotterdam e.o. behoort Gouda en tot de Zaanse federatie: „Het Zuiden“ te Zaandam, De Stationsbuurt te Assendelft, „Onze Jeugd“ te Zandijk, „Zuid“ te Westzaan en de Wormerveersche Speeltuinveren. te Wormerveer.

't Zijn vooral de Zaanse verenigingen, die folkloristische ge-

bruiken in stand houden en voorzoover nodig, wij denken aan de Luilakviering, weten te beschaven.

Konden wij in 1931 slechts in geheel Nederland een aanwas van 6 nieuwe speeltuinen boeken, voor 1932 was de winst 17 nieuwe tuinen in de volgende chronologische rangorde:

- 2 April: Groningen (Noorderpark).
- 23 April: Purmerend (Kindervreugd).
- 7 Mei: Groningen (Oranjewijk).
- 7 Mei: Hengelo (De Hengelosche Esch).
- 28 Mei: Utrecht (Indische Buurt).
- 27 Juni: Haarlem Noord (Meerlebosch).
- 27 Juni: Aalsmeer.
- 2 Juli: Meppel.
- 15 Juli: Zwolle.
- 16 Juli: Leiden (Noorderkwartier).
- 30 Juli: Eindhoven (Kindervreugd).
- 6 Aug.: Amsterdam (Tuindorp Buikslot).
- 27 Aug.: Arnhem West.
- 4 Sept.: Amsterdam (De Waag).
- 8 Oct.: Amsterdam (Linnaeusparkkwartier).
- 2 Nov.: Santpoort.
- 12 Nov.: Leiden (Oosterkwartier).

Op deze eere lijst komen Amsterdam driemaal, Groningen en Leiden elk tweemaal en ieder der andere plaatsen eenmaal voor, zoodat Amsterdam, waar ieder jaar minstens één nieuwe tuin werd geopend, de traditie heeft overtroffen, zonder van plan te zijn om nu maar eens een paar jaar over te slaan.

De opening dier speeltuinen ging natuurlijk met eenvoudige feestelijkheden gepaard, waarvan het in bezit nemen der Tuinen door de kinderen, het hoofdmoment van vreugde vormde.

Wie het heerlijke voorrecht hebben gehad een of meer van die feesten te mogen bijwonen en meevieren, zullen met recht en reden kunnen getuigen van de saamhoorig- en opofferingsgezindheid der ouders en de stralende blijdschap der kinderen.

Speeltuinwerk is opvoeding buiten schoolverband.

Een jaarlijksch congres dier beweging leent zich bij uitstek tot het aan de orde stellen van een opvoedkundig onderwerp.

Dit jaar vermeldde de agenda een referaat over: De taak van de Speeltuinbeweging ten opzichte van de opvoeding der rijpere jeugd.

Daarover zullen wij thans niet gaan uitweiden.

Ons Hoofdbesluit stelt zich voor een studietoelichting te benoemen en haar rapport aan het oordeel van een der volgende congressen te onderwerpen.

Inmiddels gaat het eenvoudige speeltuinwerk voor de jongens en meisjes zijn gewonen gang en zal het ons een eer en genoegen zijn, te zijner tijd wederom het een en ander te mogen mededeelen over den gezonden groei onzer Nederlandsche Speeltuinbeweging.

173-1375

INHOUD VAN AFLEVERING 2.

	Bladz.
Arbeid en vrije tijd als sociologies probleem, door Dr. P. J. Kruyt	33
Werkloozenzorg in Nederland, door J. A. Berger	46
Gezonde groei der Nederlandsche Speeltuinbeweging, door G. Ph. Selman	59

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riems-Recurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal **45000** exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm 11.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . 11.—

VOLKS *TB 3867* ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten.

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroëning,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à 15.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f 30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook ge-
kocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Arbeid en vrije tijd in den loop der eeuwen

door Prof. Dr. CARL MENNICKE.

De mensch is een wezen, dat met behulp van zijn geestesgaven in staat is in zijn levensonderhoud te voorzien, door middel van een voortdurende, steeds sterker doorgevoerde organisatie van de arbeid.

Ook bij de primitieve jagers- en visschersvolken kan men al een begin van deze planmatige organisatie vinden, hoewel daar de afhankelijkheid van allerlei toeval in de natuur en van de natuurlijke staat van het bewoonde land zeker de grootste invloed hebben. Duidelijker treedt deze planmatigheid echter op, wanneer de mensch ertoe gekomen is in zijn levensonderhoud te voorzien door landbouw en veeteelt. En een steeds snellere ontwikkeling van deze organisatie zien we, wanneer het handwerk zich losmaakt van de gesloten huishouding der Vroonhoeve en zich zelfstandig in het stedelijk gildebedrijf organiseert.

Het ligt voor de hand, dat arbeidstijd en vrije tijd twee sterk gescheiden waarden worden, een scheiding die toeneemt, naarmate de arbeid door een bepaalde organisatie beheerscht wordt. Het is zeker zeer natuurlijk, dat de mensch zijn arbeidsprestatie beperkt, wanneer hij weet, dat zijn levensbehoeften bevredigd zijn, want hij heeft een natuurlijke behoefte aan rust en gezelligheid. Omdat hij bovendien een geestelijk leven heeft en naast zijn materiele- ook geestelijke en psychische behoeften voelt, zal hij tevens trachten deze in de vrije tijd, die hij tot zijn beschikking heeft, te bevredigen. Men kan de aard van deze behoeften en de wijze waarop ze bevredigd worden, natuurlijk slechts begrijpen in verband met de kultureele toestand van de tijd, waarin ze optreden.

In het algemeen kan men zeker zeggen, dat met betrekking tot de verhouding van de arbeid en de vrije tijd de toenemende mechanisering van het arbeidsproces en de differentiatie in de kulturele verhoudingen groote problemen naar voren brengen, die hoe langer hoe meer vragen om vorming en organisatie.

Het hieronder volgende historische overzicht bepaalt zich tot de verhoudingen van de westersche geschiedenis van de middeleeuwen tot de tegenwoordige tijd.

I.

We moeten beginnen met een korte beschouwing van de groepen van menschen, waarop de veranderingen, die in de loop der tijden ontstaan zijn, de minste vat hebben gehad, n.l. bij de boeren. Bij hen is de verhouding van arbeid en vrije tijd vrijwel onveranderd. De

boerenarenarbeid verschilt van die van de handwerks- en industrie-arbeid, omdat de eerste zich moet aanpassen aan het rythme van de jaargetijden. Hiermede hangt samen, dat de boer een groot deel van het jaar van 's morgens vroeg tot 's avonds laat aan het werk is en dus in zijn vrije tijd ongeveer geen andere behoefte kan voelen, dan die van te slapen. Dan komen de wintermaanden, als de arbeidsmogelijkheden zeer beperkt zijn en hij dus werkelijk zeer veel vrije tijd heeft. Er is natuurlijk op de boerenhofstede, zeker op die waar alle arbeid nog met de handen verricht werd, en dat was tot het begin van de vorige eeuw nog overal het geval, wel „altijd iets te doen". Maar in de winter zijn dat toch meestal dingen, die wel uitgesteld kunnen worden en waarmee men gewoonlijk wacht tot het weer gunstig is. De wintermaanden leveren dus voor de boerenbevolking altijd een prachtige bodem, waarop een besteding van de vrije tijd zich kan ontwikkelen. Uit de vele verhalen over het boerenleven blijkt dan ook duidelijk, dat deze bodem vruchtbaar gemaakt is.

Als men een goed inzicht wil krijgen in de inhoud van deze vormen van de vrije tijd, moet men zeker in het oog houden, dat de boer tengevolge van het feit, dat hij het grootste deel van het jaar door harde lichaamsarbeid in beslag genomen wordt, niet tot geregelde geestelijke inspanning kan komen. Dientengevolge is het voor den boer niet mogelijk om de besteding van de vrije tijd een geestelijke inhoud te geven. De vorm, die deze aanneemt is soms van gezellige, soms van psychische aard. Vooral de vormen van gezelligheid kent men bij de stedelingen. Iedereen kan meepraten over de kamers, waar gesponnen wordt, over de avonden, waarop de jongens en meisjes dansen, of wat de vormen van het „zoet verzamelen" ook anders mogen zijn. Hierbij worden dan sprookjes verteld, liederen gezongen, spelletjes gedaan of gedanst, zooals dat in de omgeving gewoonte is. Deze dingen zien we in de tegenwoordige tijd op de film en juist hierdoor hebben we er een voorstelling van gekregen, hoe de boeren feestvieren. We zien hoe dagen-, ja soms wekenlang de voorbereidingen getroffen worden en hoe een dergelijk feest dan plaats heeft geheel volgens de traditie. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat niet alle vrije tijd op deze wijze besteed wordt. De mensch, die lichaamsarbeid verricht en geestelijk niet gewekt en geschoold is, heeft nog heel andere gaven, dan de onrustige en bewegelijke stedeling; hij kan n.l. eenvoudig stilzitten, niets zeggen en niets doen. De zuinigheid, waarmee de boeren in de herberg met hun woorden omgaan, is bijna spreekwoordelijk.

Minder bekend zijn de hoogere vormen van het gebruik van de vrije tijd bij de boeren, die bijna altijd van religieuze aard zijn. De

oorzaak hiervan is, dat het geheele geestelijk leven van den boer bepaald wordt door de traditie en dat deze traditie een kerkelijk-godsdienstig karakter heeft. Vele volksspelen, die door de jeugdbeweging weer tot nieuw leven gewekt zijn, zijn van boerenoorsprong en hebben in het boerenleven een groote rol gespeeld. Gebeurtenissen, zooals de spelen van Oberammergau, die nu wereldberoemd zijn, kwamen in de middeleeuwen bij de boeren veel voor, hoewel de vormen natuurlijk veel primitiever waren. Ook de opvoering van kluchten was algemeen. Daarbij en ook zelfs bij religieuze feesten werd altijd gegeten en gedronken, gedanst en gespeeld.

Ten slotte moet erop gewezen worden, dat veel van de boerenkunst product van de vrije tijd is. Waar tijd en rust is, zooals gedurende de stille winterdagen en de lange avonden in het dorp, daar kan het oorspronkelijke talent zich zelfstandig ontwikkelen. Daar wordt de wol bijzonder sijn gesponnen, daar heeft de fantasie volop gelegenheid zich in het weef- en borduurwerk, in het breien en naaien uit te leven. Daar beginnen de handen met bootseeren en houtsnijwerk en wordt het huis en de huisraad op allerlei manieren versierd en verfraaid. Deze werkjes zijn algemeen en worden van geslacht op geslacht voortgezet en zóó ontstaat een primitieve, maar zeer vruchtbare cultuur van het kunstwerk, dat op geheele dorpen en zelfs streken een zeer speciaal en aantrekkelijk stempel drukt.

Het behoeft niet verder uiteengezet te worden, dat deze vormen van het gebruik van de vrije tijd in de loop van de laatste 50--60 jaren in onbruik geraakt is en gevaar loopt geheel te verdwijnen. De oorzaken hiervoor liggen voor de hand: de ontbinding van de gesloten-huishouding der boeren ten gunste van de algemeene deelname aan de vrije markt en het binnendringen van de technische arbeidsmiddelen in de boerenbedrijven.

De boeren komen nu in aanraking met de moderne verkeersmiddelen en de nieuwere maatschappelijke cultuur en dat heeft tengevolge, dat ze hun eigen ontwikkeling als achterlijk en omslachtig gaan zien. De arbeid wordt gerationaliseerd en geordend en daardoor wordt de verhouding van de arbeid en de vrije tijd meer onafhankelijk van de wisseling van de jaargetijden.

In Zweden, Denemarken, Duitschland en Holland is een tegenbeweging ontstaan om deze ontwaarding te keeren. Deze tracht door systematische oefening en scholing de oude traditie weer tot nieuw leven te brengen. Natuurlijk houdt men hierbij rekening met de nieuwere levens- en arbeidsvormen.

De Deensche volksuniversiteit voor boeren doet in dit opzicht

bijzonder mooi werk. Zonder twijfel zijn al deze pogingen zeer belangrijk, hoewel ze voortdurend gevaar loopen om in een soort romantiek te ontaarden.

II.

De verhouding van de arbeid en de vrije tijd in de arbeidswereld van de steden is geheel een zaak van de historische ontwikkeling. Want de vorm van het arbeidsproces in de steden is voortdurend veranderd en samenhangend daarmee is de geheele levensstijl van de menschen anders geworden.

We zullen eerst de verhoudingen in het tijdperk van de echte middeleeuwen beschouwen: ook tijdens deze epoeche hebben er ingrijpende veranderingen plaats, maar wij zullen ons tot de kern van de dingen bepalen.

Het is algemeen bekend, dat het handwerk in de middeleeuwsche stad in gilden georganiseerd was. Dat kwam omdat de arbeid in overeenstemming met de nieuwe vorm van het samenwonen in de stad geregeld moest worden, en alleen de arbeidende bevolking zelf kon deze regeling geleidelijk tot stand brengen. Het gilde zelf oefende de controle uit, waakte over de kwaliteit van de arbeid, over de arbeidsverdeling en de prijsvorming en zelfs over de ontwikkeling en vorming van de arbeidsvoorwaarden, die het als het noodig was zelf precies voorschreef. De historische voorwaarden voor deze controleerende organen waren te vinden in de traditioneele boerencoöperaties, die in dezelfde geest werkten, als de nieuwe groepen. De arbeidsvoorwaarden van leerling en gezel konden minder goed zijn, omdat hen allen in de toekomst het meesterschap toelachte en omdat de hoop op het genot van de burgerlijke „vrijheden" maakte, dat ze eenige onderdrukking en beperking van hun vrijheid wel verdragen konden.

Het spreekt eigenlijk vanzelf, dat bij de arbeidsvoorwaarden niet de regeling van de arbeidstijd behoort. De Meester toch is geheel baas over zijn tijd en het wordt aan hemzelf overgelaten of hij werkzaam of lui wil zijn.

De leerlingen en gezellen moeten aan de bevelen van den Meester gehoorzamen, hij heeft de pedagogische verantwoording en het is het vanzelfsprekende recht van den meester, dat hij hun arbeidskracht gebruiken kan voor zoover de natuur en de omstandigheden het toelaten. Hierbij moet men er rekening mee houden, dat ook het handwerk voor een groot deel afhankelijk is van het seizoen en dat dus de tijden van verhoogd arbeidstempo door tijden van matige arbeidsprestatie afgewisseld worden. De meesters komen meestal iedere

morgen samen voor een soort „Morgensprache”, waar allen moeten verschijnen, waar allerlei nieuws besproken wordt, grappen verteld worden en tenslotte ook de belangen van het gilde behandeld en geregeld worden. De gezellen krijgen in de regel een rusttijd, waarover ze naar believen kunnen beschikken. Veel mogelijkheden zijn er echter voor hen niet, omdat ze bij den meester inwonen en zich aan de leiding van den meester en zijn vrouw te onderwerpen hebben.

Men zal dus kunnen begrijpen, dat onder deze omstandigheden het streven van de middeleeuwsche handwerkslieden, vooral van den gezelerop gericht was, zooveel mogelijk dagen te veroveren, waarop hij niet behoefde te werken.

Het algemeene streven van die tijd gaat overigens in diezelfde richting, maar tevens gaat het hier om de speciale verhoudingen in het handwerk en wordt met dit streven het begin van een zekere spanning tusschen meesters en gezellen ingeluid.

In de middeleeuwen beteekent „arbeit” moeite en last. Het doet ons eigenaardig aan te zien, dat de middeleeuwsche mensch, die in zijn handwerk zeker een veel rijker en volmaakter arbeidsbevredestiging kon vinden, dan de arbeider van tegenwoordig, geen arbeidswaardering in onze zin kent, maar werkelijk meent, dat arbeid dwang en „vloek” beteekent. We zien ook met verwondering, dat hij iedere gelegenheid te baat neemt om de arbeid te onderbreken en feest te vieren. Die gelegenheid komt vanzelf voort uit de religieuze opvattingen en gebruiken van die tijd, waarin de hemel met een voortdurend aantal heiligen bevolkt wordt, die allen hun speciale feestdag hebben en die men meent op de meest grootsche wijze te moeten gedenken. Hierbij komt dan, dat ieder gilde zijn schutspatroon bezit, die zijn hem gewijde feesten heeft, waaraan de andere gilden ook deelnemen. Ook de doopfeesten, bruiloften, begrafenissen, het verkrijgen van de gezellen- en meestertitel scheppen alle een welkome gelegenheid tot feestvieren. Deze feesten worden met bijzonder ceremonieel gevierd en gaan gepaard met allerlei traditioneele gebruiken; het spel, de klucht en de eet- en drinkelagen spelen een groote rol. Ook het gedicht en de meesterzang ontwikkelen zich in die tijd; hoewel de kluchten van Hans Sachs op zichzelf staan, moet men ze toch in samenhang met de algemeene verschijnselen zien, omdat de opvoering van volkskluchten bij alle feestelijke gelegenheden ook bij de bevolking van de steden in zwang was. Ook de meesterzang was geen algemeene zaak van de stedelijke omgangsvorm, maar toch ook een symptoom ervoor, dat naar een edeler kunstvorm in het gezellige verkeer gezocht werd, toen de handwerks- en koopmansstand tot bloei kwam.

Er is reeds op gewezen, dat de gezellenverenigingen, die zich meestal als religieuze broederschappen aandienden, aan deze vorming van de besteding van de vrije tijd een levendig aandeel namen. Zij hebben echter eeuwen lang gestreefd naar de verovering van een eigen domein van bewegingsvrijheid, waarin ze zich zouden kunnen uitleven. Deze neiging hangt ongetwijfeld samen met het feit, dat ze ongetrouwd waren en zich moeilijk vrij konden bewegen. Men ging dus op de „Wanderschaft” en de strijd om de „blauwe Maandag” ging een groote rol spelen. Nog wel tot het einde van de negentiende eeuw kan men de overblijfselen van deze strijd vinden.

Men kan er zich tegenwoordig moeilijk een voorstelling van maken, hoe straf de gezellen aan het einde der middeleeuwen georganiseerd waren. Als voorbeeld hiervan diene, dat de bakkersgezellen aan het eind van de 15de eeuw tien jaar lang een boycot tegen de stad Colmar hebben volgehouden. Voor onze opvattingen ging het om belachelijk kleine dingen, had met loon en arbeidstijd niets uit te staan, maar betrof de plaats van de bakkersgezellen in de processie op de sacramentsdag. Het rondtrekken van de gezellen ging ook maar niet zóó in het wilde weg, maar geschiedde volgens vaste, georganiseerde vormen. Het overnachten bij partikulieren en in herbergen, de aanmelding voor de arbeid, het opgenomen worden in de werkplaats, het opzeggen van het werk en het verder trekken, het pakken van de ransel, de groot bij de ontmoeting van andere handwerkslieden, al deze dingen ontwikkelden zich volgens vaste overlevering en boden onuitputtelijke mogelijkheden om de trek- en speellust van de menschen op een bepaalde wijze te bevredigen. Uit de nieuwere studies over deze verschijnselen weten we, dat deze vormen van gezellig verkeer ten deele van zinnelijke, soms zelfs van uitgesproken sexueele oorsprong waren.

Zooals gezegd is de blauwe Maandag altijd een onderwerp van strijd geweest en zeker niet in de eerste plaats omdat de meester de arbeidstijd, die hiermede verknoeid werd, zoozeer betreurde. Men kende nog geen stukwerk en als de behoeften op bepaalde oogenblikken bijzonder groot waren, begon het werk vroeger en eindigde later. Maar men verzette zich tegen de blauwe Maandag, omdat de aandrang, die de gezellenbonden uitoefenden dikwijls lastige, ja zelfs ruwe vormen aannam. In alle kringen van de bevolking werd in die tijd veel gedronken, en zeer dikwijls werd er ook gevochten. De eene gezellenbond trok op tegen de andere en het kwam vaak tot veldslagen, die natuurlijk als regel niet met de wapens, maar met stokken, steenen en vuisten gevoerd werden.

III.

De geheele tijd van het eind van de middeleeuwen (midden van de 16de eeuw) tot ongeveer het einde van de negentiende eeuw toe moeten beschouwen als een overgangstijd, waarin het economisch en maatschappelijk organisme voortdurend in beweging is en waarin de arbeidende mensch zich telkens voor nieuwe problemen gesteld ziet. Dit geldt ook voor de verhouding van de arbeids- en de vrije tijd. Tegen het midden van de 16de eeuw beginnen het verlagsysteem en de manufactuur op te komen en aan het eind van de 18de eeuw, wanneer de maatschappij eigenlijk de nieuwe arbeidsmethode nog niet beheerscht, ontwikkelt zich, samen met de stoom en de electriciteit, de machinale industrie en begint haar triomftocht over de aarde. Tegenwoordig zien wij deze onrust, die voortkomt uit de voortdurende wisseling van het arbeidsproces, alleen maar in het economische. Psychologisch zijn we er reeds lang op „ingesteld”. Toch zijn de moeilijkheden, die de menschen aan het begin van dit tijdperk hebben moeten overwinnen, ongetwijfeld van psychologische aard. De verstoring van het kalme rythme, waarin ze zich tot die tijd toe bewogen hadden, heeft hen ten deele van de arbeid afkeering gemaakt en vervreemd. Er zijn sterkere en meer dwingende maatregelen van overheidswege noodig geweest, om de menschen aan het werk te houden of weer aan het werk te zetten. Dit heele tijdperk wordt er dan ook door gekenmerkt, dat de oude vormen van de besteding van de vrije tijd verdwijnen, al is het dan ook zeer langzaam en dat de nieuwe vormen zich slechts schaars ontwikkelen. Verandering op dit gebied zien we eerst omstreeks 1900 ontstaan. Deze en de tendens, die daarmee samengaat worden in hoofdstuk IV nader behandeld.

„Industria” beteekent vlijt en de keuze van dit woord doet reeds vermoeden, dat de geestelijke veranderingen, die samengingen met de opkomst van „verlag” en manufactuur, een nieuwe arbeidswaardering meebrachten. Vooral de dogma's van de Calvinistische kerk ontzegden de geloovigen het aardsche genot, dat in de middeleeuwen ieder, die geen monnik was, van harte gegund werd. De kerk legde zijn leden op, om door ascetische ijver hun gemeenschap met de geloovige gemeente te bewijzen. Hierdoor wordt de arbeid van „dwang en vloek” tot „zegen en deugd” en deze gedachte kweekt de communis opinio, dat er voor den mensch niets heilzamer is, dan zooveel mogelijk arbeid. Daar ook het principe van de vrije concurrentie opkomt, samengaan met de industriele ontwikkeling, groeit economisch gezien het belang van een grootere arbeidsprestatie en hierdoor verdwijnt

langzamerhand het oude begrip van de vrije tijd en is er zeker geen sprake meer van de vorming van een nieuw begrip te dien opzichte. Zelfs de Zondag wordt nuttig besteed en gewijd aan het één of ander onderwijs.

Bij dit alles komt, dat, zooals reeds even aangestipt is, de eerste periode van deze tijd nog sterk in beslag genomen werd door de strijd van de oude arbeidsorganisatie en -methode tegen de nieuwe. Men ziet ook, dat in de oude organisatie de onderlinge spanning hoe langer hoe grooter wordt en dat ze zichzelf een graf graaft, door in een soort verstarring te vervallen, waardoor ze haar invloed op de maatschappelijke levensvormen meer en meer verliest. De gilden, die gedurende de geheele middeleeuwen een voortdurende, levendige groei vertoond hebben, gaan zich afsluiten. Ze eigenen zich een soort monopolie toe, beperken de mogelijkheid om meester te worden door de meesterproef te verzwaren en het aantal meesterplaatsen in te krimpen en veroordeelen hierdoor de gezellen meer en meer tot een levenslang gezel blijven.

In verband met de toenmalige rechtspositie beteekende dat bovendien ongehuwd blijven, en het is dus zeer begrijpelijk, dat het georganiseerd verzet van de gezellen tegen de meesters hoe langer hoe feller werd en de strijd van de beide groepen tegen elkaar, meer en meer een strijd om de arbeidsvoorwaarden wordt. De strijd om de blauwe Maandag wordt tevens nog agressiever, omdat de Hervorming het aantal feestdagen sterk besnoeid heeft.

In de eerste twee eeuwen van deze strijd staan we dus in zekere zin voor twee tegengestelde bewegingen. Het handwerk, dat in de gilden georganiseerd is, brengt het tot een monopoliepositie, die zijn productiviteit verlamt en het kalme tempo van de meesters tot traagheid vervormt. Omdat de gildenvormen, zooals alle vormen in die tijd, verstarren en ten deele slechts formaliteiten worden, krijgt de vrije tijd veelal een sfeer van gewichtigheid en kleinburgerlijkheid, waarin het hoofdthema de wederzijdsche controle op het handhaven van de traditionele vormen is. De feesten en plechtigheden krijgen op deze wijze meer en meer een representatief karakter en worden dus ook hoe langer hoe kostbaarder. Alleen mensen, die geld hebben, kunnen nog meester worden, omdat het meesterstuk uit zeer duur materiaal gemaakt wordt en de meesterfestijnen met goud betaald moeten worden. Op deze wijze vervalt ook de deelname aan de feesten door de gezellen en de leerlingen, die vroeger vanzelf sprak; en wanneer deze nog op de feesten verschijnen, vertegenwoordigen ze een sociaal-laagstaande groep, waarmee men het met primitieve genotmiddelen wel klaarspeelt.

Hierbij moet men dan ook bedenken, dat de Hervorming de volksfeesten van hun religieuze symboliek beroofd had en dat ze daarvoor vanzelf al vervlakt waren. Daarom ook werden de vormen van het gezellenwezen ruwer en uiterlijker, zoodat ze een toenemende plaag werden en men er in de loop van de 18de eeuw toe moest overgaan ze van staatswege te onderdrukken.¹⁾

De tegengestelde beweging voltrekt zich in de „verlag” en de manufactuur, welke vorm van industrie sterk bevorderd werd door het feit, dat de meesters zich tengevolge van de uitsluiting van de gezellen een monopolie-positie veroverd hadden. De ondernemer(verleger) voert zijn strijd in de vrije concurrentie en wordt hierin door de Staat gesteund. De arbeider voelt deze vrije concurrentie aan den lijve, omdat de hieruit voortvloeiende verlaging van de prijzen, het loon en de arbeidsvoorwaarden drukt. Ik heb er al op gewezen, dat sommige geestelijke richtingen het harde lot, dat den arbeider beschoren was, verdedigden, (waarbij men dan moet bedenken, dat ook de ondernemer vlijt en onverflauwbare activiteit aan de dag legde). Er waren heelemaal geen beperkende bepalingen, juist omdat zelfs het begrip van de vrije tijd eigenlijk niet bestond. Het was juist het lot en de plicht van de menschen om van de vroege morgen tot de late avond te werken. Nieuwe economische onderzoekingen hebben geconstateerd, dat er in de 17de en 18de eeuw geen sprake was van een te groot aanbod van arbeidskrachten, maar dat men eerder van een tekort kon spreken. Niettegenstaande dat doet het feit zich voor, dat de werkeloze arbeiders in steeds grooter getale gaan zwerfen en de landlooperij en bedelarij sterk toeneemt. Dit is een verschijnsel, dat men psychologisch alleen verklaren kan uit de moeite, die de menschen hebben om zich aan de nieuwe industriële eischen aan te passen. Er moesten scherpe dwangmaatregelen genomen worden, om de menschen te wennen aan de nieuwe toestand.

De Staat deportteert massa's arbeiders naar de industriegebieden, die er behoefte aan hebben, ze bouwt zelf werkhuzen, waarin de landloopers worden opgenomen, ze steunt en sticht industriescholen, opdat reeds de kinderen aan eentonige en voortdurende arbeid zullen wennen.

Zelfs de kerkelijke en humanitaire armenzorg gaat er hoe langer hoe meer toe over (in tegenstelling met de katholieke wereld van de middeleeuwen) om aan de ondersteuning een eisch voor arbeidspres-

¹⁾ Wanneer men deze geschiedenis rechtvaardig wil bezien, moet men zeker in het oog houden, dat de gezellenverbonden zich in een bijzonder benarde positie bevonden, die heftige reacties mee moest brengen.

tatie vast te knopen. Als er geen productieve arbeid verricht wordt, tracht men toch op zijn minst nuttig onderwijs te organiseren en zelfs op Zondag geniet men niet van de vrije tijd en doet geen frissche moed op voor de komende arbeidsweek, maar wijdt zich aan nuttige werken in het belang van de hemel of de aarde. De Zondagsscholen omvatten in die tijd ook meer dan het gewone godsdienstonderwijs aan kinderen.

Zeker is het, dat al deze dingen met de ontwikkeling van de machine-industrie enorm verscherpt werden, omdat de industrieele mogelijkheden zich zoo snel uitbreiden. Reeds spoedig wordt niet alleen de arbeid van de mannen, maar ook de vrouwen- en kinderarbeid „georganiseerd”, d.w.z. dat de krachten van de industriearbeiders tot het uiterste gebruikt worden, zoodat de vrije tijd slechts ternauwernood lang genoeg is om te slapen. We weten tegenwoordig, dat sommige zins- en genotsbehoeften essentieel zijn voor de menschelijke natuur en alleen in zooverre van minder beteekenis voor den mensch kunnen worden, als hogere psychische en geestelijke krachten in hem tot ontwikkeling komen. Het is dus niet te verwonderen, dat in de industrie-wijken van de groeiende steden de drankzucht en de seksuele losbandigheid in een tot hiertoe onbekende mate tierde. De vrije tijd, die zich niettegenstaande alles nog handhaaft, dient alleen voor de bevrediging van de instincten, omdat voor hogere dingen alle voorwaarden ontbreken.

De oppositie tegen deze toestand is van drie verschillende zijden gekomen. Ten eerste van de politieke- en overheidsorganen, die inzagen, dat de gezondheidstoestand van deze menschenmassa's bedreigd werd, ten tweede van de humanitair voelende persoonlijkheden, die de noodzakelijkheid van verheffing van de industriearbeiders inzagen, en tenslotte van de zijde van de arbeiders zelf, eerst zeer langzaam en daarna in steeds toenemend tempo.

De werkzaamheid van de staat beperkt zich in hoofdzaak tot maatregelen in het belang van de gezondheid, vooral tot de beperking van de vrouwen- en kinderarbeid. Het streven van de menschlievende personen gaat in dezelfde richting, maar houdt zich ook bezig met de zedelijke en geestelijke verheffing van de handenarbeid-verrichtende bevolkingsgroepen. Een voorbeeld hiervan is het werk van Robert Owen, die de kinderarbeid afschafte en onderwijs en spel ervoor in de plaats stelde (in zijn eigen bedrijf in New Lamark), die ook de arbeidstijd van de volwassenen verkortte en zorgde, dat vriendelijke woningen de behoefte aan het tehuis en de „Feierabend” deden stijgen. In Duitschland heeft Schulze-Delitsch arbeidersverenigingen in het

leven geroepen, die weliswaar voor handwerkslieden bedoeld waren, maar in ieder geval in de moderne industriële wereld een eerste begin waren voor de bewuste besteding van de vrije tijd.

Wetenschap en ontwikkeling zijn de tooverwoorden, die als leuze voorop staan bij de strijd van de arbeiders zelfs om de verovering van de vrije tijd. In het begin vecht men nog niet altijd voor culturele belangen, maar men tracht een zekere geestelijke ontwikkeling te bereiken, omdat men persoonlijk daarmee in het maatschappelijk leven beter vooruit denkt te komen of de positie van de groep (zooals in de vakbeweging), of van de klasse (zooals in de socialistische beweging), hiermee op een hooger peil hoopt te brengen. Alle pogingen van de industriële arbeiders om de vrije tijd te veroveren, zijn de geheele 19de eeuw door bezielde geweest van deze gedachte.

Als wij ons een zuiver beeld van deze epoche willen maken, moeten we nog een verschijnsel naar voren brengen, dat weliswaar speciaal behoort tot de 19de eeuw, maar dat juist voor de principiele beschouwing van ons probleem van bijzondere beteekenis is. Wij bedoelen het voor de 19de eeuw zoo karakteristieke type van de „halfontwikkelden“, die een product zijn van het streven naar volksontwikkeling. Ik heb reeds duidelijk gemaakt, dat in die tijd de gebruikelijke levensvormen voor de kleinburgerlijke wereld langzaam aan verdwijnen. Dit verval van de oude zede zet zich sterker door in het begin van de 19de eeuw, als de industrie vrij gelaten, de handarbeid naar het platteland verplaatst wordt en de bevolking in de groote steden toeneemt. Hierdoor worden ook historisch de traditionele vormen, waarin de vrije tijd doorleefd werd, van hun inhoud beroofd. De „ontwikkelden“ gingen de boventoon voeren, men geloofde in dit tijdperk aan de vooruitgang en aan de kennis, en dus nam men gretig de gepopulariseerde wetenschap, die door vereenigingen voor volksontwikkeling, populaire uitgaven en voordrachten geleverd werd, tot zich. En omdat alle mogelijkheden, tot de werkelijke verdieping en het verwerken van de geboden leerstof ontbraken, ontstond het onaangename „geen visch en geen vleesch“ product van de „halfontwikkelden“, waaraan God, noch de menschen noch zijzelf eenige vreugde beleefden.

IV.

De 20ste eeuw houdt de belofte in om de eeuw van de nieuwe vorm van de vrije tijd te worden. Er zijn verschillende teekenen, die erop wijzen, dat het probleem van de arbeidsorganisatie in de toekomst meer en meer tegelijkertijd het probleem van de vorming van

de vrije tijd voor den arbeider zal worden. Dit verschijnsel heeft de volgende oorzaken.

Niet alleen, dat de techniek in de industrie hoe langer hoe meer vooruitgaat, zoodat voortdurend meer handen overbodig worden, het is ook gebleken, dat een goede behandeling en het ontzien van de menschelijke arbeidskracht gunstig op de productie gewerkt heeft, omdat de grootste arbeidsprestatie niet met een overmatig lange arbeidsdag, maar integendeel in de regel met een sterk verkorte (7 tot 8 uur per dag) bereikt wordt. (Dit kan natuurlijk alleen doorgevoerd worden in verband met een straffe organisatie van de arbeid). Een groot deel van de dag wordt op deze wijze dus niet door de arbeid ingenomen. Als men de tegenwoordige werkeloosheid door een doelmatige organisatie van de arbeid zou kunnen opheffen, zou het stuk van den dag, dat vrij bleef, nog veel grooter zijn, dan het nu is.

De menschen vinden in hun arbeid zelf slechts zelden een uitgangspunt voor het gebruik van hun vrije tijd. In de oude handwerktijd, was dat juist als regel wel het geval. Toen was het werk en de kultureele levenssfeer (ook het gezin, het sociale verkeer, het recht, de weerbaarheid, de godsdienst behooren hierbij) een eenheid. In de tegenwoordige tijd, nu het principe van de rationalisatie van de arbeid zich over de geheele linie doorgezet heeft, liggen de sfeer van de arbeid en die van de kultuur ver uiteen. De prikkel om de vrije tijd goed te gebruiken moet nu dus uit de kultureele sfeer komen.

Hier ligt een principiële moeilijkheid, die men nog veel te weinig kent, maar waarvan de kennisname ongetwijfeld tot de taak behoort, die ons deze met problemen overvoerde tijd stelt.

Zooal in de kringen van de ontwikkelde burgerij, als in die van de Marxistisch-socialistische beweging heeft men gemeend, dat de oplossing van het probleem eenvoudig was. Het kwam er maar op aan, dacht men, dat men het bewustzijn van de menschen bracht op het peil van het algemeen wetenschappelijk en kultureel inzicht. De menschen zouden dan in staat zijn, om bewust aan het algemeene wetenschappelijke en kulturele streven deel te nemen, en ze zouden daarin ook de inhoud van de steeds toenemende vrije tijd kunnen vinden. De ervaring, die de twintigste eeuw ons gebracht heeft, bewijst ons, dat deze opvattingen op een volkomen vergissing berusten. De psychologische onderzoekingen hebben het onderscheid tusschen de praktische en de theoretische intelligentie aangetoond en bewezen, dat het praktische intellect verre overheerscht en dat werkelijke theoretische begaafdheid een relatief weinig voorkomend verschijnsel is. Ook de psycho-technische onderzoekingen hebben

duidelijk doen uitkomen, dat de zuiver geestelijke behoeften van de menschen zeer gering zijn. Tenslotte hebben alle practische pogingen voor de vrije ontwikkeling, die in de laatste tientallen van jaren gedaan zijn, bewezen, dat de lichamelijke, de psychisch-lichamelijke en de gevoelsbehoeften van den mensch veel sterker zijn, dan de werkelijk geestelijke. Het is natuurlijk wel waar, dat in een tijd als de onze, waarin zooveel levensopvattingen opduiken, ook de behoefte aan geestelijke voorlichting bij velen leeft. Deze behoeften mogen zeer zeker niet verwaarloosd worden. Integendeel moeten ze zooveel mogelijk bevorderd worden en er moet op alle manieren gestreefd worden naar hun bevrediging. Maar ook dáár heeft de praktijk van het werk van de volksuniversiteiten ons geleerd, dat de theoretische methode van de wetenschap, ook in populaire vorm, voor de meeste menschen tot op zekere hoogte een gesloten boek is. Men moet zich voor dit werk veel meer toeleggen op de speciale vorm van ontwikkelingsarbeid in werkgroepen zooals deze ook in Nederland hier en daar met succes wordt georganiseerd. In Duitschland heeft zich, onder leiding van de Hohenrodter Bond, deze „intensieve” arbeid voor de volksontwikkeling gevormd, in tegenstelling met de „extensieve” van de vorige eeuw. Het Hitlerregiem heeft deze veelbelovende pogingen, evenals vele andere, helaas geheel vernietigd.

Er moet nog eens uitdrukkelijk op gewezen worden, dat tot de tijd van de industrialisatie toe alle „kultuur” van de menschen, die in het arbeidsproces waren opgenomen, verband hield met de lichamelijke arbeidssfeer, dat deze kultuur de uitdrukking was van de ziel, waarin naast de religie, met haar symboliek, het oog en de hand de uitvoerende organen van de praktische intelligentie, een veel grooter aandeel hadden, dan de „geest” in de gebruikelijken zin des woords.¹⁾

De nieuwe psychologische onderzoekingen, waarop reeds gewezen is, hebben ons dit inzicht bijgebracht. Al is nu, op grond van de veranderde maatschappelijke structuur, de weinige verbinding tusschen arbeid en kultuur in het algemeen verstoord, toch moet men in ieder geval bij de beschouwingen over de vormen van de vrije tijd rekening houden met al deze voorwaarden, die misschien wel in de loop van honderden en duizenden jaren, maar niet in de eerstkomende jaren principieel zullen veranderen. De lichamelijke, lichamelijk-psychische en de psychische ontwikkeling moet dus evenzeer gecultiveerd worden, als de speciaal geestelijke.

¹⁾ Ik wijs er op, dat dit beperkte gebruik van het woord „geest”, eigenlijk onjuist is. Natuurlijk is het versieren van de huisraad van boeren en handwerkers, zijn de ethische en sociale zeden en gebruiken tenslotte van geestelijke aard.

In de zuiver psychische sfeer behoort natuurlijk in de eerste plaats de godsdienst thuis. Er is immers op dit gebied bij de bevolking van de groote steden zeer zooveel verwoest, dat alleen door zeer voorzichtige, maar door veel initiatief gedragen arbeid nog iets bereikt kan worden.

In de tweede plaats gaat het hier om de gebieden van de kunst en wel voornamelijk van de kunst, die zoekt naar lichamelijk-psychische uitdrukkingsvormen: de dichtkunst en de muziek. De nieuwere ervaringen van de paedagogiek wijzen er weliswaar op, dat ook de beeldende kunsten misschien nader tot de menschen gebracht kunnen worden, dan men tot nu toe heeft aangenomen, maar de muziek en wel voornamelijk de zang is toch de kunst, die het sterkst spreekt tot de ziel van den mensch en die voor de vrije tijd de grootste beteekenis kan hebben. Ook de dramatische kunst, vooral het leekenspel en de moderne spreekkoren, gaan een belangrijke plaats innemen. Met name de jongere menschen kunnen hierdoor sterk gepakt en jarenlang vastgehouden worden.

Muziek en dichtkunst houden wel verband met de plastische uitingwijze, maar veel meer geldt dit voor het spel, de gymnastiek en de dans. We kunnen hier alle vormen van het lichamelijke gezelschapsspel, van de gymnastiek en de dans bij betrekken, van de eenvoudige oefeningen en de primitieve volksdans af, tot de meest ontwikkelde vormen van de lichamelijke rythmiek en dansvorm toe. Hierbij treedt ook een nieuwe choreografische uitdrukkingswijze op, die bij de feesten van de massa een groote werking kan hebben. Men moet dan ook zeggen, dat zich door al deze dingen een nieuwe cultus van het feest ontwikkelt.

Ten slotte komen we bij de breedere sfeer van de werkelijk uitsluitend lichamelijke uitdrukking: het turnen en de sport. Het is zeker een groot geluk van de tegenwoordige tijd, dat op dit gebied overal het ijs gebroken is en dat de overheid zoowel als de leidende maatschappelijke kringen de beteekenis van de lichamelijke ontwikkeling ingezien hebben en bereid zijn de voorwaarden ervoor tot stand te brengen. Voor de geheele kultureele ontwikkeling is het van belang, dat men bij de bevordering van de sport niet alleen aan de lichamelijke ontwikkeling denkt, maar ook aan een bepaalde vorm van het gebruik van de vrije tijd. De lichamelijke ontwikkeling kan tot zekere hoogte ook door drill en mechanische disciplineering bereikt worden. De lichamelijke en lichamelijk-psychisch aangelegde mensch moet de mogelijkheid hebben om aan een voor hem gezigende uitdrukkings sfeer deel te nemen en daarom moeten alle pogingen tot het vormen van

een lichaamskultuur gezien worden in het licht van het ontwikkelingswerk voor den geheelen mensch, zoodat ook turnen en sport, in deze humanistische zin, ontwikkelingswerk is, (zooals het in de klassieke oudheid ook was).

Er is over deze onderwerpen nog veel te zeggen. Men zou de pogingen kunnen noemen om de vorming van de vrije tijd in direct verband te brengen met het bedrijf of die; om door werkkampen de oude eenheid van geestelijke en lichamelijke arbeid weer tot stand te brengen. Men kan denken aan de mogelijkheid van een sterk familieleven, waarbij de ouders meer dan tot nu toe deelnemen aan het leven van hun kinderen en daarin een onuitputtelijke bron vinden voor de vulling en de vreugde van hun vrije tijd. Maar de ruimte ontbreekt om op deze punten een volledige uiteenzetting te geven. Mijn bedoeling was, om in deze bladzijden de samenhang aan te toonen van de vrije tijd en de geheele kultureele ontwikkeling. Zeker zijn de problemen van de economische organisatie, de planmatige vorming van de productie en de consumptie in deze tijd de allerbelangrijkste. Wanneer deze niet tot een oplossing gebracht worden, blijft de maatschappij in haar bestaan bedreigd. Men moet echter niet meenen, dat deze dingen maar op zichzelf staan. In ieder uur van de geschiedenis leven wij menschen geheel, wat ook onze toestand of ons lot zijn moge. En als we geen levenskracht, geen levensvreugde en levensvertrouwen meer hebben, dan kunnen we eerst recht niet tegen de moeilijke vraagstukken van de economische organisatie opgewassen zijn. Wat ons nog aan kracht overblijft, zullen we moeten gebruiken om een goede vorm te vinden voor de vulling van onze vrije tijd. Want juist in deze sfeer van de vrije tijd kunnen de meeste menschen veel beter dan in hun arbeid zich bewust worden van de zin des levens, die zij toch moeten kunnen aanvoelen, om de moed tot het leven te behouden.

De feesten van de Decembermaand,

door E. C. KNAPPERT.

Voor het feest is niets zoo onmisbaar
als stijl. Huizinga.

En het is juist stijl, die aan het Sinterklaasfeest en aan het Kerstfeest, zooals het thans in ons land in vele gevallen gevierd wordt, totaal ontbreekt. De oorzaken zijn niet ver te zoeken. Beide feesten

zijn massaal geworden; de massa heeft zich ervan meester gemaakt, vanuit de woning zijn zij op de straat gekomen. Ofjuister misschien, voor de massa zijn zij op de straat begonnen.

En dat een massaal feest veel hogere eischen stelt dan het gezins- en familiefeest, dat springt in het oog.

Reeds daarom alleen, wijl bij de beide eerste jong en oud vervuld is van dezelfde gedachte, waardoor zoo al niet stijl, althans stemming gewaarborgd is. Waardoor tegelijk de voorwaarde aanwezig is voor die éénheid in bedoelen, die éénheid in aanvoelen, welke de eerste voorwaarde is, waarop iets van „stijl“ kan worden verwezenlijkt.

Wij behoeven ons hier niet te verdiepen in de oorzaken, die de massa naar voren brachten, die haar binnen het gemeenschapsleven trokken en den massamensch in het leven riepen. Een in de laatste jaren veel besproken boek licht hierover in.¹⁾

Wij staan voor het feit, dat het massale zich overal gelden laat als misschien nooit te voren: in den monumentalen bouw van kerken, beurzen, musea, warenhuizen, in het bestaan van huurkazernes, in het karakter van het publieke vermaak, in de sportbeoefening en hare verbijsterende uitwassen vooral, treedt het massale naar voren en laat het zich gelden.

En dan ook in de wijze van feestvieren.

Sinterklaas. Men meene niet dat het aloude feest van den vijftien en zesden December²⁾ van meet afaan een huiselijk feest is geweest in dien zin, dat het zich tot het gezin bepaalde. Verre van dien. De groote populariteit, die Sinterklaas — Sint Her Claes — heilige Heer Klaas bij ons vanaf den ouden tijd genoten heeft, dankt hij, zooals men weet, aan zijn meest karakteristieke eigenschappen; al zijn levensdaden, ook de onmogelijke en de gefingeerde, getuigen van mildheid, goedgeefschheid, barmhartigheid en edelmoedigheid.

Dat hij ook de schutspatroon der zeevarenden is, zal met deze populariteit ook wel iets te maken hebben. En zoo is het zeker geen toeval dat hij de beschermheilige is van steden, die aan groote rivieren of nabij de zee liggen. Ook dat daar kerken zijn naam dragen. Men denke aan Amsterdam, Dordrecht, Deventer, Kampen, Middelburg, Staveren, Muiden enz. enz.

Intusschen hebben wij de bewijzen dat hij hier te lande reeds zeer

¹⁾ José Ortega y Gasset: „La rebellion de las masas.“ Thans ook in het Hollandsch vertaald onder den niet juiste titel van „De opstand der horden.“

²⁾ Alle groote kerkelijke feesten beginnen den avond te voren, de vigilia. Men denke aan de beteekenis van Kerstavond, 24 December.

vroeg voornamelijk als kinderheilige vereerd en gevierd is ¹⁾. Met name in Dordt, dat een aan hem gewijde en naar hem genoemde kerk, gasthuis en gilde bezit. En deze viering had niet plaats in het gezin. Uit een Dordtsche rekening van 1360 blijkt dat de scholieren op 6 December vacantie hebben en getracteerd worden. Dit schijnt regel te zijn geworden, want in 1403 wordt een uitdeeling vermeld van „honinc, claescocck en taart“ op den zesden December.

Uit de kerkelijke rekeningen van Utrecht uit de 16e eeuw blijkt dat op Sinterklaas al uitdeelingen geschieden aan de armen.

Schoolkinderen worden bovendien getracteerd en de vier kinderen van een weduwe krijgen ieder twee paar schoenen, waar geldstukken in verstopt zijn. Hier en daar was het gewoonte dat de schoolmeester een armen schooljongen tot kinderbisschop koos. De hoogere geestelijkheid was gehouden den jongen in de kleren te steken. Bovendien rustte op de kanunniken de plicht hem bij beurten een dag te eten te geven van Sinterklaas tot Onnoozele Kinderendag, dus van 6 tot 29 December. In Deventer was de rector gehouden den kinderbisschop te onderhouden gedurende het gansche Decemberfeestgetij. Men brengt deze instelling terug tot den tijd van Geert Groote en zijne Broeders des gemeenen levens ²⁾.

Dat het feest niet ten gevolge van de Hervorming alleen, maar door samenwerking van allerlei oorzaken, steeds losser werd van kerkelijke instellingen, is een verschijnsel dat het deelde met allerlei middeleeuwsche inzettingen. Het kwam in handen van de burgerij, steeds grootere groepen namen er deel aan, het verloor daarmede zijn vaste vormen en verwilderde. En zoo wordt het begrijpelijk dat hier en daar, zooals in 1657 in Dordt, op aandrigen van den kerkeraad de regearing het vieren van het Sinterklaasfeest verbiedt. De ruwheden, die met de viering gepaard gingen zijn, naar het schijnt, de aanleiding geweest, tot het verbod. Bovendien begon men in verband hiermede, bezwaar te maken tegen de kosten.

Aan hervorming schijnt niet gedacht, verbieden is gemakkelijker. Is het aan deze overheidsverboden te danken of te wijten — de lezer kieze hier voor zichzelf — dat het aloude feest zich terugtrok in het gezin?

¹⁾ Voor wat hij deed ten bate van kinderen en jeugd zie men de „*Legenda aurea*“ de Gouden Legendes, tegen het einde der 13e eeuw verzameld door den Genueeschen bisschop de Voragine.

Men kan dit ook aflezen van oude geschilderde kerkramen of van het beeldhouwwerk van Gotische kerken (Chartres).

²⁾ Bizonderheden door mij ontleend aan Dr. Eelco Verwijs' „*Sinterklaas*“ (1863).

Het bewijs ervan hebben wij o.a. in Breeroo's Moortje. Men herinnert zich de opsomming van alles wat „onze Arent” in zijn schoen vindt, „alsset Sinter Klaes was”. Hoe kon het ook anders, waar gebruiken door oud-Germaanschen en oud-Christelijken oorsprong beide, diep ingeworteld zijn in het volksleven.

Of er een tijd is geweest dat het alléén een huiselijk feest was, dat weten wij niet.

Maar wie weet niet hoe in onze academiesteden de gewoonte bestaat, dat een der daartoe uitverkoren leden van de medische faculteit in vel ornaat de stedelijke ziekenhuizen bezoekt, om van bed tot bed te gaan en oud en jong door zijn gulle goedgeefsheid te vertereiden of te verblijden?

En wie kent niet in onze steden de optochten van den „goed heilig man” te paard, met den zwarten knecht achter zich en jubelende kinderen er omheen?

Doch er is meer. Reeds sedert een tiental jaren, ja langer wordt in toenemende mate het Sinterklaasfeest binnen- en buitenshuis gevierd, het laatste vooral. Het eerst plaatste de school zich naast het gezin. Naar wij meenen, ten onrechte. Veel van wat de school heden ten dage hare leerlingen aandoet, voelen wij als usurpatie. Het behoort thuis, in het gezin of in de jeugdvereniging, immers „het derde milieu”. Wij meenen dat allerlei instellingen, waarvan het Volkshuis het prototype is, dat dus dorpshuizen, clubgebouwen, enz., enz., voor zoover ze het kind den weg wijzen en helpen om het gezins-Sinterklaasfeest te vieren, steviger opbouwend werk verrichten. Voor de scholen der armsten, van die kinderen welke nog slechts bij uitzondering hun weg vinden naar de daareven genoemde instellingen, mag misschien nu nog een uitzondering gemaakt worden. Doch wee als zij het afzetgebied worden voor afgedankt speelgoed, voor poppen met één arm en wagens op drie wielen, voor locomotieven die niet meer fluiten kunnen en blokkendozen of legkaarten waar stukken aan ontbreken.

Of er nog gezinnen zijn waar het bevoorrechte kind, vergezeld van een kunstig vers, het eigen oude speelgoed hersteld als surprise terug ontvangt? Op zoo'n schoolfeest komt het onvermogen tot vormgeving wel zeer sterk uit. Goochelaars zorgen hier voor „surprises”. Het is waar dat men een kindervriend eeren kan alleen maar door kinderen een pretje te bezorgen, maar waar blijft dan de eigen-aard van het feest?

Iets meer wordt daarvan verwezenlijkt, waar de heilige zelf tegenwoordig is en het hem gelukt met waardigheid zijn rol te spelen, grappen en dwaasheden overlatend aan zijn knechtje.

Maar in welk kind dat thuis voor den Sint verschenen is en door hem met zachten ernst werd onder handen genomen, persoonlijk, óó dat het alleen hemzelfen gold, in welk dergelijk bevoorrecht kind zal niet iets van binnen knagen of schrijnen bij deze massale nabootsing?

O, de vloek van het massale! Konden niet duizenden kinderen, op elkaar gedrongen op een groot stationsplein, vier, neen zes, zeven St. Nicolazen, allen met denzelfden trein aangekomen, uit het stationsgebouw zien stappen?

Waar is hier zich rekenschap gevende samenwerking? Gaat het hier om de bevestiging van het kinderverlangen of om die van verenigingsbesturen?

En het is toch niet ondenkbaar dat het anders zou gaan. Daar zijn buurt- en speeltuinverenigingen die zich rekenschap geven van de eerste eischen, die aan een massafeest moeten gesteld worden. Eischen van orde en van tucht allereerst, een orde en een tucht, die van binnenuit verzekerd worden, waar alle deelnemers, jong en oud, zich verantwoordelijk voelen voor het welslagen; beter nog, waar zij zich bewust zijn dat zij het feest maken. Dan wordt het een verheugend schouwspel de deelnemers, oud en jong, in optocht te zien optrekken naar het door vertrouwenspersonen uit eigen kring gereed gemaakte feestlokaal. En als dan daar de hooge weldoener begroet wordt met den schoonen zang van door voorgeslachten reeds gezongen liederen, als voor hem echte nationale volksdansen worden uitgevoerd, als misschien een spreekkoor van ouderen zijn roemruchte daden verkondigt waarvan al de kinderen immers weten, ja dan is het denkbaar dat ook hier iets van „stijl” ontstaat, zooals bij een heel enkel lentefeest reeds ontegenzeggelijk het geval is. Of het mogelijk zal wezen in ruimen kring, op het massafeest, te verwezenlijken wat het gezinsfeest zoo groote bekoring geeft? Dat weken te voren, het „een vóór allen en allen voor één” verwezenlijkt wordt in daden? Dat iedere enkeling en de groep als geheel, weldoener en bewelddigde tevens is? Dat dus de ideële gezinsmoraal gelde in het grootere geheel? Wie in het ideaal van gezinsleven een overblijfsel ziet uit vergane werkelijkheid, glimlacht meewarig. Wie er een profetie in ziet van toekomstig heil, spant zijn kracht.

Men meene niet, dat in het massale op zichzelf het bedenkelijke gelegen is. Het is alleen maar zoo moeilijk de massa te hanteeren. Het gevaar ligt in den massamensch. Die is er altijd geweest, maar in de massa vindt hij zijn gevaarlijksten voedingsbodem. Vóór enkele jaren werden in een groote stad in ons land, per post kaarten verzonden met de mededeeling dat men voor zoo en zooveel bij die en

die een volledig uitgedosten bisschop met knecht bestellen kon. Per auto zouden de heeren arriveeren en, na verrichten arbeid, op dezelfde wijze vertrekken. Of de massamensch, die dit voor elkaar bracht, genoeg massamensen gevonden heeft om de proef te doen gelukken, weten wij niet. De profanatie ligt hier niet in de auto, maar in het loslaten van den huurling op het heiligdom. Zal Sinterklaas in en buiten het gezin een stijl- en zinvol feest zijn, dan geve men zich allereerst rekenschap van zijn inhoud. Het moge te betreuren zijn dat geweigerde of verminderde subsidies op vele plaatsen school- en vereenigingsfeesten onmogelijk hebben gemaakt, zijn goeden kant heeft het zeker. Het dwingt tot eenvoud en het werkt vindingrijkheid in de hand.

En voor alle partijen beteekenen beide geluksvermeerdering.

Het geheel anders geaarde feest van de Decembermaand is Kerstmis. Of moet ik zeggen was Kerstmis? Want is het niet mede betrokken in het algemeene nivelleeringsproces dat niet het lagere tot het hogere opheft, maar het hogere tot het lagere neertrekt? Is niet Kerstmis bij ons een verkapt Sinterklaasfeest geworden? Er moge een waas van plechtigheid over liggen, dat is niet meer dan de saus, die van hetzelfde gerecht gansch iets anders maken kan of van verschillende gerechten hetzelfde.

De oorzaken zijn, naar het mij toeschijnt, niet ver te zoeken. De nabijheid van het land van den „Tannenbaum" en onze neiging om het vreemde te verkiezen boven het eigene, verklaren niet alles. Maar voor het grijpen lag daar voor duizenden, die vervreemd zijn van alle kerkelijk leven, een mogelijkheid, om van een innerlijken drang naar stichting en opbouw, misschien meer nog een behoefte aan poëzie in het leven van al den dag, te voldoen. Want het schijnt wel of, naarmate de kerstgedachte meer naar voren treedt, naarmate de kern meer geestelijk wordt gezien, voor een toenemend aantal menschen de kersttijd een aparte, in zekeren zin heilige tijd wordt. Van een uitsluitend christelijk, wordt het meer en meer een menschelijk feest. Er is verband tusschen de sterke uitbreiding van de buitenkerkelijke kerstviering en het naar voren treden van de eeuwige algemeen-menschelijke waarden, die in Kerstmis liggen opgesloten. Zoo is voor duizenden Joden Kerstmis het feest geworden van het Licht, dat de duisternis doorbreekt. En stellig is het verrijking om met Gezelle het natuur-gebeuren en het historisch-gebeuren in wederzijdsch verband te zien. De kersttijd met de twaalf modernachten krijgt daardoor diepen zin.

Maar het kan en het is helaas ook anders. Daar de vele en velerlei St. Nicolaasfeesten niet alle op een dag kunnen vallen, gaan voor velen, voor veel jeugd vooral, Sinterklaas en Kersttijd haast ongemerkt vanzelf in elkaar over. Even gemakkelijk als men met rood papier het winkelaspect verandert. En nu wordt de kerstboom kapstok voor geschenken. Om hem voor gebruik geschikt te maken, heeft men hem van zijn wortels moeten berooven, maar dat blijft voor het oog verborgen. Slechts waar men den boom behandelt met al den eerbied, aan het symbool verschuldigd, is men tevreden met een jong exemplaar dat later in den tuin geplant, bij de kinderen telkens weer de glorie van den kerstavond voor de verbeelding roept.

Met het Kerstfeest is het bij ons te lande juist andersom gegaan als met Sinterklaas. Is de Sint den huiddrempel overschreden van binnen naar buiten, de kerstboom is van buiten naar binnen gekomen. Wij ontmoeten hem in ons land immers het eerst in allerlei localiteiten, waar zondagscholen gehouden worden. Al langer dan een halve eeuw is daar geen kerstfeest denkbaar zonder den boom. Later wordt hij toegelaten in de kerk, een passender omgeving voor het groote feest. En nu heeft hij sedert eenige jaren zelfs hier en daar ook in ons land een plaats gekregen onder den blooten hemel, dank zij de mogelijkheid hem te verlichten met elektrische kaarsen. Of hij daar als symbool tot zijn recht komt? Wij betwijfelen het. Men moge gedacht hebben aan den dakloozen zwerfer, den vagebond, den eenzame niet langs den weg, maar tusschen beschermende muren te midden van menschen, die makkers zijn kunnen, zal de lichtende boom hem geheimenissen vertellen die troosten en opbeuren en hoop geven.

Dat omgekeerd steeds meerderen, onder de jeugd vooral, tot wie de oude symbolen van het feest van het Licht spreken gaan¹⁾ de beschermende muren verlaten om in den heiligen kerstnacht onder de sterren de aloude kerstliederen te zingen, dat is zeker bewijs van groeiend innerlijk leven en van hernieuwd besef van de symbolische waarde van oude gebruiken en gewoonten. Naaldhout en klimop, hulst en mistel, kerstblok, kerstlicht, kerstvuur, kerstklokken die klinken hoog in de kerktorens of langs de wegen geluid worden door de jonge mannen uit de streek, dit alles wordt levend zinnebeeld van

¹⁾ Sedert vele jaren, het eerst in 1919 bij de winterzonnenvende, worden in Halle natuurfeesten gehouden, die door duizenden, vooral jongeren, worden bijgewoond. Men zegt, dat in 1921 aan deze voor een deel oud-Germaansche plechtigheden ongeveer 20.000 menschen hebben deelgenomen.

wat als hoop en verlangen en als gedeeltelijke verwezenlijking leeft en altijd geleefd heeft en altijd leven zal in het menschenhart.

Velerlei staat buitenkerkelijke gemeenschappelijke kerstviering in den weg. Maaltijden als bereid worden aan de allerarmsten, aan de Chineesche crisis-slachtoffers, kunnen hier nauwelijks genoemd worden; barmhartigheid is nimmer feestmotief. Alleen van een geestelijke herleving is iets te verwachten. Een geestelijke herleving ook in dezen zin, dat de beteekenis van het feest uitgangspunt is van de wijze van feestviering, dat men niet eromheen feestelijkheden organiseert, maar dat van de kern uit gevoeld, gedacht, uitgebeeld wordt. Dat monstrositeiten als een kerstbosch van een dozijn kerstboomen of met caricaturen beschilderde paascheieren dan uit den aard der zaak onmogelijk zijn geworden, dat van de verwisseling van kerst- en paaschsymbolen dan geen sprake meer zijn kan, zij in het voorbijgaan opgemerkt. Andere dwaasheden zullen dan ook tot de ondenkbaarheden gaan behooren; men zal geen Kerstmis meer vieren buiten den kersttijd: de data van 24 December en 6 Januari zullen weder de grenzen aanwijzen.

Bovendien vraagt de schoonheidswaarde van eenvoud en van begrip om volle erkenning, vóórdat uit spontane aandrif door samenwerking iets goeds is te verwachten. Beschikte het volksfeest vroeger alleen over lied en dans en tooneel als uitdrukkingsmiddelen, tegenwoordig zijn spreekkoor en leekenspel een aanwinst van beteekenis.

Als het naar voren komen van de massa uiting is van een groeiend gemeenschapsbesef, dan zal het feest opnieuw een sociale functie te vervullen hebben en het organisch samenvallen van de hoogtepunten van het natuurlijke met het kerkelijke jaar bij inhoud en vormgeving een groote rol spelen. Doch een dergelijk proces ontwikkelt zich langzaam, gelijk alles wat groeit op natuurlijke wijze. Vooralsnog zal Kerstmis nog wel vooral een huiselijk feest blijven, niet in de laatste plaats voor de onkerkelijken. Er zijn intusschen al symptomen die wijzen op de behoefte om in ruimeren kring van geestverwanten de geestelijke zonnewende die Kerstmis heet, te gedenken. Het zou niet de eerste maal zijn — men denke aan de openbare liefdemaltijden van het Frankrijk der Grootte revolutie — dat in een tijd als de onze, in tijden van kentering, van vernieuwing der gemeenschap, het volksfeest als uiting van levend geloof, nieuwen inhoud vond en nieuwe vormen.

Of in deze dagen van benaauwenis het religieus humanisme, geworteld als het is in de kerstgedachte, krachtig genoeg zal blijken tot de scheppingsdaad van nieuwe vormgeving?

Schoolvereniging en Jeugdbeweging,

door WILLY HARTTORFF.

Het belangrijke artikel van Dr. W. F. de Groot in het Julie-nummer van dit tijdschrift heeft me aanleiding gegeven het vraagstuk schoolvereniging-jeugdbeweging eens opnieuw te doordenken. Want met welk een zorg en welk een liefde het genoemde artikel ook is geschreven, het wezen van de schoolvereniging, noch dat van de jeugdbeweging is er m.i. scherp genoeg in belicht.

In het begin van zijn artikel, komt Dr. de Groot tot de uitspraak, dat — analoog aan het ontstaan der Wandervögelbeweging in Duitsland — „de behoefte der rijpere jeugd naar autonomie en zelfregeling, het verlangen naar een terrein, waar men verlost is van de voogdij-schap der ouderen, in Holland onder meer (heeft) geleid tot de oprichting van schoolverenigingen” (pag. 317).

Als ik me de tijd in herinnering breng, waarin wij met grote geestdrift op onze H.B.S., schoolverenigingen van allerlei soort oprichtten, lijkt me de bovenaangehaalde uitspraak in het algemeen wel juist, al waren ons de motieven dan ook veel minder bewust.

Onjuist komt het me echter voor, deze uitspraak te generaliseeren; d.w.z. jeugdbeweging en schoolvereniging op één lijn te *blijven* stellen.

Dit is m.i. volstrekt onhoudbaar, als men de ontwikkeling van de vrije jeugdvorming in de loop der jaren nagaat.

De oorspronkelijke zelfstandige jeugdbeweging werd inderdaad — in Holland evenzogoed als in Duitsland en hier niet veel later dan daar — geboren uit verzet tegen het ouderen-regime van onderdrukking, van „boven-onderopvoeding”, zoals Dr. de Groot het zo aardig noemt.

Ieder die iets weet van de geschiedenis der jeugdbeweging, is bekend met het feit, dat in de aanvang de doelstellingen — voorzover men daar dan van kon spreken — zuiver negatief waren. Dat men trots was op zijn programloosheid. Maar deze fase is in Duitsland lang voorbij en ook voor Holland is dit een stadium waaraan men ontgroeid is, al geldt dit nog niet voor *alle* jeugdorganisaties. Het is in de kringen der jeugdbeweging gangbaar om over de verschillende *perioden* der beweging te spreken. En al bestaan hieromtrent uiteenlopende opvattingen, algemeen aanvaard wordt toch in elk geval dat er van perioden gesproken kan worden, en dat de eerste — die der vage programloosheid — reeds ver achter ons ligt.

Hét grote probleem waarmee jeugdorganisaties van allerlei richting op het ogenblik zitten, of ze nu N.B.A.S., J.G.O.B., J.V.O. of V.C.J.B. heten is juist de vormgeving. Waarmede niet bedoeld wordt de vormgeving van de buitenkant, maar de innerlijke „Gestaltung”.

Dr. de Groot zegt in zijn artikel, dat „de tragische gevolgen van de wereldoorlog op maatschappelijk en economisch gebied het vertrouwen van de jeugd in de leiding der ouderen sterk heeft ondermijnd.”

Dit is juist, al zou ik in verband met het toen reeds bestaand der jeugdorganisatie liever zeggen, dat het vertrouwen in de ouderen *nog sterker* is ondermijnd door de wereldoorlog, dan het al was. Maar de oorlog en vooral de tijd van crisis en chaos die er op volgde, hebben meer veroorzaakt. Ze hebben de jeugd in het algemeen ouder, minder week gemaakt, d.w.z. minder tevreden met ongevormdheid. In de zelfstandige jeugdbonden, de *vrije* jeugdbeweging, zoals ze zich zo graag noemen, wil men die vage vrijheid in de zin van negativiteit en ongebondenheid, reeds lang niet meer.

Men wil positiviteit, opbouw. Wie zich hieromtrent nader wil oriënteren leze de jeugdkranten van de laatste twee jaren. Overal is de doelstellings-wijziging aan de orde van de dag. Doelstellings-wijziging in de zin van positivering der doelstelling, hetzij naar de kant der levensbeschouwing, hetzij naar die der politiek.

Bovendien zag men de laatste jaren en ziet men nog steeds, hoe de zuiver politieke jeugdorganisaties in omvang toenemen.

Deze gehele toestand af te maken met het oordeel „dat is onjeugdig” zou van een andere geest getuigen, dan waarin het hier aangehaalde artikel is geschreven. Vandaar ook dat we iets dieper op dit vraagstuk willen ingaan.

Uit de drang naar meer positiviteit, naar strakkere vormgeving, blijkt nu een behoefte bij de jongeren aan richting, aan „lijn”. Waar men in ons land vroeger de jeugdorganisaties kon onderscheiden in de grote, door ouderen geleide, konfessionele verenigingen, en de vrije zelfstandige meest neutrale (dikwijls blauwe) jeugdbonden, zou deze onderscheiding op dit ogenblik veel en veel te algemeen, te grof zijn.

Want juist in de zelfstandige organisaties heeft een vrij wezenlijke splitsing plaats gehad. De zuiver neutrale verenigingen zijn sterk in aantal en omvang achteruitgegaan. In zoo goed als alle, in elk geval in de „levende” bonden, is zwaar over de houdbaarheid der neutraliteit gediscussieerd.

Daartegenover zijn de organisaties, wier werk vanuit een bepaalde principiele basis werd gedaan, in aantal, omvang en betekenis toegenomen.

In het algemeen gezegd: de kronketisering der doelstellingen heeft zich sterk ontwikkeld in de jeugdbeweging, terwijl in de konfessionele organisaties een vernieuwing en versterking der principialiteit, c.q. der religiositeit valt te konstatieren.

Om het wezen en de ontwikkeling der jeugdbeweging te kunnen

begrijpen en volgen is het nodig, dat men de bovengeschetste ontwikkeling als feit aanvaardt.

Wanneer wij dit echter doen, zullen wij ons met een uitspraak als van Dr. de Groot: „de jeugd heeft naast de school geen eigen terrein meer noodig, de stroomingen die zich in de jeugdbeweging kenbaar maken worden opgevangen in de bedding der school zelf”, niet kunnen verenigen.

Hieraan ligt een te statiese beschouwing der jeugdbeweging ten grondslag.

De uitspraak zou misschien aanvaardbaar kunnen zijn, als de jeugdbeweging haar oorspronkelijk karakter behouden had. Aangenomen dan, dat de school zich zou kunnen wijzigen, in de zin als door Dr. de Groot gedacht en gehoopt wordt. Nu de jeugdbeweging echter langzamerhand geheel van karakter veranderd is, nu haar wezen niet meer alleen maar reactie is, maar nu het inderdaad een *derde milieu* op zichzelf is geworden, nu is het m.i. onmogelijk dat de school haar zou kunnen vervangen.

Tenzij men natuurlijk een principiële geleding van de middelbare schoolwereld zou wensen te aanvaarden, hetgeen blijkbaar niet door Dr. de Groot is bedoeld, althans niet is gezegd.

Blijft men vasthouden aan de gedachte van de neutrale middelbare school, dan zal men tevens moeten blijven aanvaarden de gekleurde jeugdbeweging. Omdat in het kort herhaald, de moderne rijpere jeugd ruggegraat, lijn, vorm, principialiteit wenst. (Waarmede nog niet gezegd is, dat de jeugdbeweging overbodig zou zijn, indien men principieel middelbaar onderwijs zou hebben).

De jeugdbeweging is dus m.i. niet te vervangen door de school, en dus ook niet door de *schoolvereniging*. Het typiese van een schoolvereniging is immers juist, dat ze de leerlingen bijeenbrengt op grond van hun leerling-zijn. Dit is zeer belangrijk en ik juich van harte toe, dat Dr. de Groot zijn krachten geeft aan het bereiken van het ideaal der *schoolgemeenschap*. De schoolvereniging zal dan zelfs geen reden van bestaan meer hebben, zoals Dr. de Groot zelf ook zegt. „De schoolvereniging moet niet zijn een vereeniging naast de school, de school zelf moet de schoolvereeniging zijn”. (pag. 319) Daarnaast echter zal de rijk geschakeerde jeugdbeweging ongetwijfeld behouden moeten blijven; ook voor de jeugd, die de middelbare scholen kan bezoeken. Laten we hopen dat het — als de school een gemeenschap is geworden — mogelijk zal zijn beter kontakt tot stand te brengen tussen de school en de jeugdbeweging, dan nu het geval is. *Hiervoor zal zeker nodig zijn de ouders, maar vooral ook de leraren te overtuigen van de grote opvoedkundige betekenis van het derde milieu.*

Een belangwekkend Rapport

door Dr. J. LUNING PRAK.

Voor nu ligt een proefschrift over „Zwakzinnigheid bij Kinderen“ van den heer J. H. M. Koenen, psychiater aan het gesticht „Voortburg“ te Vught.¹⁾

Het is het verslag van een onderzoek in opdracht van de Provinciale Commissie voor Zwakdenigenzorg in Noord-Brabant door dr. Koenen ingesteld in vijf Brabantse gemeenten, waarvan Waalwijk en Vught de grootste waren.

Geraden dat in dit rapport algemeene onderwijskwesties van fundamenteel belang worden aangestipt, heeft het aanspraak op belangstelling in ruimer kring. Een enkel citaat uit de inleiding ter motivering.

„Er is wel geen maatschappelijk ongel, dat zoozeer in het middelpunt van de tegenwoordige belangstelling staat als de zwakzinnigheid....

Werkloosheid, armoede, alcoholmisbruik, prostitutie en nog vele andere ellenden, vinden stellig veelal hun oorzaak in zwakzinnigheid....

Vragen de beschouwingen tot welke dit onderzoek heeft geleid, berouwen om het nemen van die maatregelen, welke noodzakelijk zijn om er in het belang van het zwakzinnige en zwakbegaafde kind, als in het belang van de kinderen aan wie een normale of bijzondere bezaaidheid werd toebedeeld.”

De onderzoeker zocht eerst de kinderen bijeen, die als „vermoedelijke achterlijke“ mochten worden gequalificeerd. Den hoofden van scholen werd een opgave verzocht van die leerlingen, welke twee of meer leerjaren ten achter waren benevens diegene, welke, hoewel nog geen twee jaar achter, waarschijnlijk de school niet zouden kunnen volgen.

Met een uitvoerige vragenlijst en een grondige bespreking met het schoolmeester en elke klasse-onderwijzer(es) werd deze verkenning geconcludeerd. Al deze leerlingen werden onderzocht (geïnterviewd etc.) terwyl voor elk geval huisbezoek de sociale, economische en biologische achtergrond in het licht stelde.

Op 1936 leerlingen van 7 tot en met 14 jaar (in Vught met 1045 leerlingen werd een andere methode gevolgd) vielen 268 leerlingen in deze categorie = 13 1/2 %. De onderzoeker splitst dit materiaal in een groep A, bestaend de leerlingen wier klasseachterstand niet te wijten was aan te geringen verstandelijken aanleg, en een groep B, waarbij dit wel het geval was.

A omvat 53, B 225 leerlingen. Deze analyse bevestigt ten volle de stelling, die de recensent neerschreef in „De School in Cijfers“.

¹⁾ Uitgave Antoon Tielen. Waalwijk 1933. 74 pag.

dat n.l. het doubleeren wel wordt veroorzaakt door een lange reeks van omstandigheden, maar dat een tekort aan verstandelijke gaven daarbij verre domineert. Bij de achterblijversgroep van dr. Koenen valt 87 % der gevallen op rekening van het verstandelijk tekort.

Interessanter is echter den onderzoeker te volgen op zijn pad.

In de kleine groep, die achterblijft zonder intellectuele debiliteit, vindt hij twee meisjes met een ernstig tekort aan gezichtsscherpte, 12 leerlingen, die veelvuldig de school hadden verzuimd wegens ziekte, 5 die zich moeilijk konden aanpassen aan de hun vreemde omgeving, 2 verwaarloosden, 2 slechte rekenaars en 7 die faalden door verhoogde afleidbaarheid.

Onder groep B telt dr. Koenen 37 zwakzinnigen of „levensdebilen“, 7 dubieuze gevallen en 181 „leerbedielen“.

Alvorens verder te gaan moet ik een enkele kritische opmerking invlechten. Over het heele terrein bevindt de onderzoeker op ongeveer 3000 schoolkinderen 64 zwakzinnigen oftewel 2,2 %. Hieronder 45 jongens en 19 meisjes.

Ik betreur het, dat dr. Koenen ons niet overtuigt van de juistheid van dit percentage. Zijn uitgangspunt is het resultaat en oordeel van de school. Zelve toont hij aan hoe gebrekkig dit oordeel wel is. Bij de huidige opleiding der leerkrachten en de gangbare schoolorganisatie kan 't m.i. ook moeilijk anders. Het was nu een betrekkelijk geringe moeite geweest een dozijn klassen eens totaal te testen met een groep-test om te zien of er langs dezen weg geen verborgen zwakzinnigen zouden worden opgespoord. Ik acht het zeer waarschijnlijk dat het percentage van 2,2 % dan beduidend zou zijn gestegen. Ter vergelijking wijs ik op het hoofdstuk over Begaaftde Kinderen in mijn „School, Beroep en Aanleg“ pag. 169 en 170. Bij een geheel analogen opzet van Terman *et al.* bracht een volledig testonderzoek nog 20 % begaafden meer aan het licht.

De onderscheiding van *leerdebiel* en *levensdebiel* heeft zeker reden van bestaan. Maar m.i. ontkomt dr. Koenen niet geheel aan het gevaar hierbij te overdrijven. Ik heb opgemerkt dat artsen, en wellicht speciaal gestichtsartsen, er toe neigen de zwakzinnigheid als een biologische minusvariant enkel te willen bepalen aan het levenssucces. M.a.w. men wil de diagnose van „het leven“ als beslissend aannemen.

En waar ik als adviseur over beroepskeuze en personeelsaanname met dit levenssucces of levensfiasco meer daadwerkelijk in aanraking ben gekomen, op ruime schaal zelfs, meen ik goed te doen een waarschuwend woord te laten hooren. Al te strikt zal niemand dezen maatstaf willen nemen; anders zouden een 25 miljoen werkelozen in

de wereld nu debiel zijn, die in 1929 nog een goede aanpassing aan het economische leven wisten te bereiken.

Er zijn echter tal van achterlijken, die geenszins capabel zijn op de vrije arbeidsmarkt te concurreren, maar wel bij een familielid of een zeer humaan patroon onder voortdurende leiding en toezicht een beetje kunnen meehelpen en zoo vrijwel in eigen onderhoud voorzien.

Zoo gauw deze gunstige situatie ophoudt blijkt hun debiliteit weer naar buiten. En als ouders — ook een levenstest — blijven ze en paedagogisch en biologisch een ernstig gevaar.

De heer Koenen geeft enkele voorbeelden, waar op een miserabel schoolresultaat een zijns inziens voortreffelijk levenssucces volgt:

„Een jongen van $12\frac{2}{12}$, met een verstandelijk niveau van $9\frac{2}{3}$ jaar had de klassegang 1,1,2,2,3,3,4. Hij was een ijverige en ambitieuze hulp van zijn vader die tuinder is en is thans, nu hij de school verlaten heeft, een zelfstandige en harde werker in het bedrijf van zijn vader.

Een jongen van $11\frac{2}{12}$ jaar met een Intelligentie Quotient van 86 en een klassegang 1,2,2,3,3,4,4, kon de klas onmogelijk volgen. Thuis was hij een goede hulp in de bakkerij van zijn vader: hij bezorgde het brood aan de klanten, nam het geld in ontvangst, onthield de achterstallige betalings en de nog te betalen bedragen en slaagde er voortreffelijk in lastige wanbetalers tot betalen te bewegen en hen desondanks als klant te behouden.”

Nog afgezien van het feit, dat deze leerlingen zich ook volgens den psychologischen maatstaf boven de zwakzinnigengrens verheffen (I.Q. 79 en 86), deel ik het optimisme van den heer Koenen niet. De epitheta ornantia in deze beschrijvingen zijn n.l. allicht afkomstig van de ouders zelf, die na de schoolmisère graag anderen en zichzelf willen bewijzen, dat hun kind toch zoo capabel is. De ware levens-toets komt m.i. pas, wanneer deze zoons hun vader moeten opvolgen en zelfstandig beheeren.

Een ervaring met honderden grensgevallen van dibiliteit in het praktische bedrijfsleven heeft mij het gevaar van te veel optimisme doen inzien. Ook de latere carrière der oud-leerlingen B.L.O., speciaal van die meest capabele, welke zgn. een vak hebben geleerd, maant tot voorzichtigheid. En het komt mij veel reëeler en doelmatiger voor in dergelijke gevallen te spreken van lichtdebielen, die tijdelijk in een beschutte en beschermde levenssituatie zich kunnen handhaven. Anders dwingt een conjunctuurwisseling of het overlijden van den beschermer ons plotseling de diagnose zwakzinnigheid te stellen.

Wat is nu het lot der ernstig zwakzinnige leerlingen in plaatsen waar geen Buitengewoon Lager Onderwijs bestaat?

„De debiele kinderen bezochten alle zonder uitzondering de gewone Lagere School. Van de imbeciele jongens werd er één thuis verzorgd, één zat in de bezinkingsklas van een school voor Buitengewoon Onderwijs en de derde was een jongen van $10\frac{1}{2}$ jaar met een I.Q. van 55, die nog steeds in de eerste klas van de Lagere School zat, waar men hem beschouwde als een deel van den inventaris van het leslokaal. Het imbeciele meisje was 12 jaren oud, had een I.Q. van 47 en zat in de tweede klas van de Lagere School.”

Uit „De School in Oeffers” kan men lezen hoe frequent dergelijke gevallen nog zijn. In de eerste klas L.O. zaten in 1929 300 I.I. van 11 jaar. 250 van 12, 150 van 13 en 65 van 14—16 jaar.

Het belangrijkste en interessantste deel van dit rapport acht ik ongetwijfeld de algemeene paedagogische beschouwingen. En het is zeer treffend, hoe ook deze onderzoeker weer precies dezelfde ervaringen opdoet van ieder, die in de scholen een objectief onderzoek instelt. Ervaringen, die zoo hemelsbreed afwijken van de beschouwingen van hen, die alleen maar over de paedagogiek praten en schrijven. Men sta mij enkele citaten toe.

„Bij de toetsing van mijn oordeel aan het oordeel dat de onderwijzer zich over het kind gevormd had, gelukte het nagenoeg steeds om, bij aanvankelijk meeningsverschil, tenslotte tot overeenstemming te komen. Dat de differentiatie tusschen vlijt en intelligentie, evenals het onderscheid tusschen intelligentie en schoolkennis voor den onderwijzer somtijds moeilijk is, werd reeds in een voorafgaand hoofdstuk besproken. Ook ontgaat het den onderwijzer wel eens, dat gebrekkige vorderingen in de klas slechts het gevolg zijn van een gemis aan oplettendheid door gemis aan belangstelling, welke misschien door andere dingen is geboeid. Ik vond begaafde leerlingen die voor dom gehouden werden en bij wie de onoplettendheid te wijten was aan het tempo van het onderwijs, een tempo dat niet berekend was op hun capaciteiten maar op die van de groote middelmaat en dat misschien somtijds werd bepaald door de domste leerlingen van de klas.

Doch meestal was het uiteenloopen van ons beider oordeel het gevolg daarvan, dat de onderwijzer bij de beoordeeling van den verstandelijken aanleg niet voldoende rekening hield met den leeftijd van het kind. Wanneer bijv. een kind van $11\frac{1}{2}$ jaar met een klassegang 1,1,2,2,3,3, wanneer zoodanig kind met een I.Q. van 70 de derde klas goed kan volgen, dan kost het aanvankelijk wel eens moeite om den onderwijzer tot het inzicht te brengen, dat zulk een leerling mogelijk beter op zijn plaats is in een school, waar onderwijs van geheel anderen aard op een geheel andere wijze gegeven wordt.

....In de lagere klassen kwam het voor, dat de onderwijzer ten onrechte die kinderen als zwakzinnig beschouwde, voor wie de overgang van het leven in de volle vrijheid naar het leven binnen het stramme schoolgaareel te groot was en die zich nog niet hadden aangepast aan den voor hen zoo geheel nieuwen toestand. Niet zelden komt het op de kleine dorpen voor, dat een kind voor de eerste maal het ouderlijk erf verlaat, wanneer het zijn intrede doet op de school. Ook bij kinderen die met overdreven zorgen waren grootgebracht en bij wie de omgang met andere kinderen geheel of nagenoeg geheel vermeden was, zag ik deze onvoldoende aanpassing welke tot schijn-debiliteit leidde. Deze schijndebilen leven op school onder een voortdurenden druk, zij spreken niet of nauwelijks en missen de gesteldheid, welke onvoorwaardelijk noodig is om van het onderwijs profijt te kunnen trekken. Op de speelplaats staan zij in een hoekje en oogenschijnlijk maken zij den indruk achterlijk te zijn, een indruk welke door de bij het psychologisch onderzoek verkregen bevindingen wordt gelogenstraft en welke, zooals bij het huisbezoek dan blijkt, allerminst overeenstemt met de gedragingen van het kind in de vertrouwde huiselijke omgeving. Van de moeder kan men dan vernemen dat het kind thuis levendig is, dat het actief deelneemt aan het spel van de broertjes en van de zusjes en dat het behulpzaam is en handig."

Hoofdstuk IV is gewijd aan ons Lager Onderwijs. Wat dr. Koenen hier te berde brengt moest elke onderwijzer, elke inspecteur, elke leeraar in de opvoedkunde en ieder die zeggenschap heeft over het onderwijs, zich inprenten.

"Dat het onderwijs, zooals het op onze Lagere Scholen gegeven wordt, veel te moeilijk is voor een groep leerlingen die, zonder zwakzinnig te zijn, toch door een te geringen verstandelijken aanleg dit onderwijs te kunnen volgen, is bekend en uit mijn onderzoek is gebleken, dat deze groep minstens 10 % van de schoolbevolking uitmaakt. Dat dit zelfde onderwijs voor een andere groep van leerlingen, de zeer begaafden, te gemakkelijk is, is evenmin aan twijfel onderhevig. De principieele en ernstige fout van ons Lager Onderwijs is, dat het zich niet heeft aangepast aan de natuurlijke verschillen in verstandelijken aanleg. Deze verschillen toch zijn bij de kinderen zoo groot, dat de school haar heil moet zoeken in een gedwongen aanpassing, welke zij tevergeefs tracht te bereiken door de minder begaafden te laten zitten, een maatregel welke óók niet leidt tot datgene wat men zou wenschen, n.l. homogene klassen met kinderen van gelijken verstandelijken leeftijd en aanleg. Te veel gaat de school uit van het imaginaire éénheidskind

en te weinig kan zij zich abstraheeren van den chronologischen leeftijd als basis voor de rangschikking van het haar toevertrouwde kostbare leerlingenmateriaal. Een rangschikking naar het jaar van het gewas moge rationeel zijn bij het vakkundig ordenen van een welvoorzien wijkelder; voor de verdeling van de leerlingen over de verschillende leerjaren mocht een juistere basis gelden en wel de intellectuele leeftijd en aanleg.

.... Naar mijn meening behoeven de levensdebielen onderwijs dat in de allereerste plaats gericht is op de behoeften van de praktijk en dat rekening houdt met de persoonlijkheid van den leerling. Met andere woorden, de levensdebielen behooren op onze scholen voor Buitengewoon Onderwijs. De leerdebielen daarentegen kunnen een overwegend theoretisch onderwijs ontvangen dat, wat de methodiek betreft, nauw verwant is aan de methoden van het Buitengewoon Onderwijs, doch welks leerprogram groote verwantschap heeft met het leerprogram van de Lagere School, en zij dienen dit onderwijs te ontvangen in een aan de gewone Lagere School verbonden, specialen leergang.

.... Wanneer wij ons houden aan het minimum getal van 10 % leerlingen die, zonder zwakzinnig te zijn, de Lagere School niet kunnen volgen door een tekort aan verstandelijken aanleg (ik wees er reeds eerder op, dat dit percentage stellig grooter is), dan wil dit zeggen dat van de 107 miljoen gulden (bijna een vijfde van het budget), welke de overheid in 1932 ten dienste van het Lager Onderwijs besteedde, voor 10,7 miljoen gulden aan schoolwijsheid grootendeels in den wereldaether is verloren gegaan, omdat voor 120.000 leerlingen op de verkeerde golflengte werd uitgezonden.

Door hun aantal, door de groote gevaren die deze kinderen bedreigen, door de grootte van de sommen die wel worden uitgegeven, doch geen evenredig nuttig effect sorteerden, door den remmenden invloed die deze kinderen uitoefenen op het voor anderen bestemde onderwijs, door het onnoemelijk leed dat het herhaalde zitten blijven beteekent voor het kind en voor het gezin, door het feit dat voor deze kinderen door de overheid niets gedaan wordt, door dit alles hebben zij recht op een ernstige proefneming om te trachten ook hen een onderwijs te geven, dat hen zoo goed mogelijk paraat maakt voor hun levenstaak.

Ik zou een proefneming in een onzer groote steden willen aanbevelen, door samenvoeging van verschillende scholen tot één groote school met gedifferentieerde leergangen, waaronder ook een leergang voor de levensdebielen.

.... Wat moet worden gedaan voor de bijzonder begaafde kinderen, voor wie het onderwijs op onze Lagere Scholen dikwijls een bron van

indeloosze verveling is, wier aandacht niet getrokken wordt door de voortdurende herhaling van hen reeds lang bekende feiten en door de zich steeds herhalende oplossing van moeilijkheden, welke voor hen geen moeilijkheden meer zijn, deze vraag valt buiten het bestek van dit onderzoek, dat zich richtte naar de minder begaafden. Wat deze kinderen op de school stellig kunnen leeren, is hoe zij zich niet behoeven in te spannen en hoe zij hun tijd kunnen verdroomen. Zij loopen gevaar dat zij de school verlaten, niet slechts met veel minder kennis en hersentraining dan deze hen had kunnen geven, maar wat erger is, met groote schade aan hun karakter."

Het slothoofdstuk is aan de sociale beteekenis der zwakzinnigheid gewijd en in zijn praktische consequenties nogal zwak. Vooral de bespreking der eugenetiek is meer theoretisch dan wetenschappelijk. Daar wij hier aan het teere gebied van uiteenlopende wereldbeschouwingen raken, zou ik den auteur slechts willen adviseeren eens kennis te nemen van de ideeën van pater Muckermann, S. J.

Maar elke koe heeft wel een vlekje en dit neemt niet weg dat de korte, levendige, goed geschreven brochure van dr. Koenen voor alle paedagogisch geïnteresseerden de lezing dubbel waard is. Principes, die even natuurlijk als wetenschappelijk bewijsbaar zijn, en die slechts door den sleur, waarin ons onderwijs raakte, de gebrekkige opleiding der leerkrachten en het nog altijd aangehangen gelijkheidsdogma, zoolang konden worden miskend, die beginselen worden hier duidelijk en klaar bewezen en verdedigd.

In een jaar tijd hebben we nu de brochure Tiemersma over het éénheidskind en het verslag van dr. Koenen zien verschijnen. Dr. Herderschee uitte zich reeds herhaaldelijk in dezelfde richting. Ook de recensent heeft zich met meerdere geschriften niet onbetuigd gelaten. Onderwijzer, arts en psycholoog hebben nu eenstemmig en krachtig dit lied der individueele verschillen aangeheven met het refrein van de noodzakelijke schoolhervorming. Wanneer valt het koor in?

INHOUD VAN AFLEVERING 3.

	Bladz.
Arbeid en vrije tijd in den loop der eeuwen, door Prof. Dr. Carl Mennicke	65
De feesten van de Decembermaand, door E. C. Knappert . .	79
Schoolvereniging en Jeugdbeweging, door Willy Harttorff . .	87
Een belangwekkend Rapport, door Dr. J. Luning Prak . . .	90

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

— DE PRIJS PER DEELTJE IS f 0.60. —

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f 1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Blgot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f 12.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f 1.—

VOLKS *TB 3867* **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook ge-
kocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

De groei van den vrijen tijd,

door N. C. WINKEL.

Het doet in een tijd, waarin zooveel gedoemd zijn tot gedwongen lediggang, eenigszins vreemd aan om een verzoek te ontvangen een overzicht te willen geven van den groei van den vrijen tijd. Een dergelijk onderwerp toch doet onze gedachten teruggaan tot de jaren, waarin de groote massa der arbeiders in industrie, landbouw, visscherij, in de ondernemingen werkte van den vroegen ochtend tot den laten avond en tot de omstandigheden, die langzamerhand den werktijd deden inkrampen, zoodat ook andere belangen, dan die van het bedrijf en het in stand houden van het leven van den arbeider konden worden behartigd.

Thans zijn de zedelijke gevaren voor den werkeloze veel belangrijker voor hem en voor de samenleving, dan de vragen betreffende den vrijen tijd van den regelmatig arbeidenden mensch.

Evenwel vraagt men zich tegenwoordig ook af, of de veranderingen, die in het leven van groote groepen arbeiders in de achter ons liggende jaren zijn tot stand gekomen en waardoor deze zooveel beter toegerust de huidige crises zijn ingegaan, dan bij vroegere crises het geval was, wel zullen kunnen blijven bestendigd. De stelling, dat het levenspeil van ons volk — en daarbij denkt men niet in de laatste plaats aan de arbeiders — naar omlaag zal moeten, wordt meer en meer aanvaard.

Hiermede rekening houdende is er op het oogenblik zeker reden om de beteekenis van den vrijen tijd, beschouwd als een onderdeel van de sociale positie der arbeiders, naar voren te brengen en daarbij stil te staan bij de geschiedenis van dien vrijen tijd.

Een moeilijkheid is gelegen in de omstandigheid, dat door het uitlichten van zoo'n enkel onderdeel, de verschillende gebeurtenissen worden beoordeeld naar de waarde, die zij voor dezen kant van de zaak hebben en dat uit het oog wordt verloren, hoe de ontwikkeling van den vrijen tijd slechts kan worden verstaan als met elken vezel te zijn vergroeid met de geheele sociale geschiedenis der arbeiders en daarvan nimmer te kunnen worden losgemaakt of afgescheiden.

Het hier volgende overzicht moet dan ook worden beschouwd als een aanduiding van enkele markante punten, welke zich in de ontwikkelingsgang van het sociale leven der arbeiders hebben vertoond en die eenigermate als wegwijzers kunnen dienst doen, om den groei van den vrijen tijd te kunnen volgen.

Naast den tijd van inspanning moet staan de tijd van ontspanning; op de uren van verplichten en dikwijls onbevredigenden arbeid, moet

volgen de tijd voor de zelf gekozen werkzaamheden; tegenover een toenemende eentonigheid van den arbeid moet staan een afnemende arbeidsduur; naast den tijd voor de zorgen voor het dagelijksch brood, de tijd voor de geestelijke ontplooiing van den mensch.

De vanzelfsprekendheid, waarmede thans het bestaan van vrijen tijd wordt aanvaard, geeft een eigenaardig beeld van de groote veranderingen, die in dit opzicht in de gedachten van de menschen zich hebben voltrokken. Immers omstreeks 1860 was voor nagenoeg geen enkele categorie van arbeiders sprake van eenigen vrijen tijd, behalve wat betreft den vrijen Zondag, hoewel ook deze niet algemeen werd genoten. Arbeidstijden van 16 en meer uren waren geen uitzondering en zelfs kinderarbeid van dezen duur kwam voor. Wel was dikwijls de arbeidstijd voor vrouwen en kinderen korter dan voor mannen — voor zoover althans de gang van het bedrijf dit toeliet — maar ook hier was de arbeidsduur naar hedendaagsche begrippen ongeoorloofd lang.

In het algemeen kan van dien tijd gezegd worden, dat de arbeidstijd in normale gevallen 12 tot 14 uur per dag bedroeg en dat tengevolge van extra drukte deze werktijden dikwijls nog belangrijk werden overschreden. Rekent men hierbij aan rusttijden tusschen de arbeidsuren ongeveer 2 uur per dag in totaal, dan komt men tot het resultaat, dat de arbeiders, die 6 uur 's morgens in de fabriek gingen, deze om 8 uur 's avonds weer verlieten en soms nog langere dagen maakten. Dat onder deze omstandigheden van vrijen tijd geen sprake is, is zonder meer duidelijk. Moeilijker is het om zich een reëel beeld te scheppen van de omstandigheden, waaronder toen werd geleefd en een bevredigend antwoord te vinden op den vraag, hoe dergelijke toestanden konden voortduren zonder een storm van verontwaardiging te wekken, zonder tot wanhopigen massalen opstand te leiden, zonder de aandacht van de kerken te trekken.

Het kinderwetje-Van Houten van 1874 bracht in deze toestanden slechts weinig verandering. Het hield uitsluitend in een verbod van het in dienst nemen of hebben van kinderen beneden 12 jaar en was bovendien niet toepasselijk op huiselijke en persoonlijke diensten noch op veldarbeid. Belangrijk was dit wetje in zooverre als het gold als uitgangspunt voor het streven naar een meer omvattende arbeidswet, welk streven van de regeering evenwel zeer weinig steun vond bij de leden van de Tweede Kamer. Slechts werd bereikt de instelling van een parlementaire enquête in 1886 naar de werking van de kinderwet, naar de vraag of aanvulling en uitbreiding noodzakelijk was en naar de toestanden in fabrieken en werkplaatsen.

Deze enquête, die de overmatige werktijden nog weer eens scherp in het licht stelde, gaf onder meer aanleiding tot het verhoor van een glas- en aardewerkfabrikant, die op onbegrijpelijk cynische wijze mededeeling deed van het feit, dat in zijn fabriek de arbeiders jaarlijks vier vrije dagen genoten, met uitzondering van de stokers, die geen enkelen vrijen dag hadden. Ook op de Zondagen werd derhalve regelmatig doorgewerkt. Zelfs werd door dezen fabrikant medegedeeld, dat de arbeiders een wekelijkschen vrijen dag niet zouden wenschen.

Uit de enquête bleek tevens, dat de arbeidstijden ten opzichte van die, welke omstreeks 1860 golden, nog geen enkele vermindering hadden ondergaan. Evenals toen bleek een 12- tot 14-uren-arbeidsdag normaal te zijn en waren de gevallen, waarin langer gewerkt werd, geen uitzondering. Zoo werd b.v. in bakkerijen gemiddeld pl.m. 100 uren per week gewerkt, ongeveer tusschen 's avonds 7 uur en 's middags 12 uur.

Op deze enquête volgde vrij spoedig een practisch resultaat: de arbeidswet van 5 Mei 1889 tot het tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en vrouwen. Deze wet, die volgend het voetspoor van het kindergewet van 1874, niet van toepassing was op de bedrijven van landbouw, tuinbouw, boschbouw, veehouderij en veenderij, noch op huishoudelijke diensten, handhaafde het verbod van kinderarbeid voor kinderen beneden twaalf jaren. Daarnaast beperkte deze wet de arbeid voor personen beneden 16 jaar en voor vrouwen tot ten hoogste elf uren per etmaal en schreef voor, dat hun arbeidstijd moest zijn gelegen tusschen 5 uur 's morgens en 7 uur 's avonds. Uitzonderingen hierop konden bij algemeenen maatregel van bestuur worden vastgesteld, terwijl de mogelijkheid werd geopend voor het verleenen van overwerkvergunningen. Ook de Zondagsrust werd als regel voor jeugdige personen en vrouwen voorgeschreven.

Practisch was hiermede uit een oogpunt van „vrijen tijd” nog weinig bereikt. Trouwens bij den geheelen opzet was allerminst van de gedachte uitgegaan, aan een kleiner of grooter deel der arbeiders een recht op vrijen tijd te verzekeren. Men was nog niet verder, dan het treffen van enkele maatregelen om de grootste excessen, welke als gevolg van de onbeperkte arbeidstijden voorkwamen, eenigermate tegen te gaan. De bescherming strekte zich slechts uit tot de zwakkeren arbeiders en op zeer bescheiden wijze. Het verbod van nachten Zondagsarbeid van de beschermde personen was misschien nog wel de belangrijkste bepaling.

Wanneer iemand als W. H. Vliegen in „De Dageraad der Volks-

bevrijding" zegt: „Dat onze tegenwoordige (1904) arbeiders, vooral de jongeren, niet zòò gedwee, niet zòò uitgeput zijn als het vorige geslacht, dat is zeker voor een deel aan die arbeidswet te danken", dan is in het licht van de tegenwoordige toestanden al weer zeer moeilijk in te denken, hoe toch de omstandigheden waren vòòr de wet van 1889, wanneer die bescheiden beperkingen reeds zoo'n verbetering tengevolge hadden.

De eigenlijke strijd om „vrijen tijd" vangt in de nu komende jaren aan. De zich meer en meer consolideerende vakbeweging stelt bij de herhaaldelijk voorkomende arbeidsconflicten naast eischen van hooger loon ook den eisch van een 10-urigen arbeidstag. Hoe weinig serieus dit verlangen naar een beperkten arbeidstijd door de werkgevers aanvankelijk werd genomen, moge blijken uit het antwoord, dat de Rotterdamsche fabrikanten in een conflict met de arbeiders aan het bestuur van de smidsgezellenvereeniging St. Eloy gaven: „De vergadering van fabrikanten en patroons met het bestuur der smidsgezellenvereeniging St. Eloy, erkent de wenschelijkheid, dat het peil van den Nederlandschen werkman zoodanig wordt verhoogd, dat zij met een werktijd van 10 uur per dag voldoende in hun onderhoud kunnen voorzien, en tevens de werkgevers met vrucht hunne zaken kunnen voortzetten".

In „De Geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland" noemt J. Oudegeest dit een platonische verklaring, waarin slechts geconstateerd wordt, dat de Nederlandsche werkman niet bekwaam, niet vlijtig en niet volhardend genoeg is, om voldoende in zijn onderhoud te kunnen voorzien bij een werktijd van 10 uur. In ieder geval blijkt hieruit, hoe weinig het recht op vrijen tijd voor de arbeiders in die jaren werd erkend.

Naast de vakbeweging begint ook de Sociaal Democratische Bond en na 1894 de S.D.A.P. zijn actie voor een beperkten arbeidstijd ook voor volwassen mannen, gesteund door het besluit van het internationale socialistische congres te Parijs in 1889 gehouden, waarin tot den strijd voor een 8-uren-dag werd aangespoord.

In 1906 wordt een succes geboekt op internationaal gebied door het tot stand komen van de conventie van Bern. Hierbij werd voor de nijverheid voorgeschreven, dat in bedrijven, waarin meer dan 10 arbeiders of arbeidsters werkzaam zijn, door vrouwen geen nachtarbeid mag worden verricht. Daartoe moest de nachtrust tenminste 11 uur bedragen, terwijl in geen geval arbeid mocht worden verricht tusschen 10 uur 's avonds en 5 uur 's morgens. Deze conventie was voor de regeering aanleiding tot het voorbereiden van een wijziging

van de arbeidswet. Gelijktijdig trachtte de S. D. A. P. in samenwerking met het N. V. V. een wettelijken 10-uren arbeidsdag te bereiken en daarbij werd niet alleen geageerd tegen de excessen van een overmatigen arbeidsdag, maar werd zeer positief naar voren gebracht de beteekenis van den vrijen tijd. In een congresrede werd dit door Troelstra aldus weergegeven (Gedenkschriften, 3e deel): „Als wij zien arbeidsdagen van 11, 12, 13 en 14 uur en langer en daarbij rekenen den tijd van gaan en komen naar en van de fabriek, dan zeggen wij: voor het gezin, de ontwikkeling, het staatsburgerschap blijft zoo goed als niets over. In de arbeidersklasse is doorgedrongen het siere besef: wij zijn waf anders dan een werkmachine van onzen meester, wij willen zijn mensch; nu gevoelen zij: het stukje, afgenomen van onzen arbeidsdag, zijn jaren, toegevoegd aan ons leven.”

Intmiddels was krachtens de op 1 November 1906 in werking tredende Mijnwet 1903 een verbod van vrouwen- en kinderarbeid voor de mijnen uitgevaardigd; bij de bovengrondsche werken werd een minimum-leeftijd van 13 jaar en bij de ondergrondsche werken van 16 jaar gevorderd om tot den arbeid te kunnen worden toegelaten. Voor kinderen beneden 16 jaar werd als norm gesteld een maximale arbeidstijd van 10 uur per etmaal tusschen 6 uur 's morgens en 6 uur 's avonds, terwijl ten opzichte van de overige arbeiders slechts werd bepaald, dat deze niet langer dan 8½ uur per etmaal in de ondergrondsche werken mochten verblijven. Ten opzichte van den vrijen tijd was van belang het verbod van Zondagsarbeid, dat ook gold voor algemeen erkende Christelijke feestdagen.

Toch stond dit alles nog zeer ver af van een wettelijk geregelden arbeidsduur. De actie voor den 10-uren dag had aanvankelijk geen ander resultaat, dan dat allerlei enquêtes werden gehouden, zoowel door de regeering als door S. D. A. P. en N. V. V., om de noodige gegevens te verzamelen, waarbij ook de vraag naar de economische mogelijkheid van een 10-uren dag een groote rol speelde. Het is evenwel moeilijk om uit de in dien tijd verzamelde gegevens een indruk te verkrijgen omtrent de mate, waarin een 10-uren dag reeds ingang had gevonden buiten den wetgever om.

Zoo geeft b.v. F. van der Wal in zijn beschrijving van het ontstaan en de vijftigjarige werkzaamheid van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond aan, dat in 1908 „op onderscheiden plaatsen in het land de 9½-urige, ja op sommige zelfs de 9-urige arbeidsdag was ingevoerd”. Daarentegen vermelden de door J. G. Keesing en J. v. d. Tempel bewerkte gegevens, verkregen van de vakverenigingen en verzameld in „Arbeidersleven in Nederland”, dat in de drukkerijen

„een soort van schijn-10-urige arbeidsdag gedurende een deel van het jaar” voorkomt door het vele overwerk. Ook bleken sommige arbeidersvakverenigingen geenszins op een verkorten arbeidstijd te zijn gesteld, op grond van de financiële nadeelen voor hen daaraan verbonden. Dit was o.a. het geval bij de Zaandamsche bootwerkersvereniging. Toch blijkt wel, dat hier en daar groepen arbeiders reeds een 10-uren dag genoten en sommigen zelfs kortere werktijden hadden. Van de pl.m. 10.000 arbeiders in de Geldersche steenfabrieken, werkten ongeveer 4000 korter dan of ten hoogste 10 uur. In verschillende gemeentebedrijven (waterleiding, gas, electriciteit) kwamen 10-urige arbeidsdagen voor. Dezelfde werktijd gold in de diamantslijperijen. In de verslagen der Arbeidsinspectie over 1909 wordt vermeld, dat in ongeveer 9000 nijverheidsbedrijven met 10 of meer arbeiders en waar in totaal ruim 300.000 personen werkzaam waren, 42 % der arbeiders 10 uur of minder werkte.

Door de inmiddels aan het bewind gekomen Minister Talma, werd de sociale wetgeving krachtig bevorderd en kwam de gewijzigde arbeidswet tot stand. Deze arbeidswet 1911 bracht de leeftijd, waaronder een kind geen arbeid mocht verrichten — met uitzondering van arbeid in landbouwbedrijven e.d. — van 12 op 13 jaar. Verder gaf de wet aan als norm voor den arbeidstijd van vrouwen en jeugdige personen 10 uur, welke werktijd gelegen moest zijn tusschen 6 uur v.m. en 7 uur n.m.

Nog steeds bleef iedere beperking van den arbeidstijd voor mannen uit, al meende het lid van de Tweede Kamer, Aalberse, dat de wet practisch toch indirect de fabrieken met zoowel mannelijke als vrouwelijke arbeidskrachten verplichtte, om voor het geheele personeel een arbeidsdag vast te stellen, zooals de wet ten opzichte van de vrouwen voorschreef. Dat de socialistische Kamerleden een geheel andere wet noodzakelijk achtten, bleek uit het door hen tijdens de behandeling der arbeidswet in de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp, waarbij een algemeene 10-uren werkdag werd voorgeschreven, doch dat evenwel nimmer in behandeling is gekomen.

De in 1913 in werking tredende Steenhouwerswet bracht den vrijen tijd voor alle in dit bedrijf werkzame arbeiders. Hierbij werd de arbeidstijd beperkt tot een kwartier vóór zonsopgang en een kwartier ná zonsondergang, met dien verstande, dat de werktijd in ieder geval gelegen moest zijn tusschen 6 uur v.m. en 7 uur n.m. Na een overgangstijdperk was de arbeidsduur van personen beneden 17 jaar vastgesteld op $7\frac{1}{2}$ uur, die van arbeiders van 17 jaar en ouder op 9 uur. Toch had bij deze wet geenszins de bedoeling voorgezet

om een langdurigen arbeidsdag op zichzelf tegen te gaan; de wet bestreed de gevreesde steenhouwersziekte door bepalingen vast te stellen in verband met de bijzondere gevaren voor veiligheid en gezondheid verbonden aan steenhouwersarbeid. De noodzakelijkheid van dergelijke maatregelen was niet alleen van medische zijde bepleit, maar ook door technische vereenigingen naar voren gebracht en door vakvereenigingen bevestigd. Ook de Arbeidsinspectie had over dit onderwerp veel gegevens verzameld en de ernst van den toestand moge blijken uit enkele der in de verslagen der Arbeidsinspectie over de jaren 1903 en 1904 voorkomende mededeelingen:

„Aan het Seminarium te Nijmegen werd zeer veel Pilsener zandsteen in accoord verwerkt, waarbij zeer zware stukken, die men zich den tijd niet gunde te keeren en behoorlijk nat te houden. Vele steenhouwers zijn kort na het werk gestorven aan longtering.

Bij de restauratie der Grootte Kerk te Zwolle zijn ruim 10 steenhouwers beneden de 30 jaren bezweken, die gezond begonnen.

De restauratie van de Grootte Kerk te Deventer duurde 1 jaar; er werd zandsteen verwerkt in een niet-geventileerd, klein pakhuis in een voortdurende stofwolk; veel overwerk; hierna zijn 10 man gestorven.”

De motieven, die leidden tot de Steenhouwerswet, lagen derhalve op hygiënisch terrein. De eerste wet, die als norm de 10-uren dag voor mannen bracht en daarbij de bedoeling had om arbeiders een zekere mate van vrijen tijd te verzekeren, was de Stuwadoorswet, die 1 November 1916 in werking trad. Deze wet heeft betrekking op werkzaamheden, bestaande in het laden en lossen van schepen en hetgeen daarmede rechtstreeks verband houdt. Behalve den 10-uren dag voor mannen, bevatte de wet een verbod van vrouwenarbeid en van arbeid van personen beneden 18 jaar.

Minister Talma was inmiddels sinds eenige jaren afgetreden. Zijn strijd voor de rechten van den mensch en voor de erkenning van ethische waarden heeft op wetgevend gebied slechts een klein resultaat nagelaten, vergeleken bij het vele werk, dat door hem is voorbereid en uitgevoerd. Door de tegenwerking van degenen, die politiek met hem verbonden waren, werd zijn arbeid ernstig bemoeilijkt en in vele gevallen praktisch onmogelijk gemaakt, zooals kan blijken uit het verworpen ontwerp-bakkerswet en de niet ingevoerde ziktewet.

De motieven, welke den grond vormden van zijn sociale wetten, waren wel van een geheel ander karakter, dan die, welke in 1919 leidden tot de aanneming van de Arbeidswet 1919, welke zoo'n enorme verandering voorschreef van de arbeidstijden van groote groepen van

arbeiders, werkzaam in fabrieken, winkels, kantoren, apotheken, hotels, enz. In plaats van den wil om sociale consequenties te trekken uit het Christendom, gold in 1919 de algemeen erkende noodzakelijkheid, dat de samenleving anders moest worden, dan zooals de wereldoorlog deze had doen kennen. Daarbij kwam bij velen de vrees, dat langs revolutionairen weg de veranderingen zich zouden kunnen voltrekken, als niet vergaande concessies werden gedaan o. a. ten opzichte van een vooruitstrevende sociale politiek. Zoo was het mogelijk, dat de Arbeidswet 1919 in de Tweede Kamer werd aangenomen met 69 tegen 3 stemmen (deze 3 stemmen van de meest linksche leden), terwijl toch de invoering van de bepalingen dezer wet slechts zeer langzaam plaats vindt, omdat inmiddels deze vrees voor socialistisch-revolutionaire daden geheel is geweken. Op grond van de tegenwoordige arbeidswet bestaat een arbeidsverbod voor kinderen beneden 14 jaar voor zoover het werkzaamheden betreft buiten landbouw- en soortgelijke ondernemingen. De belangrijkste bepaling uit de arbeidswet is wel de beperking van den arbeidsduur voor alle arbeiders in fabrieken of werkplaatsen tot $8\frac{1}{2}$ uur per dag en 48 uur per week (aanvankelijk was bepaald 8 uur per dag en 45 uur per week), gelegen tusschen 7 uur v.m. en 6 uur n.m. met daarnaast de voorgeschreven vrije Zaterdagmiddag en de Zondagsrust. Wel zijn op deze algemeenen regel vele uitzonderingen gemaakt, maar dit kan den vrijen tijd van de arbeiders in de industrie in groote lijnen niet aantasten. Voor de bakkersgezellen werd een afzonderlijke regeling getroffen, waarbij hun eveneens een 8-uren dag verzekerd werd, met afschaffing van den nachtarbeid. Sinds 1 Januari 1930 geldt voor het winkelpersoneel als norm de $9\frac{1}{2}$ -urige werkdag (53 uur per week) met een halven vrijen dag per week en in het algemeen de Zondagsrust. Voor nog enkele kleinere groepen van werknemers is de arbeidswet in werking, o. a. voor ziekenhuispersoneel en voor arbeid in apotheken, maar groote groepen van arbeiders voor wie deze wet beperkende bepalingen omtrent den arbeidsduur aangeeft, wachten nog tevergeefs op invoering dezer voorschriften, zooals het volwassen kantoorpersoneel, en de werknemers in het koffiehuis- en hotelbedrijf.

Gelijktijdig met de arbeidswet 1919 werd voor enkele groepen van arbeiders, die buiten deze wet vielen, een overeenkomstige arbeidstijd vastgelegd; dit was o. a. het geval met de havenarbeiders, steenhouwers en mijnwerkers.

Zoo zijn door de tegenwoordige arbeidswet groote groepen van arbeiders in het bezit van vrijen tijd gekomen, maar daarnaast staan nog velen die van iedere behoorlijke regeling van hun vrijen tijd zijn

verstoken, waartoe — naast reeds genoemde groepen — de arbeiders bij het vrachtvervoer, in den landbouw en bij de binnenscheepvaart behooren.

Van den laatsten tijd zijn de vacantieregelingen voor de arbeiders. Dergelijke regelingen komen o. a. voor in overheidsbedrijven, bij winkelen en kantoorpersoneel en dringen ook meer en meer door in fabrieken en werkplaatsen. Soms zijn de vacantieregelingen in collectieve contracten min of meer geconsolideerd, zooals in de typografische vakken, waar tegenover het recht op vacantie evenwel de plicht tot een aanzienlijk aantal overuren staat. Ook in de bouwvakken kent men de vacantedagen. Door de halsstarrige weigering van de arbeiders om een plicht tot overwerk te aanvaarden als compensatie voor het recht op vacantie, leidde de strijd om vrije dagen, die enkele jaren geleden in de Twentsche textielindustrie werd gestreden, tot geen enkel resultaat.

Wanneer wij de voornaamste gebeurtenissen, die den groei van den vrijen tijd zichtbaar maken overzien, dan blijkt dat hier veel meer sprake is van een „strijd“, dan van een „groei“ en dat deze strijd nog geenszins heeft geleid tot een volledige overwinning. Wat zullen wij in dit opzicht van de toekomst mogen verwachten? Een doorgaande groei, een hernieuwde strijd?

Het is thans allerminst een tijd om voorspellingen te doen. De sociaal-democratie, die zulk een belangrijke rol heeft gespeeld in den strijd om vrijen tijd, twijfelt thans aan hare grondslagen, weifelt in hare practische politiek en wordt voor een deel beheerscht door de vakbeweging, waardoor veel van haar stuwende kracht is verloren gegaan. De moderne vakbeweging heeft zich weliswaar wijd vertakt, maar haar sfeer is te begrensd om een ideeelen strijd te voeren. De sociaal-vooruitstrevenden in de Christelijke groepen van verschillende geloofs-overtuiging zijn klein in aantal. Zoo mist tegenwoordig de strijd om den vrijen tijd een sterken voorvechter. Bovendien hebben de economische omstandigheden een zoodanigen invloed, dat het heel goed mogelijk zou kunnen zijn, dat de groei van den vrijen tijd voor lange jaren is stopgezet, ja, dat een deel van hetgeen is bereikt weer te niet gaat.

Voor zoover het in den strijd om den vrijen tijd ging om de erkenning van de waarde van ieder mensch, zal deze strijd evenwel in bekende of nog onbekende vormen opnieuw uitbreken, zoo lang het Christendom zich in de wereld doet gelden.

Freizeit und Leibesübungen

von K. GAULHOFER.

Arbeit und Freizeit sind oft als Gegensätze empfunden worden. So gibt es Zeiten, in denen man allgemein die Arbeit als Mühsal und Strafe angesehen hat, die Freizeit als das allein menschenwerte Leben. Andere Zeitalter, denen ein würdiges Menschenleben nur aus Arbeit bestand, während die Freizeit als Diebstahl und Sünde galt. Diese Anschauungen spiegeln sich natürlich auch im Bildungswesen wieder. Die hellenische Hochbildung baute sich auf dem Spiel auf; die Industriepädagogik des 18. Jahrhunderts und die Pädagogik des 19. Jahrhunderts wollten die Bildung ausschliesslich auf der Arbeit aufbauen.

Wir fassen heute Arbeit und Freizeit als die beiden zusammengehörigen und gleich notwendigen Seiten eines vollen Menschenlebens auf und können uns dementsprechend eine Vollendung der Bildung nur denken, wenn beide gestaltet werden.

Dabei haben wir unseren Begriff von „Bildung“ wesentlich verändert. Bekanntlich nannte man früher jemanden gebildet, wenn er am gelehrten Wissen teil hatte und ungebildet, wenn ihm dieses Wissen fehlte. Auf dieser Anschauung ruht die ganze ältere Volksbildungsarbeit mit allen ihren Unterrichtskursen und populärwissenschaftlichen Schriften. Jeder sollte auf diesen Wege an den Wissenschaften teilnehmen können und dadurch gebildet werden. Das Ergebnis war, wie wir jetzt längst eingesehen haben, Halbwissen und Ernüchterung auf beiden Seiten.

Den neuen Begriff von Volksbildung hat zuerst *Nietzsche* geprägt. Er nennt ein Volk gebildet, das Einheit des Stils in allen seinen Lebensausserungen zeigt, bis in die Kleinigkeiten des Daseins hinein. Bildung dieser Art ist ein Ganzes und ist konkretes Leben. Die Kulturkritiker haben seither immer wieder ausgeführt, dass die europäischen Völker trotz ihrer Kulturleistungen nicht als gebildet bezeichnet werden dürfen.

Mit der Aenderung der Idee von Volksbildung muss sich natürlich auch ihre Arbeitsweise verändern. Mit schulmässiger Organisation kann man zwar Kenntnisse vermitteln, nicht aber einen Stil schaffen und die ganze Lebenshaltung verändern. Die gewinnt man nur im Leben selbst, und in allen seinen Bezügen. In die konkreten Lebensverhältnisse muss daher die Volksbildungsarbeit eingreifen, wenn sie wirken will, in den Alltag, die Arbeit und in Spiel und Fest; in Familie, Werkstatt, Bureau und Fabrik; in das private und das öffentliche Leben. Sie hat tausend verschiedene Ansätze und ebenso viele

Wege, aber doch nur ein Ziel, das Leben überall mit Geist und Haltung zu erfüllen, es zu gestalten.

Es ist wesentlich falsch, wenn man die unterscheidbaren Ansätze und Bildungsrichtungen für selbständig und voneinander getrennt halt, also etwa nicht einsieht, dass geistige, seelische und körperliche Bildung eine Einheit sind, nicht nebeneinander Bestehendes oder gar Gegensätze. Allerdings scheint manches in der Gegenwart dem zu widersprechen; Menschen hoher geistiger Kultur haben vielfach nichts für körperliche Bildung übrig, und Menschen feinsten körperlicher Bildung scheinen oft ganz ungeistig zu sein. Zahlreiche Menschen halten das geradezu für gesetzmässig, für unvermeidlich.

Höchstbildung nach der einen Seite müsse eben mit Minderbildung nach einer anderen oder allen anderen erkauft werden. Das ist eine kleine Wahrheit und ein grosser Irrtum. Spezialistische Höchstleistungen kommen allerdings zumeist nur auf *einem* Gebiete zustande, dem man sich ausschliesslich widmet und dabei können alle anderen Gebiete des Lebens verkümmern. Beispiele sind manche Gelehrte, Spezialarbeiter in der Industrie, Virtuosen, Sportgrössen. Wenn man das einzelne Individuum nur als Zweck im Dienste eines sozialen Gebildes, z. B. des Staates ansieht, dann erscheint seine Leistung als absoluter Wert; nicht aber, wenn man das Menschentum voran stellt. Die Leistung hat dann nur beschränkte Geltung, ja sie muss sogar als Unwert angesehen werden, sobald sie nur mehr auf Kosten des Menschseins möglich ist. Je spezialisierter ein Mensch ist, desto mehr büsst er an plastischer Kraft ein und an Einheit seines Lebens. Das ist nicht nur die Ansicht der Kulturkritiker und der Volksbildungskreise, auch die breitere Menge urteilt gefühlsmässig so. Sie nimmt einen Gelehrten nicht für menschlich voll, der sich z. B. körperlich vernachlässigt; es besteht so etwas wie ein körperlich-seelisch-geistiges Bildungsideal an dem der einzelne gemessen wird. So lösen sich die Widersprüche auf: wir verstehen, dass ein Mensch reichstes Wissen besitzen kann ohne geistige Bildung; ein anderer kann körperlich ausserordentlich leistungsfähig sein, ohne aber körperliche Kultur zu besitzen. Wirkliche Bildung ist eine Ganzheit, die sich sowohl geistig als seelisch-körperlich ausdrückt.

Die Frage nach dem Anteil, den die Leibesübungen an dem Leben des einzelnen Menschen oder dem einer Gruppe, eines Volkes haben, ist daher immer in erster Linie eine Frage nach der menschlichen Bildungshöhe und nach der Kultur. Wo Leibesübungen als kulturelle Forderung auftreten kann man mit Sicherheit annehmen, dass nicht nur die körperliche Bildung empfindliche Mängel und offenbare Schäden

aufweist, sondern dass die gesamte Bildung sich in einer Krise befindet.

Diese allgemeinen Betrachtungen mussten notwendigerweise vorausgeschickt werden, da man nur mit dem Blick auf das Ganze der Volksebildung die Frage besprechen kann, welchen Anteil die Leibesübungen an der Gestaltung der Freizeit haben sollen. Diese Art der Anschauung ist oftmals verdunkelt worden. Gerade die Leibesübungen hat man gerne nach den äusseren Zwecken angesehen, denen sie dienen sollen, oder sie wurden fast ausschliesslich biologisch, psychologisch und soziologisch beurteilt. Das gibt wohl die unerlässlichen positivistischen Grundlagen, ersetzt aber nicht die Gesamtschau.

Für gewöhnlich macht man sich nicht ausreichend klar, welche Tätigkeiten den Leib üben, was daher alles zu den Leibesübungen gerechnet werden muss. Man denkt zumeist nur an körperliche Spiele oder an bewusste schulmässige Übungen; das ist viel zu eng.

Die körperliche Übung und Bildung erfolgt durch die Alltagsbewegungen, durch Arbeit, Kampf, Spiel und mitunter noch durch eine eigene planmässige Schulung die wir Schulturnen oder Gymnastik nennen. Dazu sind einige Erläuterungen nötig.

Unter *Alltagsbewegungen* verstehen wir alle Tätigkeiten, die jeder Mensch, auch wenn er nicht wirtschaftlich arbeiten muss, zur Erhaltung seines Lebens durchführen muss. Daher gehören z. B. das Gehen, Stehen, Sitzen, die Bewegungen bei der Nahrungsaufnahme, der Reinigung, die Zeichen und Gebärden im gesellschaftlichen Verkehr, wie z. B. das Zeigen, das Grüssen, das Abweisen usw. Alle diese Handlungen und Symbole lernt der Mensch in der Familie und in allen den anderen sozialen Verbänden und Gruppen, denen er angehört, durch Selbstbildung und Gewöhnung. Er lernt sie in den durch Tradition und Sitte bestimmten Formen und wird durch ihre Beherrschung in die Lebens- und Verständigungsgemeinschaft aufgenommen.

Eine zweite Wurzel körperlicher Ausbildung ist die *Arbeit*, soweit sie körperliche Arbeit ist. Solange die Menschen zu ihrem Lebensunterhalt vielseitige Arbeiten verrichten müssen, bekommen sie durch die Arbeit auch eine vielseitige körperliche Übung und Ausbildung. Wird die Arbeit einseitig oder übergross, so gibt sie nicht mehr die nötigen Formungsreize oder wirkt sogar körperlich schädlich. Die fortschreitende Spezialisierung der modernen rationalisierten Arbeit, besonders der industriellen hat der wirtschaftlichen Arbeit grösstenteils den Wert eines körperlichen Bildungsmittels genommen.

Auch der *Kampf* ist unter den heutigen Kulturverhältnissen nicht mehr die körperliche Übung die er in früheren Kulturen für alle

Männer oder doch für die Adelsschicht bedeutete. Nicht etwa, weil die Menschheit befriedet wäre, denn das ist sie leider nicht, sondern weil die Kriege technisch-maschinell und chemisch geführt werden und nicht mehr von Mann zu Mann. Die Wehrhaftigkeit eines Volkes hängt vornehmlich von seinem technischen Rüstungsstand ab und von der spezialistischen technischen Ausbildung der Soldaten; die Kraft und Gewandtheit des Ritters oder Fusskämpfers alter Zeiten ist nicht mehr ausschlaggebend. Damals war Kampf und Verteidigung die wesentliche Ursache und das Ziel der körperlichen Ausbildung der Männer.

Das körperliche *Spiel* steht allen diesen zweckhaften Tätigkeiten polar gegenüber. Es ist zweckfreie und doch sinnvolle Tätigkeit, spontan, triebhaft, lusterfüllt. Sowie das Spiel grossen Anteil hat an allen menschlichen Kulturschöpfungen, so ist es eine der Hauptquellen der Bildung und Uebung des einzelnen Menschen. Zur vollen Menschenbildung kommt niemand allein durch Arbeit, sondern nur durch Arbeit und Spiel. Das gilt natürlich auch für die körperliche Ausbildung und Uebung; und es gilt für alle Lebensstufen, das Kind, den Jugendlichen und den Erwachsenen. Es ist durchaus keine Uebertreibung, wenn einzelne Sozialpädagogen, wie z.B. *Nieuwenhuis* als Hauptsache und zugleich Merkmal der Kultur- und Bildungs-krise das gestörte Verhältnis zwischen Spiel und Arbeit im europäischen Leben ansehen, und daher der Wiederherstellung des Gleichgewichtes dh. hier also dem richtig spielen lernen so grosse kulturelle Bedeutung zumessen.

Spiel ist nur in der Freizeit möglich; richtige Gestaltung der Freizeit heisst deshalb der Hauptsache nach richtig spielen können.

Darüber soll später noch mehr gesagt werden. Vorher müssen wir uns noch vor Augen halten, dass jedes Gebiet menschlicher Arbeit und Zwecktätigkeit inhaltlich der Ausgangspunkt für das Spiel sein kann.

So spielen wir mit der Alltagsbewegung. Das Stehen und Gehen, und Grüssen wird zu Schmuck- und Kunstformen weitergebildet, zu Mitteln der ästhetischen Darstellung. Zeremoniell und Stil der Gesellschaft bei verschiedenen Völkern und zu allen Zeiten sind die Ergebnisse dieses Spiels.

Wir spielen mit der Arbeit; wandern und laufen und reiten und schwimmen, springen, klettern, und werfen „spielend“, das heisst ohne äusseren Zweck.

Wir spielen auch mit dem Kampf, wenn wir ringen und boxen und fechten, nicht um dem Gegner Schaden zuzufügen, sondern in weckfreier Spielhaltung.

Die Gegensatzpaare Spiel-Arbeit und Spiel-Ernst beziehen sich zunächst nur auf die Tatsache, dass der Spiel stofflich an Arbeit und Kampf anknüpft aber seine eigene innere Haltung hat. Man meint damit aber auch oft eine Wertung, stellt also der wertvollen ersten Arbeit die ein brauchbares Ergebnis liefert, die wertlose Spieltätigkeit gegenüber.

Auch vom Standpunkt der körperlichen Uebung aus muss man das Spiel werten. Sehr viele Spiele zeigen sich dann als wertvollste körperliche Bildungsmittel, während andere zwar echte Spiele sind, aber nicht bilden, sondern verbilden und schädigen. Dem Spieltrieb wohnt keine Selbstbildungstendenz inne, wie *Groos* meinte, diese Wertung tragen wir nur von aussen hinein. So ist ein Ritterturnier oder ein studentisches Duell Spiel, obgleich es dabei Verwundete und Tote gibt. Auch ein Wettringen oder ein Sechstagerennen kann noch Spiel sein, während niemand sie als körperliche Bildungsmittel ansprechen würde.

Die Formen des Spieles und ihr Stil sind ferner zeit- und kultur-gebunden. Jedes Land und Volk, jeder Stand und jede Gruppe, jedes Lebensalter entwickelt seine eigenen Spiele, die nicht beliebig übertragbar sind. Ueberaus kennzeichnend für unsere Maschinenzeit ist die Entwicklung des Wettkampf-Sports, der eine Uebertragung der Prinzipien der technischen Rationalisierung und der Höchstleistung in die Sphäre des Spieles darstellt. Darum sehen viele moderne Sportspiele der Arbeit so zum Verwechseln ähnlich, ohne deswegen Arbeit zu sein.

Der moderne Sport hat daher keine Parallelen in früheren Zeiten. Man kann sich kaum einen grösseren Gegensatz denken, wie den zwischen einem Sportkampf um irgend einen Rekord und den religiös gebundenen Tänzen und Kampfspielen magisch denkender Zeiten und Völker.

Wir sind gerne bereit, ein Gesamtfest, in dem sich alle Arten der Darstellung und des Ausdrucks zeigen, als Steigerung und Höhepunkt des Spieles anzusehen, während wir die Entwicklung des Spieles zum modernen Höchstleistungssport eher als eine Entartung des Spieles bezeichnen möchten. Dabei tun wir, wie bereits gezeigt wurde, unrecht. Auch das technisierte und rationalisierte Spiel ist Spiel und echter Ausdruck unserer Zeit, soweit und solange sie Maschinenzeit ist. Nur wenn wir die Maschine überwinden werden wir auch die Spiele überwinden, die wir heute bereits als Sportentartungen empfinden.

Schliesslich noch einige Worte über *Schulturnen* oder *Gymnastik*, also die bewusste und planvolle schulmässige körperliche Durchbil-

ding. Sie ist in Europa kaum 100 Jahre alt und hat, wie die jüngste Zeit lehrt, noch immer keinen fest gesicherten Platz im Schul- und Bildungswesen mancher Staaten. Man macht sich nicht einmal das Verhältnis zur freien Selbstbildung richtig klar. Sonst wäre es nämlich nicht möglich, dass man immer wieder glaubt, auf das Schulturnen verzichten zu können und seine Aufgaben der Familie der Jugendgruppe, dem Verein übertragen zu dürfen. Das wäre nämlich nicht einmal dann denkbar, wenn die Familien- und Volkskultur in körperlicher, vitaler Hinsicht einwandfrei wäre, wenn wir eine durchgreifende Spielkultur hätten, gute Spielsitte und Festüberlieferung. Die Frage darf nicht lauten Schulturnen *oder* freie Körperbildung sondern Schulturnen *und* freies Spiel. So fällt es heute doch niemandem mehr ein, den Unterricht in der Muttersprache aus der Schule herausnehmen zu wollen, weil man ihren Gebrauch im täglichen Leben lernen kann. Was die Schule an bewusster Sprachschulung geben kann, würde im freien Erwerb nur selten und zufällig errungen werden können. Und genau so ist es auch mit der Körperbildung. Was die Schulung an der Bewegung über die Körpergesetzlichkeit lehrt und damit an formaler Bildung vermittelt, kann man im freien Spiel mit der Bewegung nur ausnahmsweise einmal unter besonders günstigen Umständen erringen. Der Missachtung des Schulturnens steht aber auch seine Ueberschätzung gegenüber. Besonders die Vertreter verschiedener gymnastischer und tänzerischer Systeme sind zum Teil im guten wenngleich naïven Glauben, zum Teil aber aus geschäftlichen Gründen nicht müde geworden zu verkünden, dass das Heil der Menschheit allein von schulmäßigen Uebungen abhänge, etwa von einigen Atemübungen, verschiedenen tänzerischen Schwüngen und dergleichen mehr. So einfach liegen die Dinge nicht. Zuerst muss die Fülle der freien Bewegung da sein, hervorgebracht aus dem Lebensgefühl, unbewusst, spontan, spielfhaft; dann erst kann planvolle formende Arbeit einsetzen, kann das Spiel in Pflege genommen werden und es kann eine Körperkultur entstehen, nicht als ein selbständiger Teil der Kultur, sondern als eine Seite an ihr. Denn die Prinzipien nach denen diese Formung erfolgt, werden einem Idealbild der Gesamtpersönlichkeit entnommen, nicht einem ausser ihr liegenden Zweck.

Klassische Beispiele solcher geistgeformter Körperlichkeit als Bildungsideal finden wir in der hellenischen Adelserziehung, in der mittelalterlichen Ritterbildung, und wenn auch bereits in starker Veräusserlichung, im hüfischen Cavalier —, und im weltmännisch-bürgerlichen Gentlemanideal. Der grosse Volkserzieher Jahn erweckt dann zu Beginn des 19. Jahrhunderts die deutsche Turnbewegung, deren Bedeutung

darin liegt, dass sie ebenfalls ein Ideal männlicher Persönlichkeit aufstellte, dessen Körperbildung geistgeformt und durch ein Ethos getragen war. Die materialistische und technisierte Turnerei der späteren Zeit hat natürlich mit dem Jahnschen Bildungsideal nichts gemeinsam.

Unverkennbar strebt auch unsere Zeit nach Körperkultur. Ein entscheidender Unterschied gegen frühere Zeiten ist aber der, dass es sich nunmehr nicht um die Bildung einer führenden Schicht handelt oder nur um den männlichen Teil der Bevölkerung, sondern um beide Geschlechter und um die gesamte Bevölkerung aller Stände und Berufe; nicht mehr um eine Spitzenkultur, die von wenigen getragen wird und denen die breite Masse der Nicht-Gebildeten gegenüber steht, sondern um Gesamtkultur, an der jeder einzelne aktiv als ihr Träger teil hat.

Wer optimistisch veranlagt ist und aus einzelnen Erscheinungen rasch allgemeine Schlüsse zieht, wird mit der Gegenwart zufrieden sein. Er stellt fest, dass die Leibesübungen einen Teil der Schulerziehung bilden, dass sich um die weitere körperliche Ausbildung des Jugendlichen beider Geschlechter zahlreiche Vereinigungen und Bünde der Jugendpflege kümmern, dass die Sportvereinigungen eine rasch zunehmende und ansehnliche Zahl von Mitgliedern haben, dass alte Volksspiele und Tänze durch eigene Kreise wiederbelebt worden sind, dass überall im Lande neue Schwimm- und Badeanstalten entstehen, die einen gewaltigen Besuch ausweisen können, dass viele Menschen das Wochenende mit Wandern, Rudern, Segeln, Kampieren verbringen und nicht zuletzt, dass sportliche Wettkämpfe viele Tausende von begeisterten Zuschauern finden und dass eine Tageszeitung ohne umfangreichen Sportteil nicht mehr bestehen könnte.

Das sind durchaus erfreuliche und einwandfreie Anzeichen einer starken allgemeinen Volksbewegung — und Gesinnung, eines neuen körperlich bestimmten Lebensgefühls. Bei nüchterner Betrachtung muss man aber seine Zufriedenheit wesentlich herabstimmen, wenn man sieht, wie viele Lücken das Netz noch hat und wie zweifelhaft der Wert vieler dieser Bestrebungen für die Körperkultur ist.

Tatsächlich geht in den Niederlanden noch ein grosser Teil der Kinder durch Schulen, in denen die Gymnastik keinen Teil des Schulprogrammes bildet oder in denen die Leibesübungen zeitlich und inhaltlich ganz unzureichend sind. Für die schulentlassene Jugend in den Entwicklungsjahren besteht keine durchgreifende Fürsorge. Durch die verschiedenen Vereinigungen wird nur ein kleiner Bruchteil der Jugendlichen erfasst und was darin an Leibesübungen getrieben wird, ist wohl immer gut gemeint, aber häufig wenig sachgemäss und wert-

voll. Die Sportklubs und Spielvereinigungen haben wohl zahlreiche Mitglieder, die aber im Verhältnis zur Gesamtzahl der Bevölkerung doch nur eine Gruppe darstellen, und zwar eine besondere Auslese nach der sportlichen in manchen Zweigen auch nach der finanziellen Leistungsfähigkeit.

Das Badeleben in den neu entstehenden Strandbadern wird von der Gefahr bedroht, ein modisches Vergnügen der Grosstädter zu werden, die alle zweifelhaften Unterhaltungen mit dem ganzen Café- und Barbetrieb, mit Toiletten und Flirt einfach zur Abwechslung an das Wasser verpflanzen. Und der sportliche Wettkampfbetrieb stimmt uns bedenklich, wo er passive Zuschauermassen anlockt, denen es auf die Sensation ankommt. Denn hier droht der Sport ins Geschäft abzuleiten.

Noch wie immer man sich zu dieser Bewegung stellt; für die Volksbildung besteht kein Zweifel darüber, dass sie beeinflusst, gelenkt und planmässig gestaltet werden muss.

Wie diese Arbeit geschehen kann, soll hier nur an *einem* besonderen Beispiel näher beleuchtet werden, nämlich dem des Industriearbeiters. Er eignet sich für eine solche Schilderung besonders gut, da er als Repräsentant des Maschinenzeitalters angesehen werden muss, der die ganze Schwere der Rationalisierung und Mechanisierung des Lebens erfahren hat; als Neuankömmling in der europäischen Gesellschaft, der bisher nicht reibungslos eingegliedert werden konnte. Hier besteht echte pädagogische Spannung. Der Arbeiterschicht will an allen Gütern der Kultur teil haben und aus der Schicht der bürgerlichen Kulturtrager kommt ihnen der Wille zum Helfen entgegen.

Wie schon oft genug aufgezeigt worden ist, hat die industrielle Arbeit einen geringen Bildungswert. Vielfach können Arbeiter mit ganz kurzer Anlernzeit, sogenannte ungelernte Arbeiter, verwendet werden. Sie haben oft nur einige stets wiederkehrende Handgriffe zu verrichten in einem Tempo, das die Maschine oder das laufende Band vorschreibt. Körperlich ist solche Arbeit zwar ermüdend aber höchst unzureichend und einseitig. Geistig ist sie unbefriedigend, denn niemals plant der Industriearbeiter, so wie der Handwerker sein Werk und niemals führt er es ganz durch bis zum fertigen Produkt. Aus der Arbeit selbst vermag der Industriearbeiter also weder körperlich noch geistig die Bildungswerte zu ziehen, die er braucht. Dadurch wird die Arbeit meist nur als blosse Erwerbsquelle angesehen, nicht aber als Erfüllung und Objektivierung des Lebens. Dennoch besteht, wie wir heute wissen auch beim Industriearbeiter die Arbeitsfreude, die zum grössten Teil wohl auf der jedem Menschen

eigenen Freude an der Tätigkeit ruht, zum anderen Teil aber durch das Kollektivbewusstsein der Arbeiter ermöglicht wird. Sie fühlen ganz bewusst den Wert ihrer gemeinsamen Arbeit, wenn sie selber auch nur einen Teil davon verrichten können. Auf diesem Arbeitsstolz erwuchs sogar die sozialistische Bildungstheorie des 19. Jahrhunderts, die die Bildung ganz auf die Arbeit gründen wollte, wie das im 18. Jahrhundert bereits die Industriedagogik versuchte.

Die Freizeit musste nach dieser These dazu verwendet werden, um Wissen, Kenntnisse und Fertigkeiten zu sammeln, die die Fabrikarbeit nicht bietet, die aber im sachlichen Zusammenhang mit ihr stehen.

Das bedeutete eine falsche Verabsolutierung der Lebensform „Arbeit“, und das vollständige Uebersehen der anderen nicht minder wichtigen Lebensform „Spiel“. Man versteht sehr gut, dass bei dieser Einstellung auch die Leibesübungen im Dienst der Arbeit gesehen werden. Sie haben dann den Zweck, die Arbeitsleistung unmittelbar zu steigern, oder mittelbar, indem sie Schäden wegräumen, die durch die industrielle Arbeit entstehen. Diese Möglichkeit der Intensivierung der Arbeit durch Leibesübungen wurde und wird noch von Vorkämpfern der Leibesübungen als ein Werbemittel gebraucht. Man könnte sich ganz gut denken, dass ein Arbeitgeber aus diesem rein wirtschaftlichen Zweck heraus für seine Arbeiter Leibesübungen einführt. Tatsächlich scheint das der Antrieb zu sein, wenn z.B. in Fabriken, in grossen Warenhäusern oder im Telephondienst für die Angestellten in einer besonderen Arbeitspause ausgleichende und erholende Leibesübungen durchgeführt werden. Hier mangelt natürlich jede Bildungsabsicht, was aber nicht besagt, dass solche Übungen keine bildende Wirkung haben. Auch für die Leibesübungen in der Schule besteht ja manchenorts kein höherer Antrieb. Man gesteht sie den Schülern nicht zu, weil sie einen eigenen Bildungswert haben, der durch nichts anderes ersetzt werden kann, sondern als Erholung nach dem Schulsitzen, damit dieses dann wieder länger ausgehalten werden kann. Nicht uninteressant ist es zu sehen, wie in beiden Fällen die gleichen schulmässigen Turnübungen für das richtige Mittel gehalten werden. Das Pauseturnen in der Schule und im industriellen Betrieb beschränkt sich auf möglichst rationalisierte Bewegungen mit Zielen, wie Beförderung des Blutkreislaufes, Ausgleich von Sitz- oder Stehschäden, also Kräftigung örtlich geschwächter Muskulatur usw. Man hat dafür ähnlich wie die Zimmergymnastiksysteme Gruppen von Übungen aus der schwedischen Gymnastik ausgewählt, die ja das echte Seitenstück der rationalisierten Arbeit ist.

Obgleich nun jede kräftige körperliche Bewegung an sich ein Freudbringer ist und das Wohlbefinden und damit die Arbeitsfähigkeit erhöht, haben derartige Pausenübungen erfahrungsgemäss nur ein kurzes Leben. An den Schulen hat man es längst aufgegeben, die Pausen zwischen den Lernstunden mit organisierten Freitübungsgruppen auszufüllen, man lässt die Jugend sich frei tummeln und spielen. Und auch in Fabriken und Betrieben kommt man allmählich zu anderer Einsicht, und füllt die Pausen mit körperlichen Spiel und Tanz aus. Das sagt natürlich nichts gegen den Wert und die Bedeutung von irgendwelchen ausgleichenden gymnastischen Übungen. Sie sind aber fehl am Platz, wenn es sich um die Ausfüllung einer kurzen Freizeit zwischen angespannten Arbeitsstunden handelt. Hier kann der Ausgleich nur in Spiel bestehen und zwar vornehmlich im Spiel mit der Bewegung. Aber auch diese spielende Erholung bedarf der fachlichen Leitung, besonders weil es sich um kurze Zeiträume handelt, die so gut als möglich ausgenutzt werden sollen.

Hier wird gewiss noch eine grosse Entwicklung kommen. So wie heute bereits mancher industrielle Betrieb für seine Arbeiter und Angestellten besondere Räume für die Erholung, zum Ausruhen, Lesen, Essen, Reinigen zur Verfügung stellt, wird man auch Übungsräume in den Betrieben selbst schaffen. Sie bestehen da und dort bereits. Ein leerer Saal genügt für Saalspiele, Gymnastik, Tanz, ein kleiner Hof mit gutem Boden oder ein flaches Dach gestatten bei gutem Wetter das Ueben im Freien. Und auf manchem Fabriksgelände kan sicher ein ausreichendes Spielfeld für grössere Spiele freigegeben werden. Diese Verbindung der Übungsstätten mit dem Arbeitsort hat grosse Vorzüge. Man erspart Zeit, und gewinnt die Übungsmöglichkeit, die der einzelne Arbeiter nicht schaffen kann, in guter Form und unter guter Leitung. Aber das sind bereits organisatorische Einzelheiten. Ich muss doch noch näher begründen, warum ich für die Gestaltung der Freizeit des Arbeiters das Spiel für derart wichtig halte. Das Spiel ist ein Höhepunkt des menschlichen Daseins. Die vielbewunderte griechische Nationalkultur beruht auf dem Spiel. Die Griechen sahen in zweckfreien Tun das eigentlichen Wesen alles höheren geistigen Lebens, den Schöpfer aller wahrhaft grossen Taten und Werke. Nohl sagt ¹⁾: „Man kan ohne Uebertreibung sagen, dass ohne diese breite Spielerfahrung das höhere zweckfreie Leben und die Freude, die in ihm gelegen ist, nie zutage getreten wäre. Das gilt auch

¹⁾ H. Nohl, Theorie der Bildung in Handbuch der Padagogik. Bd. I Beltz, Langensalza 1933. S. 57.

noch für den einzelnen Menschen. Landkinder und Proletariatskinder haben meist nicht spielen gelernt, und so bleibt ihnen auch später die freie Geistigkeit verschlossen."

Eine wahre Körperkultur ist demnach ohne Spiel nicht erreichbar. Es hängt allerdings alles davon ab, *wie* man spielt. Das Spiel kann sich so weit aus den übrigen Lebensbezügen lösen und selbständig machen, dass es zum „blossen Spiel" und zum „Sport" wird. Diese Gefahr besteht besonders stark bei einem Industriearbeiter, weil bei ihm das Spiel nicht aus seiner Arbeit herauswachsen kann, weil seine Jahresarbeit zwar einen Takt hat, nicht aber einen Rhythmus, wie die Arbeit des Bauern, die ja vom Lauf der Natur bestimmt wird. Der Arbeiter wird daher nie Leibesübungen und Spiele betreiben können, die in seiner eigenen Lebenssphäre gewachsen sind. Er muss sie aus anderen Lebenskreisen übernehmen.

Das birgt manche Gefahr. Bei aller bewussten Betonung des Strebens nach eigener Arbeiterkultur, ist doch die Abhängigkeit von der adeligen und Bürgerkultur unvermeidliches Schicksal. Was dort besteht, gilt als erstrebenswert, auch wenn es wertlos ist. Das trübt die ohnehin geringe Fähigkeit, echtes von unechtem, gutes vom schlechten zu unterscheiden. Man ahmt zuerst blind nach. Ratschläge irgend etwas zu unterlassen, die in bester Absicht gegeben werden, nimmt der Arbeiter oft mit dem scharfen Misstrauen auf, man wolle ihm etwas vorenthalten. Das haben z. B. Margarete Streicher und ich in den Jahren nach dem Weltkrieg in Wien erfahren. Damals stand Wien in einer Hochwelle der rhythmischen Gymnastik und des Tanzes. Auch in den sozialistischen Vereinigungen verschiedenster Art wurde es üblich, die jungen Mädchen scharenweise zu übelsten Bühnentänzen in allerlei Flitterkram zu dressieren. Unsere Warnung wurde uns vielfach so ausgelegt, als ob wir tanzfeindlich wären, oder zumindest den Arbeiterkindern so etwas vornehmes nicht gönnen wollten. Wahrscheinlich wird man überall die gleiche Erfahrung machen, wenn man Arbeiter zur tänzerischen Darstellung und Bewegungskunst führen will. Hier liegt ein grosses und verheissungsvolles Arbeitsgebiet auf dem es schon manche Ansätze gibt. Ich denke an die Bewegungschöre von Laiengruppen wie man sie immer öfter bei Festlichkeiten zu sehen bekommt. In der Verbindung mit Sprechchören, Musik und Gesang tragen sie zu einer neuen guten Festgestaltung bei, die bereits einen bestimmten Stilwillen erkennen lässt, und stark auf die Menschen wirkt.

Natürlich bedürfen Lehrgänge in der Bewegungskunst einer besonders geschickten und künstlerisch feinen Führung, sonst überwinden besonders die Männer nicht die Scheu vor der körperlichen Darstel-

lung. Niemals darf das Ziel der Arbeit in einer Bühnenvorführung erblickt werden; es kommt ja darauf an, was die Tanzenden selber von dem Tanzen haben. Es ist aber nichts dagegen einzuwenden, wenn das gewonnene Können gelegentlich in den Dienst eines Festes gestellt wird, denn das kann Steigerung und besondere Weihe bedeuten.

Ob sich die Hoffnung folkloristischer Kreise, die mit Eifer an einer Belebung der alten Volkstänze arbeiten, im Arbeiterkreis erfüllen kann, wage ich nicht zu entscheiden. Es spricht vieles dagegen, vor allem die historisch belegbare Tatsache, dass der Gesellschaftstanz ständig nach innerem nicht regelbaren Gesetz seine Formen wechselt, dass niemals eine Rückkehr zu alten Formen beobachtet werden kann und dass eine neue Entwicklung niemals durch Verbote, durch ästhetisches oder sittliches Aburteilen aufgehalten werden konnte.

Die Volkstanzbewegung besteht und blüht zwar in fast allen Ländern. Sie wurde erweckt und getragen von der städtischen Jugend und ist nirgends über diesen Kreis wesentlich hinausgewachsen. Nur die bäuerliche Bevölkerung, aus der die Tänze ja ursprünglich zumeist stammen, nahm sie unter glücklichen Umständen auf und brachte sie manchenorts wieder zu neuem Leben. Die grosse Menge der Stadtbevölkerung und mit ihr die Industriearbeiter bleiben doch abseits stehen, ausgenommen kleinere Kreise von Menschen, die ähnlich wie die Jugend noch starke Bindung zum bodenständig Heimatlichen haben, oder doch die Sehnsucht darnach in sich tragen.

Ach hier geht es nicht ohne gute klare Führung. Wir haben es in Oesterreich erlebt, dass grosstädtische Arbeiter z.B. eigene Vereine gründeten, die das „Schuhplatteln“, einen alpenländischen Burschentanz pflegten. Was dabei an übler Maskerade und an bühnenmässiger Verzerrung herauskam, lässt sich kaum beschreiben. Solche ganz stark ortsgebundene Tänze lassen sich eben einfach nicht beliebig in jeden Kreis übertragen und wenn man es versucht, werden sie zum Theater.

Vom Standpunkte der Körperbildung aus liegt der Sinn des Tanzens und der tänzerischen Bewegungsspiele in der Befreiung von Hemmungen, im Aufwecken der Bewegungs- und Ausdrucksinstitute. Ein starkes Körpergefühl und Freude an der Bewegung kann durch diese Uebungen entstehen. Während der Körper in der Arbeit stets nur das Werkzeug ist, das die vom Willen diktierten Bewegungen auszuführen hat, gewinnt er hier seinen Eigenwert, entdeckt seinen eigenen Rhythmus und Schwung. Aber nur dann, wenn der Tanz bewegungsgesetzlich, körperlich gut ist. Sonst gibt er nicht Befreiung, sondern nur andere neue Fesseln.

In jeder guten Gymnastik für einen Arbeiter muss etwas von tänzerischer Freiheit und vom Spiel mit der Bewegung sein, aber nicht nur Freiheit allein, denn das wäre einfach Auflösung. Die Bewegung muss Spannung haben und doch dabei frei sein; oder mit anderen Worten, sie muss geformt sein.

Ich halte deshalb die alten Formen des deutschen und schwedischen Turnens oder die der Militarerziehung für ganz ungeeignet. Ihr Ziel war, jede Bewegung der strengsten Disziplin des Willens zu unterwerfen, sie in allen Einzelheiten vorzuschreiben und zwar von aussen her, so dass die Bewegung in jedem Augenblick beherrscht, gespannt, gehorsam ist. Das ist auch das Prinzip der technisierten Arbeit, die ja auch den Körper nur als Knecht und Diener braucht. Sie hat vor den rein formalen Turnbewegungen aber sogar den Vorteil, dass ihre Bewegungen wenigstens äusserlich zweckhaft verlaufen.

Es kommt also auch bei Turnen und Gymnastik nicht nur darauf an, dass der Arbeiter sie in seiner Freizeit treibt, sondern wie er sie treibt. In den Arbeiter-Turn- und Sportverbänden ist da noch viel Arbeit zu tun, da sie noch mehr als die älteren bürgerlichen Verbände an guten Leitern Mangel haben. Andererseits ist es für diese jüngeren Vereine wieder leichter, sich zu einer guten Arbeitsweise zu bekehren, weil sie keine Tradition mit sich schleppen, die auch das schlechte Alte gerne bewahren möchte. Das von Arbeitern immer gerne gebrauchte Schlagwort vom „Fortschritt“ ist, wie wir oft sehen konnten, ein starker Helfer bei solcher Reformarbeit.

Während vermutlich immer nur kleinere Gruppen der Arbeiter ihre Freizeit zu Tanz, Gymnastik, Turnen verwenden dürfen, widmet sich heute schon eine weit grössere Anzahl dem Sport in irgend einem Zweig.

Der Sport hat schon deswegen eine grosse Anziehungskraft, weil er öffentlich so hoch im Ansehen steht; ein jüngerer und kräftiger Mann hat sicher den Wunsch, an diesem spielenden Messen der Kräfte teilzunehmen, wobei er seine Energie entfalten kann, wobei Mut, Initiative, Kraft und Ausdauer, Ehrgefühl und Selbstvertrauen zur Geltung kommen. Durchwegs Eigenschaften, die in der industriellen Arbeit wenig zur Entfaltung kommen können. Es ist daher nicht so wichtig, welches Sportgebiet sich ein Arbeiter wählt. Das was er dort sucht und findet ist die Entfaltung der Energien im Wett-eifer mit anderen; die Befriedigung und Lebensfreude, die in der höchsten Anspannung der Kräfte liegt, mit dem Sieg als Lohn für den bestandenen Kampf. Bekanntlich ist der Wett-eifer und Wett-kampf vom Sozialismus lange Zeit theoretisch abgelehnt worden,

weil er individualistisch sei. Die Arbeiter wollten bewusst dem Gipfelsport einen Massensport entgegenstellen, bei dem man sich offenbar den Wettkampf, wenn nicht ausgeschaltet, so doch wesentlich gemildert vorstellte. In der Praxis hat aber sogar Sowjetrussland den sportlichen Wettkampf gerade wegen seiner sozialen Wirkungen in Pflege und Übung genommen. Der richtige Wettfeiler stört nicht die Gemeinschaft er ist ja ohne Achtung vor dem Gegner kaum möglich. Er ruht auch nicht ausschliesslich auf dem Vergleich mit anderen, sondern er ist immer zugleich ein gemeinsames Ringen nach einem Ziel, nach der Vollkommenheit, die sich im Rekord zeigt.

Es wäre eine traurige Verarmung des körperlichen Spieles, wenn man den Wettkampf ausschalten wollte. Bei der gegenwärtigen Geltung des Sportes ist das ohnehin nicht möglich, angstliche Pädagogen möchten allerdings immer wieder auf den Wettfeiler wenigstens in der Jugenderziehung oder doch bei Mädchen verzichten. Sie fürchten, dass dabei zum Beispiel der Ehrgeiz aufgestachelt werden könnte, oder dass in den Unterliegenden das Minderwertigkeitsgefühl gestärkt werden könnte. Beides zu Unrecht; diese Gefahr droht nur, wenn der Wettkampf nicht im richtigen Geist geführt wird, wenn er aus der Sphäre des echten Spieles abgleitet. Ehrgeizige Strebernaturen entstehen nicht durch den Sport, sie zeigen dort nur ihre Anlage unverhüllt und können eben deswegen erzieherisch beeinflusst werden; sie kommen im Kreise der Sportkameraden als Spielverderber nicht hoch. Und das Unterliegen wird bei richtiger sportlicher Haltung niemals als Demütigung empfunden.

Richtiger Sport trägt also zweifellos grosse Bildungswerte in sich. Dass auch das sportliche Spiel entarten kann, so wie jedes Spiel, sagt nichts gegen Sport und Spiel im allgemeinen. Er darf nicht zum Geschäft, zur Schaustellung, zum äusserlichen Betrieb werden, er darf nie die Menschenwürde verletzen. Solche Entartungserscheinungen bekämpft man mit Recht.

Tausende junger Menschen auch aus den arbeitenden Kreisen finden heute bereits im Sport die Befriedigung ihres Spieltriebes. Wenn aber der Sport wirklich Volkssache worden soll, so ist noch eine gewaltige innere und äussere Organisationsarbeit nötig. Heute könnten die Übungsstätten, die der Sport besitzt, nicht einen Bruchteil der arbeitenden Schichten aufnehmen. Wahrscheinlich lässt sich die Freizeitgestaltung durch Sport nur dann wirklich verallgemeinern, wenn einmal der Bau zahlreicher, wenn auch einfacher Übungsstätten planmässig durchgeführt wird. Reich, Städte und private Kreise haben hier eine gewaltige Aufgabe gemeinsam zu lösen.

Viele Sportzweige sind nur dem jugendlichen Arbeiter zugänglich. Wie soll dann der ältere Arbeitsmensch seine Freizeit körperlich gesund verwenden? Er braucht nicht die Spannung des Wettkampfes, sucht nicht die höchste Anspannung seiner Kräfte und Energien, will aber doch teil haben an den Wohlgefühl erhöhten Lebens, das aus dem körperlichen Spiel kommt. Hier kommt das Wandern und Lagern zu seinem Recht, alles was in die Natur hinausführt. Seit der grossen Entwicklung der Städte hat diese Wander- und Wochenendbewegung der Städter begonnen. Sie erfasst immer weitere Kreise und in manchen Ländern auch einen grossen Teil der Industriearbeiter. So findet man z. B. in der schönen Umgebung Wiens bei gutem Wetter Tausende von Arbeitern mit ihren Familien im Freien. Jede Wiese im Wienerwald und an der Donau ist mit fröhlichen spielenden jungen und alten Menschen besetzt. Ich glaube, dass diese Bewegung in der Umgebung der niederländischen Grosstädte noch nicht im gleichen Ausmass zu bemerken ist. Nur bei Eiswetter wird alles lebendig. Das mag zum Teil in der Landschaft liegen, nicht weil sie nicht zum Wandern einladen würde, sondern weil ihre schönsten Teile als Privatbesitz dem öffentlichen Verkehr entzogen sind. Das Aufsuchen der „Erholungslandschaften“ ist dadurch mühsamer und kostspieliger als anderwo. Dennoch glaube ich, dass man auch hier in den kommenden Jahren eine rasche Entwicklung des Wanderns im weitesten Sinne erwarten muss, wenn erst einmal der Industriearbeiter dafür gewonnen ist. Ich halte die Wanderfahrt für die Krone aller Leibesübungen, ob sie zu Fuss gemacht wird, oder auf dem Fahrrad, mit dem Ruderboot oder auf Schlittschuhen. Eisenbahn und Auto scheiden natürlich aus. Man bedenke nur einmal, was in früheren Jahrhundert das Wandern in der Ausbildung der Menschen bedeutete. Nicht nur musste jeder Handwerksgeselle reisen, bevor er Meister werden konnte, auch die Studenten bezogen wandernd die hohen Schulen. Diese lebendige Erfahrung und Bildung wird durch Zeitung und Bioskop unserer Zeit sicher nicht ersetzt. Würde nicht vieles besser werden, wenn auch heute noch jedem jungen Man eine Wanderzeit mit Stock und Ränzel vorgeschrieben werden könnte? Es bedarf durchaus nicht weiter Reisen in ferne Länder; was am Wandern menschlich wertvoll ist, gewinnt man auch, wenn man durch die eigene Heimat zieht: eine richtige Wanderkultur.

Damit kann ich wohl diesen Rundblick über die Leibesübungen schliessen, die für die Freizeit des Arbeiters in Frage kommen. Ich habe bewusst darauf verzichtet, in Einzelheiten der Organisation einzugehen und ich habe die Frage der jugendlichen Arbeiter, der Arbei-

terinnen kaum, die der Werklosen überhaupt nicht berührt. Viel mehr kam es mir darauf an, das Grundsätzliche der Frage herauszuarbeiten, den Geist zu zeigen, in dem Leibesübungen getrieben werden müssen, wenn sie etwas für die menschliche Kultur bedeuten sollen. Wenn mir das gelungen ist, wird der Schritt zur praktischen Gestaltung nicht schwer sein. Denn es ist doch auch hier der Geist, der sich die Form schafft.

Een geslaagde poging tot tewerkstelling van jeugdige werkloozen

door het Comité „Practisch Werken Amsterdam”

door J. A. JOSEPHUS JITTA w.l.

Onder de onrustbarende gevolgen van de werkloosheid in Nederland neemt de moreele en fysieke achteruitgang der jeugdige werkloozen zeker niet de laatste plaats in. Het is waarlijk geen wonder, dat jonge menschen, die reeds verscheiden jaren achtereen werkloos zijn, het gevoel krijgen, dat zij eigenlijk overbodig zijn, dat op hen in de maatschappij niet meer gerekend wordt, ja, dat de maatschappij iets tegen hen heeft. Zeker is het heel mooi, de jeugdige werkloozen bezig te houden door ze vakonderwijs te geven, maar werk, waar het tenslotte bij het meerendeel der jonge menschen om gaat, is het niet.

De overtuiging, dat jeugdige werkloozen, die geen bijzonderen aanleg tot studie hebben, door het verschaffen van werkgelegenheid het best behoeft kunnen worden voor moreele en fysieke depressies, was aanleiding, dat eenige personen in Amsterdam zich tot een comité aansloten en zich ten doel stelden, jeugdige werkloozen in den leeftijd van 17 tot 25 jaar, die van elken steun verstoken zijn, nuttigen arbeid te laten verrichten tot heil van zich zelf en ten bate van de gemeenschap. De nadruk valt dus zoowel op practisch als op werken. Deze vorm van werkloozensteun staat dus tegenover de ontspannings- en ontwikkelingscursussen, welke door andere comité's op meerendeels zeer lofwaardige wijze georganiseerd worden. Ik stel dus tegenover elkaar: „laten werken” en „bezig houden”.

Bovenal stellen wij aan onze objecten den eisch, dat zij van algemeen nuttigen aard zijn en dat de zekerheid bestaat, dat de middelen ontbreken om deze binnen afzienbaren tijd door geschoolde en betaalde werkrachten te doen uitvoeren. Deze laatsten zullen dus nooit benadeeld worden.

In aanmerking komen zoowel nieuwe projecten als de verbetering van bestaande. Naar samenwerking met het Gemeentebestuur moet zooveel mogelijk worden gestreefd. Zoodra een geschikt object gevonden is, moet door eenige deskundige leden van het Comité een werkplan worden opgemaakt.

Bijzonder gelukkig zijn wij geweest met ons eerste object: de verbetering van het Vondelpark, dat, zooals men weet, het eigendom is van de Vereeniging tot Aanleg en Instandhouding van een Rijk- en Wandelpark te Amsterdam.

Helaas is het met de middelen van deze Vereeniging zoo slecht gesteld, dat zij onmogelijk meer personeel in dienst kan nemen. Ook de Gemeente Amsterdam is niet in staat een subsidie voor de zoo noodzakelijke verbetering van het Park ter beschikking te stellen. De laatste jaren zag het Park, waarvan rijk en arm, jong en oud, dagelijks genieten, er dan ook verwaarloosd uit. Het vaste personeel van deze instelling vond geen tijd de bosschages schoon te houden, het doode hout te verwijderen, de paden en grasvelden te ontloen van onkruid, het strak afsteken van grasband en gazons, het schoonhouden van heesterbeplantingen, het bijwerken van vijverranden en het dagelijks opruimen van papier en rommel uit het Park. Deze taak nam onze eerste ploeg jeugdige werkloozen voor hare rekening en de praktijk leerde ons, dat wij voor het onderhoud en schoonmaakwerk zeker drie jaar, 50 jongens aan het werk kunnen houden.

Men begrijpt, dat daarvoor in de eerste plaats geld noodig is. Het Comité P. W. A. tracht op de volgende wijzen aan de zoo noodige middelen te komen:

- a. door het schrijven van persoonlijke brieven met verzoek om steun in geld of in natura;
- b. door het bezoeken van philantropen met hetzelfde doel;
- c. door het instellen van een comité van aanbeveling uit diegenen, die op belangrijke wijze ons werk steunen;
- d. door het kweeken van belangstelling bij officiële instanties;
- e. door het zoeken van contact met andere vereenigingen, welke zich de behartiging van jeugdbelangen ten doel stellen;
- f. door het distribueeren van circulaires in de geïnteresseerde stads wijken, gevolgd door geldinzameling, in ons geval bij de omwonenden van het Vondelpark;
- g. door het publiceeren van persberichten en foto's;
- h. door het houden van radiocauseries;
- i. door het uitgeven van brochures over het werk van ons comité;

- j. door het organiseeren van officiële bezichtigingen van het ver-richte werk voor pers, begunstigers en belangstellenden;
- k. door het aanbrengen van opschriften, welke de vorderingen van het werk aangeven;
- l. door het organiseeren van bijzondere demonstraties, zooals wedstrijden, tentoonstellingen en feesten voor iedereen toegankelijk.

Na een beroep gedaan te hebben op een aantal Amsterdammers, werd het noodzakelijke aanvangskapitaal bijeengebracht om 15 jongens drie maanden aan het werk te kunnen houden. Deze deelnemers werden, teneinde een goede kern te vormen, gerecruteerd uit gezinnen, welke den comitésleden persoonlijk goed bekend of hen aanbevolen waren door besturen van weeshuizen van alle gezindten, St. Jozefs-gezellenverenigingen, Amsterdamsche Mij. Voor Jongemannen, Padvindiersorganisaties enz. Het spreekt vanzelf, dat jongens uit alle organisaties toegelaten kunnen worden tot ons werk.

De jongens hebben zich aan een medische keuring te onderwerpen. Uit het rapport van onzen medischen adviseur blijkt, dat van 44 jongens, die hij gekeurd heeft, er 20 geheel gezond waren en de overigen meer of minder afwijkingen vertoonden, die een gedeeltelijke medische controle noodzakelijk maakten.

Bij aanneming moeten de deelnemers aan ons practisch werk aan de volgende voorwaarden voldoen:

1. erkenning van het wettig staatsgezag;
2. onderwerping aan de tucht van de leiding van het Comité, zoo-
wel als aan die van de leiders in Park en smederij;
3. blijf geven van groote werklust.

Wanneer deze drie factoren aanwezig zijn en onze middelen zulks mogelijk maken, wordt de nieuveling op proef aan het werk gezet. Indien hij 14 dagen bewezen heeft in alle opzichten te voldoen, wordt hij definitief aangenomen.

Het Comité verschafft hare deelnemers werkkleeding en schoenen in bruikleen, dank zij de medewerking van verschillende groote Amsterdamsche firma's.

De jongens ontvangen van het Comité geen loon, wel een tegemoet-
koming van f 5,— per week, die hen in staat stelt hunne kleine
wekelijksche onkosten te bestrijden. Van deze f 5,— wordt f 3,—
in contanten uitgekeerd en f 2,— gestort op een spaarbankboekje
op naam bij de Spaarbank voor de Stad Amsterdam. Na drie maanden
wordt het Spaarbankje aan de deelnemers overhandigd. Onze deel-
nemers zijn zich wel bewust, dat zij bevoorrecht zijn boven de velen,

die met vlijt de ontwikkelingscursussen volgen, welke op zoo voortreffelijke wijze georganiseerd zijn door vereenigingen en comités als: A. M. V. J., St. Jozefsgesellenvereeniging, A. J. C., Centraal Comité voor jeugdige werklozen, Gemeente Amsterdam enz. Onze deelnemers weten echter ook, dat zij hiertegenover een behoorlijke arbeidsprestatie moeten geven.

Met een stijging der inkomsten kon het aantal deelnemers tot ruim 50 worden uitgebreid. Daarbij is er steeds op gelet, dat de kasmiddelen voldoende waren om de deelnemers minstens 3 maanden aan het werk te kunnen houden. Deze stijging der inkomsten werd door ons verkregen door de groote medewerking van de pers, van philanthropische instellingen en door ons reeds vermelde succesvolle beroep op de directe belanghebbenden, in ons geval de omwonenden van het Vondelpark.

Het verdiende bij den aanvang der werkzaamheden reeds aanbeveling naar een behoorlijk onderdak voor de deelnemers om te zien, waar zij zich konden kleeden, wasschen en hun maaltijd om 12 uur konden gebruiken en waar tevens werkkleeding, schoeisel en gereedschap opgeborgen worden.

Wij gedenken met dankbaarheid de vier maanden gastvrijheid, die wij genoten hebben in het Clubhuis van de padvindsters in het Vondelpark. Nu ons aantal deelnemers tot ruim 50 is uitgegroeid, hebben wij een eigen doelmatig clubhuis noodig geacht. Door onze jongens werd dit Clubhuis uit materialen, die gratis door diverse handelaren ter beschikking werden gesteld, in eenige weken opgebouwd. In het ruime schaftlokaal bestaat gelegenheid tot het geven van onderricht in de beginselen van den tuinbouw. Dit onderricht moet beschouwd worden als elementair tuinbouwonderwijs en dient om de jongelui aan te moedigen tot den aanleg en het onderhoud van een z.g. volkstuintje.

Het Clubhuis bevat tevens een waschlokaal met 6 waschbakken en een spoelbak, waar de cantinemeester het gebruikte vaatwerk kan omwasschen. Een klein kantoor, een gereedschappenhok en 2 W.C.'s completeeren het inwendige van het Clubhuis. Aardige platen aan de wand geven het geheel een vroolijk karakter. Een groote kachel zorgt voor de verwarming.

De dagelijksche bezigheden van het grootste deel van onze jongelui, zij, die tuinwerk verrichten, heb ik reeds in het kort uiteengezet. Deze werkzaamheden worden verricht onder leiding van een tuinbouwkundige, bijgestaan door een voorman.

Het andere deel der jongens verricht onder deskundige leiding

smeedwerk in de aan den Overtoom gelegen werkplaatsen van ons Comitélid A. J. Dingemans, alwaar reeds een 80-tal papiermanden, vele K.M. grasbandrand en een 70 M. lang hek om het standbeeld van Vondel werden vervaardigd. Ook wordt den jongelui het autogen lasschen geleerd. Onnoodig te zeggen hoe voortreffelijk al dit werk tevens als opleiding mag gelden.

De animo voor de werkzaamheden is zoo groot, dat een lange lijst van deelnemers, die op plaatsing wachten, is aangelegd. Wij kunnen tot ons leedwezen onmogelijk aan de talrijke aanvragen om plaatsing voldoen. Zij bereiken ons van verschillende zijden. In de eerste plaats natuurlijk van jeugdige werkloozen zelf. Soms ook van werkloozen, die steun genieten en deze gaarne willen missen om bij ons toch maar aan het werk te komen, terwijl die steun vaak meer bedraagt dan het bedrag, dat wij vergoeden. Als voorbeeld noem ik het geval van een jongeman, die van maatschappelijken steun een wekelijksche ondersteuning van f 8.— ontving en deze gaarne wilde opofferen om bij ons voor een veel kleiner bedrag aan het werk te gaan. Het is uiterst jammer, dat wij dergelijke jongelui niet aan het werk kunnen zetten. Wij moeten ons, hoe gaarne wij ook anders zouden willen, voorloopig bepalen tot het tewerkstellen van jeugdige werkloozen, die van allen steun verstoken zijn. Wij krijgen ook brieven van ouders, artsen en instellingen, die zich op het gebied van jeugdarbeid bewegen, om plaatsing van jongens. Uit dezen stroom van aanvragen mogen wij concluderen, dat ons werk voor een grootsche uitbreiding vatbaar is.

Het werk van het Comité staat in de volle belangstelling van het Amsterdamsche Gemeentebestuur en het Amsterdamsche publiek. Ook de Minister van Sociale Zaken toonde zijn belangstelling door zijn bezoek aan het werk in het Vondelpark aan te kondigen.

Uit andere steden hebben ons reeds vele aanvragen om inlichtingen bereikt, zooals uit Leiden, Enschedé, Arnhem, Rheden, Bergen op Zoom enz.

De winter heeft het Comité in zijn werkzaamheden plotseling overvallen, zoodat het onmogelijk werd in het Vondelpark te werken. De harde grond en de gure wind dwongen tot het onderbreken van de werkzaamheden. Daarbij kwam, dat de middelen niet voldoende toereikend waren, om den geheelen winter door te komen. Ten behoeve van de uniformiteit werd ook het werk in de smederij tijdelijk stopgezet.

De zoo noodzakelijke financieele campagne wordt onvermoeid voortgezet en het Comité vertrouwt spoedig den aangevangen arbeid, zoo mogelijk op grootere schaal, weder op te vatten.

De beteekenis van sommige feesten voor kind, jongere, volwassene en gemeenschap

door IDA HEIJERMANS.

Van de talrijke schoolfeesten, welke ik in den loop der jaren hebben mogen bijwonen, zijn als de best geslaagde in mijn herinnering blijven voortleven, die waarbij niet een enkel groepje voor de rest van de schoolgemeenschap wat, zij het zorgvuldig ingestudeerde, voordrachten, tooneelstukjes of muziek ten beste gaf, doch die, waarbij van hoog tot laag ieder van de de schoolgemeenschap, zoowel leerling als leerkracht, deel had aan het feest, niet alleen passief maar evenzeer actief.

Zulke feesten zijn gemeenschapsopvoeding in de beste beteekenis van het woord. Het individu voelt zich lid van een geheel, ziet het in hem levende en ervarene als geprojecteerd buiten zich, doch in andere belichting.

Het schoolfeest krijgt dan dezelfde beteekenis als bij elke groep van gelijk gezinden, omdat de eenling zich opgenomen voelt in het groote gezin van wie mee feest viert.

* * *

Van soortgelijke beteekenis zijn de verschillende feesten in het Rotterdamsche Ons Huis. Ook daar uit zich steeds meer een groeiende eenheid in de feesten.

Steeds meer wordt ook daar gezocht naar een vormgeving, die het geheel omvat, zoowel bij de eigenlijke kinderfeesten, als bij de opvoeringen, voor jongeren.

De lentefeesten voor de kinderen geven minder een aaneenvoeging van verschillende nummertjes en stukjes, waarbij geen andere draad door het geheel loopt dan die van vreugde en lenteblijheid, doch bieden meer een geheel, dat ook ontspringt aan de blijheid der lente, maar toch alles als een afgerond iets tracht te geven, waardoor meer de eenheid van spelers en kijkers gevoeld en dus gediend wordt.

Dit streven werd ook belichaamd in het laatste Sint-Nicolaasfeest, toen het vertoonde niet uit losse stukjes bestond, doch één en hetzelfde uitbeelde: vormgeving van de Sint-Nicolaasgedachte, die het bereiden en ondergaan van vreugde beteekent.

En op andere wijze was er ook van één geheel sprake. Niet enkel kinderen speelden, doch ook volwassenen en soms werd de gehele zaal in het spel betrokken.

Ten slotte ging het vertoonde over in het eigenlijke Sint-Nicolaasfeest, zoodat Sint Nicolaas en zijn knecht, die eerst in het spel meegespeeld hadden, als vanzelf de rol op zich konden nemen van uitdeelaars der geschenken, door de leiders der kinderclubjes voor de kinderen vervaardigd.

Alles werd tot één groot feest voor allen. Het vertoonde werd in de zaal beleefd.

Als in de andere feesten van Ons Huis voor de jongeren en de volwassenen.

Reeds werd er door mij gewezen op de leekenspel en voor volwassenen, door leden van *Ons Huis* opgevoerd: de *Koe's Midwinterspel*,

Lindemans' *Lentespel* en *De Roep der Stad* van Henriëtte Roland Holst, alle drie verweven met natuur- en menschenleven, of sfeer en gebeurtenissen, waarbij spelers en auditorium voor het meerendeel nauw betrokken zijn.

Sedert zijn er een paar nieuwe leekenspelen vertoond, ook geschreven voor *Ons Huis*.

Het eene, een sportspel, dat in beeld bracht iets van het ont-aardende en de minder goede practijken, die het gevolg zijn van een sport, niet meer beoefend alleen voor de gezonde lichaams oefening, doch ter wille van eerezucht en winstbejag, werd ten tooneele gevoerd voor en door de sportclubs van *Ons Huis*.

Het tweede spel bracht voor het eerst de opvoering van een mid-winterspel voor de jongeren van de Volkshuizen, die tot den kring van het eigenlijke *Ons Huis* behooren.

Op andere wijze behandelde het de grondgedachte, die aan de Koe's spel ten grondslag ligt: de overwinning van het licht op de duisternis, het donkere van ellende en leed der menschen, dat zich richt naar het glosen van hoop en vertrouwen.

Het gaat niet om de vraag of deze beide midwinterspelen van gelijke waarde zijn, of dat voor de jongeren niet te hoog greep.

Waar het wel om gaat is dit: in het Rotterdamse *Ons Huis* wordt bewust naar een lijn gezocht, die door alles heen loopt, naar een draad, die al het vertoonde verbindt, zoowel dat voor kinderen, als voor volwassenen.

Doelbewust wordt ernaar gestreefd in allen te wekken en te versterken het gevoel van samenhoorigheid: in de verschillende kleinere kringen van kinderen tot die der volwassenen, die allen behooren tot den grooteren van het Volkshuizen-geheel, — want de allen omvat-tende gemeenschap, die de samenleving is, kan nooit gezond zijn of worden, als het gemeenschapsgevoel niet alle enkelingen omvat.

Voor het eerst zag ik het Midwinterspel van de Koe ten tooneele gebracht en den zwaarddans uitvoeren.

Ik constateerde hoe het mogelijk is geworden, dat al de volvas-senen, die speelden en luisterden, onder de betoovering van het spel raakten, als werd het voor het eerst opgevoerd. Een schoone en zinrijke traditie was iets door leven beziel-d geworden en voor uit-voerenden en voor toeschouwers. En symbolisch was ook het samen-zijn aan lange tafels, waarop later de in *Ons Huis* zelf gebakken olie-bollen verschenen, waarvan ieder zich bedienen kon en ook ge-nieten van de thee.

Welk een afstand van het feest voor de kinderen tot dat der vol-wassenen uit de Ontwikkelingsclubs! Hoeveel moest er in allen ge-wekt worden om uit te groeien van de vreugde, die van het kind is, tot de wijding en traditie van het Midwinterspel! Welke innerlijke groei was er naar buiten zichtbaar om het kind, dat in *Ons Huis* was, te doen worden tot den mensch, die lid was van de Ontwik-kelingsclubs, er zijn feesten vierde, en alles bespreken kon, wat aan vragen opdook in hoofd en hart.

* * *

De goede feesten zijn voor kind en volwassene een factor van groote vormende beteekenis in elk opzicht.

In deze beschouwing is slechts aandacht besteed aan enkele, en die, welke geheel op kerkelijken of politieken grond wortelen, zijn niet binnen den kring der bespreking getrokken, al heb ik ook er verschillende van bijgewoond in den loop der jaren.

Het was mij slechts te doen om de categorie, door mij behandeld, daar zij vallen binnen het kader van ons tijdschrift, ook, omdat er nog een andere kant aan is verbonden, waar de aandacht op dient gevestigd.

Al deze vertooningen zijn onverbrekkelijk verbonden aan de ontwikkeling in het algemeen. Zij dienen niet alleen het gemeenschapsgevoel, maar vragen van den toeschouwer begripen en meeleven, van den vertooner, gelijk reeds gezegd, oefening van lichaam en geest.

Muziek en dans, declamatie en samenspel zijn van groote, vormende en beschavende kracht, van diepe beteekenis voor de ontwikkeling van mensch en menschheid.

Zij alle zijn echter een soort van asschepoesters in ons opvoedings-systeem.

In onze scholen wordt er geen of een minimum van tijd voor vrij-gemaakt.

Schoolfeesten beteekenen echter in dezen tijd voor hen, die ze leiden en voor de kleinere of grootere vertooners een koortsachtige jacht naar beschikbaren tijd.

En voor inrichtingen als *Ons Huis* is dat zeker voor velen der vertooners ook het geval.

Waarlijk, het opleiden voor en het besteden van vrijen tijd, vindt in alles wat annex is met feesten voor de geheele school, voor uitvoeringen van vereenigingen met cultureel doel, stof als voor het grijpen om kind, jongere en volwassene te vormen tot zangers, dansers, orkestleden, voordragers enz.

Wat minder doode stof, wat minder geleerdheidsrommel en examendressuur in onze scholen en wat meer al het levende erin, dat in kind en jongere zielekrachten wekt of voedsel geeft.

Niet in uurtjes, met moeite en ten koste van vermoeidheid veroverd, moet blijven geschieden al datgene wat voor de goede opvoeding noodig is, doch met volle aandacht in daarvoor uitgetrokken tijd om al datgene te leeren wat voor elken mensch noodig is om eigen gaven te ontwikkelen en die van anderen naar waarde te kunnen schatten.

Het is in het wezen der zaak een kwestie van volksofvoeding. Haar beteekenis is echter nog niet doorgedrongen tot de machthebbers. Ons gansche scholensysteem zou er van doordrongen zijn, indien begrepen werd, dat goede feesten van vitale beteekenis zijn voor mensch en gemeenschap.

Hoeveel krachten er sluimeren in den mensch, het wordt bewezen door het gehalte van sommige vertooningen door kinderen, jongeren of volwassen leeken.

Waar echter in dat opzicht de smeulende vlaswiek in den mensch gedoofd werd, daar wordt hij de innerlijk verdorde, die alles griipt zonder te begrijpen, omdat hij zielloos door het leven gaat.

INHOUD VAN AFLEVERING 4.

	Bladz.
De groei van den vrijen tijd, door N. C. Winkel	97
Freizeit und Leibesübungen von K. Gaulhofer	106
Een geslaagde poging tot tewerkstelling van jeugdige werkloozen, door J. A. Josephus Jitta	121
De beteekenis van sommige feesten voor kind, jongere, vol- wassene en gemeenschap, door Ida Heyermans	126

NUU GELUK GEBOREN

Deze bevoegende titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen
nuu gratis afgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemers-Reurslag,
het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot
het volwassenheid. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school.
De eerste hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste
deeltje 1 September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd;
het dagelijks werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Door verzamelingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl. f 200.—

NUUITGAVE - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)

door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f1.—

VOLKS *TB 3862* **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (tén jaar geldig) f30.—. van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Creatieve werkloosheid

door G. VAN VEEN.

I.

Werkloozen Hoevelen gebruiken het woord als onderwerp van dagelijksch gesprek. Hoe weinigen doorgronden, wat werkloosheid naar den geestelijken kant inhoudt. O, zeker, — het wordt uit den treuren betoogd door wie niet werkloos zijn, dat de positie van den werklooze de laatste decennia wel zeer is verbeterd.

Allereerst stoffelijk. Het is niet te ontkennen, dat vergeleken bij vroeger — ik herinner me nog de agrarische crisis der negentiger jaren in Friesland — de positie van den werklooze beter is geworden. Laat ons zeggen, dat ze bij lange na niet is, als wij haar zouden wenschen, dan nog hebben de ouden van dagen reden te verzuchten: „Was het in onzen tijd zóó geweest!”

En geestelijk is het lijden in zooverre minder geworden, dat de werklooze opgehouden heeft een paria te zijn. Het verband tusschen werkloosheid en conjunctuur, dat vorigen geslachten slechts schemerig voor oogen stond, is thans ieder duidelijk geworden. Daarmee heeft de groote onbarmhartige „men” opgehouden den werklooze het odium van luiheid en ongeschiktheid op te leggen en, voorzoover de armoede dreigt, van zorgeloosheid. Niemand onzer voelt zich boven den werklooze verheven, omdat, wat hem heeft getroffen, duizenden anderen kan treffen, als de omstandigheden ongunstig mochten worden, ook onszelf. Zelfs de bewering, dat bezit beveiligt tegen ondergang, is een ouderwetsche bewering geworden sedert staatsschulden worden geannuleerd, de munt zijn waarde kan verliezen, rentegevende papieren in snel tempo blijken te kunnen zakken. Leefden we een vijftien jaar geleden in een wereld, waar de nonveaux-riches het dagelijksch onderwerp van gesprek waren, thans kunnen we ons met een heel wat grooter aantal nonveaux-pauvres bezig houden en, als zoovelen van dezen zich aan de belangstelling weten te onttrekken, dan is het, omdat honderden met waren heldenmoed weigeren zich als arm te laten ontdekken. Wie kennissen heeft onder belastingambtenaren intusschen, weet hoeveel bergen in dalen zijn verkeerd, die een wanhopige poging doen het oude prestige te handhaven.

Het is niet meer de arbeider alleen, die lijdt, ook al lijdt hij het luidst. Ja, het schijnt mij zelfs een uiterst bedenkelijk symptoom van deze crisis (en deze fataliteit vloeit dan voort uit de tendenz van rationalisatie), dat zij haar slachtoffers zoekt onder de meest waardevolle elementen onzer maatschappij. De heele tendenz van economische efficiency drijft naar het uitsparen van kostbare werkkrachten en

hun vervanging door on- of mindergeschoolden, die goedkoop zijn. Menig bekwaam vakman wordt afgedankt, omdat de patroon in staat is zijn werk tot mechanische procédés te herleiden, die na geringe oefening door jonge ongeschoolden kunnen worden gedaan, welke nog niet een kwart van het loon verdienen.

Of ten slotte een maatschappij, welke op deze wijze haar bekwaamste krachten aan den kant zet, straks niet voor moeilijkheden zal komen te staan, als nieuwe omstandigheden een snelle aanpassing eischen — het ligt niet aan mij ter beoordeeling, al zegt mijn leekenverstand, dat hier in psychologischen zin een roofofbouw wordt gepleegd, welke zich te eeniger tijd wreken moet.

Maar, hoe het zij, werkloosheid is geen geesel meer voor den minderwaardige, wat zij vroeger heette — zij treft zonder aanzien des persoons ieder, die oogenblikkelijk gemist kan worden in een arbeidsproces, waarin alleen het oogenblik schijnt te gelden.

Bij alle ellende, die deze toestand meebrengt intusschen, spreken twee factoren, die de positie van den werklooze moreel zooveel sterker maken dan vroeger, duidelijk. Sedert het aantal non-valeurs onder de werkloozen verhoudingsgewijs zooveel geringer is geworden, heeft het publieke oordeel het begrip van schuld ten opzichte van den werklooze losgelaten. Hij is slachtoffer van maatschappelijke verhoudingen en als deze maatschappij gewend was de taal van het gevoel te spreken, wat helaas niet het geval is, dan zou ze eerder den werklooze met een woord van *excus* moeten naderen dan met een van *verwijt*.

En daarmee heeft de ondersteuning, welke hij ontvangt, tevens opgehouden een *aalmoes* te zijn; ze is tot een *recht* geworden ter (gedeeltelijke) compensatie van het groote onrecht, dat den werklooze wordt aangedaan in een bedeling, die hem geen arbeid weef te verschaffen.

En de tweede factor, die het moreel van den werklooze gunstig moet beïnvloeden, is, dat, naarmate de geestelijke kwaliteit onder de werkloozen stijgt, de mogelijkheid moet stijgen onder de werkloozen den moed er in te houden.

Ik spreek van mogelijkheid, want ik zou niet graag beweren, dat deze mogelijkheid een feitelijkheid is. Ik wil zelfs nog wel verder gaan en toegeven, dat de hoeveelheid psychisch leed bij de huidige werkloosheid oneindig veel grooter moet zijn, dan ooit het geval was. Bij groepen, die als vroeger het geval was, op de rand van het pauperisme leefden, kan het wegzinken in armoede en ellende nog met een zeker fatalistisch gevoel worden gedragen. Armoede was nu eenmaal

het lot van de mindere standen, als de economische wind ongunstig was. Tegenwoordig worden tal van menschen, die het jarenlang goed, zelfs zeer goed hebben gehad, tot een bestaansminimum neergedrukt. Dat moet deze groepen oneindig zwaarder treffen. Ook is het psychische leed voor hen, die het voorrecht hebben gekend, hun arbeidsdrift aan hooger gekwalificeerde arbeid uit te leven, voor hen, die dus min of meer scheppende arbeid hebben mogen verrichten, moeilijker te dragen dan voor hen, in wie geen scheppingsdrang leefde en wier initiatief in het productieproces geen kans werd gegeven.

Het is intusschen de vraag — een belangrijke sociaal-paedagogische vraag — of deze zee van leed, die over onze werkloozen is gekomen, een maatschappelijk nuttig effect kan hebben, of dat dit leed slechts kan strekken de chaos te vermeerderen.

Aan de chaos wordt gewerkt overal, waar jammerklacht en zinlooze agitatie het woord houden. Jammerklachten demoraliseeren de klagers en werken op den duur fnuikend op de sympathie der welgezinden. Elke agitatie, die geen redelijke wegen weet te wijzen, verlaagt den werklooze tot object van exploitatie. Want het mag waar zijn — en het is waar — dat het kapitalisme den mensch exploiteert, er zijn ook anti-kapitalistische vormen van exploitatie, die den mensch in den werklooze niet minder schenden.

Als ik dit schrijf, is het uit de behoefte uitdrukking te geven aan mijn overtuiging, dat hij, die meewerkt het gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen, het gevoel van initiatief en geestelijke productiviteit bij den werklooze overeind te houden, daarmede dezen den grootsten dienst bewijst, die denkbaar is. Praat hem ongelukkig en hij is rampzalig, praat hem zwak en hij is krachteloos — zeg hem, dat hij een redelijk en zedelijk wezen is en den strijd heeft te voeren in en tegen zichzelf, om niet weg te zinken en hij zal worstelen. Hij zal worstelen en anderen in dat worstelen kunnen bijstaan, omdat de werklooze van het jaar 1933 een hooger, sterker menscentype vertegenwoordigt dan die van het jaar 1890.

In mij is levendig een gedachte, die Kunkel verleden jaar uitsprak. Men bedenke daarbij, dat Kunkel toen nog sociaal-democraat was. „Ik geloof niet meer“, aldus Kunkel — „en de werkelijkheid is voor mij in Duitschland een harde leermeesteres geweest —“, dat de vooruitgang het moet hebben van het proletariaat in eigenlijken zin. Hoezeer ik ook begrijp en billijk, dat deze groep van armere existenties voor haar bestaan strijdt, ik heb toch geen vruchtbare ideeën voor maatschappelijke hervormingen uit deze kringen zien opkomen. Ik neig veeleer tot het inzicht, dat de duizenden, die onder een gunstige

maatschappelijke conjunctuur hebben geleefd, maar die bij de ongunst der tijden worden neergestooten in bestaansonzekerheid en ontbering, dat van dezen in dagen van crisis de stoot omhoog zal uitgaan. Want hij, wiens geest een mogelijkheid als werkelijkheid kan voelen, zal slechts ware kracht ontwikkelen.

En het is bij name een geweldige schare van intellectueelen, die wat heden land van belofte is geworden, hebben gekend, die niet zullen rusten voor het is herwonnen en met nieuwe middelen en methoden tot veilig bezit gemaakt. Van dezen, die nooit gedroomd hadden, slachtoffer van een katastrofalen toestand te kunnen worden, zal de oplossing van de nieuwe problemen moeten worden verwacht."

Ik wil graag erkennen, dat deze kijk op de situatie voor mij nieuw was. Maar ik geloof — nu nog meer dan toen — dat hij juist is. Maar dan houdt deze kijk een maanwoord in aan alle werkloozen en speciaal aan de intellectuele en scheppende krachten onder hen. Laten zij niet versagen — laten zij bij elkaar er den moed in houden niet alleen, maar **laten** zij geestelijk arbeiden, opdat nieuwe mogelijkheden opengaan, die door doffen van geest niet kunnen worden ontdekt en gezien en laten zij allen naar zich toehalen onder de werkenden, die de vuren der hoop brandende weten te houden. Het succes van Hitler ligt grootendeels in het feit, dat hij die vuren van hoop en vertrouwen in de massa heeft weten te ontsteken, die anderen hadden laten uitgaan.

* * *

Hoe ik tot deze ontboezeming ben gekomen? Ik sprak kort geleden voor een jonge groep van werkloozen. Voordat ik naar de zaal ging, zat ik een poos te praten met den leider van het ontwikkelingswerk. Het leven — zoo zeide hij — was zoo troosteloos voor deze jonge mensen, zoo geheel zonder uitzicht. Er waren dan ook zoovelen, die geheel in mekaar waren gezakt. Wat is een leven zonder doel, wat wordt er van een mensch, die geen deel meer neemt aan het arbeidsproces? Het leven is voor den werklooze zinloos geworden. Welke mensch kan een leven verdragen zonder zin? Is het niet de kroon van ons mensch-zijn, dat wij het zinvolle noodig hebben, om psychisch gezond te blijven?

Hij deed me een verhaal van trieste misère. Het is ook inderdaad erg. Woorden schieten te kort en men heeft een gevoel van schaamte bijna als men in het gelukkig bezit van een arbeidstaak en roepingsbesef bij deze gestranden binnenstapt...

Toch, zei hij, toch is het wonderlijk. Er zijn er een aantal onder

deze jonge mensen, die niet te knakken zijn. Ze zijn als levende krachtscentra in den kring, immer actief, altijd belangstellend en, als het eene niet meer gaat, pakken ze onverdroten wat nieuws aan. Het is, of een gezond instinct ze zegt, dat in activiteit en initiatief hun geestelijk behoud ligt. Discretie verbiedt mij een inderdaad treffend geval van dezen aard te beschrijven, zooals het mij verteld werd. De jonge man, wien het geldt, zou er waarschijnlijk niet gelukkig mee zijn en er niet op gesteld zijn, zijn makkers als een voorbeeld te worden voorgehouden.

Probeer — aldus mijn gastheer — vooral deze sijne, energieke jonge kerels een hart onder de riem te steken. Zij hebben het zoo noodig en wat je aan hen gedaan hebt, dat heb je aan de heele groep gedaan.

Het doet er niet toe, wat ik gezegd heb. Hoofdzak is, dat met dezen wensch van den leider een gedachte werd uitgesproken, die maar te weinig uitdrukking vindt. Wij zijn in sterke mate slachtoffers van een levensbeschouwing, die de menselijke ziel ziet als product van omstandigheden. De ziel is het organisatiepunt, waarin inwendige fysische en psychische prikkels samenkomen, waarin tevens milieu-indrukken worden opgevangen en met de eerste verwerkt tot een eenheidsbeleving, die we ikbewustzijn noemen. Dat ikbewustzijn is alzoo *product* van innerlijke en uiterlijke factoren, . . . Wij *worden* door deze geleefd. Om het in moderne stijl te zeggen: De mensch is het slagveld, waarop de talrijke tendenties van zijn driftleven elkaar partij geven en de overwinning hangt af . . .

Ja, waarvan? Is in deze visie niet een potentie vergeten? Is de ziel niet soms *schepper* van omstandigheden, grijpt zij soms niet scheppend in op innerlijke en uiterlijke omstandigheden? En is het niet de koningsmensch, die tot het laatst toe het stuur omklemd houdt, orders geeft, op de brug blijft? Heeft het slagveld, waarvan ik zooveel sprak, alleen maar drift . . . heeft het ook de *generaal* niet? En is het niet de onwijsheid van de moderne levensbeschouwing, dat het de veldheerstalenten in den mensch verwaarloosde?

Weer zie ik die jongelui voor me. Er waren vele gebluschte oogen onder, al weet ik, dat ook bij hen het vuur weer onder de asch kan gaan glimmen, maar er waren gelukkig ook anderen, die den strijd bleven strijden tegen de neerdrukkende krachten in hen zelf en buiten hen.

Doen wij genoeg, om deze krachten den strijd mogelijk te maken en die te verlichten? Doen wij niet beter onze litanieën voor ons te houden, die ze nu langzamerhand wel kennen en zooveel mogelijk naast hen te gaan staan, zoodat ze moed putten uit onze nog niet

beproefde kracht, ook, doordat ze merken, dat *hun* problemen *onze* problemen zijn?

En doen zij van hun kant niet wijs zooveel van ons naar zich toe te halen als ze kunnen gebruiken bij het uitdenken en uitwerken van arbeidsprojecten?

Jaren geleden las ik eens een Engelsch werk, waarin over de jeugdmisdaad in Londen werd gehandeld. De schrijver toonde met de cijfers aan, dat de frequentie van de jeugdmisdaad op en neer gaat met de welvaart der bevolkingsgroepen. Zoo nauw was de relatie, dat men een kaartje kon teekenen van Londen en het kleuren naar de frequentie van de jeugdcriminaliteit in verschillende districten en daarnaast voor de verschillende districten een inkomengemiddelde vaststellen. Als men dan van boven naar beneden rekende met de misdaadfrequentie en van beneden naar boven met de inkomengemiddelden en achtereenvolgens met dezelfde tinten de districten kleurde, dan zou men hetzelfde gekleurde kaartje van Londen krijgen.

Wel een bewijs, dat het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt, niet waar? Pardon, deze conclusie is onjuist. Men zou haar slechts mogen trekken, als *alle* jeugdigen in „poorer London” ontspoorde en alle beter gesitueerden braaf waren. Maar noch het een noch het ander is het geval, aangezien de mensch nog meer is dan *product* van omstandigheden.

Een mensch heeft ook nog consistentie, kan zich handhaven. En in dit feit, dat de besten onder ons hun innerlijke bestemming volgen durven tegen alle ongunstige omstandigheden in (vaak, dank zij zulke omstandigheden, die in hen sterke innerlijke spanningen oproepen), ligt de voorwaarde voor regeneratie eener zieke maatschappij. Want de demoralisatie moge in „poorer London” grooter afmetingen aannemen dan ergens anders, wanneer straks aan de saneering kan worden begonnen, *dan zijn het de gaaf gebleven elementen, bij wie moet worden aangeknoopt voor een algemeene opheffing, dan vormen zij de levende kernen van waaruit het regeneratieproces zich doorzet.*

Elke bedoeling is mij verre de werkloozen qua talis te vergelijken met de ontspoorde Londensche jeugd. Het gaat hier om het *regeneratieprincipe*. Al zou ik desnoods moeten toegeven, dat het zinloos bestaan van de werkloozen 95 % hunner doemt tot innerlijke verlamming, dan zal ik blijven volhouden, dat 5 % hunner de innerlijke bestemming in zich draagt over alle neerdrukkende tendenzen heen de gist te zijn, waaruit zich het leven kan herstellen. Meer nog, dat de sterksten onder hen het vermogen hebben de 95 % tot 25 % te reduceeren en dat deze 25 % moedigen dan weer het vermogen hebben iets meer licht te brengen in het lot der overigen.

Wij niet-werkloozen meenen het zoo best en we vinden onszelf al zeer verdienstelijk, wanneer wij aan het algemeene klaaggeschrei eenige nieuwe zuchten en kreten hebben toegevoegd. Ik las dezer dagen een stuk in een onderwijzersblad, waarin deze zuchten vermengd waren met litaniën over lekke schoenen en gerafelde pantalons. Niet, dat de schrijver ze draagt, maar hij heeft het gevoel, dat hij ze meedraagt, als hij ze voor het raam te kijk zet en de voorbijgangers onder de indruk brengt van zijn „sociaal gevoel”. Maar hij is niet sociaal, want deze sentimentaliteit, die de slachtoffers slechts nog dieper in de put kan helpen, gaat dan gepaard met een opwekking aan de jongeren niet meer over de problemen van het vak te denken. Het geeft toch allemaal niks. Reëel zijn slechts de lekke schoenen en de gerafelde broek.

Dit soort anti-sociale sentimentaliteit moet, meen ik, scherp worden afgewezen. Afgewezen, omdat daarmee en de slachtoffers en de maatschappij nog maar dieper in de put worden geholpen en alle regeneratiekrachten worden lam gelegd. Die sentimentaliteit vloeit voort uit een psychisch pauperisme bij degenen, die voorloopig nog geen krimp hebben en ondanks alle (betreurenswaardige) kortingen nog immer bevoorrecht zijn boven negen tiende deel der bevolking, ook al zullen ze 't nimmer toegeven, omdat het martelaarschap nu eenmaal een levenshouding bij ze is geworden.

Laten we nog een ding vaststellen. Er is momenteel gebrek aan arbeidsobjecten. De rationalisatie heeft in de materiele productie duizenden overbodig gemaakt. In de toekomst zal dit proces zich doorzetten en alleen door een steeds sterkere inkorting van den arbeidsdag kunnen worden gecompenseerd.

Het lijkt dus wel, alsof wij op weg zijn naar een maatschappij, die steeds minder van onze menschenlijke arbeidskracht zal vragen, omdat de machine onze taak overneemt.

Intusschen is het de noodlottige eenzijdigheid, waarmee wij onze aandacht op de materiele productie en productieverhoudingen zijn blijven richten, die gemaakt heeft, dat wij vergeten hebben, dat een nieuw arbeidsveld is bezig open te gaan, een veld, dat geen arbeidsgrenzen kent, noch ooit zal kennen.

Dat arbeidsveld is de vorming en opvoeding van de massa in den ruimsten zin van 't woord. Een massa, die psychisch niet te structureren zou zijn, die chaotisch zou blijven als de huidige massa is, kan geen geordend productieproces dragen. Er moet komen een algeheele mobilisatie van leidende krachten, die naast het materiele een ander arbeidsproces gaat organiseren, waarin ieders hand meewerkt, ieders

hoofd meedenkt en ieders hart meevoelt met wat als gemeenschaps-taak ieder voor oogen staat. Ik heb de eerste sporen gezien in Twente, waar rappe handen van werkloozen op gemeentegrond een clubhuis bouwden (in Glanerbrug), waar andere werkloozen een openlucht-theater bouwden, waarvan ze de speeltroep zelf gaan organiseren (Lonneker), waar werkloozen een kinderbad graven ten dienste van een school in de buurt (Lonneker), waar door werkloozen de meubelen van een Frbbschool worden gemaakt (Lonneker). Bij al dit werk heb ik blijde gezichten gezien en ik had het gevoel, dat hier meer was gedaan dan gegraven en getimmerd aan tijdelijke werkobjecten, dat hier gebouwd werd aan een nieuwen tijdgeest. Wij hebben een groote schuld aan de werkloozen, maar wij werkenden zijn ook maar enge beperkte mensen. Wij geven hun uit eigen beweging niet wat wij kunnen, noch materieel, noch geestelijk. Wij zouden wel *willen*, wij zouden, als wij wilden, zeker veel en veel meer *kunnen*, waardoor het leven van onze werkloozen lichter zou worden en.... (dat is de hoofdzaak) zinvol.

Maar de beste elementen onder hen moeten zelf de hand aan de ploeg slaan. Zij hebben de tijd en zij hebben er belang bij. Productieve geesten moeten werkobjecten bedenken, gericht op gemeenschapsbelang en opvoeding tot gemeenschapszin. En zij mogen ons niet met rust laten. Zij moeten ons de vraag in het geweten branden: „Wat hebt gij voor de werkloozen gedaan? Hebt gij uw broederplicht aan de werkloozen vervuld?”

Nogmaals — men wachtte niet op ons initiatief. Men moet het niet hebben van philanthropen. Werkloozen moeten uit zichzelf kracht ontwikkelen, beseffen, dat van hen zelf de stoot moet uitgaan, die de gemeenschap moet heffen op hooger plan. Kunkel heeft het goed gezien.

En als dan een groote Bond van Werkloozen van alle gezindten onder goede, constructieve leiding plannen opzet en menschen met verantwoordelijkheid in zijn werk betreft, dan zal het goed gaan.

Van kankeren en jeremieeren is niets te verwachten. De werklooze zij op zijn hoede voor de anti-sociale jammeraars en de machteloze kankeraars. Deze zijn zijn ergste vijanden. Mogen onze werkloozen alle scheppende krachten onder hen gaan mobiliseeren met de wetenschap, dat de mensch tot heerschappij over de omstandigheden geroepen is.

Ik eindig met een vraag: Waar zijn de werklooze ingenieurs, advocaten, leeraren, onderwijzers, vakarbeiders, die een organisatie in mekaar timmeren, die in staat is in constructieve gezindheid tot hun lotgenooten van alle rangen en standen te gaan en hun arbeidsplannen

voor te leggen, die het leven der werkloozen inhoud kunnen geven door het scheppen van werkobjecten ten bate van de gemeenschap en die voor dit nationale doel de beurzen van alle welgezinde, niet werklooze Nederlanders weten te openen?

Dat zij in Kunkel's naam naar voren komen en ons tot luisteren en... medewerking dwingen met de middelen, die het roepingsbesef ter beschikking stelt van iederen mensch van sterke en goede wil. Laat het een groot en geniaal plan zijn van opbouw, dat de volksopleiding in algemeenen zin ten goede komt, opdat zij van ons de gemeenschapsmenschen maken, die we nog zoo weinig zijn.

In een slotartikel wil ik nog iets concreter zijn.

Het vraagstuk van den vrijen tijd en de school

door A. H. v. d. HOEVE.

Het vraagstuk van den vrijen tijd is al oud. Hoe oud zouden wij niet kunnen zeggen. In geen geval verliest het zich in het grijs verleden. Tenminste niet als probleem, zooals onze tijd dit kent. Het „onze” is waarschijnlijk niet ouder dan ongeveer 1890. En toen bestond het nog slechts in theorie. De vraag, hoe het praktisch op te lossen, was nog geenszins urgent. Hoe kon het ook anders? De werktijden varieerden nog tusschen de 13 en de 16 uren. Als er toentertijd van een vrije-tijd-quaestie sprake zou zijn geweest, dan ware het uiteraard niet de vraag geweest, hoe zal de arbeider zijn vrijen tijd besteden, maar hoe komt hij aan eenigen vrijen tijd. En het is eerst in 1890 ongeveer, dat hierover met eenigen ernst wordt... gedacht, terwijl dan terzelfder tijd het vraagstuk, dat ons in dit artikel zal bezighouden, min of meer losjes wordt opgeworpen.

J. H. Schaper vertelt in het eerste deel der „Herinneringen” hieromtrent eenige bijzonderheden. Het was dan in het jaar 1890, zoo schrijft hij, dat de groote enquête werd gehouden naar den toestand der arbeidende klasse. „Als secretaris der afdeling Groningen van den Sociaal-democratischen Bond had ik een overwegend aandeel in de samenstelling van dit rapport” Maar bij een schriftelijk rapport bleef het niet. „Op 19 Februari 1891 werd ik nader mondeling gehoord. Voorzitter was de latere minister Mr. J. D. Veegens; de heeren Van Alphen, Reeling Brouwer en Van Swinderen waren bijzitters.”

Nadat in dit vraaggesprek het een en ander over den toestand, waarin de arbeiders toentertijd verkeerden en hun werktijden was

gesproken en de wenschelijkheid van een inkorting b.v. tot 10 uur van deze was geuit, wordt onmiddellijk de quaestie opgeworpen: maar als de arbeiders maar tien uur worden opgeroepen naar werkplaats of fabriek, wat moeten zij tijdens de andere daguren uitvoeren? Zullen zij dan niet met hun ziel onder hun arm loopen en tot allerlei verkeersd vervalten? Immers ledigheid is des duivels oorkussen. Nu zijn wij geneigd te lachen in verband met dien „slechts 10-urigen arbeidsdag“ over deze vrees en deze bezorgdheid, maar het is geenszins uitgesloten, dat binnen afzienbaren tijd de toestanden zoodanig zullen zijn, dat een dergelijke vrees als in 1890 tot uiting kwam, geenszins ongegrond zal blijken en dat ernstige bezorgdheid voor de geestelijke volksgezondheid in geenen deele misplaatst zal zijn.

Maar nu de vragen en antwoorden:

Vraag 794: De heer Reeling Brouwer: „Zoudt gij niet meenen, dat die lange vrije tijd aanleiding zou geven tot onregelmatigheden of verkeerde zaken? Ik geloof, dat wanneer de werktijd maar acht uur was, men tot toestanden zou komen, die voor de werklieden niet best zijn.

Antwoord: Gij bedoelt zeker, dat de arbeiders op plaatsen zouden komen, waar zij niet behooren, omdat zij te veel tijd hadden. Dit zou *misschien* in den eersten tijd gebeuren, maar verscheidene arbeiders loopen wel den geheelen winter ledig. Bij regenachtig weer, des zomers, dan hebben de metselaars soms dagen lang geen werk. Waar blijven die menschen dan? Zij komen bijvoorbeeld bijeen en spelen een kaartje voor een kleinigheid. De jongere werklieden zouden er al licht toe komen om zich wat te ontwikkelen, waar zij nu geen tijd voor hebben,

Vraag 795. Wordt er nog al veel gelezen? Is er ruim gelegenheid om gebruik te maken van de bibliotheken?

A. Ja. Men heeft hier bijv. de bibliotheek van het Nut. Doch de meeste menschen lezen dan alleen maar romans en novellen, dat is altijd beter dan niets, maar tot ontwikkeling doet het weinig onder hen; voor wie aan het vereenigingsleven deelnemen, begint het te beteren. Zij, die dit niet doen, lezen weinig, of het moesten rooverromans zijn, waarin men elkaar vermoordt of iets dergelijks.

Uit dit gesprek blijkt, dat het vraagstuk hier opgeworpen, nog niet bij deze enquête tot oplossing is gebracht, wat ook niet was te verwachten. Ten eerste was deze nog niet urgent, want de arbeiders waren meer om dan met vrijen tijd verlegen, zooals wij reeds aanstipten, ten tweede: de oplossing is zeer moeilijk. Zóó moeilijk, dat

er nog geen sprake is van een ook maar eenigszins bevredigende beantwoording van de vraag, hoewel het vraagstuk oneindig meer urgent is dan in de negentiger jaren van de vorige eeuw, ... en binnen afzienbaren tijd zeer zeker nog veel urgenter zal worden.

Sinds 1890 toch is er zeer veel veranderd. Het arbeidsproces is oneindig versneld en de machine neemt een steeds grootere plaats in, waarmee gepaard gaat een voortdurend meer verdringen van de levende arbeidskracht.

De geweldigste natuurkrachten heeft de menschheid in haren dienst weten te stellen en deze dienen haar als goedmoedige reuzen. Zij mogen een enkele keer eens balsturig zijn, uit den band springen en dan een katastrofe veroorzaken, maar in het algemeen dragen zij het gareel geduldig en werken als „paarden“, ja, als millioenen en nog eens millioenen paarden. In de Duitsche bedrijven werkten in 1929 11.4 miljoen paardekrachten meer dan in 1907.

Hier staat echter iets tegenover. Gelukkig, want anders ware misschien geen enkele arbeider om zoo te zeggen meer noodig om het productieproces aan den gang te houden, welke gedachte mij een paar jaar geleden plotseling overviel bij een bezoek aan 't groote krachtstation aan de Trolhättan watervallen in Zuid-Zweden, waar ik temidden van een groot aantal reusachtige en als reuzen werkende turbines, slechts één levende werkkraft zag — en deze zat temidden van deze ontzaglijke machines, die altijd maar doorwerken ... aan een tafeltje staten in te vullen!

Er is wat gewijzigd. Met en wellicht door het toenemen van het productievermogen, dank zij de steeds meer vervolmaakte techniek, zijn ook de behoeften der menschheid enorm toegenomen. Maar hoe deze ook gegroeid zijn met de snelheid van groei van den wonderboom van wijlen Jona, den profeet, (wij denken slechts aan de grammofoon, de radio, de auto), de mogelijkheid ze te bevredigen houdt met deze méér dan gelijken tred. Als over eenigen tijd de menschheid nog twee- of driemaal meer behoeften zou hebben, te verwachten is dit niet, want door den chaos waarin de wereld verkeert, moet ieder zich althans voorloopig beperken, „de wal keert op 't oogenblik het schip“, maar als de groei tòch doorging, van de behoeften wel te verstaan, wij zijn er van overtuigd: het aanbod zou evenredig zijn aan de vermeerderde vraag. De productie-mogelijkheden grenzen aan het wonderbaarlijke. De moderne mensch kan wat het produceeren van goederen betreft, wat hij wil. En niemand zal durven beweren, dat wij aan 't einde der mogelijkheden zijn. Een dertigtal jaren ge-

leden schreef iemand eens: de uitvindingen en de ontdekkingen volgen elkander op als de bliksemstralen op een zwoelen zomeravond, het onweer is nog steeds niet van de lucht, woedt nog met onverminderde kracht. Het zou dwaasheid zijn ook maar een poging te doen alles wat aan ontdekkingen zich heeft aangemeld op te sommen. Nog dwazer zich aan voorspellingen te dezen opzichte te wagen. Bij de eerste zouden wij wel zeer onvolledig blijven; over de tweede zou een volgend geslacht zich stellig vroolijk maken over onze wel zeer troebele „helderziendheid”.

De mechanisatie gaat steeds verder en daar is geen macht ter wereld die haren gang kan stuiten. Wij mogen nog zoo jammeren, dat de arbeider steeds meer een quantité negligeable wordt in het arbeidsproces, het zij zoo de tijd, dat de levende arbeidskracht de eerste en tweede en derde was in 't productie-proces „komt niemaal wieder”.

Tengevolge van dit alles is een groot deel van de arbeiders overbodig geworden. Bij miljoenen loopen ze werkloos rond in alle deelen van de wereld. Het is tot een crisis gekomen, zooals wij er nog nooit een hebben gekend. In dubbelen zin. Niet alleen wat haar omvang betreft, maar ook wat haar karakter aangaat. Want er is niet een tekort aan goederen. De gemeenschap is zoo rijk, dat zij in staat blijkt alle werklozen in het leven te houden, en zij zou op nog royalere wijze dezen allen van het noodige kunnen voorzien als de distributie der goederen niet aan zoo ernstige storingen leed. Immers, terwijl hier nog van allerlei gebruikt zou kunnen worden, worden elders producten vernietigd, omdat er op de wereldmarkt geen prijs voor te maken is.

Er is niet te weinig. Er zou wellicht nog een teveel blijken, als elkeen van 't noodige was voorzien. En mocht dit niet 't geval zijn, 't kost de produceerende wereld geen handomdraaien om het tekort aan te vullen. En dit terwijl miljoenen geen emplooi meer hebben, geen rol in 't productieproces meer behoeven te vervullen.

Ieder gevoelt het ontzettende van dit probleem. Hoe 't op te lossen? Tot oudere productievormen terugkeeren? Geen motorploegen meer gebruiken, maar 't land met de spade bewerken en nog eenige van zulke dingen? Of zooals de Telegraaf spottend in 't avondblad van 30 December j.l. voorsloeg: machines uitvinden, die het werk doen van 1 man, maar wier bediening een man of 6 vordert? Dwaasheid is het terug te blikken en te verlangen. Maar zoo blijven kan het ook niet.

Verlang van mij niet en verwacht zeker van mij niet, ook maar

de meest schuchtere poging over dit probleem en zijn oplossing ook maar eenige wijsheid te debiteeren. Ik bezit in dezen geenerlei wijsheid. Alleen dit: er moet een oplossing mogelijk zijn en zij moet worden gevonden. Het moet. Want werkeloosheid is erger nog dan de ergste middeleeuwsche epidemie. Zij brengt ook den dood als deze aan duizenden, maar een nog veel ergere dan den lichamelijke, den geestelijken dood. De gedachte overbodig te zijn, is wel zeer zwaar te dragen. De mensch kan niet werkloos zijn. Hij moet een taak hebben. Hij moet een uitweg hebben voor zijn energie. Aan zijn arbeidsbehoefte moet hij bevrediging kunnen schenken. Want arbeid is het levensdoel, dat den adel van een mensch bepaalt. Dit is ten minste een feit voor den Westerling, in elk geval den modernen Westerling. In een Indische schets van Augusta de Wit wordt een Indisch meisje geteekend, die in een zalig stilzitten en voor zich uit turen en droomen haar zaligheid vindt en bij wie een Europeesche jongeman velerlei pogingen aanwendt smaak in lezen en studeeren bij te brengen. Hij tracht haar passiviteit in activiteit om te zetten. En wat klaagt ze dan? Die menschen uit Europa willen ook altijd wat doen!

Hiermee willen wij te verstaan geven, dat 't probleem, waar wij mee bezig zijn, bepaaldelijk een modern-Westersch vraagstuk is. Maar ter zake. Wij weten nu hoe de toestand is. De productie kan zooals in dezen crisistijd blijkt met een beperkt aantal menschen in gang worden gehouden en in de naaste toekomst misschien met nog een kleiner aantal, daar de ingenieurs wel voort zullen blijven gaan met hun pogingen de industrie te perfectionneeren door mechanisatie.

Nu zie ik twee mogelijkheden uit de impasse te geraken. Er ontstaat langzamerhand een menschen-type, in wien 't verlangen naar arbeid is uitgedoofd. Er groeit een massa op die eenvoudig vegeteert en door de betrekkelijk weinigen, die voor 't productieproces noodig zijn, wordt gevoed en gekleed, of en aan dat „of" geloof ik, omdat het wegzinken van groote massa's in de passiviteit mij iets verschrikkelijks lijkt, in elk geval iets mensch-onwaardigs, of er wordt een ordening getroffen, waarbij het mogelijk is allen bij 't arbeidsproces te betrekken. Natuurlijk ieder slechts voor eenige uren per dag, b.v. 3 uur of 15 uur per week, zooals door sommigen wordt voorspeld, dat het alom zoo zal zijn voor het einde dezer eeuw. Dat moge weinig zijn, maar het zou een gezegende toestand wezen vergeleken bij den tegenwoordige. Een mensch zonder taak, al is het maar een eenvoudige, beperkte, korte, is geestelijk verloren. Ieder beseft, dat 't zoo zal gaan, althans moet gaan. De eenige moeilijkheid is de

overgangstijd: hoe allen weer in te schakelen in 't arbeidsproces, in het bijzonder in verband met het bepalen van het arbeidsloon en de internationale concurrentie, maar dit kan gevonden worden, om de eenvoudige reden, dat er nu ook genoeg is voor allen, althans genoeg te maken is met eenige nog meerdere krachtsinspanning der machines en nog intensievere bebouwing der gronden.

Dit probleem en zijn oplossing endosseeren wij in vol vertrouwen aan de economen. Voor ons is er het andere probleem, dat van niet geringere beteekenis is: het probleem van den vrijen tijd, dat dan niet het abnormale karakter meer zal dragen van heden in dezen crisistijd. Immers dan zal niemands leven meer doelloos zijn, d.i. zonder arbeid, zonder welken de Westerling niet kan bestaan. In 't paradijs-verhaal heeft het gebod, dat de mensch voortaan in 't zweeft zijns aanschijns zijn brood zal moeten eten, een vloek. Onder ons is het tot wijsheid geworden, dat arbeid adelt en is 't feit vastgesteld, dat ledigheid des duivels oorkussen is.

Ziehier het probleem dat wij willen bespreken. Ieder heeft een taak, maar eene, die hem slechts weinige uren per dag opvoert. Het ligt toch niet in ons bedoelen het werklozen-vraagstuk van heden te bespreken; hoe den arbeider te redden uit de demoralisatie-dreiging van het niets-doen, van het overbodig zijn. Ten eerste is de oplossing van deze vraag schier onmogelijk, „hoe vullen wij een volgestrekte ledigheid?“, maar wij hebben ons geplaatst op het wel optimistische, maar geenszins fantastische standpunt, dat deze crisis voorbij zal gaan, en dat dan de toestand permanent zal zijn, dien wij boven schetsten.

Hoe zal 't dan gaan met den arbeider en zijn vrijen tijd. Dit te bespreken heb ik ook gemeend dat mijn opdracht eigenlijk is.

Als de ordenende krachten den huidige economischen chaos zullen hebben overwonnen, zal er veel gewonnen zijn voor den arbeider, zooals wij reeds opmerkten. Deze victorie zal beteekenen een zekere regeneratie van millioenen. Maar drie of vijf uur per dag slechts werken is niet genoeg om den mensch afdoende voor toch weer dreigende degeneratie te behoeden. En ook, een mensch kan bij arbeid alleen niet leven. In geen geval bij den althans voor de massa vrijwel zuiver mechanischen arbeid in 't huidige productie-proces. In dezen arbeid ligt te weinig opwekkends; bijna niets, dat voedsel is voor den geest, dat het leven vullen kan met geestelijken inhoud. En zie, zonder dezen

is 't leven wel te leven natuurlijk, duizenden doen het zonder geestelijke vulling, maar hoe? In geen geval kunnen en mogen wij vrede hebben met een zoodanig bestaan van massa's. Wij hebben te waken voor de geestelijke volksgezondheid.

Uit dit alles blijkt, dat het probleem, bepaaldelijk voor de nu nog werkende, ongeschoolde arbeiders, en welk percentage vormen deze niet van het arbeidsleger, ook heden reeds een groot probleem is. En de ongeschoolden zullen wel altijd in 't middelpunt moeten staan van onze zorgende aandacht. Immers, voor een goed ontwikkeld, geschoold arbeider, een die zijn vak verstaat en liefheeft, staat de zaak anders. Die heeft stimulans genoeg in zich zelf zich bezig te houden, zijn kennis te vermeerderen, zich in zijn praktijk te vervolmaken. Wie in zich zelf belangstelling heeft, behoeft geen hulp.

't Gaat voor alles om hen, die „dommen” arbeid hebben te verrichten en deze vormen te zamen een groote massa en waarschijnlijk zal deze massa relatief nog grooter zijn in de toekomst.

Wat moeten dezen doen in hun vrijen tijd: in de 10 à 11 uur, dat de arbeid en de slaap hen niet opeischt in een wellicht zeer spoedige toekomst. In de bekende film „A nous la liberté”, gewijd aan de mechanisatie van den arbeid, wordt ons probleem ook behandeld en opgelost. De arbeiders en arbeidsters vullen den vrijen tijd met visschen en steppen en in stille onbewustheid genieten van de waarneming der oncindige ruimte boven zich. Ziehier een oplossing der dwaasheid. Het vrije leven dezer film-arbeiders deed mij denken aan de menschheid vóór den zondvloed, toen feesten en dansen het leven vulden. Een van de bekende platen van Doré, waar wij als kinderen schier dagelijks van genoten, geeft dit leven in beeld. Het was kort voor den ondergang der toenmalige wereld. Welnu, deze film-oplossing zou ook tot den ondergang voeren.

Eene werkelijke oplossing moet de middelen aangeven, om tot werkelijke levensvulling te komen en zij mag niet „geistlos” zijn, en een tweede voorwaarde, die noodzakelijk moet zijn vervuld: zij mag niet van buitenaf in den mensch ingedragen worden. De mensch mag ze niet passief ontvangen, hij moet zijn levensrijkdom actief veroveren.

Deswege is het bezighouden van den arbeider in zijn vrijen tijd principieel onjuist. In dit licht bezien is het bioscoopbezoek en het luisteren naar de radio uit den boeze. Wel te verstaan: in dit licht bezien. Want dat film en radio geen waarde zouden hebben, zou ik niet durven beweren. Als ik moe ben en niet over de noodige energie meer beschik iets nieuws te ondernemen, acht ik wat luisteren naar de radio en wat verstrooiing zoeken in het bioscoop-theater geenszins

uit den booze. Velen die 't druk hebben, is het zich verlustigen in wat luisteren en zien, meermalen een verkwikking. Het is een kostelijke afwisseling in de reeks van actieve handelingen, die 't leven ons oplegt, omdat het wezen van zoodanig genieten voor een belangrijk deel passiviteit is. De klanken en beelden laat men aan zich voorbij-trekken.

Iets anders is als men deze dingen zoekt om de leegheid des levens te vullen. Dit is vergeefsche moeite. Ledigheid laat zich niet passief vullen. Ledigheid moet men zelf vullen. Ook is 't zelfs voor de doode, leege zielen geen ontspanning, want ontspanning geeft voor dezen alleen de inspanning. „Wat de massa in de bioscoop zoekt is geen kunst, want echte kunst eischt inspanning en juist de inspanningslooze sensatie, de passiviteit is het, die de groote menigte naar de bioscoop drijft.“ Het is 't emotioneele, niet de begeerte zich wat waardevols toe te eigenen, dat trekt.

Om kort te gaan: in deze richting moeten wij de oplossing van het probleem van den vrijen tijd niet zoeken.

Het gaat om de vraag, hoe wij den arbeider zullen activeeren, zoodat hij van binnen uit gedreven, iets zoekt en vindt en doet. Want te vinden is er altijd iets. Ook op dit levensterrein geldt het woord van het Evangelie: Wie zoekt, zal vinden.

Nu is gelukkig bij velen wel de noodige activiteit voorhanden, zoodat er geen reden is tot een vrees, zooals deze spreekt uit de vragen van den heer Brouwer in 1891 tot den heer Schaper gericht, dat alle arbeiders de gevaren der ledigheid zullen loopen. Er is sinds deze negentiger jaren veel veranderd in de mentaliteit der arbeidende klasse. De arbeidersbeweging heeft haar ontegenzeggelijk op hooger peil gebracht en de jeugdbewegingen van allerlei aard en kleur hebben ook 't hare er toe bijgedragen en dragen er nog steeds 't hare toe bij, de jeugd te activeeren, d.i. de geestelijke mogelijkheden in actie, in beweging te brengen. Maar dit betreft toch slechts altijd nog een minderheid. De meerderheid, hoewel zij natuurlijk eenigszins mee opgetrokken is, moet toch nog „bewerkt“ worden om in werking te komen. Wij bedoelen dit niet in politieken zin, dit om misverstand te voorkomen, maar in algemeenen zin, in den zin van iets willen doen, door inne lijken drang gedreven. En 't is juist deze meerderheid, waarover het gaat in het probleem van den vrijen tijd.

De groote moeilijkheid is aanknoopingspunten te vinden, of juister de gevoelige plaatsen, waar de „innerlijke“ motor aangezet kan worden. En ten tweede is daar de vraag: zijn er bezigheden, lief-

hebberijen, die buiten het vak of beroep, den dagelijkschen, dikwijls eentonigen, wjl mechanischen arbeid om, den geest kunnen vullen?

Er zijn velen, die aan de mogelijkheid van activeeren van den massamensch twijfelen. Zij meenen, dat de geestelijke mogelijkheden bij velen zoo weinige zijn en zoo poover in wezen, dat alle pogen in dezen iets te bereiken vruchteloos moet blijven. Dit zijn de pessimisten. Dezen geloof schenken is gevaarlijk. Want er is geen oordeel zoo bevooroordeeld als het pessimistische, opgebouwd als 't gewoonlijk is uit allerlei gegevens, die met de werkelijkheid maar weinig verband houden, maar uit allerlei emoties, samenhangend met staats-gevoelens of gevoelens van teleurstelling, ontstaan. Daarom heeten zulke oordeelen dan ook vóór-oordeelen, omdat zij zich reeds vormden, vóór 't oordeel, 't denken over de werkelijkheid, zich met 't probleem ging bemoeien.

Maar dit terzijde. Ik ben geen pessimist. Ik ben ook geen optimist. Ik zeg dit nadrukkelijk om mij zelf te vrijwaren voor een kritiek op mijn oordeelen van ongeveer denzelfden aard als boven gegeven op den pessimist. Ook liefde kan blind maken.

Ik ben realist, een nuchter werkelijkheidsmensch en mijn waarneming en ervaring hebben mij overtuigd, dat er in den mensch, ook in den zoogenaamden massa-mensch meer mogelijkheden schuilen dan gewoonlijk zich openbaren. Maar als dit zoo is, vraagt ge, waarom komt er dan bij zoo velen van dit alles zoo weinig tot uiting, ja, zoo bitter weinig, dat het lijkt of alle innerlijkheid ontbreekt?

Mijn antwoord luidt: Omdat de mogelijkheden niet of te weinig tot ontwikkeling zijn gebracht. De geestelijke krachten blijven bij velen te lang in embryonalen toestand en als deze toestand te lang voortduurt, sterven ze af. Wat van de geringste spier in ons lichaam geldt, geldt ook voor elke geestelijke kracht: als er geen oefening is, treedt er atrophie in.

De mogelijkheden moeten gelegenheid krijgen tot ontwikkeling te komen, zich te verwerkelijken; wel te verstaan zichzelf te verwerkelijken. Ontwikkeling komt altijd van binnen uit. Een ander kan dit werk niet overnemen. Maar wat wel mogelijk is, ja noodzakelijk, is het scheppen van de voorwaarden, waaronder de mogelijkheden zich kunnen verwerkelijken. En dat dit zoo jong mogelijk moet gebeuren, behoeft na het voorgaande geen betoog. En dat de school hier, althans hoofdzakelijk, voor heeft te zorgen, behoeft ook niet nader uiteengezet. Hier ligt juist haar taak. En belangrijker taak is er bijna niet. Als de school de mogelijkheden in hare leerlingen ontdekt, en als deze onder haar zorg tot ontwikkeling komen, en de kinderen

later, groot geworden in de school des levens, de verstandelijke hulpmiddelen, die ze zich in en door de school hebben weten te verschaffen, gebruiken, dan is het probleem van den vrijen tijd voor een deel althans, d.i. voor velen opgelost.

Maar, helaas, de school doet in dezen te weinig. Dit is geen luiheidsverwijt. Dit zij verre. Er wordt in de school in het algemeen hard gewerkt, door de leerlingen zoowel als door de leerkrachten en de hoeveelheid kennis, die de school den kinderen bijbrengt, is niet gering. En toch klaagt de „buitenwacht” voortdurend over de poovere resultaten van het onderwijs. En telkens als deze klacht tot de school doordrong, beijverde zij zich de jeugd nog meer kennis bij te brengen, deed zij er nog „een schepje op”, met het gevolg, dat de klachten zoo mogelijk nog tallooser werden.

De school bleek het leven niet te begrijpen. Dit toch klaagt niet over een tekort aan kennis, maar hier klaagt het over, dat de kinderen na zooveel jaren leerens nog zoo weinig weten, d.i. niet hun kennis zoo weinig weten uit te richten, zoo onbeholpen blijken.

„De leerstof,” zegt het rapport van de commissie voor doelmatige onderwijsorganisatie, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, „is in de lagere school onvoldoende verwerkt; de kennis der Nederlandsche taal is slecht en onvoldoende. Een overgroot deel van de leerlingen, die lager eind-onderwijs hebben genoten, is niet in staat zich op eenigszins behoorlijke wijze mondeling of schriftelijk in de Nederlandsche taal uit te drukken; wat op school geleerd wordt is te weinig gericht op het praktische leven.”

Dit oordeel stemt overeen, hoewel 't hier in eenigszins anderen zin wordt bedoeld, met wat in No. 23 van de Mededeelingen van het Nutsseminarium voor Paedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam blz. 32 wordt medegedeeld: „We zijn van meening, dat het parate weten een meer dan voldoende hoogte heeft bereikt en verbazen ons telkens weer, dat de onderwijzer er in slaagt, dank zij een inspanning, die op zichzelf recht heeft op groote waardeering, zijn pupillen tot dit uiterlijke resultaat te brengen. Maar wij vinden het weinig minder dan tragisch, als wij ons tot nuchter oordeelen zetten over de innerlijke beteekenis van dit resultaat”, — want dit is niet groot.

Maar nu de oorzaak of oorzaken.

Het ligt niet aan den ijver der leerkrachten, noch aan den ijver der leerlingen. Ook niet aan een door sommigen onderstelde, grootheid „domheid” der kinderen van dezen tijd vergeleken bij vroeger. Deze veronderstelling klopt niet met de werkelijkheid. De fout schuilt ergens anders. Zij schuilt in het karakter van het onderwijsstelsel.

Het zij mij vergund dit in het kort aan te geven.

De school doet te weinig een beroep op de zelfwerkzaamheid der leerlingen; zet het te zelden zelfstandig voor een taak; laat hen te weinig „worstelen” met de leerstof. De leerkrachten doen te veel zelf; praten te veel zelf; doen te veel voor. Zij trachten langs lijnen van de grootste geleidelijkheid den leerlingen allerlei problemen te leeren oplossen. Voorwaar, een menschielvend streven de kleine menschenkinderen zonder veel inspanning hunnerzijds en zonder te veel schokken en sprongen datgene bij te brengen, wat de school altijd nog beschouwt als haar eigenlijke taak: het bijbrengen van kennis. Maar het is even dom als menschielvend. Immers het verstand wordt niet sterker doordat het opgevuld wordt met vele wetenswaardigheden. Het groeit alleen, als het zelf die wetenswaardigheden tracht te bemachtigen. Slechts in momenten, waarin de weetlust uit eigen aandrifft zich ergens op richt, trekken zich alle gedachten en alle energie op het werk samen. Alle belangstelling vloeit naar één punt; alle krachten richten zich op het zelfde, vormen een machtige véél-eenheid en dan gebeurt het wonder. Dan groeit er iets. Dan breekt het inzicht door. Dan schieten als aan een plant nieuwe loten uit. Dan is het lente-groeitijd.

Een paar jaar geleden deed een meisje, dat opgeleid was aan een Montessorischool, maar het laatste leerjaar meemaakte aan een school met gewoon klassikaal onderwijs, om meer zekerheid te hebben bij toelatingsexamen voor een H.B.S. te zullen slagen, na een paar maanden bij haar vader haar beklag, dat „mijnheer” bijna altijd praatte en dit vond zij zoo storend; daardoor kon zij zoo moeilijk voor zichzelf denken.

Hier schuilt de fout: de leerkracht doet te veel voor, de leerlingen doen te veel nà. Hun denken wordt te uitsluitend in bepaalde schoolsche banen geleid, met het gevolg, dat het terrein buiten deze wegen onbearbeid blijft: woest en ledig,.... en het leven beweegt zich niet langs schoolsche banen!

Of om de fout der school op nog andere wijze te omschrijven, meer concreet: zij leert den leerlingen niet lezen, d.i. niet zelfstandig de leerstof in zich opnemen en er mee werken. En omdat zij dit niet, of althans te weinig doet, beschikken de kinderen later niet over de noodige intellectuele hulpmiddelen zich zelf verder te ontwikkelen. Na het verlaten moeten zij in staat zijn, zonder hulp van anderen, iets voor zich zelf lezende te begrijpen. En zie, hier ontbreekt ontzaglijk veel aan. „Het gemis aan begrip en het onvermogen om de eenvoudigste redeneering te volgen, grenst bij sommige leerlingen aan het onmogelijke”, luidt een oordeel, geveld over leerlingen, die tot de H.B.S. waren toegelaten, dus over de upper-ten. De lagere school

zelf laat trouwens ook dikwijls dezelfde klacht hooren „zij kunnen niet lezen”, op een toon, waaruit duidelijk blijkt, dat zij niet beseft, dat zij het den stakkerds niet heeft geleerd. Als zij hiermede een ernstig begin maakte en hierbij leerstof gebruikte, waarbij inderdaad iets te denken was, de klachten zouden spoedig, althans voor een niet gering deel, verstommen. Het is mogelijk. Leeren lezen behoort tot de leerbaarheden.

Dit tekort der lagere school heeft zich gewroken en wreekt zich nog dagelijks in het leven van zeer velen, in 't bijzonder uiteraard voor wie het lager onderwijs eindonderwijs was. Wij behoeven ons er geenszins over te verbazen, dat de „meerderheidsjongen” en later de „massa-mensch” bijna nooit naar een boek grijpt, waar hij wat aan zou kunnen hebben of als hij het gegrepen heeft, spoedig ter zijde legt. Het pakt hem niet. Hij kan er niet bij. Hij heeft er niets aan. Het is mogelijk, dat het in een zeker aantal gevallen ligt aan een tekort aan intellect, maar ik ben er van overtuigd, dat het in meerdere gevallen ligt in het feit, dat hij niet heeft leeren lezen; den inhoud van een stuk leesstof zich toe te eigenen; een logischen gedachtengang te volgen. Dus legt hij zijn ontwikkelings-lectuur aan den kant en grijpt naar een detective-roman of iets van dergelijken aard. Daar kan hij wel bij, omdat de inhoud van zulk soort boeken hem kan emotioneeren en aldus eenigermate ook intellectueel kan activeeren. Het is nog dezelfde geschiedenis als waarvan Schaper in 1891 gewag maakt: „Zij, die dit niet doen, lezen weinig of het moesten rooverromans zijn, waarin men elkaar vermoordt of iets dergelijks” En Hendrik de Man schrijft in „De Psychologie van het Socialisme”: „Ik heb het dikwijls opgemerkt, dat in streken met een overwegend contingent ongeschoolde arbeiders en daarmee gepaard gaande slechte arbeids- en woningtoestanden, de bioscoop-programma's nog aanmerkelijk „bloediger” zijn, dan in die van een gemengde arbeidersbevolking”

De mentaliteit van den arbeider, speciaal de ongeschoolde, kenmerkt zich door de zucht naar bezig gehouden worden zonder inspanning. Dit is niet als verwijt bedoeld, wat uit het voorgaande duidelijk genoeg zal zijn. Maar het is wel een droevig feit. Een reorganisatie van het lager onderwijs, zoodat het meer gericht is op leeren lezen en denken, op denkend lezen is een *conditio sine qua non* voor het oplossen van het probleem van den vrijen tijd. Immers er is op het gebied van de lectuur, ontwikkelings- en goede ontspanningslectuur zoo ontzaglijk veel te genieten, dat het hebben van tijd om er voldoende van te kunnen genieten, een buitenkansje is.

* * *

Er zijn evenwel nog andere mogelijkheden in den mensch dan de min of meer zuiver intellectuele en hiermee corresponderen nog velerlei andere mogelijkheden den vrijen tijd te benutten, — maar helaas, ook in dit opzicht schiet de lagere school dikwijls te kort.

Wij willen trachten zoo kort mogelijk uiteen te zetten, wat wij bedoelen. In de algemeene toelichting tot het onderwijsprogramma der Oostenrijksche lagere school lezen wij:

Den kindlichen Geist erfüllt ein lebhaften Verlangen nach Bewegung, nach Tätigkeit; er quillt über von Arbeitslust und Schaffensfreude; diese Kräfte, planmässig beschäftigt und ausgenutzt, wirken als stärkster Antrieb zu geistiger Entwicklung, während der Zwang zu passiver Aufnahme dargebotenen Lehrstoffes sie brachlegt und verkümmern lässt. Daher ist Selbsttätigkeit des Geistes und der Hand oberster Grundsatz eines naturgemässen Kinderunterrichtes, wobei insbesondere die Handbetätigung ein wertvolles, bisher allzusehr unterschätztes Erkenntnis- und Bildungsmittel darstellt.

Hiermede is in overeenstemming, wat Dr. Willy Schohaus schrijft in „Donkere schaduwen over het schoolleven”.

„De school verstaat te weinig de kunst om haar werk te doen uitgaan van de natuurlijke activiteit van de kinderen en laat ze dikwijls wegwijnen.

Als wij kinderen van vóór den leerplichtigen leeftijd b.v. bij het spelen op een hoop zand gadeslaan, dan brengen het volle temperament, de levendige fantasie, de taaie wil, de rijkdom aan gevoel en de ontroerende vreugde in het scheppen van de kleine bouwmeesters ons telkens in verrukking. Dergelijke indrukken krijgt iedere vader, die zijn jongen in de werkplaats bij gelegenheid de vrije beschikking geeft over wat gereedschap. Iedere moeder, die haar dochtertje zonder pressen en bedillen in de keuken naast zich haar gang laat gaan, is getuige van zoo'n geluk te mogen werken en zoo'n ambitie.

De school is echter meestal nog verre verwijderd om de ontzaglijke mogelijkheden, die in zoo'n speelsche ontplooiing van de jonge kracht aan den dag treden, serieus aan te grijpen en profijt van te trekken.”

Dit is te meer te betreuren, omdat voor vele kinderen „het leeren door doen” de eenige, althans de meest aangewezen weg is om tot verstandelijke ontwikkeling te komen. Het zijn de kinderen met een tekort aan dāt soort leerverstand, waaraan de school geregeld en vrijwel uitsluitend appelleert, en die deswege als „dom” beschouwd worden, terwijl zij het geenszins werkelijk behoeven te zijn. Want meermalen hebben zij iets anders, een ander soort verstand dat van

niet geringe waarde is, dan leerverstand, n.l. levensverstand, d.i. het aanpassingsvermogen aan hun maatschappij: het bezit van hoedanigheden als vlotheid in den omgang, handigheid in het aanpakken, ijver, volhouding. Dr. Koenen geeft in zijn proefschrift: *Zwakzinnigheid bij kinderen* van dit soort de volgende typeering: „Het is genoegzaam bekend, dat een aantal zwakbegaafden tegenover de eischen van het leven in de maatschappij veel en veel beter voldoet dan tegenover de eischen, die de school aan hen stelt. Het zich bezighouden met concrete dingen, dingen, welke men betasten, zien en hooren kan, ligt dezen kinderen beter dan het abstracte denken op de school en bij voldoende ijver en voldoende mogelijkheid tot concentratie, is het een groote groep van de zwakbegaafden, die het onderwijs op de lagere school niet kan volgen, toch mogelijk om zich zonder steun van anderen in de maatschappij staande te houden. *Practisch kunnen is ook een intellectueel vermogen*, evenzeer als inprenting, geheugen, aandacht, het rangschikken van nieuwe ervaringen in den reeds vergaarden schat, evenzeer als phantasie, oordeel en nog meer. Een beduidend aantal kinderen, dat door een verstandelijk deficit niet in staat is het gewone lager onderwijs te volgen, geeft buiten het schoollokaal geen enkel teeken van achterlijkheid, en deze kinderen kunnen, in den regel, in het leven zeer wel slagen ondanks de zeer onvoldoende verstandelijke training, waarmede de school hen aan de maatschappij overlevert.”

Tot degenen, die niet bij machte zijn het zuiver theoretisch onderwijs te volgen, behooren behalve deze door Dr. Koenen genoemde zwakbegaafden nog zeer vele anderen. Wij treffen ze bij groote aantallen aan op de zogenaaemde volksscholen, hoewel ze op de scholen voor de beter gesitueerden geenszins ontbreken. Ze hebben niet veel aan het onderwijs. De meeste schoolwijsheid gaat voor hen verloren. Zij wordt hun opgediend in een voor hen ongenietbaren vorm. Toch zijn ze intellectueel wel te ontwikkelen. Maar op andere wijze dan de gebruikelijke. Hoe ligt na het voorgaande voor de hand:

„Er moet, waar het leerverstand te kort schiet, een beroep worden gedaan op het levensverstand, want „het zich bezighouden met concrete dingen, dingen, welke men betasten, zien en hooren kan, ligt dezen kinderen beter dan het abstracte denken op de school”. Ze hebben wel intellect, immers praktisch kunnen is ook een intellectueel vermogen, maar de juiste middelen om het te activeeren worden maar zelden aangewend. Onderwijs, dat niet appelleert aan de kinderlijke belangstelling, met de hieraan organisch verbonden concentratie van

gedachten, is tot onvruchtbaarheid gedoemd. En bij deze kinderen gaat de belangstelling uit naar het concrete en het zich bezighouden met het concrete.

Arbeid, arbeid met de handen, praktische werkzaamheid bevordert de ontwikkeling van het praktisch kunnen en daar praktisch kunnen wezenlijk een intellectueel vermogen is, de ontwikkeling van het intellect. Dit is de weg en voor vele kinderen de eenige, althans de meest gewenschte.

Zoodanig onderwijs als bovengeschetst heeft echter nog een ander, zeer belangrijk voordeel en hiermee keeren wij terug tot ons onderwerp: de liefde tot den arbeid, eenmaal gewekt en ontwikkeld, blijft den meesten kinderen bij, blijft een factor van belang tot levensvulling. Bezig kunnen zijn toch is van groote waarde. En de handenarbeid, door sommigen wellicht opgevoerd tot arbeid in de richting van kunstnijverheid, boekbinden, leerbewerking, weven, batikken, ontwerpen van patronen, heeft mede dit voordeel dat het in staat stelt thuis bezig te zijn, en met zijn kinderen thuis bezig te zijn. Dat dit van groote beteekenis is voor 't behoud van het gezinsleven behoeft geen betoog. En nietwaar, de waarde van een gezellig innig gezinsleven kan niet licht worden overschat. Het onderwijs in handenarbeid is deswege behalve als factor voor de verstandelijke ontwikkeling, van groote maatschappelijke beteekenis, wijl er belangrijke geestelijke waarden veilig door worden gesteld.

* * *

Ten slotte nog een enkel woord over nog eenige mogelijkheden den vrijen tijd te vullen, of juistert goed en vruchtbaar te besteden.

Daar is ook nog de sport en het spel. Maar hierover is reeds door professor Gaulhofer in deze serie geschreven, zoodat wij ons ontslagen achten van de plicht dit onderwerp hier nog eens in het bijzonder te behandelen.

Anders staat het met het aankweeken van liefde tot de natuur. „Ons onvolprezen Hollandsch landschap wordt ook als opvoedingsmiddel tot dieper leven, nog veel te veel verwaarloosd. Beseffen wij voldoende, wat het beteekent, dat een groot deel van onze stadsjeugd nauwelijks weet, wat een bloeiende boomgaard is of een rijp tarwefeld, of een riviergezicht in gouden avondzon of bij een dreigend onweer? Men zegge niet, dat de stadskinderen over deze dingen niet ontvankelijk zijn, de ervaring leert anders. Ongetwijfeld geldt ook hier, dat het stadskind tot deze dingen opgevoed moeten worden, hetgeen langzaam gaat. Maar ook dit behoort tot de „ontwikkelbaarheden” schrijft Kohnstamm in zijn opstel „De vrije tijd”.

Wij herinneren ons met vreugde, hoe eenige schoolmeisjes den derden dag van de 14-daagsche vacantie-ontspanning te Utrecht, na zich voldoende te hebben georiënteerd op een sportterrein te midden van uitgestrekte boomgaarden, tot elkaar zeiden in echte blijdschap, want het was een verrassende ontdekking: wat is het hier mooi! Hun oogen waren open gegaan, voor het eerst voor de natuur.

Helaas zijn zeer veel volwassenen nog nimmer tot de ontdekking gekomen van haar pracht. Zij weten niet wat weelde er in is gelegen door bosschen te zwerven en over de hei; en te wandelen langs onze mooie wateren met hun wuivende rietpluimen. En om te genieten behoeft het volstrekt niet altijd mooi weer te zijn. Opworstelen tegen een loeienden storm; er goed op gekleed dwars door regen en wind stappen, geeft een voor velen helaas ongekend genot. Verschillende Jeugdverenigingen doen in dezen goed werk. Bij troepen trekken de jongens en de meisjes in alle getijden naar buiten; flink den stap er in. Een lust om te zien. Die jongens en meisjes zullen later groot geworden iets hoogers kennen dan 't bioscoopgenot. Maar het aankweken en onderhouden van den lust in de natuur heeft behalve het voordeel voor den enkeling nog dit groote voordeel, dat onze jongens en meisjes later er met hun kinderen op uit zullen trekken, en zie, ook dit is een belangrijke factor voor de samenbinding en het samenhouden van het gezin.

Helaas zijn er nog zoo weinige ouders die er met hun kinderen op uittrekken. Mijn vrouw en ik, die veel wandelen, zeggen zoo dikwijls tegen elkaar: „In de mooiste streken kom je de minste menschen tegen.“ Ze wandelen 's zondags het liefst, waar ook andere menschen en liefst veel andere menschen flaneeren. De massa-mensch gevoelt zich blijkbaar buiten de massa ongezellig. Wij hebben met onze kinderen en die van buren en kennissen, men noemde ons vroeger als wij uittrokken „de kostschool“, zeer veel gewandeld en genoten en genieten er bij den terugblik nog van. Samen zich inspannen en samen genieten bindt.

* * *

Ten slotte is daar voor den groote-stadsbewoner nog een andere mogelijkheid van de natuur te genieten: tuinieren. Ook dit kan een stuk levensinhoud geven. Wie een stukje land bebouwt, — hoe gering ook — voor dien kunnen de woorden „inpanning“ en „arbeidsvreugde“ niet zonder inhoud blijven.“ Gelukkig breiden zich de gordels van arbeidstuinjes om onze groote steden voortdurend uit en speciaal de Vereeniging voor schoolwerktuinen doet hier voortreffelijk werk.

Zoo zijn er vele mogelijkheden om den vrijen tijd te vullen, of

juister goed, vreugdevol te besteden. Maar ze moeten worden aangegrepen en ze zullen worden aangegrepen als aan de geestelijke mogelijkheden, die in den mensch schuilen, gelegenheid wordt gegeven tot ontwikkeling te komen. Daar kunnen de jeugdorganisaties veel aan doen en de school. Maar dan moet deze een ander karakter aannemen. „De huidige school (toch) is meer gericht op passief opnemen, dan op actieve inspanning en de handvaardigheid, de executieve vermogens worden door haar vrijwel geheel veronachtzaamd.” (Kohnstamm).

Dit moet anders worden. Want alleen door inspanning is er werkelijke ontspanning.

Vrije tijd

door J. A. SELLENRAAD. ¹⁾

Er is een ziekte, die arbeid in dienst der volksontwikkeling ten zeerste belemmert. Ze is gebrek aan belangstelling bij de massa voor alles, wat geestelijke verheffing betreft. Was het maar mogelijk, hiervoor een universaalpil samen te stellen, die in dit opzicht gunstig zou kunnen werken. Het is echter onze taak, de oorzaken van deze ziekte nader onder 't oog te zien, teneinde haar met kracht aan te pakken. Mogelijk is dan toch wat te bereiken.

Laat ons beginnen met: „de interesse voor het eigen beroep.” Helaas ontbreekt in het algemeen de beroeps liefde en daarmee de zoo noodige levensvreugde.

De beroepskeuze werd tot nu toe minder bepaald door voorliefde of geschiktheid voor een bepaald vak, dan wel door de mogelijkheden, die de arbeidsmarkt bood. Door de groote werkloosheid zijn deze factoren op het tweede plan gekomen. Daarom moet de aandacht van de arbeidsmarkt als voornaamste factor worden afgeleid en kan de vraag van den individuelen mensch zelf op den voorgrond komen.

Velen rekenen hun leven uit. Wat geeft deze of die studie later? Wat kan ik meer verdienen, wanneer ik dit of dat ga leeren?

Die vragen hebben afgedaan. Niemand kan momenteel zeggen, wat gedaan moet worden. Een ding is noodig: vertrouwen in het leven. Vertrouwen dat, wanneer we woekeren met onze gaven, de maatschappij per slot van rekening deze gaven ook zal accepteren en waardeeren.

Wij kunnen niet aanleeren, wat we niet bij onze geboorte in aangeleg hebben meegekregen. Wat beteekent voor de wereld b.v. een bestudeerd paedagoog, die geen opvoedingsintuïtie heeft, die tact mist? De studie kan den mensch niet tot opvoeder maken, wel den geboren opvoeder verdiepen.

Zoo is het met meerdere gebieden gesteld. Wat in de ziel, in den

¹⁾ Verkorte inleiding, gehouden voor het Twentsch Instituut voor opvoedingsvraagstukken.

aanleg leeft, is primair. Dat moet in dienst worden gesteld van de maatschappij, die meer dan genoeg lijdt onder de rocpingsloozen in allerlei ambten.

Het is nu de tijd, de werkelijk bestaande aanleg te ontdekken. Dit klempt te meer, wanneer men aanleg tot de zeldzaamheden rekent. De bestaande krachten der menschen moeten worden gebruikt. Want er gaat veel verloren!

In dit licht gezien, willen we nu nagaan, wat gedaan kan worden voor de verschillende groepen der menschen.

We maken de volgende verdeeling:

- a. de werkenden,
- b. de werkloozen, die een beroep hebben uitgeoefend.
- c. de jeugdige werkloozen.
- d. de werkloozen zonder interesse.

a. *de werkers*, dat zijn dus zij, die niet door de werkloosheid getroffen zijn, waarbij we afzien van het feit, of deze werkers een door hen begeerd of een opgelegd beroep uitoefenen.

Verdieping van het verplicht uit te oefenen beroep is hier de voor-naamste eisch, verdieping in dien zin, dat alles, wat met het beroep in verband staat, moet worden onderwezen. Het is er mee als met een wetenschap met haar hulpwetenschappen: het verruimt het inzicht. En bij de beroepen verruimt men de levenstaak en schept mogelijkheden tot vernieuwde interesse.

Welhaast in elk vak bestaan dergelijke mogelijkheden, er bestaan cursussen op elk gebied. Vele menschen hebben soms maar een enkel duwtje nodig. Maar dan ook kan een goede kern worden gekweekt, die voor de geheele opbouw groote waarde heeft. Aansporende leiding is hier van groot belang.

Is voor deze zijde der beroepsvorming wel gezorgd en bestaat dus voor den geïnteresseerde gelegenheid voor ontwikkeling in ruime mate, een tweede categorie verdient speciale aandacht:

- b. *de werkloozen, die een beroep hebben uitgeoefend.*

Ook bij deze werkloozen moet worden aangespoord zich verder te bekwamen, ook hier moet de gelegenheid geboden worden tot verruiming en verdieping. Op goedkoope wijze moet men zich kunnen ontwikkelen. Ik denk hier b.v. aan de schriftelijke cursussen van de P.B.N.A. te Arnhem. Cursussen voor werkloozen, zooals men die in Hengelo had, waar belangeloos werd les gegeven door meer bestudeerden en de correctie tevens door dezen werd verzorgd, geven aan, in welke richting men moet zoeken. Dit is geen lapwerk, maar komt aan de lust en ijver van werkloozen tegemoet.

Zoo overweegt het Twentsch Instituut, gelegenheid te scheppen aan jonge onderwijzers en onderwijzeressen, om na de kweekschool-opleiding zich wat in de wereld te leeren bewegen. Daartoe zouden ze kunnen meehelpen aan arbeid voor het Instituut en ook namens het Instituut bezoeken kunnen afleggen en besprekingen kunnen voeren. Daardoor komen ze dan met vele en velerlei menschen in contact, hetwelk een goede invloed kan hebben op de algemeene vorming.

c. *Voor de jeugdige werklozen*, die van de lagere school gekomen nog geen beroep hebben uitgeoefend, staat de zaak eerst recht vrij. In de eerste plaats moeten worden onderscheiden diegenen onder hen, die duidelijke voorkeur hebben voor een bepaald vak. Zij moeten gebruik kunnen maken van ingestelde cursussen voor jeugdige werklozen, waardoor zij hun aanleg kunnen ontwikkelen. Afgezien van het feit, of later gelegenheid zal bestaan, tot deze taak in de maatschappij geroepen te worden, staat hier de waarde voorop van het *zelf doen*, van het groeien van eigen aanleg. De jeugd heeft nog idealen en het is misdadig, deze te verzwakken of weg te nemen. En waar dat idealisme toch al niet zoo sterk meer is, moge men wel dubbel voorzichtig zijn met het onthouden van steun daaraan. Ik geloof, dat de vooruitgang der beschaving nog steeds een belangrijke stuwung ontvangt van in de jeugd levende idealen.

In de tweede plaats moet nu gedacht worden aan de zeer groote groep van jeugdige werklozen, die *geen uitgesproken beroepsinteresse* hebben, die niet weten wat ze willen worden. Deze zijn steeds oorzaak geweest van de wijd verspreide meening, dat de jongeren vanzelf in het beroep komen, waar de ouders ze wenschen. Waar uitgesproken voorkeur ontbreekt, is een inleving in een van buitenaf aangewezen beroep zeker beter mogelijk, dan waar die voorkeur duidelijk op een ander beroep is gericht. Want in het laatstgenoemde geval komen we in de praktijk tot voorbeelden die menigmaal heenwijzen naar ernstige conflicten tusschen ouders en kinderen. De tijd heelt wel alle wonden en de scherpe kantjes gaan er op den duur af, maar ze zijn er toch geweest en daarvoor de oogen te sluiten, is verkeerd.

Voor diegenen dus, die geen voorkeur hebben, verdient het aanbeveling, excursies te houden en voordrachten over de verschillende beroepen. In verband hiermee is de idee toe te juichen, die mannen als hoofdinspecteur Brants ertoe hebben geleid, boekjes uit te geven als „Helden van den Dag”, waarin de beroepen op duidelijke wijze worden beschreven. Komt er dan een keuze uit voort, dan zijn de eerstgenoemde cursussen aangewezen voor de verdere voltooiing.

Hetzelfde type komt ook voor in onze vierde groep:

d. *de groote groep van oudere werklozen zonder bepaalde beroepsvoorkeur*. Voor hen passen in dezen tijd van werkloosheid de gemeenschappelijke werkbobjecten. Zonder prestatie kan een mensch moeilijk leven, iets gepresteerd te hebben geeft houvast en levensmoed. Iemand de gelegenheid geven tot presteeren is van zedelijk belang. Maar waar de massa zelf weinig of geen vermogen tot initiatief bezit, moeten anderen daarvoor zorgdragen. Aan de opvoeders is hiermede een groote taak gegeven. De betekenis van het gezamenlijk scheppen en uitbouwen is van groote vormende waarde.

Zulk een werkbobject moet ook de betekenis krijgen *voor de menschen zelf*, niet individueel, maar gemeenschappelijk. Een groot obstakel is het algemeen heerschend wantrouwen, dat de jeugd wordt gepredikt, waardoor reeds bij voorbaat veel goede ontwikkeling wordt verhinderd.

Wil men b.v. komen tot het bouwen van een clubhuisje, waarin

de werkloozen hun cursussen en ontspanningsavonden zullen mogen houden, dan loopt men gevaar, de opmerking te hooren dat de gemeente zeker een nieuw stempellokaal behoeft. Het plan tot bouwen van een openluchtspel voor algemeene volkscultuur in den zomer werd begroet met de vraag, van wie het dan wel zou zijn, wanneer het klaar was.

Dit zijn zeer ontmoedigende ervaringen, maar men moet ze ook in het licht der werkelijkheid zien. En dan moet erkend worden, dat hier begrijpelijke overwegingen gelden. Immers missen deze menschen alle eigendomsrecht, wordt te veel misbruik gemaakt van de omstandigheid dat ze werkloos zijn en dus wel geneigd zullen zijn, het een of ander werk gratis op te knappen, waardoor de gemeenschap op goedkoope manier, d.w.z. zonder cenige opoffering van eigen kant dit offer geheel legt op de gemeenschapszin van enkelen. Het is schrikwekkend, hoe gemakkelijk over werkloozen en hun bereidwilligheid geoordeeld wordt. Het is goed de grenzen scherp in het oog te houden en de werkloozen te beschermen tegen exploitatie. En omdat ze die bescherming wellicht nooit ervaren, worden ze zelf in hun houding afwijzend. Dat een en ander minder aangenaam aandoet voor iemand, die werkelijk alleen het bestwil voor oogen heeft, voor den opvoeder, die alleen uit liefde deze arbeid verricht, moge te betreuren zijn, het feit is alleszins verklaarbaar.

Het vertrouwen te winnen is dus een eerste vereischte. En wanneer men dat heeft, kan men verder gaan. Wel trekt men uiterst kleine groepen met dezen arbeid, maar dit verschijnsel zal zich steeds voordoen. Zijn het ook niet altijd de enkelen, die de dingen tot stand brengen en blijft de massa der menschen niet liever in de passieve houding met de sigaar achter de kachel toekijken en critiseeren? Hoe minder men zelf presteert, hoe ongenadiger de critiek is. Dat weet een ieder, die zelf het nieuwe aandurft en doorzet. Waar dit in de gewone maatschappij een dagelijksche ervaring is, moet men zich niet verwonderen, wanneer men ook bij de groote getallen werkloozen er slechts enkelen vindt, die interesse krijgen in opbouw.

Als die enkelen dan maar een kans krijgen. Daar gaat het om. Die kans kan zijn het ontwerpen en bouwen van objecten als bovengenoemd, waarbij grondwerkers, tekenaars, timmerlieden, metselaars, electriciens, tuinders en wat al niet meer gelegenheid krijgen, niet iets fictiefs, maar iets reëls te stichten.

Dat voelen de menschen als iets eigens. Dat is hun clublokaal, hun tooneel. Ze moeten er zelf het bestuur van vormen. Enkele leden uit de officiele commissiën vormen de Raad van Toezicht, die bij alles de goedkeuring heeft te geven, waardoor de weg naar uitwassen is afgesneden. De werkloozen zelf hebben dat gaarne, het geeft wat goede vorm eraan en men is verzekerd, dat het niet door twist of tweedracht plotseling kan ophouden te bestaan. Dat onderling gekraakel komt veel voor en een college, dat autoriteit heeft, kan hier mooi werk doen. Als de club maar het gevoel heeft, dat ze daaraan eens echt kunnen zijn zonder de toeziende voogd. Vandaar, dat men de club veel vrijheid moet schenken. Een eigen reglement, een eigen bestuur gaat hier in de goede richting.

Dergelijke scheppingen behouden waarde voor de volksopvoeding ook na dezen tijd van werkloosheid. In die richting moet het verder gezocht worden. Wat zou het b.v. een goed ding zijn, wanneer door de samenwerking van een aantal Twentsche gemeenten door de gezamenlijke werkloozencursussen uit dezen ellendigen tijd een z.g. volkshuis kon ontstaan, dat zou kunnen dienen voor kindervacantieoord, conferentieplaats en voor allen arbeid, die niet in dienst der kennis-vermeerdering, maar der levensverdieping staat. De menschenkudde is steeds gevaarlijk. De mensch, die bewust leeft, is echter voor de kudde grootendeels verloren gegaan en krijgt persoonlijkke waarde.

Samenarbeid en resultaat, zij geven den mensch moed tot leven. Treffend waren tenminste uitdrukkingen van werklozen bij het einde der werkzaamheden: „Jammer, dat het klaar is; hebt U niets meer te doen? Hier waren we onze ellende vergeten, die ons thuis den ganschen dag tegemoet grimt.”

Samengevat, moge ik herhalen, dat de interesse van den beroeps-aanleg móet worden gewekt en ontwikkeld en dat voor het overblijvende deel door de opvoeders getracht moet worden te activeeren door schepping van nieuwe objecten. Een zware taak.

Naast de beroepsinteresse noem ik de *vrije* interesse. Deze gaat in de meeste gevallen buiten het dagelijksch beroep om en heeft tot arbeidsveld het gebied, dat door het beroep niet op de een of andere wijze wordt gebruikt.

Elk mensch heeft wel iets wat hij graag doet: verzamelen, knutselen. Men lette er op, dat het ook hier gaat om een prestatie: men kan wat toonen.

Onze aanleg is altijd wat eenzijdig, ieder gaat min of meer een bepaalde richting uit. Tenslotte is dat toch een gegeven, waarmede we rekening hebben te houden. Doen we dat niet, dan bewegen we ons op een gebied, dat buiten de werkelijkheid ligt. En wanneer nu die eenzijdigheid gegeven is, moet gezocht worden naar de meest geschikte uiting.

Daarvoor is in de vrije maatschappij reeds vanzelf gezorgd. Honderden *verenigingen* zijn de evenzoovle uitingen van levende interessen onder de menschen. En wanneer we verenigingen willen zien als verzamelplaatsen, waar gelijkgerichte interesse elkaar vindt om tot grooter activiteit en tot grooter resultaat te komen, dan zulks bij alleen streven mogelijk zou zijn, dan is ons in dien zin duidelijk geworden het recht van bestaan van een kanarieveeniging naast een fietsclub, naast een vereeniging voor wijsbegeerte.

De gezelligheid is hier een bindkracht van niet te onderschatten betekenis. Zij bindt de menschen samen om hun activiteit te doen stroomen in een kanaal, dat van groot maatschappelijk nut is.

Te wijzen op bestaande verenigingen is een belangrijke taak voor de pers. De pers geeft in den loop van het jaar een revue van berichten, waarin feesten en vergaderingen worden vermeld van allerlei verenigingen. Het zou een goed ding zijn, wanneer we eens een overzicht konden krijgen van alle bestaande verenigingen. Zulk een

overzicht zou geraadpleegd kunnen worden door een ieder, die niet weet, waar hij gelijkgestemde medemenschen kan vinden.

Naast de bibliographie is voor een dergelijk overzicht zeker plaats. Naast de jeugdcentrale, waar men inlichtingen kan bekomen omtrent bestaande jeugdverenigingen, zou een administratief lichaam als een verenigingscentrale groot nut hebben.

Zeër moeilijk wordt het probleem echter bij menschen, die *zonder eenige interesse* schijnen te zijn. Zulk verschijnsel constateeren we b.v. op avonden, waar jonge mannen van 20 tot 30 jaar uren achtereenvolgend zich vermaken met een gramafoonplaat, waar telkens een herhaling voorkomt van hoi, hoi, waar men van verveling niet weet wat te doen en wel twaalf handen een harmonium trachten te misbruiken. Hier ervaart men eerst recht dat de groote leegte, die er is, voortkomt uit *gebrek aan scheppingskracht*. De massa, zoowel rijk als arm, mist scheppingskracht, ook de jeugd. Men heeft indertijd wel gesproken van jeugdbeweging, maar deze is een fictie geweest, alleen bestaanbaar door de kracht van zeer enkelen, waarop de groote hoop steunt. Dit gemis vooral maakt de vrije tijd tot een probleem. Want daaruit komt telkens weer de roep om leiders voort, leiders die moeten kunnen scheppen, ideeën geven, activeeren tot uitvoering, die kunnen aanvoeren en aanvuren.

Er is nog veel te doen. Vooral ook in niet direct opvoedkundige kringen. Ik denk hier aan b.v. de bezitters van oude gebouwen en landgoederen. Wat is een oud en vervallen huis voor onze jeugd waardevol. Het is bekend hoe de jeugd voortdurend reorganiseert. Een clublokaal wordt na bepaalden tijd steeds weer veranderd. Reorganisatie zit ze in het bloed. Laat ze daar experimenteeren en doen. Dat is niet verloren. Wat de jeugd in zijn jaren doet, wordt later in het groote leven op ruimer schaal tot stand gebracht. Laat de jeugd in haar gebouw musiceeren, zingen, vertellen, versieren, gymnastiseeren, teekenen, in zelfgekozen kleding loopen. Hoevel al deze dingen niets op zichzelf betekenen, vormen ze de speelruimte van leven. En wie in deze speelruimte leven kan, oefent zich in beheersching van het leven en maakt zich vrij van verharding en duifheid, die onontvankelijk maakt voor alle hooger leven (zie Aloys Henn, *Zur Pädagogik der Freizeit*).

Tijd is geen geld, maar *tijd is scheppingskans* althans voor de zedelijke wereld. Fritz Klatt noemt de vrije tijd scheppende pauze (*Freizeitgestaltung. Grundsätze und Erfahrungen zur Erziehung des berufsgelunden Menschen*. Stuttgart 1929. Silberburg). De vrije tijd moet de gelegenheid worden tot ontplooiing van ons geheele leven, opdat de samenleving zooveel mogelijk voordeel kan hebben van het ontzaglijk vele, dat in menschenaanleg is gegeven. De gelijkenis van de talenten, door Jezus eenmaal gegeven, geldt ook voor onzen tijd. Er mag niets verloren gaan. Gelegenheid moet geschapen worden, opdat de menschen hun krachten mogen ontplooiën.

We hebben ons gehouden aan de algemeene lijnen van opvoeding door vrijen tijd, zooals die ons gegeven zijn voor de groote massa

des volks. Daarom hebben we het *gezin* niet genoemd. Daarvoor verwijzen we gaarne naar het congres der Vereeniging voor Kinder- en Opvoeding in 1933 te Arnhem gehouden en waarvan de handelingen zijn opgenomen in het tijdschrift der vereeniging, jaargang 1933, No. 4.

Ik heb hier enkele ideeën uitgesproken. Dat veel activiteit gewekt mag worden teneinde te bevorderen, dat het volle rijke menschenleven door steeds meerderen wordt geleefd op een wijze, een mensch waardig.

Boekbespreking

Kaas Porriek, *Om de vrije Mens der Nieuwe Gemeenschap Arb. Jeugd-Centrale, Amsterdam 1933, 288 p.*

Als Eerste deel van een Handboek ten dienste van de Vrije Jeugdvorming geeft de schrijver dit boek met den ondertitel: Opvoeding tot het democratische socialisme. Het behandelt, in overeenstemming daarmee, in een Algemeen Gedeelte eerst principiële vragen van doelstelling in drie hoofdstukken: Het wezen der kapitalistische beschaving. De democratie als kerngedachte der Westerse kultuur. Het wezen der Jeugdbeweging, in dit laatste niet nalatende, in een afzonderlijke paragraaf, de jeugdbeweging als symptoom der democratische ontwikkeling te waardeeren.

Dan volgt het Zielkundig en Opvoedkundig gedeelte met hoofdstukken o.a. over De Puberteit en de variaties daarin, over Opvoeding tot zelfverantwoordiging, Opvoeding tot socialistische gezindheid en Sexuele Opvoeding.

Voor den nauwlettenden lezer wekt reeds deze korte opsomming het vermoeden, dat hier een nieuw geluid te beluisteren valt. En de Inleiding doet elken twijfel daaromtrent ophouden. „Niet ontkend kan worden, dat in de beschouwingen der officiële sociaaldemokratie vrijwel uitsluitend de socialistische idee als de eigenlijke en wezenlijke doelstelling der beweging werd begrepen. Nach aan vorm, inhoud en waarde der democratische gedachte, noch aan de verhouding tussen democratie en socialisme, werd, met weinige uitzonderingen, meer dan zeer oppervlakkige aandacht geschonken..... In dit boek is democratie niet begrepen en gewaardeerd als de ideale wegbereider voor

het socialisme. Zij grijpt verder en dieper. De democratie is verstaan als de kerngedachte der westerse kultuur, waarvan in de historie telkenmale zoveel verwezenlijkt werd, als de politieke en sociale verhoudingen mogelijk maakten..... Pas van uit deze gedachtegang verkrijgt naar mijn overtuiging, de sociaaldemokratie een eigen geestelijk fundament. Pas dit inzicht geeft haar strijd voor instandhouding der democratische volksrechten de diepte en de kracht, die onoverwinnelijk maken. Pas dit principiële standpunt maakt een klare onderscheiding mogelijk tussen het democratische socialisme en welke vorm van diktatoriaal- of staatsocialisme dan ook“.

Wie mijn geschriften over Democratie kent, zal begrijpen hoe sympathiek mij deze gedachten zijn. En dat te meer nu de Wereldcrisis¹⁾ mij geleerd heeft, dat zonder diep gravende wijziging in de beginselen waarop de tegenwoordige volkshuishouding is gebouwd, geen verwezenlijking dezer idealen denkbaar is.

Deze overeenstemming beperkt zich ook niet tot de doelstelling. Lichamelijke tucht, geestelijke tucht, zedelijke tucht worden ons als middelen tot dit doel aangewezen in het hoofdstuk over de Opvoeding tot socialistische gezindheid, omdat alleen door die drievoudige tucht kan worden bereikt „het uiteindelijke doel: op eigen benen leren staan en het leren dragen van verantwoordelijkheid“. Maar die tucht wordt eerst „bereikt door het kind zoveel mogelijk positieve ondervindingen te verschaffen“. En het zal wel geen toeval zijn, maar uitvloeisel

¹⁾ Verg. mijn artikel in Volksontwikkeling van Juli t.l.

van dit juiste psychologische inzicht, dat ik het woord „klassenstrijd“ in dit hoofdstuk niet heb kunnen vinden, trouwens in het heele boek alleen op p. 22 (er is geen register om het te controleeren). En ik vermoed dat het met dit „positieve“ ook wel zal samenhangen, dat wij op p. 216 lezen: „De strijd voor het socialisme moet in alle landen op nationale bodem worden gevoerd. In de toekomst wellicht nog meer dan in het verleden. Dat kan slechts met succes gebeuren in organies verband met het histories gevordene door aanvaarding van de nationale eigenaard en traditie als uitgangspunt voor de nieuwe ordening van het politieke, sociale en kulturele leven. In landen met een democratische traditie kan een geaccentueerde anti-nationale houding de ontwikkeling van het socialisme in het eigen land en daarmee in de gehele wereld slechts belemmeren.“ Maar juist om dit groote gevaar had ik dit punt graag wat meer uitgewerkt en toegepast gezien. Het is immers duidelijk, dat met de hier verdedigde democratische gedachte, als berustende op eerbied, eerbied voor eigen maar ook anderen aard, een „uitwisseling van alle grenzen“ volstrekt en principieel onverenigbaar is.

Zeker berust het geheele hoofdstuk over sexuele opvoeding op de genoemde houding van tucht en verantwoordelijkheid. Om niet te uitvoerig te worden, citeer ik slechts twee zinnen, die echter welsprekend genoeg zijn. „Waar (eerbied voor de persoonlijkheid en dienstbaarheid) ontbreken is de weg vrij, voor wat in het sexuele leven, zoowel in als buiten het huwelijk, het kenmerk is der onzedelijkheid, het misbruiken van een mens, eventueel het elkaar misbruiken, als middel tot bevrediging van zinnelijke behoeften, dat wil zeggen, deze bevrediging los gezien van wat baat wezen uitmaakt, *das los van een universele, alles doordringende eenheidsbeleving* van twee menselijke zielen op grond van een groot menselijk vertrouwen“ (p. 238). En „Jonge mensen moeten weten, dat het huwelijk een *opgave is, die veronderstelt, dat twee mensen bereid zijn onvermijdelijke teleurstellingen moedig het hoofd te bieden en er niet voor op de vlucht te slaan.*“ Het zijn de hier door mij gecursiveerde woorden, die ik en andere be-

strijders der Wibauts in hun boek juist zoo smartelijk hebben gemist. Alleen had ik ook hier den samenhang met het dragende beginsel graag nog wat meer uitgewerkt gezien. Er kan immers geen twijfel over zijn, dat de „emancipatie der vrouw“ niet minder dan die van de jeugd en den arbeider uitwerking en gevolg is geweest van dat beginsel.

En daarmee nader ik ook het punt, waar m.i. iets nog diepers ontbreekt, misschien voorloopig nog ontbreken moet. Van het wanbegrip omtrent godsdienst, in „Marxistische“ geschriften zoo gangbaar, is in dit boek natuurlijk niets te vinden. Integendeel, we vinden er (p. 56) deze op diep inzicht berustende woorden: „Het Christendom is gebaseerd op de gelijkheid van alle mensen voor God en op de persoonlijke verhouding van mens tot God.“ En onmiddellijk daaraan voorafgaande de uitspraak „dat de democratische gedachte krachtens haar oorsprong het resultaat (is) van het samenstellen der oud-Germaanse kultuur en het Christendom.“ Wat de eerste betreft, ik heb ook wel eens gedacht, dat die meegewerkt heeft; ik ben in den laatsten tijd onder den invloed van het Neo-oer-Germanisme daaromtrent wat schichtig geworden. Den invloed van het laatste neem ik, met Vorrink, op het voetspoor van Kuyper en Bavinck onvoorwaardelijk aan. Maar legt ons dit nu niet voor „democratische opvoeding“ twee niet slechts gewichtige, maar allesheerschende vragen voor? Hoe komt het, dat nergens buiten den invloedssfeer van den Bijbel democratische gedachte en democratische levenshouding is ontstaan? En wat heeft dit onloochenbare feit ons te zeggen ten aanzien van de toekomst der democratie en dus van de eischen van democratische opvoeding?

Die vragen worden in dit boek niet gesteld, laat staan beantwoord. Ik zeide reeds: misschien is het goed zoo. Zij die gelooven haasten niet. Men mag dit ook omkeeren: Zij die haast hebben, zijn kleingeloovig. Het zou teveel geveerd zijn in één boek, dat reeds zoveel had recht te zetten, ook dit nog te verwachten. De invloed van dit boek op het herstel van een waarlijk Nederlandsche kultuur zou er misschien schade door geleden hebben. Laat ons dus niet ontevreden en kleingeloovig zijn. Ph. K.

40.15 75

INHOUD VAN AFLEVERING 5.

	Bladz.
Creatieve werkloosheid, door G. van Veen	129
Het vraagstuk van den vrijen tijd en de school, door A. H. v. d. Hoeve	138
Vrije tijd, door J. A. Sellenraad	163
Boekbespreking.	
Koos Vorrink. Om de vrije Mens der Nieuwe Gemeenschap, door Ph. K.	159

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

— DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60. —

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl. f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm 11.—

DE TOEKOMST VAN ONS, VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)

door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . 12.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . 11.—

15* JAARGANG.

MAART 1934

Nº. 6.

VOLKS 1/133869 **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

*Jan Nieuwenhuysen
1784*

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroëing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—). Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakter-
istische landschappen, begroëing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Creatieve werkloosheid

door G. VAN VEEN.

II.

In onze moeilijke tijd, nu de staatsinkomsten op bijna catastrofale wijze zijn gedaald, moet er op de uitgaven worden besnoeid. Wie ten opzichte van deze noodzaak den struisvogel uithangt, zoogenaamd ter wille van sociale belangen, ziet de eenvoudige waarheid voorbij, dat, waar het geheel niet meer zou kunnen functionneeren, de nevenfuncties, hoe belangrijk ook, vanzelf tot stilstand komen.

Zoo valt onder het snoeimes in deze dagen van overheidswege elke voorziening, die niet van centrale beteekenis voor het algemeen welzijn wordt geacht.

En dat is juist *nu* vaak heel erg. Niet alleen, omdat de staat op deze wijze, evenals de particuliere werkgever, aan het leger der werklozen groote aantallen slachtoffers toevoegt, maar hij bezuinigt juist op de diensten, die tengevolge van de werkloosheid noodiger zijn dan ooit.

Terwijl — om een voorbeeld te noemen — tengevolge van de werkloosheid de sociale werkster in volle actie diende te komen, omdat zich afronden van demoralisatie openen, gaan de voortreffelijk opgeleide leerlingen van de scholen voor maatschappelijk werk een ontredderde maatschappij in met de zekerheid geen emplooi te vinden. D.w.z. het emplooi is er wel, maar de middelen het op de meest bescheiden voet loonend te maken, ontbreken en daarmee ook aan de meest toegewijde onvermogenende de kans een werk te doen, waarvan meer behoefte is dan ooit.

Wie er van houdt over de samenhang der dingen te denken, vindt hier een probleem, dat het overdenken waard is.

Wat is in de diepte de oorzaak van deze misère? Is er werkelijk geen geld? ¹⁾ Dwaasheid. Kijk om u heen en zie, hoe allerwege de Nederlandsche burger geld blijkt te hebben voor de meest ijdele genoegens enerzijds en voor vormen van streven, die beantwoorden aan zijn persoonlijke ambitie, anderzijds. Men denke, wat het eerste betreft, aan de kapitalen, die de Nederlander jaarlijks voor zijn genoegen in rook omzet of aan de receptes van bioscopen en wedstrijden — wat het tweede betreft aan de sommen, die hij bereid is bijeen te brengen, als er een beroep op de groepsgedachte wordt gedaan, die hem innerlijk beweegt: collectes voor kerk, school of partij.

¹⁾ Ik zag nog kort geleden cijfers, waaruit bleek, dat in Duitschland 3 à 4 maal zoveel wordt uitgegeven aan tabak en alcohol als aan lager, middelbaar en hooger onderwijs te zamen!

Ons sociaal gevoel blijkt nog te zwak ontwikkeld, om een deel van het geld, dat wij voor onze particuliere genoegens reserveerden, op het altaar der gemeenschap te leggen; onze gemeenschapszin houdt op te werken buiten de groep, waarin wij het doorknippen van de natuurlijke verbindingsdraden met onze medeburgers als een levensopgave zien.

De staat, die ons ten deze met wat straffe hand aan onze plicht zou berinneren, vindt dan allen tegenover zich. Want die staat heeft in onze levensvisie allermint de positie van „gemeenebest“, die hij diende te hebben.

Hier wreekt zich onze verwaarloosde politieke opvoeding op onszelf.

Eenerzijds hebben politieke groepen ons de staat als machts- en dwangstaat voor oogen gesteld. („de staat verdrukt, de wet is logen“), dien het nochtans de moeite loont te veroveren, opdat hij ons een maximum van profijt kan verschaffen bij een minimum van offers.

Anderzijds hebben groepen, eveneens van negatieve gevoelens vervuld, zich tegen den „socialen vorm van staatsexploitatie van den burger“ te weer gesteld en meenen: „De staat zet af, de wet, die knevelt, de ambtenaar leeft gezellig voort“... op onze kosten. Hier zijn pijlen afgeschoten, „die dwalend de schutters zelf hebben verwond“. Ik heb elders te duidelijk mijn bezwaren tegen het fascisme uiteengezet dan dat ik van sympathie voor zijn geesteshouding kan worden verdacht. Maar ik aarzel niettemin geen oogenblik uit te spreken, dat wij in dat fascisme de natuurlijke straf onvangen voor de grove fouten, welke in het verleden werden gemaakt. Het is geen toeval, dat een te krachtig centripetaal werkend fascisme, dat de vrije persoonlijkheid belaaft, enerzijds zich met woede keert tegen een op de spits gedreven individualisme, waarmee het het liberalisme vereenzelvigt, anderzijds zich keert tegen een het algemeen belang negeerend groeps-egoïsme als hoedanig het het Marxisme ziet. Beide richtingen werken ontwrichtend op de sociale functie van den staat, die voor ons allen levensgemeenschap is, althans moet worden.

En als dan ook de regeering geen nieuwe en hoogere lasten durft opleggen ten algemeenen nutte, ondanks het feit, dat, *objectief* gesproken, de mogelijkheid daartoe bestaat, dan is het, omdat zij in de massa des volks *subjectieve* weerstanden ontmoet, die op kunstmatige wijze zijn gewekt dank zij een enghartige partijpolitiek, die de staat als „de andere“ heeft gepropageerd in plaats van als „de eigene“.

Liefde voor het eigen land, toewijding aan de eigen staat is de eenige bodem, waarop sociale veiligheid kan groeien voor allen. Waar die is, kan de staat op ons allen een beroep doen in tijden van nood

en kunnen de duizenden, die in gevaar zijn, verzekerd zijn, dat hun nood in aller verantwoordelijke handen veilig is. Waar wrok en weerzin vruchten moeten leveren, kunnen toch slechts distels rijpen, die het leven van de misdeelde kunnen rekken, maar geen voedzame vrucht van *sociaal* voelen mogen heeten.

Wie in het heden of in de toekomst een belangrijke taak voor den staat ziet weggelegd, dient te begrijpen, dat die taak slechts vruchtbaar kan zijn als zij kan steunen op positieve gevoelens van toewijding van den burger jegens den staat.

Het is een anomalie te verwachten, dat men op een staat, over welke men slechts gal en edik heeft uitgestort, „moreele rechten” zou hebben. Dat doet denken aan die primitieve Spanjaarden, die een heilige, van wien zij tevergeefs iets hebben verwacht, gaan uitschelden en zijn beeld met vuil werpen. Heiligen plegen slechts gebeden te verhooren, die uit zuivere bronnen vloeiden en dat men burgerdeugd zou kunnen brouwen in een pot, die met het vuur van de wrok wordt gestookt, is een psychologische vergissing. Een vergissing, die men langzamerhand moet leeren corrigeren, opdat het iederen burger welga....

* * *

Intusschen — het staat vast, dat de staat, die product is van onze eigen onwelwillendheden en niet het minst van die van hen, die hem de hoogste eischen zouden willen stellen, *subjectief* niet in staat is meer gelden voor sociale doeleinden beschikbaar te stellen. Deed hij dit, dan zou hij politieke weerstanden oproepen, welke de sfeer nog meer zouden vertroebelen dan momenteel het geval is.

Maar, al kan de staat geen meerdere aanspraken op saamhoorigheidsgevoel doen gelden, dat beteekent volstrekt niet, dat dit saamhoorigheidsgevoel niet op andere wijze zou zijn te activeeren, zoodanig, dat ook de werklooze daarmee zijn voordeel kan doen.

En zoo kom ik dan aan mijn concrete mogelijkheden, zooals ik ze met meer dan één belanghebbende werklooze heb doorgepraat, waarop als bescheid kwam: „Het moet kunnen.” Waarop ik meende goed te doen op te merken, dat, indien het *kan*, het ook inderdaad *moet* gebeuren.

Eerste probleem: de zaak van het voorbereidend onderwijs. Ik ben nog versch onder den indruk van de film „La Maternelle.” Laat toch geen sociaal voelend mensch vergeten die te gaan zien, om zich in het hart te laten branden, dat de *kleuteropvoeding* een van de eerste problemen is onzer *volksopvoeding*. Wij paedagogen hebben in de laatste jaren onze waardeeringsaccenten moeten verleggen. Het Lager

Onderwijs is voor ons geworden het tijdperk van de intellectuele dynamiek, waarbij behoudens het feit, dat goede denk- en werk-gewoonten veel ontsporingen kunnen voorkomen, toch niet in de eerste plaats aan de morele fundeering van de kleine persoonlijkheid wordt gedacht.

De fundeering van de individuele instelling op het leven en de sociale levenshoudingen zien wij wel in sterke mate, waar de puber onder goede leiding en in een goede sfeer zich kan ontwikkelen.

Maar wat vroeger bijzaak was, is thans bijna hoofdzaak geworden: de kleuterleeftijd. Of het kind gedurende dezen leeftijd open gaat of niet, beslist over de vraag, of het kind positieve morele eigenschappen zal ontwikkelen van dynamisch vermogen, of zijn geest zich in vrijheid zal ontplooiën.

Waar de kleuter zich in liefde en veiligheid opent, zooals de bloem zich opent onder de koesterende stralen van de zon, daar krijgen vele mogelijkheden een kans, die anders meestal duurzaam worden vernield. De uitspraak van een Münchener psychiater moge niet geheel vrij zijn van eenzijdigheid, ze accentueert op treffende wijze van welk overheerschend belang heden ten dage de kleuterleeftijd wordt geacht. „Geef mij” — heeft hij gezegd¹⁾ — „het kind van den misdadiger, voor het 18 maanden is geworden, stel mij in staat het in een zuiver paedagogisch milieu te plaatsen en ik garandeer U, dat er geen misdadiger uit groeit.”

Onvergetelijk zal voor duizenden blijven het scèneetje uit de zooeven genoemde film, waar Rose met moederlijk mededoogen het verschrompelde, duistere kinderzieltje, dat negatief tot uitdrukking komt in een verkommerd, gedegenereerd, morsig gelaat „dat niet lachen kon”, gadeslaat en hoe ze moeilijk, o, zoo moeilijk onder de zegenende straling van haar blik eerst een kleine nerveuse lachtrilling op de bovenlip van haar protégé oproept. Men ziet de lach, zwakjes nog, hooger en hooger klimmen, tot eindelijk het doffe oog begint te glanzen. Ze heeft voor de zooveelste maal een klein menschenkind in het licht geheven, dat in het duister van armoede en liefdeloosheid verkommerde en, al zal dit kind sterven, wij gelooven in het wonder, dat onder de straling van Rose's liefde had kunnen opbloeien.

Wie zal zeggen, wat de werking is van een liefdevolle leiding op de kleuterschool in zoo menig kinderzieltje, dat thuis zoo te kort is gekomen?

Maar ook, al willen we niet in de eerste plaats aan verwaarloozing

¹⁾ Medegedeeld door Dr. Isemann in zijn verleden jaar te Amsterdam gehouden lezing.

denken ten opzichte van den kleuter, voor hoeveel kleinen, die thuis al te brocierig worden ingepakt, al te bewust gevormd door overbezorgde of overbewuste moeders, is de vrije argeloosheid, die opbloeit uit den omgang van kleine genooten het middel, om de gevaren van een overprikkelde ikkerigheid te ontgaan en zich in sociaal verband thuis te gaan voelen? Voor hoevelen is deze eerste kuur gedurende de gevoelige periode het middel om een opsluiting in het eigen ik te ontgaan, waardoor op lateren leeftijd zooveel krachten kunnen worden aangewend, die zich anders niet op de werkelijkheid laten monteeren? Inderdaad, hier ligt een belang, dat ook onder de moeilijkste omstandigheden behartiging verdient en in tijden van crisis het meest, omdat de schaduw van deze crisis het kinderleven meer dan ooit verdoukert. Wie aan dit kinderbelang aandacht schenkt, bouwt aan de volkskracht. En, indien de staat momenteel bereid noch in staat is, aan dit belang recht te laten wedervaren, waarmee zouden we dan bij ouders meer succes hebben, als de snaren op de juiste wijze worden geraakt? ¹⁾

Indien dit voor één belang mogelijk is, dan moet het doenlijk zijn hiervoor het particulier initiatief in beweging te brengen.

Ziedaar dan één werkobject voor den Bond van Werkloozen, waarover ik de vorige maal sprak: iedere stad, ieder dorp uit te rusten met de noodige kleuterscholen.

De gemeentebesturen of welwillende particulieren geven een stuk grond, werklooze architecten maken eenvoudige plannen, steenfabrikanten, die zuchten onder hun overproductie, leveren tegen minimale prijzen, schippers vervoeren tegen billijke vracht, een inschrijving voor andere bouwmaterialen voor dit sociale doel wordt geopend, werklooze arbeiders stellen zich beschikbaar, het Rijk houdt de werklozenpremie niet in en het leidende comité zorgt plaatselijk en landelijk voor zoodanige fondsen, dat een toeslag op die premie de arbeid in dienst van de gemeenschap bij allen, die er deel aan hebben, ten goede komt en elke aldus gebouwde school krijgt een gedenksteen: „Gebouwd in dagen van werkloosheid door werklozen met de steun hunner medeburgers" als een monument, dat de Nederlander in staat is geweest een gedwongen rust in nuttige arbeid om te zetten.

En, als eenmaal de scholen er staan, dan komt de exploitatie. Iedere school komt in handen van een vereniging, die tracht permanente bijdragen te krijgen uit de eigen woonplaats. Wie het betalen kan, betaalt een redelijk schoolgeld. De onderwijzeres, zoonoodig door

¹⁾ Men bedenke, dat de bijzondere protestantsche scholen in Nederland oorspronkelijk alle uit bijdragen van veelal smalle beurzen zijn gebouwd.

vrijwilligers onder ongehuwde en gehuwde vrouwen geassisteerd, neemt aanvankelijk met een klein salaris genoegen. Als straks de tijden beter worden, komt alles in orde. Dan willen ook de openbare lichamen wel weer subsidieeren.

Zouden de vele werklooze sociale werksters, de vele werklooze onderwijzeressen bij het voorbereidend onderwijs, indien eerst een organisatie van werkloozen zou zijn gesticht, die propagandafondsen bijeen had gebracht, niet goed doen het land in te gaan en dit wakker te schudden en het particulier initiatief in gang te zetten? Op ouderharten is nog nooit vergeefs een beroep gedaan en waar de film, waarover ik boven sprak, haar werk heeft gedaan, moeten de kansen voor constructief werk gunstig zijn.

Tweede probleem. Als een slag uit een heldere hemel is het ontslag van tientallen lichamelijke opvoeders gekomen. Amsterdam, wel wat al te royaal, had net zijn derde uur gymnastiek ingevoerd. De Academie voor Lichamelijke Opvoeding was breed opgezet onder den onvergetelijken Nieuwenhuis. Hij droomde van nieuwe grondslagen voor de Volksopvoeding. Speciaal de proletariërskinderen moesten frissche lichamen hebben. Dit lichaam onder tucht te brengen aan de hand van strenge disciplineering moest hun een vreugde worden. Dan zou een blij levensgevoel en een sterke wil de grondslag worden ook voor geestelijke cultuur. Zoo had hij het in de tropen gezien, waar tot dusver mede onder de invloed van groote warmte en een te vroeg geprikkelde sexualiteit, wilsconcentratie en daadkracht onbereikbaar schenen. Hoe enthousiast kon hij vertellen van de staling van den oosterling op de basis van lichamelijke training, hoe zag hij de kracht van Japan, de toekomst van China op deze basis verzekerd.

Het probleem blijft open, ook al zijn de lichamelijke opvoeders als door een catastrofe getroffen.

Maar zij — juist zij — hebben te overwegen, of nu reeds niet veel mogelijk is, wat naar een verre toekomst schijnt verschoven. Ik weet, dat reeds een enkele aan het werk is, maar ook hier schuilen mogelijkheden voor een beweging ten bate van de algemeene volksoopvoeding.

De Veluwe is groot en de lucht is er frisch, frisscher dan in eenig Amsterdamsch gymnastieklokaal. Reeds nu wordt het meer en meer gebruik onder de rijpere jeugd de natuur in te gaan. De jeugdherbergen bloeien. De stichting „Het Vacantiekinderfeest” heeft haar vakantie-huisjes, waar kinderen enkele dagen kunnen doorbrengen. Ook deze stichtingen moeten zelfsupporting zijn of zullen het moeten worden. Is het niet mogelijk, dat onze lichamelijke opvoeders het land overdekken met kampen, waar kinderen uit de vijfde en zesde klasse ge-

urende minstens twee weken per jaar aan goed geleide doelmatige lichamelijke oefening doen, zoodoende het derde uur op de scholen, dat ze nu moeten missen, inhalende onder heel wat gunstiger conditie?

Hoe prachtig zou het zijn, als deze kinderen op deze wijze een voorproefje kregen van wat ze later door middel van de jeugdhoeven zouden kunnen genieten, ook reeds de goede manieren zich eigen maakten, die nu nog niet altijd bij de trekkers worden aangetroffen.

Zeker zeven maanden in het jaar zou men op deze wijze in de kampen bezet zijn, indien het er niet spoedig twaalf zouden worden. Want ook herfst en winter zijn mooi.

Wat men op deze wijze ook aan de geestelijke volksgezondheid werkt en speciaal een tekort in den grootstedeling zou helpen aanvullen, het hoeft nauwelijks betoog.

En wie zou meenen, dat hiervoor het geld niet te vinden was? Dat ondernemende lieden niet reeds bij voorbaat de bouwplannen zouden willen maken en de gelden bijeenbrengen, indien slechts de autoriteiten de medewerking beloofden, die deze plannen zouden verdienen?

Men hoeft zich heusch niet bezorgd te maken, dat de ouders, wier kroost van deze plannen zouden profiteren, geen financieel offer voor deze beste van alle ontspanningen zouden willen brengen. Ook onze Middelbare Scholen en Gymnasia, kweekplaatsen van anaemie, zouden er wel bij varen. Men zou natuurlijk moeten zorgen, dat de arme kinderen hun deel kregen ook zonder betaling.

Derde probleem. De Volkskunst. Ik weet niet, wie het initiatief heeft genomen voor het aanleggen van het Twentsche Openluchttheater, door werkloozen tot stand gebracht. Maar toen ik er stond in gezelschap van den actieven en enthousiasten heer Sellenraad, toen werd ik mij ineens scherp bewust, welke mogelijkheden hier opengingen.

Het is, om te beginnen, wel een rare opvatting, dat wij onze — vaak zoo zwoele — kunst moeten genieten in bedompte zalen. Zal een mooi stukje natuur, waarover de zon straalt, waar de boomen ruischen of de stilte van de avond ligt, niet meer zuiverend werken op onze smaak en kunstopvattingen dan allerlei beschouwingen van „bevoegde personen“, die „het volk“ tot hun (dikwijls twijfelachtige) „hoogte“ willen optrekken.

Wat trekt het volk zich aan van de officiele aestheten?

Heeft het volk die aestheten noodig? Deze verbeelden het zich. Maar was niet van ouds „de stem van het volk de stem van God?“ De stem van dat volk, dat nog leefde aan de boezem van moeder natuur, waar de conventieele leugen zich niet thuis voelt?

Is niet allereerst noodig, dat men het volk terugbrengt in zijn eigen sfeer in de sfeer van natuurlijkheid . . . d.w.z. in de natuur?

Deze zomer was ik in Valkenburg en wij wilden het openlucht-theater bezoeken. We troffen het niet, meende onze hâtelier: de vorige week was er een bekend gezelschap geweest en de volgende zou er weer een komen. We zouden nu maar leeken kunnen hooren. We zijn toch gegaan en het publiek was — natuurlijk — slechts in geringen getale opgekomen ondanks den onvergelykelyk sjaen avond.

Voor mij zal de avond onvergetelyk blyven. We zagen een Vlaamsch volksstuk, wat braaf, wat romantisch zou de cynicus zeggen. Maar het werd gespeeld op een wijze, die in haar echtheid bewees, dat hier de ziel van het volk zelf sprak in haar natuurljke eenvoud en ik vroeg mij af, of hier in de verheerlijking van de almacht van de liefde tusschen twee menschen, die elkaar in veel lijden en wederwaardigheid vonden, niet dieper kunst gegeven wordt dan in het problematische: „Heeft Constance gelijk?“, waarin de doolhof diepzinniger heet dan toewijding en overgave.

Het openluchttheater: Zou het niet het begin kunnen worden van de renaissance der natuurljkheid? Ook wat de stof betreft? Zou hier het volk zijn eigen taal niet gaan spreken, zich niet bezinnen op zijn eigen aard, op zijn deugden en tekortkomingen? Zou hier het dialect niet in eere hersteld worden, waarin het volk slechts zijn gevoelsleven vermag te uiten? Zou dat zelfs niet de eenige weg zijn, om het volk tot de hogere kunst te brengen, die wij het willen aanpraten, maar waarvoor het totaal onverschillig blyft?

Een Engelsche commissie schreef in haar rapport: Het volk kent Shakespeare niet. De mensch uit Yorkshire, die in zijn eigen dialect voelt en denkt, moet via zijn eigen sprake, via zijn eigen kracht tot ontvaking worden gebracht; dan pas hebben wij kans, dat hij gevoelig wordt voor de glans, die op de hogere toppen der kunst ligt, waar eens een Shakespeare heeft gewandeld.

En nu is een openluchttheater in dubbele zin van beteekenis. Het opent de gelegenheid, om zonder groote kosten, dus zonder zware entrees de eigen bevolking bijeen te krijgen; het geeft tevens gelegenheid sluimerende aesthetische krachten dramatisch en musicaal zich te doen ontwikkelen.

Slechts daar, waar een resonantiebodern is in het publiek, wordt de inspiratie bij den scheppenden kunstenaar gevoed. Deze inspiratie ligt slap en zielloos ter neer, omdat de vreugdeindustrie het woord heeft gekregen onder ons, die ons van de natuur, ook van eigen natuur, heeft vervreemd.

Ik zou door kunnen gaan en spreken over zwemgelegenheden en sportvelden en zooveel meer, waaraan behoefte is. Het is niet noodig. Indien slechts — als een moderne zendeling — één sociale werkster van de kwaliteit, zooals onze scholen voor Maatschappelijk Werk die afleveren, ontwikkelde vrouwen, die nochtans tot dienen bereid zijn en het milieu, waarin ze worden geroepen, nemen zooals het is, niet met een gevoel van eigen superioriteit, maar met het echte democratische gevoel, dat elke levenssfeer haar waarde in zichzelf draagt en slechts van uit die waarde is te ontwikkelen, indien slechts één zoo'n werkster haar zendingsarbeid zou kunnen aanvangen in elk onzer Nederlandsche dorpen en men wilde haar voorloopig tot een sober leven in staat stellen, dan zouden de mogelijkheden voor sociaal-paedagogische arbeid open gaan. En dan een hoofdbestuur van een Bond van Werkloozen, dat de centrale leiding houdt, die 't land kan overzien, zijn propagandisten uitzendt, zijn opdrachten geeft, bondgenooten zoekt....

Het *moet* kunnen en het kan.

Werkloosheid en Jeugd

door Drs. J. C. VAN WIJK.

Blijven de crises min of meer periodiek elkaar opvolgen, (en het ziet er ondanks toenemende restricties voorloopig nog niet naar uit, dat er een algemeene lijn getrokken wordt in de richting van een geordende productie), dan dient de Overheid zich hierop in te stellen.

Nu het productie- en distributieapparaat van alle landen als ketting- en inslaggaren in elkaar geweven is, ontstaat er bij een crisis in dit wereldweefsel een scheur, waardoor alle landen getroffen worden. Geheel anders stond het vroeger, toen dit ineengevlochten wereldweefsel nog niet bestond; toen werd op zulk een tijdstip niet een geheele wereld ernstig getroffen, doch alleen de verkeerscentra werden hevig aangetast.

Ons land b.v. werd bij de crisis van 1825, toen de Hollanders aan het wereldverkeer ongeveer niet deelnamen, niet ernstig beroerd; bij de studie over deze crisis vraagt men zich zelfs af, of niet juist daardoor onze positie versterkt is.

Is men het er over eens, dat bij dit dooreengestrengeld economisch leven een crisis alle beschaafde landen aantast en dat zij min of meer periodiek terugkeert, dan is het ook de taak der Overheid zich hierop

in te stellen en derhalve maatregelen te treffen in het vooruitzicht op vette en magere jaren.

Ik bedoel hier niet, dat er voedselvoorraadschuren moeten gevuld worden; hiervoor heeft de ongebreidelde productie, die op rein speculatieve winstverwachting gebaseerd is, dan nogal weelderig gezorgd. Doch de Overheid heeft bij een langdurige crisis gebrek en steeds meer gebrek aan geldmiddelen en aan werkgelegenheid.

Er wordt bij een oplopende conjunctuur door de Overheid onvolgende gespaard. De zware belastingen, die remmend werken bij den overgang van baisse naar hausse, moeten dan inderdaad worden verminderd; doch men mag niet aldoor voortgaan met de belasting te verlagen, eenvoudig, omdat er op een gegeven oogenblik gespaard kan en moet worden.

Het is vervolgens niet moeilijk voor de Overheid, in tijd van hoogconjunctuur prachtwegen aan te leggen, sport-stadia, luxe parken, bosschen in de omgeving van steden, badhuizen te bouwen, gelegenheden voor watersport, enz.; doch dit beteekent in dien tijd een wegtrekken uit het productieapparaat van krachten, die volop aan de ontplooiing daarvan kunnen medewerken; het is tevens een opsoupeeren van werkgelegenheden, waaraan straks behoefte bestaat, als de productie der wereld te groot is geworden. Het is tegelijk een opsoupeeren van de gelden, welke de overheid had moeten besparen voor een zoogenaamd crisisfonds, om bij een toekomstige inzinking te beschikken over financiën, welke noodig zijn om dan werken als bovengenoemd te kunnen uitvoeren. In plaats van te sparen voor een groot reservecrisisfonds, heeft men nog dikwijls de eene leening op de andere gestapeld, zoodat men dan diep in de schulden steekt; men heeft tegen hooge rente het geld geleend, dat in dien tijd weinig koopkracht bezat, doch waarvan, met geld dat veel koopkracht bezit, rente en aflossing betaald moet worden.

Ook thans bestaat er groote behoefte aan geld en werk.

Kortstondige werkloosheid zal er altijd blijven bestaan; bij zulk een geval bestrijdt men de gevolgen, welke hoofdzakelijk van financiële en moreelen aard zijn. Ten opzichte van de financiële gevolgen is men dikwijls verzekerd en eventueel dient een ieder hiervoor verzekeringsplichtig te zijn; ten opzichte van de moreele gevolgen is het voldoende zich in te stellen om den vrijen tijd goed te bezetten, voorzooverre het individu zelf hiervoor den weg niet weet.

Heden staan wij echter te midden van een langdurige ernstige werkloosheid zonder een fondsvorming, die aan zulk een crisis geëvenredig is en deels tengevolge hiervan zonder voldoende werkobjecten.

Ten behoeve van gezinshoofden, kostwinners enz., heeft men miljoenen uitgegeven, zonder dat daardoor algemeen nut geschapen werd en tevens zonder dat het individueel belang gediend werd, omdat dit geld, tenslotte een aalmoes, verstrekt werd zonder dat men de menschen trainde op den nieuwen strijd om het bestaan, welke het alleen kan strijden door zijn arbeidskracht te bewaren.

Voor de jeugd staat echter alles veel en veel bedroevender dan voor de volwassenen.

De leertijd gaat voorbij, zonder dat men zich vakbekwaamheid of tenminste routine in eenig werk kan verwerven; ja zelfs zonder te leeren werken. In het jonge leven zonder eenig perspectief zijn dikwijls alle idealen gedood; er heerscht een diepe psychische depressie, waardoor een groot deel der jeugd geheel verslapt is. Zij staat daarom bloot aan ontelbare moreele gevaren en open voor allerlei excessen.

Men had zich ingesteld op een kortstondige jeugdwerkloosheid; men trachtte den ledigen tijd te vullen door intellectueele ontwikkeling en eenige ontspanning; op den duur ontstonden er voor een gering deel van deze jeugd vakscholen, waar practisch werk werd verricht en waarmede in een dringende behoefte voorzien werd.

Men treft echter voor de massa dezer jeugd de kwaal niet in het hart zonder werkverschaffing.

Wij vinden het een vooruitgang van beteekenis, wanneer er aan eenige honderden werkgelegenheid wordt geboden in kleinere werkobjecten, zooals thans geschiedt; wij begroeten met vreugde een zoodanige verbetering van inzicht in dit probleem; doch tegelijk pleiten wij met nog meer aandrang voor de massa, die weer op gang gebracht moet worden door arbeid, waarbij zij wederom het besef krijgt in de Maatschappij nuttig werk te kunnen verrichten.

Voor de massa is noodig Rijks-werkverschaffing en wel liefst een afzonderlijke voor de jeugd: zoo zulks echter voor de uitvoering hiervan groote moeilijkheden meebrengt, dan dient er toch op gewezen te worden, dat men jeugd en volwassenen ook in dit werk niet moet gelijkenschakelen; de jeugd heeft behalve behoefte aan technische, ook behoefte aan paedagogische leiding; werkverschaffing voor de jeugd heeft een diep geestelijken inslag.

Werkverschaffing speciaal voor de jeugd is mogelijk. Elders heb ik een lans gebroken voor het aanleggen van een zeeweg over de duinen van IJmuiden naar den Hoek van Holland, waaraan eenige duizenden werk kunnen vinden, dat zij van gewicht achten. Nogmaals vestig ik de aandacht op de ontginning van heidegrond, met daarbij het perspectief, dat deze grond eigendom kan worden van de werkers zelf.

Overigens accepteren wij het gaarne, wanneer jeugdige personen ingeschakeld worden in de werkverschaffing der volwassenen, mits het paedagogisch element niet verwaarloosd wordt.

Daarnaast dienen er andere mogelijkheden onderzocht te worden als b.v. emigratie naar Oost en West of b.v. overplaatsing van takken van industrie naar Oost-Indië. Wat speciaal de Textiel-industrie betreft, verkeert men thans ten opzichte van Japan vrijwel in dezelfde positie als een eeuw geleden ten opzichte van Engeland. Toen heeft men door protectie en geheime subsidies de concurrentie met Engeland mogelijk gemaakt.

Wanneer de omstandigheden b.v. de toestand van het water enz. in Indië gunstig zijn, zou men jonggehuwde textielarbeiders kunnen uitzenden met behoud van steun en een toeslag, en de jonge industrie kunnen steunen door invoerrechten.

De mogelijkheid moet tenslotte overwogen worden van een leerlingreglement voor de particuliere en openbare bedrijven.

Voorts dienen belangrijke onderwerpen als b.v. de beroepskeuze voor de jeugd, welke de school verlaat, de vorming van een voldoende aantal valkmenschen enz. nader bestudeerd te worden.

Te midden van dit alles is het een gelukkig verschijnsel, dat blijkens de laatste circulaire van het Departement van Sociale Zaken aan de Gemeenten, aldaar een nieuwe wind waait.

Wij mogen thans terecht hopen, dat spoedig werkgelegenheid in het klein voor weinigen en in het groot voor de massa der jeugd wordt geboden.

Het ligt daarbij m.i. op den weg van de Comité's voor jongere werkloozen om hiervoor ook een beroep te doen op den steun van de particulieren, die nog salaris genieten of althans over een vast inkomen beschikken.

Overwogen zou kunnen worden of het mogelijk is door kleine wekelijksche of maandelijksche bijdragen een deel voor de noodige financiën bijeen te brengen. Het particulier initiatief kan hier stuwend werk verrichten.

Onderwijs-Statistiek

door A. H. GERHARD.

I.

Nijverheidsonderwijs.

Aansluitende aan onze overzichten in den 13en jaargang constateeren we allereerst met vreugde, dat deze uitgaven op voortreffelijke wijze worden voortgezet. De statistiek, die we thans willen bespreken, is weer de eerste in haar soort. Wie wel eens genoodzaakt is geweest uit de vroegere onderwijsverslagen te beproeven zich een beeld te vormen van het nijverheidsonderwijs in ons land en daar nooit voldoende in kon slagen, zal met bijzonder genoegen dit boekdeel ter hand nemen.

Er ligt weer een ongelooflijke hoeveelheid aan ten grondslag van geduldig naspeuren en kritisch beoordeelen van wat licht kon geven, maar verborgen ligt in talloze verspreide publicaties.

Men krijgt ook respect voor de weloverwogen methode, die gevolgd is, om zoo betrouwbaar mogelijke gegevens te verkrijgen ten einde in cijfers den huidige toestand vast te leggen.

Hoeveel bezwaren aan alles verbonden waren is af te leiden uit de sober gehouden verontschuldiging in het voorwoord van den directeur van het Centraal bureau der Statistiek. Ik bedoel deze twee zinnen: „Deze eersteling moet worden beschouwd als een bescheiden stap in de richting van een doelmatig statistisch overzicht van ons nijverheidsonderwijs” en dezen anderen zin: „Uit het bovenstaande blijkt wel dat ik er van overtuigd ben, dat het gebodene nog geenszins volmaakt is.”

Evenals bij de reeds vroeger besproken uitgaven, wordt dit deel geopend met een historisch overzicht van dezen bijzonderen tak van onderwijs.

Het aandeel, dat de wetgever in de organisatie van dezen tak genomen heeft, is eigenlijk pas van beteekenis geweest sedert 1920. De Inleider memoreert art. 3 uit het Reglement, dat behoorde bij de wet van 1806, een Kon. Besl. van 1817, aangevuld in 1829, terwijl de wet op het M.O. van 1863 met de instelling van burgerscholen (naast de hogere burgerscholen) bedoelde aan de behoefte aan vakonderwijs te voldoen.

Dit is echter op een volkomen mislukking uitgelopen. Daarentegen ontwikkelde zich geheel buiten de wet om, zuiver langs den weg van

het particulier initiatief, het nijverheidsonderwijs, aangepast aan de eischen der praktijk en het kwam tot betrekkelijk grooten bloei. De burgerscholen met haar sterk op den voorgrond gehouden algemeen vormend karakter, bevredigden eigenlijk niemand en verdwenen gaande-weg automatisch.

De wet, die 1 Januari 1921 in werking trad, bracht door het voorschrijf, dat Rijk en gemeente te zamen elke noodig verklaarde nijverheidsschool ten volle subsidieeren moest, voor dit onderwijs een snelle en gestadige uitbreiding.

Dat dit onderwijs reeds te voren een vlucht van beteekenis had genomen, blijkt uit de volgende opsomming der in 1920 bestaande inrichtingen:

Dagambachtscholen sedert 1861.

Vakscholen voor jongens sedert 1902 en 1904.

Burgerdagscholen 1870 nog 5, 1890 nog 1 en 1905 geen.

Burgeravondscholen 1870 nog 33, 1910 nog 49 en 1920 nog maar 35. Teekenscholen reeds lang; in 1905 voor het eerst statistisch bewaard, in 1920: 326 met 24546 leerl.

Avondnijverheidsscholen in 1921: 371 scholen met 33949 leerl.

Leerlingstelsel eerst geregeld sedert 1892.

Kunstscholen sedert 1797.

Technische scholen sedert 1851 en 1859, aanvankelijk als aanvulling der kunstscholen.

Scholen voor de zeevaart sedert 1785.

Scholen voor de zeevisscherij sedert 1878.

Scholen voor de binnenvaart sedert 1900.

Scholen voor scheepsmachinist sedert 1893.

Scholen voor meisjes sedert 1865 en 1887.

Landbouwhuishoudscholen sedert 1909.

Voor een goed inzicht in het geheele verloop en in verband met het groote verschil in de volledigheid der verzamelde cijfers worden de verstrekte gegevens in drie rubrieken onderscheiden:

- a. de gegevens over de jaren 1870—1920.
- b. de gegevens over de jaren sedert de invoering der wet dus 1921—1931 en
- c. de volledig uitgewerkte gegevens over de jaren 1930 en 1931, die rechtstreeks door het Centraal Bureau zijn ingewonnen.

Als een samenvatting van verschillende opgaven nemen we dit staatje op.

	Scholen	Cursussen	Totaal der opleidingen	Leerlingen
1870	50	¹⁾	50	3841 ²⁾
1880	95	¹⁾	95	8765 ²⁾
1890	113	¹⁾	113	10810 ²⁾
1900	167	¹⁾	167	20672 ²⁾
1905	277	¹⁾	277	30186 ²⁾
1910	418	23	441	40097 ²⁾
1915	423	109	532	51258 ²⁾
1920	481	142	623	75134 ²⁾
1931	707	1563	2270	131559

¹⁾ Deze aantallen onbekend.

²⁾ Deze aantallen zijn onvolledig, doordat bovendien de landbouwhuishoudcursussen en sommige opleidingen voor scheepsmachinist niet medegerekend zijn kunnen worden.

De aanwas der aantallen scholen en leerlingen was sedert 1920 vrij gestadig en regelmatig.

De 49 tabellen en 7 staten benevens 2 grafieken bevatten een rijke bron van gegevens, met behulp waarvan men een tamelijk volledig beeld krijgt van wat er aan economische opleiding de gelegenheid wordt geboden.

In den gestadigen groei van dit geheel is echter een bedroevende stagnatie ingetreden onder den invloed van de huidige crisis, die waarschijnlijk pas duidelijk waargenomen kan worden in volgende statistieken. Er mag echter zeker, ook te dezer plaatse, op gewezen worden, hoezeer deugdelijk en uitgebreid vakonderwijs, juist in dezen tijd van het hoogste belang zal blijken voor de toekomst.

Een volledig overzicht van den inhoud te geven is natuurlijk uitgesloten; doch enkele grepen er uit kunnen dienstig zijn om de rijke geschakeerdheid van dit soort onderwijs te doen uitkomen.

In het voorwoord wordt er al op gewezen, dat de rubricering der scholen buitengewoon bezwaarlijk was en door de groote verscheidenheid in de vakken van onderwijs en door de zeer ongelijke combinaties daarvan, door de leerlingen gevolgd en door den zeer ongelijken duur der verschillende volledige schoolopleidingen en door de opmerkelijke verscheidenheid in de aantallen lessen, die per week worden gegeven.

Voorbeelden daarvan vindt men o.a. in de dagambacht- en vak-scholen voor jongens: tabellen 5—7. 23407 jongens kregen op 104 scholen in 1930 onderwijs in 42 theoretische en 43 praktische, te zamen 85 vakken ter opleiding voor 34 verschillende beroepen.

De duur dezer opleiding varieerde van 3 maanden tot 5 jaar!

De tabellen 8—14 hebben betrekking op de avondnijverheidsscholen voor jongens ook over het jaar 1930.

Daaruit vinden we dat 39901 leerlingen in 355 scholen onderwijs ontvingen in 54 theoretische en 32 praktische vakken, die op even zoovele verschillende beroepen wezen. Van deze scholen telden 54 minder dan 26 leerlingen, terwijl 17 er meer dan 400 herbergden, waarvan 7 boven de 500 leerlingen kwamen. Op 11 scholen duurde de opleiding 1 jaar; op verscheidene langer; op 198 zelfs 5 jaar, op 5 bleef men 6 jaar en op 1 zeven jaar. Daarnaast valt op te merken, in elken jaarcursus afzonderlijk op sommige scholen 17 weken werd gewerkt, tot in andere 52 weken met een verscheidenheid van 18 diverse aantallen weken.

De tabellen 30 tot 35 verschaffen inlichtingen ten aanzien der meisjes gedurende 1930.

Toen vonden 45045 meisjes onderricht op 169 scholen in 55 verschillende vakken om zich te bekwaamen voor 24 diverse beroepen.

Ook bij haar treft men zeer uiteenlopende gevallen van school- en cursusduur; 22768 genoten onderwijs over dag. 19879 's avonds en van 2398 bleef het onbeslist.

Met weglating van tal van nog andere groepen verdient nog een aparte vermelding het leerlingwezen, dat ook in de wet van 1920 geregeld is, doch nog weinig toepassing heeft gevonden. Een toepassing dan, zooals de wetgever die bedoelde. Op 31 December 1931 (tabel 18) waren daaronder begrepen 2475 leerlingen, deelnemend aan 29 onderscheidene opleidingen onder het toezicht van zes vereenigingen en in opleiding gegeven bij 959 werkgevers.

Gedetailleerde opgaven kan men er in vinden omtrent de uitslagen der examens voor het verkrijgen van 9 acten van bekwaamheid voor lager nijverheidsonderwijs, van 30 acten voor middelbaar nijverheidsonderwijs en van 9 aantekeningen voor bepaalde vakken op andere acten.

In de allermeeste gevallen waren de aantallen afgewezenen tamelijk groot.

Ten slotte mogen we nog eenige sprekende getallen geven, die betrekking hebben op het geheele Rijk.

I. Aantallen leerlingen in het Rijk op	31 December	
	1930	1931
1. Dagambachtsscholen	20080	22007
2. Dagvakscholen voor jongens	1257	1400
3. Speciale cursussen	625	648
4. Cursussen voor voorb. midd. techn. ond.	748	850
5. Avondnijverheidsscholen voor jongens	39901	39825
6. Middelbare technische scholen e.d.	3268	3478
7. Kunst- en kunstnijverheidsscholen	1882	2169
8. Opleidingen voor de binnenvaart	2672	2810
9. Idem " " zeevisscherij	410	449
10. Idem " " zeevaart	1160	1162
11. Idem " " scheepsmachinist.	1128	1112
12. Opleidingen voor meisjes	21615	23258
13. Cursussen voor meisjes	23430	24703
14. Opleidingen landbouwhuishoudschool	293	505
15. Cursussen landbouwhuishoudschool	6594	7183
Totaal	125063	131559

II. Aantallen mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

	1930	per duizend inwoners	1931	per duizend inwoners
Mannelijke	72278	18	74989	19
Vrouwelijke	52785	13	56570	14
Totaal	125063	16	131559	16

III. De leeftijden der leerlingen in 1930.

jonger dan 12 jaar	2
12 "	3219
13 "	10037
14 "	16474
15 "	16391
16 "	16067
17 "	12678
18 "	9509
19 "	6061
20 "	4125
ouder	12351
onbekend	18149 totaal 125063.

¹⁾ Een paar opmerkingen wil ik mij nog veroorloven. De grafiek op blz. 10 klopt voor 1900 niet met die op blz. 12. Voorts zijn in tabel 22 de fransche vertalingen der woorden „Dagonderwijs” en „Avondonderwijs” verkeerd geplaatst.

IV. Dag- en Avondonderwijs in 1930.

Dagonderwijs	51512
Avondonderwijs	67526
Afwisselend of onbekend	6025
	125063

N.B. Waar geen mededeelingen over 1931 zijn vermeld, beschikte het bureau blijkbaar nog niet over de noodige mededeelingen.

Wordt vervolgd.

Paedagogiek en Beroepskeuzevoorlichting

door H. v. d. VLIST.

De vraag of er in beroepskeuzevoorlichting een paedagogies element schuilt, waardoor aanhangers van een bepaalde konfessie de uitoefening van die voorlichting ieder voor hun richting opscien, is in het bijzonder van Protestants-Kristelike en Rooms-Katolieke zijde nadrukkelijk bevestigend beantwoord. Het gevolg hiervan is, dat in sommige plaatsen drie beroepskeuze-voorlichtings-instanties in het leven geroepen zijn.

In het onderstaande wordt een beeld gegeven van de paedagogiese vragen, die zich bij de beroepskeuzevoorlichting voordoen en getracht desondanks de mogelijkheid van sentraal geregelde beroepskeuzevoorlichting aan te tonen.

Het doel van de beroepskeuzevoorlichting is de ouders in staat te stellen tot het kiezen van het juiste beroep voor hun kinderen, ten einde voor het betrokken individu de arbeid te vinden, waarvoor het krachtens zijn aanleg het meest geschikt is, en het een zo groot mogelijke kans heeft op maatschappelijk slagen en innerlike vrede.

De zin ervan is, dat individu en gemeenschap er de vruchten van plukken.

De beroepskeuzeadviseur moet zich, om de gewenste voorlichting te kunnen geven, oriënteren op het gehele terrein waarvan de beroepsarbeid deel uitmaakt, dus het zeer ingewikkelde samenstel van het maatschappelijk leven. Faktoren van zeer uiteenlopende aard (ekonomies, sosiologies, psychologies, paedagogies) hebben invloed op het wezen van het beroep en beheersen al naar hun sterkte de aard ervan. Een beroep heeft niet een vast omlijnd, voor altijd bepaald karakter, doch kan veranderen zodra de beïnvloedende factoren zich wijzigen.

Daarnaast moet de beroepskeuze-adviseur zich zo uitgebreid mogelijke kennis verschaffen omtrent het wezen van het individu (psychies zowel als physics) om daaraan te kunnen vaststellen of er overeenstemming is aan te wijzen in de eigenschappen, die voor de goede uitoefening van bepaalde beroepen vereist zijn en de aanleg van het individu, dat zijn raad vraagt.

Ten slotte zal hij er rekening mede moeten houden, dat het wezen van het individu, zowel door eigen groei als door veranderende milieufactoren, wordt beïnvloed en zich binnen zekere grenzen kan wijzigen.

De tijd, dat de beroepskeuze-adviseur voor zijn adviezen voldoende materiaal meende te bezitten in een overzicht van de stand van de arbeidsmarkt, de cijfers van het schoolrapport en zijn eigen intuïtieve kijk op het individu, is nagenoeg voorbij.

Ook aan de resultaten van een onderzoek naar het geheugen, de reactie-snelheid, de opmerkzaamheid, afzonderlijke delen van de intelligentie enz., heeft hij niet voldoende. Niet alleen de vermogens zijn van betekenis, ook de wijze waarop de proefpersoon zich daarvan bedient, is belangrijk. Nog veel belangrijker echter is de kennis van de diepere lagen der persoonlijkheid, door de structuur, waarvan het gedrag in de buitenwereld wordt bepaald en ook de wijze, waarop iemand tegenover zichzelf staat. Doch ook deze structuur is niet „bevroren”. Zij is produkt van de aanleg en de invloeden van de buitenwereld. Deze invloeden van de buitenwereld blijven werkzaam en het ik (het centrum van de persoonlijkheid) moet zich steeds weer opnieuw aan structuur en buitenwereld toetsen, waardoor veranderde instelling door het opdoen van levenservaring mogelijk is.

De beroepskeuze-adviseur zal zich dus bij het beoordelen van de persoonlijkheid en van de milieu-invloeden, die van de uitoefening van een beroep kunnen uitgaan, van te voren een oordeel moeten trachten te vormen over de reactie van het individu op dat milieu, in hoeverre het karakter voldoende veerkracht zal bezitten in de gewijzigde omstandigheden zichzelf gelijk te blijven en(of) zich voor zover nodig daaraan aan te passen.

Hier komt vanuit het probleem der beroepskeuzevoorlichting zelve de noodzaak van paedagogiese bezinning naast de psychologische naar voren.

Overigens is het aantal gevallen, waarbij naast de vraag naar het meest geschikte beroep, ook paedagogiese raad verlangd wordt, heel groot.

Ook komt het voor, dat bij nader onderzoek de wens om van beroep of opleiding te veranderen, niet zoozeer blijkt te steunen op

psychiese ongeschiktheid voor het tot nu toe beoefende beroep of de gevolgde opleiding. Veeleer blijkt deze ontstaan te zijn door karakter-moeilijkheden.

De beroepskeuze-adviseur staat daardoor herhaaldelijk voor de noodzaak naast het eigenlike advies inzake de keuze van beroep of opleiding, raad te geven van psycho-therapeutische en paedagogische aard.

Een aantal voorbeelden uit de praktijk moge dit aantonen.

A. Jongen, oud 16½ jaar, zit in de 3e U. L. O. klasse, wil graag machinist ter koopvaardij worden. Volgens de vader wordt het de laatste tijd zienderogen minder met zijn vorderingen op school. Hij kan wel, maar doet zijn best niet. Heeft niet veel zin zijn huiswerk te maken, leest veel in de krant en veel boeken, besteedt heel veel tijd aan wandelen, maakt lange marsen, maar loopt ook veel zonder bepaald doel. De vader (kort aangebonden militair) drukt zich lang niet mals over hem uit, vindt hem een luie vlegel, een nietsnutter en zegt dat alles waar de jongen bij zit. Hij wil advies over de vraag of de jongen maar niet beter van school kan worden genomen, omdat hij het M. U. L. O. B. diploma toch nooit haalt.

Uit inlichtingen blijkt, dat de jongen moeilijk uit het hoofd leert en dikwijls des avonds goed ingepompte zaken op de les niet meer weet.

Het psychologies onderzoek toont aan, dat de intellectuele vermogens behoorlijk middelmatig zijn. Hij beschikt ook over voldoende technische aanleg. Hij is goedhartig, maar verschrikt en geremd, heeft veel behoefte aan liefde en gezelligheid, leeft in het algemeen onder een grote druk, wordt door minderwaardigheidsgevoel geremd en geconcentreerd, waardoor hij soms plotseling in het geheel geen overzicht over de te bewerken stof heeft. Hij wil zich niet geven, staat tegenover intellectueel werk als tegenover een zeer onaangename opdracht. Wel wordt hij gewillig als hij zacht wordt aangepakt; hij werkt alleen in een simpatieke sfeer. Zijn ik-gevoel is groot genoeg.

Objectief gesproken moet deze jongen in staat worden geacht het M. U. L. O. B. diploma te halen en ook zal hij later zeker wel in een technische werkkring op zijn plaats zijn. Zou de adviseur alleen hiermede rekening houden, dan zou hij tot doorzetten moeten adviseren. Het is echter duidelijk, dat hij zijn vermogens niet gebruikt. Zijn laatste rapport is daar een bewijs van.

Verder staat vast, dat zijn wijze van werken foutief is en dat de wetenschap, dat hij niet beantwoordt aan het ideaal, dat zijn vader zich nu eenmaal van zijn zoon gesteld heeft, zijn zelfvertrouwen heeft geschokt.

Was hij 13 of 14 jaar, dan zou het bij zijn geringe intellectuele belangstelling waarschijnlijk het beste zijn te trachten het doel langs de weg van de praktijk te bereiken. Nu hij ruim 16½ is en reeds in de 3e U.L.O. klas zit, zou het jammer zijn hem niet enkele kansen te geven.

Als het advies dus luidt: doorgaan, dan zal de adviseur zich moeten afvragen met welke hulpmiddelen de jongen voortaan zijn eigenschappen wel zal gaan benutten.

Allereerst is dan te denken aan een verbetering van zijn werkwijze: betere indeling, gebruikmaking van rythme bij het uit het hoofd leren.

Verder zal geprobeerd moeten worden hem meer zelfvertrouwen te bezorgen.

- 1e. door hem te wijzen op het feit, dat hij voldoende vermogens bezit om zijn doel te bereiken.
- 2e. door het betrokken schoolhoofd met zijn psychiese structuur op de hoogte te brengen, waardoor een aanmoedigings sfeer kan ontstaan.
- 3e. den vader duidelijk te maken, dat hij zijn zoon het gevoel moet geven vertrouwen in zijn kunnen te hebben en te vragen wat geduld te hebben als alles niet van een leien dakje gaat.
- 4e. geregelde bespreking tusschen de adviseur en de jongen (eens per maand) is verder gewenst om hem het gevoel te geven dat er op hem gelet wordt.

B. Jongen 16 jaar. Is vanuit enkele klassen U.L.O. onderwijs klaar gemaakt voor het toelatingsexamen van de Middelbaar Technische School. Is daar niet voor geslaagd en zit nu in de 2e klasse van een ambachtsschool (vak electrotechniek). Hij heeft een hekel aan die school, het is er hem te ruw, hij wordt er geplaagd, hij vindt het werk te grof, niet intellectueel genoeg. Hij wil nu naar zee als stuurman; het vrije en gezonde leven trekt hem aan. De vader kan echter de dure opleiding op een zeevaartschool niet bekostigen en wil weten of hij de jongen op de ambachtsschool zal laten of niet.

De situatie wordt te moeilijker, omdat de jongen niet gelooft, dat zijn vader inderdaad niet in staat is die kosten voor hem te maken. Hij denkt, dat dit alleen maar gezegd wordt om hem er van af te houden.

Het psychologies onderzoek geeft als resultaat, dat de algemeene intelligentie op zichzelf behoorlijk middelmatig is, vooral naar de taalkundig begripsmatige kant. Ook op technies gebied zijn er onge-

twijfeld enige gaven: goede ruimte-voorstelling, vrij goed functioneel inzicht. Vormezin en tekenaanleg zijn goed. De waarneming is goed. Administratief en organisatorisch vermogen worden nadelig beïnvloed door een vrij grote omslachtigheid in de wijze van bewerking van de stof. De realisatie van deze voor een ambachtsschoolopleiding ruim voldoende aanleg wordt belemmerd door de structuur van zijn karakter, dat een sterk vrouwelijke inslag vertoont, waardoor het hem niet makkelijk valt zich in manlik gezelschap te handhaven (ambachtsschool). Hij is zeer gevoelig voor indrukken, die uit de omgeving tot hem komen. Deze vrouwelijke kant hindert hem sterk, hij wil daar tegen in, doch mist in wezen de daarvoor nodige fut en doorzetting. Hij voelt zich ontevreden, ongelukkig en ontustig, waardoor innerlijke spanningen en moeilijkheden ontstaan, die zich in zijn houding tegenover de buitenwereld ontladen. Hij gedraagt zich dan lomp en vlegelachtig, kan moeilijk aanwijzingen verdragen en op instructies wachten, is bokkig, koppig en eigenwijs en viert zijn neiging tot rekalsitrantie uit in een zekere opzettelijke, doch niet openlik aan de dag gebrachte laksheid en dwarfheid, die heel veel op lijdelijk verzet lijkt. De moeilijkheden, die deze innerlijke tegenstrijdigheden voor hem mede brengen, maken dat hij gaarne alleen is, waaruit voor een deel zijn behoefte om naar zee te gaan te verklaren is. Voor een ander deel berust zijn stuurmanswens op de fantastische verhalen, die een gezagvoerder van een onzer grote mailschepen hem heeft gedaan over de positie van de schepsoffisier; geen zware taak en na afloop een heerlik leventje als gezocht gezelschap van de passagiers, dansen, sport, spel, uitgaan in de havenplaats, veel van de wereld zien, de mooie uniform, enz. Van de schaduwzijden van het beroep is hem niets verteld of hij heeft er niets van gehoord, geabsorbeerd als hij is door de schittering van het makkelijke, prettige officiersleven.

De keuze van het stuurmansberoep is voor hem de vlucht uit de ruwe handenarbeid, de grove omgeving, die hem steeds weer kwetst en tegelijk de vlucht uit de noodzaak door moeilijkheden heen iets waardevols te bereiken. Bovendien past het volkomen in zijn levensplan zonder erg veel inspanning een in aanzien staand mens te zijn. Hij heeft het gevoel, dat zo'n opleiding op een zeevaartschool eigenlijk een niemendalletje is en als je je diploma hebt is de poort tot het verlangde, makkelijke, z.i. op hoger plan staande leven open. Het is duidelijk, dat het stuurmansberoep — als hij al door de zeevaartschool heen komt — hem op beide gedeelten zal teleurstellen. Dit zou te meer te betreuren zijn, omdat voor een stuurman aan de wal niet zo veel mogelijkheden over blijven.

Het eerst nodige is de jongen ook de andere, minder prettige kanten van het zeemansleven te vertellen. De werkelijkheid van het beroep, het feit, dat een groot aantal zeeoffisiëren en andere zeevarenden na een 10-tal jaren dolgraag een betrekking op de wal willen hebben, verder dat het overgrote deel van de stuurlieden niet op passagiersdoch op vrachtschepen werken, waar dus van de zo prettige dansavonden met passagiers weinig komt, het dikwijls ruwe in de verhouding tusschen de leden van de bemanning. Dat hij dus op zee precies de zelfde onaangenaamheden zal vinden, die hij op de ambachtsschool tracht te ontvluchten. Het geeft echter allemaal niets, hij houdt halsstarrig vast aan zijn keuze en het staat wel vast, dat hij alle andere richtingen zal saboteren, als hij zijn zin niet krijgt.

De vader is ten slotte geneigd toe te geven en zich grote opofferingen te getroosten, als hij geloven kan, dat dit stuurmanschap inderdaad voor zijn zoon het meest geschikte beroep is.

In overleg met de vader wordt nu besloten de jongen te zeggen, dat hij zijn vurige wens kan volgen, als hij zijn diploma van de ambachtsschool zal hebben bereikt (over 1½ jaar) of, dat hij overgeplaatst wordt naar de school voor electrotechniek te Amsterdam, waar hij in twee jaar het diploma van kan behalen. Op de laatste school krijgt hij wat meer theoretiese vakken dan op de ambachtsschool.

In een gesprek met de jongen wordt hem duidelijk gemaakt, waarom wij (ook zijn vader) van mening zijn, dat hij later spijt zal hebben van zijn zeemanskeuze, dat hij dan geen vak zou kennen als hij terug zou willen, maar ook dat hij eerst zou moeten tonen, dat hij in staat is terwille van zijn beroepsideaal zich moeilijkheden te getroosten, omdat juist in het zeemansberoep zulk een houding onontbeerlijk is, en dat hij dit kan bewijzen door eerst of het diploma ambachtsschool of het diploma van de Electrotechniese School te behalen.

Hij ziet het billike van deze eis in en besluit over te gaan naar de Electrotechniese School, ook al om de verandering van omgeving.

Natuurlijk is hiermede nog geen verbetering gebracht in het levensplan van de jongen, doch wel is een daaruit voortkomende overijde stap, die tot mislukking moest voeren, verhinderd.

Bereikt is daarnaast in elk geval, dat een doel met een positief interesse karakter als lokmiddel achter de (noodzakelijke) opleiding met een negatief karakter (ambachtsschool, handenarbeid) wordt gesteld¹⁾. Waardoor er een vrij grote kans bestaat dat de jongen de hindernis zal nemen.

¹⁾ Kurt Lewin. Die psychologische Situation bei Lohn und Strafe, pag. 7.

C. Meisje, 13½ jaar oud. Het meisje, fors voor haar leeftijd, kan op de dorpsschool niet vlot mee en geeft ook verdere moeilijkheden. Zij liegt heel erg, neemt sinds een jaar geregeld kleine bedragen geld weg, koopt daar sigaretten voor, die ze aan een jongen van plm. 20 jaar geeft (volgens de moeder een minderwaardig type). Zij heeft geen eergevoel, alles wat er over haar gezegd wordt kan haar niet schelen. Had in haar kinderjaren wel vreeselijke fantasieën. Schept op over de hoeveelheden straf, die ze voor en na krijgt. Zij menstrueert nog niet, heeft wel een grootte belangstelling voor al het erotische. Toen de moeder haar op 11-jarige leeftijd wou inlichten, bleek een boerenmeid haar al alles reeds haarfijn uitgelegd te hebben.

Het psychologische onderzoek geeft het volgende beeld.

Over de intelligentie is het moeilijk op het ogenblik een oordeel te vormen. Vast staat dat de waarneming slecht is. Zij realiseert zich niet wat ze ziet, maar zet haar eigen, vaak dromerige gedachten daarvoor in de plaats. Deze eigenschap zit haar ook in de weg bij prestaties op taalkundig gebied. Een enkel punt van overeenkomst tussen twee verschillende woorden doet haar deze woorden vaak als gelijk zien. Aan zichzelf overgelaten brengt zij van het werk weinig of niets terecht. Daarentegen geeft zij in het mondeling contact zo nu en dan blijk van behoorlijk inzicht en ook van enig begrip van analogie. Dit geeft steun aan de veronderstelling, dat zij ook wat haar intellectueel werk betreft, in een overgangstoestand verkeert.

In haar karakterologische structuur is er het konflikt, dat zij te veel wil leven (behoefte aan emotie) en te weinig wil kijken en denken. Ook schiet, wat het denken betreft, de functie wel eens te kort. Zij slaagt er bovendien niet in aan haar fantasieën in haar denken een vorm te geven, die haar bevredigt. Zij is daardoor wel gedwongen, wanneer zij aan haar behoefte aan emotie wil voldoen, wat zij wens ook in werkelijkheid te volvoeren. Enige aanleg tot oneerlijkheid valt niet te ontkennen.

Dit alles zou zich hoogst waarschijnlijk niet in werkelijkheid hebben geopenbaard, wanneer zij nu niet in een zeer moeilijke overgangseleeftijd verkeerde. Zij voelt zich nog heel klein, afhankelijk van haar ouders en in alle opzichten aan haar tuis gebonden. Dit gevoel wordt waarschijnlijk ververgderd door een idee van orgaanminderwaardigheid (moeilikheden met de interne secretie, verlate menstruatie). Des te sterker wordt haar wens slim, flink en moedig te zijn en zich over haar afhankelijkheid aan tuis heen te zetten. Uit deze wens komen waarschijnlijk de gepleegde oneerlikheden voort.

Allereerst zal een medicus (internist) dus moeten konstateeren of de aangegeven orgaanminderwaardigheid bestaat. Daarnaast schijnt het geraden haar zooveel mogelijk als een groot kind te beschouwen en te behandelen, bijv. haar een gevoel van verantwoordelijkheid te geven door haar eenvoudige vertrouwensbaantjes in huis te geven, naast een betrekkelijk royaal zakgeld, zodat de noodzaak tot wegnemen vervalt. Ook het haar eens meenemen naar de stad of boodschappen doen zal haar het gevoel geven „groot” te zijn, waardoor haar wens geen andere uitleving behoeven. Ook de toestemming tot het deelnemen aan een vakantiekamp van de V.C.S.B. dat de moe-

der haar als straf wilde onthouden, werd aanbevolen als middel om haar een gevoel van flinkheid te geven.

Tot het medies onderzoek is de moeder voorlopig niet te bewegen, in hoofdzaak omdat zij aan de omgeving niet zou kunnen verklaren waarom het kind een week naar een ziekenhuis moet ter observatie. De andere wenken heeft zij opgevolgd. Na 3 maanden blijkt, dat zij geen enkele reden tot klachten geeft.

D. Jonge vrouw, 24 jaar. Is leerling-verpleegster, nu reeds sedert 2½ jaar. Het werk bevredigt haar niet. Zij wil wat anders. De vraag is wat.

Zij heeft in haar leven bijna alles half en gedeeltelijk gedaan, ze is 2 jaar op een U. L. O. geweest, één jaar op een H. B. S., 2 jaar op een huishoudschool, een tijdje tuis en nadat haar vader hertrouwde, is zij in de verpleging gegaan. Haar vader gaf haar en haar zuster in alles hun zin, vandaar de vele schoolwisselingen. Totdat hij hertrouwde en de vrouw zijn aandacht opeiste en zich tegen het verven van de dochters verzette. Toen was het uit; beiden zochten hun heil buitenshuis. Het niet bevredigd zijn in haar verpleegsters-werkkring ligt voornamelijk aan het ruwe werk, dat zo'n groot deel van de dag opeist en de omstandigheid, dat je, zooals zij zich uitdrukt, niet meer dan een nummer bent. Het laat de patienten koud wie er komt, als er maar een zuster komt. Het dienstensysteem (wisselstelsel) werkt het onpersoonlike van de verhouding tot de patiënten in de hand.

Vriendinnen heeft ze niet, de kollegaas vindt zij te banaal en zij vinden haar buitennissig en verwaand. Ook zijn ze jaloers op haar omdat ze altijd zo „opgewekt” is en zoveel uitgaat. Verloofd is zij niet, „omdat de mannen altijd de baas willen zijn.”

Het psychologies onderzoek geeft aan, dat de intellectuele vermogens zeer behoorlijk zijn; ook dat zij behoefte heeft aan intellectueel werk; ook is er stellig enige artistisiteit, die zich uit in een tekenaanleg en smaak voor kleur en lijn. Zij is ijdel en heerszuchtig, maar ook besluiteloos en vaag waar het geldt de middelen te kiezen. Zij is door de gespannenheid, waarin zij leeft, driftig, ongeduldig en zeer humeurig. Zij heeft in het geheel geen behoefte zich aan iets of iemand te geven en wenst de arbeid alleen als middel om er eer mede in te leggen en bewonderd te worden, niet als dienst aan de gemeenschap. Zij wenst het kontakt met de enkeling alleen om over hem of haar te kunnen heersen.

Zij is gedurende het onderzoek zeer bewegelijk en ongedurig, gehaast en nerveus, kan er niet tegen zich geobserveerd te voelen, doet kwasi-onverschillig; in haar spontaniteit is zij sterk geremd, zij weigert soms plotseling vragen te beantwoorden, lacht om niets en breekt eensklaps in tranen uit. Zij heeft bij elke opdracht de neiging onwillig te zijn en geeft, ten slotte begonnen, de pogingen spoedig op. Zij staat stil als ze lopen moet en loopt als zij moet stilstaan. Ze is steeds in de contramime, omdat zij het gevoel heeft dat zij de situaties van het leven moet beheersen.

Het is duidelijk, dat het verpleegstersberoep haar niet kan voldoen, omdat zij de instelling van dienen en helpen niet kent, maar in het

werk uitsluitend zichzelf zoekt. Zij wil wat voor iedere patient individueel betekenen, niet omdat dit aan de patient ten goede komt, maar omdat zij dan zelf wat betekent. Waar de geldingsbehoefte zo groot is, moet wel een diep gebrek aan moed en een groot minderwaardigheidsgevoel bestaan.¹⁾

Bij de bespreking van het advies, waarbij haar geraden wordt zich te doen opleiden tot Kunstnijvere en waarbij ook haar levenshouding wordt besproken, geeft zij toe volkomen onecht te leven. Volgens haar mededeeling komt dit doordat haar tuis alles uit de hand genomen is en zij in alle luimen werd tegemoet gekomen. Het ligt volkomen in haar lijn de gevraagde raad in de wind te slaan. Zij wist tevoren reeds, dat zij haar eigen zin zou doen, was alleen benieuwd hoe interessant ze wel was. Zij blijft in de verpleging, niet omdat zij wil trachten haar houding te wijzigen, maar omdat de andere weg zoveel moeilijkheden geeft, dat zij er tegenop ziet, zoals ze schrijft. Zij gaat dus voorlopig door in de lijn der „Schaftigheid“, totdat, wie weet hoe spoedig, een nieuwe katastrofe zich voordoet.

Aan deze voorbeelden (alleen uit de praktijk van het afgelopen jaar) zou nog een heele reeks kunnen worden toegevoegd. Voorlopig zijn zij echter voldoende om aan te tonen, dat de beroepskeuze-adviseur inderdaad met de paedagogiek te maken heeft, omdat hij gedwongen is bij zijn adviezen rekening te houden niet alleen met het ogenblikkelijke wezen van de kandidaat, maar ook met het ontwikkelingsproces, dat dit wezen tengevolge van endogene en exogene factoren doormaakt.

Hij zou stellig in zijn taak te kort schieten als hij er zich afmaakte uitsluitend te verklaren, dat een technies beroep in geval II voor de jongen het meest geschikt is en dat de zeevaart niet in aanmerking komt. Juist door het psychologies onderzoek van de kandidaat komt hij in het bezit van gegevens over en krijgt hij inzicht in de persoonlijkheid van betrokkene en leert hij diens reacties op school- en familielevens dikwijls beter verstaan dan de schoolman of de ouders, die op hun beurt toch altijd min of meer partij zijn en daardoor niet altijd even objectief kunnen zien. Met het verkregen beeld kunnen bij voorzichtige hantering alle partijen hun voordeel doen.

De beroepskeuze-adviseur zal door de aard van zijn werk dus deels opvoeder, deels opvoedkundige moeten zijn. Natuurlijk rijzen er bij de overweging van de laatste uitspraak en ook bij het bezien van de afzonderlijke gevallen talloze vragen.

Daar is allereerst de vraag: wat zit er vast aan een zodanige opvatting van zijn taak van de beroepskeuze-adviseur in overheidsdienst?

Het is duidelijk, dat het instellen van een psychotechnies onderzoek een neutraal karakter draagt, d.w.z. dat zulk een onderzoek op een kind van Protestants-Kristelike, Joodse, Rooms-katholieke of socialistiese huize presies hetzelfde zal zijn. Ook het uit de resultaten van zulk een onderzoek afleiden van het juiste beroep voor het individu kan nog tot het neutrale gebied worden gerekend, al zijn er al grens-

¹⁾ Einführung in die Charakterkunde, Fritz Künkel, pag. 14/15 e.v.

gevallen aan te wijzen, bijv. daar waar het gaat om de omgeving, waarin het kind zal komen, waarbij men al rekening moet houden met de levensbeschouwing der ouders. Sterker spreekt dit al bij de keuze van beroepen als zendeling, predikant en priester, kelner, buffetjuffrouw en toneelspeelster.

Geldt deze neutraliteit ook ten opzichte van de opvoedkundige zijde van het beroepskeuze-advies?

Als we de definitie van Prof. Kohnstamm ¹⁾ over opvoedkunde beschouwen, is het antwoord duidelijk.

„Opvoedkunde beoefenen beteekent het stelselmatig beschouwen en in begripsvorm beschrijven van de wijze, waarop zich de nadering van de empirische tot de ideale menschelijke persoonlijkheid voltrekt.”

Het laat zich wel denken, dat men zich over de „empirische menschelijke persoonlijkheid” een zo objectief mogelijk beeld kan trachten te vormen, zonder dat de wereldbeschouwing van de onderzoeker daarop invloed uitoefent.

Dit is niet het geval met de voorstelling, die de opvoedkundige zich maakt over „de ideale menschelijke persoonlijkheid.” De wereldbeschouwing van de adviseur beheerst het beeld, dat hij zich van die ideale persoonlijkheid stelt.

Uit het voorgaande zou dus moeten worden afgeleid, dat de beroepskeuze-adviseur in het opvoedkundige deel van zijn taak *zijn* voorstelling van het persoonlijkheidsideaal zal volgen, waardoor er grond is voor de vrees, dat geen rekening wordt gehouden met het persoonlijkheidsideaal van een andere wereldbeschouwing dan de zijne, bijv. die der ouders in een bepaald geval. Zo gezien zou de adviseur een gevaar kunnen zijn voor de opvoeding van een bepaald individu.

Er is echter een andere zienswijze, die met inachtneming van het bovenstaande tot de volgende konklusie leidt.

Prof. Kohnstamm ziet als ideaal der opvoedkunde, dat zij op de basis der „begrijpende psychologie der wereldbeschouwingen de bij de verschillende wereldbeschouwingen behorende opvoedkunde ontwikkelt” ²⁾.

Op deze grondslag is dan ook denkbaar de beroepskeuze-adviseur, die, rekening houdend met de verschillende persoonlijkheidsidealën, naast zijn gewone adviezen zo nu en dan opvoedkundige raadgevingen kan plaatsen, die voor de juiste uitoefening van het gekozen beroep onmisbaar zijn.

Het bovenstaande sluit in, dat zowel opvoedbaarheid als de plicht tot opvoeding wordt aanvaard. In hoeverre en op welke wijze opgevoed moet en kan worden zal de studie van psychologie en paedagogiek duidelijk maken. De invloed van erfelijkheid en milieu dienen daarbij in aanmerking te worden genomen, omdat beiden mede van invloed zijn op de „grenzen der verantwoordelijkheid” d.i. de macht van het geweten om onze daden en verrichtingen te regelen ³⁾.

Het standpunt van de erkenning der vrijheid onder vrijheidbeper-

¹⁾ Persoonlijkheid in Wording, pag. 24.

²⁾ idem pag. 26.

³⁾ idem pag. 65/66.

kende wet, waarbij de handelende persoon de afloop der gebeurtenissen vermag te wijzigen door een wilsbesluit, binnen de speling der vrijheidbeperkende wetten en regelmatigheden, waaraan zij gebonden is¹⁾, dat door Kohnstamm en Kunkel wordt aangehangen, wordt m.i. duidelijk gedemonstreerd in de weergave van het verloop van het geval van de jonge vrouw D, die diep gebukt gaat onder haar „Dressate“, doch die alle hulp afwijst, tegen beter weten in, omdat zij nog niet anders kan, d.i. wil.

Een ander moeilijk punt, dat bij de gevallen in de praktijk zich herhaandelik voordoet, is het probleem van de ouders zelf.

Immers de waarde van alle raadgevingen en wenken hangt af van de mate van begrip en inzicht van de ouders zelf. Als de individueel psychologische literatuur van het gebrek daaraan niet vol stond, zou de praktijk van de beroepskeuze-adviseur materiaal te over kunnen leveren.

In het voorbeeld van de jongen A, het meisje C en de jonge vrouw D blijkt al van hoeveel invloed de houding der ouders op gedrag en karakter van de betrokkenen is geweest.

Reeds bij de eerste kennismaking op het spreekuur krijgt men hiervan een indruk. Zo nog kort geleden een moeder met een 14-jarige jongen, die zich niet ontzag om in de enkele ogenblikken, die verlieten tusschen het binnentreden en het moment dat de adviseur de jongen in een ander vertrek kon loodsen, een serie gebreken en hebbelikheden van de jongen op te sommen, die ieder op zichzelf al voldoende waren hem een minderwaardigheidsgevoel te bezorgen.

In een ander geval kon de adviseur een jongen nog bijtijds wegsturen, toen de vader wou beginnen zijn gal uit te spuwen. Toen de jongen opnieuw binnen kwam, nadat dus de vader gezegd was, waarom het beter was dat hij de zaken, die hij allemaal opnoemde, in afwezigheid van zijn zoon vertelde, begon hij zowaar opnieuw de jongen te schilderen, als een buitenbeentje, een exemplaar waarover men zich schaamde en over de herkomst waarvan men in de familie zich eigenlijk verwonderde. Leerzaam was de blik van „haat“ waarmee de jongen, volkomen geknauwd, zijn vader ondertussen aanzag.

In een ander geval was de mislukking op een ambachtsschool van een 14-jarige knaap geheel en al te wijten aan de wijze, waarop de vader zijn zoon „opvoedde“. De jongen was doodsbenaamd voor zijn vader, ontvluchtte hem waar hij maar kon en zag geen andere uitweg toen hij was blijven zitten dan de vlucht uit het ouderlijk huis. Hij liep weg en bleef vier dagen onder water.

Toch zijn dit de gevallen, waarin meer met paedagogische raad, dan met de eigenlijke beroepskeuze iets bereikt kan worden.

Uit deze ervaring dringt zich de noodzaak op, dat naast de opvoedkunde en de opvoeding van het kind de opvoedkunde en de opvoeding van ouders en verzorgers wordt ter hand genomen.

Heel het probleem van straf en beloning wordt allereerst beheerst door de geaardheid en het inzicht der ouders en de verhouding met het kind. Juist de wijze waarop men zich van deze hulpmiddelen

¹⁾ Persoonlijkheid in Wording, pag. 67 en T. Künkels, Einführung.

bedient is voor het sukses ervan belangrijk. In zeer veel gevallen wordt gestraft zonder dat men zich te voren een juist oordeel over „de grenzen der verantwoordelijkheid” heeft gesteld (zie het geval met het meisje onder C). Hier gebruikte het kind de straf in haar systeem van middelen om flink te schijnen en hielp deze haar juist in het kwaad.

Zal straf medehelpen het doel „gewetensvorming” te bereiken, dan dient zij „schuldbesef te wekken”¹⁾ bij het kind. Dan dient het kind de bedoeling van de straf te begrijpen.

In zeer vele gevallen zien de ouders het wezen van de straf niet als zodanig en gaat hun eigen begrip eigenlijk niet verder dan dat zij het als een middel zien om te beletten dat de kinderen hen over het hoofd groeien en hen niet de baas worden. Opvoeding van de ouders ook in dit opzicht is dus alweer eerste eis. Want zeer dikwijls wordt de vraag gesteld „wat er nou eigenlijk gebeuren moet als hij of zij iets niet wil of doet of iets nalaat dat moet”. Wel een bewijs, dat men het zelf niet meer weet en dat de verschillende vroegere „straf”-methoden gefaald hebben. Waarschijnlijk niet omdat het kind zo slecht was, maar omdat de straf op zichzelf fout was, of de toediener zich niet klaar voor ogen stelde wat hij eigenlijk bereiken wil.

Over het begrip „straf” kan tenslotte ook nog verschillend worden gedacht. Is „straf” in de zin als door Prof. Kohnstamm bedoeld wel altijd nodig? Bijv. in de situaties, waarvoor de beroepskeuze-adviseur geregeld staat: de gevallen, waarin kinderen met moeilijke concentratie aan hun werk moeten worden gehouden? Hier toch is direkt geen kwestie van schuldbesef wekken en zelfs al is dit schuldbesef aanwezig ook op het ogenblik van de overtreding, i.e. het verlaten van het werk of het niet opschieten, dan ook kan straf dikwijls het kind niet wechhouden.

Leerzaam is wat Kurt Lewin in dit verband opmerkt over de psychologische situatie in de gevallen, waarin een opdracht „mit negativem Aufforderungscharakter” moet worden uitgevoerd.²⁾

Pogingen om de belangstelling van het kind te wekken zullen in den regel meer sukses hebben.

Een meer speciale bezinning op dit terrein zal ‘n kind ‘n opvoeders veel onnodig leed kunnen besparen en veel het karakter bedreigende invloeden kunnen keeren.

1) Persoonlijkheid in Wording, pag. 269 e.v.

2) Kurt Lewin, Die Psych. Situation bei Lohn und Strafe, pag. 8 e.v.

Feiten en Pogingen.

Tentoonstelling het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs en de veranderende maatschappij.

Uit den aard der zaak kan in *Volkerontwikkeling* geen uitgebreid overzicht gegeven worden van al het ten-

toongestelde in het *Museum voor ouders en opvoeders*, dat er te zien was van 27 Januari tot 24 Februari. Maar iets moet er toch over gezegd worden in ons tijdschrift, dat altijd alles wat betrekking heeft op onderwijs en opvoeding bespreekt en bekeek van uit het

standpunt der Volksontwikkeling in het algemeen. En belangrijk was deze tentoonstelling zeer zeker.

Er werd om raad en voorlichting aan meer dan 100 deskundigen gevraagd. Zij bestond uit rubrieken ter algemeene oriëntering, als bijv. een en ander, bijeengebracht om een antwoord te zoeken op de vraag hoe de jeugd zichzelf ziet, de wijze van toelating tot M.O. en V.H.O., de ouderverenigingen, het eindexamen en de toelatingseisen tot de universiteiten in verschillende landen, de opleiding van den leeraar.

Voorts was er een rubriek voor leerplannen, huiswerk, leermiddelen, gemeenschapsevenen in de school en enkele inzendingen uit het buitenland, — en bovendien hadden verschillende Nederlandsche scholen inzendingen om een overzicht te geven van hun soort onderwijs.

Deze darte en beknopte opsomming zegt reeds hoeveel het tentoongestelde te zien en te verwerken geeft, terwijl het bovendien toegelicht werd door verschillende deskundigen en causerieën werden gehouden door dr. W. F. de Groot, G. J. van Sierenberg de Boer, dr. G. A. Dudok en dr. J. H. Biegel.

Statistieken en grafieken hingen er, die bijzonder overzichtelijk waren en scherp het licht lieten vallen op het nieuwe, maar ook het verouderde in het gebied, door de tentoonstelling verkend. Zoo, — slechts iets kan hier genoemd worden — werd in beeld gebracht hoe het kind der lagere school, dat daar slechts één onderwijzer heeft voor de klasse, vaartoe het behoort, zonder overgang op de middelbare school tien gidsen krijgt voor zijn onderwijs.

Grappig en wel sprekend sprak het huiswerkdrama tot de bezoekers. Een plaat toont hoe de leerling zich van zijn huiswerk niets aantrekt, aan sport enz. doet en niets dan slechte cijfers krijgt. De andere plaat laat zien hoe de leerling blokt en blokt, mooie cijfers behaalt, maar voor geen ontspanning tijd heeft. En in beide gevallen hebben de ouders verdriet, omdat hun jongen nooit krijgt wat hij noodig heeft: tijd voor studie, en voor ontspanning. Een dikke, zware tasch met boeken, omdat

het kind voor vijf vakken zich op één avond voor te bereiden heeft, was een wel sprekende getuige.

Daar tegenover hing een leerplan, zooals oud-leerlingen van middelbare scholen het als ideaal zich dachten: bijzonder duidelijk in beeld gebracht met zijn kern- en keuzevakken en dat propaganda maakte voor een school zonder klassenstelsel, maar met Daltononderwijs: zonder huiswerk, maar steeds, indien noodig, met arbeid aan de taken: zonder cijfers, maar alleen dan een nieuwe taak, als de oude geheel vericht was.

En ook was geestig in beeld gebracht in een anderen hoek der tentoonstelling hoe een zeventigjarige nog gekweld werd door een angstroom, als hij in den greep zich dacht van het spook der eindexamens.

Het meest boeiende was natuurlijk het geheel der inzendingen van de verschillende scholen.

Het leek mij, dat er twee stroomingen te onderscheiden waren. De eene gaf voornamelijk werk der docenten: hun leermiddelen, hun verzamelingen, doch slechts weinig van de prestaties der leerlingen.

De andere en de meest belangrijke, toonde wat de leerlingen zelf presterden, wat er door het onderwijs in de jongens en meisjes zelf gewekt was en op de scholen, die gedeeltelijk gedaltoneerd zijn, zooals de inzendingen van dr. Dullmen uit Utrecht, dr. Biegel uit Amsterdam en de afdeling Fransch van het Kennemer Lyceum lieten zien.

Een geheel vrienden echter de gedaltoneerde scholen van dr. Graflidk uit den Haag en die van dr. de Groot. Alleen door deze laatste reeds was de tentoonstelling en bezoek meer dan loonend.

Het was iets kostelijks al het vernuftig paedagogische van de taken op elk gebied na te gaan, het met liefde en overgave verrichte werk te zien in zorgvuldig bijgehouden schriften, soms rijk versierd. Uit al dit tentoongestelde bleek hoe de leerlingen zelf werkten, zelf vonden, de leeraar enkel de leider was, die op den achtergrond bleef.

Dan waren er nog inzendingen van

het Montessori-lyceum, dat nog niet veel kon toonen, en de Vrije School uit den Haag.

Over het algemeen was er weinig andere handenarbeid dan teekeningen. Alleen de Vrije School had ook houtarbeid liggen van haar leerlingen. De andere inrichtingen toonden hoofdzakelijk wat haar leerlingen vermochten te presteeren met de teekenen of het penseel. Een paar meisjescholen lieten

handwerken zien. Van de Leidsche was er een leergang, die toonde, dat de meisjes daar voor dit vak leeren werken door zelf te kijken, te vinden en daardoor zich zelf te helpen.

Het schijnt, dat het belangrijke tentoonstellingsgeheel, waaraan zoo veel studie en arbeid ten grondslag ligt, na Rotterdam ook elders zal te zien zijn. Het zou te betreuren zijn, als het niet gebeurde.

I. II.

Boekbespreking.

Het onderwijs in 1930.

Aldus is thans het Verslag getiteld, dat in 1932 door het Departement van Onderwijs werd uitgebracht betreffende alle takken van Onderwijs in Nederland. Voor de eerste maal verscheen het in dat jaar in dezen vorm, los van de eigenlijke Statistiek, die door het Centraal-Bureau wordt verzorgd¹⁾. De lezing er van heeft door grooter overzichtelijkheid en spaarzaam gebruik van statistische gegevens zeer gewonnen. Het bevat bijv. als altijd zeer waardevolle mededeelingen over het onderwijs van de verschillende inspecteurs, maar nu zoodanig gerangschikt, dat ze zich veel beter leenen voor geordelde bestudeering. Men mag dus verwachten, dat al deze mededeelingen vaker zullen geraadpleegd worden en invloed zullen hebben op het Schoolwezen.

De steen der wijzen is er naar mijn oordeel nog niet in gevonden, wat ook niet verwacht mocht worden.

Doch de opmerking blijft gerechtvaardigd, dat er nog meer samenhang in behoort te komen. Het is nog te veel een naast-elkaarstelling der verschillende pennevruchten van de onderscheidene hoofdinspecteurs.

Dat neemt niet weg, dat het nu reeds een waardevol boek is geworden.

Het begint met de opsomming van eenige zeer algemeene onderwerpen, die het geheele onderwijs raken.

Vervolgens worden in afzonderlijke hoofdstukken de algemeene regelingen en belangrijke gebeurtenissen vermeld van het Hooger Onderwijs, het V. H. en Midd. Onderwijs, het Nijverheidsonderwijs, het Lager Onderwijs, onderverdeeld in Gewoon en Uitgebreid L. O., Leerplicht, Vervolgonderwijs, Buitengewoon L. O. en Onderwijzersopleiding en ten slotte Bewaarschoolonderwijs.

Daarna volgt het 2e deel, het bijzonder gedeelte, dat de bijlagen bevat, behorende bij de te voren opgesomde onderdeelen.

Het Verslag van den Onderwijsraad en Maatregelen betreffende meer dan één tak van het onderwijs openen dit 2e deel.

Dan volgt een overzicht van het Hooger Onderwijs, aanvangende met de wettelijke bepalingen in het verslagjaar ingevoerd en verder bijzonderheden omtrent elk der Universiteiten en Hoogescholen, zoowel wat aangaat het doceerend personeel, als de aantallen studenten, het bezoek en de academische examens.

De afdeling V. H. en M. O. bevat eveneens een overzicht van de toepassing van verschillende wettelijke bepalingen en mededeeling van ministerieele besluiten van algemeene strekking. De verslagen der Inspecteurs vermelden de in hun inspectie aanwezige inrichtingen met haar bevolking en doen tevens verschillende moeilijkheden en bezwaren kennen, die zich in 1930 voordeden.

Het Hoofdstuk Nijverheidsonderwijs neemt een kleine plaats in voor de opneming van diverse algemeene zaken,

¹⁾ Het verslag over 1931, dat inmiddels is verschenen, hopen wij binnenkort te bespreken.

daar de zeer uitvoerige statistiek bijna alles bevat, wat dienen kan voor een goed inzicht in dezen onderwijsstak.

Het Lager Onderwijs vormt den hoofdschotel in het boek; het telt niet minder dan 362 bladzijden. Zijn onderafdeelingen zijn: I. De uitvoering der L.O.-wet 1920; II. De verslagen der hoofdinspecteurs betreffende het lager onderwijs; III. Het verslag van den inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs; IV. De uitvoering der Leerplichtwet; V. De verslagen der hoofdinspecteurs in zake de uitvoering der Leerplichtwet, en VI. De verslagen der hoofdinspecteurs betreffende de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs en de onderwijzersopleiding.

De Ie afdeeling is een goed ingerichte en vermoedelijk volledige samenvatting van alle Koninklijke beslissingen en getroffen maatregelen in het jaar 1930 genomen in de volgorde der artikelen der L.O.-wet, tezamen 116 bladzijden tellende. Dit is voor de beheerspraktijk der scholen van zeer groot nut, terwijl nu gemakkelijk is na te gaan of ter zake van eenig artikel der wet in 1930 een beslissing is gevallen.

De IIe afdeeling is dat gedeelte van het verslag, dat een inzicht moet doen geven in wat er leeft in de school, in de waarde en de beteekenis van het werk in de school, in de verdiensten en de tekortkomingen van hare werkers, in de moeilijkheden en bezwaren door allerlei omstandigheden aan de school opgelegd, in de mogelijkheden tot verbetering. Het is dus dat gedeelte, waarvan altijd vroeger kon worden gezegd, dat ze waardevol materiaal bevatte voor de beoordeling van de beteekenis der school, doch wat steeds begraven bleef in groote boeken, die zelden of nooit door wien ook als studieboek werd gebruikt.

In den huidige, banteerbare vorm en tot een geheel saamgevoegd leveren deze 172 bladzijden verslagen vaak zeer interessante lectuur. Weliswaar hebben 5 hoofdinspecteurs deze verslagen geleverd, die onderling in samenstelling en waardebeoordeling nog al uiteenloopen, zoodat een vergelijking van wat deze ver-

slaggevers over een zelfde onderwerp oordeelen, niet gemakkelijk is.

Niettemin staat er veel in, dat der overdenking waard is. Ik doe maar grepen; over de zoo noodzakelijke *rust* in de organisatie, die de wetgever eindelijk moest gaan betrachten, over de talloze sociale oorzaken, die storend werken, over de talrijke mutaties in de school, over de vele moeilijkheden der plattelandsscholen bij een goede voorziening van hoofdenvacatures, over de zoo wenschelijke voorbereiding voor het dagelijksch werk in de school, over de herhaalde veranderingen in de leerlingenschaal, over schoolverzuim, over regelingen ten aanzien van tewerkstelling van wachtgelders, over medewerking van de ouders, over de onmogelijkheid voor het schooltoezicht door te uitgebreid ambtsgebied en te veel administratieve rompslomp om werkelijk voldoende toezicht te oefenen enz.

Wie ons onderwijs wil leeren kennen, kan uit deze lectuur veel putten naast de bestudeering der statistieken.

Van de andere afdeelingen geldt in hoofdzaak hetzelfde en korthedshalve bepaal ik mij hiertoe.

Uit de VIe afdeeling, de opleiding, ware zeer behartigingswaardige opmerkingen aan te halen, omdat daaraan nog zooveel ten goede behoort gedaan te worden.

Het slothoofdstuk, de verslagen over het bevaarschool-onderwijs, wekt bij de lezing een pijnlijke stemming, want de verslagen gelden 1930 en we lezen ze in 1934, waarin om bezuinigingsoverwegingen dit onderwijs is geoordeeld in de eerste plaats ten offer te kunnen vallen. Want uit de verslagen spreekt verheugenis over den vooruitgang, teleurstelling over de beginnende belemmeringen, maar overtuiging, hoe hoog nodig dit onderwijs is voor ons volk. Moge de tijd om den noodlottigen koers van thans weer te veranderen, weer spoedig aanbreeken.

Ten slotte hoop ik, dat uit mijn overzicht blijken kan, dat wie over eenig punt van onderwijs een studie wil maken, mede in dit verslag een nuttig en bruikbaar middel voor die studie kan vinden.

A. H. G.

170.1375

INHOUD VAN AFLEVERING 6.

	Bladz.
Creatieve werkloosheid, door G. van Veen, II	161
Werkloosheid en Jeugd, door Drs. J. C. van Wijk	169
Onderwijs-Statistieken, door A. H. Gerhard, I.	173
Paedagogiek en Beroepskeuze-voorlichting, door H. v. d. Vlist	178
Feiten en Pogingen.	
Tentoonstelling het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs en de veranderende maatschappij, door I. H. .	189
Boekbespreking.	
Het onderwijs in 1930, door A. H. G.	192

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelagd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm 11.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . 12.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . 11.—

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. DEERMAK

Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. P. J. DE MEIJER

Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuyzen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroëing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Onderwijs-Statistieken

door A. H. GERHARD.

II.

Gewoon en Uitgebreid Lager Onderwijs.

Na de uitvoerige uiteenzetting in het nummer van Maart 1932 omtrent de vorige uitgave betreffende dit onderwijs en waarin ik de groote waarde van deze statistiek door haar samenstelling voor een goed begrip van ons Onderwijswezen heb aangetoond, kan ik mij nu bepalen tot vergelijking ten aanzien der uitkomsten voor belangrijke onderdeelen en tot nadere aanwijzing van nieuw verstrekte gegevens.

De staat in genoemd overzicht op blz. 179 en waaruit men de vergelijkende ontwikkeling in het algemeen leert kennen van het openbaar tegenover het bijzonder onderwijs kan nu als volgt voortgezet worden. Successievelijk geeft die aan den toestand op 31 Dec. der jaren 1929, 1930, 1931, 1932 betreffende de aantallen scholen, der leerlingen en der leerkrachten bij het geheele Lager Onderwijs.

I.

Scholen				Leerlingen			Leerkrachten		
	Openb.	Bijz.	Totaal	Openb.	Bijz.	Totaal	Openb.	Bijz.	Totaal
1929	3610	4452	8062	480970	737411	1218381	15781	22100	37881
1930	3591	4634	8225	473524	770188	1243712	15836	23564	39200
1931	3550	4778	8328	470698	797379	1268077	15774	24350	40104
1932	3444	4911	8355	460050	814783	1274833	15009	24940	39949

Hieruit blijkt duidelijk de voortdurende achteruitgang nog van het openbaar onderwijs. Was de verhouding der leerlingaantallen in 1929 nog 39.5 % tegen 60.5 %, in 1932 was die reeds verminderd tot 36.1 % tegen 63.9 %.

Deze achteruitgang ging nog sneller bij het G.L.O. want bij het U.L.O. alleen waren deze percentages in 1929: 44.6 % tegen 55.4 %, in 1932: 43.8 % tegen 56.2 %.

Over de oorzaken van dezen gestadigen achteruitgang zou veel te zeggen zijn!

In het vorige artikel lieten we hierop volgen een aanwijzing omtrent de verhoudingen tusschen jongens en meisjes. In 1932 heeft zich een opmerkelijke verschuiving geconstateerd. De volgende staat kan die doen zien.

De staat II bevat de absolute aantallen bij het G.L.O. op 31 Dec. 1932 en voor het U.L.O.

II. Scholen:

Op 31 December 1932:

G. L. O.

U. L. O.

	J.	M.	Totaal	J.	M.	Totaal
Openbare	223335	203737	427072	17661	15317	32978
Prot.-Christelijke . .	155760	148515	304275	11365	8295	19660
Roomsch-Katholieke .	225015	225150	450165	10227	10177	20404
Overige Bijzondere . .	9518	8563	18081	995	1203	2198
Alle Bijzondere . . .	390293	382228	772521	22587	19675	42262
Totaal	613628	585965	1199593	40248	34992	75240

In staat III stellen we nu naast elkaar de percentsverhoudingen voor elke schoolsoort van 31 Dec. 1929 en 31 Dec. 1932.

III. Percentsverhouding tusschen de aantallen jongens en meisjes bij het Openbaar en het Bijzonder Onderwijs, onderscheidenlijk voor G. L. O. en U. L. O. in 1929 en 1932:

	G. L. O.				U. L. O.			
	1929		1932		1929		1932	
	J.	M.	J.	M.	J.	M.	J.	M.
Openbare	52.68	47.32	52.30	47.70	54.54	45.36	53.55	46.45
Prot.-Christelijke . .	51.12	48.88	51.19	48.81	57.28	42.72	57.81	42.19
Roomsch-Katholieke .	48.94	51.06	49.98	50.02	48.15	51.85	50.12	49.88
Overige Bijzondere . .	52.51	47.49	52.64	47.36	43.31	56.69	45.27	54.73
Alle Bijzondere . . .	49.91	50.09	50.52	49.48	51.92	48.08	53.45	46.55
Totaal	51.—	49.—	51.15	48.85	53.13	46.87	53.49	46.51

Van het geheele aantal leerlingen bij het G. L. O. en het U. L. O. te zamen zijn 51.3% jongens en 48.7% meisjes.

Uit dezen staat III blijkt derhalve, dat, zij 't ook langzaam, de verschuiving van Openbaar naar Bijzonder sterker is bij de meisjes dan bij de jongens.

Voorts zien we, dat over 't algemeen de deelneming aan het U. L. O. duidelijk het grootst is bij de jongens. Daarentegen is het vrouwelijk element het sterkst vertegenwoordigd bij de neutrale Bijzondere Scholen, wat waarschijnlijk wijst op het meer uitgesproken standenschool-karakter van deze groep.

De opmerkelijke verschuiving, waar we zoo even op zinspeelden, wordt waargenomen bij de katholieken.

Waren 4 jaar geleden de meisjes op deze scholen nog veel talrijker dan de jongens, in 1932 waren de aantallen, zowel bij het G.L.O. als bij het U.L.O. bijna volkomen gelijk geworden. Bij alle overige groepen zijn de verhoudingen in dit opzicht tamelijk wel gelijk gebleven.

Belangrijke veranderingen hebben zich voltrokken in de verhouding van Openbaar en Bijzonder wat betreft de kleine en de eenmans-scholen.

Uit de tabellen 3 en 5 van de jongste uitgave hebben we onderstaande staten samengesteld.

IVa den toestand aangevende van het G.L.O. en IVb hetzelfde voor het U.L.O. In beide gevallen wijst de kolom A de aantallen scholen met het aangegeven getal leerkrachten op 31 December 1929 en de kolom B hetzelfde voor 31 December 1932.

IVa.

G. L. O.

Verdeeling der scholen naar het aantal leerkrachten.

	1		2		3		4-6		meer						Totaal	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Openbaar	213	168	624	596	586	562	1403	1492	522	358					5348	5175
Bijzonder	21	20	459	440	752	783	1588	1868	1116	1267					5936	6178
Samen	234	188	1083	1036	1338	1345	2991	3360	1638	1625					7284	7353

IVb.

U. L. O. als boven.

	1		2		3		4		meer						Totaal	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Openbaar	12	5	49	29	62	61	36	55	103	119					262	269
Bijzonder	5	4	106	63	204	204	124	130	77	132					516	533
Samen	17	9	155	92	266	265	160	185	180	251					778	802

Men ziet hoe het aantal eenmansscholen bij het openbaar onderwijs sterk is achteruitgegaan, bij het bijzonder onderwijs tamelijk gelijk is gebleven, terwijl de scholen met grootere aantallen leerkrachten bij het Bijzonder Onderwijs snel stijgt. Dit geldt het G.L.O. Bij het U.L.O. toonen de verschuivingen kleiner verschil.

Op een andere wijze kan men deze verandering demonstreeren met onderstaande staten Va en Vb, samengesteld uit de tabellen 7 en 10, waarin de scholen onderscheiden zijn naar de aantallen leerlingen.

Va.

G.L.O.

Verdeeling der scholen naar de aantallen leerlingen.

	1-20		21-40		41-60		61-80		81-100		101-400		401 en meer		Totaal	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Openbaar	102	83	243	249	349	345	300	281	291	286	2056	1926	7	5	3348	3175
Bijzonder	11	14	73	69	230	268	279	315	334	384	2908	3255	100	95	5935	4378
Samen	113	97	316	318	579	613	579	594	625	670	4964	5181	107	100	7283	7553

Vb.

U.L.O. als boven.

	1-20		21-40		41-60		61-80		81-100		101 en meer		Totaal	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Openbaar	7	4	45	24	55	39	42	36	17	41			96	125
Bijzonder	11	9	110	62	179	128	100	125	71	83			45	128
Samen	18	13	155	86	234	167	142	159	88	124			141	253

De heel kleine scholen belangrijk verminderd bij het openbaar G.L.O. en evenzoo alle scholen boven 40 leerlingen achteruitgegaan. Bij het U.L.O. zijn de grootere scholen in aantal vermeerderd.

Het U.L.O. wijst bij de scholen tot 60 leerlingen op vermindering, doch daar boven op belangrijke vermeerdering.

Een merkwaardig gegeven bevatten de volgende staten VIa en VIb. geput uit de tabellen 43 en 44 over de aantallen leerlingen per leerkracht en die heel duidelijk laat zien, hoe weinig betekenis eigenlijk te hechten is aan een algemeen gemiddelde van het aantal leerlingen per leerkracht.

VIa.

G. L. O.

Leerkrachten met aantal leerlingen onder dagelijksche leiding op 31 December 1932.

	Geene		1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
	Hoofd	Ond.w.						
Openbare	11	6	6	39	231	864	1953	2926
Prot.-Chr.	133	36	4	37	172	501	1160	1569
R.-Kath.	137	34	11	52	191	567	1187	1935
Overige Bijz.	25	1	7	33	75	122	144	132
	306	77						
Samen	383		28	161	669	2054	4444	6562

VIIb.

U. L. O. als voren
op 31 Dec. 1932.

	Geene		1—5	6—10	11—15	16—20	21—25	26—30
	H.	O.						
Openbare			6	60	127	246	362	381
Prot.-Chr.			12	59	104	163	197	160
R.-Kath.			20	80	169	201	171	159
Overige Bijz.			3	13	37	22	23	13
Samen			41	212	437	632	753	713

Uit een samenvatting van de tabellen 45 en 46 uit de uitgave dezer Statistiek over het jaar 1929 benevens de staatjes VIa en VIIb uit dit artikel ontleenen we nog het volgende staatje:

Hoofden en Onderwijzers	1929	1932	
met			
geen leerlingen.	711	383	
1—10	168	189	In de bovenste rij zijn uiteraard de ambulante hoofden begrepen d.w.z. in 1929:
11—20	2469	2723	
21—30	9825	11006	

resp. 23 Openb., 132 Pr.-Chr., 131 R.K., 25 overige Bijz. scholen.
en in 1932: 11 . 133 . 137 . 25 . . .¹⁾

Een der belangrijkste problemen voor de schoolorganisatie is het vraagstuk der „zittende-blijvers” en daarmee in verband de achterblijvers. Reeds in mijn vorig overzicht heb ik de gegevens vermeld over dit punt. Ook in deze laatste uitgave wijdt de redacteur er waardevolle beschouwingen aan.

Overeenkomstig den staat op blz. 183 in het Maartnummer 1932, hebben wij ook nu weer zoo'n staat samengesteld, geput uit tabel 31.

¹⁾ Als aardige bijzonderheid, om te laten zien welke kunststukken sommige leerkrachten moeten uithalen, ontleen ik aan tabel 43 dat 17 een klasse hebben van 31—35 leerlingen, verdeeld over zeven of zes leerjaren, 5 hetzelfde van 36—40 leerj. en 1 het schijnt te kunnen met 41—45 leerlingen!

VII. Stand op 31 December 1930 bij het G. L. O.

Leerjaar	Beneden normalen leeftijd (voorlijk)	Aantallen leerlingen			Totaal	
		Normale leeftijd		Boven normalen leeftijd (achterlijk)		
		1e jaar	2e jaar			
I	8669	129795	49608	9371	197443	
II	7020	110425	53694	18598	189737	
III	6501	96009	57308	27502	187320	
IV	5352	87366	59730	35182	185630	
V	4845	80219	52486	37285	174835	
VI	4928	58638	49625	29714	142905	
VII	1794	36122	43582	4745	86243	
VIII	196	1776	469	78	2519	
IX	2	17	5	5	29	
		39307	600367	366507	160480	1166661
Niet te verdeelen over leerjaren						15867
Totale schoolbevolking						1182528

Dat wil dus zeggen, dat er 160480 kinderen te laag geplaatst waren tegen 966874 die normaal en 39307 leerlingen die „te hoog zaten“ voor hun leeftijd.

Bij het U.L.O. waren deze cijfers op 31 December 1930, (tabel 32), 1968 „voorlijk“, 46379 normaal en 12837 „achterlijk“.

Omtrent de „zitten-blijvers“ werden in de voorliggende uitgave voor het eerst gegevens opgenomen over het schooljaar 1929—1930.

Uit de inleiding haal ik aan, dat aan het eind van dat schooljaar 139757 leerlingen = 12.3 % van het totaal niet bevorderd zijn. Na het eerste leerjaar bleven de meesten „zitten“ of 15.1 %. Van de meisjes bleven over 't geheel gemiddeld 11.3 % en van de jongens 13.4 % zitten.

Bij het U.L.O. werden 8748 = 16.4 % leerlingen niet „verhoogd“. Bij de meisjes was het ook weer gunstiger, behalve in de hoogste klasse.

Dat probleem zal nog heel wat hoofdbreken kosten. Zeer ongelijke grootten der klassen, ongunstige schoolverhoudingen, leer-methoden, alles kan daarop van invloed zijn. De statistische uitkomsten zullen op den duur een goed hulpmiddel blijken bij het zoeken naar den goeden weg.

Uit een Verslag, bevattende een inleiding van 76 pagina's, 44 staten

en 65 tabellen, zou natuurlijk nog veel meer zijn aan te halen, dat alle belangstelling verdient.

Het gebruik van radio en schoolbioscoop, het volgen der lessen in Fransch, Duitsch en Engelsch, de bestemming der leerlingen na het verlaten der school, de uitslagen van allerlei examens, de toekomstige aantallen geslaagde onderwijzers enz. zijn alle onderwerpen, die studie vorderen. Voor wie deze dingen interesseeren is onze schoolstatistiek tegenwoordig boeiende lectuur en vooral de inleiding, waaruit grondige kennis dezer materie en een scherpzinnig hanteeren van 't cijfermateriaal blijkt. Misschien zou 't wel aanbeveling verdienen, dat er wat meer eenheid kwam in de opschriften, volgorde en inrichtingen der tabellen tusschen de achtereenvolgende uitgaven derzelfde soort statistiek met vermelding der volgnummers der tabellen uit een vorige uitgaaf, die er op correspondeeren.

Kulturelle Schäden der Arbeitslosigkeit

door W. KWECKSILBER.

Nach Kant ist Kultur der letzte Zweck der Natur. Wissenschaft und Kunst — im weitesten Sinn — sind die Haupttätigkeiten der Kultur, deren Träger die wohlgeordnete Gesellschaft ist. Durch Gemeinschaftsarbeit, durch die Entwicklung von Horde zur Gesellschaft, in der ein Jeder kleines Teilchen im grossen Ganzen ist, durch die Kulturentwicklung wurde der Mensch.

Welche Wirkungen hat nun die Arbeitslosigkeit auf den Fortgang dieser Entwicklung? Wie wird diese durch die Arbeitslosigkeit grosser Volksteile gehemmt und zurückgeworfen? Mit diesen Fragen, die uns ausserordentlich wesentlich scheinen, wollen wir uns nun ein wenig beschäftigen. Niemand wird es dem Verfasser dieses Aufsatzes übel nehmen, dass er dies Problem aus dem Gang der *deutschen* Dinge heraus betrachtet. Deutschland hatte verhältnismässig besonders unter der Geissel der Arbeitslosigkeit zu leiden, und so sind gerade dort die meisten Erfahrungen auf diesem Gebiet gemacht worden. Letzten Endes ist es aber doch so, dass in *diesen* Fragen zwischen den einzelnen Ländern keine wesentlichen Unterschiede bestehen. Im Grunde wirkt sich Arbeitslosigkeit auf den von ihr getroffenen Menschen in Amerika, in England, in Holland genau so aus wie in Deutschland.

Unsere Frage müssen wir von zwei Seiten zu beantworten versuchen: Erstens, die kulturellen Schäden, die jeder *einzelne* Arbeitslose und

damit die ganze Gesellschaft trägt. Zweitens, die Schäden, die der kulturellen Gesamtentwicklung drohen durch die Arbeitslosigkeit derer, die die Bestimmung zu Trägern der Kultur berufen hat.

Die Jugend ist die Zukunft. Man sagt auch: Wer die Jugend hat, dem ist die Zukunft. Gut und richtig! *Aber*... wie ist es um jene Jugend bestellt, die arbeitslos geworden, mit jener Jugend, deren Zahl tagtäglich erschreckend steigt? Sie lebt in Kulturländern. Eigenschaften, die im Lauf der Jahrtausende, im Lauf vieler Generationen durch Kulturfortschritt sich in den Menschen entwickelt haben und das Fundament von Pflichtgefühl und Verantwortungsbewusstsein, das Fundament einer Gesellschaft geworden sind, werden im Falle längerer Arbeitslosigkeit weggeschwemmt und fortgetrieben. Woran Jahrtausende gearbeitet haben, wird nun — ganz besonders deutlich, ganz besonders furchtbar bei der Jugend — in wenigen Jahren der Arbeitslosigkeit niedergeissen. Und weil vor allem der *junge* Mensch das Opfer der Wirtschaftskrise wird, weil vor allem durch den Schaden, den *er* nimmt, die Zukunft, der Fortschritt der Kultur gefährdet ist, wollen wir *ihn* in den Vordergrund unserer Betrachtungen stellen.

Zur Zeit seiner Tätigkeit im Betrieb beherrscht den Jugendlichen — einen stärker, den anderen schwächer — ein Verlangen nach Ordnung. Jeder Jugendliche trägt in sich die Sehnsucht nach einer Daseinsgrundlage mit ausreichender Existenzsicherheit und ist zufrieden, solange er auf einem Wege ist, der ihn voraussichtlich zu diesem Ziel führt. Dieses Ziel stützt seine Arbeitsfreude. In solcher Situation will der junge Mensch ein klares Bild von Welt, von Gesellschaft und Staat gewinnen, von Zusammenhängen, von dem Ineinanderfließen der einen in die andere Idee; er will das Chaos, das ihn in so vielen — insbesondere geistigen — Dingen umgibt, durchbrechen. Nachdem er die Schule verlassen hat, sehnt er sich nach Verantwortlichkeit, will er beweisen, dasz auch er etwas zu leisten versteht; er verlangt Geltung, und nie möchte er übersehen werden.

Da setzt man ihn vor die Tür, der Betrieb benötigt ihn nicht mehr. In der ersten Zeit wird er sich energisch nach neuer Arbeitsmöglichkeit umschauen; anfangs wird der Jugendliche sich auch bemühen, sich für seinen Beruf weiterzubilden, um dann vielleicht eher in eine Position hineinkommen zu können. Er nimmt technische und ähnliche — oft nur auf spezialisierte Fachfragen eingehende — Bücher zur Hand und befasst sich mit ihnen. Bekommt er aber trotz all seiner Bemühungen keine neue Arbeit — was ja gegenwärtig leider meist der Fall ist — wird er müde, und er resigniert. Betrübt stellt er fest: „Alles Lernen hat keinen Zweck...“ — Und mit diesem Augenblick macht er mit seiner Lektüre Schluss.

Diesem ersten Beispiel wollen wir weiter nachgehen: Einst geistig aufgeschlossene Menschen sind nach längerer Arbeitslosigkeit nicht mehr in der Lage, aus eigener Initiative ein ernstes Buch zu lesen. Aus vielen, vielen westdeutschen Zuschriften, die diese Behauptung beweisen, greife ich die eines 24-jährigen ehemaligen Schlossers heraus, der mir seit je als sehr intelligent bekannt war. Er schreibt unter anderem: „.... Nach den ersten Seiten — von Upton Sinclairs „Boston“ — konnte ich nicht mehr weiter. Ich konnte mich auf das Buch nicht konzentrieren, so sehr ich mich anstrenge....“ Eine traurige Feststellung, die Allgemeingültigkeit besitzt. Im gleichen Sinn äußert sich eine 28-jährige ehemalige Privatsekretärin: „Heute hätten wir viel Zeit, unsere Bildung nachzuholen. Heute sind dreiviertel von uns arbeitslos. Wir wissen oft gar nicht, was wir mit all unserer Zeit anfangen sollen. Gedichte lesen?... Und wenn wir es wollen — wir können es einfach nicht mehr! Wir haben keinen Sinn dafür, wir müssen uns anstrengen dabei, dasz wir nicht immer sagen: Sorgen haben die Leute! Das klingt so frivol, und es ist doch nur bitter traurig....“

Positive, scheinbar tief verankerte Eigenschaften werden zerstört:

In seiner Arbeit hat der Jugendliche sein Ziel gesucht. Gibt man ihm nun kein Ziel — oder, was auch schon häufig vorkommt: aus der Schule Entlassene bekommen von *vornherein* keine Arbeit, lernen also *nie* geregelte Tätigkeit kennen — oder raubt man es ihm gar, so erlahmt seine Kraft. Seine Stellung zu den verschiedensten Dingen und Problemen ändert sich, kehrt sich allzu oft in ihr Gegenteil. Ordnungsverlangen schwindet; man hat diesem ja den Boden fortgezogen. Mit dem Ende jeder geordneten Tätigkeit schwindet auch der *Zeitsinn*; sonst war der Tag Stunde für Stunde eingeteilt und hatte seine Bestimmung; Pause nach getaner Arbeit war gut und nützlich. *Nun* aber hat die Zeit ihren Sinn verloren. (Man kann, beispielsweise, oft feststellen, dasz Erwerbslose zu Verabredungen viel zu spät oder viel zu früh erscheinen. Sie rechnen eben nicht mehr mit der Minute...).

Im Betrieb hat man sich einfügen müssen; eine gewisse Disziplin war notwendig. Die Zeit der Arbeitslosigkeit macht sie wieder zu nichts. Alle Verantwortung und Verantwortlichkeit ist genommen. Man kommt sich überflüssig, minderwertig vor. *Unsicherheit* wächst, und man traut sich nichts mehr zu. So sinkt also auch Selbstvertrauen, so sinkt aller Mut. An Stelle einer auf positive Ziele gerichteten Aktivität tritt entweder vollständige Müdigkeit und Hoffnungslosigkeit, vollständige Passivität oder aber auf *negative* Ziele gerichtete

Aktivität. Ein 29-jähriger erwerbsloser Arbeiter bekennt: „... Ich stehe vor der Zukunft. — Nein... Stehen? Bewusst werden? Ich lasse mich gehen, treiben. Oder ich sitze. Ich sitze auf einem Platz, wenn ich einen habe, oder ich hocke, in mich geduckt, in einer Ecke. Oder in den naszkalten vier Wänden, wenn ich überhaupt welche um mich hab. Plötzlich, ich friere, ich stehe auf, ich laufe mich warm. Oder ich lungere herum, zu Hause, in der Stadt. Ich tummel mich zum Hafen, zum Kanal und stiere in sein Wasser...“

Der Arbeitslose wird haltlos, lässt sich treiben... Konzentrationsfähigkeit ist ihm unmöglich. Eine oft zu beobachtende Tatsache, die man nicht übersehen darf, ist — mit all dem, was wir eben genannt haben — seine wachsende *Arbeitsunlust*, die für ihn und schliesslich für die ganze Gesellschaft zu einer nicht zu unterschätzenden Gefahr wird. Diese Arbeitsunlust ist nicht eine Folge der Minderwertigkeit des Erwerblosen, nicht eine Folge einer ihm etwa angeborenen oder anerzogenen Faulheit — obwohl natürlich auch dies hin und wieder vorkommt —, sie ist vielmehr aus der Erfolglosigkeit seines früheren Strebens, seiner früheren Arbeit, seiner einstigen Bemühungen, die ihn doch nicht vor dem Schicksal der Erwerbslosigkeit bewahrt haben, zu erklären, diese Arbeitsunlust ist eine Folge der Aussichtslosigkeit seiner Situation.

Die weiteren Auswirkungen dieser allgemein-kulturellen Schäden, die zunächst nur das Individuum treffen? Sein *Verhältnis zur Umwelt* ändert sich mit der Zeit grundsätzlich und tiefgehend. Und damit rücken die direkten Auswirkungen der Arbeitslosigkeit auf die Gesamtentwicklung unserer Kultur quälend nahe in unser Blickfeld. Zuerst: Das Verhältnis zur *Familie*, der ersten Gemeinschaft, die einen Jeden umgibt, ändert sich grundlegend. Der Arbeitslose — vor allem der *jüngere* — bringt nichts mehr ein, er wird „lästig“. Seine dauernde Untätigkeit reizt seine Angehörigen, auf deren Hilfe er, wie einst als kleines Kind, nun angewiesen ist. Er zählt nicht mit und hat den Mund zu halten. Man macht ihm, dem gänzlich Schuldlosen, wohl auch hin und wieder, versteckt oder offen, Vorwürfe. Die Angehörigen tun es nicht aus Schlechtigkeit oder Verständnislosigkeit. (Wenngleich auch dies manchmal der Fall ist. Nein, ihr Verhalten dem oder den erwerbslosen Familienmitgliedern gegenüber ist eine Folge ihrer Nervosität, die von Tag zu Tag steigt. Aber auch der Erwerbslose ist immerzu gereizt und allzu leicht geneigt, hinter jedem Wort einen Vorwurf zu suchen. Die Spannung in der Familie wächst; ein Riss, der oft nie wieder geheilt werden kann. Der Arbeitslose wendet sich mehr und mehr aus dem Bezirk seiner Familie und sucht sich wo anders Ersatz, auf der Gasse, in der Kneipe...)

Seine Stellung zum *Staat* wird eine andere. Seine Verneinung und Ablehnung des Staatskörpers verdichtet sich immer mehr zu einem nicht länger zu unterdrückenden Hass gegen *Staat*, gegen alle Staatsordnung. Wenn er nicht ganz passiv, apathisch, müde geworden ist, wendet er sich solchen Parteien und Gruppen zu, die möglichst radikal tun, die in ihrer Agitation möglichst haszvoll und blutrünstig auftreten. Der Arbeitslose sieht ja oft überhaupt in jedem hyperradikal-hysterischen Geschrei ein Zeichen von Aktivität. Er verwechselt eben Radau mit Aktivismus. (Ich sagte schon eben: Seine einst auf positive Ziele gerichtete Aktivität schlägt in eine auf *negative* Ziele gerichtete um.) Schließlich lehnt er sich gegen alles und jedes traditionell Gewachsene auf: gegen den Fachverband, dem er früher meist angehört hatte, gegen all die Institutionen, die ihm jetzt irgendwie, durch Kurse oder ähnliche Einrichtungen, in etwa zu helfen versuchen. Ja, endlich bildet sich in ihm ein gegen den noch in Arbeit Stehenden gerichteter Hass. Tatsächlich müssen wir gegenwärtig mehr oder minder feststellen, dass sich die Kluft zwischen den arbeitslos Gewordenen und den noch Werkenden so sehr vertieft hat, dass wir es hier schon mit zwei sich bekämpfenden Gruppen, mit zwei Klassen innerhalb des Proletariats zu tun haben. Wie viele Arbeitslose sind immer mehr geneigt, im Werkenden den Feind zu sehen. Er, der Erwerbslose, muss stempeln gehn, der *andre* dagegen hat „Glück“, er ist nicht aus seinem Wirkungskreis herausgestoszen.

Misgunst und Neid verdichten sich manchmal sogar zu dem kindischen Gefühl: der dort, der noch Arbeit hat, ist mitschuld an deinem Unglück; wäre jener nicht gewesen, dann hättest *du* deinen Platz an der Maschine oder im Büro nicht zu verlassen brauchen....

Verbitterung und Skepsis lassen den Arbeitslosen oft hinter Dingen und Menschen eher — und nur — Negatives als Positives wittern.

Sind dies alles nicht Gefahren, die einer jeden Kultur drohen? Wenn ein grosser Teil des Volkes durch Arbeitslosigkeit im wahrsten Sinn des Wortes *kulturlos* wird, wenn dies Los besonders die *junge* Generation trifft, ist der Fortschritt jeder Kultur aufs schwerste gefährdet!

Doch weiter: Wir haben gesagt, dass längere Arbeitslosigkeit haltlos macht. Und diese Haltlosigkeit wieder treibt den Menschen leicht unter den Einfluss Anderer, gerade *die* Seite kann ihn jetzt rasch beeinflussen, die er vielleicht sonst immer tief verabscheut hat: die asozialen, die „lumpenproletarischen“ Elemente, die in jeder Grossstadt ihr unterirdisches Dasein führen, die Diebs- und Verbrecherliquen. Ausserdem sieht mancher Arbeitslose, dass er in „Gemein-

schaft" mit jenen Leuten „noch Geld verdienen kann“.... Auf der Gasse droht er ganz zu verwahrlosen und ins Verbrechen hinabzugleiten. (Aus einer Reihe von Berichten und Büchern, die sich mit diesem Problem beschäftigen, nenne ich „Jugend auf der Landstrasse Berlin“ von Ernst *Haffner*. Der Autor zeigt uns die Banden und Kliquen, die in Berlin von Jugendlichen gebildet wurden und dort ihr Unwesen treiben; von vielen berichtet Haffner, die sich bis zuletzt gewehrt haben, die bis zuletzt auf Arbeitssuche waren, die bis zuletzt ehrlich bleiben wollten.... Aber als alles vergebens und fruchtlos war, fielen sie, dumpf und stumpf geworden, dem Verbrechen in die Hände....) Eine Kette ohne Ende. „Was haben wir schon zu verlieren?“, ist ein häufiger Ausspruch junger Arbeitsloser. Und weil er glaubt, nichts verlieren zu können, will er, der zur Tatenlosigkeit Verdamnte, alles kurz und klein schlagen. Vernichtungsdrang treibt ihn. Noch schlechter kann es auf keinen Fall kommen, höchstens soll er dabei „gewinnen“ können. Dies ist ein Gedankengang, der das Tun und Lassen mancher Groszstadt-Arbeitsloser bestimmt. (Soweit man hier von „Gedankengang“ sprechen kann, wie oft ist es Besinnungslosigkeit!....)

1932 ist im Cassirer-Verlag-Berlin ein Buch „Betrogene Jugend“ erschienen, in dem ein erfolgreicher Pädagoge, *Albert Lamm*, mit grossem Verständnis von der arbeitslosen Jugend und besonders von *jenem* Teil spricht, dem man am deutlichsten die Verwahrlosung anmerkt. Es waren nicht disziplinierte, verständige Menschen, mit denen Albert Lamm zu tun hatte; alles was mit Gesetz und Gesetzlichkeit zusammenhing, betrachteten sie als eine ihnen persönlich übelwollende Welt, die sie mit ganzem Hasz verfolgten. Sie rebellierten, um Krach zu schlagen, sie muszten sich austoben... Sie chikanierten, wo sich ihnen nur eine Möglichkeit bot, sie spotteten und höhnten. An einer Stelle sagt Albert Lamm: „Sie zerstören und wollen nur zerstören: Tische und Stühle, Menschen und Vertrauen. Sie haben aufgehört, zu leiden, und haben eine helle Freude daran, Leiden zu schaffen. Man erkennt eines Tages ihre Gesichter, an einem kaum merkbaren Lächeln, das nicht zu deuten ist. Oft brechen sie dann eines Tages zusammen. Es ist ihr Schicksal, so zu sein...“

Sehen wir uns doch einmal die Statistiken über das Steigen der *Kriminalität* an! Wie viele ehemals gesittete und ordentliche Menschen sind — meist nach *längerer* — Arbeitslosigkeit hinabgesunken! Der bekannte belgische Statistiker *Prins* sagt einmal: „Der Arbeiter ist immer an der Grenze der Heimatlosigkeit. Der ganze Arbeiterstand steht in der ersten Reihe der wirtschaftlichen Schlachtordnung und unterliegt in diesem Kampf zuerst, ob er nun in Krankheit oder

in Verbrechen verfällt.“ — Der deutsche Leiter bedeutender psychiatrischer Kliniken, Professor *Aschaffenburg*, schreibt: „Wir werden häufig bei der Untersuchung der individuellen Eigenart des Verbrechers zu dem Boden zurückgelangen, in dem sie wurzelt, zu den Lebensverhältnissen, denen sie erliegt.“

Dasz daneben — wieder besonders der jugendliche — Arbeitslose *sittlich* gefährdet ist, braucht nicht weiter belegt zu werden. Aus all den Umständen heraus, die ich zu entwickeln versucht habe, läßt sich auch diese Tatsache folgern. Ich möchte jedoch an dieser Stelle die Worte eines 19-jährigen westdeutschen Erwerbslosen notieren: „... Um zehn Uhr abends war ich wie gewöhnlich in der ... gasse (die sich im berühmigten Viertel einer rheinischen Groszstadt befindet. — Verfasser). Da quasselt mich plötzlich so ein dicker Kerl an und sagt leise, ich soll mal mitkommen. Ich konnte mir denken, was er wollte. Zuerst hatte ich gar keine Lust, und ich schämte mich sehr. Aber dann — Ich sage es dir ganz offen. Dann bin ich mitgegangen. Den fünf Mark, die er mir bot, konnte ich nicht widerstehen. Für fünf Mark habe ich mich verkauft, jawohl!...“ — Diesen Jungen kannte ich von früher her; immer war er fleissig und still, fast verträumt gewesen... Bis ihn Arbeitslosigkeit niederwarf und veränderte...

Aus dem fast unüberschbar groszen Komplex der Fragen, die sich — sich aus der Beschäftigung mit unserem Thema ergebend — vor uns auf türmen, sei noch eine herausgegriffen.

In Deutschland hat man die Erfahrung gemacht, dasz gerade Arbeitslose für einen Krieg schwärmten. Ja, das ist der plastischste Ausdruck: Sie *schwärmten* für einen Krieg.... Die Ursache? Ihr Untätigsein, graue Eintönigkeit und Öde, die sie umgab, liesz nicht wenige einen Krieg herbeihoffen, herbeisehnen. Krieg war ihnen mit romantischen Abenteuern, mit Buntheit und Gefahr verbunden. Ja, und *das* wollten sie.... Auch für andere Dinge „schwärmten“ sie, die festen Boden unter den Füzen verloren hatten: Für all die Glück und Heil versprechenden astronomischen Blättchen, für den „Propheten“ Weizenberg in Potsdam, der alle Krankheiten mit Weichkäse heilen wollte, für alle möglichen Sekten, für schlimmsten Kitsch und Schund, ob er sich ihnen nun in Büchern oder auf der Leinwand bot. (Beobachtungen und Umfragen bei den üppig auftauchenden kleinen „Bibliotheken“ hatten erschütternde Ergebnisse).

Anfangs hatten wir bereits auf die mangelnde Konzentrationsfähigkeit arbeitsloser Menschen hingewiesen.

Und andere wiederum, sehr oft gerade *die*, die sich ehemals intensiv

mit geistigen Dingen, mit Literatur und Kunst, beschäftigt hatten, müssen sich nun einschränken. (*Hier spreche ich von jenen, die noch in Arbeit sind, deren Verdienst aber recht kärglich geworden ist.*) „Der Mensch lebt nicht von Brot allein....“ Doch wenn er vor der Wahl steht, kauft er sich zunächst Brot. Und falls dann kein Cent mehr übrig bleibt....?

Da die Nachfrage nach Literatur und Kunst allüberall nachgelassen hat, ist der geistig schöpferische Mensch, der Schriftsteller, der Künstler in große Not gekommen. — Damit sei die zweite Frage, die im Rahmen dieses Aufsatzes gestellt ist, kurz beantwortet: Welche Schäden drohen der kulturellen Gesamtentwicklung durch die Arbeitslosigkeit derer, die die Bestimmung zu Trägern der Kultur berufen hat, der Schriftsteller, Künstler, Akademiker? Auch *sie* sind naturgemäß in dem Augenblick arbeitslos, wo man für ihre Arbeit keine Verwendung hat. Wenn der Verleger die Manuskripte des Schriftstellers nicht in Druck geben kann, wenn Zeitschriften und Zeitungen, wenn Rundfunksender Arbeiten zurückschicken, wenn der Kunsthandel die Bilder des Malers nicht benötigt, wenn Kapellen keine Musiker mehr einstellen, wenn Akademiker nach allen möglichen Studien nirgends unterkommen können, ist der Schriftsteller, ist der Maler, ist der Musiker, ist der Akademiker — arbeitslos. Eine zu einfache Feststellung; doch es ist leider notwendig, diese Feststellung in aller Eindeutigkeit zu treffen, weil sie noch zu wenig beachtet wird. Wie sich die Arbeitslosigkeit bei *diesen* Menschen auswirkt, welche Formen sie hier angenommen hat...., ich glaube, dies am besten durch die Wiedergabe von Zuschriften bekannter deutscher Künstler und Schriftsteller — die aus dem Jahre 1932 stammen, illustrieren zu können. (Ihre Namen können nicht preisgegeben werden). Hören wir, was ein Dichter der Frontgeneration schreibt: „.... Wohin soll ich im siebenten Arbeitslosenwinter mit meinen Hungermäulern? Seit 1924 bin ich arbeitslos. Wann ich das letzte Mal warmes Essen bekam, kann ich nicht sagen. Das letzte Jahr war ein langes Entsetzen. Weihnachten legte das Christkind mein ältestes achtjähriges Töchterchen in den Sarg. Seitdem ist Weihnachten ein Totenfest für mich....“

Von einem namhaften Künstler wird dies mitgeteilt: „.... Er würde, glaube ich, niemals jemandem sagen, dass er ohne Kohlen ist, dass ihm zeitweise Licht und Gas versiegelt wurde und wird, dass er Mietschulden hat und wenig zu essen. Keine Arbeit ist ihm zu gering. Wenn er dann und wann Anstreicherarbeiten bekommen kann, führen diese denkenden Finger mit Ernst den Pinsel. Dass er ein anerkannter Künstler ist, beweisen ja auch seine Porträts in Univer-

sität und Schulen. Es war mir ein seelisch niederdrückendes Erlebnis, mit ihm zum Pfandhaus gehen zu müssen, wo er seine letzte Habe verpfandete...."

Und schließlich die Zuschrift eines jungen süddeutschen Schriftstellers: „Ich bin schamlos. Wenn ich meine Scham heute einmal fallen lasse und von mir persönlich rede, so tue ich es, weil ich diese Scham für falsch halte. Jedermann spricht von seiner Not, der Kaufmann, der Handwerker, der Beamte, der Arbeiter. Nur der Künstler und Schriftsteller schweigt. Es ist eine Art Tradition, im Privatleben und in der Öffentlichkeit von seiner Not zu schweigen.

Ich bin kein Prominenter und denke von mir selbst in grosser Bescheidenheit. Immerhin habe ich etwa 25 Bücher veröffentlicht, von denen eine Auflage von 27 000 erreichte und in etliche Weltsprachen übersetzt wurde.

Heute sind meine Einnahmen durch meine Bücher, da sie nicht unterhaltend, sondern innerlicher Natur sind, gleich Null. Gelegentlich erhalte ich von meinem Verleger etwa 7,50 Mark als Halbjahreshonorar oder weniger. Mein Existenzminimum war seit anderthalb Jahren durchschnittlich 30 bis 40 Mark monatlich. Damit habe ich gelebt, ohne zu winseln oder mich selbst zu bemitleiden.

Dieses Existenzminimum ist heute auch hinfallig geworden. Was ist zu tun, wenn ein Mensch zu gesund ist, um dem Leben zu entfliehen oder zu verhungern? Ich bin willens, jede, auch die niedrigste Arbeit zu übernehmen. Ich finde keine. Ich sehe keinen Ausweg aus meiner Not, und ich bin skeptisch genug, anzunehmen, dass es selbst meinen Verehrern gleichgültig ist, ob ich lebe oder verhungere.

Liebe und Gemeinschaftssinn sterben unter den Menschen aus, damit auch Dichtung und Kunst. Oder ob ich mich irre in meiner Skepsis...?"

Wir wissen, dass sich aus der Schar der Künstler und Schriftsteller und Wissenschaftler nur wenige, ganz wenige an die Öffentlichkeit wagen mit solchen Bekenntnissen. Die meisten schweigen. Hin und wieder treten Stiftungen für sie ein. Nach einigen Wochen hungern die alt und müde Gewordenen weiter. Ja, auch *sie*, die geistig schöpferischen Menschen, die in vorderster Front der Kulturentwicklung stehen, auch *sie* werden müde und ausgehöhlt, auch *sie* zerbricht... die Arbeitslosigkeit.

Nüchterne und keineswegs erhebende Tatsachen sind in diesem Aufsatz festgestellt worden. Tatsachen, die man in ihrer Kraszheit nicht verhüllen darf. Erst in solch greller Beleuchtung wird man

vieles gewahren, was man vorher übersehen hat, vielleicht übersehen wollte.....

Unser Ideal musz eine Kultur sein, die jeden Einzelnen des Volkes erreicht und endlich von jedem Individuum getragen wird. Die Voraussetzungen eines wahren Kulturfortschritts werden erst dann geschaffen sein, wenn der Arbeitslosigkeit ein Ende gemacht worden ist. Es darf nicht mehr Menschen geben, die in bitterer Resignation von sich sagen: Ich hab ein Paar Hände, und hab doch keine..... Ich hab ein Hirn, und hab doch keins..... Der Morgen lacht, doch nicht für mich....."

Volksoopvoeding

door S. ALGRA.

Veel is er in de laatste tientallen jaren gezegd, gesproken en geschreven over ons onderwijs. Door de vakmensen, de politici, de organisaties van kiezers, door leden van kerkgenootschappen, door allerlei verenigingen op philanthropisch gebied, behartigers van belangen der blinden, doofstommen en achterlijken, door jeugdleiders en nog meer anderen.

Dat is natuurlijk en gelukkig.

Natuurlijk, omdat we immers leven in de beroemde eeuw van het even beroemde kind, gelukkig, omdat goed onderwijs — en goed onderwijs voor allen in 't bijzonder — een voorwaarde is voor het opvoeren der cultuur.

Als ik met dit artikel mij voeg in de rij der schrijvers, dan weet ik niet welke vlag ik zal hyschen. Omdat ik tenslotte toch wel een herkenningsteeken wil voeren, zou ik mij willen voorstellen als de woordvoerder van een groep mensen, die aan het hun ontbreken van voldoende vooropleiding dagelijks worden herinnerd en waarmee ze telkens weer te kampen hebben. Aangenomen dat een dergelijke groep bestaat! Maar indien hij niet bestond, zou hij met een hand-omdraai zijn te wekken; plaatsing van dit artikel zou reeds een begin daarvoor zijn.

Zoo heb ik mij dus het recht verschaft om ook iets te zeggen over het onderwijs, terwijl m'n plaats bovendien een veilige is, want ik ben geen deskundige. Ik mag me dus vergissen. Vakmensen mogen zich niet vergissen zooals U weet, die moeten steeds gedegen betoogen leveren, vooral technisch juist, anders worden ze onmiddellijk op de

vingers getikt door welwillende collega's, die op eenig onderdeel iets juister georiënteerd zijn.

Welnu, van dat recht maak ik dadelijk gebruik en geef het lager-, middelbaar- en hooger onderwijs bijnamen: grondlegend-, ontsluitend-, en openbarend onderwijs.

Als 'k er nu eerst even luchtig overheen mag glijden en daarbij aan den top beginnen, dan lijkt 't mij toe dat daar de drang tot openbaring van den zin van het Leven wel heeft moeten leiden tot den wensch en ook tot het pogen, om de grenzen zoo wijd mogelijk te trekken. Onze professoren moeten bij het medevoeren van hunne leerlingen naar de toppen van de wetenschap, kunnen verwijzen naar de lagere gebieden, die dus bekend terrein voor dezen moeten zijn. Het ontsluiten van deze gebieden zie 'k als taak van het middelbaar onderwijs. Zal dit in den gestelden tijd deze taak goed vervullen, dan heeft het grondlegend onderwijs te zorgen dat de voorbereiding voldoende is.

Deze draad loopt door het onderwijsamenstel, maar hij staat onder voortdurende en steeds toenemende spanning. Want terwijl de wetenschap zich voortdurend in stijgende lijn beweegt, zit de draad van onder vast aan de capaciteit van het kind.

Die spanning openbaart zich dan ook af en toe in twisten onder de vakmensen over eischen en vorm van aansluiting tusschen de samenstellende deelen van het onderwijsgeheel.

Over deze aangelegenheid spreek ik niet; mogen de deskundigen er in slagen hier de oplossing te brengen.

Thans stel 'k mij aan 't hoofd van *mijn* troepen, ze mogen dan reeds werkelijk bestaan of nog slechts denkbeeldig leven. Dat zijn zij, die genoeg moesten nemen met alleen de eerste afdeling van het onderwijs en zij die straks, al stellen we ons de verbeteringen nog zoo mooi voor, het eveneens hun gansche leven zullen moeten doen met wat de lagere school hun kan geven. Ik zie niet voorbij, dat reeds getracht wordt dat weinige aan te vullen door middel van vervolgonderwijs en vakcursussen, evenmin als 't feit, dat eenige instellingen door middel van briefonderwijs op dit gebied werkzaam zijn. Ik wil me zelfs onthouden van een oordeel over de werkelijke vorderingen die op deze wijze practisch gemaakt kunnen worden, omdat 'k het over heel iets anders wil hebben.

Als we ons n.l. de vraag voorleggen of dit voldoende is, dan volgt daaruit vanzelf de tweede: Waarvoor moet het dienen.

En dan luide tot dusver het antwoord: Om na de schooljaren een opfrissing van het toen geleerde te geven, met als 't kan nog een beetje erbij ter betere toerusting in den strijd om 't bestaan. Om

dus als arbeidskracht aan waarde te winnen. Of 't daarvoor voldoende was laat ik alweer in 't midden, maar kom dan nu aan op het terrein waar ik wil zijn en wel met de andere helft der vraag: is dat voldoende om verder den weg door het leven en de maatschappij te vinden en in staat te zijn gemeenschappelijk met anderen te bouwen aan verhooging en tegelijk verdieping van 't leven; is het voldoende ook, om aan eigen kinderen de leiding te geven die ze behoeven?

De vraag stellen is haar beantwoorden.

Niemand heeft dit volksdeel nog ooit aangaande deze zaken stelselmatig ingewijd; de één vangt hier wat op, de ander leest daar eens iets, maar van het vermogen zelf eenigszins te bepalen wat goed en noodig is, kan eenvoudig geen sprake zijn omdat men zijn denken niet heeft leeren richten.

Het eenige wat geacht kan worden min of meer in bovenbedoelden zin iets tot stand te brengen, is de arbeid van de geestelijkheid, evenals hier en daar het instituut voor arbeidersontwikkeling en in grotere plaatsen de Volksuniversiteit.

Echter zijn beide eerstgenoemde instantie's uiteraard eenzijdig georiënteerd, terwijl het laatstgenoemde maar weer slechts een bepaalde en beperkte groep bereikt, wier vooropleiding reeds weer ruimer is.

Genoeg voor het hier gestelde doel geeft het onderwijs dus bij lange na niet, terwijl geen ander instituut tot heden in de leemte voorziet. De vraag of deze voorziening wenschelijk ware, zal voor ieder, althans uit paedagogischen kring, overbodig zijn.

Rest nog een andere n.l.: Mag er een redelijk resultaat verwacht worden, of met andere woorden, is de onderwijsgrondslag zóó dat hij zich leent om, met voorbijgaan van wat ik het ontsluitend onderwijs noemde, iets te kunnen dragen van het openbarende.

Voorzoover daaronder moet worden verstaan: exacte wetenschap, zou de vraag zelf een dwaasheid zijn; maar indien we ons zouden richten tot het gezond verstand en het gemoed en we stelden deze beide in werking om aan de hand daarvan te spreken over mensch-zijn en over het leeren kennen van onze kinderen en we bedenken daarbij dat het ten deze werkzame deel van den ziele-inhoud hetzij bewust, hetzij latent aanwezig is bij allen, dan hangt het er maar vanaf of we de juiste snaar weten te treffen om te worden verstaan.

Onder alle tonen welke wij kunnen beluisteren in de menschen-ziel, klinkt bij elk, maar niet bij allen even duidelijk een sonoren grondtoon door de voortdurende trilling van den klankbodern der ziel veroorzaakt. Deze is het welke wij tot uitgang moeten nemen en op welke andere accoorden kunnen worden afgestemd. Omdat die

bij allen dezelfde is, is 't de grondslag op welke wij elkaar kunnen vinden, is het tevens de basis voor de synthese die allen verbinden kan. Daar hij bovendien de basis is van alle opvoeding, het punt waartoe wij telkens moeten terugkeeren bij elk nieuw probleem in het kinderleven — och, niet in 't kinderleven alleen — is het ontdekken van deze bron voor alle ouders voorwaarde voor het gelukken van hunne opvoeding.

Echter is daarmee de waarde nog niet uitgeput. Want de sociale beteekenis van den mensch wordt behalve door bekwaamheid en vaardigheid bepaald door en gericht volgens dien grondtoon. De vraag of de maatschappij beter, de cultuur hooger, de gemeenschap idealer zal worden, hangt af van de kracht en de harmonie waarmee die grondtoon klinkt in de individueele ziel.

Als ik goed zie, dan ligt hier een mogelijkheid tot verrijking van menig leven, van winst voor de opvoeding, tot opvoering van ons sociaal leven. En niet alleen een mogelijkheid; ook een noodzakelijkheid, althans een groote wenschelijkheid.

Ligt het daarom niet op den weg van sociaal-paedagogisch georiënteerde instellingen, te overwegen of niet hier een initiatief genomen dient te worden?

Want evenals de bevolking slechts nut kan hebben van de aanwezigheid ergens, in groote voorraad, van goed drinkwater, als door middel van een buizen-net met pompstations en watertorens de distributie mogelijk wordt gemaakt, evenzoo kan de denkkracht en het genie van onze enkele groote voorgangers op paedagogisch terrein slechts zegenrijke vruchten brengen, als door middel van een organisatie hunne denkbeelden en leeringen worden uitgedragen onder het volk.

Men zou kunnen tegenwerpen: hebben wij daarvoor dan een nieuwe organisatie nodig, naast de school? Is de school niet het juiste uitgangspunt voor dezen arbeid?

Naar mijn inzien is deze taak teveel omvattend dan dat de onderwijzers, naast hun arbeid in de school, deze doeltreffend zouden kunnen vervullen. Bovendien schijnen mij er meerdere praktische bezwaren tegen te rijzen. B.v., op welke wijze zullen de onderwijzers als corps de noodige scholing opdoen en onderhouden. Gevoelt *elke* onderwijzer een zekere roeping op dit gebied, zonder welke hij niet in staat zal blijken dit werk te doen.

Zal ieder bereid blijken de inzichten van de uiteraard zeer weinige voortrekkers te volgen; zoo niet, moeten deze dan als onderwijzer geweerd worden?

En gesteld een oogenblik de mogelijkheid, hoe bewaren ze dan het onderling verband en het contact met de centrale leiding?

Neen, het is geen zaak die naast een volledige taak hen nog kan worden opgedragen, al blijft het wenschelijk dat in zoo breed mogelijke onderwijzerskring algemeene denkbeelden hieromtrent worden verbreid.

En dat te meer niet als men in 't oog houdt dat hier is uitgegaan niet alleen van de noodzakelijkheid van voorlichting in speciale gevallen, maar dat tevens gedacht is aan een ontwikkeling van de ouders, zoo, dat zij ook in 't algemeen beter begrip krijgen van de eischen die de opvoeding van hunne kinderen aan hen stelt en inzicht in de ontwikkeling van het opgroeiende kind.

Als 'k nu in groote trekken de taak mag omschrijven zooals ik me die heb voorgesteld, dan wil 'k beginnen met:

Het in verschillende plaatsen van een bepaald rayon houden van lezingen, ten doel hebbend: zooveel mogelijk inzicht bij te brengen omtrent de geschiedenis der menschheid, zoodanig afgevoegen en afgerond dat, bij de geringe diepgang die 't kan hebben, toch iemand ook met weinig ontwikkeling *zichzelf kan herkennen als schakel in de keten van alle leven*. Om dit begrip is 't mij te doen, want dat zie ik als grondslag voor: het wekken van verantwoordelijkheidsgevoel; de wil om anderen te begrijpen en te waardeeren ook al wijken die in denkwijze en opvattingen af van eigen meening; het aanvoelen in welk verband men z'n kinderen moet plaatsen en hen die plaats wijzen.

Het resultaat wat ik op den duur daarvan verwacht *buiten* de opvoeding is: geen gelijkschakeling van de geesten maar wel een principiëler leven van den mensch. Al naar eigen aanleg en structuur zal de één teruggevoerd worden naar de kerk, welke die dan ook zij, de ander des te overtuigender naar vrije gedachte of naar zijn maatschappelijk werk en politieke vereeniging, maar allen zullen het waardiger, principiëler doen dan voorheen. In dit verband mag 'k misschien opmerken dat de toenemende onkerkelijkheid in Nederland, verleden jaar door dr. J. P. Kruijt aangetoond, naar mijn meening voor een deel haar oorzaak vindt hierin, dat de mensch geen gelijken tred heeft kunnen houden met de maatschappelijke ontwikkeling, terwijl de binding van de kerken niet in staat is gebleken de leegte te kunnen vullen die is ontstaan tusschen haar leeringen en de dagelijksche practijk van het leven. Zeer verbreid was voor een 25 jaar in mijne omgeving reeds de meening, dat men de geboden van de kerk in 't dagelijksch leven toch niet in toepassing kon brengen, op straffe van niet alleen te worden aangezien voor een onnoozele hals, maar ook van op alle gebied gedupeerd te worden. De kerk en 't leven, dat waren twee.

Gedachtig aan de feiten ons door dr. Kruijt getoond, mogen wij

aannemen dat ook in dit opzicht een juiste voorlichting bij de opvoeding, het geven van een richtsnoer om te komen tot het besef van het groote en eeuwige verband aller dingen, niet overbodig is.

Is deze basis gelegd, dan kan van daaruit met ontzaggelijk ruimer en dieper bewustzijn het speciale terrein van de opvoeding worden betreden, als tweede gedeelte van de taak. De algemeene voorlichting omtrent de kennis van het kind vanaf de geboorte tot aan de volwasseneheid kan, evenals het voorgaande, massaal worden behandeld. Als grootste voordeel zie ik, dat op deze wijze kan worden vermeden dat een kind in z'n prille jeugd verkeerd wordt geleid, zoodat op lateren leeftijd niet alleen veel geleerd maar vooral veel *afgeleerd* moet worden.

Dat afleeren brengt conflicten, die bij verstandiger leiding in het begin, voorkomen hadden kunnen worden.

Eindelijk, als derde deel van de taak, het behandelen van individuele gevallen.

Hier zal ten nauwste samengewerkt moeten worden met het gezin en de school, terwijl het raadplegen van een medicus in sommige gevallen noodig zal blijken. Soms zal het uitgangspunt in school liggen, als de klachten zich tot daar beperken en omgekeerd zal 't voorkomen, dat, hoewel de school tevreden is, het gedrag en de houding buiten de school en thuis te wenschen overlaat.

Terwijl als de goede plaats in 't groote verband veroverd is, ook nog moeilijkheden in het gezin buiten de kinderen om, maar waarvan zij den terugslag ondervinden, nu en dan opgelost zullen kunnen worden, althans de schrijnendste vorm daaraan ontnomen.

Ziehier in groote trekken den arbeid zooals ik die mij voorstel, van welks nut en noodzakelijkheid ik diep overtuigd ben.

Onnoodig nog te herhalen dat deze ver uitgaat boven wat het onderwijzerscorps in staat zou zijn *extra* te doen. Afgezien nog van het feit, zooals hoop ik duidelijk zal zijn geworden, dat alleen menschen met levenservaring deze taak naar behooren zullen kunnen vervullen.

Komende tot de vraag, hoe dan de organisatie tot stand kan worden gebracht, heb ik gedacht aan gebruikmaking, zoo mogelijk, van reeds bestaande instellingen. Om verschillende redenen, o.a. financiële, schijnt mij dat gewenscht, al denk ik dan aan een zelfstandig onderdeel daarvan met contribueerende leden.

Meer bepaald, om haar algemeen karakter en den aard van reeds door haar aangevat werk, schijnt mij de „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" met hare vertakkingen over het geheele land, wel de meest aangewezen.

Weliswaar zou slechts geleidelijk het gansche apparaat in werking kunnen worden gesteld, doch eenigszins voorbereidend werk, b.v. de propaganda door middel van het verspreiden — verkoopen — van daartoe samengestelde vlugschriftjes, zou toch wel dadelijk over de geheele linie kunnen worden begonnen. Overigens zou een enquête kunnen worden gehouden om uit te maken in welk deel van het land met de intensieve bewerking het best kan worden begonnen. Dit onderzoek zou een peiling kunnen zijn naar de instemming van de bevolking met het plan, waarbij bijzondere aandacht aan het platteland diende te worden geschonken. Voor den stedeling en vooral den groot-stedeling die zulks wenscht is beter gelegenheid om den gezochten steun reeds nu te erlangen.

Als begin stel ik mij de werkzaamheid voor van één persoon, die in voortdurend contact met het hoofdkwartier den opbouw begint.

Aangenomen een oogenblik dat de plaatselijke instantie van „Het Nut” als knooppunten van het te spreiden net kunnen fungeren, konden die in hun winterwerk bijeenkomsten projecteeren, waarop de plannen konden worden ontwikkeld en zoo mogelijk kernen gesticht. De organisator kon reeds dadelijk, ter bevestiging ook van het voorloopig gelegde verband, overal waar dit gewenscht werd, individueel raadgevend optreden.

In de bewerking van een rayon voelt hij op den duur waar kan worden overgegaan tot het vormen van een kring, waarbinnen zelfstandig werk kan worden gedaan. Hij zoekt dan voor en liefst binnen dien kring een leider, die, na instructie en voorbereiding door de hoofdleiding samen met hem dat zelfstandige kringwerk kan besturen. Deze kan dan ook het gezinswerk overnemen, terwijl voor bijzonder moeilijke gevallen op den duur een „logeerhuis” kon worden gesticht waar gelegenheid moest zijn voor wat langduriger observatie van kinderen en misschien ook gezinnen. Fondsvorming bij 't begin zou daarvoor den grondslag moeten leggen. In 't voorbijgaan zij daarneven gesteld, dat subsidieering door de overheid geenszins tot de onmogelijkheden behoeft te worden gerekend, al is gemeenschappelijke inspanning in beginsel te prefereren.

Er zit in dit plan stellig een aanmerkelijken idealistischen inslag; gelukkig, want welk nieuw pogen zou zonder dat kunnen gelukken. Evenwel valt er, dunkt mij, voldoende realiteit te onderkennen om voor dat idealisme een betrouwbaren grondslag te vormen.

Het is een tegenhanger — en als zoodanig zou er een zekere tendenz aan kunnen worden toegeschreven — van het principe: „de geheele opvoeding aan den staat”, doordat het gezin niet alleen in zijn waarde wordt gelaten, maar juist principieel versterkt.

Nadrukkelijk zij hier vastgesteld dat ik deze tegenstelling pas nu realiseer terwijl ik het bestaansrecht van dit plan nog eens overweeg, zoodat van een vooropstelling van een of ander politiek element geen kwestie was.

Wel is gedacht aan een analogie aan de economische ontwikkeling. Wij leven in een tijdperk dat zich kenmerkt door rationalisatie en specialisatie op het terrein der voortbrenging. Het productiesysteem wordt voortgestuwd door deze eischen, die eerder zullen toenemen. Daarmee samenhangend is het instituut der beroepskeuze reeds lang actueel. Het streven om iemands beroep aan te wijzen in overeenstemming met bijzondere persoonlijke eigenschappen en capaciteiten, verheugt zich in breede belangstelling en terecht. Maar de vraag: *wat* moet mijn kind worden is zoo overheerschend, dat die andere, en toch *eigenlijk* belangrijkere: *hoe* zal mijn kind zich vormen, tot heden volkomen op den achtergrond is gebleven.

En voorzover deze vraag, die voor mensch en maatschappij zoo beteekenend is, *wel* door bezorgde ouders gesteld wordt, tast de overgrote meerderheid in 't duister, hoopt zij slechts en tracht dan maar haar normen den kinderen bij te brengen. Het kind verstaat deze groote-menschen-moraal lang niet altijd en als het dit opdringen voortdurend ondervindt, dan voelt het dit als iets vijandigs en verzet zich of — wat erger nog is — het neemt den schijn aan van geboortzaamheid.

Wie schetst ons de zorg en het verdriet van deze ouders en wie benadert hun aantal? Zullen zij niet dankbaar de helpende hand aanvaarden van een zijde waar hun nood begrepen en verstaan wordt?

En langzaam aan, als 't hem die dit werk aanvat slechts gelukt het vertrouwen te winnen, als hij in staat is één der hunnen te zijn met den wil tot begripen en meeleven, zal 't aantal groeien en ongemerkt zal hunne zelfwerkzaamheid zich ontplooiën uit zelfvertrouwen, het kind van zelfkennis.

Een onderzoek in Amerikaansche gezinnen van werkeloozen

door IDA HEIJERMANS.

Toen ik *The adjustment of twenty five families under the stress of unemployment* ontving, een dissertatie van Ida Houwink om bevorderd te worden tot *Master of science* door de Washington Universiteit te St. Louis, ben ik met belangstelling gaan lezen, en door het onder-

werp daarin behandeld, en door de persoon van de schrijfster.

Zij behoort tot onze familie, is Amerikaansche, omdat haar ouders in den tijd van den wereldoorlog zich hebben laten naturaliseeren tot Amerikaansche burgers. Van oorsprong is zij dus een Hollandsche, doch daar zij geboren werd in St. Louis en alleen Amerikaansche scholen bezocht, is zij natuurlijk niet meer naar aard en wezen geheel als Hollandsche te beschouwen.

De stof, door haar behandeld, eischte iemand, die over ervaring kan beschikken. Zij heeft rondgetast op verschillend gebied, voor zij haar studie begon. was eerst na afgelegde examens wat jaren verbonden aan een openbare bibliotheek, was daarna werkzaam bij een groote uitgeverijfirma te New York, en, onbevredigd, ging zij toen studeeren. Dit zoeken heeft haar dus ondervinding doen krijgen op verschillend gebied, wat haar ten goede is gekomen voor den arbeid, door de dissertatie geveerd. Die kon niet verricht worden door iemand, welke naar haar leeftijd gerekend, gerangschikt zou moeten worden onder de jonge studenten.

Het door haar gekozen onderwerp wekte echter vooral mijn belangstelling, omdat in *Volksontwikkeling* de werkloosheid als verschijnsel in onzen tijd reeds dikwijls behandeld is, het niet te scheiden is, meen ik, van het vraagstuk der opvoeding tot het gebruik van vrijen tijd, terwijl ook het meest verontrustende gevolg der werkloosheid is de demoralisatie van hen, die er door getroffen worden.

Dit wordt eveneens aangetoond in deze Amerikaansche studie.

Wie tot den kern van het vraagstuk wil doordringen, moet bij het lezen ervan, voor onze Hollandsche toestanden er zich rekenschap van geven, dat hier, in ons kleine land, alles anders is dan in Amerika, geen Hollandsche of eenige Europeesche stad te vergelijken is bij St. Louis, waar de schrijfster zich geheel heeft ingewerkt in het leven en de omstandigheden van vijf en twintig gezinnen van werkloozen, om na te gaan in welke mate die werkloosheid invloed heeft gehad op hun gansche bestaan.

Er werden gezinnen gekozen, die als echte Amerikaansche te beschouwen waren, dus geen, die zich hadden laten naturaliseeren en het onderzoek omvatte evenmin negers. Deze beperking van de stof der studie bewijst al, dat wij met de lectuur ons hebben te verplaatsen in Amerika. We moeten het ook doen, als we de lange bibliografische lijst volgen, waarnaar ten slotte de schrijfster verwijst, en die een opsomming geeft van al de boeken, die zij moest doorwerken.

Indien het echter alleen om „papieren” studiemateriaal ging, er

zou in *Volksontwikkeling* door mij niet over deze dissertatie geschreven worden. Doch menschen zijn tenslotte menschen overal, werkloozen evencens. Aan ziel en lichaam ondervinden zij den invloed van maanden na maanden, jaar na jaar werkloosheid.

Het contact met de vijf en twintig gezinnen, het levende en doorleefde van het onderzoek der jonge vrouw is dat wat voor alle landen belangrijk is.

Doch om dit tot zijn recht te laten komen, heeft zij, voor zij haar conclusies trok, haar algemeenen indruk onder woorden bracht, op minutieuzen wijze moeten nagaan op welke wijze de crisis het bestaan der gezinnen aantastte.

De Hollandsche lezer kan zich niet Amerikaansch genoeg instellen, om al het minutieuze van dat onderzoek naar waarde geheel te schatten. Het lijkt te veelomvattend, te wijdoopig, te statistisch. Het zou korter hebben gekund, van uit Europeesch standpunt bekeken. Het maakt, van daaruit bezien, de studie te lijvig.

De schrijfster vertelt eerst in welk deel van St. Louis de gezinnen wonen. Om een maatstaf tot toetsing te hebben, teneinde te bepalen in welke mate de crisis invloed had op het leven en de omstandigheden der onderzochte gezinnen, verdeelt zij het tijdperk in haar gegevens omvat, in drie perioden. Zij koos daartoe gezinnen, waarvan voor de crisis, de man en vader voortdurend werk had. Dat noemt zij de eerste periode; dan volgt die van werk hebben nu en dan; eindelijk de derde, die van volslagen werkeloosheid zonder eenig uitzicht op het eindigen ervan.

Deze *new poor*, zooals zij hen noemt, werden nu door haar onderzocht, naar een scherp omlind stelsel van vragen. Vermoedelijk was het als zoodanig niet gansch haar eigen systeem. De vragen zijn daartoe, meen ik, te typisch Amerikaansch, omvatten te systematisch de geheele wijze van leven der gezinnen, gaan in elk opzicht na wat voor hen de gevolgen van de crisis zijn in de drie perioden, die het onderzoek overziet: de verdiensten of inkomsten natuurlijk, het soort van den arbeid, vroeger verricht en de *jobs* daarna van den man, de vrouw, de kinderen.

Doch merkwaardig vooral is het soort peilend onderzoek, zooals het werd ingesteld, voor Europa, meen ik, in het algemeen en voor ons Hollanders in het bijzonder, waar het den levensstandaard der gezinnen der werkloozen betreft, voor en na de crisis. De vragen betroffen het aantal en het soort ziekten in de drie perioden, waarin zij den tijd, waarover het onderzoek liep, verdeelde, en de medische hulp, toen ingeroepen. Zij ging na het soort woningen, in dien tijd

betrokken, het aantal bewoners en de kamers, waarover zij beschikken konden, hoeveel bedden zij hadden en hoevelen er in elk bed slapen moesten, waar er verwarmingsgelegenheden waren en van welken aard, hoe in de drie perioden de meubelen waren en de kleeding.

In bijzonderheden werd ook de voeding nagegaan, wat er in den tijd voor en gedurende de crisis gebruikt werd aan vleesch, melk, fruit, groenten, brood, koffie en andere kruidenierswaren.

Voorts werd nauwkeurig onderzocht wat en hoe het soort ontspanning was: het bioscoopbezoek in de drie perioden, de gelegenheid om naar radio's te luisteren, de omgang met vrienden en familie, lectuur, kaartspel, het rijden in auto's — ten opzichte van het laatste hebben wij in Europa ons er natuurlijk rekenschap van te geven, dat in Amerika het bezit van een auto iets heel gewoons is, — sport, groepdansen, zwemmen, gezelschapsspelen enz.

Ook werd ernaar gevraagd in welke mate voor en in de crisis kerkbezoek plaats had.

Dan, — ik noem natuurlijk de vragen op in de volgorde van de dis-sertatie, — waaruit de inkomsten bestonden, of er hulp was van vrienden, familie, bureu, vakvereenigingen, kerkgenootschappen of staat steunden, of er verzekeringspremies betaald werden en tot welk bedrag in de drie perioden, er geld beschikbaar was voor uitgaven als ijs — weer moeten we er hier aan denken, dat in het warme St. Louis het ijsverbruik iets anders beteekent dan hier en een ijskast geen weelde-artikel is, — of er kranten gekocht werden, snoeperijen enz. enz.

Er is door mij slechts een greep gedaan in het materiaal, door de schrijfster verzameld, dat zij hier en daar door een grafische teekening toelicht.

Bladzijden na bladzijden worden aan dit onderzoek gewijd.

Te statistisch, te Amerikaansch zullen velen oordeelen.

Maar toch wordt voor den lezer, die door dit alles weet heen te zien en door de feiten den achtergrond gaat ontdekken, het in zijn nuchterheid van cijfers en mededeelingen één realiteit van grauwe ellende en somberen achteruitgang. Langzaam gaat de levensstandaard van die *new poor* achteruit, totdat zij proletariërs worden in de meest werkelijke beteekenis van het woord. De crisis vreet hun oeconomi-schen toestand aan, hun lichaam en hun ziel.

Het kan dan ook niet anders dat na de onderzoekster met al haar statistische gegevens, de mensch aan het woord is, die mede voelt, mede lijdt.

Dit maakt volgens mij haar hoofdstukken *Personal reactions and family relations* en al haar *Conclusions* tot de belangrijkste van haar studie. Zij citeert een uittaling van Arthur Pound, waarin hij zegt: „even zoo goed als vrije tijd noodzakelijk schijnt voor het verdiepen van beschaving, zoo is ook werkeloosheid noodig om haar wijder te maken... Een natie, die op de basis der industrie staat als de onze, met elleboogruimte en eersucht, heeft een surplus van arbeid noodig.“ De schrijfster van de dissertatie zegt in antwoord daarop dit: „Economische redeneertrant mag het daarmee wel of niet eens zijn, maar wie met de werklozen in contact geweest is en van nabij den invloed van de crisis op het gezin heeft waargenomen, moet alleen constateeren, dat werkeloosheid een hooge prijs is om daarmee het wijder worden van onze beschaving te betalen. Want tenslotte kan dat wijder worden niets anders zijn dan het meerdere geluk van *menschelijke wezens*. Want waarom zouden de menschen der toekomst het beter hebben ten koste van het tegenwoordig geslacht?“

Ik onderstreepte *menschelijke wezens*. Het zijn die, welke de schrijfster herkend heeft in haar onderzoek boven de cijfers en het minutieus wetenschappelijk onderzoek uit, omdat zij met hen persoonlijk in contact geweest is, met hen gesproken heeft, den invloed van de crisis heeft nagegaan op lieden van vleesch en bloed, menschen als zij zelf. „Het dieper in de schuld raken, het niet meer betalen kunnen van verzekeringspremies, de vrees voor een begrafenis als armlastige, die over de gezinnen als een vreeselijk spooksel hangt, het verlies van het opgespaarde geld, en het ontbreken van ontspanning, dat alles beteekent een vermindering van menschelijk geluk, het brengt in de gezinnen een sfeer van angst, onzekerheid en een gevoel van onwerkelijkheid, — nauwelijks te begrijpen door hen, die in andere omstandigheden leven.“

De schrijfster heeft allerlei vertrouwelijke mededeelingen gekregen.

Hier en daar zij er door mij een enkele greep uit gedaan.

De psychologie der werklozen wordt als weerspiegeld door de vijf en twintig gezinnen... De mannen, werkeloos geworden, konden nauwelijks begrijpen, dat dit een feit was en het werd iets verschrikkelijks den langen duur van die werkloosheid te aanvaarden. Zij wisten met hun tijd geen raad; zij liepen naar fabrieken en groote zaken, waar nog werk was, om er ook aan deel te mogen nemen. Het was altijd vergeefs. Zij wisten niet door de dagen heen te komen, vroegen zich wanhopig af, of het hun eigen schuld was, dat zij geen werk konden vinden.

Een vader vertelde, dat zijn dochttertje boos op hem was, omdat

hij haar niet als vroeger een *penny* geven kon om iets te koopen en het scheen hem, dat de crisis over was, toen het kind zich weer tegen hem aanvljde.

En al blijkt het soms, dat sommige vaders hun kinderen beter leeren begrijpen, omdat zij meer met hen samen zijn, over het algemeen werd er verteld en geconstateerd, dat in de gezinnen een geest van onvrede was, omdat de menschen prikkelbaar waren, en door den gedaalden levensstandaard, en omdat zij elkander in den weg liepen.

Sommigen hadden met plannen tot zelfmoord rond geloopt.

De mannen hadden het meest onder alles geleden, omdat zij door gemis aan arbeid als tot stuurlooze wrakken waren geworden. Voor de vrouwen was er steeds het werk thuis, al waren er onder haar, die geen lust of moed meer hadden om alles te onderhouden. Zij voelden het gemis aan ontspanning als het pijnlijkste van haar toestand.

Soms had de crisis de liefde tusschen man en vrouw doen kwijnen, omdat zij hem de ellende verweet.

In andere gezinnen leden ook de zoons van 18 en 16 jaar, omdat zij niet wisten wat aan te vangen met zichzelf in al de uren zonder werk. Een van hen trok soms weken aan het zwerfen, omdat hij zich een last voor zijn ouders voelde. Een ander, een achttienjarige, *wenschte maar, dat er oorlog kwam, dan had hij ten minste wat te doen.*

Ik heb deze uitlating onderstreept, want zij manifesteert op welke wijze de crisis het zieleleven aantast.

De ouders lijdten er onder, dat zij hun kinderen niets kunnen laten leeren. Die kinderen groeien meestal op in een atmosfeer van zorg, ongedurigheid en voortdurende vrees, wat hun alle jeugd ontnemt. Het gezinsleven was hier en daar tot een drukkenden last voor allen geworden, de uren niet om door te worstelen, vooral, gelijk reeds gezegd, voor de mannen, die geen kostwinner meer konden zijn en niet wisten wat aan te vangen met hun leegen tijd.

Het wil mij voorkomen, dat de enkele zinnen, die ik uit de bladzijden overnam, waarin de schrijfster het invretend ziekteproces schetst, dat het gevolg is van de werkloosheid voor den arbeider, zijn vrouw en kinderen, in al hun beknoptheid, al geven zij slechts een vagen indruk van het geheel der hoofdstukken, die vertellen van het contact tusschen de onderzoekster en haar gezinnen, toch aantoonen hoe dat contact in de schrijfster de mensch wekte, in wie het hart zich gelden liet bij al het aanschouwde, het onderzochte en het haar toevertrouwde.

Zij verzamelde hier materiaal, dat niet in cijfers of staten aan te geven is.

Die gezinnen in St. Louis hebben hun lotgenooten in gansch de wereld, óók in ons land. Wij kennen ze allen, de gedemoraliseerden, de door de zuigkracht van het moeras der werkeloosheid gegrepenen. Wij zien ze slenteren in de groote steden vlak bij ons: de jongeren en de ouderen.

Het probleem van den leegen tijd vraagt het meest dringend om oplossing ook voor hen.

Deze Amerikaansche dissertatie, geschreven door een jonge vrouw, die meeleeft, meevoelde en meeleed met de gezinnen, die zij onderzocht, werpt helder licht op den toestand van hen, die niet weten op welke wijze uren, waarin geen beroepsarbeid verricht kan worden, te besteden zijn. De werkloosheid is een verschrikking, maar striemt nog meer, als de tijd uit niets dan leege uren gaat bestaan.

Door het lezen van de Amerikaansche studie, die het opvoedingsvraagstuk *niet* bespreekt, werd ik echter dieper dan ooit ervan overtuigd, dat in huis en school er dan slechts aan het geluk van individu en samenleving gearbeid wordt, wanneer kind, jongere en mensch in zichzelf de mogelijkheden aanwezig weten of ontdekken om in zelf gekozen actie den demon der demoralisatie te kunnen weerstaan.

De geest van het onderwijs in het huidige Duitschland

door A. H. GERHARD.

E. J. van Det. Hitler-regime en Onderwijs.
N. V. de Arbeiderspers.

Ettelijke malen reeds heeft men in de Nederlandsche pers aanhalingen kunnen lezen van wat Deutsche onderwijzers onder de nieuwe verhoudingen over de opvoedingstaak schreven, de taak, waaraan de groote geesten uit 't Deutsche spraakgebied voortreffelijke beschouwingen hebben gewijd en die we terug vonden in de verhandelingen van de Reichs-Schul Konferenz van 1920 ¹⁾.

Was de Deutsche onderwijzer in de jongste politieke cycloón de trouwe hoeder dezer idealen?

Enige maanden geleden schreef ik elders: „Indroevig is de ont-nuchtering. Men krijgt uit alles den indruk, dat de officieele dragers van het pedagogisch ideaal zich geestdriftig met verzaking van al het schoons, vroeger verkondigd, wijden aan een afschuwelijke vergiftiging

¹⁾ Zie de besprekingen in de III en IV jaargang van dit tijdschrift.

der kinderziel. Doch de bange twijfel is gerezen, of al die met den mond beleden idealen inderdaad leefden in vroeger jaren, waar nu zoo ontelbaar velen uit de jeugd van een 20 jaar geleden, respectabelen van thans, den huidige gruweltijd toejuichen."

Volkomen billijk lijkt mij deze uitspraak niet na de lezing van v. Det's boekje. Hij deed een goed werk met een duidelijk overzicht te geven van de rampzalige ontwikkeling op onderwijsgebied in ons groote buurland, waaraan wij, in spijt van alles, veel te danken hebben op pedagogisch gebied, met te trachten een verklaring er voort te vinden en met zijn vrouwen op een beteren tijd te motiveeren.

Het ziet er inderdaad hopeloos 'uit.

"Het land der groote paedagogen, het land van Pestalozzi, het land van Lessing en Kant, het land van Diesterweg, den grooten strijder voor de rechten van onderwijs en onderwijzers, is op het oogmerk een toonbeeld van geestelijken dwang, van onderdrukking der overtuiging, van knotting der vrije meeningsuiting zonder wedergade." (blz. 7).

Het werkje begint en eindigt met twee goede motto's aan Pestalozzi ontleend, die de schrijver terecht tot de Deutsche pedagogen rekent. Het laatste vooral moge vertrouwen wekken: „Lichter gaat een kameel door het oog van een naald, dan dat één mensch een volk regeert, zooals het behoort geregeerd te worden."

Het schoolwezen werd na den oorlog in Deutschland beheerscht door de grondwet van Weimar in art. 148 luidende:

"In alle scholen moet gestreefd worden naar zedelijke vorming, goede gezindheid als burger van den Staat, naar een opvatting van het persoonlijk zoowel als van het beroepsleven, die bevorderlijk is aan de eenheid van het Deutsche volk en de versoening der volkeren.

Bij het onderwijs in de openbare scholen moet gezorgd worden, dat de gevoelens van andersdenkenden niet worden gekwetst. Kennis van het staatsburgerlijk leven en arbeidsonderwijs zijn leervakken der school. Ieder leerling ontvangt bij het verlaten der school een exemplaar van de Grondwet. Het werk der volksontwikkeling met inbegrip der Volksuniversiteiten moet door het Rijk, de Staten en de Gemeenten bevorderd worden," (bl. 18 en 19).

Dit was een doorn in het oog van de oer-conservatieve en economisch machtige partij der Duitsch-nationalen, die steeds aegerden tegen de democratische inrichting der school en haar grondslag van godsdienstvrijheid. Hun stelregel was: „Maar niet slechts in de confessionneele scholen, ook in elke andere school moet de verbondenheid met de Kerk in acht genomen worden," (bl. 16).

Zij werden de „gangmakers" van Hitler en door diens partij verre

overtroffen in reactie. Deze had geen eigenlijk program. In 1920 had Gottfried Teder er een opgesteld, dat officieel aangenomen werd en in 1926 onveranderlijk verklaard.

Dit was met zijn vele aan het socialisme ontleende eischen en door de brutaliteit der toezeggingen een ongemeen suggestief stuk, dat gemakkelijk een heilsboodschap kon worden voor een uit het geestelijk lood geslagen massa.

Voor het onderhavige onderwerp zijn de volgende artikelen van beteekenis.

Art. 20. „Om ieder Duitscher, die ijver en goeden aanleg bezit, het verkrijgen van hoogere ontwikkeling en daarmede van leidende posities mogelijk te maken, moet de Staat zorgdragen voor een volledig uitgebouwde organisatie van het geheele schoolwezen. De leerplans van alle scholen moeten zich aan de eischen van het practische leven aanpassen.

Het leeren begripen van de Staats-idee moet reeds van den beginne af door de school worden nagestreefd (Staats-burgerlijk onderwijs). Wij eischen de vorming van begaafde kinderen van arme ouders, zonder aanzien van stand of beroep, op kosten van den Staat”.

Art. 21. „De Staat moet zorgen voor bevordering der volksgezondheid door bescherming van moeder en kind, door verbod van jeugdarbeid, door verbetering der lichamelijke ontwikkeling met behulp van een wettelijk vastgestelde turn- en sportplicht en door den grootst mogelijken steun aan alle verenigingen, die zich met de lichamelijke ontwikkeling der jeugd bezig houden”.

Art. 24. „Wij eischen vrijheid van alle godsdienstige belijdenissen in den Staat, voor zoover zij niet diens bestaan bedreigen of tegen het zedelijkheids- en moraalgevoel van het Germaansche ras indruischen.

De partij als zoodanig staat op het standpunt van het positieve Christendom zonder zich confessionneel aan een bepaalde belijdenis te binden.”

Is er te veel gezegd van het suggestieve karakter, terwijl wie der groote massa bespeurt dadelijk de adders onder het gras?

Deze artikelen zijn na de beslissende verkiezingen van 5 Maart '33 uitgewerkt door de Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei tot een „Schulprogramm”, waarvan we op blz. 31 een resumé vinden, waarin de adders tot vollen wasdom zijn gebracht.

„1. De geheele opvoeding der Duitche volksgenooten tot Staatsburger ligt in handen van den Staat. Gezin, School en Kerk zijn de instellingen, die de Staat gebruikt voor zijn opvoeding.

2. De opvoeding moet tot den leerplichtigen leeftijd gezinsopvoeding zijn. De Staat neemt daarom de bescherming dier gezinsopvoeding op zich en daarmede die van het gezin zelf.

3. De Staat neemt zelf de opvoeding in handen van kinderen, wier ouders geen waarborg voor een „richtige” opvoeding geven. De ouders betalen met hun arbeidskracht. Niet-Duitschers mogen de Duitche school

als gast bezoeken, (Joden, voor zoover zij nog als gasten in Duitschland geduld worden).

4. De Duitse School is Staatsschool *zonder eenig versangmiddel*. Leerplicht vangt met zes jaar aan.

5. De Duitse School is een positief-christelijke gemeenschapsschool.

6. Het doel der Duitse School is de Duitse mensch, de vorming van het karakter in zijn „*rassische Zusammensetzung*”.

7. Het onderwijs biedt geen doode kennis aan, maar alleen datgene, wat geschikt is voor karaktervorming.

8. Er moet een zeer ruime plaats worden ingeruimd aan lichaams oefeningen.

9. Het hoofdprincipe is de opvoeding tot het Christendom.

10. Het geheele volksonderwijs moet tot één organisatie gemaakt worden.

11. Elke *Duitscher* heeft recht van toegang tot elke soort school. Armoede of onvermogen mag daarvoor geen beletsel zijn.”

Wie over de cursiveeringen of wat tusschen aanhalingsteekens staat heenleest, vindt veel, dat hem kan aanlachen. Doch inderdaad ligt er de volkomen overheersching van den Staat in. Het ouderrecht, als de kern van elk modern schoolwezen, tegenover den plicht van den Staat geheel opgeheven.

Ouders, de school, de kerk slechts uitvoerders van den Staatswil, van de wieg tot het graf, zoolang zij hun taak vervullen naar de voorschriften van dien Staat!

En de Staat, belichaamd in één persoon, de leider, wiens wil de eenige algemeene wet is, via de door hem aangestelde en slechts aan hem verantwoordelijke regeringspersonen.

De vernietiging der democratie: het eenige staatsprincipe is de van boven decreteerende autoriteit: „zoo wil ik, zoo beveel ik” in zijn modernsten drager.

Hoe is 't mogelijk dat één man met zijn volgelingen gansch een volk zóó knechten kon.

v. Det poogt dit te verklaren uit den geestesaanleg en de funeste omstandigheden, zonder zich in diepzinnige minderwaardigheids-complexen te verliezen.

„Twee zielen wonen in het Duitse volk. De eene is de teedere, humane, licht in het sentimenteele overgaande volksziel, die het geluk nastreeft door middel van humaniteit, mededoogen, opofferende liefde; door middel van vrijheid en rechtsgelijkheid. De andere is de ruwe, machtsaanmatigende heerschersziel, die door geweld zijn wil tracht op te leggen, die geen medelijden kent, die hard en wreed is tot in het gruwzame toe.”

Het schijnt mij toe, dat deze beschouwing wel wat simplistisch is en te veel geïnspireerd op wat men nú feitelijk aan beestachtigheden

door de slavendienaren van den heerscher waarneemt. Toch is er ongetwijfeld een kern van juistheid in, die echter door de omstandigheden een onbehoorlijk groote beteekenis heeft gekregen. De economische verhoudingen drukten aanvankelijk zwaarder op Duitschland dan elders.

„Honderdduizenden wanhopigen in Duitschland, ontwortelde middenstanders, werklooze proletariers, jeugd, die nimmer arbeidde, hebben rondgelopen met de gedachte: „Er *moet* iets gebeuren.” Zij hebben de democratie niet verlaten, omdat haar doeleinden hun niet langer begeerlijk schenen, maar omdat ze niet snel genoeg bereikt werden. Zij hebben zich in de armen van één man geworpen en hem alle macht overgelaten, omdat zij dachten dat hij doen zou” (blz. 65).

Naar 't mij schijnt moet men hier één ding niet voorbij zien. Herhaalde malen is het in de geschiedenis voorgekomen, dat één man de massa biologeeren kon, doch in het volk tegenkrachten werkzaam waren. Waardoor hier niet?

Terecht wijst de schrijver dan op de moreele vergiftiging door het Verdrag van Versailles.

Duitschland had bij dat verdrag *de* schuld op zich moeten nemen.

„Het Verdrag van Versailles infecteerde de Duitsch-nationale trots met niet minder dan kanker — die zijn vergiftigend werk bleef voortzetten.

Men heeft door die bepaling Duitschlands nederlaag tot de diepste moreele vernedering gemaakt, die ooit een volk heeft ondergaan, een vernedering, op den duur zwaarder te dragen dan het verlies van een geheel leger.

Zelfs als het waar was, dat Duitschland alleen de schuldige ware, dan nog zou dit artikel ontactisch en wraakgierig geweest zijn” (blz. 98).

Eigenlijk had men dit artikel al lang moeten schrappen!

Hoe moest bij dit alles de ontzettend suggestieve grieven en beloften van een beweging zonder de minste scrupules, op de massa inwerken!

Volkomen juist is de opmerking: „Wie de geschiedenis van het tijdperk voor de verkiezingen van 5 Maart 1933 bestudeert, dien wordt het steeds duidelijker, hoe diep het nationaal-socialisme in alle lagen der bevolking was doorgedrongen. Hij gaat inzien, dat het niet zoo plotseling aan de macht is gekomen, als het uiterlijk wel lijkt. Hij gevoelt dat de groepen, die er zich tegen verzetten, hoe langer hoe meer door den wassenden vloed bedreigd werden.”

Inderdaad. Het is een feit gebleken, dat een groot deel van het volk volkomen sympathiseert met de nazi's en hun dolste handelingen,

waarbij evenwel rekening gehouden moet worden met de zeer waarschijnlijke omstandigheid, dat de meerderheid, door de volstrekte gelijkschakeling van de pers, onkundig is van de talloze gruwelen, bedreven tegen de Marxisten en joden. Ik zou geneigd zijn te zeggen, dat duizenden en nog eens duizenden Duitschers eigenlijk onwennig stonden tegenover de idee der ware democratie en dank zij den algemeenen karaktertrek gemaszegeelt te kunnen worden, zich toch behoorlijk gedroegen, maar plotseling aan hun ware neigingen gehoor gaven, toen met Hitler het hek van den dam viel.

Ongelooflijk snel ging het met gewetensvrijheid en individueele zelfstandigheid bergaf.

En in de school sneller nog dan iets anders. Wat van Det daarover mededeelt, doet ons de haren ten berge rijzen en vooral wat van den onderwijzer geëischt werd.

Een paar staaltjes uit tientallen.

Een majoor Lehmann schrijft 25 Dec. 1932 in de Hamburger Nachrichten wat onder lichaams oefeningen en weerbaarheid te verstaan is. Het slot luidt:

„Versterking van de jeugd en arbeidsdienst zijn met vrijwilligheid eenvoudig niet te verwezenlijken, de meerderheid uit de volksscholen b.v. blijft eenvoudig weg. Om echter de verslonzing en verliefderlijking juist van deze kinderen te overwinnen, is allerlei soort van dwang noodig, het weerbaarheidsdoel moet een door den Staat geleide „levée en masse” zijn. En voor het zoover is beginnen wij het onderwijzerscorps van pacifistisch ongedierte te zuiveren en weerbaarheidssportistisch te veredelen: voldoende plaatsvervangers, met den besten wil beziel, zijn beschikbaar, zoowel voor den geest als voor het lichaam; vooraft beginnen wij systematisch en gansch voorzichtig den tien- en twaalfjarigen te toonen, welke edele krachten er in het menschelijk lichaam steken, als zij op de rechte wijze gewekt worden.

Dit zal den jongens veel vreugde geven, al janken en klagen de pacifistische ouders ook en pogen zij het werk te saboteren....

Want, wat willen wij?

Wij willen uit de jeugd zonder eenig militaristisch bijwerk weder normale menschen maken, ze van haar pacifistische beenderverwekking genezen; wij willen haar leeren begrijpen, waartoe het *menschelijke cadaver* eigenlijk daar is.” (bl. 41).

En hoe ziet men de zedelijke vorming van den jongen „*deutschen mensch*”?

De Thüringsche Minister van Onderwijs Wächter schreef per verordening voor, dat op alle scholen aan het einde der week de onderwijzers met hun leerlingen het volgende gesprek moesten houden:

„Hooft het artikel, dat Duitschlands vijanden uitdachten, om ons tot in eeuwigheid te schandvlekken:

De geallieerde en geassocieerde Regeeringen verklaren en Duitschland erkent, dat Duitschland en zijn bondgenooten als veroorzakers verantwoordelijk zijn voor alle verliezen en vernielingen, die de geallieerde en geassocieerde Regeeringen en de inwoners hunner landen tengevolge van den oorlog, die hun door de schuld van Duitschland en zijn bondgenooten werd opgedrongen en geleden hebben."

De klasse in koor ten antwoord:

"De Deutsche schande zal branden in onze zielen tot den dag der eere en der vrijheid!"

Elke week dit als een nieuw geloofsartikkel ingehamerd.

En wee den onderwijzer, die ook maar in het minste van dit en honderd andere dingen wou afwijken. Men had er een eenvoudig middel op gevonden.

De over-talrijke leden van den Nationaal-Socialistischen Onderwijzersbond kregen diverse bevelen, waarvan No. 5 luidde:

"Ik verzoek al onze leden, mij opgave te doen van alle onderwijzers en opvoedende ambtenaren, die zich over onzen Leider, Kanselier Adolf Hitler, na zijn ambtsaanvaarding op smalende wijze hebben uitgelaten. Ik verzoek deze mededeelingen zeer uitvoerig te geven."

De Leipziger Lehrerzeitung noemde dit aanbrengrersstuk een *dolk-stoot* tegen de onderlinge solidariteit (blz. 108).

Eere wien eere toekomt. Verschillende organen van onderwijzersbonden hebben tegen al dit afschuwelijk gedoe, tegen de volstreckte ontzieling van alle onderwijs met kracht en waardigheid geprotesteerd, toen het reeds gevaarlijk was.

v. Det geeft daarvan vele treffende staaltjes.

Maar — duizenden onderwijzers bewezen gretig handlangersdiensten. Zij brachten aan, zij denuncieerden, zij lasterden en zóó konden de nieuwe machthebbers verder gaan. Een der moedigste redacties, van de Leipziger Lehrerzeitung, zag haar nummer van 15 verschijnen als een enkel blaadje, waarop niets anders stond dan: De Leipziger Lehrerzeitung is door het politie-presidium van Leipzig voor 3 maanden verboden. Dat bericht werd later aangevuld met: De voorzitter van den Saksischen Onderwijzersbond, *Trinks*, de secretaris *Fehlhaber*, de redacteuren der Sächsische Schulzeitung, *Alfred Weller* en *Georg Klemm* zijn in *Schutzhaft* genomen.

Met beangstigende snelheid greep deze mentaliteit om zich heen en 't duurde niet lang of elke machthebber sprak voortaan: *Ik* wil, *ik* zal zorgen, *ik* beveel, dat de onderwijzers denken, spreken, handelen naar *mijn* inzicht en anders, als zij *ongeneeslijk* zijn, gaan zij er uit, de straat op of in een concentratiekamp.

Wie zal de eerlijke, overtuigden van een vrije pedagogie tellen, welke thans in de kampen zitten.

Terecht mocht van Det zeggen, dat hiermede de ondergang van den vrijen onderwijzersstand was bezegeld en daarmede ook de waarlijke opvoedingsschool, in wie thans tienduizenden werken, die oprecht of uit vrees in den geest der Nazi's hun taak vervullen.

In het slothoofdstuk zet de auteur uiteen, waarom hij overtuigd is, in den geest van het woord van Pestalozzi, dat het huidige systeem op den duur vallen moet en men kan 't er mede eens zijn, mits men dien duur niet te kort neemt. Hij houdt een pleidooi voor hetgeen in Duitschland was gewrocht en als marxistisch onkruid was geschoonden, al was 't feitelijk in overeenstemming met wat groote geesten uit de burgerlijke partijen hadden geleerd. Wel hebben de sociaal-democraten uit overtuiging daaraan mede gewerkt. Toch lijkt mij dit hoofdstuk niet het best geslaagde. Dat een zoo volkomen ontvricting van een goed gefundeerd schoolwezen in zoo korten tijd mogelijk was, wordt ziellkundig niet voldoende verklaard door de na-oorlogsch mentaliteit en een infaam vredesverdrag.

Er hebben zich in uitgebreide intellectuele volkskringen geestesomkeeringen gemanifesteerd, die bezwaarlijk zijn toe te schrijven aan de simpele werking van economische tegenspoeden. 't Klinkt misschien wat vreemd, maar soms lijkt 't mij toe, dat 't Duitse volk toch ook in zijn waardevolle geledingen voorbeschikt was voor de huidige geestelijke ontreddering, die nog lang niet, vrees ik, door de meerderheid als een „ontreddering" wordt gevoeld. Stellig zal 't nieuwe regime te gronde gaan aan de onmacht om ook maar een luttel deel van zijne vele, radicale beloften te vervullen. Deze teleurstelling zal misschien tot een omkeer voeren in de politieke verhoudingen, zal hopelijk de democratie weer terugbrengen, maar een omkeer in de mentaliteit....? Er zal veel ruimte blijven voor den twijfel of het onderwijs en opvoedingssysteem, zooals het daar en elders reilde en zeilde, wel innerlijk goed was. Ik ben mij er zeer wel bewust van, dat deze twijfel vragen van verre strekking oproept; een ervan is stellig deze, of ons onderwijs en opvoedingstelsel voldoende georiënteerd is op de sterk veranderde eischen, die de maatschappij aan haar leden is gaan stellen. Het gist immers reeds lang op dit terrein.

Ook in Duitschland, waar nog steeds waardevolle pedagogische studiën verschijnen. Het is niet alleen pedagogische Schund, dat verschijnt.

Maar deze bedenking doet niets af aan mijn overtuiging, dat v. Det's geschrift verdienstelijk is en ten volle aller belangstelling verdient.

INHOUD VAN AFLEVERING 7.

	Bladz.
Onderwijs-Statistieken, door A. H. Gerhard, II.	193
Kulturelle Schäden der Arbeitslosigkeit, door W. Kwecksilber	199
Volksopvoeding, door S. Algra	208
Een onderzoek in Amerikaansche gezinnen van werkelozen, door Ida Heijermans	215
De geest van het onderwijs in het huidige Duitschland, door A. H. Gerhard	221

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

— DE PRIJS PER DEELTJE IS f 0.60. —

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f 1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f 2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f 1.—

VOLKS *TB 3867* **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—. van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Aansluiting van Middelbaar en Hooger Onderwijs

door Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM.

Terwijl het vraagstuk van de aansluiting van L. en M.O. ook in ons land reeds een tiental jaren het voorwerp van nauwkeurige studie is geweest, had — in tegenstelling bijv. van Amerika — de overgang van M. en V.H.O. naar de Universiteit tot voor kort nauwelijks de aandacht getrokken.

Het is de verdienste van een Commissie, vertegenwoordigende de Amsterdamsche en Utrechtsche Faculteiten der Wis- en Natuurkunde, de Technische en de Landbouwhoogeschool „de kat de bel te hebben aangebonden“. Ik kies deze ietwat huiselijke omschrijving, die mij in 't algemeen ten opzichte van zoo ernstige en eerbiedwaardige lichamen niet gemakkelijk uit de pen zou vloeien, omdat zij m.i. het karakter van den bedoelden stap niet ongeschikt typeert.

In een luid-klinkend en de geesten sterk alarmeerend schrijven aan den Minister van O., K. en W. d.d. 17 Febr. '33, werd de stelling uitgesproken, dat de huidige H.B.S. — in tegenstelling met die van vóór 1921 — „weinig bevredigende resultaten“ opleverde en dat dien-tengevolge „in de laatste jaren geklaagd (wordt) over het te groote aantal studenten, dat in aanleg of in elementaire kennis te kort schiet“.

Het spreekt vanzelf, dat deze meer emotioneele dan objectieve en practische wijze van het vraagstuk aan de orde te stellen — en de laatste eigenschappen had men immers juist van vertegenwoordigers der exacte en toegepaste wetenschappen mogen verwachten, — niet kon nalaten een sterke beweging in den aldus aangevallen kring van ons onderwijs in 't leven te roepen. Het Hoofdbestuur van de A.V.M.O. wendde zich tot het publiek met „een ernstig woord van protest“; ingezonden stukken in de vakpers en de dagbladen gaven uiting aan de verontwaardiging der schrijvers; zij kritiseerden de in het adres voorgestelde maatregelen, toonden dat deze klaarblijkelijk heel weinig ernstig overwogen waren en vroegen — zeker niet ten onrechte — naar nauwkeurige diagnose van de feiten en een onderzoek, of de schuld ook bij het H.O. kon liggen. Voor zoover die stukken mij nog ten dienste staan moet ik echter constateeren, dat de gewekte verontwaardiging der schrijvers over het hoofd deed zien, dat de slotzin van het adres zeer wel in den laatstgenoemden zin kon worden uitgelegd.

In tegenstelling toch met het beruchte „in cauda venenum“ bevat deze slotzin de aanwijzing van het eenige remedie, dat de aangewezen,

inderdaad — als de diagnose juist blijkt — zeer ernstige kwaal kan generen, n.l. „ernstige studie”. Dat de nadere omschrijving van die studie alleen gewaagt van de „middelen tot verbetering”, niet van een onderzoek naar de *oorzaken* der kwaal, mag waarschijnlijk op rekening worden gesteld van de omstandigheid, dat de stellers van het adres in hun dagelijkschen arbeid zóó vertrouwd zijn met de causale denkwijze, dat zij dit onderzoek naar de feiten en hun oorzaken, als vanzelfsprekend, niet met zooveel woorden noemen. Of zij met hun verzoek om deze studie te doen ondernemen, gericht tot een Minister van Onderwijs, die herhaaldelijk had verklaard — het adres stamt nog uit de periode, dat ik in mijn stuk *Onderwijsleiding*¹⁾ als een thans afgeslotene heb aangeduid — dat studien op het gebied der paedagogiek in Nederland juist nooit regeeringstaak mochten zijn, tegen deze zienswijze op bedekte wijze wilden opkomen of van het uitgesproken afwijzend oordeel onkundig waren gebleven, vermag ik niet te gissen. Mogelijk blijft het ook, dat de moeilijkheid van de gevraagde studie en de aard en de omvang der daarvoor benoodigde middelen, den stellers niet volkomen helder voor den geest hebben gestaan. Zeker schijnt mij alleen, dat als deze studie eenmaal wordt ondernomen, zij niet voor de poort der Universiteit of Hoogeschool zal moeten eindigen, maar veeleer daar binnen zal moeten beginnen. Laat mij slechts enkele punten noemen, waar zij in elk geval zal moeten aanknoopen.

Het adres gaat er van uit, dat „in de laatste jaren geklaagd (wordt) over het te groote aantal studenten, dat in aanleg of in elementaire kennis te kort schiet”. Wordt hier bedoeld — gelijk de samenhang doet vermoeden — dat dit te kort vroeger niet bestond, dan zou, ter beslissing van die vraag, een vergelijkende statistiek van den toestand nu en vóór 1921 zeker onmisbaar zijn. Ik herinner mij toch zeer goed, dat in dien „goeden, ouden tijd” bij de propaedeutische examens te Delft, die ik een reeks van jaren mede heb afgenomen, herhaaldelijk de vraag bediscussieerd werd of ongeveer de helft dan wel driekwart van de aankomende Delftsche studenten de Hoogeschool verlieten zonder hun doel te hebben bereikt. De laatste schatting werd in 't algemeen sterk overdreven geacht, van de eerste durfde dat niemand beweren. Maar men legde — evenals bij de analoge cijfers voor het M.O. — in die dagen zulk een resultaat met zekere gerustheid naast zich neer. Bedoelt de „Commissie ter zake onvolgende voor-opleiding” nu, dat de statistische cijfers thans een nog

¹⁾ Volksontwikkeling van Juli 1933, pag. 293.

veel ernstiger beeld te zien zouden geven, of wel, dat er thans „geklaagd wordt” over wat vroeger als vanzelfsprekend werd aanvaard?

Is het eerste het geval, dan zou — gelijk gezegd — vergelijkend statistisch materiaal onontbeerlijk zijn voor een betrouwbare vergelijking van de perioden vóór en na 1921. Maar dat materiaal zal wel nauwelijks meer te krijgen zijn en het schijnt mij ook niet zoo héél belangrijk. Aan de tekortkomingen van vroeger kunnen wij toch niet veel meer veranderen. Wel lijkt het mij in hooge mate gewenscht, dat voor den huidige toestand een even nauwkeurig onderzoek ten opzichte van het H.O. wordt ingesteld, als dat waarmede Revesz in 1926 de bovenbedoelde studie van het aansluitingsvraagstuk tusschen L. en M.O. heeft ingeluid. Een onderzoek, let wel, *niet* alleen ten opzichte van de studenten, die examens doen, maar omtrent allen, die aan Universiteit en Hoogeschool gaan studeeren. Het adres der Commissie laat in 't midden, waar en bij wie de ervaringen zijn opgedaan, waarop men zich beroept. Maar het is immers een secret de Polichinelle dat de aankomende student in zeer vele gevallen gedurende langen tijd, vaak tot het eerste tentamen of examen toe, geenerlei aanraking met zijn professoren heeft. Maar hoe velen zijn er, die in 't geheel niet zoover komen?

Verwacht mag worden, dat het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat in de laatste jaren onze kennis op onderwijsgebied op zoo menig punt heeft aangevuld en verdiept, ons ten opzichte van deze quantitative gegevens binnen een studentengeneratie de noodige inlichtingen zal verschaffen. Maar veel moeilijker zal het kwalitatieve onderzoek zijn, waarvoor thans nog vrijwel alle voorarbeid ontbreekt.

Terecht zegt het adres, dat bij de huidige eindexamenregeling „ook goede cijfers voor de hoofdvakken nog allermint een waarborg voor geschiktheid bieden, omdat bij de vaststelling van die cijfers andere overwegingen dan geschiktheid voor latere zelfstandige wetenschappelijke werkzaamheid hebben gegolden, en inderdaad bij den bestaanden toestand hebben moeten gelden.”

Maar het gaat met geen enkele zinswending in op het bij uitstek moeilijke probleem, hoe men dan wel „geschiktheid voor latere zelfstandige wetenschappelijke werkzaamheid” zal moeten vaststellen, noch op de vraag of met deze omschrijving niet een eisch is gesteld, waaraan van de thans slagende studenten van Universiteit en Hoogeschool slechts enkele procenten voldoen.

Blijkbaar hebben ook de beide Delftsche onderteekenaren van het adres de noodzakelijkheid van zelfstandige *wetenschappelijke* werkzaamheid niet zoo sterk gevoeld, dat zij er in geslaagd zijn hun collega, in

hetzelfde vak aan dezelfde Hoogeschool, te weerhouden om eischen aan het eindexamen te stellen, die lijnrecht tegen den hier uitgedrukten wensch ingaan. „Het is naar mijne innige overtuiging de kwaal van het tegenwoordige onderwijssysteem aan de H. B. S., dat de *technische vaardigheid* in de mathematische vakken op een te lagen trap van ontwikkeling staat. Door het invoeren van de beginselen der differentiaal- en integraalrekening en de gelijktijdige besnoeiing van allerlei oefenmateriaal zou die technische vaardigheid nog meer achteruitgaan,” zoo sprak de huidige rector-magnificus der Technische Hoogeschool, Dr. J. G. Rutgers in zijn diesrede van 8 Jan. l.l. over: „Ons middelbaar en voorbereidend onderwijs.”

Het is duidelijk, dat de *technische vaardigheid* in het maken van allerlei berekeningen, die de ingenieur in zijn werk — of is het alleen maar de a.s. ingenieur bij zijn examen-studie? — tegenkomt, een totaal andere functie is, dan het *insicht* op quantitatief-functioneel en topologisch gebied, dat voor alle andere abiturienten van M. en V.H.O. de vormende waarde van wiskunde-onderwijs representeert. Het is ook duidelijk, dat nauwkeurige studie van vele jaren ons nog scheidt van de *oplossing* van een probleem, dat door de naaste collega's in dezelfde afdeling derzelfde hoogeschool zóó diametraal verschillend wordt gesteld.

Het adres zegt ook, dat het genoemde tekort zich uit „in een onvoldoende z.g. algemeene ontwikkeling, doch niet zelden ook in een te geringe diepte van de kennis, een te gering begrip van de samenhang der verschijnselen en een te weinig ontwikkeld gevoel voor — ook het eenvoudigste — wetenschappelijke betoog, en ten slotte ook door een vaak ontstellend gemis aan beheersching van de Nederlandsche Taal”.

Hier ben ik in de gelegenheid, althans een kleine bijdrage te leveren tot toetsing van de uitgesproken meening. Een onderzoek, door Drs. H. C. Funke op mijn verzoek gedaan met de lectuur en weergave van een korten tekst op het gebied der biologie, en beantwoording van daaraan aanknoopende vragen, heeft zeer teleurstellende uitkomsten gegeven voor ieder die mocht verwachten, dat de gemiddelde leerling van de hoogste klas van Gymnasium of H.B.S. wel in staat zou zijn een eenvoudig wetenschappelijk betoog te volgen en de quinfessens daarvan in zuiver Nederlandsch weer te geven.

Maar hoe staat het nu met de oorzaken van dit feit? Hebben wij hier te doen met een te kort in erfelijken aanleg bij de meerderheid? Met invloeden van den tijdgeest, die voor rustige objectieve bezinning zoo weinig gunstig is? Met de opkomst van nieuwe sociale

klassen, zooals het adres in aansluiting aan een veel uitgesproken, maar nog nooit goed gestaafe¹⁾ meening, beweert? Met werkelijke tekortkomingen — dus verbeterbare eigenschappen — van het M.O., zooals de Commissie in haar naam (Com. ter zake onvoldoende vooropleiding) reeds poneert? Of misschien ook met subjectieve, op onvoldoende kennis van het bereikbare rustende verwachtingen?

Met zekerheid valt hier niets te zeggen. Enkele vermoedens kan men uitspreken. Men kan bijv. er op wijzen dat voor de overgrootte meerderheid der Neerlandici — waarbij men ook die in de andere moderne talen mag voegen — taalonderwijs en onderwijs in streng en fijn logisch denken volkomen gescheiden zijn. Naar hun meening dient taal-onderwijs voor alles literair-aesthetisch te zijn gericht.

Tot hun tolk maakt zich bijv. Dr. J. van Ham als hij schrijft: „Dat ontleden een nuttige oefening in logies denken en redeneeren is, moge voor de ontleding als *denk*oefening pleiten, niet voor de ontleding als *taal*oefening. Ons grammatikaal onderwijs is niet bedoeld als een variatie op dat in de *mathematica*.” En ook Dr. J. Leest, als hij het als vanzelfsprekend beschouwt, dat de letterkundige taal voor ieder leerling als *de hoogste vorm van taalgebruik* moet gelden.²⁾

Klaarblijkelijk vindt *leeren denken* — dat toch naar men zou aannemen het centrale doel van „voorberedend hooger onderwijs” zou moeten zijn — geen „natuurlijke” beschermers bij dat onderwijs. Ieder vak-leeraar kaatst het een ander toe, de taalleeraar den mathematicus, deze echter (zie het voorbeeld van Dr. Rutgers) is er evenmin van gediend, hij stelt als eersten eisch „technische rekenvaardigheid.” Inderdaad toonen kritieken op ons gangbaar wiskunde-onderwijs als die van Mevr. Ehrenfest—Afanassjewa en van den heer W. Reindersma — ik mag daarnaast stellen een nog niet gepubliceerd onderzoek, dat een van mijn leerlingen, de heer Baretta uitvoerde —, dat dit traditioneele onderwijs zich geenszins voldoende van zijn taak ten deze bevust is. En aan de empirische natuurwetenschap, die, zeker althans voor de B-Faculteiten, mede de leerschool voor het denken zou moeten vormen, ontbreken in de huidige school de onmisbare middelen op de school om het beste te realiseeren wat zij te geven heeft: gelegenheid tot nauwkeurige waarneming en experiment.

¹⁾ Het eenige, mij bekende, nauwkeurige onderzoek, dat van Dr. T. Kuiper: Maatschappelijk milieu, algemeene intelligentie en de selectie voor het M.O., Mededeeling 13 van het Nutsseminarium voor Paedagogiek, wijst in tegengestelde richting.

²⁾ *Levende Talen*, Febr. 1933 p. 103.

³⁾ Het voortgezet onderwijs in de moedertaal p. 9. Cursiveering van mij.

Trouwens, hoe zou men mogen verwachten, dat ons M. O. de taak van „leeren denken” naar behooren zou vervullen, zoo lang het aantal van de docenten bij dit onderwijs, die eenigermate geschoold zijn in de psychologie van het denken, slechts met behulp van een nonius bij de onderdeelen van een percent zou kunnen worden bepaald?

Waar er duidelijk zóóveel te verbeteren valt, behoeven wij dus geenszins pessimistisch te zijn; het is zeker niet uitgesloten, dat over een menschenleeftijd de aankomende studenten aanzienlijk beter toegerust voor een wetenschappelijke taak hun intrede in Universiteit en Hoogeschool zullen doen, dan thans het geval is. En wanneer tegen dien tijd de genoemde instituten zullen hebben begrepen, dat zij niet allereerst een taak van wetenschappelijk onderzoek hebben te vervullen, maar van scholing van hun leerlingen, dus van tegemoet komen aan hun behoeften, zullen er zeker heel wat minder daarvan stranden, dan thans het geval is. Universiteit en Hoogeschool zouden zelfs geen menschenleeftijd met die hervorming behoeven te wachten, ze zouden er reeds aanstonds, zij het geleidelijk, mee kunnen beginnen. Laat mij slechts een enkel voorbeeld geven.

Het Akademische Statuut heeft getracht de studie van den aankomenden medicus zóó in te richten, dat deze aan zijn wenschen en belangstellingsrichting tegemoet kwam. Daarom heeft het Statuut het propaedeutisch examen als afzonderlijk examen afgeschaft en de vakken ervan opgenomen in het candidaatsexamen in de medicijnen. De gedachte, die daarbij voorzat was deze, dat de aankomende student in de medicijnen aanstonds in de gelegenheid moet zijn, zich bezig te houden met de studie van den mensch, waarvoor hij immers aan de Universiteit komt. Anatomie en physiologie van den mensch zouden dus aanstonds beginnen, de hulpwetenschappen (natuur- en scheikunde, plant- en dierkunde) die hij op school reeds jaren had beoefend, zou de student alleen als capita selecta tegenkomen tot nadere toelichting van die problemen, waarop de studie van zijn eigen vak hem noodzakelijkerwijze brengt. Van dien gedachtengang is echter niets gerealiseerd; de betrokken faculteiten hebben alles bij het oude gelaten. D.w.z. dat men van vele studenten in de medicijnen de klacht kan vernemen, dat zij gedurende de eerste jaren aan de Universiteit niets hooren over de dingen, waarvoor ze zijn gekomen, maar in stede daarvan bezig worden gehouden gedeeltelijk met repetitie van het reeds op Gymnasium of H. B. S. geleerde, gedeeltelijk met dieper gaande onderzoekingen, waarvan hun echter het verband ontgaat met de vragen, waarvoor zij naar de Universiteit zijn gekomen. Ook hier zou een leergang, die met moderne psychologische en didaktische eischen rekening hield, groote verbetering kunnen brengen.

Maar zelfs met al die verbeteringen zal men niet voor teleurstellingen gevrijwaard zijn, zoolang de verwachtingen die men koestert, zuiver subjectief zijn, niet op nauwkeurige objectieve studie van het gemiddeld bereikbare berusten. Heel veel van de kritiek, die men uit, van de eischen, die men stelt, schijnt mij als maatstaf hoofdzakelijk uit te gaan van de eischen, waaraan men zelf meent te kunnen voldoen. Nog afgezien van de vraag, of men in de herinnering eigen vroegere prestaties niet gemakkelijk overschat, is het duidelijk, dat de gemiddelde student op een ander niveau moet staan dan de gemiddelde professor. Dat kon een halve eeuw geleden anders zijn, toen het aantal studeerenden nog heel gering was; in onzen tijd — nu wetenschappelijke studie, die heel iets anders is dan „voorbereiding tot zelfstandigen wetenschappelijken arbeid” — in het maatschappelijk belang te recht van breede scharen wordt verwacht, is deze maatstaf geheel misleidend. En de studie van *objectieve* maatstaven bevindt zich nog pas in het aller-allereerste stadium.

*
*
*

Men ziet het, aan aanleiding en gelegenheid tot zeer diepgaande onderzoeken ontbreekt het hier geenszins. En men moet er, naar ik herhaal, de genoemde Commissie dankbaar voor zijn — hoe ver men overigens ook van haar meeningen afwijkt — dat zij den eersten stoet daartoe heeft gegeven. Want inderdaad is de steen aan 't rollen geraakt. In haar Augustus-vergadering heeft de A. V. M. O. het onderwerp laten inleiden door den heer Bolkestein, die op de hem eigen heldere en objectieve wijze een eerste verkenning van het terrein heeft gegeven. Het mag zeker wel aan zijn rustig en bezadigd woord toegeschreven worden, dat de aanvankelijk wat turbulente en heftige discussie gekanaliseerd is, zoodat de baan vrij is geworden voor een verdere gemeenschappelijke overweging door de beide partijen, die in het geding zijn. Als uitvloeisel van die vergadering is, naar de bladen dezer dagen berichtten, door de vier samenwerkende leeraren-corporaties een commissie onder voorzitterschap van den heer Bolkestein in 't leven geroepen, die de verkenning van het terrein wat verder zal voeren. Het zal immers uit het voorgaande wel duidelijk zijn, dat wij nog zoozeer in den vóórarbeid staan, dat zulk een verkenning aan een dieper gravend onderzoek, dat trouwens moeilijk commissoriaal verricht zou kunnen worden, vooraf zal moeten gaan.

Tot zulk een verkenning heeft ook de Redactie van Volksontwikkeling een kleine bijdrage willen leveren. Zij heeft zich gewend tot een aantal hoogleeraren, van wie zij wist dat zij groote belangstelling

hadden voor de menschen-vormende zijde van hun taak. En zij heeft hun de vraag voorgelegd of zij de bezwaren deelden, in den laatsten tijd van universitaire zijde uitgesproken omtrent geschiktheid en voorbereiding der aankomende studenten? Zoo ja — aldus luidde het redactioneel verzoek verder — zoudt Gij ons deze bezwaren willen aangeven en ons willen mededeelen welke positieve eischen van karakter en wetenschappelijke geschiktheid Gij meent te moeten stellen aan de studenten, welke in Uwe faculteit aankomen?

Als een bijdrage tot de verkenning van dit problemencomplex, waarvan wij, naar wij hopen, in het voorgaande het groote belang voldoende hebben uiteengezet, laten wij hier de antwoorden volgen, voor zoover wij machtiging tot publicatie gekregen hebben.

* * *

Professor D. Cohen, Amsterdam, schrijft:

Is het gehalte der aankomende studenten slechter dan vroeger? Men moet over eene grotere ervaring dan de mijne beschikken om hierop een antwoord te durven geven. En zelfs wie daarover beschikt, mag bij het uitspreken van een oordeel zich wel ernstig afvragen, of bij het klimmen der jaren de eischen, die men stelt, niet, zonder dat men het wil, grooter worden en de objectieve kijk daardoor verloren gaat.

Men dient voor alles zich af te vragen: „Moet de universiteit van elken student een wetenschappelijken aanleg eischen, of is het voldoende, dat hij wordt voorbereid voor het beroep, dat hij gaat bekleeden?“ Deze twee zaken zijn uiteraard niet geheel te scheiden. Wie een beroep vervult, dat met wetenschap te maken heeft, kan van zin daartoe niet gespeend zijn. De leeraar, die onderricht geeft in letterkunde of geschiedenis, zal zijn taak op onvoldoende wijze vervullen, als hij niet de gave bezit een wetenschappelijk probleem te doorgronden en, voorzoover dit tegenover jonge menschen mogelijk is, uiteen te zetten. Bepaalt hij zich tot het laten leeren van grammatica en woorden, tot het vertalen van zinnen, en tot het vertellen van geschiedenis zonder daaraan de kleur te geven, die onderzoek van wetenschappelijke vraagstukken medebrengt, dan zal zijn onderricht voor het leven niets geven. Hiermede is natuurlijk niet bedoeld, dat ook eenvoudig onderricht en uit het hoofd laten leeren niet noodig zou zijn. Maar eerst het onderzoek, daarop steunend, geeft den prikkel, die literatuur en wetenschap maakt tot het levend bezit, dat leidt tot beschaving.

Het kan niet ontkend worden dat slechts een klein gedeelte der

studenten deze gave medebrengt. Ware het anders, de kwestie zou niet gesteld zijn. De vraag rijst dus: wat kan er gedaan worden om lust tot wetenschap te wekken, zoo zij niet uit zichzelf aanwezig is.

Hiertoe eerst de student. Geëlscht mag worden, dat hij althans het vermogen bezit om vlug de leerstof in zich op te nemen, om zich te concentreeren, om door te zetten ook door moeilijkheden heen. Wie het intellect niet bezit.... Ik heb in mijn faculteit droeve gevallen gezien van jonge mannen en vrouwen, die na vele jaren het eindexamen gymnasium hadden volbracht, dan „uit roeping” letteren waren gaan studeren, eindelijk, als zij aan hun tentamens toe kwamen en hun examens, twee-, drie-, viermaal werden afgewezen, doch ten slotte zooveel kennis hadden vergaard, dat men hen wel moest toelaten — onder de verzuchting, dat men de kinderen beklaagde, die door hen in „het vak” zouden worden ingewijd. Kunnen niet de rectoren der gymnasia hun invloed gebruiken om deze ongelukkigen, die ook anderen tot last zijn, tijdig op een anderen weg te brengen? De universiteit mist de bevoegdheid af te wijzen, als het examen voldoende is. En dan is de student te oud, om den goeden raad een ander beroep te kiezen, nog te volgen. En wie volharding mist.... Niet alle wetenschap is even boeiend, en velen heb ik al zien stranden omdat hun de gave ontbrak, er „door heen te bijten.” Zoo moet aanleg van geest en karakter zich in hen verbinden.

Maar gesteld deze beide zijn aanwezig, kan dan de zin voor wetenschap worden gewekt? Men vergeve het mij, zoo ik hier ouderwetsch schijn. Maar ik pleit voor twee veranderingen: beperking en concentratie. Men weet nu toch langzamerhand wel dat ons gymnasium-programma overladen is. Laat een oudere zich eens zóó'n dag voorstellen: elke vijftig minuten een ander onderwerp, een ander gezicht, een andere stem. En de les: dikwijls alleen les overhooren, les opgeven, les bespreken; klaar. O, de heerlijkheid, als men eens uren achtereen aan één vak zich kan wijden. Doordringen in een drama, een gedicht, een wiskundig probleem, een stuk natuurkunde. Laat men van het programma weer wat vakken afnemen, en niet gelooven dat het kind meer kan dan de mensch: alles weten. Ik zeg niet: alleen of in hoofdzaak Latijn en Grieksch. Laat, als het moet, het wat anders zijn. Als het maar weinig is, of neen „multum”: veel in weinig. Dat iets van den geest van den dichter, niet van zijn woord alleen, doordringe. Dat de oplossing van een vraagstuk tot een juichende vreugde worde, na uren gemeenschappelijk zoeken. Of dat eens drie, vier uren mogen besteed worden aan eigen onderzoek. Het kind zal weinig geleerd hebben: maar lust tot onderzoek hebben verkregen.

Neen, ik pleit hier niet voor een systeem. Elk systeem stoot zich tegen het eindexamen-programma. Als men ooit tot beperking zou kunnen komen! Het zou een uitbreiding zijn, niet van kennis wellicht, spoedig vergefen, maar van zin voor wetenschap, lang behouden.

En ook de universiteit: beperking en concentratie. Zelfs voor den intelligenten student in de letteren is de omvang der leerstof groot. Hoor hun gesprekken: „Wat vraagt „hij“ op het tentamen? Ben je „dat“ boek al door?“ Slechts enkelen kunnen een wetenschappelijk probleem bespreken. De meesten hebben geen tijd er voor. Ook hier zou vermindering der eischen rust brengen en lust tot onderzoek. Men heeft te zeer gemeend elk nieuw-ontdekt deel eener wetenschap tot examenstof te moeten proclameeren. Zeker: het academisch statuut laat juist voor de letteren ruime keuze. Maar zelfs nu drukt de stof den geest. Hij moet zich daarvan los maken, wil hij tot ontplooiing komen en de belangstelling winnen, die voor studie en leeraarschap noodzakelijk is. Voor den intelligenten student moet de leerstof bijzaak kunnen wezen; hoofdzak de colleges, die inleiden in wetenschappelijk onderzoek, de oefeningen, die tot eigen onderzoek brengen, het denken dat, zich baserend op het weten maar ten slotte zich daarboven verheffend, de bevrediging geeft en de begeerte naar verder streven. Dan kan de zin tot wetenschap worden gewekt, die bevruchtend werkt, niet alleen voor den student, maar ook voor den docent, en door hem voor den leerling en den mensch.

* * *

Professor A. D. Fokker, Haarlem, schrijft:

Naar aanleiding van de vraag betreffende eventueele bezwaren inzake geschiktheid en voorbereiding van aankomende studenten, wil ik gaarne mededeelen, dat de studenten waarmede ik in aanraking kom, niet meer zijn aankomende studenten, doch candidaten die reeds eenige jaren aan de universiteit studeeren. De begaafdheden en de ontwikkeling van deze studenten loopen zeer ver uiteen. Er zijn er bij, met een vlotte geest en aangename manier van optreden, maar een zeer groot gedeelte is houderig en schutterig en moeilijk in beweging te brengen.

Het valt mij dikwijls op in geschriften, zelfs van doctorandi en promovendi, dat zij de Nederlandsche taal slecht beheerschen en niet helder tot uitdrukking brengen wat zij bedoelen te zeggen. Ik waag niet te beoordeelen of dit tekort te wijten is aan de voorbereiding van de Middelbare School. Er blijft de mogelijkheid, dat de jonge menschen te veel ingesteld zijn op het experiment en op het denken

in formules, om de taal makkelijk te kunnen hanteeren. Misschien krijgen zij ook te weinig Nederlandsche literatuur onder de oogen, zoodat germanismen en Duitsche zegswijzen zich eerder aan hun geest opdringen.

Onlangs had ik wederom de gelegenheid te ervaren, dat leeraren aan de Middelbare School, hoezeer ook verlangende om den leerlingen een stuk natuurkundige werkelijkheid voor oogen te stellen en met hen, experimenteerende en nadenkende, tot de uitkomsten te geraken, welke in de z.g. natuurwetten belichaamd zijn, verklaren, dat dit op de Middelbare School niet doenlijk is. Zij zeggen, dat zij daartoe veel te veel tijd te kort zouden komen. Ook zeggen zij, dat slechts een kleine groep van leerlingen het onderwijs op deze manier zou kunnen volgen en dat zij, willen zij de anderen niet ontmoedigen, gedwongen zijn om meestal de resultaten eenvoudig mede te deelen en te laten leeren. Uit dergelijke getuigenissen blijkt, dat aan de scholen overheerscht een leersysteem, dat zelfstandig nadenken niet bevordert, integendeel overbodig maakt en dat een habitus kweekt van overnemen en op het geheugen vertrouwen, in plaats van eigen oordeel te oefenen.

Ook mijne ervaring als gecommiteerde bij de eindexamens van gymnasia en lycea heeft mij herhaaldelijk in aanraking gebracht met de resultaten van zulk een leermethode. Zoodra men een vraag stelt, die buiten het gewone boekje valt, vindt men een vacuum. Dit komt dikwijls voor, hoewel ik met genoeg hiearaan moet toevoegen, dat het niet de regel is en dat men vaak aardige vlotte reacties aantreft. Spreekt men met leeraren die zich bedienen van het systeem — van-buiten-leeren —, dan hoort men herhaaldelijk dat zij wel gaarne een ander zouden wenschen, maar dat zij rekening hebben te houden met opmerkingen van gecommiteerden en dat er vele gecommiteerden zijn, die verlangen dat bepaalde details gekend worden die de leeraar zelf liever vervangen zou door wat meer levender stof. Het kwaad zit dus zeer diep. Zeer algemeen beschouwt men de school als leer-instituut, in plaats van de opleidings-plaats tot zelfstandig nadenken, zelfstandig opmerken en verwerken van een aangeboden ervaringsstof. Toch is het dit laatste wat men voor een universitaire studie noodig heeft.

Indien men zou moeten formuleeren welke positieve eischen van karakter en wetenschappelijke geschiktheid gesteld zouden moeten worden aan de studenten in de faculteit der wis- en natuurkunde, dan is het noodig om te onderscheiden tusschen de wiskunde en natuurwetenschap. Wat het laatste betreft, is noodig een frissche en onbe-

vangen kijk op de werkelijkheid, een opmerkzaamheid en een vermogen om de aandacht te concentreeren op bepaalde trekken van het verschijnsel. Voorts het vermogen om in de fantasie omstandigheden van een proef te variëren en zich voor oogen te stellen wat de uitkomst vermoedelijk kan, of zal moeten zijn.

Wat de wiskunde betreft, behoeft de blik niet in de eerste plaats naar buiten gericht te zijn. De aandacht kan zich meer concentreeren op het logische verband en op de abstracte relaties. In alle gevallen is het eerste en het laatste noodige: oorspronkelijkheid, een opgewekte frissche belangstelling, en een vermogen om zijn gedachten te formuleeren en in voor anderen verstaanbare taal uit te drukken.

Het onderwerp is te veelzijdig en te vluchtig, te weinig grijpbaar, om veel positieve uitspraken te kunnen doen en ik vraag verontschuldiging, indien ik in dit opzicht te kort schiet.

* * *

Professor H. F. Jordan, Utrecht, schrijft:

De moeilijkheden, die de jonge studenten hebben om academische voordrachten, mits ze werkelijk academisch zijn, te volgen, is zeker zeer groot. De vraag of zij genoeg weten, zal ik niet beantwoorden, omdat het niet om weten of althans niet in de eerste plaats om weten gaat. Als men rijden wil, is het onvoldoende om over een auto te beschikken, de auto moet ook kunnen rijden. Welnu, de auto van hun weten zit hopeloos vast. Best mogelijk dat het een auto is. Ik ben ervan overtuigd, dat er heel wat weten in dien jongen mensch zit. Maar met behulp van dit weten of van welk materiaal dan ook tot inzicht, d.w.z. een dynamische voorstelling van een proces te komen, dat schijnt uitermate moeilijk voor hen te zijn. En juist dat hebben ze nodig. De starre, statische formuleeringen b.v. van de eindresultaten van een chemische evenwichtsreactie, of van een thermodynamisch evenwicht zullen zij wel kennen. Maar de processen waardoor deze evenwichten bereikt worden, de processen dus, die de levensverschijnselen beheerschen, kunnen zij zich in den regel niet voorstellen. Natuurlijk kennen zij de wetten van de gasabsorptie in water en weten zeker ook wel den absorptiecoëfficiënt van zuurstof of koolzuur in gededilleerd water bij kamertemperatuur. Welke voorwaarden echter bij de ademhaling van een waterdier verwezenlijkt zijn, welke verschuivingen van evenwichten hierbij plaats hebben, voorts de verhouding van land- en waterademhaling enz., dat alles zijn vraagstukken, die zij zeer moeilijk kunnen begrijpen.

Nog erger wordt de zaak, als een relatie besproken moet worden,

die men gewoon is, in vorm van een kromme uit te drukken: b.v. de dissociatiekromme van Haemoglobine, of wanneer men talrijke verschijnselen samenvoegt om een inzicht in zekere levensverrichtingen als geheel te verkrijgen. Aangezien levensverschijnselen steeds op geoco-relatieve veranderingen berusten, dus op een wijze, die wij boven met de „rijdende auto” vergeleken, begrepen moeten worden, is het bijna onmogelijk zich een denkbeeld te vormen aangaande hun weten, d.w.d.z. aangaande de deelen uit welke de „stilstaande auto” bestaat. Dit weten is immers vaak het aantal feiten, die ze zouden kunnen reproduceeren, indien men de juiste vraag zou stellen, waarmee de feiten geassocieerd zijn. Bij den aankomenden student wekt een verschijnsel slechts zelden de daarbij passende begrippen en de begrippen wekken die verschijnselen in de verbeelding op, waaruit de begrippen zijn afgeleid.

Een tamelijk groot gedeelte van de studenten leert in den beschikbaren tijd tamelijk goed dynamisch denken. Zij, die het niet doen, die nog in het candidaatstentamen of -examen slechts uit het hoofd geleerde volzinnen op de „juist” gestelde vraag weten te reproduceeren, vormen, naar ik meen, een minderheid. De aanleg ontbreekt dus niet. Of zij, na zoodoende geschoold te zijn, ook het materiaal, hetwelk zij aan de school danken, los weten te maken, weet ik niet. Evenmin weet ik, hoe zij zouden voldoen, indien zij minder statisch stof op school hadden verwerkt.

Zeër moeilijk is het ook, de jonge studenten tot ware zelfwerkzaamheid te krijgen.

Ze werken in een practicum meestal zóó, dat zij zich ervan overtuigen, dat het resultaat der proef overeenkomt met datgeen wat over deze proef in het boek staat.

Zij hebben niet geleerd ervaring op te doen en begrijpen ook niet, dat de „feiten” slechts als samenvatting van ervaring eenige waarde hebben. Het gaat bij velen in het geheel niet om werk, maar om het resultaat, d.w.z. het examen.

De waardeering van de feiten is bij velen geheel geassocieerd met den wensch examen te doen. Gegrepen worden door een probleem, een onderzoek te verrichten alleen wegens dat onderzoek, dat is slechts aan weinigen gegeven en deze hebben het niet door de school geleerd. De tijd, die zij zich in één laboratorium of met één vraagstuk moeten bezig houden, wordt hun door den docent voorgeschreven. Velen zouden dankbaar aanvaarden, als men ze vroeger zou ontslaan, of de taak verminderen, zelfs al zouden zij daarvoor een paar honderd pagina's uit een boek meer moeten leeren. Dat dit anders worde,

zou ik den „positieven eisch” willen noemen, die te stellen is aan „karakter en wetenschappelijke geschiktheid”.

De beantwoording van deze door U gestelde vraag vermag trouwens geen denkbeeld te geven van het tekort van het tegenwoordige onderwijs. Dit mag immers volstrekt niet getoetst worden aan de eischen van hen, die met het geven van onderwijs aan de leerlingen voortgaan, maar slechts aan de eischen die het leven stelt. Maar ook het leven eischt, dat de kennis inzicht is („dat de auto kan rijden”) en dat men in staat is een werk te doen, louter uit belangstelling voor dat werk, niet slechts ter wille van de carrière.

* * *

Professor L. S. Ornstein, Utrecht, schrijft:

Over de studenten Wis- en Natuurkunde (candidaatsexamens a-d), waarmede ik in aanraking kom, kan ik het volgende opmerken.

De opleiding der middelbare scholen leidt m.i. te weinig tot zelfstandig werken en denken op. Terwijl de feitenkennis voldoende is, zijn de meeste studenten van het eerste jaar niet getraind tot zelfstandig denken. Een vergelijking van de cijfers op de eindexamens behaald en die, welke op practica en tentamens gegeven worden, toont dat duidelijk in dien zin, dat hooge cijfers op het eindexamen geen waarborg bieden, dat het oordeel van mijn assistenten en mij ook gunstig is. Groote moeite heeft de meerderheid der studenten met het schriftelijk uitdrukken van hunne gedachten, hetgeen blijkt zoowel in de verslagen van practicumproeven, die zij inleveren, als uit briefjes, die men van hen ontvangt.

De algemeene ontwikkeling en belangstelling laat m.i. te wenschen over. Vele studenten kennen te weinig Fransch en Engelsch om met vrucht de wetenschappelijke lectuur of voordrachten in deze talen te volgen, laat staan een gesprek te voeren. Bij de groote meerderheid is door het onderwijs geen algemeene cultureele belangstelling gewekt, zoodat zij, indien zij zich in hun studententijd niet in deze richting ontwikkelen, op zijn hoogst goede vakmensen worden, doch nimmer hun vak in het algemeene schema der intellectueele cultuur zien.

Meer dan vroeger het geval was bestaat ook bij de studenten W. & N. de neiging met dictaatstudie te volstaan, men heeft een formeele strijd te voeren om te voorkomen, dat de universiteit in een „schooltje” ontaardt.

* * *

Professor S. R. Steinmetz, Amsterdam, schrijft:

Gaarne wil ik de gestelde vragen zoo goed mogelijk beantwoorden. Ik beperk mij daarbij tot mijne *eigene* ervaringen, dus tot mijne vakken: de Sociale Geographie (alias Sociographie) en de Ethnologie, maar natuurlijk leerde ik de opvattingen en bevindingen van de collega's, die mede examen afnamen (dus in Geschiedenis en Sociologie) ook kennen.

Ik beschik over de ervaring van ruim 25 jaren en was getuige van de enorme toename van het aantal leerlingen, toen vanaf 1921 niet alleen de aanstaande M.O. (dus onderwijzers), maar ook normale studenten in deze vakken studeerden; zoo goed als alle stammen van de H.B.S.b., vooral in de laatste jaren nam hun getal toe: in 1931 met 50 (ook wat meer vrouwelijke studenten waren hierbij). Ik leerde hen vrij goed kennen: op 't college, maar vooral op 't spreekuur en op de seminaar-avonden en 't werkcollege en dan bij de examens en de tentamens. Na deze inleiding beantwoord ik nu de vragen.

1. In het algemeen meende ik *geen* vermindering in de *geschiktheid en voorbereiding der aankomende studenten* te bespeuren. De ijver en toewijding bij 't maken van opstellen (wat allicht een paar maanden neemt) waren niet minder. Dat de examens in peil daalden of dat er meer niet slaagden, is mij en ook mijn collega's, zoover ik weet, niet opgevallen. Ik betreur dat het aantal voor de akte M.O. studeerenden afgenomen is, daar zij uit den aard der zaak een keur-troep vormden en bovendien ouder, rijper, meer ervaren, vooral op maatschappelijk gebied, waren.

2. Zeer onvoldoende leek mij altijd de letterkundige en vaak ook de algemeene ontwikkeling der studenten. De liefde voor goede en mooie boeken bleek meestal gering te zijn, maar weinigen hadden vrijwillig wat beters gelezen.

Maar: of de algemeene beschaving nu minder was bij het gros der studenten dan vroeger in Leiden, toen ik jaren lang repetitor in de rechten was, betwijfel ik zeer. Het gevoel voor de Nederlandsche taal als literaire uitdrukking is zeker onvoldoende. Verreweg de meesten lazen hun eigen opstel slecht voor en het kostte veel moeite, vooral de meisjes, tot wat levendiger deelneming aan het debat te brengen. De meisjes, ook de zeer beschaafde en intelligente, kwamen maar zeer zelden hiertoe, al was hun wil goed genoeg.

Het kwam mij voor, dat het onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde en evenzeer in de zoogenaamde moderne talen zeer onvoldoende is en dat de kunst van spreken en schrijven verwaarloosd wordt.

In Frankrijk, Duitsland en de Ver. Staten is dit zeker *veel* beter.

3. Ik acht het zeer gewenscht, dat wettelijk geregeld worde, dat niemand tot leeraar aan H.B.S. of Gymnasium benoemd worde, die niet gedurende één jaar een oefenschool in de praktijk van het onderwijs heeft doorgemaakt onder leiding van bekwame veteranen in zijn vak en na afgelegd examen hierin.

* *

Professor J. Waterink, Amsterdam, schrijft:

Gaarne ben ik bereid te pogen de mij gestelde vragen te beantwoorden.

De eerste vraag luidt: of ik de bezwaren deel die in den laatsten tijd van universitaire zijde uitgesproken zijn omtrent de geschiktheid en de voorbereiding van de aankomende studenten; en indien ik deze bezwaren deel, deze aan te geven.

Daarna volgt dan een tweede vraag: welke eischen ik meen te moeten stellen.

Wat de eerste vraag betreft, zij het mij vergund op te merken, dat ik moeilijk kan zeggen, dat ik „de” bezwaren deel die in den laatsten tijd zijn uitgesproken, omdat ik daarmee misschien zou gaan staan achter alle uitingen die voor en na in deze materie zijn gedaan.

Zoo algemeen zou ik het niet durven zeggen. Ook al omdat ik alle bezwaren die uitgesproken zijn niet vernomen heb. Maar wanneer men mij vraagt of ik bezwaren heb, dan zeg ik: ongetwijfeld.

Welke die bezwaren zijn?

Wel, uit den aard der zaak kom ik krachtens mijn vakken het meest in aanraking met jonge menschen die een gymnasiale opleiding ontvingen. Wanneer studenten van de B-faculteiten met H.B.S.-opleiding in de richting van een van mijn vakken gaan studeeren, dan kan dat pas na het candidaatsexamen en dan heeft de Universiteit reeds eenige jaren vormend gewerkt.

Mijn hoofdbezwaren nu tegen de geschiktheid en voorbereiding der aankomende studenten zou ik, rekening houdende met het feit dat ik dus voornamelijk de van het Gymnasium komende studenten bedoel, als volgt kunnen omschrijven.

In de eerste plaats zijn de jonge menschen veel te weinig historisch ontwikkeld. Ze kennen wel eenige beschouwingen over de historische facta en acta, maar met het historisch gebeuren zelf zijn ze veel te weinig op de hoogte. Dat geldt niet alleen van het eigenlijke vak Geschiedenis, maar het geldt ook bijvoorbeeld van ons nationaal bezit aan schoone letteren, van verschillende litterair-klassieke schatten, die internationaal bekend dienen te zijn.

Het is in het algemeen onmogelijk om cultuur-psychologische beschouwingen te geven voor de eerste- of tweede-jaars studenten, omdat ze de feiten waarbij deze beschouwingen zich dienen aan te sluiten, eenvoudig niet kennen.

Daarentegen zijn zij in den regel wel zeer goed op de hoogte met enkele van de allermooiste uitingen van de zogenaamde kunst. Ze kennen allerlei jazz-schlaggers, namen van filmacteurs en soms ook namen van voetballers, hockeyspelers enz. Kortom er is veel te weinig inzicht in den zin en de waarde van het nationaal cultuurbezit en van de cultureele goederen die eigendom zijn van de menschheid der laatste eeuwen.

In de tweede plaats meen ik in het algemeen (hier zijn meer uitzonderingen dan bij het sub 1 genoemde) te moeten constateeren, dat de studie van de klassieken weinig vormend heeft gewerkt. Of het komt doordat de Latijnsche thema is afgeschaft dan wel doordien in het algemeen de aandacht voor de klassieken verslapt of wel doordat men voor alles oppervlakkiger werkt dan vroeger, ik weet het niet, maar wel weet ik dat het bij een vroegere generatie van jonge menschen die het Gymnasium verliet niet wel denkbaar was dat men eenvoudig geen weg wist met de volgende Latijnsche vormen:

„peccavissetis” (onvertaalbaar voor alle individuen van een groep van 29 studenten, komende van verschillende Gymnasia).

„donaturus” (onvertaalbaar voor 21 menschen in dezelfde groep).

„fore” (door 18 menschen uit dezelfde groep aangezien voor een schrijffout en door verschillende met verwringing van den geheelen zin vertaald als genitivus van forum).

Dit zijn een paar voorbeelden betrekking hebbende op de taalkennis. Maar hoe weinig heeft veelszins de klassieke geest op de menschen ingewerkt. Het wijsgeerig denken, dat zulk een kostelijken grondslag vinden kan in de beoefening van de klassieken, heeft veel te weinig steun in de vooropleiding onzer jonge academici.

In de derde plaats dient daarnaast dan te worden opgemerkt, dat de algemeene ontwikkeling op ander gebied in den regel nog al veel te wenschen overlaat. Hoe weinig nieuw-aankomende studenten geven blijkt dat ze geregeld een dagblad lezen. Men zal zeggen: dit is toch geen zaak van de opleiding. Ik geef dat tot op zekere hoogte toe. En toch is het wel zaak van de opleiding. Het is een quaestie van de sfeer die er heerscht op school. Het is een quaestie van „van-zelfsheid”.

Wanneer een jongmensch leeft in een omgeving waar iets als vanzelfsprekend wordt beschouwd, werkt dat opvoedend op hem. Het be-

hoorde zoo te zijn dat op onze Gymnasia en Hoogere Burgerscholen door alle leeraren het onderwijs zóó gegeven werd, dat uitgegaan werd van de gedachte, dat de jongemenschen met den inhoud van de couranten op de hoogte waren. Thans lezen tientallen, misschien honderdtallen van onze jongelui alleen het sportnieuws en misschien nog de advertenties onder de rubriek gemakkelikheden.

In de vierde plaats, maar dit is een zeer speciaal bezwaar, geeft in het algemeen (ook hier zijn zeer gunstige uitzonderingen) de principiele kennis, en de kennis van den Bijbel en van de hoofdwaa- heden van het Christelijk geloof, bij aankomende studenten reden tot groote bezorgheid. Een beroep op dingen, die een goede boeren- catechesant weet, is vaak voor heeren studenten volslagen abacadabra. Dit verwijt treft echter zoowel de catechesatie door de kerk gegeven aan onze „studeerende” jeugd, als het Christelijk Middelbaar Onder- wijs. Dit verwijt treft ook de ouders van de betrokken jongemenschen.

In de vijfde plaats komen er te veel domme studenten aan. De domsten hebben meestal de grootste mond en bederven meestal de sfeer in hun kring.

Welke eischen van karakter en wetenschappelijke geschiktheid ik meen te moeten stellen?

In de eerste plaats moet er aanleg zijn voor de studie en naast aanleg, belangstelling. Al is er geen bezwaar tegen dat een student naar een Universiteit komt om langs dien weg zich voor te bereiden om een „baan” waarin hij zijn „kost” hoopt te verdienen, toch be- hoort hij ook iets te kennen van de waarachtige wetenschappelijke belangstelling in althans één der vakken van zijn faculteit.

Een student die in zijn studententijd niets anders doet dan zich „klaar vossen” voor zijn examen, wordt een verzamelplaats van futi- liteiten, die hij straks toch weer vergeet. De aanleg van een student behoort minstens die van een middelmatig goed *denker* te zijn. Daar- bij is het gewenscht, dat hij open en eerlijk tegenover het leven sta en bovenal eerlijk zij tegenover zichzelf, zijn ouders en zijn naaste vriendenkring.

In de studentenmaatschappij dreigen elementen in te dringen, die een gevaar vormen voor de vrijheid waarop het universitaire leven steeds nog aanspraak maakt.

Daarom moeten er aan de studenten ook bepaalde karakter-eischen worden gesteld.

In de tweede plaats zou ik wenschen, dat de voorbereiding van de studie voor de Universiteit een wijziging onderging. Ik denk hier nu speciaal aan de A-faculteiten, gelijk gezegd. Welke wijziging ik

zou begeeren is uit de bovengemaakte opmerkingen gemakkelijk te begrijpen. De jongemenschen die van een Gymnasium komen, moeten ontwikkeling hebben. Ontwikkeling beteekent: kennis van en inzicht in het nationale cultuurbezit en van die cultuurgooederen, die in de loop der eeuwen internationaal eigendom geworden zijn.

Daarvoor is niet genoeg, dat de jongemenschen een beschouwinkje geleerd hebben over eenige dichters of schrijvers, zij moeten de historie kennen; en als belangrijkste documenten uit die historie het literaire bezit van ons volk. Daartoe moeten zij bijv. verzen van onze voornaamste dichters leeren; niet slechts als illustratie bij het geleerde, maar ook om, als ze ouder worden, de cultuursfeer te kunnen nabeleven. Ze moeten de historie kennen, ook kennen de bijzonderheden der nationale en internationale verhoudingen. Zoo alleen kunnen ze komen tot inzicht in de ontwikkeling der dingen. Dat naar mijn meening de historie van Gods Kerk hierbij niet mag worden overgeslagen, zal men licht verstaan.

Heel het onderwijs worde gedragen door een kennis van de beginselen, waaruit men leeft. Vandaar dat ik den eisch stel, dat onze onderwijzers principieel zijn.

En voor de rest meen ik dat veel gewonnen was indien we zoover konden komen, dat ons Gymnasium weer een Gymnasium werd, d. w. z. weer een school der klassieken. Splits wat mij betreft de A- en B-afdeeling dan maar in de vierde klas, maar laten de A-leerlingen dan weer een werkelijk klassieke vorming ontvangen. Geef ze de Latijnsche thema terug en leer ze goed de moderne talen en schrap voor hen de veelal nuttelooze lessen in natuur- en scheikunde, die er sinds het verdwijnen van de Latijnsche thema bijkwamen. Niet dat ik op zichzelf bezwaren heb tegen deze vakken, maar tenslotte weten de menschen er aan het eind van het Gymnasium toch niets van.

Laten de B-leerlingen goed de B-vakken leeren en Geschiedenis. Een van de ongelukkigste dingen is, dat Geschiedenis voor het B-eindexamen is afgeschaft. Ik wilde wel dat men begreep, dat de historie de ruggegraat is voor alle algemeene ontwikkeling.

Kortom, onze jonge menschen hebben noodig een school, die een eigen karakter heeft. In de laatste jaren dreigen de scholen die voorbereiden voor de Universitaire studie, al meer karakterloos te worden: het is geen vleesch en het is geen visch; het is geen klassiek-literaire en het is geen natuur-wetenschappelijk-exacte opleiding. En daarvan zijn heel veel van onze aankomende studenten het slachtoffer.

En dan zou ik daarbij gaarne willen dat de docenten aan onze Middelbare Scholen en Gymnasia paedagogen waren, niet *enkel* leeraren en leeraressen, zooals er nu te veel zijn.

Studie, crisis, studiecrisis¹⁾

door Dr. PHILIP J. IDENBURG.

De Spaansche filosoof en essayist José Ortega Y Gasset heeft ons fijnzinnige beschouwingen geschonken over „de opstand der massa's”.²⁾ Hij teekent daarin onzen tijd als den tijd van het aanzwellen der menigten. Zijn werk draagt geenszins uitsluitend of in hoofdzaak een politieke strekking. Overal, op zedelijk, geestelijk, staatkundig, economisch en religieus gebied, in onze zeden en gewoonten, tot in den aard van onze kleding en van onze genoegens toe, ziet de schrijver de opkomst der massa's. Reeds visueel kunnen wij deze waarnemen. „De steden zijn overvuld met menschen, de huizen met huurders, de hotels met gasten, de treinen met reizigers, de café's met bezoekers. Er zijn te veel voorbijgangers in de straten, te veel patiënten in de wachtkamers van beroemde doktoren. Schouwburgen en bioscopen wemelen, wanneer zij althans niet geheel uit den tijd vallen, van bezoekers, badplaatsen van zomergasten. Wat vroeger geen probleem was, is het nu onophoudelijk: een plaats te vinden”.³⁾ Het is voldoende deze schets eenigszins uit te werken om te raken aan het verschijnsel, waarover ik in dit uur enkele opmerkingen wil maken: dat van de massa's, welke zich in deze dagen verdringen binnen onze universiteiten en hoogeschoolen.

De feiten, waarom het daarbij gaat, vinden hun oorsprong in belangrijke verschuivingen, welke zich reeds gedurende tientallen van jaren in onze maatschappij aan het voltrekken zijn.

Ik denk in de eerste plaats aan den loop der bevolking. Het aantal inwoners van ons land is in de laatste decennien sterk toegenomen. Op 31 December 1909 telde ons land 5.858.175 inwoners, op 31 December 1930 waren er 7.935.565.⁴⁾ In 21 jaren dus een accres van 2.077.390 inwoners d.i. met 35,5 pCt. Bovendien is niet slechts de totale bevolking gegroeid, er hebben zich ook veranderingen voltrokken in den opbouw der bevolking. Raadplegen wij de desbetreffende cijfers van de uitkomsten der volkstellingen, dan blijkt het, dat de personen in den leeftijd van 20—29 jaar, waaronder dus ook de meeste studenten vallen, in 1910 16 pCt. en in 1930 17,2 pCt. van de bevolking uitmaakten.

¹⁾ Openbare les, gehouden bij de aanvaarding van het privaatschap in de geschiedenis, theorie en statistiek van het schoolwezen aan de Universiteit van Amsterdam op 24 April 1934.

²⁾ José Ortega Y Gasset, *Der Aufstand der Massen*, Stuttgart und Berlin 1933, in 't Hollandsch vertaald onder den minder gelukkigen titel *De opstand der Horden*, 's-Gravenhage 1933.

³⁾ Naar de Duitsche vert. bl. 7 en vlg.

⁴⁾ Zie *Volkstelling 31 December 1930*, Deel II, 's-Gravenhage 1933.

Welke invloed zulk een schijnbaar geringe verandering in de samenstelling der bevolking naar de leeftijden heeft, kan blijken uit het feit, dat er bij de laatste volkstelling 665.898 personen minder geweest zouden zijn in de zoo juist genoemde leeftijdsjaren, indien de bevolking van 1930 op dezelfde wijze was opgebouwd als die van 1910.

Voor de verklaring van de maatschappelijke veranderingen, waarop ik doelde, kunnen echter andere gewichtige factoren in 't geding worden gebracht.

Ik noem sociaal-economische feiten, als de toenemende welstand, reeds vóór den oorlog maar ook in de jaren daarna, en de trek van het platteland naar de stad, op haar beurt weer samenhangend met de industrialisering van ons land. De maatschappelijke kringen, die voor hun kinderen hooger onderwijs konden verkrijgen, zijn daardoor in horizontale en, hoewel in beperkter mate, ook verticale richting uitgebreid.

Ons onderwijsstelsel ontving in de laatste decennien een meer democratischen inslag. Nieuwe, vroeger buitengesloten, bevolkingsgroepen leverden een aangroeiend contingent leerlingen voor onze middelbare en hooge scholen.¹⁾ Het aantal instellingen, welke voor het hooger onderwijs voorbereiden, nam snel toe. Tusschen 1915 en 1930 kwam er een honderdtal scholen bij. Voerden de verhuizing naar de stad en de betere verkeersmiddelen veel leerlingen van het land naar de centra, ook op het platteland werd voor de gelegenheid tot het ontvangen van voortgezet onderwijs in ruimer mate dan vroeger gezorgd. Kleine plaatsen als Appingedam, Oud-Beyerland, Purmerend, Valburg, Waalwijk, Middelharnis en Oostburg, kregen in den loop der laatste 15 jaar middelbare scholen. Ook onze universiteiten en hogescholen stegen in aantal. Voor ons vraagstuk is echter belangrijker, dat zij haar poorten wijder openden en haar arbeidsveld in menig opzicht verruimden. Zoo brak de wet van 1917.²⁾ die men als wet-Limburg pleegt aan te duiden, het monopolie der klassiek-humanistisch gevormden ten aanzien van de universitaire examens. In 1920 werden de β -leerlingen van het gymnasium tot de faculteit der rechtsgeleerdheid toegelaten. Het Academisch Statuut³⁾ van het volgend jaar gaf een groote vrijheid bij het inrichten der studie. De studie der moderne talen werd binnen het kader der universiteit mogelijk. Evenzoo die in de aardrijkskunde en de Indologi-

¹⁾ Zie *De ontwikkeling van het openbaar en bijzonder onderwijs te Amsterdam*, Amsterdam 1929, bl. XXXVI en vlg.

²⁾ Wet van 7 November 1917, Staatsblad No. 616.

³⁾ Koninklijk besluit van 15 Juni 1921, Staatsblad 800.

sche wetenschappen. De vecartsenijkunde en de landbouwwetenschap werden in de sfeer van het hooger onderwijs betrokken.

Een factor op zichzelf vormt de komst der meisjes, eerst bij het middelbaar, dan ook bij het hooger onderwijs. De vrouwenbeweging heeft het aangezicht der samenleving in menig opzicht gewijzigd; zij droeg ook haar deel bij tot de structuurveranderingen, waaruit ons probleem is voortgekomen. In 1913 vormden de meisjesstudenten 14 pCt. van het totaal aantal studenten, in 1932 21,5 pCt.¹⁾

Bij het reeds genoemde komen factoren van geheel ander karakter. Waarom gaat het verlangen van zoovelen uit naar den wetenschappelijken graad? Is het niet voor een deel omdat, als gevolg van een cultuur-historische ontwikkeling van meer dan een eeuw, de handenarbeid aan sociale waardeering heeft ingeboet? Er zijn zeer velen, die nu eenmaal in den arbeid met de hand iets minderwaardigs zien in vergelijking met den superieur geachten arbeid met het hoofd. De waarde van een beroep stijgt voor hen naarmate het verder van de materie verwijderd blijft. Vele ouders, die zelf nog niet tot den kring der intellectuelen vermochten op te klimmen, zijn vervuld van de stille hoop, dat zij hun zoon of dochter nog eens zoover kunnen brengen. Zij getroosten zich daarvoor vele opofferingen. De zucht tot standsverheffing drijft er hen toe hun kindertal te beperken, teneinde de zwaar drukkende kosten der opleiding te kunnen dragen.

De gevolgen zijn af te lezen uit de statistieken van het middelbaar- en hooger onderwijs. Beperken wij ons tot de na-oorlogse periode dan zien wij, dat het aantal scholieren van middelbare scholen van 1918/'19 tot 1925/'26 met 14.122 of 46 pCt. is toegenomen.²⁾ Van 1925/'26 tot 1932/'33, eveneens een 7-jarige periode, was het accres veel geringer, n.l. 4.250 of 9 pCt. Het aantal studenten steeg van 7.141 in 1918/'19 tot 9.438 in 1925/'26, d.i. in 7 jaar met 32 pCt. In 1932/'33 waren er reeds 13.476. In de laatste 7 jaar tijds dus een stijging met meer dan 4.000 studenten, d.i. met 43 pCt. En nu kom ik nog even terug op de zoo juist gegeven aanwijzing omtrent den aanwas der bevolking. Uit het bevolkingsaccres valt deze toename van het getal studenten slechts zeer ten deele te ver-

¹⁾ Voor deze en volgende statistische gegevens betreffende het hooger onderwijs zie: *Statistiek van het Hooger Onderwijs 1930/'31*, 's-Gravenhage 1932 en de *Mededeelingen van de afdeling Onderwijsstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage*.

²⁾ Voor deze en volgende statistische gegevens betreffende het voorbereidend hooger en middelbaar onderwijs zie *Statistiek van het Voorbereidend-Hooger- en Middelbaar Onderwijs 1930-1931*, 's-Gravenhage 1932 en de *Mededeelingen van de afdeling Onderwijsstatistiek*.

klaren. Per miljoen inwoners waren er in 1918, 1.053 studenten, in 1925, 1.272 en in 1932, 1.647.

Zoo ontstond het probleem, waarmede op geheel het Europeesche continent wordt geworsteld en dat men heeft aangeduid als het vraagstuk van de overbevolking der universiteiten en hoogescholen.

Trachten wij dit vraagstuk in zijn wezen te verstaan, dan doen wij 't beste ons uitgangspunt te nemen in de dubbele opdracht, welke de Hoogeronderwijswet van 1876 aan het hooger onderwijs geeft. Het hooger onderwijs heeft, volgens artikel 1 dezer wet, een taak van vorming en voorbereiding vooreerst tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en daarnaevens tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding wordt vereischt. Het zorgwekkende in de geschetste ontwikkeling schijnt ons, dat zij zoowel de functie van *opvoeding* als die van *opleiding* problematiek stelt.

De functie van opvoeding.

Daar is, om nu eens met den uitwendigen kant te beginnen, het tekort aan ruimte in de universitaire gebouwen. In alle landen van het Europeesche continent klaagt men daarover. De collegezalen, laboratoria en bibliotheken zijn overvol. Gebrek aan plaats brengt vooral in de exacte vakken groote moeilijkheden. De vorming der studenten leidt er schade door, maar de tijd is een grondige verbetering niet welgezind.

Toch zijn het niet de vaak ongunstige materiele voorzieningen, die onze universiteiten en hoogescholen zoo ver deden afglijden van het ideaal, door Prof. Dr. Is. van Dijk, zoo meesterlijk in zijn *Vota Academica*¹⁾ geteekend. De eerste bladzijde van zijn verhandeling over „academische vorming” verduidelijkt het besproken begrip door het te stellen tegenover: „africhting”. In 't verder verloop der uiteenzettingen wordt academische vorming nader omschreven als opvoeding van het verstand, opvoeding van den geest, als leeren denken, leeren na-denken en overdenken, leeren door-denken en leeren zelf-denken. Van de goede studenten wordt verwacht, dat zij bij het verlaten der academie zich drieërlei gave hebben eigen gemaakt:²⁾

1°. dat hun geest op een matig-uitgebreid terrein, op matig-uitgebreide terreinen heeft leeren staan boven het gruis van allerlei meening;

2°. dat hun geest heeft leeren staan boven de bekoring van woorden, van algemeene woorden;

¹⁾ Groningen 1904.

²⁾ t.a.p. bl. 46.

30. dat hun geest zóó heeft leeren staan boven de grens tusschen hun weten en hun niet-weten, dat zij die grens nu met eenige klaarheid kunnen zien."

Hoeveel (naar dezen maatstaf als goed beschouwde) studenten zouden er aan onze hoogescholel verkeerel? En hoevelen zouden behooren tot hen van wie de schrijver zou zeggen, dat zij uitsluitend geleerd hebben kennis te apporteerel?

Zie ik goed, dan is de oorsprong van talrijke klachten der hoogleeraren over het dalend peil hunner studenten niet zoozeer gelegen in de omstandigheid, dat de alumni deze apporteerkunst niet machtig zijn, doch veeleer hierin, dat zij de gave missen om zuiver te onderscheiden, zuiver te ontledeu, zuiver te vergelijken, zuiver te classificeeren en zuiver te verbinden. De critiek spuit, naar ik aanneem, minder voort uit een geconstateerd gebrek aan kennis, dan wel uit een veelvuldig voorkomend gemis aan belangstelling en wetenschappelijken zin.

Academische studie is, naar haren aard, nu eenmaal geen massabedrijf. Het massale conflictteert met haar wezen. Doch bovendien: Wat zoekt de massa aan de universiteit? Zij komt daar veelal, gedreven door materialistische beweegredenen.

Naar niet zonder grond wordt aangenomen, beteekent het verzamelen van bepaalde hoeveelheden kennis zooveel als het bijeenbrengen van een zeker kapitaal. Het kan den bezitter dienen tot het veroveren van een plaats in de maatschappij. „Kennis is macht" meent men. Deze overtuigingen voeren aan onze hoge scholel talloze leerlingen toe. Juist in deze dagen, nu het geloof in de opklimmingskanslen in het bedrijfsleven verloren gaat en het meer dan ooit twijfelachtig mag heeten of ook de soldaat in het economisch leger zijn maarschalksstaf in den ransel draagt, zoekt men zekerheid en tracht zich in den strijd om de gevestigde positie met graden en titels te wapenen. Zoodanige drijfveeren voeren aan onze hooger-onderwijsinstellingen echter niet het menschen-materiaal toe, waaruit wetenschappelijl geschoolde mannen en vrouwen worden gevormd.

Overigens, het studenten-deel der universiteitsbevolking moge zich tegenwoordig slecht leenen voor de opvoeding van den geest, waarover Prof. van Dijk zoo treffend schreef, de hoogleeraren hebben soms weinig van opvoeders, in den door hem bedoelden zin. Hun werkzaamheden zijn in 't bijzonder in de druk bezochte faculteiten en studievakken dermate omvangrijk geworden, dat hun de gelegenheid om rustige aandacht te schenken aan de vorming van hun leerlingen ten eenenmale ontbreekt. In vele gevallen valt het eerste persoonlijk contact tusschen hoog-

leeraar en student samen met het eerste examen. Soms vragen colleges, examens en tentamens van den hoogleeraar zóóveel tijd, dat het hem vrijwel ondoenlijk wordt wetenschappelijk bij te blijven, om nu nog maar niet te spreken van de steeds meer wegvallende gelegenheid tot nieuw, zelfstandig onderzoek.

Door dit alles wordt de wetenschappelijk vormende functie van de universiteit in gevaar gebracht.

Maar ook de functie van opleiding tot maatschappelijke beroepen komt in deze dagen in 't gedrang. Heeft het zin personen voor te bereiden voor de beoefening van maatschappelijke functies in zulk een groot getal, dat reeds bij voorbaat van zeer velen gezegd kan worden, dat zij nimmer een bij hun opleiding passenden werkkring zullen kunnen vinden?

Zeker, het ware onjuist te vergeten, dat tegenover de behoefte aan onderwijs, komende van den kant van, op den maatschappelijken vooruitgang hunner kinderen beluste, ouders en leergierige studenten, aanvankelijk heeft bestaan een toenemende behoefte van de maatschappij, welke de stijging van het aantal studeerenden gemotiveerd kon doen schijnen.

De toename van het aantal studenten in de medicijnen werd gerechtvaardigd door een verbeterde zorg voor de volksgezondheid, gepaard gaande met een meerdere specialisatie in de medische beroepen. Voor talrijke juristen was er plaats in de administratie, den handel en het bankwezen. De groote vlucht van het voorbereidend hooger en middelbaar onderwijs stimuleerde de vraag naar leeraren en motiveerde zodoende het wassende studentental in de natuur-philosophische en literaire faculteiten. Voor de industrie werden ingenieurs en chemici gevraagd. Voor de handelseconomen was er oorspronkelijk voldoende afzetgebied. Niet alleen ons land nam afgestudeerden op, ook de gewesten over zee trokken velen tot zich.

Maar langzamerhand is het aanbod van afgestudeerden de vraag toch verre gaan overtreffen. De academiseering is te snel gegaan. Van 540 afgestudeerden in 1918/'19 op 1485 in 1932/'33 was een te groote sprong. Per millioen inwoners steeg het jaarlijksche contingent nieuw-gegraduateerden van 80 in 1918 tot 181 in 1932.

De crisis heeft deze overvulling accuut gemaakt. Haar invloed is tenminste tweeledig.

In deze dagen van economischen nood zijn talloozen genoodzaakt al hun denken en willen te richten op de voorziening in hun biologische bestaansmogelijkheid. De bevrediging der hoogere, cultureele

behoeften wordt tot later verschoven of blijft geheel achterwege. Zodoende wordt het aantal functies voor academici ingekrompen, of de jaarlijksche uitbreiding van haar aantal, waarop heel het onderwijsapparaat is ingesteld, blijft tot een minimum beperkt.

Wat dit beteekent, mogen enkele eenvoudige feiten leeren. Blijkens de uitkomsten van de Volkstelling 1930 bedroeg het aantal in een beroep werkzame academici in Nederland ongeveer 20.000. Men schat de gemiddelde beroepsduur van een afgestudeerde op 50 à 35 jaren, zoodat de jaarlijksche vervangingsbehoefte aan afgestudeerden $\pm$ 3 pCt. van de totale bezetting d.i. 600 bedraagt. Deze schatting is aan den gunstigen kant wjl, als gevolg van den opbloei van het economische en maatschappelijk leven in de laatste decennien, de jongere leeftijdsjaren onder de beroepsbeoefenaren bijzonder sterk bezet zijn. Wij constateerden zoo juist, dat onze universiteiten en hoogeschole per jaar tegenwoordig 1485 gegradueerden per jaar afleveren. Zal de maatschappij deze opnemen, dan zou dit, zoo niet in de koloniën, grootendeels moeten zijn in nieuwe te scheppen functies in het eigen land. Het is duidelijk, dat de vooruitsichten daarop thans buitengewoon ongunstig zijn.

Maar de crisis heeft tegelijkertijd nog een anderen invloed. Conrad en Eulenburg hebben, voorzoover de Duitsche universiteiten betreft, een innig verband aangewezen tusschen den economischen toestand en het universiteitsbezoek.¹⁾ Dit verband lag in het verleden zóó, dat gunstige economische omstandigheden dit bezoek plegen te beperken, terwijl ongunstige het getal studenten doen toenemen. Welnu, — ik duidde er reeds even op — de geschiedenis herhaalt zich thans ook in ons land. De toekomst in handel en bedrijf ziet er voor jonge menschen allerminst rooskleurig uit en nu beweegt de stroom zich in de richting van de vrije beroepen en de ambtelijke betrekkingen, waarvoor de universiteit den toegang ontsluit.

Voor velen is de studie het palliatief tegen werkloosheid. Speciaal de juridische faculteit en naar allen schijn ook de handelsfaculteit en hoogeschole herbergen veel „verlegenheidsstudenten”. Anderen zoeken de studie in de hoop als gegradueerden de concurrentie op de arbeidsmarkt beter te kunnen doorstaan. Reeds bij het voorbereidend hooger en middelbaar onderwijs doen deze motieven het aantal leerlingen in versterkte mate toenemen. Van 1930 tot 1931 werd een stijging met 3,8 pCt., van 1931 tot 1932 een met 5 pCt. geregistreerd. Bij

¹⁾ J. Conrad, *Das Universitätsstudium in Deutschland während der letzten 50 Jahre*, Jena 1884, S. 16 ff.; Fr. Eulenburg, *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Leipzig 1904, S. 256 ff.

de universiteiten vertoont zich het verschijnsel in scherper vorm. Van 1929/'30 op 1930/'31 een accres met 325 studenten d.i. een stijging met 3,6 pCt., van 1930/'31 op 1931/'32 een accres met 397 studenten, d.i. van 4,2 pCt. en van 1931/'32 op 1932/'33 een toename met 595, d.i. met 6 pCt. Daartegenover neemt de aanwas van het getal studenten der hoogeschoolen, die immers opleiden voor functies, welke met het economische leven in meer rechtstreeksch verband staan, een bescheidener tempo aan. In 1929/'30 op 1930/'31 kwamen er aan de hoogeschoolen 247 studenten bij, d.i. een accres van 11,1 pCt., van 1930/'31 op 1931/'32 bedroeg de toename 253, d.i. een stijging eveneens met 11 pCt. en in het laatste jaar, dus van 1931/'32 op 1932/'33 is de toename tot 170 beperkt gebleven. Zij bedroeg nog slechts 6 pCt. In zeer sterke mate is dit toe te schrijven aan Delft en Wageningen. De handelshoogeschool registreerde, voornamelijk doordat velen na het candidaatsexamen hun studie voortzetten, in deze crisisjaren nog een belangrijke stijging van haar studentental.

Alles samengenomen bestaat er — en dit is van groote betekenis — geen grond voor de verwachting, dat de natuurlijke loop der dingen, waarop wij in vroeger jaren zoo groote verwachtingen bouwden, in het somber aspect eenig licht zal brengen. Nieuwe golven leergierigen komen ons voortgezet en hooger onderwijs overstroomden. Straks zullen zij den toestand op de arbeidsmarkt der intellectueele beroepen nog nijpender maken, dan hij thans reeds is.

Dit alles dringt met groote kracht de vraag aan ons op of de opleidingsarbeid van onze universiteiten en hoogeschoolen nog wel de waarde heeft, welke wij daaraan tot dusver hebben toegekend. En ik ben te dien aanzien niet gerustgesteld wanneer men mij zegt, dat de academische opleiding, ook indien zij niet in daarbij passend werk tot haar recht komt, toch immer bijdraagt tot een verhoogde bruikbaarheid der gestudeerden in welken werkkring dan ook. Universitaire studie draagt slechts vrucht, wanneer zij straks in voortgezette beoefening der wetenschap of in de praktische uitoefening van een beroep vruchtbaar wordt gemaakt.

Hetzij wij het oog richten op de binnenzijde van het universitaire leven, op de vorming, welke daarvan uitgaat op de jonge mensen, die daaraan deelnemen, dan wel of wij letten op den naar de maatschappij gerichten kant onzer universitaire opleiding, op de aanpassing van deze opleiding aan de maatschappelijke behoefte, in het eene, zoowel als het andere geval rijst voor ons oog een groot dreigend vraagteken en het wil ons toeschijnen, dat onze hoogeschool-opleiding in beiderlei opzicht uit het rechte spoor is geraakt.

Dit is in alle opzichten een zeer ernstig verschijnsel. Onderwijskundig, Economisch. Niet minder voor het moreel en geestelijk welzijn van ons volk.

Juist *nu* heeft ons volk dringende behoefte aan geestelijke leiders, die zich hebben verworven die gave om „te staan boven het gruis van allerlei meening” en de wijsheid „om te staan boven de bekoring van algemeene woorden.”

Daartegenover ontmoeten wij tal van gegradueerden, die gespeend van elken critischen zin, voorgaan in de afgoderij van het groote, leeg woord. *Kennt* werd wellicht in hun brein opgestapeld, *wezenlijke vorming* wordt bij velen maar al te zeer gemist. Hun denkvermogen en wetenschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel bleven onopgevoed.

Het te groote aanbod op de arbeidsmarkt der academische beroepen sluit een wezenlijke bedreiging in zich van de plaats, welke deze beroepen in het maatschappelijk bestel innemen. Voor mijn besef is het daarbij nog niet het ergste, dat de inkomens dalen maar wel, dat de gestudeerde hoofdarbeider zijn taak niet meer kan vervullen. Hij, die moest zijn de leider van zijn volk, de man, die geleerd moet hebben te staan voor het klare, het zakelijke, het objectieve inzicht, zal worden neêrgetrokken in de wereld van den kleinen strijd, om de kleine, persoonlijke belangen. Het somberst perspectief is niet, dat zich ook wat de gestudeerden betreft, economische verschuivingen zullen voltrekken, maar dat de beroepseer, de standsmoraal, althans in de vrije beroepen, gaat zinken. In andere landen zagen wij het conflict tusschen de generaties geboren worden. Wij hebben kunnen opmerken, hoe het niet in de laatste plaats de groepen der ontwortelde hoofdarbeiders zijn geweest, die zich hebben gericht op de omverwerping der bestaande orde in staat en maatschappij, gehoorzaamend aan een instinctmatigen drang tot zelfhandhaving.

Deze gevaren liggen ook hier op de loer.

* * *

Na het voorafgaande ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat de weg naar een vernieuwde universiteit o. m. zal loopen over beperking van het aantal studenten. Ik voeg daar aanstonds aan toe, dat er, naar mijn meening, slechts één wijze van beperking is, die het rechtsbewustzijn bevredigt en de belangen der samenleving dient, de beperking door selectie naar de maatstaven van bekwaamheid en geschiktheid.

Zoeken wij niet naar een noodoplossing maar naar een zinvol herstel van wat is scheef gegroeid, dan zal echter blijken, dat deze selecteerende beperking niet zal kunnen staan aan het begin doch slechts

zal passen aan het einde van een herordening van het universitaire leven naar binnen en naar buiten.

Eerst wanneer de universiteit zich weer bewust wordt van haar paedagogische taak en hare inrichting dienovereenkomstig zal zijn hervormd, mag van haar worden verwacht, dat zij zal kunnen bijdragen tot de aanwijzing der voor de studie waarlijk geschikten. Het hiertoe noodige inzicht ontkiemt eerst, wanneer de universiteit zich verantwoordelijk gaat achten voor hen, die binnen hare poorten worden toegelaten. In haar tegenwoordige organisatie dragen onze hooger-onderwijsinstellingen nog volkomen het stempel van de ten einde loopende individualistische cultuurperiode. Zij missen de kenmerken eener arbeidsgemeenschap. Zeker, zelfs in de drukbezochte faculteiten en studierichtingen zijn er kleine groepen studenten, die zich mogen verheugen in een nauw persoonlijk contact met hun wetenschappelijke leiders en die straks bij het beëindigen der studie met ongeveinsde dankbaarheid kunnen getuigen van den stimulerenden invloed, welke deze aanraking op hun ontwikkeling heeft gehad. Mijn gedachten gaan echter naar de velen, die juist aan de middelbare school ontwassen, plotseling genoopt zijn zonder steun en leiding van ouderen den weg te zoeken in een vreemd gebied van wetenschap. Ik denk ook aan de talrijke studenten, voor wie de repetitor de eenige gids is, die hun een overzicht geeft van het terrein hunner studie en hun, indien hij zelf zoo hoog wist te klimmen, voert boven de massa stof, welke moet worden overwonnen, naar de vergezichten van den geest. Het valt niet te ontkennen, dat het vigeerende stelsel, indien men 't zoo mag noemen, een zekere selecteerende werking heeft en leidt tot een bepaalden vorm van „survival of the fittest". De vraag is echter of enkeling en samenleving met dezen vorm zijn gediend. Zijn mijn waarnemingen juist, dan voert hij tot wat wij de vlucht in de kennis zouden kunnen noemen. Het verzamelen van statische kennis wordt het, op den duur nimmer falend, redmiddel in dezen strijd om het studenten-bestaan.

Prof. Dr. Kohlbrugge klaagde in „*Gesin en School*" ¹⁾ dat de hoogleraren machteloos staan tegenover de vele kandidaten, die niet bij het hooger onderwijs behooren, maar die men bij hun examens vrijwel niet kan afwijzen vanwege hun feitenkennis.

„De goede leerlingen van het M.O., die er steeds ijverig bij zijn om van buiten te leeren, die van hun hoofd een vat vol feitenkennis maken, slagen bij het H.O. tenslotte van zaken altijd, men kan ze

¹⁾ *Dr. kansen der leerlingen bij het M.O. en H.O.*, 4e jaargang (1929), bl. 2 vlgg. en *M.O. en H.O.* zeldse jaargang bl. 78 vlgg.

niet laten zakken, al deed men het nog zoo gaarne. Zij kunnen opnemen maar niet weergeven, zij kunnen niets zelfstandig verwerken, zij kunnen niets zelfstandig bedenken, zij zijn machines. Zoo de hoogleraren bewijzen gingen eischen, dat men het geleerde zelfstandig verwerkt heeft, dan zouden zeker 50 % der studenten weggejaagd moeten worden." Zoo treedt een onmiskkenbare degeneratie van de studie in.

Over de bijzonderheden der noodzakelijke hervorming kan ik thans niet spreken. Laat mij slechts mogen wijzen op een voorstel van den bekenden Berlijnschen filosoof en psycholoog Eduard Spranger.¹⁾ Zijn denkbeelden tot wijziging van de organisatie der universiteit doen in de verte denken aan de Amerikaansche colleges. De studenten zouden in de hervormde universiteit hun eerste studiejaar in kleine werkgemeenschappen van ongeveer 30 man doorbrengen. Zij zouden daarbij staan onder leiding van ouderen, die men, om in het gangbaar spraakgebruik te blijven, als assistenten zou kunnen betitelen. Het studieprogramma voor het eerste jaar zou worden herzien. Onder leiding der assistenten zouden de eerste-jaars een orientatie ontvangen in het vak van hunne studie. Zij zouden leeren werken.

De gedachte aan zoodanige reorganisatie heeft destijds bij verscheidene Duitsche hoogleraren instemming gevonden. Naar het mij voorkomt, ware op deze wijze aan ook bij ons gevoelde behoeften tegemoet te komen. Reeds bestaan er, ook in de geesteswetenschappelijke faculteiten, in ons land aanknoopingspunten voor een zoodanige organisatie, waardoor een tusschenstadium wordt geschapen tusschen de gebondenheid der middelbare school — nog al te weinig een inleiding tot zelfstandigen arbeid — en de onbepaalde vrijheid der hooge school.

Op deze wijze kan de universiteit zich een betrouwbaar oordeel vormen over hare leerlingen.

Het is mijn stellige overtuiging, dat slechts de herboren hooge school kan bijdragen tot de oplossing van het probleem van de selectie der waarlijk geschikt. Slechts haar werkplaatsen leveren de test der werkelijke bekwaamheid, slechts dáár kan door gezette studie en aandachtige observatie het materiaal worden aangedragen, waarmede straks het netelige vraagstuk van de aansluiting van middelbaar en hooger onderwijs tot oplossing kan worden gebracht.

* * *

Niet alleen de interne organisatie der hooge school, ook hare betrekkingen met het maatschappelijk leven vragen vernieuwing. Ik

¹⁾ *Ueber Gefährdung und Erneuerung der deutschen Universität*, Leipzig 1930.

ben mij bewust daarmee een veelomvattend vraagstuk te beroeren.¹⁾ Ons onderwerp belicht slechts een bepaalde zijde daarvan.

In het tegenwoordig bestel speelt de vraag, of er behoefte bestaat aan de steeds toenemende aantallen gegradueerden, welke jaarlijks aan de maatschappij worden afgeleverd, voor onze hooge scholen geen rol.

De hoogleraren mogen persoonlijk bekommerd zijn over de desorganisatie, welke de overproductie van intellectueel geschoolden aan onze samenleving toebrengt, zij mogen deelen in het lot van hun oud-leerlingen, die daarvan slachtoffer werden, de universiteit blijft onbewogen voortgaan met haar opleidingswerk. Het past niet in haar structuur, dat zij zich met dezen maatschappelijke kant van haar werk zou inlaten. Zij huldigt stilzwijgend het dogma, dat het vrije spel der krachten onze samenleving den staat der volmaaktheid het dichtst nabij zal brengen.

Versta ik de teekenen der tijden goed, dan is onze maatschappij het liberalisme en individualisme moede. Men haakt naar ordening allerwege. Het schijnt mij niet uitgesloten, dat deze ook op het onderhavige gebied te verwezenlijken zou zijn. Het ware, naar mijn meening, niet onmogelijk om aanbod van en behoefte aan gegradueerden in nauwer samenhang te brengen.

Ik erken, dat hiertoe groote moeilijkheden te overwinnen zouden zijn. Wij missen thans nog de gegevens, welke ons een juist inzicht geven in het conjunctuurverloop van de arbeidsmarkt der intellectuelen.²⁾ Een bijkomende moeilijkheid is, dat als gevolg van meer dan één omstandigheid, deze arbeidsmarkt een uiterst traag reactievermogen vertoont. Wanneer wij ons mogen bedienen van de terminologie der stoffelijke voortbrenging, kunnen wij zeggen, dat de productie van een gegradueerde zich over langen tijd n.l. 4—7 jaren uitstrekt. Een prompte reactie van het aanbod op de vraag wordt daardoor verhinderd. Voorts werkt het prijsmechanisme bij de in aanmerking komende beroepen veel minder gevoelig dan bij den handenarbeid het geval is.³⁾

Op welke wijze deze en andere moeilijkheden geheel of ten deele

¹⁾ Zie o.m. H. R. Kruyt, *Hooge School en Maatschappij*, Amsterdam 1931.

²⁾ Ook in Duitschland heeft men dat ondervonden. Zie Gertrud Baumer, *Seiblaufbau, Berufsanalyse, Berechtigungsverfahren*, Berlin 1930. De in 1930 te Kiel gestichte Volkswirtschaftliche Zentralstelle für Hochschulstudium und Akademisches Berufswesen, heeft in dit opzicht baanbrekend werk gedaan. Zie de literatuuropgave.

³⁾ Rudolf Friedlaender, *Der Arbeitspreis bei den freien Berufen*, München en Leipzig 1933.

ondervangen kunnen worden, valt thans nog niet in bijzonderheden aan te geven. Wij weten niet, welke structuur de maatschappij in de toekomst zal aannemen. Evenmin valt te bepalen hoe de universiteit in haar midden zal kunnen functionneeren. Wij zijn nog zoekende naar nieuwe organisatievormen. In onze huidige maatschappij liggen echter aanknoopingspunten voor nieuwe vormen van samenleven en samenwerken, waarin de solidariteitsgedachte tot uitdrukking zal komen. Zulke aanknoopingspunten voor meerdere ordening zijn er ook voorzoover ons vraagstuk aangaat. Ik denk aan de winnende betekenis der standsorganisaties¹⁾ op het gebied van de vrije beroepen. Zou het geheel ondenkbaar zijn, dat uit een nauw contact der universiteiten en hogescholen met deze organisaties een zekere regulering van de arbeidsmarkt der intellectueelen tot stand kwam?

Engeland zou ons in dezen tot voorbeeld kunnen strekken. Zonder ingrijpende overheidsmaatregelen wist het zich voor de overbevolking zijner universiteiten te vrijwaren.²⁾ De verklaring ligt in de regulerende functie, welke de standsorganisaties vervullen. Zij houden zich nauwkeurig van behoefte en aanbod op de hoogte en waken tegen het ontstaan van disharmonie tusschen deze beide. De leiders der opleidende scholen of faculteiten zijn, ook wanneer de betreffende instellingen niet rechtstreeks van de standsorganisaties uitgaan, toch meestal nauw bij deze organisaties betrokken. Zij moedigen in daartoe leidende gevallen de keuze van het beroep aan of raden deze af.

Ik geef aan zulk een harmonische regeling verre den voorkeur boven het gewelddadig ingrijpen door het centrale staatsgezag, dat eenvoudigweg een *numerus clausus* oplegt.³⁾ Hier is een vorm geschapen, welke zeker ook wel bezwaren kan doen rijzen en gevaren doen ontstaan, doch welke gesproken is uit de krachten, die werken in het vrije maatschappelijke leven en die daardoor de voordeelen draagt van natuurlijkheid en onopzettelijkheid.

Liggen in deze richting voor ons land geen mogelijkheden? Of heeft de 19de eeuw ons zóózeer vervreemd van al wat zweemt naar de organisatievormen van het gildenwezen, dat slechts het dwingend Overheidsgezag in dezen heil kan brengen?

Hoe dit zij, de verstrekkende gevolgen van de oververzadiging onzer maatschappij met intellectueel geschoolden zullen noodzakelijkerwijze moeten leiden tot een herziening van de betrekkingen tusschen hogeschool en maatschappij.

¹⁾ Zie Walter Heinrich, *Das Standwesen*, Jena 1932.

²⁾ Zie het standaardwerk van A. M. Carr Saunders en P. A. Wilson, *The Professions*, Oxford 1933.

³⁾ In Duitschland en Hongarije kent men deze.

LITERATUUR.

Aehner, Leonhard: Der Arbeitsmarkt der geistigen Berufe. Allgemeines Statistisches Archiv, Band 21, 1931.

Bäumer, Gertrud: Schulaufbau, Berufsauslese, Berechtigungswesen, Berlin 1930.

Dezelfde: Krisis des Frauenstudiums, Leipzig 1932.

Burkhardt, Felix: Statistik der Berufsüberfüllung mit besonderer Berücksichtigung der geistigen Berufe, Allgemeines Statistisches Archiv, Band 22, 1932.

Büchsel, Karl: Die Überfüllung der Akademischen Berufe als Soziales Problem, Wingolfs-Blätter 15 Dec. 1932.

Eschmann, Ernst Wilhelm: Wo findet die deutsche Jugend neuen Lebensraum? Bericht über die Rundfrage des Deutschen Studentenwerks. Studentenwerk-Schriften Band IV, 1932.

Hartnacke, Wilhelm: Naturgrenzen geistiger Bildung, Leipzig 1930.

Dezelfde: Bildungswahn — Volkstod, München 1932.

Idenburg, Philip J.: De oververzadiging onzer maatschappij met intellectueel geschoolden, Stemmen des Tijds, Sept. en Oct. 1931.

Dezelfde: De toekomst van den hedendaagschen student, Haagsch Maandblad 1932.

Dezelfde: De stand van het vraagstuk van de overvulling der universiteiten en hogescholen, Gemeentebestuur, Maart 1933.

Keiser, Günther: Zum Problem der Ueberfüllung der akademischen Berufe, Soziale Praxis 15 u. 22/29 Dez. 1932.

Monroe, Paul: The Sociological Aspects of Examinations, Revue Internationale de Pédagogie, Ann. 1, p. 387 s.

Nirssen, Ludwig: Der Lebensraum des geistigen Arbeiters, Münster 1931.

Rostier, Du Chômage intellectuel, L'Enseignement Public 1934, no. 1 et 2.

Ruoff, Wilhelm: Lage und Ziele der akademischen Jugend, Leipzig 1933.

Scharrer, Reinhold: Die akademische Berufsnot, Jena 1932.

Spranger, Eduard: Über Gefährdung und Erneuerung der deutschen Universität, Leipzig 1931.

Statistiek van het Hooger Onderwijs 1930-'31, uitgave Centraal Bureau voor de Statistiek, 's Gravenhage 1932.

Studenten der Universiteiten en Hogescholen, 1931-'32 en 1932-'33, Mededeelingen van de afd. Onderwijsstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 's-Gravenhage 1932 en 1933.

Studentenwerk, Zeitschrift der studentischen Selbsthilfearbeit. In 't bijzonder: Eschmann, Berufsplanwirtschaft (VI, 106);

Sikorski, Berufliche Eingliederung, nicht Aussperrung der jungen Generation (V, 196);

Dezelfde Planwirtschaft für die akademischen Berufe (VI, 5);

Dezelfde Der neueste Stand der Hochschulüberfüllung (VII, 4);

Untersuchungen zur Lage der akademischen Berufe, uitgegeven door de Hochschulverwaltungen. Bewerkt door de Volkswirtschaftliche Zentralstelle für Hochschulstudium und akademisches Berufswesen te Kiel, Heft 1—7.

Zänker, D. Akademikertum in der Krisis, Wolfratshausen b. München 1933.

Het ontwerp-Kweekschoolwet 1934

door L. C. T. BIGOT.

Toen in Augustus 1933 het Koninklijk Besluit werd afgekondigd, waarbij de Kweekscholen tot opleiding van Onderwijzers en Onderwijzeressen van inrichtingen met 4-jarige cursus in inrichtingen met 3-jarige cursus werden omgezet, deed weldra in de pers het bericht de ronde, dat Minister Marchant het plan had te komen met een plan tot reorganisatie, waarbij die inrichtingen scholen met 5-jarige cursus zouden worden. Voor de niet-ingewijden is deze gedachtengang zonder twijfel vreemd; wie de opleiding kent, weet, dat de omzetting tot 3-jarige scholen noodig was, om te komen tot de 5-jarige kweekschool.

Wat was het geval?

De kweekscholen waren in de regel inrichtingen met 4-jarige cursus. De leerlingen kwamen er, als ze twee jaar H.B.S., Gymnasium of U.L.O. hadden gevolgd; het eindexamen na 4 jaar gaf de bevoegdheid van onderwijzer(es), waarna voor de meeste nog een studie van 2 jaar volgde voor de hoofdkante, welke laatste studie moest geschieden, terwijl de leerkrachten reeds in functie waren. De omzetting van 4 jaar in 3 jaar had, — naast de bezuiniging — ten doel een verbetering aan te brengen, wat betreft de aansluiting met de opleiding van de leerlingen, voor zij op de kweekschool komen. Nu de kweekschool 3-jarig is, d.w.z. nu de Minister de laagste klasse van de kweekscholen heeft afgekap, krijgen de jonge lieden een jaar langer voor-onderwijs. Zij volgen nu een onderwijs, dat op zichzelf

als een afgerond geheel kan worden beschouwd en ongeveer gelijk staat met 3 jaar H.B.S. Dat de beste leerlingen goed halverwege de U.L.O.S. naar de kweekscholen overgaan, daarmee is 't nu gedaan.

Ongetwijfeld brengt deze omzetting op alle Kweekscholen groote moeilijkheden met zich. De cursus 1934—1935 is voor de kweekscholen een zwaar jaar. Vermindering van het aantal lesuren met 25% beteekent: minder leerkrachten, op wachtgeldstelling, nieuwe combinatie van vakken, enz. enz. Intusschen, door deze moeilijkheden moest men wel heen, om te komen tot wat de Minister nu in zijn ontwerp voorstelt: de 5-jarige kweekschool.

Op 20 April l.l. verscheen de Koninklijke Boodschap met de *Regeling van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen voor het lager onderwijs en van de bevoegdheid, verbonden aan de akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs*. Het is geen voorstel tot wijziging van de Wet op het Lager Onderwijs, bij welke wet tot nu toe de opleiding steeds was geregeld, maar een voorstel, om de opleiding in een afzonderlijke wet te brengen, die de Kweekschoolwet 1934 zal heeten.

In de algemeene beschouwingen, waarmee de Minister de memorie van toelichting op zijn ontwerp opent, zet hij zijn denkbeelden over de onderwijzersopleiding uiteen.

De Minister maakt een scheiding tusschen de algemeene kennis en ontwikkeling, die de onderwijzer tot een goede uitoefening van zijn beroep noodig heeft en de vakkennis en vakbekwaamheid. Hij is van meening, dat voor het aanbrengen dier algemeene kennis en ontwikkeling geen afzonderlijke opleiding voor den onderwijzer noodig is; deze kan die vorming verwerven op de scholen, welke daarvoor aangewezen zijn. Indien de wetgever vrij stond tegenover deze materie, zou hij zich, meent de Minister, kunnen beperken tot het scheppen van gelegenheden voor de speciale vakopleiding.

Maar de wetgever is niet vrij. Sedert de wet van 1878 zijn allerwege inrichtingen gesticht tot opleiding van onderwijzers, in een tijd toen nog lang niet in alle deelen van ons land gelegenheid was voortgezet onderwijs te krijgen. Jarenlang waren de normaalscholen en kweekscholen de eenige inrichtingen van voortgezet onderwijs voor de kinderen van het volk, vooral ten plattelande. Deze normaalscholen na 1920 kweekscholen geworden, hebben zich met de oude kweekscholen weten te handhaven, ook toen allerwege hogere burgerscholen en U. L. O.-scholen in de behoefte aan voortgezet onderwijs kwamen

voorzien. Deze kweekscholen voldoen over het algemeen genomen, meent de Minister, aan zoo hooge eischen, dat haar opheffing een gewaagd experiment zou zijn.

Het ontwerp handhaaft dan ook de kweekschoolopleiding. Maar — en hier naderen we een tweede hoofdpunt uit het ontwerp — dat beteekent niet, dat de opleiding in haar tegenwoordige omvang zal blijven bestaan, m.a.w. het ontwerp brengt bepalingen, die 't de regeering mogelijk maken het aantal kweekscholen te beperken naar de behoefte aan leerkrachten. Aan de toestand van nu, waarbij de kweekscholen hun leerlingen slechts voor een klein deel als onderwijzers zien werkzaam gesteld, maar voor een belangrijk deel naar andere beroepen zien overgaan, wil de Minister voor goed een eind maken. Scholen voor voortgezet onderwijs zijn er genoeg, daarvoor moeten de kweekscholen niet dienen. Wie op de kweekschool wordt toegelaten, moet menselijkerwijs gesproken zeker zijn, dat hij na volbrachte studie een plaats als onderwijzer(es) verkrijgt. Met behoud van een ruime marge, moet de opleiding dus zoo geregeld worden, dat het aantal afgeleverde leerlingen overeenkomt met het aantal benodigde leerkrachten; de zorg voor die marge, meent de Minister te kunnen overlaten aan de vrije opleiding, welke voor het staats-onderwijzersexamen voorbereidt: de z.g.n. stoomcursus: „met de afschaffing daarvan is geen enkel belang gemoeid.”

Dit beginsel beteekent in de praktijk de opheffing van verscheidene kweekscholen; rijkskweekscholen, waarvan de Minister de al- of niet opheffing in eigen hand heeft en bijzondere kweekscholen, waarover in het Ontwerp (Art. 16, 1e alinea) bepaald wordt, dat zij alleen subsidie zullen ontvangen, als „*Wij, na raadpleging van daarbij betrokken onderwijsorganisaties, de onderwijsraad gehoord, gelet op de behoefte aan de kweekschool en de daaraan verbonden verhooging van de rijksuitgaven, de oprichting en instandhouding hebben goedgekeurd.*”

Ongetwijfeld zal deze maatregel: aantal kweekscholen in overeenstemming met de behoeften aan leerkrachten, in de praktijk groote moeilijkheden opleveren. Niet alleen, dat de statistieke gegevens van de laatste jaren door de economische moeilijkheden zeer onzuiver zijn, maar de leerlingen van de verschillende soorten van kweekscholen gaan later volstrekt niet altijd de lagere scholen dienen dierzelfde soort. De R.K. Kweekscholen leiden ook leerkrachten op voor de openbare scholen; van de rijkskweekscholen gaan vele naar het bijzonder onderwijs en neutraal-bijzondere kweekscholen leiden bijna uitsluitend op voor het openbaar onderwijs. Indien echter — op welke

wijze dan ook — deze moeilijkheden zijn weggenomen, is een belangrijk voordeel verkregen.

Het derde en belangrijkste punt uit het ontwerp is de groote verbetering, die het brengt in de opleiding zelve.

Hoe zal de kweekschool van het ontwerp er uitzien?

Zij, die op de school worden toegelaten, zijn 15 à 16 jaar, zij moeten een H.B.S. 3-jarige cursus, 3 klassen van de H.B.S. 5-jarige cursus, Gymnasium of Lyceum of 4 klassen van een H.B.S. voor meisjes hebben afgehoofd. De klassen I en II van de kweekschool zijn voornamelijk gewijd aan voortgezet algemeen onderwijs. Aan het eind van de 2e klasse komt een splitsing; de vrouwelijke leerlingen, van wie gebleken is, dat ze meer in 't bijzonder zijn aangewezen voor het onderwijs aan jonge kinderen worden geplaatst in een III A klasse. De mannelijke leerlingen en de overige vrouwelijke leerlingen worden opgenomen in een III B klasse.

Het onderwijs in III A wordt in hoofdzaak gericht op de theoretische en praktische voorbereiding voor het geven van onderwijs aan jonge kinderen; in 't bijzonder, zoo zegt het ontwerp, zal aandacht moeten worden gewijd aan de gezondheidsleer, de psychologie van het jonge kind en de methode van onderwijs.

Het onderwijs in III B geeft voorbereiding voor het onderwijs in IV en V.

Aan het eind van klasse III A staat een schooleindexamen, afgenomen onder toezicht van gecommiteerden. De geslaagden verkrijgen bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de twee laagste klassen der lagere school of in de drie laagste klassen, als de school maar twee leerkrachten telt.

Aan het eind van klasse III B staat een overgangsexamen, eveneens afgenomen onder toezicht van gecommiteerden, dat toegang geeft tot de klasse IV. Dit overgangsexamen draagt voor verschillende vakken een afsluitend karakter.

Het onderwijs in klassen IV en V zal voor niet meer dan de helft uit theoretische lessen bestaan; de overige tijd is bestemd voor oefening in de praktijk van het lesgeven en eigen vrije studie. Aan het eind van klasse V wordt een eindexamen geplaatst onder toezicht van gecommiteerden, dat bij slagen de bevoegdheid van onderwijzer verleent. Deze akte geeft geen bevoegdheid voor de moderne talen, wiskunde enz., hiervoor worden afzonderlijke akten ingesteld, waarvoor de onderwijzer na beëindiging van zijn kweekschool kan gaan studeeren.

Hoe in de praktijk de drie examens (eindexamen III A, overgangs-

examen III B naar IV en eindexamen V) onder toezicht van één of meer gecommitteerden zullen moeten worden afgenomen, zonder het onderwijs in de andere klassen al te veel te schaden, zal voor de directeuren in de toekomst een zware puzzle zijn. Maar dat is een detailpunt voor later.

De voordeelen van deze regeling zijn o.i. buitengewoon groot. Wij vermelden:

- a. Er is een goede aanensluiting gekomen bij de vooropleiding.
- b. De theoretische en praktische vakopleiding komt beter tot haar recht.
- c. Behalve de onderwijzeressen A komen de jonge leerkrachten op oudere leeftijd zelfstandig voor de klasse te staan.
- d. De hoofdakte-studie is vervallen.

Wie deze voordeelen even overweegt, zal inzien van welk een groote betekenis dit wetsontwerp voor onze onderwijzersopleiding is.

Wat de subsidies van bijzondere kweekscholen betreft, wordt het volgende voorgesteld:

Evenals thans zal de subsidie driedielig zijn:

- a. een vergoeding in de kosten van grond en schoollokalen;
- b. het bedrag van de salarissen, die gelijk moeten zijn aan die van de rijkskweekscholen.
- c. een vergoeding van de overige kosten.

De vergoeding onder a wordt gelijk aan de geschatte huurwaarde.

Die onder c wordt berekend naar het getal leerlingen; voor de rijkskweekscholen wordt n.l. elk jaar door den Minister bepaald het bedrag, dat per leerling in het eerstvolgend kalenderjaar wordt beschikbaar gesteld voor de kosten der scholen, met uitzondering van die voor gebouwen en salarissen. De bijzondere scholen ontvangen per leerling een gelijk bedrag.

De schoolgelden der bijzondere scholen moeten gestort worden in 's Rijks kas.

Toen in het najaar van 1933 bekend werd, dat Minister Marchant de omzetting der kweekscholen in inrichtingen met 5-jarige cursus overwoog, wendde het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen zich tot den Minister met een adres (21 Nov. 1933) waarin het zijn denkbeelden over dit vraagstuk uiteenzette.

In het ontwerp, zooals het thans wordt aangeboden is — het zij dankbaar erkend — veel van die denkbeelden verwezenlijkt. Op enkele punten van verschil zij hier de aandacht gevestigd.

Acht de Minister twee jaar voldoende, om te komen tot een splitsing van leerlingen, die we nu kortweg maar leerlingen A en leerlingen B zullen noemen? Het Nutsadres bepleitte de wenschelijkheid, om eerst na drie jaar tot die keuze over te gaan. Dit laatste geschiedde vooral op het groote belang van deze keuze; immers ze is onherroepelijk; wanneer in het derde leerjaar blijkt, dat de leerling zich toch eigenlijk minder tot het onderwijs aan jongere kinderen geschikt gevoelt, is terugkeer hoogst moeilijk. Twee jaar is wel wat kort voor de docenten tot het nemen van een beslissing in deze.

Een tweede belangrijker kwestie is de verdere opleiding van den onderwijzer, nadat hij de kweekschool heeft afgeloopen. Het is toch uitgesloten te achten, dat de aldus opgeleiden allen geschikt en bekwaam genoeg zijn, om ook de meer leidende posities bij het lager onderwijs te bekleeden.

We begrijpen, dat de Minister in de tegenwoordige tijdsomstandigheden geen voorstellen kan doen om daarin te voorzien; immers ook bij dit ontwerp spreekt de bezuiniging menig hartig woordje mee. Maar in de Memorie van Toelichting, waar de onderwijzersopleiding in 't algemeen wordt besproken, hadden we gaarne een verwijzing gezien — bescheidener kan het niet — naar de wenschelijkheid van gelegenheden tot verdere in hoofdzaak paedagogische studiën, universitaire leergangen, enz.

Ter aanmoediging van het particuliere initiatief in dezen zou zulk een ministerieele opmerking van beteekenis kunnen zijn. Deze opmerking klemte te meer, omdat logisch gesproken in een kweekschoolwet toch eigenlijk ook een paragraaf behoort over de opleiding van de docenten aan de kweekscholen. Intusschen volgens artikel 2 en de daarbij behorende plaats in de Memorie van toelichting zal als waarborg voor een goede verzorging van het vak opvoedkunde bij algemeene maatregel van bestuur worden voorgeschreven, welke bevoegdheid hiervoor wordt gevorderd.

Het komt ons voor, dat, zoolang geen officieele M.O.akte bestaat, hier een erkenning van de semi-officieele akte Paedagogiek M.O. gewenst is.

Er zou over het ontwerp nog heel wat te zeggen zijn: over de bevoegdheden der docenten, over de vraag voor welke vakken het overgangsexamen van klasse III naar klasse IV een afsluitend karakter zal dragen, over de handenarbeid, over het wenschelijke van een afzonderlijke akte voor lichamelijke oefening, over de invloed van ge-commiteerden, over de inrichting der examens, enz.

Doch dit zijn detailkwesties, die nadere bestudeering vragen.

Thans hebben we ons willen bepalen tot de hoofdzaken en de quintessence daarvan is, dat dit wetsontwerp, eenmaal wet geworden, de onderwijzersopleiding een zeer belangrijke stap vooruit brengt. Het is te hopen, dat het Minister Marchant gelukt zijn wet voor 31 Augustus 1934 in het Staatsblad te krijgen.

INHOUD VAN AFLEVERING 8.

Bladz.

Aansluiting van Middelbaar en Hooger Onderwijs, door Prof. Dr. Ph. Kohnstamm	229
Studie, crisis, studiecrisis, door Dr. Ph. J. Idenburg	248
Het ontwerp-Kweekschoolwet 1934, door L. C. T. Bigot . .	262

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUITSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

Beschikbaar

**Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nuitsuitgaven:**

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Dieks en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f1.—

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Geestelijke leiding ¹⁾

door Prof. Dr. CARL MENNICKE.

Niemand, wien het lot van de menschen en van de menschenmaatschappij ter harte gaat, zal kunnen ontkennen, dat juist nu het vraagstuk van de geestelijke leiding voor ons zeer belangrijk geworden is. Het verschijnsel van de bewuste politieke leiding dringt zich met een tot nu toe ongehoorde scherpte en opzettelijkheid aan ons op, niet alleen in de beteekenis van de leiding van de buitenlandsche politiek, maar ook in den zin van de overheersching en de vorming van de massa in het binnenland. Deze opzettelijkheid en scherpte wordt door niets zoo duidelijk gekarakteriseerd als door de vanzelfsprekendheid, waarmee het geestelijk leiderschap opgeëischt wordt. In Rusland, in Italie, in Duitschland heeft de politieke leiding de aanmatiging te meenen, dat ze alle leden van de bevolking hun wereldbeschouwing, hun geestelijke houding kan voorschrijven. Ze tracht zelfs door paedagogische invloeden en dwingende voorschriften en maatregelen van allerlei aard haar opvattingen bij allen a.h.w. in te enten. Hierin ligt een enorm gevaar. Want de politieke wil van den leider betreft natuurlijk de menschen, zooals ze op een bepaald oogenblik zijn. Hij werkt zonder aarzelen met middelen, die erop ingesteld zijn om de menschen, die hij aantreft, te boeien en te mobiliseeren. En zelfs zijn idealisme roept in de eerste plaats de lagere harts-tochten wakker, zooals haat- en wraakgevoel, eerzucht, machts-honger, de behoefte aan bedwelming in allerlei vorm enz. Uit het boek van Hitler „Mein Kampf“ blijkt dat alles zeer duidelijk. Tot nu toe had echter de wil van den geestelijken leider in de geschiedenis de taak om het diepere geestelijke wezen van den mensch, zijn drang naar vrijheid en volkomenheid naar voren en tot zijn recht te doen komen. Daarom ook hadden de geestelijke leiders tot nu toe hun eigen gebied, hun eigen invloedsmiddelen, hun eigen organisatiewijze, die alle in grootere of kleinere tegenstelling stonden tot de politieke leiding. Ze voelden zich juist geroepen tegenover die politieke leiding de belangen te verdedigen van den mensch, zooals die het zedelijk ideaal het meest nabij komt. Wanneer tegenwoordig de politieke leiding de geestelijke heeft overweldigd, wanneer, zooals in Duitschland als een soort groteske symboliek gebeurd is, de Staat de kerk eenvoudig „gelijkschakelt“, dan dreigt de zaak van het menschelijke wezen, zijn hoogste en werkelijke roeping in de maatschappij in verval te geraken. En allen, die de verantwoording voelen en mee willen werken

¹⁾ Omwerking van een rede gehouden te Amersfoort voor de universitaire leergang van de School voor Wijsbegeerte.

om deze schande voor de menschheid te verhinderen, moeten trachten de weg te vinden om de werkelijke geestelijke leiding in stand te houden of opnieuw op te bouwen.

Om te beginnen een paar historische opmerkingen.

De geestelijke leiders, die in de loop van onze westersche geschiedenis de grootste invloed gehad hebben, n.l. Augustinus en Thomas van Aquino, hebben hun betekenissen te danken aan het feit, dat hun denken gedragen en bepaald werd door een religieuze overtuiging, die bij alle medemenschen, die ze bereikten, een absolute, autoritaire waarde had. Als Augustinus zegt: *ego vero evangelio non crederem, nisi ecclesiae auctoritas me commoveret*, d. w. z. „ik zou werkelijk het evangelie niet gelooven, als de autoriteit van de kerk mij daartoe niet bewoog,” dan ziet men duidelijk deze achtergrond oplichten. En men moet dit woord niet verkeerd begrijpen. In de mond van Augustinus is het geen psychologie, maar geloovige deemoed, die hem met den minsten slaaf van de Christelijke kerkgemeenschap verbindt.

Het geestelijk leiderschap van Luther en Calvijn is vergeleken hiermee reeds zeer sterk beperkt, om van filosofen zooals Plato of Aristoteles geheel te zwijgen. De oorzaak hiervoor ligt voor de hand. De positie van geestelijk leider wordt bij deze mannen niet gesteund door een autoritaire instelling. Bij de Hervormers bestaat nog wel een autoritaire instantie n.l. de bijbel, maar de onderwerping daaraan kan men toch alleen zien als uiting van het vrije geweten. En bij de groote filosofen is de vaststelling en erkenning van de waarheid eerst recht een daad van vrije, innerlijke, geestelijke arbeid. Onder deze omstandigheden moet dus het karakter van de leiderspositie geheel veranderen en sterker begrensd worden.

Met dit tegenover elkaar stellen van verschillende typen van geestelijke leiders wordt een ontwikkeling gekarakteriseerd, die zich in de geheele geschiedenis der menschheid, zoover we die kennen, altijd weer voltrekt: de ontwikkeling van de autoritaire gebondenheid tot de innerlijke vrijheid. Men zal begrijpen, dat daarmee het probleem van de geestelijke leiding veel ingewikkelder geworden is. Om onze positie duidelijk te doorvoelen moet men echter begrijpen, dat men de draagwijdte van deze toenemende complicaties tot heden toe meestal niet voldoende gezien heeft. Zoowel de Hervormers als de filosofen uit den tijd van het rationalisme en het idealisme waren ervan overtuigd, dat de menschelijke wil altijd op het vinden van de waarheid gericht bleef, dat deze wil de onverbreekbare band bleef tusschen leider en zij die geleid werden en dat zelfs de verschillende groepen, die door meeningsverschillen gescheiden waren, hierdoor verbonden

bleven. Juist het feit, dat in het verloop der dingen gebleken is, dat deze opvallend onjuist is, heeft ons ten opzichte van de vraag van de geestelijke leiding in de moeilijkheid gebracht, waarin we ons nu bevinden.

Want met de ontwikkeling tot de autonomie, uit de autoriteit tot de vrijheid, gaat samen een stijgende tendens tot secularizatie (wereldlijk worden) van de kultuur. In de middeleeuwen is de positie van de kerk, in het oude Griekenland die van de cultus universeel. De staat en het economisch leven, filosofie en kunst, recht en opvoeding, zedelijkheid en samenleving zijn gesteld onder de geestelijke macht, die door de religieuze idee vertegenwoordigd wordt. Er is geen levenssfeer denkbaar, die niet in laatste instantie deze leiding aanvaardt. Hiermee krijgt iedere geestelijke leiding een vast uitgangspunt.

Als men zich vrijmaakt van deze autoriteit, treedt overal het streven naar zelfstandigheid van de verschillende kultuurgebieden op. De 17de en 18de eeuw zijn vol van geestelijk streven naar erkenning van eigen bestaansrecht van staat en economisch leven, van filosofie en kunst, van recht en opvoeding, van zedelijkheid en samenleving. Men tracht al deze gebieden vrij te maken van de overheersching van boven hen staande geestelijke invloeden. Dit beteekent, dat de wereldsche krachten, die tot die tijd gebrandmerkt waren als zondig, toen gelegitimeerd werden en zich vrij en ongehinderd ontplooien konden. Men geloofde werkelijk, dat de immanente ontplooiing van alle krachten de werkelijke en volkomen orde zou doen ontstaan. We weten echter nu zeer goed, dat dit geloof een dwaalleer was.

Wanneer we deze immanente kultuurkrachten, waarvan het theoretisch denken van de 17de en 18de eeuw zoo'n goedgeloovig gebruik gemaakt heeft, eens nader bezien, zullen we tot de conclusie komen, dat ze uitvloeisels zijn van de menschelijke drang tot zelfbehoud, die bepaald worden door de maatschappelijke groep, met de leden waarvan de enkeling hetzelfde economische lot ondergaat. In de filosofie van Hegel werd nog zoo mooi uiteengezet, dat wanneer de enkeling naar de vervulling van zijn eigenbelang streeft, hij tevens bewust of onbewust de algemeene idee dienen moet. De algemeen bekende gedachte van de „list van de rede" is bijna geraffineerd te noemen. Maar terwijl de idee meende listig te kunnen zijn, werd ze zelf de dupe en werd ze a.h.w. voor de gek gehouden. Inplaats dat het door een overheerschende rede geleid en beheerscht wordt, heeft het ontketende streven van de groepen naar het bevredigen van hun eigenbelang juist zijn eigen idee voortgebracht. Deze idee had echter alleen de beteekenis van een formule tot rechtvaardiging van

het streven naar dit eigenbelang. Wat er soms nog meer voor den dag kwam, zooals b.v. bij het Marxisme de idee van de klassenlooze maatschappij, werd in de praktijk van de maatschappelijke strijd hoe langer hoe meer op de achtergrond gedrongen. Als de geestelijke leiding wilde probeeren haar invloed door te zetten, bleek het, dat ze niets anders kon doen dan de „list der idee" op veranderde wijze toepassen. Het religieuze socialisme b.v. kon zich bij de proletarisch-socialistische beweging alleen dan aansluiten, als het de klassenstrijd als onafwendbare noodzakelijkheid aanvaardde. Daarentegen eischte het, dat de idee van de algemeen-menschelijke solidariteit tot stand zou komen in de zin van een geleidelijke psychisch-geestelijke verdieping van de beweging en haar vormendetenden. Men heeft zelfs getracht te bewijzen, dat deze eisch in de immanente ontwikkeling zelf lag. Maar ook deze, zoo bij uitstek voorzichtige wijze, om gebruik te maken van een zelfstandige geestelijke leiding, heeft geen ingang kunnen vinden. Integendeel is deze leiding voortdurend door het belangen-bewustzijn van de beweging vol wantrouwen waargenomen en in haar handelingen gecontroleerd en aan banden gelegd.

Met deze uiteenzettingen hebben we duidelijk gemaakt, dat de geestelijke leiders, die met een gevoel van goddelijk-geestelijke roeping het maatschappelijk bewustzijn van de autoriteit tot de vrijheid leidden, een kardinale vergissing begaan hebben met de meening, dat de drang naar waarheid bij de menschen onweerstaanbaar werkte en dat de bevrijding van de autoriteit in de menschen de wil zou losmaken, om zich op grond van een innerlijke zelfbestemming aan die waarheid te binden. Deze ontwikkeling van de dingen is trouwens natuurlijk niet geheel uitgebleven. Bij velen heeft ze zich telkens weer voltrokken. Maar wanneer we de maatschappij in haar geheel beschouwen, zien we, dat de bevrijding uit de autoritaire gebondenheid voor een groot deel voert tot vrijmaking van de menschelijke driften. Dat beteekent ten aanzien van de opéénhooping van menschenmassa's in de moderne groote steden en de ontwikkeling van de techniek, waardoor men het bewustzijn van deze massa bereiken kan (de pers, de bioscoop, de radio) een ontketening van een massa-psychologische reactie. Hierdoor wordt de invloed van de echte geestelijke leiding zoo goed als illusoir en kan hij, die het meest zonder aarzelen en het handigst door middel van suggestie en sensatie van de bevrijde hartstochten gebruik maakt, de grootste invloed op het massabewustzijn krijgen.

Het is geen toeval, dat wij eerst in de laatste tijd tot deze droevige inzichten komen. De groote massa van de menschen heeft zich slechts

geleidelijk losgemaakt van de tradities, waardoor ze gebonden was. De werkelijke grondslagen van de humanistische kultuur van de vorige eeuw waren, dat zien we nu zeer goed in, niet het natuurrecht, de autonome ethiek en het streven naar een ideale toestand voor de menscheid. Eigenlijk waren deze grondslagen de traditionele overblijfselen van godsdienst en moraal, die in breede kringen nog leefden. Hierbij kwam dan de kans, die het economisch leven velen schonk om een bevredigende ontwikkelingsmogelijkheid te vinden. Eerst nu zijn deze overblijfselen vrijwel opgebruikt en nu komt ook het ongeluk voor den dag, dat men noch van het reformatorisch, noch van het rationalistisch perspectief uit vermoeden kon.

Wanneer we nu deze werkelijkheid eerlijk onder de oogen willen zien en wanneer we de moeilijkheden, die eraan verbonden zijn, niet verkleinen en wanneer we dan de vraag van de geestelijke leiding opnieuw naar voren brengen, dan kunnen we niet meer terugkeeren tot de aanvaarding van een institutioneel gevestigde autoriteit. Psychologisch gezien bestaat het ook heden nog, dat sommigen een bepaalde instantie (b.v. de paus) als de absoluut beslissende aannemen. Wij hebben zelfs gezien, dat de psychologische behoeften van de massa voorsnog in dit opzicht een achteruitgang meebrengen. Deze oplossing kan echter voor een ontelbaar aantal menschen nooit meer *de* oplossing zijn. Het principiele inzicht in de positie, die de mensch in de wereld inneemt, moet hem ertoe dwingen om de vrijheid van overtuiging te vorderen. Het wezen van den mensch staat en valt met deze vrijheid. In dit opzicht moeten we protestanten en vóór alles calvinisten blijven. Want de calvinistische gedachte, dat de mensch alleen aan God gebonden is, bedoelt niets anders dan die eisch van vrijheid. Het stellen van de vraag naar de bedoeling van het zijn, naar het wezen, het karakter, naar de zinnvolle inhoud van de wereld, ligt in het wezen van den mensch en daarmee het streven om van deze inhoud vervuld en in zijn doen en laten bepaald te worden. Hiermee is het karakter van de vrijheid onmiddellijk gegeven. Ook in het werkelijke humanisme heeft men met vrijheid nooit bedoeld de onbeperkte mogelijkheid, dat de menschelijke natuur zich in iedere situatie, waarin ze zich toevallig bevindt, zou uitleven. We hebben het al eerder gezegd: juist de humanisten hebben de vrijheid als het streven naar het beginsel van de waarheid opgevat. Dit beginsel, dat de religie en de filosofie op hun hoogtepunt als het hunne aanvaardt hebben, is ook voor ons onverwoestbaar. Wanneer we het verloochenen, schenden we de menscheid zelve.

Als we inzien, dat de mensch op duizenderlei wijze van sociologische

en psychologische factoren afhankelijk is, is het licht mogelijk, dat we dit beginsel uit het oog verliezen en wij de moed missen om de vrijheid ernstig op te vatten. Het onaanvechtbare feit van deze groote afhankelijkheid was ook de oorzaak van de mogelijkheid, dat men de massa psychologisch knechten kon, dat men het openbaar bewustzijn zóó kon inpalmen met het absoluut stellen van aardsche gegevens zooals ras, volk en natie. Maar voor den mensch, die werkelijk inzicht gekregen heeft in het wezen van de menschelijke geest en zijn vrijheid, kan dit ongeluk slechts aanleiding zijn om zichzelf des te dieper te bezinnen en zich des te dringender af te vragen hoe de ware roeping van den mensch beter in vervulling zal kunnen gaan.

Uit al deze overwegingen blijkt, dat de geestelijke leiding tegenwoordig niet meer door een autoritaire instantie bekrachtigd kan worden, maar dat ze zichzelf wáár moet maken door de overtuigingskracht, die haar zinvolle verklaring van de wereld en het leven in zich draagt. Wanneer dat wáár is volgt daaruit ook noodzakelijk, dat de invloed van den leider slechts gegrond kan zijn op zijn geestelijke kracht; dat de leider zich ten opzichte van andere leidende krachten slechts kan doorzetten en handhaven in de vrije uitwisseling van de gedachte. Valt deze garantie weg, dan eindigt voor de volgelingen de mogelijkheid om op grond van een echte overtuiging de leiding, die hun deze schenkt, als de uitverkorene te aanvaarden en de leider zelf verliest de mogelijkheid om op de hoogte van zijn taak te blijven. Want als de uitingen van menschen en menschengroepen onderdrukt worden door dwang en geweld, dan kan de leider de moeilijkheden en belemmeringen in het geheel niet meer in hun ware grootte onderkennen, dan staat hij van dag tot dag meer tegenover *een valsch beeld van de werkelijkheid* en verliest met onafwendbare zekerheid de macht, die de ware leiding bezit.

Hier raken we werkelijk de kern van het probleem en wij moeten er voor oppassen het ons niet te gemakkelijk te maken. Wij moeten ons nauwgezet voor oogen houden, dat politieke leiding op macht berust en aangewezen is op dwang, als ze niet de risico wil loopen, dat de door haar noodzakelijk geachte maatregelen verstoord of onmogelijk gemaakt worden. We moeten nog meer toegeven. De liberale economische en maatschappelijke kultuur, die zich een groote mate van vrijheid toegeëigend had, op economisch zoowel als op geestelijk gebied, heeft een soort kritiek de vrije loop gelaten, die in het geheel geen verband meer hield met het lot en de levensbehoeften van het geheel. Zoolang de maatschappij een eenigszins gevestigd bestaan heeft kan ze die toelaten. Wanneer ze echter al haar krachten

moet inspannen om de strijd om het bestaan met succes te kunnen voeren, dan moet ze de kritiek dezelfde dwang opleggen, waaraan ze zelf onderworpen is, en moet die kritiek dus beperken. Het zou een verkeerde opvatting zijn van de veranderingen in de verhoudingen, als we het liberale vrijheidsbegrip tegen die beperkingen zouden willen uitspelen.

Het wezen van den mensch met zijn geestelijke inhoud kan onder geen enkele omstandigheid prijs gegeven worden. Duidelijk is aangetoond, dat het ideaal van de vrijheid daarmee onverbrekkelijk verbonden is. Deze overtuiging is onverwoestbaar bij ons, maar wij staan zeer kritisch ten opzichte van de *organisatievorm, die het menschzijn en de vrijheid in de eeuw van het burgerlijk liberalisme en idealisme gehad heeft*. De zin van de vrijheid is niet, dat de mensch kan doen wat hij wil. Dat was in de liberale 19de eeuw zoowel in het economische leven als in de kultuur de opvatting van de vrijheid. En de sociale geschiedenis van de negentiende eeuw is een doorlopend, verpletterend bewijs voor het feit, dat de waarde van den mensch daardoor niet alleen gevestigd, maar ook verwoest werd. Ik herhaal: ook gevestigd, want de menschheid moest loskomen van de oude banden omdat die geen innerlijke waarde meer hadden, en daarvoor had ze het liberalisme nodig. Maar dit liberalisme is niet de uiteindelijke vorm van de maatschappelijke organisatie, maar heeft alleen de negatieve voorwaarden geschapen voor een positieve nieuwe orde. En deze positieve nieuwe orde moet in de eerste plaats grenzen trekken voor den mensch, waaraan hij zich met ernst onderwerpen moet. Niet alleen de grenzen, die het gebied van de vrijheid van anderen hem stelt. Dat is een hopeloze abstractie, die de 19de eeuw de grootste moeilijkheden bereid heeft.

De mensch leeft niet van uit het begrip van zijn menschzijn, maar uit de bronnen van een positieve waardeinhoud, die voor hem de zin van het menschzijn voelbaar maken en vertegenwoordigen. Met het parool van de vrijheid zonder meer brengt men alleen de lagere instinkten van de menschen tot daadwerkelijke ontwikkeling. Juist wanneer men het menschzijn en de innerlijke vrijheid van den mensch uit de catastrofe redden wil, moet men zich vastbesloten van de liberale opvattingen losmaken. Men moet begrijpen, dat alleen positieve gebondenheid, die de menschen de strengste beperkingen oplegt, hulp kan brengen. Het lijdt geen twijfel, dat in Duitschland de nieuwe gebondenheid op de lagere instinkten steunt. Daarmee heeft men de heerschappij van de dwang en het geweld bevestigd, met bedreiging en tot nadeel van het ware wezen van den mensch. Met het gebruik

van het liberale vrijheidsparool tegenover wat zich nu en in de eerstkomende jaren in de wereld zal voltrekken, komen we echter niet verder. We kunnen de massa alleen positief beïnvloeden, wanneer het ons gelukt de maatschappelijke krachten aan een nieuwe inhoud te binden en op de verwezenlijking van die nieuwe inhoud te richten. Dit moet dus leiden tot een georganiseerd streven van de maatschappelijke krachten, dat niet alleen het parool vrijheid, maar ook de parolen gebondenheid, verantwoordelijkheid, orde in zijn vaandel voert. Ik behoef er niet nog eens op te wijzen, dat deze nieuwe inhoud in zekere zin een toetssteen heeft aan de vorm waarin hij optreedt. Want de tegenwoordige en zeker de toekomstige maatschappij kan alleen bestaan, wanneer de echte krachten van de ethos en van de ratio in vrijheid in haar zullen kunnen heerschen.

(Wordt vervolgd).

Liefde voor de natuur in verband met de besteding van de vrije tijd.

(Jeugdherbergen en Natuurvriendenhuizen)

door P. VOOGD.

Over het aankweeken van de liefde tot de natuur in verband met de besteding van de vrije tijd zijn in dit tijdschrift reeds enkele opmerkingen gemaakt. In „Het vraagstuk van den vrijen tijd en de school” (Februari 1934) stipte A. H. van de Hoeve aan, wat in verband met *het gezin, de school en de jeugdvereniging* reeds geschiedt. Dr. Kruyt verwees naar de studie van A. Sternheim. Deze noemde in zijn overzicht „Zum Problem der Freizeitgestaltung” (Zeitschrift für Sozialforschung, Jahrg. 1932 III Institut für Sozialforschung Frankfurt a/Main) o.a. het *tuinieren*. Hij herinnerde er aan, dat vooral na de oorlog in de meeste landen op dit gebied organisaties werden opgericht, die reeds tot een internationale centrale waren gekomen, welke zich in 1931 tot de Volkenbond wendde met het verzoek om de pogingen van deze beweging te bevorderen, welke al meer dan elf miljoen aanhangers telde en in verschillende landen van overheidswege werd gesteund.

In de beweging van de kleine tuinbewerkers vindt men naast een streven naar een materieel voordeel, een moreel verlangen naar psychische rust en naar paedagogische versterking door natuurgenoet.

Deze laatste motieven zijn vooral in onze tijd van de grootste

beteekenis voor jong en oud. Van niet minder gewicht echter moet in deze zin daarnaast worden genoemd *de beweging der trekkers*, die mede in een aantal landen de aandacht op zich vestigt. Wij hebben voor de jongeren speciaal het oog op de beweging *voor de jeugdherbergen*, voor de ouderen in het bijzonder op het werk der „*Natuurvrienden*”.

Beide zijn van uitheemsche, de eerste van Duitsche, de laatste van Oostenrijksche oorsprong. De eerste kan, wat zijn ontstaan betreft, als bekend verondersteld worden. In Nederland hebben de jeugdherbergen binnens betrekkelijk korte tijd burgerrecht gekregen. Dit blijkt uit de volgende cijfers:

In 1929, het beginjaar der Nederlandsche jeugdherbergbeweging, bedroeg het aantal overnachtingen 8500. In 1932 was het iets meer dan 100000. En in 1933, het laatste vereenigingsjaar, kon men constateren, dat het aantal overnachtingen gedurende dit laatste jaar tot 146000 was gestegen, dus met 46 %.

Het was het jaar der Hitlergebeurtenissen. Velen, die anders naar Duitschland gingen, bezochten dit jaar jeugdherbergen in ons eigen land. Maar ook zonder deze bijzondere omstandigheid zou men van een verbazingwekkend snelle groei hebben gesproken. Hij is slechts te verklaren uit het feit, dat de jeugdherbergen geheel aan de behoeften van deze tijd beantwoorden.

In de korte tijd van enkele jaren is er ook ten onzent een jeugdherbergencentrale gekomen, die haar net over het geheele land heeft uitgespreid en dit nog steeds doet, tot zelfs over onze eilanden.

Nu is men er op uit, de leerlingen van de hogere klassen der scholen, ook die van het voortgezet onderwijs, in te schakelen en hen tot vlijtige gebruikers der jeugdherbergen te maken. Door het voorbereiden van jeugdherbergtochten van scholieren, tracht men tot een economischer gebruik van deze nuttige instellingen te komen. Een intensieve propaganda maakt ze hoe langer hoe meer populair. Hoe meer herbergegelegenheden er komen, des te meer blijken er noodig.

Aanvankelijk ging het wat stroef.

Toen maar eerst het ijs gebroken was, ging het echter steeds vlotter. De Hollander loopt niet gauw warm voor een nieuw idee. Eerst moeten de vele bezwaren en bezwaartjes wel degelijk van alle kanten zijn bekeken, voor men de nieuwigheid aanvaardt. Het gemak en de goedkoopste spreken echter het eerst en het sterkst. Dan komt men er gaandeweg toe ook de waarde van andere voordeelen te erkennen. Men krijgt oog voor de hygiënische en paedagogische zijden van het goede buitenleven en de prettige besteding van de vrije tijd. En na veel ervaring — goed voorgaan doet goed volgen — dringt ook de

geest van soberheid en zelfwerkzaamheid, van gemeenschapszin en zelftucht door.

Tien jaar geleden waren het nog maar elitetroepen der jeugdbeweging, die gingen wandelen en kampeeren. Nu wordt het trekken meer algemeen, ook buiten speciale trekkersbonden, die zich tot taak stellen, meer regelmatig er op uit te gaan en een vaste gewoonte te maken van goede trektochten. In alle kringen wordt reeds voelbaar tot welke gunstige gevolgen dit leidt. Men gaat genieten van de buitenlucht, krijgt eerbied voor het liefelijke of geweldige natuurgebeuren, strekt de tochten in de vacantes steeds verder uit, tot zelfs in het buitenland, verbindt het trekken met sommige takken van buitensport. De trekkers leeren de weelde kennen van de ontdekkingen, van het overwinnen van moeilijkheden. Het ongedachte komt binnen hun bereik. Niet alleen de natuur, maar ook de kunst en de schoonheid van dorpen en steden leeren zij kennen.

Het streven van de besten is niet om de jeugdherbergen slechts als goedkoop hotels te beschouwen, maar om er leef- en woongemeenschappen van te maken, waar men een goede sfeer schept.

In 1934 werden geen tochten naar Duitschland bevorderd onder verantwoordelijkheid der Nederlandsche Jeugdherbergcentrale, omdat onder de huidige omstandigheden de fundamenteele voorwaarden daar ontbraken, die aan jeugdherbergen internationaal moeten worden gesteld.

De trekker is overigens nu een bekend verschijnsel.

De rugzak is een onontbeerlijk hulpmiddel geworden. Reeds vormt zich iets als een „wandercultuur“. Men krijgt oog voor folklore, tracht oude volksdrachten en volksgebruiken te leeren kennen en in stand te houden; leekentoonel, leekendans, bewegingskoren, volkszang, volksdans doen hun schuchtere intrede. Het leven in een jeugdherberg is een praktische leerschool van handigheid en redzaamheid, als men *ze niet* beter kan wenschen. Op ongezochte wijze wordt contact verkregen met mensch, dier en cultuur. Nu pas wordt het land waarlijk ontdekt. Niet alleen het land, maar ook het water!

Welk een verrijking van het bestaan!

Behalve de jeugdherberg verschijnt de tent. Het kampeeren neemt toe. In verbinding daarmee treden fiets en kano op. Het komt er niet slechts op aan, het aantal jeugdherbergen te vermeerderen, maar tevens ontstaat het streven, naar de eisch, dat wil zeggen waarlijk *goed* te trekken en dit goede trekken te propageeren. Wat men zelf door de jeugdherbergen heeft ontvangen, wil men doorgeven.

„Al dit nieuwe“ — aldus een propagandageschrift van de Neder-

landsche Trekkersbond — „deze liefde voor de natuur, die eerbied voor het leven, de opener houding tegenover den medemensch, de spontane, ongedwongen levensblijheid willen zij doorgeven aan allen, die het nog niet bezitten en misschien zelfs niet eens bemerken, welk een verarming het gemis daarvan voor hun leven beteekent.”

De perspectieven van het werk der jeugdherbergen zijn groot. Niet slechts kwantitatief, maar ook kwalitatief. Ja vooral kwalitatief. Jong geleerd, oud gedaan. Maar vooral jong *goed* geleerd, oud *goed* gedaan.

Er zijn er onder de trekkers, die zich wel eens bezorgd maken over de toekomst der jeugdherbergbeweging. Het zijn degenen, die vreezen voor een kwantitatief *te* snelle groei. Zij merken op, dat een aantal bezoekers der jeugdherbergen deze overstroomen inplaats van ze doeltreffend gebruiken. Dit gebruik moet *geleerd* worden. Het is een zaak van opvoeding, van leiding. En beangst vragen sommigen zich af, of voor paedagogische leiding wel een voldoende aantal goede krachten worden vrij gemaakt, zoodat de jeugdherbergbeweging op behoorlijk peil blijft of komt.

Zeker zal het steeds moeilijk zijn het kwantitatieve en het kwalitatieve eenigszins met elkaar in overeenstemming te brengen of te houden.

Hoe het zij, vast staat, dat men voorloopig in deze beweging nog werk genoeg voor de boeg heeft.

Dat geldt voor de arbeid der jeugdherbergen, die feitelijk nog als pioniersarbeid moet worden aangemerkt. Maar het geldt in nog sterker mate voor de volwassen arbeiders, die op dit terrein nog slechts de eerste stappen hebben gezet.

Gaulhofer wees er in zijn opstel¹⁾ reeds op, dat de beweging der natuurvrienden een natuurlijke weerslag vormt op de ontwikkeling der steden. Hij herinnerde aan het schaatseurijden, het bij uitstek Nederlandsche wintervermaak, dat in alle geledingen van ons volk zijn beoefenaren vindt. Een beeld als de omgeving van Weenen biedt, waar duizenden arbeiders met hun gezinnen van de natuur genieten, vindt men zomers echter in die omvang in ons land nog niet.

Toch is het een verheugend verschijnsel, dat in een aantal landen, ook in het onze, de trek naar de natuur toeneemt. Speciaal zij hier gewezen op de natuurvriendenbeweging der arbeiders, die steeds aan terrein wint.

Haar geschiedenis dagteekent van 1896 en zij vond haar oorsprong in Weenen. Georg Schmiedl, een leeraar, riep haar in 't leven. Een

¹⁾ Volksontwikkeling, Januari 1934, blz. 120.

van degenen, die mede aan haar wieg hebben gestaan, was de bekende Dr. Karl Renner. Zij doopten de nieuwe vereeniging die der „Natuurvrienden". Van de aanvang of zagen deze pioniers, dat de ontwikkeling der steden naast onmiskenbare voordeelen een gevaar opleverde. Dit gevaar was gelegen in de zucht naar minderwaardige genoogens en het wennen aan oppervlakkige en schadelijke levensgewoonten. Het gevoels- en gedachteleven van de arbeidersklasse uit die tijd, nog niet door sociale wetgeving beschermd en evenmin door politieke scholing en opvoeding versterkt, bewoog zich nog op een veel te laag peil.

De verziende oprichters dezer vereeniging gaven het middel aan, om daarin verandering en verbetering te brengen.

Het leven der arbeiders moest een andere inhoud en daardoor meer uitzicht, meer perspectief krijgen. Eensdeels moest de uitbuiting verminderen. Meer en beter voedsel, een betere woning, meer vrije tijd, dat waren de eischen, die zich opdrongen. Anderdeels moest die vrije tijd beter worden besteed. Andere, betere levensgewoonten moesten de vroegere, minderwaardige vervangen. Deze voorgangers *prekten* niet uitsluitend, zij gaven hun aanhangers voor het slechte wat goeds in de plaats. In plaats van kroeg en kaartspel gaven zij hun leven, ontspanning in de vrije natuur. Zij zagen de geweldige industrialisatie, die de bevolking overal van het platteland naar de steden zoog, haar ontwortelde en een klove schiep tusschen natuur en cultuur. Zij zagen de vervreemding der proletariërs van het land. Onder de invloed van hun strijd begonnen deze weer mensch te worden en keerden tot de natuur — doch nu bewust — terug.

En deze ontwikkeling kon men in het eene land na het andere ontwaren. Het eene vendel natuurvrienden voegde zich bij het andere. In ons land was het een groep uit de Nederlandsche Reisvereeniging, de Nederlandsche Arbeiders-Reisvereeniging, welke zich bij de Natuurvrienden-Internationale voegde.

Evenals de confessioneele reisvereenigingen was de N. A. R. V. aanvankelijk feitelijk weinig meer dan een toeristenorganisatie. Door de aansluiting van de N. A. R. V. bij het Instituut voor Arbeidersontwikkeling trad zij echter in een beter, hooger stadium. Vorm en inhoud van het natuurvriendenwerk wijzigden zich in gunstige zin. Niet de verplaatsing der leden blijft hoofddoel. Men gaat het werk verbeteren. Het streven komt op naar een ware buitencultuur. Het ledental neemt toe, nadert reeds de 10.000 in een vijftigtal natuurvriendengroepen, die al of niet in samenwerking met de plaatselijke Instituutsbesturen een eigen leven leiden. Winter- en zomerplannen

worden centraal in syllabi uitgewerkt. De groepen vormen het terrein voor het buitenwerk. In de toekomst zullen zij, die speciaal op de voorlichting betreffende dit werk zijn ingesteld, de gegevens, die betrekking hebben op wandelen en kampeeren, moeten verzamelen, wandelingen moeten projecteeren, bezienswaardigheden registreeren evenals jeugdherbergen en kampeerplaatsen. Vooral aan afzonderlijke trekkers zullen ze belangrijke diensten kunnen bewijzen. Voor deze categorie is trouwens reeds een afzonderlijk bureau (Bureau B) ingericht, dat op de duur hoe langer hoe beter geoutilleerd zal zijn naarmate in elke streek des lands door zorgvuldige archief-, verzamel- en organisatiearbeid de hulpmiddelen toenemen.

De afzonderlijke afdeling Buitenlandsche Reizen staat nu onder de leiding van een eigen directeur. Ze ondergaat een voortdurende verbetering en uitbreiding. Speciaal zal door voorlichting der reisleiders voor verbetering van dit reiswerk veel kunnen worden gedaan, wanneer met het scholingswerk door middel van de uitgave van syllabi de reizigers beter op cultureele, geografische, ethnologische, artistieke economische, en andere bijzonderheden kunnen worden voorbereid. Ook een doeltreffende ontwikkelingsarbeid door middel van films en staande lichtbeelden kan hier een goede toepassing vinden.

Dit wat het speciale deel der reizen betreft.

Men heeft voor het natuurvriendenwerk in deze ruime zin nog nauwelijks de eerste stappen gezet. Doch reeds valt nu met zekerheid te voorspellen, dat deze beweging een groote toekomst heeft.

Evenals in andere landen is niet slechts in Nederland, maar ook in Vlaanderen een zich snel uitbreidende natuurvriendenbeweging aan het opkomen. Naarmate de leiderscholing voor deze beweging om zich heen grijpt, zal zij aan beteekenis winnen.

De jeugdbeweging heeft voorbereidend werk gedaan. Natuurhistorische vereenigingen en wandelcursussen zullen theoretische kennis en praktische bekwaamheden brengen, kennis van land en streek, van wandelen en kampeeren, van hygiëne, eerste hulp bij ongelukken, geologie en algemeene kosmische (makrokosmische en mikrokosmische) begrippen.

Ook zonder geleerdheidsvertoon zijn zij aan te brengen op het prachtige terrein der natuurhistorie. In verschillende groepen worden nu reeds een groot aantal voor- en najaarstentoonstellingen georganiseerd, waarbij niet in de eerste plaats gewezen wordt op het bijzondere, maar waar telkens blijkt, dat overal de stof in allerlei landschappen voor het grijpen ligt. Wie eenmaal de proef met aantrekkelijke, zeer eenvoudige hulpmiddelen neemt, staat verrast, welk een groot

aantal eenvoudige menschen geboeid worden door dit werk, dat onder goede leiding voor ongekende uitbreiding vatbaar is.

In de laatste jaren heeft het natuurvriendenwerk in een reeks plaatsen weer aanleiding gegeven tot het stichten van een aantal fotocclubs, die dikwijls ook weer hun eigen lichtbeelden maken. Zoo goed als ook de belangstelling voor natuurhistorische musea en studieclubs vaak het verrassende gevolg is. Onafzienbaar in de goede gevolgen moet het natuurvriendenwerk worden geacht ten aanzien van een sociaal opgevatte natuurbescherming, op welk gebied nog zooveel moet gebeuren.

Een belangrijk onderdeel van het natuurvriendenwerk is dat der natuurvriendenhuizen.

In 1907 bouwde de afdeling Weenen der Natuurvrienden het eerste natuurvriendenhuis op het Padasterjoch in Tirol. De arbeiders naar buiten brengen uit de walm van herbergen en koffiehuisen wilde zeggen, hen voeren in de vrije natuur van bergen en bosschen. Het wilde zeggen gelegenheden scheppen om daar goedkoop te overnachten. De dure hotels konden zij niet betalen, in de berghutten der burgerlijke Alpenverenigingen werden zij niet toegelaten, zoodat hun niets anders overbleef dan zelf hun eigen natuurvriendenhuizen te stichten. En dit geschiedde onder de veelzeggende leuze: „Berg vrij!" En op het voetspoor der Oostenrijkers volgden de andere landen. Honderden van deze natuurvriendenhuizen zijn nu reeds in een aantal landen door eigen kracht der arbeiders in het leven geroepen. Arbeiders hebben de gelden bijeengebracht, hebben ze vaak zelf in eigen vrije tijd gebouwd. Het is een beschavingsarbeid van de beste soort. De sfeer, die in die natuurhuizen heerscht, is dezelfde als die in de goede jeugdherbergen. Omgekeerd stimuleeren deze de oprichting van de natuurvriendenhuizen. Ook in ons eigen land tellen de natuurvrienden reeds een aantal vacatieverblijven met ruime slaapzalen en goede bedden en met aantrekkelijke dagvertrekken. Voor een gering bedrag kan worden overnacht. De bewoners houden zelf de verblijven schoon. Ze kunnen in de ruime keukens zelf hun eigen potje koken. Zoo wordt het verblijf er goedkoop. Kortom, een natuurvriendenhuis is een jeugdherberg voor volwassenen.¹⁾

Behalve over een achttal van dergelijke natuurvriendenhuizen beschikt deze jonge beweging in de korte tijd van haar bestaan over een aantal kampeerterreinen.

¹⁾ Nadere inlichtingen verschaft het Zomerboek 1934 (tevens Reisgids der Natuurvrienden) van het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, Vondelstraat 15, Amsterdam. 40 ct.

Alle zijn in de mooiste streken van ons land in en bij bosch of water gelegen. Het vorig jaar werd er o.a. een geopend aan de Vecht (*Oud Holland*) en een aan de Reeuwijkse plassen (*Elf-horven-huis*). Dit jaar is het natuurvriendenhuis *Den Broam* bij Enschede in het prachtige gebied van de Buurserbeek aanmerkelijk vergroot en is door eigen offervaardigheid van natuurvrienden uit Amsterdam, Hilversum en Utrecht een mooi huis opgetrokken bij de Lage Vuursche (*Ons Honk*). Bij Rotterdam ligt te *Oostvoorne* een uitgebreid en goed ingericht kampeerterrein.

Alle natuurvriendenhuisen en kampeerterreinen der moderne arbeidersbeweging zijn nu in één stichting opgenomen en onder het beheer van afzonderlijke commissies gesteld.

Het werk der jeugdherbergen en natuurvriendenhuisen is zeker nog pionierswerk. Maar het zal voor het aankweken van de liefde voor de natuur en het goed besteden van de vrije tijd rijke vruchten dragen.

Mogelijkheid van samenwerking tusschen verschillende instanties, welke zich bezighouden met ontwikkeling op het platteland¹⁾

door Gr. G. SMIT.

U heeft mij uitgenoodigd hier te bespreken welke mogelijkheden van samenwerking er bestaan tusschen de verschillende instanties welke zich bezighouden met ontwikkelingswerk op het platteland. Dat is geen gemakkelijke taak. Wie het platteland kent, weet hoe moeilijk het is den weg te zoeken tusschen de vele groepen en groepjes, welke zich op dit terrein bewegen. Ik kan U nu reeds met zekerheid zeggen dat ik U met evenveel — naar ik hoop met meer — problemen naar huis moet laten gaan als U hier gekomen bent. Maar ik hoop dat ik U mee kan nemen naar den top van een heuvel waar U alle groepen in vogelvlucht kunt zien, waar U de veelkleurigheid van het landschap kunt genieten en er — misschien — een onverwachte harmonie in kunt ontdekken. *

Hoewel de buitenstaander vrij algemeen denkt dat het platteland verstoken is van elke ontwikkelingsmogelijkheid, valt dit in de praktijk verbazend mee.

¹⁾ Lezing gehouden voor den Nederlandschen Bond van Volkshuizen op 15 April 1934.

De jonge, maatschappelijke werkster, die kersversch van haar opleidingschool in de groote stad op het platteland komt, stelt zich voor een onontgonnen terrein voor zich te zien, waar zij naar harte-lust kan ploegen, zaaien en bemesten, om straks de rijpe vruchten te kunnen oogsten. Meer dan eens stelt zij zich daarbij als ideaal voor oogen wat zij in de stad gezien heeft, en zij hoopt spoedig in het kleine dorp een „volkshuis” of een „ons huis” te zien verrijzen, dat misschien niet even groot is als te Rotterdam of Amsterdam, maar dat toch hetzelfde in miniatuur omvat. Dan komt de desillusie: zij merkt dat in dat onbewerkte dorp een ijzeren traditie bestaat, die zij niet verbuigen kan; dat er tallooze groepjes zijn, die elk hun eigen ideaal nastreven, groot of klein. En het lijkt wel, dat hoe meer zij de kracht van die groepjes tracht te breken, hoe meer in die kleine gebieden alle krachten worden gemobiliseerd om zich te handhaven.

De maatschappelijke werkster, die uit het dorp afkomstig is of elders van het platteland komt, heeft veel voor. Zij weet welke stroomingen er op het platteland werken en zij weet dat zij daar terdege rekening mee moet houden. Haar ideaal is met haar werk de geheele bevolking te kunnen bereiken en zij zoekt dus een weg tot samenwerking. Maar al te vaak merkt zij dan dat haar pogingen schipbreuk lijden.

Hoe is nu toch samenwerking te verkrijgen?

Het is nu mijn bedoeling U een overzicht te geven van de verschillende instanties welke op dit gebied werkzaam zijn, en welk veld zij bestrijken, om dan te kunnen nagaan, hoe hier een band is te leggen.

Ik zie het ideaal van de ontwikkeling van den mensch niet als het aanleeren van een maximum dosis inzicht, kennis en vaardigheid, van z.g. „algemeene ontwikkeling”, maar als de ontplooiing van den mensch in zijn geheel tot een goed lid van gezin en maatschappij, dat in staat is de taak in huis of bedrijf goed en met vreugd te volbrengen.

Om na te gaan welke organen hiervoor werkzaam zijn op het platteland, heb ik een overzicht gemaakt, waarvoor ik een indeeling van de geheele ontwikkeling heb moeten maken. Deze is vrij willekeurig, elke andere zou even goed bruikbaar zijn. Maar het gaat niet om de indeeling, het gaat om het overzicht.

In de kolommen is aangegeven of een orgaan als regel wel (!) als regel niet (—), of soms wel en soms niet (±) op een bepaald terrein werkzaam is. Ook deze invulling is aanvechtbaar, omdat dit werkterrein plaatselijk zeer uiteenloopt. Ik adviseer dus ieder om voor de eigen woonplaats een dergelijk overzicht te maken, om een goed beeld te krijgen van het werk dat verricht wordt en van die terreinen die nog braak liggen.

Het is mij niet mogelijk te betreuren dat al dat werk niet *door één orgaan* wordt gedaan.

Wanneer er één groote, neutrale organisatie was, die al deze ontwikkeling moest bijbrengen, zou men niet op één gebied, maar bijna op elk gebied, komen tot een enorme vervlakking — men zou de menschen het ideaal, de banier waarachter ze aangaan, uit de hand nemen — en daarmee zou men het diepste leven, het vuur in ze dooden. Neen, één dergelijk instituut negeert de diepste krachten van den mensch en laat het meest waardevolle ongebruikt. Dit is dus niet ons ideaal — nog afgezien van de praktische onuitvoerbaarheid. Wat willen wij dan?

Om de aanwezige krachten zoo goed mogelijk te gebruiken, moet elke groep zijn eigen terrein behouden. Maar elke groep moet *goed* werken op dat terrein. Dat gebeurt niet altijd. Meer dan een vereeniging ontspruit door energie van enkele flinke menschen, om na langeren, maar dikwijls ook zeer korten tijd, weer in te zakken. Spreekt men van opheffing of samenvoeging met een andere vereeniging, dan leven de oude krachten weer op en toonen een onverwachte liefde voor het oude ideaal. Meestal zijn ze vrij gemakkelijk tot nieuw leven te wekken, wanneer men nieuwe mogelijkheden opent.

Is het wenschelijk dat er verband tusschen al deze groepen wordt gebracht? Ja, want wanneer men een soort federatief verband zou kunnen leggen, zou het mogelijk zijn verschillende moeilijkheden op te lossen.

In de eerste plaats op het gebied van *huisvesting*.

Dit kan zuiver uit economisch oogpunt gebeuren of tevens met den wensch dat men door het eene werk het andere leert kennen, dat er een soort trek naar één centraal punt ontstaat, waar verschillende nuttige instellingen verzameld zijn. Als voorbeeld daarvan noem ik U het *Buurthuis in Marken*. Hier is ondergebracht een eenvoudig ziekenhuisje met spreekkamer voor den dokter, lighal en hoogtezon. Tevens woont hier de wijkverpleegster, is er het magazijn van het Groene Kruis en wordt er consultatiebureau voor zuigelingen gehouden.

In hetzelfde gebouw zijn twee lokalen voor huishoudonderwijs en onderwijs in de naaldvakken en de woonvertrekken voor de leerares. 's Winters wordt hier de visscherijschool voor jongens gehouden. Bij het Buurthuis is een tuin, waar de meisjes leeren groenten en bloemen te verbouwen en daaraangrenzend is een perceel tuingrond dat als proeftuin dienst doet. Het gebouw is tot stand gekomen door samenwerking van gemeente en provincie met de departementen van volksgezondheid en onderwijs.

Een dergelijke combinatie in één gebouw kan op zeer vele manieren tot stand komen.

Ook is het mogelijk dat de organisatie, welke het gebouw exploiteert, *werk, dat anders ongedaan blijft*, zelfstandig uitvoert.

Een zeer goed voorbeeld hiervan is het dorps huis te Paterswolde, dat buitengewoon mooie resultaten heeft bereikt. Hoe dit werkt behoeft ik U niet uiteen te zetten, dit zal straks door mevrouw Bähler-Boerma geschieden.

Toch is deze werkwijze alleen mogelijk in plaatsen waar de bevolking homogeen is. Hoe meer de bevolking gedifferentieerd is, hoe meer het *federatief verband* zich zal hebben terug te trekken. Tenslotte kan men zich nog alleen beperken tot *voortlichting*. Daarbij dient men geheel het eigen streven uit te schakelen en alleen te bevorderen dat de organisaties, welke werken, zoo goed mogelijk hun werk doen. Dit is de houding geworden van de Centrale Vereeniging voor Opbouw van Drenthe in het jeugdwerk. Zoo is het jeugdleiders-instituut in de Drentsche venen ontstaan. Dit instituut geeft voortlichting aan alle organisaties, van welke richting ook, welke zich met jeugdwerk bezighouden, zonder zich er zelf in te mengen.

Een andere mogelijkheid voor deze werkwijze vindt men in Duitschland. Hier bestaan de Landwirtschaftskammern, die een *landbouwhuishoudconsulente* in dienst hebben, welke inspectrice is van het landbouwhuishoudonderwijs, adviseuse van de boerinnenorganisaties, redactrice van haar organen en consulente van de vereenigingen welke zich met ontwikkelingswerk op het platteland bezighouden. Zij bespreekt met de besturen de werkprogramma's en houdt conferenties voor de leiding.

Het is in de praktijk gebleken dat het mogelijk is op deze wijze te werken. Alleen worden dan zeer hooge eischen aan *de leiding* gesteld. Het is dan ook zeer goed wanneer deze uit de voormannen van de verschillende richtingen is samengesteld. En het is buitengewoon goed, wanneer deze eenige autoriteit heeft zooals dit met de vereenigingen voor opbouwwerk in Drenthe en Groningen het geval is. Ik zie dan ook in dergelijke vereenigingen de beste mogelijkheid voor samenwerking tusschen de verschillende instanties en het is werkelijk jammer, dat deze nog slechts in twee provincies bestaan.

Het is wel eigenaardig dat de bevolking eerst tot een bepaald welvaartsniveau moet afzakken, eer de provincie dit werk ter hand neemt, terwijl toch zooveel moeite en zorg voorkomen kon worden, wanneer het in alle streken provinciaal georganiseerd was.

Wanneer ik dus mijn opvattingen samenvat, kom ik tot de volgende conclusie:

Indien er samenwerking bestond tusschen verschillende instanties, zou er meer bereikt kunnen worden op het terrein van ontwikkelingswerk op het platteland.

In de meeste gevallen is samensmelting van deze organisaties onmogelijk.

Een federatief verband, liefst met eenige autoriteit, kan zeer vruchtbaar werk doen mits het zich bepaalt tot adviseeren en organiseren en de uitvoering zooveel mogelijk overlaat aan de bestaande organisaties.

Het leiding geven bij dit werk is wel uiterst moeilijk, maar misschien daarom ook wel juist buitengewoon mooi. Wie het ter hand wil nemen dient het platteland te kennen en, wat nog meer waard is, er van te houden in al zijn vormen, in al zijn geledingen. Hij zal veel moeten weten van aard en behoeften van de strek waar hij werkt, maar hij zal vooral eerbied moeten hebben voor de traditie, voor het volkseigene en de oude waarden die daarin schuilen. Wie dat niet heeft, begaat fouten die niet alleen de mislukking van het werk ten gevolge hebben, maar die de volksziel schade kunnen doen.

Hoeveel fouten zijn er niet gemaakt door de oppervlakkige, goedwillende predikanten, onderwijzers en onderwijzeressen en maatschappelijke werkers, die in hun waan van stedeling die „achterlijke“ plattelandsbevolking tot hun hoog beschavingspeil wilden opheffen! En daarbij stuktraptten dat, wat als gouden rijkdom in het hart van het volk was gegroeid. Die niet alleen veel van de kleeding hebben bedorven, de woningbouw, de feesten, maar ook de liefde tot den eigen grond, tot het eigen bedrijf, voor de eigen zedelijke plichten van nabuurschap, en nog veel goede dingen meer.

Daarom, weest voorzichtig en laat Uw werk gedragen worden door liefde en eerbied voor de bevolking waarvoor ge werkt.

Het dorpshuis als plaatselijk centrum voor maatschappelijk werk op het platteland¹⁾

door G. BÄHLER—BOERMA.

Sedert de laatste kwarteeuw is de geestelijke samenhang van het dorpsleven voortdurend verminderd. Heele groepen gaan steeds meer op in kerkelijk of politiek partijleven, anderen vinden hun middelpunt in het cultuur- of het vermaaksleven van groote steden — dichtbij en veraf —. En de overblijvenden verenigen hun wereld door uitsluitend te leven voor eigen gezin of bedrijf, nu de verbrokkelde dorpsgemeenschap hen eenzaam laat.

Geheel verdwenen is de dorpsgemeenschap nog niet. Als er een nieuw middelpunt kan worden gesteld, kan er ook een nieuwe cirkel worden getrokken, die het dorpsleven omvat.

Dit centrum voor plattelandsleven kan het dorpshuis worden, in sommige opzichten overeenkomende met het volkshuis der groote stad.

Dit laatste werd gesticht door warmvoelende persoonlijkheden uit de hoogst beschaafde kringen voor hen die tot de allerlaagste behooren. Misschien waren er 5, 10 tusschenliggende bevolkingslagen, die deze uitersten scheidden.

Wat deze allerontwikkeldsten deden voor de allerachterlijksten moest aanvankelijk wel geheel van één kant komen. De gevers moesten voor alles — vorm en inhoud, leiding en uitwerking — zorgen, welke laatste aan daartoe bevoegden werd opgedragen. Er zijn dus stichters, werkers en bezoekers. Langzamerhand zijn de bezoekers tot medezeggenschap en medewerking gegroeid.

Evenals het volkshuis zal een dorpshuis zich aanvankelijk moeten instellen op de ergste tekorten. En in cultureelen zin zijn niet de allerarmsten of achterlijksten de meest behoeftigen, maar de meest leergierigen, de geestelijk hongerenden. Dezen zijn het, die de dorps-huizen helpen oprichten.

Maar ze zijn òók de bezoekers, de deelnemers aan de geboden ontwikkelingsmogelijkheden, zijn ook in vele gevallen de werkers, zoolang bevoegde, gesalarieerde krachten onbereikbaar zijn.

Elke bevolkingsgroep op het dorp mist ontwikkelingskansen, derhalve is het dorpshuis voor de geheele bevolking noodig.

In de stichting der dorpshuizen heeft de dorpsbevolking zelve trachten te voorzien in de eigen leemten.

¹⁾ Lezing gehouden voor den Nederlandschen Bond van Volkshuizen op 15 April 1934.

Voortgekomen uit de behoeften der geheele bevolking is het ingesteld op allen. Het dorps-huis is: Ons Dorps-huis.

Het spreekt vanzelf, dat voor zoo'n inrichting de rechtsvorm, die eener vereeniging met rechtspersoonlijkheid moet zijn, met zoo laag mogelijke contributie, met medezeggenschap voor ieder lid. Het komt voor, dat vader, moeder en kinderen allen lid zijn, zoodat veel gemeenschappelijk beleven mogelijk is, al durven we het woord „gemeenschap" nog lang niet te gebruiken.

Zoo'n vereeniging „Ons Dorps-huis", heeft allereerst noodig ruimte, vrijheid, soepelheid om zich te richten naar plaatselijke mogelijkheden en behoeften, zelfs naar tijdelijke en plotselinge nooden. Een dorps-huis moet bijna altijd „ja" kunnen zeggen.

Toch moet het langs jaren vooruit gezienne lijnen een geleidelijke menschontplooiing helpen verwezenlijken.

Voor verschillende onderdeelen zal het ten nauwste moeten samenwerken met de reeds bestaande vormen van ontwikkelingswerk en vooral met de filiaalmogelijkheden der laatste 15 jaar. De heer Jos. Cohen, directeur der Openbare Leeszaal te Groningen, nam in 1915 het initiatief tot het eerste boekenfiliaal in ons land; Mevr. Leliman-Bosch, Inspectrice van het Nijverheidsonderwijs aan meisjes, stichtte in 1920 het eerste filiaal eener Industrieschool en van een Kook- en Huishoudschool, welke alle werden gehuisvest in het eerste dorps-huis. Dergelijke filiaalvorming is ook voor andere ontwikkelingsgelegenheden aan te bevelen.

Waar mogelijk zal het dorps-huis onderdak moeten geven aan alle maatschappelijk werk in den allerruimsten zin van het woord. Elk dorps-huisbestuur heeft niet zelf al dat werk op te zetten of te leiden. Als de werkende vereenigingen of personen er het centrum voor hun werk vestigen, is de gelegenheid voor onderling contact en onderlinge samenwerking al zóó groot, dat alles er beter door gedijt. Het is de symbiose der vereenigingen; samenleving tot wederzijdsch voordeel. Men heeft gevallen waargenomen waar de eene plant de andere, waar planten en dieren elkaar noodig hebben in een bepaalde levensverhouding. Een verhouding waarbij men elkander niet verdrukt of verslindt, maar elkander laat leven, doet leven. Zulke symbiosegevallen kunnen in een dorps-huis tal van vereenigingen beleven.

Bijna alle vereenigingswerk op de dorpen mist: 1e. een behoorlijk onderdak; 2e. een concierge, die zich geheel kan vrijhouden voor de verzorging van het tehuis en het materiaal der vereenigingen; 3e. een bevoegde kracht, die zich aan de leiding en belevendiging van deze combinatie van maatschappelijke werkzaamheden geheel kan wijden.

Deze drie idealen: een huis, een huisverzorger en een directie zullen alleen dan ooit vervuld kunnen worden als een groot aantal strevingen samenstroomt. Geen enkele vereeniging afzonderlijk kan aan een conciërge en een directrice een voldoende taak en behoorlijke bezoldiging geven. Als men allerlei combineert, dat in grootere plaatsen afzonderlijk kan bestaan: — een volkshuis, een vereenigingsgebouw, leslokalen voor vakonderwijs, ruimte voor lichamelijke opvoeding, een brokkenhuis — dan kan mettertijd iets worden bereikt waarbij allen elkaar het leven mogelijk maken.

Heel goed kan ik me voorstellen, dat een academisch opgeleid, wetenschappelijk aangelegd, hoog ontwikkelde griezelt van wat zóó een ordeloze veelheid lijkt. Maar 't is vreemd, het gaat er mee als met een kaleidoscoop. Een ordeloos hoopje gekleurde schijfers wordt geschud en een veelheid van aardige, regelmatige figuren volgt elkaar in onberekenbaar aantal op. Dat doet de innerlijke constructie van het doosje. Zoo iets gebeurt er ook in een dorps huis: het blijft niet bij combinatie zonder meer. Op de een of andere wonderlijke wijze bloeit het uit tot een composiet of klinkt het uit als een compositie op zeldzame oogenblikken.

Wat er dan zooal gebeuren kan in dorps huizen? Er zij plaats voor het werk der Volksuniversiteit maar ook voor dat van het brokkenhuis, plaats voor de leeszaal maar ook voor het hygiënisch consultatiebureau, plaats voor landbouwhuishoudonderwijs maar ook voor volksdansen, plaats voor cursussen in talen en literatuur maar ook voor een badgelegenheid, plaats voor vergaderingen van een Boerinnenbond maar ook van een Sociaal Democratische Vrouwenclub. Kortom, de onordelijke veelheid van een dorps huis, *gedragen door de eenheidsgedachte eener zoo harmonisch mogelijke ontwikkeling van lichaam en geest* vulle aan, wat hieraan op het dorp ontbreekt. Waarmee niet gezegd wil zijn, dat elk dorps huis hetzelfde zou moeten doen. Het *moet* niets dan wat plaatselijk moest.

Waarom zou het wél in een dorps huis hooren om een armen, jongen werkeloze plaats en materiaal te verschaffen voor zijn liefhebberij in teekenen, maar niet om hem een betere jas te verschaffen, zoodat hij naar een zangvereeniging van jongeren kan gaan, waarbij hij zich graag wil aansluiten? Waarom wél kook- en waschles aan meisjes, maar niet een briefje op de deur met: „hulp aangeboden voor de morgenuren“, waardoor die meisjes eerder gelegenheid krijgen om die kundigheden uit te oefenen? Waarom het houden van een moeder-cursus wel, maar het uitleenen van een daar aangeprezen wieg niet? Waarom wél aan meisjes stofversiering leeren en niet het vervaardigen van een hygienische matras voor een zieke huismoeder?

Er *zijn* grenzen. Elk duidelijk afgeteekend werkgebied van reeds georganiseerde werkzaamheden moet absoluut vrij blijven van annexatie. Maar we maken zooveel meer grenzen dan er behoeven te zijn.

Dit heet ontwikkelingswerk. Dat is philanthropie. Er bestaat echter ontwikkelingswerk, dat philanthropie is. Er is philanthropie, die ontwikkeld werkt. Hulp bij de *uitvoering* van 't geen in cursus of lezing wordt geleerd of aangeprezen, is geen philanthropie zonder meer. Stoffelijke steun voor ontwikkeling behoeft niet te vernederen, maar kan verheffen. Hulp tot zelfhelp is geen philanthropie. In groo-tere plaatsen zijn er voor al deze soorten steun andere organen, zoodat een volkshuis een duidelijker begrensde werkgebied heeft dan een dorps huis in dit opzicht.

Het kan u zijn opgevallen, dat niet allereerst is besproken welke taak een dorps huis kan hebben voor het geestelijk leven. Wie in Nederland „geestelijk leven” zegt, moet denken: Kerk, partij, secte. Het geestelijk gebied is vervormd tot een kunstmatig gebergte. Met geestelijke splijtstoffen heeft men zulke diepe kloven gemaakt, dat toenadering alleen mogelijk is voor hen, die kunnen vliegen.

In deze periode van geestelijke afsluiting, kan een dorps huis niet in elke plaats de hoogste en diepste roerselen raken.

Het kan lectuur ter tafel leggen, die doet beseffen, dat toch één zon alle ravijnen overschijnt, één leeuwerik in vele door slooten gescheiden weilanden hoorbaar is, éénzelfde lucht de longen doordringt van allen, die elkaar verketteren. Voorshands zal het zich moeten beperken tot terrein, dat nog voor gemeenschappelijk of desnoods voor wisselgebruik open staat. Want waarom zou daar, waar het eene uur de A.J.C. volksdanst, niet op een ander uur een andersgezinde groep, godsdienstige liederen leeren zingen onder eigen leiding?

Ook aan dit gezamenlijk gebruik zijn grenzen. Ze zullen plaatselijk verschillen, zelfs misschien per geval. Alleen datgene wat, alleen degene die het verdere gemeenschappelijke samenhuizen uiteen zou jagen, moet worden geweerd.

Om te beseffen welke enorme hiaten een dorps huis heeft aan te vullen bedenke men, dat er op de meeste kleinere dorpen geen enkele gelegenheid is voor algemeene ontwikkeling na het voldoende (of onvoldoend) genoten lager onderwijs. Acht jaar geleden waren er 600000 jongeren op 't platteland, die in 't geheel geen onderwijs kregen na de lagere school. Dat aantal is iets verminderd door de stichting van een aantal lagere land- en tuinbouwscholen, een gedachte van den voormaligen Inspecteur van het Landbouwonderwijs dr. K. H. M. van der Zande, die deze kostelijke verrijking van het plattelands-

leven nog toevoegde aan zijn eerste schepping: het landbouwhuishoudonderwijs, welks culturele waarde voor het platteland onschatbaar is.

In weerwil hiervan zal het getal van 600.000 nu vermoedelijk veel te laag zijn, omdat het vervolgonderwijs de laatste jaren nagenoeg is verdwenen en de avondnijverheidslessen voor jongens zijn ingekrompen. Een groot deel van deze 600.000 jongeren vormen de kinderen der landarbeiders, die een bestaan zonder eenig perspectief hebben. Vooral voor dezen kan een dorps huis ontzaggelijk veel beteekenen, omdat het zich, wat lesuren en lesgelden betreft, geheel kan aanpassen aan de omstandigheden.

Ook de lagere land- en tuinbouwdagscholen bereiken al jongens uit arbeidsgezinnen. In verscheiden gevallen bleken werkgevers bereid 1 of 2 dagen in de week vrij te geven voor schoolbezoek. Het eerste leerjaar van zoo'n vierjarigen cursus legt een grondslag van algemeene ontwikkeling, die den gezichtskring verruimt. Op lateren leeftijd, als boerenknecht, gelukt het soms nog verscheiden andere arbeiderszoons op een land- of tuinbouwcursus te krijgen gedurende de winteravonden. Afgezien van de algemeene- en valkennis is al-léén reeds de inspanning verbonden aan dit cursusbezoek van waarde. Want hersengymnastiek heeft ons landvolk nog veel noodiger dan lichaams oefening.

Ook het vergaderbezoek valt den landarbeider veel gemakkelijker indien een dorps huis daarvoor open staat. Toen alle jaarvergaderingen en lezingen plaats hadden in vergunningen, hielden de verteringskosten menig arbeider terug. Waar deze kosten vervallen in een dorps huis, nemen ze veel meer deel aan het publieke leven.

Ten opzichte van het vakonderwijs verschilt de plaats der dorps-huizen van die der steedsche volkshuizen. Het in de laatste gegeven vakonderwijs werd ingekrompen naarmate de gelegenheden voor vakopleiding toenamen en meer binnen het bereik van breeder volkslagen kwamen. De volkshuizen deden in dit opzicht pionierswerk.

In de dorps huizen heeft het vakonderwijs dadelijk een groote plaats ingenomen, omdat dit op vele dorpen óf ontbrak óf geen voldoende onderdak had zooals o.a. het landbouwhuishoudonderwijs en de winteravonde cursussen voor lager landbouwonderwijs.

In kleine plaatsen beneden de 5000 inwoners is nog vandaag voor slechts 6 jongens en 4 meisjes op de duizend vakonderwijs bereikbaar. In de gemeente Groningen echter bezoeken 41 jongens en 35 meisjes van elke duizend inwoners het Nijverheids onderwijs. Dat is 76 tegen 10 op een dorp. En die 76 krijgen dat onderwijs in de eigen woon-

plaats. De dorpsjongeren, voor wie vakonderwijs bereikbaar is, moeten er nog terdege naar reiken. In menig dorp bestaat geen enkele gelegenheid daarvoor. De jongeren moeten per rijwiel, trein of bus inrichtingen elders bezoeken en zijn daarvoor van 's morgens vroeg tot aan den avond van huis. Enkele meergegoeden plaatsen hun kinderen elders op een school intern of moeten zich met kosthuizen behelpen. En nog een ander deel van die 10 per duizend bestaat uit ambachtsjongens, die na hun werkdag tot 6 u. 's avonds gauw thuis eten, van kleeën verwisselen en zich reppen naar een winteravondschool in een naburige stad, om tegen 11 uur of nog later weer thuis te komen, vier winters lang.

In dorpen met een avondteekencursus vanwege de Vereeniging voor Ambachtsonderwijs of vanwege een Nutsdepartement kan een klein deel der jongeren in eigen woonplaats zijn vakkennis aanvullen. In Drenthe bestaat daarnaast het „leerlingstelsel van Mr. Harm Smeenge" voor praktische opleiding tot een ambacht. Zoo nu en dan heeft er voor de landbouwende bevolking een landbouw- of landbouwhuishoudcursus plaats, terwijl sommige dorpen een landb.huishoud-, lagere land- of tuinbouwschool rijk zijn. Met al deze middelen te zamen worden dan bereikt gemiddeld 10 per duizend inwoners. Dit cijfer 10 is een gemiddelde, want er zijn aantallen dorpen waar het misschien 2 op de duizend moet zijn.

De stichting van elk nieuw dorpshuis doet het plaatselijk verhoudingscijfer onmiddellijk belangrijk stijgen.

Er zijn dorpshuizen waar wekelijks 100 meisjes Nijverheidsonderwijs krijgen door middel van het filiaalstelsel, in beide bedoelde gevallen een stijging met 20 op de duizend.

De telling van 't aantal deelnemers aan verschillende Nijverheidscursussen in een jaar geeft wel eens 't cijfer van 300. Door invoering van vaktekenen, vermeerdering van landbouw- en instelling van tuinbouwlessen, cursussen in boekhouden, handelscorrespondentie en talen werden eveneens menigmaal 100 deelnemers gebaat, zoodat in zoo'n periode 40 per duizend in eigen dorp eenige vakkennis konden opdoen. Voor één dorp vind ik in een jaar ruim 2500 uren aan vakonderwijs vanwege een dorpshuis na aftrek van alle vacaties. In hoofdzaak is al dit onderwijs voor de meisjes gericht op practisch gebruik in eigen huis, al hielp het menigmaal aan een werkkring; voor de jongens op bepaalde betrekkingen of bedrijven.

Het is ondenkbaar dat — evenals dit gebeurde in de groote centra — een reeks van plaatselijke vakscholen al dit onderwijs zal overnemen, alleen al door de kleinheid der dorpen. Het dorpshuis zal

blijvend moeten dienen als tehuis voor eenvoudig vakonderwijs, voldoende aan bescheiden behoeften van velerlei aard en berekend op de draagkracht der gemeente.

Juist omdat dit soort vakonderwijs honderden bereikt, die er alleen bij kunnen nu 't zóó bereikbaar is gemaakt, kan het meteen zooveel bijdragen tot de algemeene ontwikkeling.

Is het enkel maar een voordeel uit geldelijk oogpunt als de meisjes, die naailessen volgen, haar eigen kleeding leeren maken? Of is het ook van cultureele waarde als de vrouw dat kan? Zelfs al is 't voorloopig nadoen en geen eigen bedenksel? Is het niet een herstel van oude waardigheid en onafhankelijkheid als de vrouw weer kan wat grootindustrie en confectie haar hadden afgeleerd?

En is het niet ontwikkelend als een meisje, dat altijd ploetert in keuken, stal en schuur zich één dag in de week inspant om rustig te luisteren naar wat een beschaafde leerares uitlegt? Dat ze een behoorlijk antwoord moet geven op vragen waarbij ze moet denken? Dat ze zindelijk moet werken en keurig afwerken? Dat ze het koken meer leert bezien uit een oogpunt van voeding?

Eén zoo'n dag per week op een leeftijd, dat de schoolinvloed al deels is weggesleten, werkt! Een boer uit een Drentsch gehuchtje vroeg eens: „wat doen ze met die meisjes in zoo'n dorps-huis? Want ze leeren er veel meer dan alleen maar naaien". Bij de jongens, die geregeld van een of andere vakcursus gebruik maken, blijkt dat minder duidelijk.

De scheidingslijn tusschen algemeene ontwikkeling en vakkennis is in zoo'n milieu niet recht als een Groningsch kanaal, maar een meanderend Drentsch riviertje, dat in slangenbocht voortgaat. De linksche bocht schiet een eind in 't land van boer Polling en de e.v. rechtsche kronkelt in 't eigendom van boer Dilling. Zoo meandert het vakonderwijs herhaaldelijk van het directe nut naar dat van algemeene ontwikkeling, van menschontplooiing. Dat ieder in het dorps-huis is „mensch onder menschen", dat het arme voorgdijkind en de netjes gekleede mevrouw op éénzelfde les zitten, verhoogt beider waardigheid. Wie goed doorvoelt wat dit inhoudt, begrijpt wat de naam „*Ons Dorps-huis*" eigenlijk wil zeggen.

Door aanpassing aan plaatselijke werktijden, door betaling naar draagkracht, door hulp voor lesgeld of materiaal, kan een dorps-huis er voor zorgen, dat ook de armste Nijverheidsonderwijs kan ontvangen. Voor elke vrouw, voor ieder meisje is het Nijverheidsonderwijs in een of anderen vorm bereikbaar, als ze er den tijd voor kan vrijmaken. Het is hooge uitzondering als de werkgeefsters niet daar-

toe meewerken. Menig meisje krijgt elke week een dag daarvoor vrij, zeer velen een halven dag of enkele uren.

Ook begaafdheid in een of andere richting brengt een dorps-huis gemakkelijk aan het licht, doordat de bezoekers er met zoo velerlei in aanraking komen. En doordat zoovele strevingen hun onderdak vinden in een dorps-huis, kan de eenmaal gebleken aanleg met steun van andere vereenigingen worden ontwikkeld en leiden tot een levens-taak. Voor verschillende jongens en meisjes is het dorps-huis de toe-gang geweest tot opleiding en tot een bevredigende werkkring, die weer reizen, kunst- en natuurgenoet mogelijk maakte.

In de meeste stedelijke volkshuizen is ook het bibliotheekwerk af-genomen of van karakter veranderd door de latere oprichting van openbare boekereien. Ook op dit gebied ligt de taak van een dorps-huis geheel anders. In de meeste dorpen bestaat geen boekhandel of uitleenboekery. In andere is er een Nutsbibliotheek of komt een kist met 100 boeken per winter van de Vereeniging voor Reizende Biblio-theeken te Broek in Waterland, die ook vaklectuur beschikbaar stelt. Verder zijn er in ettelijke dorpen schoolbibliotheeken, meer of minder goed voorzien, meer of minder goed onderhouden.

Toen echter in het eerste dorps-huis het eerste boekenfiliaal eener openbare leeszaal werd gevestigd, werd opeens in beginsel *alle* lectuur bereikbaar doordat alle openbare leeszalen onderling en met weten-schappelijke boekereien zijn verbonden. Later ging de regeering centrale boekereien steunen ten behoeve der plattelandselectuurvoorziening, die voor 't meerendeel den vorm heeft van correspondentschap d.w.z. ge-legenheid biedt tot uitlending van aangevraagde boeken. Veel meer nog dan een correspondentschap kan een filiaal bereiken, dat niet enkel aangevraagde werken en een wisselbibliotheek, maar ook wisselende collecties voor een leestafel ontvangt van de boekencentrale.

Wat zoo'n dorpsleeszaal beteekent voor meer ontwikkelden in af-gelegen plaatsen — waar men bijna ieder boek, waarmee men wil kennismaken, moet kopen — is voor stadsbewoners, die misschien zuchten onder het te veel dat wordt aangekondigd en zich opdringt, haast niet te beseffen. Het gevoel van afgesneden zijn, dat sommige meer ontwikkelden, die onvrijwillig op een dorp wonen, kwelt, wordt er voor een deel door weggenomen. Een predikantsfamilie, die verhuisd was naar een plaats waar geen boeken te zien waren naar een ge-meente met dorps-huis en boekenfiliaal, was zoo verrukt van dit laatste, dat de eerste uitroep was: „eindelijk weer boeken.” Dadelijk werd een 10-tal lidmaatschappen genomen en even zoovele boeken meegenomen naar de pastorie. Dat zoo'n boekery onder één dak huist met vak-

en ontwikkelingscursussen bevordert de belangstelling voor beide. Het boekenfiliaal kan zijn aanvragen en uitstallingen van boeken inrichten naar loopende of komende cursussen. In één der dorpshuizen bleek de invloed van verschillende cursussen op de boekenkeuze 3 jaar lang aantoonbaar. Niet alleen de deelnemers, ook anderen die van hen over 't behandelde onderwerp en de besproken of aanverwante lectuur hadden gehoord, kregen belangstelling. Juist doordat er minder nieuwe indrukken zijn, die de vorige overdrukken en wegdrukken, kan er op het land meer worden verwerkt van cursus en lectuur. En waar hij lezen de grens tusschen ontwikkeling en ontspanning heel sterk zigzagt, zijn we met de boekenuitleening meteen aan het werk voor de besteding van den vrijen tijd. De vrije toegang tot de leeszaal, de kosteloze uitleening van vaklectuur, de minimum contributie, die zoo noodig wel door derden wordt betaald, heffen alle geldelijke bezwaren op.

Voor letterlijk elk staat er zooveel lectuur open als hij kan verstaan. Een filiaal in een kleine gemeente kan jaarlijks zoo'n 10000 boeken onder de menschen brengen. En zou het zonder betekenissen blijven voor de toekomst als voor kinderen uit allerlei kringen de kinderleeszaal den Zondagmiddaguitgang vormt? Zoudt u daar ook verwachten de kinderen van een petroleumventer, ijscoman, voddenkoopman en woonwagenbewoner, die iemand onlangs alle gelijktijdig in een dorpsleeszaal aantrof?

Niet alleen het boek zal de dorpsleeszaal hebben te brengen; het moet ook in dorpsformaat museum en kunsthandel vertegenwoordigen, zij het op verre na niet in die mate als het op 't gebied van lectuur mogelijk is.

Uitstalling van voorwerpen uit en afbeeldingen van vreemde streken en oude tijden zullen er den gezichtskring hebben te verruimen. Reproducties zullen er moeten heenwijzen naar de oorspronkelijke kunstwerken. En voor het onbekende nabije van eigen omgeving zal het oog moeten worden gescherpt.

Geheel zonder invloed kan het toch niet zijn als daar kostbare plaatwerken voor ieder ten inzage liggen. Als daar in 't voorjaar de knop van levensuitbreking, in 't najaar de paddestoel en het herfstblad van levensomzetting, in den winter de velerlei bessentakken van levensvoortzetting getuigen? Oudere leeszaalbezoekers willen wel eens hardnekkig ontkennen, dat *die* gloeiend verkleurde blaren, uitgespreid onder glas en *die* eigenaardig grijsblauwe bessen in Nederland zouden groeien. De verbazing als *die* groeiplaats 30 M. van de leeszaal verwijderd is en als *die* bes rijpt in buurmans tuin! Na bezichtiging van zulke kleine uitstallingen volgt dikwijls de opmerking „ik wil er

nu toch eens beter op gaan letten." Maar ook wel: „ik kom straks iets brengen, dat er nog aan ontbreekt".

Onder de kinderen zijn er al vrij wat, die dadelijk kijken of er iets belangwekkends te zien is, die er vragen over stellen, er echt bij stilstaan. En ze kwamen toch enkel maar om een boek te ver-ruilen. Natuurlijk moet zoo'n boekenuitleening dan niet door een loket gebeuren, maar zoo ver mogelijk achter in de leeszaal, zoodat ieder zooveel mogelijk boekenkasten en leestafels voorbij moet. Niet op den grondslag van: „hoe ben ik het gauwst weer van je af", maar „hoe moet ik het aanleggen om je hier te boeien." Met volwassen buiten-menschen valt dat niet gemakkelijk. Ze zijn zoo gewoon op te gaan in hun werk en recht op hun onmiddellijk doel af te gaan en niet te letten op wat daar buiten valt, dat men hun dwars voor de voeten moet zetten, wat men hun onder de oogen wil brengen. M.a.w. een tafeltje plaatsen midden op hun pad. Zelfs dan is er voor sommigen nog een brandende kaars of slinger groen noodig, om het oog te trekken naar 't geen daar is neergelegd. Ook helpt het wel om een uitleentafel parallel met een uitstaltafel te plaatsen, met enkel een nauwen doorgang er tusschen. Wie op zijn boek wacht, staat dan rakelings naast een uitstalling. Toch zijn er dan nog, die hun pak boeken plaatsen op de uitgestalde voorwerpen zonder deze te zien. Maakt een ander een opmerking of doet een vraag, dan vallen ook de nietkijkers nog wel eens erg mee. Zij moeten hooren om te zien.

Natuurlijk brengt een excursie met een groep natuurliefhebbers verder dan die kleine heenwijzingen naar het rythme van het jaar in de dorpsleeszaal. Maar kunnen die kleine heenwijzingen niet juist voldoende zijn voor een begin? Is niet het richten der belangstelling het begin van alles? Is niet de kiem nog onmisbaar de groeivoorwaarde dan de omgeving? En waar mogelijk zal een dorps-huis het niet bij heenwijzingen laten, maar museumbezoek onder leiding in een nabije of verre stad organiseren en natuurwaarneming bevorderen. Onlangs nog bleek me, dat die kleine heenwijzingen in een dorps-huis hun werk doen. Een jonge man, die op zijn dertigsten verjaardag zijn leven eens overzag, verklaarde: mijn liefde voor muziek en voor letterkunde heb ik te danken aan een dorps-huis en de bewuste en onbewuste invloed van verschillende personen, die daar werkten.

Is er vrij veel verschil tusschen het groote volkshuis der stad en een dorps-huis wat betreft vakonderwijs en bibliotheekwerk, op het punt van clubwerk kan de overeenkomst groot zijn.

De ruime plaats, die dit bij alle volkshuiswerk inneemt, moet voor het dorp niet worden verkleind. Het kind, dat bijna den geheelen

dag moet doen wat onderwijzers of ouders het te doen geven, heeft deze gelegenheid, waar het nu eens zelf mag doen en vaak zelf mag *kieszen* noodig. Alle goeds, dat er is te zeggen van clubs waar wordt gedaan aan handenarbeid, teekenen, zang, spelletjes, voorlezen enz. geldt evenzeer voor dorpsclubs.

De werklust van het dorpskind is in den regel hevig, het verlangen naar spelletjes en voorlezen minder. Vooral de jongens werken graag ongestoord door.

De onwillekeurige wisselverking tusschen club en gezin kan hier heel groot zijn. Ik zie een gezin bij avond zittend om de tafel, beschenen door een hanglamp, keurig gezaagd door een der jongens op zijn club. Moeder neemt voorzichtig de theemuts af door haar dochtertje gegeven op 't dorpshuis en bekijkt haar verjaarsgeschenk nog eens voor ze de kopjes volschenkt. Vader zit verdiept in een landbouwboek uit de Reizende Landbouwboekery gevestigd in het dorps-huis. De oudste jongen maakt zijn huiswerk voor de tuinbouwles, de jongere broer wrijft ijverig om de pas op 'n timmerclub gemaakte boekenplank nog glimmender te maken. De oudste dochter werkt de japon af, begonnen op de naailes; een jonger meisje is verweg, al lezende met een club in Valkenburg. Een kleuter zit bij moeder voor de zooveelste maal de doos uit en in te pakken waarin alles wordt geborgen gemaakt op 't kleuterklasje. De jongste ligt in het wiegje door moeder aangevraagd bij de moederuitleening, nu toch eindelijk overtuigd, dat dit een beter plaatsje is dan tusschen 2 volwassenen in een bedstee.

Als straks de boekenplank wordt opgehangen, blijkt bij 't licht van het pergamenten wandlampje, dat een zelfgeteekende paddenstoelenkalender en gezaagde zwartjes naar Daan Hoeksema de wandversiering vormen. Want de kinderen kleeden tegenwoordig het huis aan. En hoe eenvoudig, ja gebrekkig soms hun werk mag zijn, 't is altijd beter dan de smakelooze prullen vroeger door vader en moeder aangeschaft en steeds vermeerderd met opgedrongen rommel van radgebekte galanterieventers uit de stad.

Er wordt wel eens gevreesd, dat lessen en clubs uithuizig zouden maken. Maar van elke les of club komt iets mee, dat het huis verrijkt en van de kroeghuizigheid komt niets dan gezinsverarming. Ook kan voorkomen worden dat dezelfde personen aan al te veel dingen meedoen indien alles is gecentraliseerd in een dorpshuis.

L.l. Zaterdag zag ik een dorpshuis volop in werking. Kinderen van 5 tot 16 jaar stroomden er in en uit. Een gedeelte ging eerst naar de clubs, een ander naar de leeszaal voor boekenruiling of lezen, weer

anderen naar de afdeling lichamelijke opvoeding, naar gymnastieklessen of naar de badinrichting. Het was een tafereel van kindergeluk, waaraan alleen ontbrak: een aangrenzend speelterrein. Dat kinderen van alle scholen elkaar zoo leeren kennen is al een dorpsbelang op zich zelf.

Een groep volwassenen en groote jongens stond kijkend en keurend bij stapels manden gemaakt door jeugdige werkloozen en verdween later in een zaaltje voor de eindles van het tuinbouwonderwijs.

Wat doet nu een kleine jongen, die enkel maar wat plaatjes wil gaan kijken in de kinderleeszaal, op zoo'n middag een indrukken op. Altijd weer staan de kleinere jongens bij het rietvlechtwerk. En beredeneren: „wat hebben die jongens toch een hoop gemaakt in 6 weken". „Die tafel is fijn, moet je eens zien." „Die mand is scheef". „Wil ik wel gelooven, je kent het ook maar niet ineens." „Wat is het goedkoop." „Mijn broer heeft ook geen werk, 'k wou dat hij er ook heen ging als 't weer begint." Eén komt er met een paar kwartjes aan om voor moeder een bloemenmand te koopen. Een ander vraagt: „waarom zijn al die mannen en vrouwen hier?" En leeft dan mee, dat dit ouders zijn van de 40 jongens, die op de tuinbouwsles zijn en dat 8 vandaag eindexamen doen! Zou hij er later ook heen gaan?

Een groepje jongens trekt met de leidster naar een clubkamer. Figuurzagen gaan ze. Daar mag hij 'n volgend jaar op.

Dan gaat hij de leeszaal in. Uitzoeken welke versjes en raadsels hij morgen na 5 uur wil overschrijven en welke plaat hij wil nateekenen. Want dat mag als de kinderleeszaal, die van 2 tot 5 uur open is, gesloten wordt. Van 5 tot 7 uur is de leeszaal dan geen leeszaal. Dan geeft de juffrouw je wel papier en potlooden en zoo, als je graag wat wilt blijven. Als hij gekozen heeft, hoort hij een bel luiden. O ja, een nieuwe gymnastiekgroep begint. Even gaat hij kijken bij 't gebouw voor lichamelijke opvoeding. Dan terug naar de leeszaal om te lezen tot 5 uur.

Zonder het dorpshuis zou hij waarschijnlijk zijn aandacht hebben verdeeld tusschen een bakkerswinkel en een galanteriewinkelraam.

Het dorpshuis bij avond wijkt weer af van het stedelijk volkshuis. Ook op het dorp lezingen en cursussen voor volwassenen, uitgaande van het dorpshuis, maar daarnaast veel bijeenkomsten, cursussen, lezingen, films, uitgaande van verschillende vereenigingen, die er hun centrum namen. In de niet door lessen of clubs bezette uren wordt vergaderruimte afgestaan. Uitgesloten zijn openbare vergaderingen, waar andersdenkenden op kwetsende wijze worden aangevallen. Aangezien zulks op verkiezingsvergaderingen te doen gebruikelijk is, kun-

nen die van geen enkele richting worden toegelaten. Overigens kunnen allerlei richtingen er hun tehuis hebben en voor een matig bedrag een beperkt vergaderrecht. Met verwondering las ik enkele maanden geleden in een artikel in Volksontwikkeling de vraag: „Zou het zoo'n wereldschokkende gebeurtenis zijn, indien de A.J.C. binnen de muren van een Volkshuis hare bijeenkomsten hield?" Jaren geleden reeds hielden stads-A.J.C.-groepen hare kerstbijeenkomsten in een dorps huis, waar ze den geheelen dag op hun eigen wijze — en die was vol wijding — doorbrachten. Toch was er geen enkel bestuurslid van dat dorps huis S.D.A.P.er. In een ander dorps huis houdt de A.J.C. wekelijks bijeenkomsten. Niettemin worden clubs en lessen in zoo'n dorps huis door jongeren uit rechtsche kringen bezocht.

Een jaar na de oprichting van zeker dorps huis werd in dezelfde plaats een afdeling van de S.D.A.P. gesticht, die vroeg in het gebouw te mogen vergaderen. Het meest conservatieve bestuurslid verklaarde: „ik ben tegenstander van de S.D.A.P., monarchist, sterk oranjegezind. Maar ik vind, dat we uit onpartijdigheid het verzoek moeten toestaan, want een dorps huis is noch monarchistisch noch republikeinisch. Als deze menschen liever in een alcoholvrije omgeving vergaderen, moeten wij dat steunen." Toen ditzelfde dorps huis enkele jaren later een lokaal voor Nijverheidsonderwijs noodig had, werden alle landbouwers aandeelhouders. Wel werd nu en dan door een enkele tegenstander het dorps huis „rood" genoemd, maar ieder kende het bestuur en wist dat dit etiket van partijdigheid onwaar was.

Het hechtte dan ook niet.

Velen zijn in dezen tijd erg bang voor het woord neutraliteit, ja voor elke soepelheid. Alles moet in strak partij- of sectarisch verband gebeuren. Iemand, die niets gevoelt voor partij of secte-propaganda, wordt aangezien voor een sufferd of . . . een lafaard.

Moeten ook de volkshuizen een politieke of godsdienstige beginselverklaring aanbieden? Een etiket aanvaarden?

De openbare leesalen verschaffen mogelijkheden voor studie, letterkundig genot en ontspanning. Zij propageeren geen alleenzaligmakende richting. Zijn ze nu niets waard, omdat ze voor niets propaganda maken? Is de waarde van elk werk afhankelijk van de richtingsnaam?

Voor het determineren graaft men een plant geheel uit; wortel en stengelvorm, blad en bloem moeten worden onderzocht om den naam vast te stellen. Voor een wetenschappelijke etikettering is dat noodig. Maar wie appels, peren of kersen gaat plukken volgt deze methode niet. Hij heeft genoeg aan de uitspraak: aan de vruchten

kent men den boom. En de eter zal wel zonder wortelopgraving weten of hij een appel of een kers in den mond heeft.

Zoo zijn er dorps huiswerkers, die een voor hen zelven duidelijk omlijnde levens- en wereldbeschouwing hebben, van waaruit ze zelfbewust leven en hun werk doen, zonder aldoor aan te kondigen: „zoo vertakken zich mijn wortels, daar haal ik mijn levenssappen.” Zij laten het aan ieder over de vruchten te keuren.

De gedetermineerde plant gaat naar de afvallemmer en wordt geen sieraad meer voor wei of tuin, zal geen zaden uitstrooien voor toekomstige schoonheid. Dorps huiswerk, dat aldoor onderwoeld zou worden voor opgravingen naar beginselverklaringen (want waar is men ooit klaar met een beginselverklaring?) zou aan vruchtbaarheid inboeten. Om het maar niet sterker uit te drukken.

Ik kan me iemand voorstellen, die liever onder de weer modern geworden hakbijl zijn leven zou laten, dan zijn beginsel te verloochenen. En die toch zijn leven kan wijden aan werk in een z.g. neutrale inrichting, waar hij zijn persoonlijke overtuiging niet propageert, eenvoudig omdat niet ieder ander op hetzelfde oogenblik behoefte heeft aan hetzelfde. Geeft u de waterhoeveelheid, die uw varen noodig heeft, ook aan uw cactus? En plaatst u de varen in de droge warmte, die de cactus vraagt? Neen, u geeft de een juist het tegendeel van wat de ander krijgt. En toch aan beiden hetzelfde: een goede verzorging.

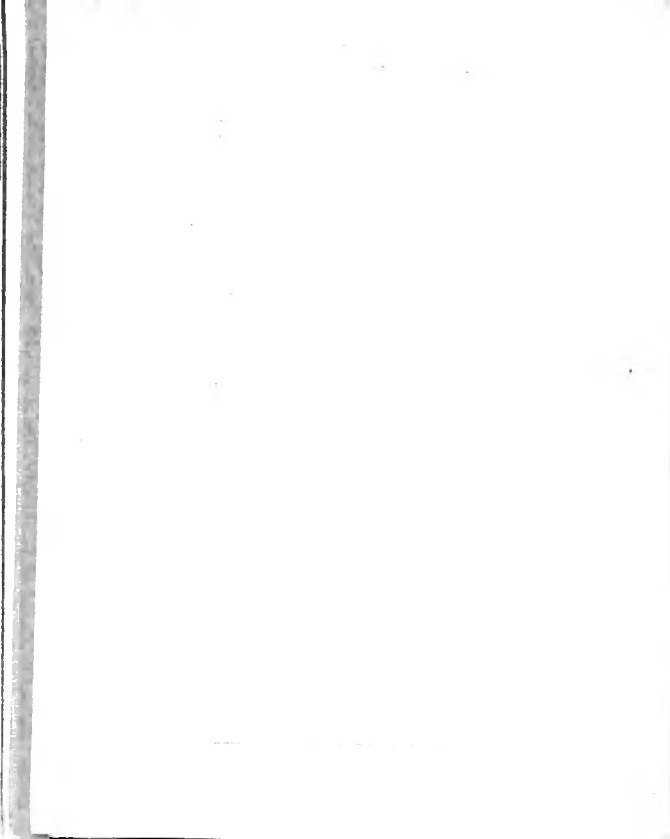
Ontzaggelijk belangrijk is dan ook, dat de leiders de bezoekers begrijpen en datgene binnen hun bereik weten te brengen wat elk verder brengt. De hulp in de bereiking van de eerstvolgende fase. Een van de weinige dingen waarin de eene mensch den ander werkelijk helpen kan.

De opvatting, dat alle ontwikkelings- en ontspanningswerk partij-, kerk- of sectewerk behoort te zijn, heeft in de grootste steden nog de minst erge gevolgen, omdat elke groep afzonderlijk nog voldoende getalsterkte bezit om te werken. Op kleine dorpen zal nog verdere versplitsing niets overlaten dan splinters. Nu reeds doet de oprichting van een nieuwe vereeniging een andere groep ineensstorten. Straks clubwerk van iedere nuance? Vrijzinnige, sociaal democratische en communistische cursus in E.H.B.O.? Kerkelijke, anti-kerkelijke en onkerkelijke zangvereenigingen? Zakelijke en socialistische weefcursussen? Kortom, naast de groepeerings naar bloedverwantschap en beroep komen er nog ongeveer 120 verdeelingen bij als werkelijk alle maatschappelijk werk afgescheiden moet gebeuren. Het dorp is dan opgedeeld en de brokjes hebben geen van alle leefkracht. Het is als

een plant zóó gescheurd in stekken, dat geen enkele kan aanwortelen. Zou het niet beter zijn die eeuwenoude werk- en levensgemeenschap, die het dorp is, maar ineens op te heffen dan die verder te vergruizen? O, als men er eens mee ophield. Er is nog iets van dorpsgemeenschap, die kan opleven en uitgroeien. Partijgangers en sectariërs van buitenaf, uit op wat leden, zorgen voor steeds grooter verwijdering. Wat een ontredde-ning ze achterlaten in de dorpen, wat een scha ze doen aan opbloeiend éénheidswerk, dat beseffen die propagandisten van links en van rechts niet, of zien het als een succes.

Allen, die samenwerking met andersdenkenden bewust als ideaal nastreven en allen, die inzien dat — gegeven het gering aantal personen en hulpbronnen — volledige sectarische uitleving op een dorp op ondergang uitloopt, kunnen samenbouwen aan een dorpscentrum ten dienste van allen. Zooals de vele putjes en regenbakken worden vervangen door een gemeenschappelijke waterleiding, zooals de vele petroleumlampjes vervangbaar bleken door de eene stroomleiding, zoo moeten we practisch, nuchter en heel eenvoudig een groote dorpscentrale bouwen. Dat ideale dorps huis is een huis met vele deuren. Een deur voor de kleuters, de schooljeugd, de schoolvrije jeugd; een deur voor ontwikkeling en ontspanning in velerlei vorm voor volwassenen; een deur voor de boekenliefhebbers; een deur voor maatschappelijk hulpbetoon; een deur voor lichamelijke opvoeding; een deur naar een werkplaats voor werklustigen; een deur voor het vereenigingsleven van allerlei schakeering. Wat er verder niet of wel in elk dorps huis behoort, dat hebben we rustig aan de plaatselijke behoeften en mogelijkheden over te laten.

Ruim zij het als de ruime hemel om ons dorp; als een zon warmte en kleurloos licht uitstralend over allen. En als dat licht de rechte brekingsdriepel ontmoet — dat er dan een regenboog sta boven het dorps huis.

170.1375

INHOUD VAN AFLEVERING 9.

	Bladz.
Geestelijke leiding, door Prof. Dr. Carl Mennicke	269
Liefde voor de natuur in verband met de besteding van de vrije tijd, door P. Voogd	276
Mogelijkheid van samenwerking tusschen verschillende instanties, welke zich bezighouden met ontwikkeling op het platteland, door Gr. G. Smit	283
Het dorps huis als plaatselijk centrum voor maatschappelijk werk op het platteland, door G. Bähler-Boerma . . .	290 -

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

— DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60. —

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl. f 200.—

NUITSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

De oorspronkelijke rede van
Professor **MENNICKE** op-
genomen in dit nummer
over „Geistliche Führung”
in verschenen als no. 4
van de serie

VRIJ-RELIGIEUSE TOESPRAKEN

uitgekomen bij **P. Dz. VEEN**,
te Amersfoort, à 20 cent. —

Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nuitsuitgaven:

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f1.—

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van :

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

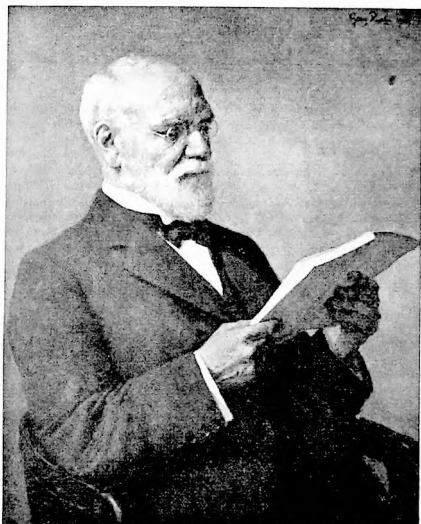
Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

J. W. Gunning

Volksontwikkeling verschijnt ditmaal reeds op den dertienden der maand, den vijf-en-zeventigsten verjaardag van den Nestor der Nederlandsche paedagogiek. Onze redactie verheugt zich aan zijn lezers het portret van den jubilaris te kunnen aanbieden.

Geestelijke leiding

door Prof. Dr. CARL MENNICKE.

II.

Bij onze vorige beschouwingen is het negatieve sterk op de voorgrond getreden. Wij hebben ingezien, dat het liberalisme het probleem van de geestelijke leiding, zooals het gegroeid was in de reformatie, in het rationalisme en in de moderne maatschappij niet tot een oplossing kon brengen, juist omdat het aannam, dat reeds door de propaganda voor de vrijheid de gewenschte maatschappelijke toestand vanzelf zou ontstaan. Deze lichtzinnigheid ten aanzien van het wereldgebeuren heeft zich zwaar gewroken. De bittere ervaringen van deze eeuw hebben duidelijk aan het licht gebracht, dat *vrijheid en rijpheid onverbrekelijk met elkaar verbonden zijn, dat vrijheid alleen in rijpheid te bereiken is*. Met dit positieve onderwerp hebben we ons in dit hoofdstuk bezig te houden.

Wij hebben reeds gezien, dat de mensch door de positie, die hij in de wereld inneemt, ertoe geroepen is om te weten van de diepste inhoud der wereld en in zijn doen en laten daardoor bepaald te worden. We moeten er nu nog eens uitdrukkelijker dan tot nu toe op wijzen, dat het hier gaat om de vervulling van een ethisch-geestelijke taak. We willen zeker niet bestrijden, dat ook de weg van de speciaal geestelijk-theoretische arbeid tot de kennis van het wezen der wereld kan voeren. Altijd weer zijn er menschen geweest, die deze weg gegaan zijn en die hem klaarblijkelijk moesten gaan. Maar wanneer men de samenhang van alle filosofische stelsels van betekenissen goed begrijpt, dan ziet men in, dat ze allen hebben duidelijk gemaakt, dat het wezen van de geest zich in de ethos vervuld ziet en dat daarom ook alleen de ethisch gerijpte mensch het volwaardig orgaan van de geest kan zijn. Plato, Aristoteles, Kant, Hegel — zij allen meenen, dat dit niet anders mogelijk is. En terecht, want de mensch is een wezen, dat voortdurend handelen, zijn houding bepalen en beslissen moet. Iedere levensuiting bewijst, dat het nooit om inzicht alléén, maar altijd óók om de kracht van de zelfbeheersching en van de wil gaat. Ook de lange jeugd van den mensch, het eigenaardige proces van de puberteitsjaren, de problemen van liefde en huwelijk bewijzen duidelijk, dat de ontwikkelingsgang van den mensch een proces tot rijpwording is. De diepe bronnen van zijn wezen zijn slechts zeer geleidelijk toegankelijk voor geestelijke- en zedelijke arbeid.

Hier komt dus het centrale begrip te voorschijn, van waaruit zich de grondverhouding van den mensch tot de wereld vormt: de mensch is het wezen, bij wien de kern van de levenshouding de **verantwoor-**

delijkheid is. De adel, die in de drang naar vrijheid ligt, kan zijn vervulling alleen vinden, wanneer de kracht tot het dragen van verantwoording, die het juiste gebruik van de vrijheid waarborgt, rijp geworden is.

Deze kracht ontwikkelt zich echter alleen, als bepaalde verplichtingen gevoeld en nagekomen worden. Want alleen ervaring en oefening kunnen het begrip wekken, dat de vormen van de menselijke samenleving zuiver en alleen afhangen van de mate van verantwoordelijkheidsgevoel, welke in die samenleving aanwezig is. Alleen ervaring en oefening kunnen de wil tot het aanvaarden van verantwoordelijkheid wakker houden en te weeg brengen, dat dat verantwoordelijkheidsgevoel altijd weer opnieuw tot ontwikkeling komt.

Dit alles wil niets anders zeggen, dan dat de maatschappij behoefte heeft aan een systeem van morele verplichtingen en geestelijke banden, waarin het verantwoordelijkheidsgevoel van haar leden zich kan ontwikkelen.

Daar in de loop der eeuwen het traditioneele stelsel van verplichtingen en banden uiteengevallen is, staan wij nu voor de taak een nieuw te moeten vormen. En wanneer we niet willen dulden, dat het er één van dwang en macht wordt, dan blijft ons alleen de mogelijkheid over, om de geestelijke leiding in de menselijke maatschappij weer tot aanzien en invloed te brengen. Ook onder een systeem van dwang kan misschien bestaanszekerheid bereikt worden, maar stellig alleen ten koste van de vrijheid en de rijpheid van den mensch. Ik zal trachten het systeem van de goede leiding uiteen te zetten.

Om te beginnen moeten we in het algemeen inzien, dat geestelijke leiding een taak is, die begrepen en aanvaard moet worden en waarbij de wil om haar te volbrengen zeer uitdrukkelijk voorop moet staan. Het zou een dwaling zijn te meenen, dat de leider slechts de verantwoording zou hebben van de waarheid in te zien. Wij weten tegenwoordig zeer goed, dat het ook zijn taak is ervoor te zorgen, dat die waarheid tot werkelijkheid zal worden. Dat wil dus zeggen dat hij er naar moet streven, om de leiding te organiseren. In de eerste plaats moet hij in de kring, die hij direkt bereiken kan, zijn invloed vestigen en consolideeren. Hij moet er verder op uit zijn, om zijn volgelingen mee te sleepen tot onafgebroken organisatorisch zedingswerk.

Bestaansvoorwaarde voor een dergelijke houding is natuurlijk het bezit van een echte overtuiging. Iedere echte overtuiging wil aanhangers kweken. Maar de methoden, waarmede het protestantisme en het humanisme te werk gingen, om hun aanhang te verkrijgen, gingen

tot nu toe, bewust of onbewust, van de opvatting uit, dat men de menschen wel het materiaal moest geven, maar dat de keuze in laatste instantie bij den mensch zelf moest liggen. Nu hebben we echter ingezien, dat de aanname, dat de mensch zelfstandig kan kiezen, een overschatting van het vermogen van den mensch tot zelfbestemming is. Het overgrootste deel der menschheid tenminste moet gegrepen worden door een geestelijke leiding, die verantwoordelijkheidsbewustzijn heeft, anders vervalt het aan de macht van hen, die de massadriften weten te bevredigen. Nu we dit weten staan we voor het alternatief: of het gelukt om de geestelijke leiding zóó te organiseren, dat ze werkelijk weer invloed krijgt op de breede kringen, of de politieke en daarmee de geestelijke knechting van de massa is een noodlot voor de menschheid, dat niet te keeren valt. Anders gezegd: of het gelukt om de gemeenschapsbanden van de menschen zóó te organiseren, dat in hen het echte verantwoordelijkheidsbewustzijn kan groeien en dat daardoor de menschelijke vrijheid verwerkelijkt kan worden, of het systeem van dwang zet zich door, waarbij dan de hogere zin van het menschzijn aan de naakte wil tot leven ten offer valt. Wanneer echter het alternatief zoo scherp en onontkoombaar gesteld is en de afhankelijkheid der menschen van de invloeden, die hen bestoken, zóó duidelijk is, dan kan ook de geestelijke leiding van protestantisme en humanisme niet langer aarzelen, om uit haar reserve los te komen en om de middelen aan te wenden, die geëigend zijn, om aan de geestelijke leiding overwegende invloed te verzekeren.

Men zal misschien geneigd zijn, om hier tegen in te brengen, dat dat beteekent den duivel door Beëlzebul uitwerpen. Men zou ons dan volkomen misverstaan. Fascisme en nationaalsocialisme zeilen onder de vlag van de „eenheid”. Ze laten er zich op voorstaan, dat ze de twist opgeheven en eenheid van voelen en willen tot stand hebben gebracht. (Alsof niet juist zichzelf eerst de twist op de spits gedreven hebben en alle pogingen om die op menschwaardige wijze te beslechten, met verachtelijke middelen te schande gemaakt hebben. En alsof niet iedere dag het troosteloze bewijs levert, dat de hemelhoog geprezen eenheid een leeg schijn is, dat ziel en geest van het volk onder de geesl van machtswillekeur steunt en zucht). Een dergelijke „eenheid” is een doel zonder zin en kan alleen daar geschapen worden, waar het gevoel voor de werkelijke, eeuwige roeping van den mensch verloren gegaan is. Het doet mij genoegen, om tegen dit zinellooze streven een Hollandsche getuige te kunnen oproepen. Abraham Kuyper keert zich in zijn rede (van 23 Maart 1873) over de „vrijheid” tegen het eenheidsstreven van de Katholieke kerk en van de Protestantsche

staatskerk (waardoor juist de eenheid verstoord was) en zegt het woord, dat in zijn grondgedachte ieder religieus voelend mensch onderschrijven moet: „De geest van Christus werkt niet dan geestelijk en poogt eenheid in het vele te werken, niet omgekeerd het vele naar de eenheid te dwingen.” Nooit kan geestelijke leiding de gewelddadige en dwingende onderwerping van menschen en menschengroepen willen (ook niet met een beroep op het doel, dat de middelen heiligt). Echte geestelijke leiding is in werkelijkheid alleen daár mogelijk, waar ze zich in den strijd om zich te handhaven telkens opnieuw op de proef ziet gesteld. Het is echter heel iets anders om in te zien: dat de mensch maar zeer zelden zijn keuze doet op grond van inzicht; dat iedere hoogere waarheid nooit in adaequate (overeenkomstige) begrippen, maar slechts in symbolen en symboolbegrippen kan worden uitgedrukt; dat het opnamevermogen voor zulke symbolen en symboolbegrippen samenhangt met de psychische rijpheid van de menschen; en dat het dus niet alleen een *mogen*, maar ook een *motten* is om de invloeden, waaronder de mensch leeft, paedagogisch zoo te organiseeren, dat de ideale verhouding tusschen vrijheid en rijpheid bereikt kan worden.

Alles bijeengenomen kan men dus, naar ik meen, voor de organisatie van de geestelijke leiding, het volgende richtsnoer opstellen:

Ook als één leider de werkelijke inhoud aan de geestelijke leiding geeft, berust toch altijd de verantwoordelijkheid bij een groep. En deze groepsarbeid heeft niet alleen betrekking op de techniek van de organisatie. De problemen van de sociale psychologie, waarvoor iedere geestelijke leiding zich gesteld ziet, maken een voortdurende gemeenschappelijke arbeid van onderzoek en verdieping noodzakelijk. Ten eerste moeten de bestaande psychologische behoeften en mogelijkheden (die vaak min of meer verborgen zijn), vastgesteld worden. Een dergelijke peil-arbeid moet echter tevens de taal van de symbolen, de meest overtuigende uitdrukkingsmiddelen scheppen, waaraan de geestelijke leiding behoefte heeft, als ze in de breedte veld wil winnen. Daar de huidige massa moeilijk te peilen is, het maatschappelijk net vele mazen heeft en de invloed, die de enkeling dientengevolge ondergaat, vaag is en van allerlei toevalligheden afhangt, kan alleen een bewuste arbeid aan de vorming van de middelen, die de leiding noodig heeft, verder helpen. Leiders die dat niet begrijpen, verwaarloozen eenvoudig een deel van hun verantwoordelijke taak en drijven de massa in de schoot van hen, wier leiding onder de druk van de angst en de haast van alledag staat.

Geestelijke leiding in den zin, zooals hier uiteengezet is, heeft verder altijd behoefte aan een breder kring van bewust overtuigde

medewerkers. Of dit leidt tot vorming van een eigen kring, of dat men op bestaande groepen inwerkt, is een vraag van de tweede orde. Belangrijk en beslissend is, dat er een intensieve invloedssfeer bestaat en ontwikkeld wordt. Het spreekt vanzelf, dat dit niet moet gebeuren in den zin van gewone dogmatische opleiding. Juist hier moet een levendige geestelijke uitwisseling van gedachten plaats vinden, waarbij de denkbeelden van de leiding zich krachtens hun innerlijke waarde moeten handhaven en waardoor ze zich telkens opnieuw en dieper kunnen grondvesten. Aan de andere kant is het onafwendbaar, dat deze kring van overtuigde volgelingen verplichtingen krijgt. Niet alleen de algemeene plicht tot meewerken, maar speciaal de verplichting om bij alle discussies zich te hoeden voor het overschrijden der grenzen, daar dit de volledige uitwerking van de zaak belemmeren zou. Dat is ook iets, waartegen we ons tot nu toe altijd instinctief verzet hebben. Nu moeten we echter begrijpen, dat breede kringen van menschen niet in staat zijn om bepaalde discussies en problemen te begrijpen. Gevoeld hebben wij bewusten en meer psychologisch geschoolden dat altijd wel, maar wij hebben geloofd, dat de dingen op de één of andere wijze wel in het reine zouden komen. Deze vergissing is mede oorzaak voor het harde noodlot van het oogenblik, en daarom is het hoog tijd, dat we deze gedachten laten **VAREN**.

Ten slotte het werken in de breedte, dat eigenlijk een zaak van de suggestieve beïnvloeding is. Hier hebben wij, die voortkomen uit het liberalisme en het protestantisme, de meeste remmen. In ieder geval gedragen we ons hier in het begin als groote stumpers, die tot taak hebben te leeren en ons op te werken tot grootere moed en tot meer initiatief. We hebben zeker grond om de vervlakkende invloed van dergelijk werk te vreezen. Maar verdieping houdt ook een gevaar in, omdat ze tot afzondering voert. Gevaar mag nooit een bedenking vormen. We leven als menschen altijd tusschen Scilla en Charybdis en loopen altijd het meeste gevaar om in de stroom meesleurd te worden, als we voor de een of de ander op de vlucht zijn. Overwinnen kunnen we het gevaar nooit door voor de werkelijkheid uit de weg te gaan, maar alleen daardoor, dat we uit hoofde van onze concentratie op het wezen der dingen tot een voortdurend meer volmaakte omvatting van de werkelijkheid komen.

Alleen in deze spanning kan ook de eigenlijke synthese tusschen deemoed en koenheid tot stand komen, waaruit de geestelijke leiding alleen haar beheerschende kracht kan putten.

Een dergelijke organisatie van de geestelijke leiding zou het probleem

van een nieuwe orde, dat door de liberale ontwikkeling van de maatschappij opgeworpen is, op een volkomen andere wijze oplossen, dan het fascisme en het nationaal-socialisme het doen. Dan zou geen gedwongen schijneenheid ontstaan, waarin de echte overtuiging tot spot wordt (men leze de smadelijke insinuaties van den Duitschen minister voor de propaganda op de „Christelijkheid” van de kerken), maar een véélheid zou nog veel nadrukkelijker dan tot nu toe toegestaan worden. Een veelheid, waarin de eerbied voor de menselijke overtuiging de gemeenschappelijke sfeer zou zijn, waarbuiten men onmogelijk vrij zou kunnen ademen. Zeer zeker zou deze eerbied geen aanleiding moeten geven tot „liberalistische” willekeur (en daarmee dus, zooals we gezien hebben, tot het loslaten van het driftleven), maar hij zou de verplichting voor de groep en voor den enkeling inhouden om niet te rusten alvorens zelfs het laatste lid van de maatschappij „tot overtuiging” gekomen is. D.w.z., dat het de weg heeft betreden, die voert tot het hart van de wereld, omdat op die weg alleen de mensch zijn eigenlijke roeping vervullen kan. Allen, die geroepen zijn om geestelijke leiding te geven, weten, dat ze hun taak niet vervuld hebben, zoolang dit doel niet bereikt is. Allen moeten ze inzien, dat deze taak vervuld moet worden, omdat anders het noodlot ons zal voeren tot het primitieve barbarendom.

Maar blijft op deze wijze het probleem van de maatschappelijke bestaanszekerheid niet onopgelost? Is het niet in ieder geval het positieve effect van het bolsjewisme en het fascisme, dat daarbij de economische en organisatorische krachten in één richting gedrongen worden en dat dus de verschillende groepen niet meer tegen elkaar, maar nog slechts met elkaar handelen? Deze vraag wijst er al op dat ons program een aanvulling behoeft. Ik ben zeker absoluut niet van meening, dat de economische moeilijkheden op het oogenblik in Italië, Rusland of Duitschland ook maar eenigzins kleiner zijn, dan in alle andere landen van de aarde. Ook voor de meest kortzichtige wordt de aanvechtbaarheid van de Duitse „Arbeitsschlacht”, van week tot week duidelijker. Binnenkort zullen wel de menschen uitgestorven zijn, dienog zouden willen volhouden, dat het monsteroffer aan kultuurwaarden ook maar eenigzins in verhouding staat tot wat op economisch gebied bereikt werd. Maar dat neemt niet weg, dat het vraagstuk van de economische organisatie brandend is, zóó brandend, dat het in alle andere landen onontkoombaar zal voeren tot de ineenstorting van de echte kultuur, als het niet gelukt dit vraagstuk op te lossen.

In het kort heb ik al aangeduid in welke richting de aanvulling

liggen moet. Hoe meer de geestelijke leiding, in de hierboven genoemde betekenis van het woord invloed krijgt, des te vrijer zullen de krachten van de ethos (verantwoordelijkheid voor de gemeenschap) zich kunnen ontwikkelen met de krachten van de ratio.

Ook Hitler verzekert in iedere redevoering iedere dag opnieuw, dat niemand een oplossing weet en dat de pogingen, die aangewend worden, kunnen mislukken. Inderdaad zijn de gegeven moeilijkheden zóó groot, dat zelfs het beste geestelijke inzicht nauwelijks groot genoeg is om iets te bereiken. Maar juist dit benodigde inzicht kan in de atmosfeer van het vooroordeel en van de absolute partijheerschappij, zooals zij b.v. in het tegenwoordige Duitschland bestaat, niet gedijen en niet tot ontwikkeling komen. Het kan trouwens slechts dáár groeien, waar het gemeenschapsleven georganiseerd is met het oog op de roeping van den mensch tot de vrijheid. Dan spreekt het van zelf, dat de geestelijke arbeid van de menschen ook werkelijk ernstig opgevat wordt. Maar dan kan het niet anders of dit moet ook in het karakter van de geestelijke leiding uitkomen. Van „enkel innerlijkheid” kan geen sprake meer zijn. Juist het zuiverste geestelijk weten omtrent de roeping van den mensch moet de erkenning inhouden, dat de verantwoordelijkheid van de geestelijke leiding die zijde van het menschlijk wezen, die aan de aarde gebonden is, moet omvatten. Daarom ook moet de goede geestelijke leiding nadenken over de problemen van de sociale techniek en nagaan hoe ze die techniek bevruchten en bevorderen kan. Ze moet trachten om breede lagen der bevolking bereid te doen zijn, om zich aan de noodzakelijkheden van de gemeenschappelijke bestaanszekerheid te onderwerpen en moet trachten bij hen de wil aan te kweken om gezamenlijk te arbeiden en gemeenschappelijke inspanning op te brengen. Juist dan zal zij ook nimmer het bewustzijn kunnen verliezen, dat slechts werkelijk produktieve arbeid, die door ieder lid van de bevolking als zinvol gevoeld wordt voor de oplossing van de gemeenschapsvorming op den duur bevreddiging kan geven. (De sociaal-technische plannen op zichzelf zijn natuurlijk altijd de taak van deskundigen).

In al deze beschouwingen speelt iets mee, daarvan ben ik mij zeer goed bewust, dat ten slotte duidelijk naar voren gebracht moet worden. Een maatschappij, die in het teken van de geestelijke leiding staat, moet aan de paedagogische organisatie bepaalde eischen stellen. Men kan de draagwijdte van deze eischen slechts volkomen inzien, als men er zich goed van bewust is, dat de ontbinding van de traditioneele banden in het tijdperk van het liberalisme in sterke mate niet alleen een psychologische, maar ook een kortweg reële zin had.

Het gezin, de werkplaats en de gemeente zijn van vorm veranderd. De vroegere vorm was een band voor de menschen, soms zelfs een knellende band, die hun bepaalde verplichtingen oplegde. Streng en afgemeten was de afstand van het kind tot het hoofd van de familie, van den leerling tot den meester, van den leerling tot den leeraar enz., maar nu zijn al deze banden los en vaag geworden. De ontwikkeling van ontelbaar veel menschen is tegenwoordig zoozeer van het toeval en de willekeur afhankelijk, dat men van een ondergaan van de invloed van bepaalde banden en verplichtingen en daarmee van een rijp worden van de krachten van het verantwoordelijkheidsbewustzijn nauwelijks meer spreken kan. Omdat we echter hebben ingezien, dat de mogelijkheid voor den mensch, om geestelijke inhouden in zich op te nemen, in enge verbinding staat met de rijpheid, die zijn verantwoordelijkheidsgevoel bereikt heeft, behoeft over de beteekenis van een dergelijke paedagogische organisatie niets meer gezegd te worden.

Voor hem die de samenhang der dingen ziet is het allang duidelijk, dat vanuit verschillende uitgangspunten als het ware instinktief in deze richting gewerkt wordt. (Op geen ander punt worden we er ons zoo pijnlijk van bewust, wat de z.g. Deutsche revolutie al niet verwoest heeft). De geheele paedagogische beweging van dezen tijd zoo goed als de geheele jeugdbeweging trachten tot dit doel te komen. En zonder twijfel behooren ook een geheele rij van economische bemoeiingen tot deze categorie. Overal gaat het erom, om den wordenden mensch de gemeenschapsverplichtingen, waaraan men niet ontkomen kan, te laten beleven. Om deze te kunnen vervullen moeten dus bepaalde krachten ontwikkeld worden. Het is nog lang niet zoo ver, dat we zouden kunnen zeggen, dat we het in dit opzicht tot een bevredigende oplossing gebracht hebben. Hier ligt voor gezin en school, voor de opvoeding van de jeugd en de jeugdbeweging, voor bedrijf en vakbeweging, voor civiele en kerkelijke gemeente een taak, die schier niet te overzien is. Hoe grooter het deel van deze taak is, dat vervuld wordt, des te vruchtbaarder wordt het werken, des te dieper de kracht van de geestelijke leiding.

De vraag is nu of het in de calvinistische landen gelukken zal om deze uitweg uit de moeilijkheden te vinden, die de eenige werkelijk menschevaardige uitweg is. (Want juist deze landen zijn op grond van hun geestelijke grondslagen degenen, die in de eerste plaats daartoe geroepen zijn.) Het ligt in de natuur van de toestand waarin de mensch zich bevindt, dat we dat niet weten, maar slechts hopen kunnen. Het is vast en zeker een godvergeten leugen, als Hitler en

Göbbels de wereld willen inpraten, dat God altijd alleen hen geholpen heeft, die zichzelf wisten te helpen. Maar het blijft een waarheid, dat God slechts de oprechten tot de overwinning voert. In deze moeilijke en diepe zin kunnen we het woord van Schiller aanvaarden:

„Der Menschheit Würde ist in eure Hand gegeben,
Sie sinkt mit euch, mit euch wird Sie sich heben.“

Tien jaren Dalton,

door L. C. T. BIGOT.

We schreven 1920; de Wet op het Lager Onderwijs, de Wet de Visser was aangenomen. De verwachtingen waren in sommige kringen hoog gespannen, de financiële gelijkstelling was nu in de onderwijswet neergelegd, men droomde van een algeheele verbetering van ons lager onderwijs. Een tijd van groote bloei voor de school zou aanbreken.

Weldra kwamen de teleurstellingen en de tegenslagen: de nieuwe opleiding bleef geheel achterwege; alleen enkele verbeteringen kwamen tot stand — het nieuw-georganiseerde toezicht moest wegens te groote kosten worden vervangen door een andere regeling — het vervolgonderwijs werd afgeschaft — het aantal leerlingen per klasse en per onderwijzer vergroot — tegen de bedoelingen van de wet-1920 in ontstonden allerwege opleidingsscholen, milieuscholen, enz. in 't kort gezegd, we sukkelden met ons onderwijs weer terug tot ongeveer vóór Kappeijne, behalve wat de kosten betreft; die waren gestegen tot een niet te gelooven fractie van de totale staatsuitgaven. Het is te hopen, dat de thans door Minister Marchant aangekondigde nieuwe onderwijswet inderdaad een wet van het onderwijs wordt en zich niet bepaalt tot financiële regelingen.

Talrijk waren de problemen, die de wet-1920 en vooral haar uitwerking in de praktijk aan de orde stelde. Reeds op de Algemeene Vergadering van het Nut in 1922 verdedigde de heer A. H. Gerhard de conclusies, waartoe een door het Nut gevormde commissie ter bestudeering dezer vragen gekomen was en in 1923 verscheen een brochure, de eerste van de serie: „De Toekomst van ons volksonderwijs,” samengesteld door A. H. Gerhard en Dr. Ph. Kohnstamm, waarin de besprekingen en uitkomsten der commissie in beknopte vorm werden weergegeven en nieuwe gezichtspunten werden geopend.

Een van de belangrijkste kwesties, die in deze besprekingen en publicaties naar voren kwam, was die over de z.g.n. eenheidsschool, de school van de Wet-1920. Algemeen was men in het Nut de opinie toegedaan, dat het voorschrift: één school voor alle kinderen van 6—13 jaar nooit mocht opgevat worden in die zin, dat nu alle kinderen ook hetzelfde moesten leeren. De juiste opvatting van de term eenheidsschool vraagt volgens het rapport een organisatie van het onderwijs waarbij elk kind, onafhankelijk van de maatschappelijke positie van de ouders, moet kunnen bereiken, waartoe zijn geestelijke gaven hem in staat stellen. Als beletsel hiertegen stond daar het streng doorgevoerde klassikaal onderwijs, de opvatting, dat een klasse is een groep kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd, die in dezelfde tijd dezelfde leerstof moet worden bijgebracht. Zoo kwam het denkbeeld naar voren van scholen met lossere klasseverband d.w.z. een organisatie, waarin de strenge lijn van het klassikaal onderwijs werd losgelaten en plaats werd ingeruimd voor individueel onderwijs.

Intusschen was men in het Nut zich er helder van bewust, dat met zulk een algemene aanduiding geen oplossing was gegeven, maar alleen het probleem werd gesteld. In deze tijd was het, dat de aandacht in Nederland getrokken werd door een zich sedert enkele jaren in Engeland sterk uitbreidende beweging: het z.g.n. Daltonplan. In December '23 besloot het Nut een commissie van drie onderwijsmensen naar Engeland te zenden, om de Dalton-scholen te bestudeeren en daarover rapport uit te brengen. Het merkwaardige daarbij is, dat in de verdere ontwikkeling het verband met het vraagstuk: de eenheidsschool vrijwel werd losgelaten en het Daltonplan uitgroeide tot een onderwijsorganisatie, die om de voordeelen, die het in zichzelf bevat, op tal van plaatsen werd gekozen.

In het voorjaar van 1924 verscheen het rapport van de bovenvermelde studie-commissie¹⁾ en het trok onmiddellijk sterk de aandacht. Het beleefde — een zeldzame gebeurtenis in het leven van een verenigingsrapport — een tweede druk en werd allerverge besproken, niet het minst op de talrijke bijeenkomsten, door Nutsdepartementen en andere verenigingen ter bespreking van het nieuwe denkbeeld uitgeschreven.

Natuurlijk waren er onder de critici stemmen, die de samenstelling van de commissie laakten: deze menschen weten er niets van, er had

¹⁾ De toekomst van ons Volksonderwijs II, Scholen met lossere klasseverband (Daltonrapport) door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en Prof. Dr. Ph. Kohnstamm. Nutsuitgeverij 1924. Centraal Station, Amsterdam.

een onderwijzeres mee moeten gaan, ze kennen de school niet, enz. Ook waren er, die zich beroemden op hun nuchtere kijk op de dingen, menschen, zooals ze zeiden, van de dagelijksche schoolarbeid, die later niet het verwijt wilden hooren, dat ze het publiek erin hadden laten loopen en die van humbug spraken, vooral omdat er voor de radio over dit onderwerp was gesproken. Van die papieren jongens in brochures moesten ze niets hebben enz.

Zulk soort critici komen overal en altijd voor de dag, als er een nieuw denkbeeld wordt uitgesproken; men doet het beste met dezulken maar te laten praten. Een andere groep bestrijders in die eerste jaren, waren zij, die in het rapport de overtuiging hadden meenen te vinden, dat in Engeland het onderwijs hooger stond dan hier in Nederland; wat trouwens nergens in het rapport te lezen was. „Wij behoeven ons niet te schamen voor onze school en van Engeland hebben wij niets te leeren; die opgaven en die sommetjes uit het rapport maken ze bij mij in de 5e klasse, enz.“ Dat deze afwijzende houding een gevolg was van een misverstand, zal in de loop van de jaren wel zijn gebleken; ook die andere vaak gehoorde opmerking behoort daarbij, dat de een- en tweemannsschool op het platteland altijd Daltonscholen zijn geweest en het nog zijn zonder het te weten.

De ernstigste, de meest overwogen critiek kwam van de zijde van hen, die het klassikaal onderwijs zagen aangevallen en die een achteruitgang van onze school vreesden door meerdere individualisatie.

Een klasse, zoo beweerde men en zeer terecht, beleeft zulke mooie oogenblikken, die van beteekenis zijn voor het verdere leven van het kind. Het klasseverband helpt in niet geringe mate mee om het kind te vormen tot lid van de groote menschen-gemeenschap, het is de grondslag van de zegenrijke, dwingende macht der school. Elke poging tot verslapping van dat verband moet worden tegengegaan. Ons onderwijs is goed: met wat kleiner klassen, korter lesuren, meer schriftelijk werk is de zaak geheel in orde.

We zouden zoo nog eenigen tijd kunnen doorgaan met uit de beprekingen van het Nutsrapport mededeelingen en meeningen op te halen; we zullen dat echter nalaten, omdat de tijd hier zijn schiftende rol reeds in zekere zin heeft vervuld.

De Dalton-idee heeft haar weg door ons onderwijs vervolgd. Het Nut is erin geslaagd, deze gedachte in ons onderwijs vast te hechten; zij die in 1924 spraken van een strooovuurtje, dat wel gauw zou zijn uitgebrand, hebben van de historie ongelijk gekregen. Overal, waar nieuwe denkbeelden worden uitgesproken op het gebied van de school en het onderwijs, — waar men scholen, steunend op nieuwe denk-

beelden opricht of organiseert, — komt het Daltonstandpunt ter sprake. Niet alleen de onderwijzers, maar het geheele Nederlandsche volk heeft geleerd, dat naast de klassikale school en de Montessori-school nog een andere organisatie mogelijk is, die volgens het Daltonplan.

Men heeft leeren inzien, dat de klassikale school ernstige, niet te verhelpen nadeelen heeft; de statistiek is gekomen en heeft op felle wijze het licht laten vallen op de getallen uitvallers bij het klassikaal onderwijs: de zitten-blijvers. De omvang van deze kwaal, ook op de lagere school, heeft duidelijk aangetoond, welk een groote fout het klassikaal onderwijs begaat door geen voldoende rekening te houden met de bijzondere verschillen in de geestelijke ontwikkeling van de kinderen. De kennis van de geestelijke verschillen — niet het minst door het werk van Prof. G. Heymans onder de onderwijzers gebracht — moest — het kon niet anders — afvoeren van het geloof in het alleen-zaligmakende van het klassikaal onderwijs.

Een paedagogisch streven, dat aan de Dalton-denkbbeelden veel steun heeft gegeven — of moet ik dat andersom zeggen? — is dat naar meerdere activiteit van de leerlingen bij het onderwijs. De bij het klassikaal onderwijs vaak voorkomende toestand: de onderwijzer verklaart, legt uit, het kind luistert en probeert te onthouden, wat geleerd wordt, — die toestand, „wenn alle schlafen und einer spricht, das nennt man gewöhnlich Unterricht,“ — wordt algemeen afgekeurd.

Het sterk naar voren treden van de individueele geestelijke verschillen, — de drang naar grootere zelfwerkzaamheid, — de statistieken van de zitten-blijvers hebben de Daltonideeën ongetwijfeld gesteund.

Daarnaast heeft men het Daltonplan ook beter leeren kennen en waardeeren. Men heeft begrepen, dat de ontwerpster van het Daltonplan, Miss Parkhurst, haar apostel in Engeland, Mr. Lynch en ook degenen, die deze denkbeelden naar Nederland brachten, toch niet zulke snoode belagers van ons volksonderwijs waren en het goed recht van klassikale lessen zeer zeker erkenden. Zonder verdere propaganda — na een campagne, die allerwegen het Daltonplan bekend maakte, heeft het Nut gemeend de verdere groei aan de tijd te moeten overlaten ¹⁾ — heeft de Daltongedachte haar weg vervolgd en vele

¹⁾ Dit is niet het gevolg geweest van de critiek, zooals zelfbewust door een enkelen criticus werd opgemerkt, maar overeenkomstig de traditie van het Nut. Het Nut is altijd een zaaïende vereeniging geweest; ze deed op het terrein van onderwijs en volksonwikkeling steeds het voorbereidende werk. Ze ontgon, bemestte, zaaide; steunde bij de verzorging, maar schonk de oogst aan de intusschen naar voren gekomen organisaties in het maatschappelijke leven. De geschiedenis van ons onderwijs, van onze spaarbanken, van de volksuniversiteiten, enz. enz., wijst dit duidelijk aan.

onderwijzers en leeraren tot nadenken gebracht over hun dagelijksche taak.

Zoo is de Daltongedachte in de loop van de jaren beter begrepen.

Op een paar punten mag daarbij worden gewezen.

Ongetwijfeld brengt de Dalton-regeling een verandering in de verbouding: leerling-onderwijzer, maar veel grooter verandering in die van leerling-leerstof.

De verdeling van de leerstof in twee stukken: het stuk, dat de leerling zelf kan vinden, zelf kan vermeesteren en het stuk, dat de onderwijzer hem eenvoudig kan mededeelen — een eerste kenmerk van elk Daltonplan — heeft het verschil tusschen leeren en onderwezen worden helder bewust gemaakt. De leerling ontvangt niet alle kennis met behulp van den onderwijzer; ze wordt hem niet gegeven, niet opgedrongen. De leerling wordt geactiveerd tegenover de leerstof en aangespoord tot zelf opzoeken en zelf vinden. Het proces gaat daardoor nooit buiten hem om; hij krijgt grooter verantwoordelijkheid, moet ook meer produceeren dan bij het klassikale stelsel. Zijn schriftelijk werk is veel meer eigen arbeid en heeft minder het karakter van een toepassing, een reproductie van de hem door den onderwijzer medegedeelde kennis.

Men heeft ingezien, dat een docent op een middelbare school, die gewoon klassikaal onderwijs geeft, maar in een deel zijner lesuren huiswerk laat maken of lessen laat leeren, nog geen gedaltoniseerd onderwijs geeft. Van Daltonisatie kan eerst gesproken worden, indien de leerstof volgens bovenaangeduid beginsel is omgewerkt.

In de tweede plaats is men de vrijheid van de Dalton-regeling beter gaan begrijpen. Ze is geen bandeloosheid; geen enkel vak kan worden verwaarloosd, maar de leerlingen kunnen er bij werken in hun eigen tempo. Ze moeten hun taken afwerken; de een doet daar langer over dan de ander en dan zijn ze vrij, om..... te gaan naar hun lievelingsvak. Daardoor is er in de Daltonschool meer persoonlijkheidsuiting en minder uniformisering en nivelleering.

In hetzelfde jaar van het Nutsrapport verschenen van de hand van Dr. S. C. Bokhorst twee brochures, die de waarde van de Daltongedachte voor het M.O. en het U.L.O. aantoonen.

Van het werk van Lynch: *Individueel werk en het Daltonplan*, verscheen een Nederlandsche vertaling; P. Bakkum schreef een studie over Aardrijkskunde in de Daltonschool; A. R. J. Bazuin over Daltoniseeren op de Christelijke school; J. H. Bolt bestudeerde het vraagstuk in zijn *Nieuwe wegen in Opvoeding en Onderwijs en*

Mej. Schaly rapporteerde over haar ervaringen in den sub-Dalton-klasse.

Over het Dalton-onderwijs en de lagere school schreven verder: M. Vrij, Mevr. Riemens-Reurslag, E. Evers enz.

Van de studies over Middelbaar Dalton-onderwijs vermelden we die van Dr. W. F. de Groot¹⁾, Mej. Dr. J. H. Biegel²⁾ en Dr. A. A. v. R. Dortland-Sillevis³⁾.

We noemden hier enkele van de studiën, die het meest de aandacht trokken; een volledige literatuurlijst plaatsen wij aan het slot van dit artikel.

In November 1931 werd de Nederlandsche Daltonvereniging opgericht; ze omvat thans een sectie M.O., L.O. en Nijverheids-onderwijs en is ontstaan uit de behoefte aan onderlinge samenwerking en beter contact tusschen de Daltonisten in Nederland. Ze draagt meer het karakter van een studievereniging dan van een propaganda-vereniging en telt plm. 100 leden; de secretaresse is Mej. Dr. J. H. Biegel, Daniël de Langestraat 12, Amsterdam.

Van de lagere scholen zijn er volgens de nieuwste gegevens 50 gedaltoniseerd; bij het Middelbaar onderwijs maakt men onderscheid tusschen Dalton-scholen en scholen met gedaltoniseerd onderwijs. Eigenlijke Dalton-scholen zijn scholen, waar het geheele onderwijs volgens de Dalton-beginselen wordt gegeven. Zulk een school is de H. B. S. aan de Aronskellweg te 's-Gravenhage (Directeur Dr. W. F. de Groot); ze is gevestigd in een nieuw gebouw, bij welks ontwerp met de Dalton-praktijk is rekening gehouden. Hier wordt de Dalton-methode volledig toegepast.

De laatste twee morgenuren werken alle leerlingen zelfstandig aan hun week- en maandtaken; op de klassikale uren worden de lessen zoodanig gegeven, dat rekening gehouden wordt met en mogelijkheid zochten tot deze zelfwerkzaamheid.

Ofschoon niet zoo volledig, is ook de school van Mej. Dr. J. M. Graftdijk (gemeentelijk Lyceum voor meisjes te 's-Gravenhage Wald. Pyrmontkade 5) zulk een Daltonschool.

¹⁾ Het wiskundig onderwijs volgens Dalton (Euclides '32). De Nieuwe Dalton H.B.S. te den Haag (1933).

²⁾ Poging tot aanwending der Daltonmethode bij het onderwijs in de Natuurlijke Historie (Paedagogische studiën '29 en '52). Daltonmethode (Kindervoorzorging en Opvoeding, Januari '34).

³⁾ Middelbare Daltonschoolen (weekblad voor Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs, Nov. '27 en Mei '31). Middelbare school en Daltonorganisatie (Paed. Stud. '31).

Scholen met gedaltoniseerd onderwijs zijn de scholen, waar een of meer vakken zijn gedaltoniseerd; het geval, dat een leeraar zijn vak daltoniseert, terwijl zijn collega's dat niet doen, is mogelijk en komt in de praktijk herhaaldelijk voor. Zoo is op het Vossius-gymnasium te Amsterdam het onderwijs in de biologie al sedert 1925 door de leeraren Mej. Dr. J. H. Biegel gedaltoniseerd; in het nieuwe gebouw, dat in 1933 geopend werd, zijn bij de inrichting van de lokalen voor dit vak en de schooltuin rekening gehouden met de speciale eischen van deze onderwijsmethode.

Ten einde een overzicht te krijgen van wat in dit opzicht bereikt is, heeft de redactie van dit tijdschrift zich gewend tot de hoofden van scholen en onderwijzers, van wie bekend was, dat zij de Dalton-denkebeelden in hun scholen of klassen toepasten, met de volgende vragen:

a. Is Uw school geheel of gedeeltelijk gedaltoniseerd?

Gaarne met vermelding van de redenen.

b. Volgt U daarbij het systeem van de vaklokalen?

c. Hebben Uw ervaringen reeds geleid tot vaste conclusies? Ook wat betreft de resultaten?

d. Hoe reageeren kinderen? En ouders?

e. Hebt U misschien nog andere opmerkingen hieraan toe te voegen.

Van de antwoorden, die van een kleine vijftigtal scholen inkwamen, valt het volgende te rapporteren:

a. Geheel gedaltoniseerde scholen zijn er maar enkele; overeenkomstig de denkebeelden van Lynch, die in ons land het meest bekend geworden zijn, sluit men de twee of drie eerste leerjaren der Lagere School meestal van daltoniseeren uit. Waar men dit niet doet o.a. op de school van de Nieuwe Schoolvereniging te Amsterdam (directeur M. Vrij), krijgen de leerlingen van de tweede klas 4 dagen in de week een dagtaak voor rekenen, Ned. taal en lezen.

Op andere scholen zijn voor deze jonge leerlingen halve-dag-taken ingesteld. Over het algemeen acht men de min of meer zelfstandige arbeid in de school alleen mogelijk, als de leerlingen de aanvankelijke vaardigheid van lezen en schrijven hebben verworven. Op de Pallas-Athene-school te Amersfoort volgen de vier eerste klassen de Montessori-methode; bij de gedaltoniseerde klassen worden hier de taken niet schriftelijk gegeven: ze zijn individueel. Het taakwerk — een van de belangrijkste kenmerken van het Daltonplan — acht men in 't algemeen te moeilijk en ook niet geschikt voor de twee laagste klassen.

Op een tweetal lagere scholen zijn slechts enkele vakken gedaltoniseerd: n.l. rekenen en Ned. taal.

b. Vaklokalen vindt men in de Ned. Daltonscholen (althans de lagere) zeer sporadisch. De onderwijzer wil zijn troepje liefst bijeenhouden; dit geschiedt op grond van de overweging, dat de eenheid van de klasse niet mag worden verbroken; ook ter vermijding van te veel correctie voor enkele leerkrachten en hier en daar tengevolge van gebrek aan lokaliteiten.

c. Over de resultaten is men over het algemeen zeer tevreden. Behoudens heel enkele stemmen, die spreken van weinig verschil, vergeleken bij 't klassikaal onderwijs, is de overgrootte meerderheid hier vol lof. De vlugge leerlingen werken met veel ambitie; de hoeveelheid leerstof wordt grooter; de niet-telkens onderbroken voortgang wordt door de leerlingen erg prettig gevonden. Normale kinderen komen op tijd klaar voor H.B.S. en Gymn., — al stellen sommigen dezer scholen eischen, waardoor in 't laatste half jaar een klassikale training noodig is. De zwakke leerlingen worden eerder als zoodanig herkend; ze durven meer vragen en kunnen beter geholpen worden dan in 't klassikale stelsel. Verschillende scholen achten een Dalton-regeling beter voorbereiding voor het Middelbaar Onderwijs. De heer Vrij meldt, dat enkele objectieve metingen, verricht door studeerenden aan het Nutsseminarium voor Paedagogiek te Amsterdam, uitwijzen, dat de resultaten ten opzichte van de opdrachten van die proeven, een hooger niveau bereiken aan deze school dan aan scholen van gelijk milieu met klassikaal onderwijs.

Naast deze aanprijzingen kwamen ook enkele klachten in; de resultaten van het rekenen — reeds Lynch deed die ervaring op — zijn volgens sommigen moeilijk op peil te houden. Ook was vaak een scherp toezicht noodig, waar het gehaast afwerken van de taken, slordig schrift tot resultaat had.

d. De kinderen reageren op de Daltonregeling zeer positief. Ze vinden 't prettig werken. Er is groote belangstelling; de leerlingen schieten harder op, er vormen zich samenwerkende groepjes in de klas, wat een prettige sfeer schept en zeer aanmeerdend is. Ook voelen ze meer hun verantwoordelijkheid voor het eigen werk.

De vrijheid wordt echter niet steeds gewaardeerd door de leerlingen; er zijn er ook, die liever onder de dwang van een preciese opgave en een preciese rooster werken dan dat ze dat alles zelf zoo'n beetje moeten uitzoeken.

Het oordeel van de ouders over het Dalton-stelsel hangt voor een belangrijk deel af van de vorderingen der kinderen.

e. Enkele berichtgevers verwijzen in hun antwoord op de laatste vraag naar door hen geschreven bijdragen; zoo o.a. de heer Nooter,

hoofd van de Hagedoornschool te Amsterdam; zijn denkbeelden over gedeeltelijke daltoniseering zijn neergelegd in zijn differentiatieplan. De kaarten-administratie van Lynch acht de heer Buschbach, directeur van de Hengelosche Schoolvereeniging, te omslachtig en onpractisch; ook wijkt hij in andere onderdeelen van het Daltonplan o.a. wat betreft de taken af van de gewone wijze van werken.

Uit deze rapporten blijkt ten duidelijkste, dat aan het Dalton-plan in ons land ernstig, met groote animo en ook met een nuchtere kijk op de dingen wordt gewerkt. We zijn ervan overtuigd, dat de Dalton-denkbbeelden rustig en langzaam in het onderwijs in Nederland zullen doordringen; we gronden deze meening op de groote waarde, die de Dalton-gedachte in zich heeft en ook op het feit, dat het Daltonisme geen dogmatiek heeft; het onderscheidt zich door een groote soepelheid en laat dus veel verschillende opvattingen in de onderdeelen toe, zooals ook uit de resultaten van bovengenoemde enquête blijkt. Dat het nog niet veel meer toepassing gevonden heeft, ligt ongetwijfeld aan de geest van de tijd; de aandacht van allen, die bij het onderwijs betrokken zijn, is zoozeer geconcentreerd op de materiele belangen, dat alle andere kwesties op de achtergrond raken.

Gelukkig is dit nog niet algemeen het geval; dat bleek o.a. op de Algemeene Vergadering van de vereeniging voor M.U.L.O. in Dec. 1933, waar Dr. de Groot een inleiding gaf over de Dalton-School; „de rede en de daarop gevolgde levendige discussies, zoo schrijft het Orgaan, hebben op alle aanwezigen een diepen indruk gemaakt.” En het orgaan spoort aan tot het nemen van een proef met een U.L.O.School.

Voor een belangrijk deel is de niet-snellere verbreiding het gevolg van het — in veel opzichten begrijpelijk en daarom in zekere zin te verontschuldigen — conservatisme onder de onderwijzers.

Opgelaid in het geloof aan de voortreffelijkheid van het klassikaal onderwijs, — vast overtuigd, dat het systeem, waaronder zij werkten goed was, — zich niet verantwoord voelend tegenover de kinderen, om groote veranderingen aan te brengen, keerden zij zich tegen elk streven, dat een reformatie der school met zich bracht. Dat heeft de handenarbeid in ons land ondervonden, en het Montessorianisme; het persoonlijkheidsonderwijs en het Daltonplan.

Daarbij werkte nog een andere oorzaak. De onderwijzersvereeningen, die zich voor 1900, zij 't in bescheiden mate, ook met pædagogische vraagstukken bezighielden, werden door de loop der gebeurtenissen meer en meer gedreven naar den strijd voor hun school en

voor de verbetering van de materiële omstandigheden der onderwijzers. Ook de strijd tusschen de verschillende groepen van onderwijzers vroeg veel aandacht en kracht. Tengevolge daarvan kwam de paedagogiek, die jammer genoeg bij vele beoefenaars verlopen was in uitrafeling van de methodiek, te staan buiten het centrum van de belangstelling en tegenover opvoedkundige vraagstukken werd in 't algemeen een houding aangenomen van gematigde onverschilligheid, — van berustende passiviteit. In 't bijzonder ondervond het Daltonstelsel het nadeel, dat men van een toepassing ervan een wederinvoering van het ambulantisisme van het schoolhoofd vreesde.

Maar al is door deze en andere oorzaken het aantal Daltonscholen niet zoo groot als het onder gunstiger omstandigheden had kunnen zijn, het Daltonbeginsel heeft zijn weg gevonden. Allerwege, waar men streeft naar verbetering van het onderwijs, naar meerdere individualisatie en differentiëring, komt men tot een organisatie met een losser klasseverband. Voor de verdere ontwikkeling van ons onderwijs is het te hopen, dat de omstandigheden in de toekomst zich mogen wijzigen.

De zich uitbreidende belangstelling in de studie van de Paedagogiek en aanverwante vakken wijst reeds in die richting.

LITERATUURLIJST over het Dalton-Onderwijs.

A. Publicaties van Nederlandsche auteurs.

1. *P. Bakkum*. Het Aardrijkskundig onderwijs in onze Daltonscholen. (Uitgave: Nieuwe Schoolver. '34).
2. *A. R. J. Bazuin*. Daltoniseeren op de Christelijke School.
3. *Dr. J. H. Biegel*. Posing tot aanwending der Dalton-methode bij het onderwijs in de Nat. Historie. (Paed. Studiën, Nov. '29).
4. *Dr. J. H. Biegel*. De toepassing der Dalton-methode bij het onderwijs in de Natuurlijke Historie. (Paed. Studiën '32).
5. *Dr. J. H. Biegel*. Dalton-methode. (Kinderverzorging en Opvoeding, Jan. '34).
6. *Bigot, Diels, Kohnstamm*. Het Nutsrapport. De toekomst van ons volksonderwijs. Scholen met losser klasseverband (1920).
7. *Dr. S. C. Bokhorst*. Individueel onderwijs en het Dalton-plan.
8. *Dr. S. C. Bokhorst*. Het Daltonstelsel voor het Middelbaar en M. U. L.-Onderwijs.
9. *Dr. S. C. Bokhorst*. Het Dalton-plan en de Middelbare School. (Weekblad voor Gymn. & M. O., 9 April 1924).

10. *J. H. Bolt*. Nieuwe wegen in opvoeding en onderwijs. (Hierin wordt de Dalton-methode besproken).
11. *Diels*. Daltonia (Paed. Studiën jrg. 1928).
12. *Dr. A. v. R. Dortland-Sillevis*. Middelbare Daltonscholen. (Weekblad voor M. en G. O., Nov. '27). (Weekblad voor M. en G. O., Mei '31).
13. *Dr. A. v. R. Dortland-Sillevis*. Middelbare School en Dalton-organisatie. (Paed. Studiën, Oct. '31).
14. *E. Evers*. Enkele artikelen. (Het Kind).
15. *Dr. W. F. de Groot*. Het wiskunde-onderwijs volgens de Dalton-methode. (Euclides, 1932).
16. *Dr. W. F. de Groot*. Twee feuilletons N. R. Crt. 1933.
17. *Dr. W. F. de Groot*. De Nieuwe Dalton-H. B. S. te 's-Gravenhage. (Wij bouwen, nr. 19, 1933).
18. *Prof. dr. Ph. Kohnstamm*. De Nieuwe School. Serie: Verdieping en Belijning.
19. *A. J. Lynch*. Individueel werk en het Dalton-plan. (Vertaling).
20. *J. M. A. Schalfj*. Ervaringen in een Sub-Daltonklasse.
21. *Dr. G. Schilperoort*. Het Dalton-onderwijs in de moderne talen, enz. (Paed. Studiën, Dec. '33).
22. *M. Vrij*. Het Dalton-plan en het Rapport v. d. Mij. tot Nut van het Algemeen.
23. Eenige artikelen in Couranten, o.a. „Democratie en Vrije Arbeid.”
24. *Riemens Reurslag*. Opstellen in kinderverzorging en opvoeding. (Tijdschr. voor).
25. *Dr. J. H. Biegel*. Gedaltoniseerd onderwijs. Weekblad v. H. M. O. 21 Mrt. '34, Nr. 30.

B. Publicaties van buitenlandse auteurs.

1. *Sir John. Adams*. Modern Developments in Educational Practise: „The Dalton Plan.”
2. *J. H. Badley*. An Educational Experiment at Bedales School.
3. *Rosa Bassett*. Dalton Plan Assignments.
4. *Miss E. M. Cook*. The Sub-Daltonplan.
5. *Dalton Association*. Report of a Conference on the Dalton Plan in Secondary Schools.
6. *Evelyn Dewey*. The Dalton Laboratory Plan.
7. *C. W. Kimmins and Belle Rennie*. The Triumph of the Dalton Plan.
8. *A. J. Lynch*. Individual Work Assignments.
9. *A. J. Lynch*. Individual Work and the Dalton Plan.
10. *A. J. Lynch*. The Rise and Progress of the Dalton Plan.

11. *A. F. Lynch*. The Dalton Plan in the Elementary School.
12. *J. M. Mackinder*. Individual Work in Infant's Schools.
13. *Helen Parkhurst*. Education on the Dalton Plan.
14. *J. A. Radcliff*. A. Single Class on the Dalton Plan.
15. *Kate Rose*. The Dalton Plan without Subject-rooms or Specialists.
16. Couranten artikelen. „Times, Educational Supplement“ 1920 — 1921 — 1922 — 1923 — 1924.

C. Critiek op het Dalton-Onderwijs.

1. *Rapport*. Nieuwe Onderwijs-denkbelden. Het Lager Onderwijs. (Uitgave: Bond van Nederl. Onderwijzers).
2. *Correspondentieblad*. (Nu: „De Boeg“). Naar het Beloofde land, door Bredemeyer. Enkele (sociologisch-psychologische) beschouwingen, door Bredemeyer.

De School en het Economische Leven

door Dr. PHILIP J. IDENBURG.

Inleiding.

Indien ooit een tijd geschikt was om ons het nauwe verband te doen gevoelen, dat er is tusschen het schoolwezen en het economische leven dan is het de onze. Dagelijks zijn wij er getuigen van, dat de ernstige inzinking, welke zich op economische gebied voordoet, doorwerkt op het terrein van het onderwijs. Wij worden er telkens opnieuw aan herinnerd, dat het trotsch bouwsel van velerlei soort scholen en cursussen, in tijden van welvaart opgetrokken, zijn grondslagen heeft in den bodem der stoffelijke voortbrenging. Nu deze bodem zijn vastigheid verliest, begint het bouwwerk af te brokkelen. Wij zien het proces zich voor onze oogen voltrekken doch niemand weet hoe het causaal verband, dat hier zijn werk doet, ware te verbreken.

Er is echter nog een andere betrekking tusschen de beide levensgebieden. Wanneer wij opmerken, dat, gelijk geheel de cultuur, ook het schoolwezen wordt gedragen door het economisch leven, hebben wij hiermede nog slechts de halve waarheid vermeld. Naast deze passieve relatie, is er de actieve. Het onderwijs is een welvaartsfactor van niet te onderschatten beteekenis. Het draagt positief bij tot het functioneeren onzer economische instellingen, ja, het is daarvoor onmisbaar. Het gevaar van dezen crisistijd is, dat hij alle licht werpt op de debetzijde doch deze creditzijde niet tot haar recht laat komen.

Met reden eischt men besparing op de onderwijsuitgaven. Wanneer deze bezuiniging evenwel in afbraak van integreerende bestanddeelen van het schoolstelsel zou uitloopen, ware dit niet alleen cultureel een zwaar verlies, doch zouden de gevolgen der destructie onvermijdelijk ook in de economische sfeer doorwerken.

Over beiderlei betrekking tusschen de school en het economische leven hoop ik enkele beschouwingen te geven. Ter inleiding daarvan ga echter vooraf een korte historische bespreking, waaruit ons zal blijken, dat voor elk der beide gezichtspunten in de geschiedenis van het Nederlandsche onderwijs der laatste 150 jaren aanknoopingspunten te vinden zijn.

§ 1. *Een blik in de historie.*

Bij het streven naar verbetering van het onderwijs, door welks invloed tegen het einde van de 18de eeuw de grondslagen werden gelegd van de moderne volksschool, sprak het economische motief mede.

Zeker, krachtiger werkten andere drijfveeren. De nieuwe staatkundige idealen van vrijheid en gelijkheid vorderden een universeele verbreiding der volksverlichting. Geen hechter waarborg voor de vrijheden des volks dan de algemeene kennis van de rechten van den mensch en den burger. Geen zekerder weg naar de gelijkheid dan de vereffening van de groote verschillen, welke er juist op het gebied der kennis tusschen de volksgenooten bestonden. Op deze wijze zou het onderwijs bijdragen tot de vorming eener nieuwe volksgemeenschap.

Toch werd ook toen ingezien, dat het onderwijs een factor van gewicht zou kunnen worden bij de economische opheffing der natie.

Allerwege zijn sporen van dit besef te vinden. Een voorbeeld levert ons de Engelsche econoom Malthus. In zijn studie over het bevolkingsvraagstuk¹⁾ tracht hij aan te toonen, dat de natuur op den weg naar het geluk een moeilijk te overkomen hindernis heeft gelegd: het sexueele instinct, dat, wanneer het in zijn werking niet wordt geremd, zal leiden tot ellende en gebrek. Slechts door *moral restraint* kunnen deze gevolgen worden voorkomen. Malthus verstaat daaronder: onthouding van elken sexueelen omgang buiten het huwelijk en uitstel van het huwelijk tot den tijd, dat de mensch in staat zal zijn financieel de verantwoordelijkheid voor zijn gezin te dragen. Teneinde dit te bereiken achtte Malthus een uitgebreid stelsel van volksonderwijs noodzakelijk. Zulk een nationaal onderwijsstelsel is in zijn oog het eenig juiste middel tot bestrijding van het pauperisme.

¹⁾ *Essay on the Principle of Population* (1798). Zie mijn *De Staat en het Volksonderwijs in Engeland*, Groningen, Den Haag 1929.

Condorcet, de groote theoreticus op het gebied der schoolorganisatie uit de eerste periode der Fransche revolutie, weet in zijn plannen als geen ander recht te doen zoowel aan de gedachte van vrijheid als aan die van gelijkheid.

Dat deze geestelijke goederen niet de uitsluitende aandacht van dezen geleerde hadden, blijkt evenwel uit zijn opmerkelijke beschouwingen over de regeling van het vervolgonderwijs.¹⁾ Hij wenscht dit onderwijs in dienst te stellen van de popularisatie van nieuwe vindingen op het gebied der natuurwetenschappen en haar toepassingen op landbouw en nijverheid en het zoo rechtstreeks tot verhooging van de welvaart te doen bijdragen.

In het levenswerk van den Duitschen landedelman Von Rochow²⁾ neemt het economisch motief de overheerschende plaats in. Zijn oogmerk was door verstandelijke vorming de boeren economisch sterk te maken. Daartoe schreef hij in 1772 zijn boek: *Versuch eines Schulbuchs für Kinder der Landleute oder zum Gebrauch in Dorfschulen*, in het volgend jaar gevolgd door zijn: *Bauernfreund*.

In beide uitgaven, waarvan de eerste voor de onderwijzers en de tweede voor de leerlingen bestemd was, traden de economische tendenties duidelijk naar voren. De leerstof en de wijze van behandeling waren gericht op de practische behoeften van de jeugdige dorpsbewoners.

Onder Duitschen invloed ontsproten ook in ons land verwante gedachten. In navolging van hetgeen bij onze Oostelijke naburen werd ondernomen, trachtte ten onzent J. H. Swildens³⁾ het peil van het volksonderwijs te verhoogen door het invoeren van goede leerboekjes. In zijn *Vaderlandsch A. B. Boek voor de Nederlandsche jeugd* (1796) staat de „huishoudelijke en gezelschappelijke kennis” op den voorgrond. Besproken worden: landbouw en veeteelt, handel en bedrijven, orde in het nuttig besteden van den tijd, de vereischten voor een goede huishouding, enz.

In zijn verhandeling *„Over de gebreken in de Burgerscholen”*⁴⁾ toont Carl Gottlieb Horstig zich een warm voorstander van onderwijs in

¹⁾ *Rapport sur l'organisation générale de l'instruction publique*, aangeboden aan de Nationale Vergadering 20 April 1792. Afgedrukt bij F. de la Fontainerie, *French Liberalism and Education in the Eighteenth Century*, New York en Londen 1932.

²⁾ Zie Dr. August Gans, *Das ökonomische Motiv in der preussischen Pädagogik des achtzehnten Jahrhunderts*, Halle 1930.

³⁾ Zie Mr. W. B. S. Boeles, *De Patriot J. H. Swildens*, Leeuwarden 1884.

⁴⁾ *Verhandelingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* Deel III, Amsterdam 1795.

handenarbeid in de scholen. De zuiver paedagogische beteekenis van dit vak spreekt hem stellig toe, maar hij verzuimt niet te wijzen op de waarde, welke dit onderwijs heeft als voorbereiding voor de latere uitoefening van het beroep.

Aanvankelijk beoogden de ijveraars voor schoolverbetering vooral de geestelijke en economische opheffing van den „gemeenen man", d.w.z. van de groote ongedifferentieerde klasse van hen, die in komervolle, „armoedige" omstandigheden verkeerden. Ook de arbeider werd daartoe gerekend. Arbeidersvraagstuk en armoedevraagstuk, sociale quaestie en pauperisme werden in die dagen niet onderscheiden.

Er was alle aanleiding om voor deze bevolkingsgroep voorzieningen te treffen. Een officieel rapport uit het begin der 19de eeuw deelt mede, dat er te Amsterdam op een bevolking van 217024 zielen 108324 bedeeden waren.¹⁾ Dat was dus juist de helft. Uit andere gegevens is mij gebleken, dat de Hervormde Diaconie te Amsterdam in 1796 25000 personen had te steunen²⁾. Dat was aanmerkelijk minder maar toch altijd nog meer dan 10 pCt. van de bevolking. In andere gemeenten was het somtijds niet beter. En het getuigt van juist inzicht, dat men hier niet slechts met ondersteuning in geld en kleeding trachtte te helpen, doch het onderwijs en de opvoeding der kinderen ter hand nam. Schoolstichting was sociaal werk van de beste soort.

* * *

Een goede halve eeuw later is de constellatie geheel gewijzigd. Thans vraagt men opnieuw om verbetering van het onderwijs maar nu gaat het niet meer om den man uit 't volk doch om de belangen van den burgerstand, nu richt zich de aandacht op wat wij thans als nijverheids-, middelbaar- en handelsonderwijs betitelen.

De „industriële revolutie" van het einde der 18de eeuw had ook in ons land nagewerkt. Reeds in de eerste decennien na de eeuws-wisseling werden er in verscheidene fabrieken machines ingevoerd. De commerciële ontwikkeling nam onder den koopman-koning een zekeren vlucht. Op het terrein van het verkeer te land en te water zette een algehele omkeer in.

Dit alles stelde zijn eischen aan het schoolwezen.

In de nijverheid werd behoefte gevoeld aan technisch geschoolde krachten. Naarmate de scheepvaart voor stoomvaart plaats ging maken, vroeg men ook daar technisch onderlegd personeel. Voor de

¹⁾ Dr. W. C. A. Visser, *Redevoering over het lot der armen*, Sneek 1818, bl. 39 vlg.

²⁾ *Adres aan de ledematen der Ned. Geref. Gemeente van Jezus Christus binnen Amsterdam door Diaconen van voorschreeven Gemeente, 1795 en 1797.*

koopmansfunctie, welke belangrijk in beteekenis begon te stijgen, was de scholing, welke de praktijk bood, niet meer voldoende. H. A. Wijnne beschrijft omstreeks 1860 de veranderingen, die zich in dit opzicht hadden voltrokken, als volgt: ¹⁾

„Kennis van de scheepvaart en rederij-usantiën van onderscheidene havens, van handel- en wisselregt, van tarieven en entrepôts, van de smaak, de voortbrenging en de behoeften van onderscheidene volkeren is iets wat voor menigeen onmisbaar mag geacht worden.

De stoomvaart en de telegraphie hebben het voorkomen des aardrijks veranderd. Het assurantiewezen is een studie op zich zelve. De nijverheidsman, 't zij koopman of fabrikant moet bekend zijn met de usantiën, de hulpbronnen en de debouchés veler plaatsen. Hij mag geen vreemdeling zijn in de geographie of de statistiek der landen, met welke hij in verbinding staat, hij moet hunne talen kunnen spreken en schrijven. Zonder staathuishoudkundige kennis zal hij zich geen denkbeeld kunnen vormen, wat crediet is, zal hij de ingewikkelde oorzaken, die den toestand der geldmarkt bepalen, niet kunnen waten, zal het hem onbekend zijn, waaraan de rijzing of daling der wisselkoersen moet toegeschreven worden; zal hij, wanneer eene handelscrisis aan den gezigteinder komt opdagen, niet intijds de noodige maatregelen weten te nemen, de zeilen weten te bergen, om in eene veilige haven binnen te loopen.”

De enkele academies, de Fransche scholen en de instituten konden in deze nieuwe behoeften niet meer voorzien,

Zoo ontstonden na 1850 schoolopleidingen voor de onderofficieren in het industriele legercorps dus zij, die tot taak hebben aan het lagere personeel in de nijverheid leiding te geven bij de uitvoering van het werk. Het getal zeevaartscholen breidde zich uit. In 1861 kwam de eerste ambachtsschool tot stand. ²⁾

Enkele tientallen jaren eerder was er op het gebied van het algemeen vormend onderwijs een beweging begonnen, welke verstrekkende gevolgen met zich zou dragen. ³⁾ De oude Latijnsche school met haar onderwijs in voornamelijk Latijn en Grieksch, aangevuld door enkele „onmisbare kundigheden” de beginselen der wiskunde, de nieuwe en oude aardrijkskunde, de nieuwe en oude geschiedenis, de Grieksche

¹⁾ Aangehaald bij Dr. S. Elzinga, *De Grondslagen der Maatschappijsschool*, Groningen enz. 1933, bl. 50.

²⁾ Zie *Statistiek van het Nijverheidsonderwijs 1910 en 1931*, 's-Gravenhage 1933, Inleiding.

³⁾ Zie *Statistiek van het Voorbereidend Hooger en Middelbaar Onderwijs, 1910 en 1931*, 's-Gravenhage 1932, Inleiding.

en Latijnsche fabelkunde, deze oude Latijnsche school had een nieuwe loot voortgebracht, aanvankelijk bekend als „tweede afdeeling”. Hier onderwees men, nevens de van ouds bekende vakken: Nederlandsch, de drie moderne talen, natuurkunde, scheikunde, natuurlijke historie, staathuishoudkunde, cosmographie, boekhouden en werktuigkunde. Aan verscheidene Latijnsche scholen werd zulk een meer moderne afdeeling geopend. Zoo oriënteerde ons schoolstelsel zich aan de opkomende behoeften.

In 1863 regelde de Middelbaar-onderwijswet het onderwijs voor „die talrijke burgerij, welke het Lager Onderwijs te boven, naar algemeene kennis, beschaving en voorbereiding voor de onderscheidene bedrijven der nijvere maatschappij tracht”. „Nijvere maatschappij” niet enkel in hare richting op landbouw en fabrieksvlijt of handel, maar in den meest uitgebreiden zin genomen, is het daarbij blijkbaar om kennis der tegenwoordige wereld en om toepassing op economische en technische diensten te doen.”¹⁾

Zoo stuwden de krachten uit het economische leven de ontwikkeling van het onderwijs, dat men als welvaartsfactor van beteekenis wist te waardeeren. En, wanneer ons schoolstelsel tegen het einde der 19de eeuw, zijn enorme eerst kort geleden gestuite vlucht aanvangt, is dit wederom een uitvloeisel van den verderen vooruitgang op economisch gebied. Ons land treedt dan een economischen bloeitijd in.

De wereldconjunctuur was ons gunstig. Handel, scheepvaart, nijverheid en landbouw breidden zich sterk uit. Prof. Dr. H. Blink merkt op, dat Nederland technisch tot zulk een ontwikkeling was voorbereid. Er waren havens, waterwegen, spoorwegen en een handelsvloot van beteekenis.²⁾

Maar wat zou er van deze economische ontwikkeling terecht gekomen zijn, indien ons schoolstelsel deze evolutie niet had meegemaakt? Hoe zou het daarmede gelooopen zijn, indien ons land niet juist ook in deze jaren scholen van allerlei soort in 't leven had geroepen? In deze ontwikkeling deelde ditmaal ook in sterke mate het hooger onderwijs.³⁾ Wat ons schoolwezen economisch waard is, valt moeilijk te schatten. Ook de diensten, welke ons hooger onderwijs bewees aan industrie en handel, landbouw en scheepvaart kunnen niet worden getaxeerd. De bijdragen tot den economischen opbloei, geleverd door

¹⁾ Memorie van Toelichting tot het Ontwerp.

²⁾ *Opkomst van Nederland als economisch-geographisch gebied van de oudste tijden tot heden*, Amsterdam 1926, bl. 214.

³⁾ Zie *Statistiek van het Hooger Onderwijs 1930—1931*, 's-Gravenhage 1932. Inleiding.

de technische hoogeschool, de handelshoogescholen, de landbouwhoogeschool, de veeartsenijkundige opleiding en last not least door de zoo uiterst productieve natuurwetenschappelijke faculteiten onzer universiteiten, kunnen evenwel moeilijk te hoog worden aangeslagen. De ontplooiing van ons schoolwezen in al zijn vertakkingen was niet een luxe doch een *conditio sine qua non* voor de stoffelijke welvaart, waarin ons land zich heeft mogen verheugen.

En nu hebben wij in 't voorafgaande in hoofdzaak gedacht aan vorming van producenten. Er dient echter op te worden gewezen, dat de positieve bijdrage van ons schoolwezen tot den economischen bloei, mede heeft bestaan in de vorming der consumenten. Met de stijging van het ontwikkelingspeil der bevolking nemen ook hare behoeften en de mogelijkheden om deze te bevredigen toe. Er is niet slechts een belangrijke scholing van noode om de voortbrengselen der heulendaagsche nijverheid tot stand te brengen, doch ook om ze te gebruiken. Zulke ontwikkelde verbruikers heeft het evolueerende schoolwezen ons land geleverd.

* *

Over het onderwijs als verbruiker van economische goederen kunnen wij in dit historische overzicht korter zijn. Er werd reeds op gewezen, dat deze zijde van het onderwerp ons meer aanspreekt dan de tot dusver behandelde. Dit hangt stellig samen met het feit, dat wij de beteekenis van het schoolwezen als consument met exacter gegevens kunnen toelichten.

In 1860 kostte het geheele lager onderwijs aan de Overheid niet meer dan f 3.208.000.¹⁾

In 1900 waren de kosten tot f 15.336.000 gestegen. Deze stijging was een gevolg van den aanwas van de schoolbevolking, welke op zijn beurt aan vergrooting van het getal inwoners en meer algemeene verbreiding van het lager onderwijs was toe te schrijven.

Maar hier werkten tevens andere factoren. Ook per leerling stegen de kosten aanzienlijk. In 1860 bedroegen de exploitatiekosten eener openbare lagere school f 11.20 per leerling, in 1900 was dit bedrag tot f 27.30 gestegen. Het peil van het onderwijs werd in deze jaren belangrijk verhoogd en dit openbaarde zich in grooter aantal leerkrachten en betere bezoldiging daarvan, gunstiger voorzieningen op het gebied der huisvesting en betere uitrusting der scholen met leermiddelen en schoolbehoeften. De stijging van het *absolute* bedrag

¹⁾ Deze en volgende cijfers aangaande de kosten van het lager onderwijs zijn ontleend aan den *Statistiek van de kosten van het Onderwijs*. De kosten van het lager onderwijs voorheen en thans, 's-Gravenhage 1933. Inleiding.

der uitgaven was mede toe te schrijven aan de vergoeding, welke uit de Overheidskas ten behoeve van het bijzonder onderwijs werd gegeven.

Van 1900 tot 1929 vertoonden de Overheidsuitgaven voor het lager onderwijs een accres van f 15.336.000 tot f 129.106.000. Ook deze toename vindt haar verklaring deels in de vermeerdering van het aantal leerlingen, anderdeels in de verbetering van de subsidie-bepalingen van het bijzonder onderwijs d.w.z. in de overname door de Overheid van uitgaven, tevoren uit particuliere middelen bestreden.

Dat deze verklaring echter ook ditmaal allerm minst afdoende is moge blijken uit het feit, dat de gemiddelde kosten van het openbaar lager onderwijs per leerling als gevolg van overeenkomstige verbeteringen, als zoojuist vermeld, vooral door verhooging der onderwijzers-salarissen, van f 27.50 per leerling in 1900 tot f 123.40 in 1929 zijn gestegen.

Het is niet noodig den lezer verder met detailcijfers te vermoeien. Bij elken tak van onderwijs vindt men een accres, gelijk het onderhavige. De totale Overheidsuitgaven voor het onderwijs bedroegen in 1880 ruim f 14 miljoen, in 1900 bijna f 28 miljoen. In deze periode van twintig jaren kwam dus een verdubbeling tot stand. En thans zijn de onderwijsuitgaven uit de publieke klassen niet ver van de.... f 235 miljoen!

Een volk kan zich zoodanige offers slechts getroosten, wanneer de staat van zijn economische leven dit toelaat. Het is nu eenmaal niet mogelijk waarden te verbruiken, welke niet vooraf zijn geproduceerd. Luchtkasteelen zijn er ook op dit gebied van oudsher gebouwd. Aan idealen heeft het zelden ontbroken. Maar de verwerkelijking daarvan was slechts mogelijk, voorzover de economische omstandigheden zulks toelieten.

(Wordt vervolgd).

Van Zuinigheid en Wijsheid

door G. VAN VEEN.

Enkele weken geleden woonde ik een bijeenkomst bij van een vereeniging, welke zich bezig houdt met de bestudering van moderne onderwijsvraagstukken. Een paar leden hadden een methode voor een van de leervakken ontworpen, aangepast bij het individuele onderwijs en een hunner gaf daarover een zeer interessante uiteenzetting.

De bedoeling was, dat deze methode zou worden uitgegeven. De aanwezige leerkrachten toonden zich over de algemeene beschouwingen en de wijze, waarop ze waren uitgewerkt, uitermate voldaan en persoonlijk had ik ook het gevoel, dat hier zeer belangrijk werk was geleverd, waardoor de zelfwerkzaamheid van de leerlingen der lagere school voor het behandelde vak gelegenheid kreeg zich te ontplooiën.

Bij de geanimeerde besprekingen intusschen kwam een vraag van een van de aanwezigen op den voorgrond: wat zal deze methode voor *kosten* meebrengen? De ontwerpers hadden zich achtereenvolgens één boekje gedacht voor het vierde, het vijfde en het zesde leerjaar,

boekjes, waarin, aan de hand van gegeven stof, vragen zouden worden verwerkt en hier en daar schetsjes gekleurd. Deze drie boekjes gaven een afgerond geheel van aardrijkskundige kennis, die de leerling op het eind der zesde klasse zou moeten beheerschen. Het zou noodig zijn, dat het eerste en tweede boekje ter beschikking was, als het derde werd doorgewerkt, om vroegere leerstof te kunnen naslaan en te repeteeren. Intusschen zouden op deze wijze bewerkte boekjes niet meer door een anderen leerling zijn te gebruiken, omdat eenmaal bewerkte boekjes hun dienst hadden bewezen, aangezien ze uiteraard in ingevulden staat niet opnieuw te bewerken waren. Een van de aanwezigen wees er terecht op, hoe goed het was zulke boekjes bij het verlaten der school als een soort arbeidsbezit mee naar huis te geven. Is niet een van de bezwaren van het huidige schoolonderwijs, dat het arbeidsresultaat zijn waarde verliest, als de meester zijn cijfer heeft gegeven? Vele kinderen zouden er prijs op stellen de boekjes te mogen behouden en het weten, dat ze aan iets van duurzamer waarde bezig waren, zou bij de kinderen de instelling op het werk gunstig beïnvloeden, welke bij het gebruikelijke werk van korten adem, waarin de schoolarbeid opgaat, niet tot gevoel van verantwoordelijkheid kan leiden. Optimisten meenden bovendien, dat menigeen ook later den inhoud dezer boekjes nog wel zou raadplegen.

Ik zei dan, dat de vraag kwam: wat zal deze methode aan kosten meebrengen? De ontwerpers noemden een prijs van 20 à 25 cents per exemplaar, wat ongeveer f10.— zou zijn per leerjaar en aldus een schoolbudget van een school met zes bezette lokalen jaarlijks met een bedrag van f30.— zou belasten.

Dit bedrag van f10.— voor elk der drie hoogste klassen wekte kreten van teleurstelling. Stel je voor — men moest eens weten, hoe moeilijk het op 't oogenblik al was om met het toegestane bedrag voor de leermiddelen rond te komen, dat in veel gemeenten f2.— per leerling en per jaar bedroeg¹⁾, waarvoor men schriften, pennen, potloden, leien en griffels, krijt, pastel, verf, houtskool, teekpapier, cahiers, inkt en bovendien lees- en leerboekjes had te bekostigen, om van vele andere dingen maar te zwijgen. Het was eenvoudig dwaasheid te meenen, dat van dit bedrag van f2.— 10 % zou kunnen worden besteed voor aardrijkskundeboekjes....

Een van de bezwaarden had bovendien nog de grief, dat er pastel zou noodig zijn, om de boekjes te kleuren. Ook pastel was luxe tegenwoordig!

Dit zuinigheidsincident, dat plotseling als een domper werkte op de vlam van geestdrift, geeft mij aanleiding tot enkele opmerkingen, welke naar mijn meening van practische beteekenis zijn.

En laat ik dan beginnen met te zeggen, dat ik er niet aan denk den eisch van zuinigheid, dien de tijdsomstandigheden stellen, licht op te nemen.

Ik ben me volkomen bewust, dat deze niet alleen ernstig moet

¹⁾ Dat deze bepaling zeer ongelijk werkt! voor openbaar en bijzonder onderwijs en dat alleen reeds, doordat *practisch* deze fixatie slechts geldt voor het openbaar onderwijs, de openbare school pauperschool dreigt te worden, hoop ik in een volgend artikel in het licht te stellen.

worden genomen, maar zelfs, dat wij ons aan zijn dwingenden greep niet kunnen en mogen ontworstelen. Dat ook het onderwijs daarbij veeren heeft te laten, zal alleen ontkend kunnen worden door dengene, die geen oog heeft voor de werkelijkheid.

Ik wil nog wel verder gaan. Als ik de diverse schooluitgaven doorkijk, die in de laatste tien jaren aan de markt zijn verschenen, dan zou ik niet durven zeggen, dat elke volgende op grond van haar innerlijke waarde in een behoefte voorziet, dan moest veelal het aesthetische element *niterlijke* aandacht trekken, door nog beter papier met nog mooiere letter en nog mooiere illustraties om den drang tot koopen bij den onderwijzer aan te wakkeren. Onze kinderen zouden er niet minder aan toe zijn geweest, als alles wat eenvoudiger was gehouden. Ik zou zelfs meenen, dat op dit gebied eenvoud en soberheid hun concentratie ten goede komt. En hierbij denk ik b.v. aan een zekere geschiedenisuitgave, waarin ik in een deeltje van 119 bldz. een zestigtal plaatjes aantref, die elk ongeveer de helft van de bladzijde in beslag nemen, waarop ze geplaatst zijn.

De boekjes zijn een lust voor het oog, maar toch vraag ik mij af, of het niet eenvoudiger kan en of hier meerdere eenvoud behalve zuinigheid niet een winst aan concentratie zou beteekenen bij het lezende en leerende kind. In mijn jeugd kenden we die mooie plaatjes niet in den tekst. Is dat misschien één van de oorzaken, dat *de tekst zelf* wat meer aandacht bij ons had dan bij de huidige jeugd, die wel uitermate vluchtig is?

Ik zou me dus heel goed kunnen voorstellen, dat ik, schoolautoriteit zijnde, wel eens mijn veto zou uitspreken over een nieuwe aanvraag, die in geen enkel opzicht een *methodische vernieuwing* beteekende doch enkel een bezwijken voor de verleiding van uitgeversreclame. En ik zou dat zeker doen, als hiervoor een *extra-crediet* werd gevraagd onder het mom van een verandering van methode, zooals nog al schijnt te zijn voorgekomen.

Ook kennen wij bij het lager onderwijs werkboeken, op zichzelf verdienstelijke uitgaven, waarvan het me steeds heeft willen toeschijnen, dat ze even goed aan hun doel beantwoorden, als de leerlingen het antwoord in een gewoon cahier schrijven in plaats van tusschen den gedrukten tekst, die daarmee voor een anderen leerling onbruikbaar wordt. Waarom zouden we 20 cent per leerling uitgeven als een cahier van een paar centen even goed kan dienen? We mogen den leerlingen best wat gevoel voor economie bijbrengen en ik zou het een gezond gevoel bij hen achten, als ze het „zonde" vonden een gedrukt rekenboek met vluchtige pen voor opvolgers onbruikbaar te maken. Te meer, omdat men van zulke boeken zeker niet mag veronderstellen, dat de leerling ze als een kostbaar bezit zal bewaren. Onze sommen laten nu eenmaal geen gevoelens van aanhankeijkheid achter.

Dit alles moest ik even met nadruk zeggen, om niet verdacht te worden het recht voor het onderwijs te eischen er maar op los te leven. Bij elke opvoeding hoort zeker het zorgvuldig omgaan met de arbeidsmiddelen.

En toch, om tot de kwestie terug te keeren, welke onze paedagogische bijeenkomst bezig hield, kunnen al te formalistische zuinig-

heidsopvattingen de ontwikkeling van ons heele onderwijs in gevaar brengen, sterker nog het heele onderwijs tot onvruchtbaarheid doemen. Onze autoriteiten hebben dus volkomen gelijk, als zij eischen, dat onnoodige uitgaven worden vermeden. Maar zij zouden wel zeer het paard achter den wagen spannen, wanneer zij de bedragen, die een school voor leermiddelen mag uittrekken, gingen fixeeren op een wijze, dat het leerproces in staat van bevrozing wordt gebracht.

Men realiseere zich even de verhouding tusschen den post salarissen en van de exploitatie der gebouwen enerzijds en dien van de uitgave van de leermiddelen anderzijds. De uitgaven voor personeel aan een Amsterdamsche school, minimaal berekend, kunnen zeker niet onder de f10000 blijven, de kosten voor rente en afschrijving gebouw plus die voor schoonmaak en verwarming, al weer minimaal gesteld, stellig niet beneden f6000. Ik veronderstel zelfs, dat een totaal bedrag van f16000 belangrijk te laag is geraamd. Stel nu, dat op een school met zes lokalen gaan 240 leerlingen, dan beteekent dit, dat het bedrag voor leermiddelen te besteden *zeker beneden 600 gulden* blijft.

Het is duidelijk alzoo, dat deze uitgave voor de leermiddelen maar enkele procenten bedraagt van de totaalkosten, maar de deskundige zal onmiddellijk inzien, dat op deze kleine uitgave van enkele honderden guldens jaarlijks het heele leerproces steunt. Wij weten, dat alle moderne inzichten (men denke slechts aan de methode Montessori) de beteekenis van het leermiddel als uitgangspunt voor de zelfwerkzaamheid van den leerling meer en meer op den voorgrond hebben gebracht.

Voorzoover het nu mogelijk is op deze leermiddelen, zelfs al vormen ze een kleinen post op de onderwijsuitgaven, te bezuinigen, is het geboden ook hier op de kleintjes te passen, omdat per slot van rekening vele kleintjes toch weer één groote maken. Maar zou men op deze kleine bedragen gaan bezuinigen en het resultaat zou zijn, dat het leerproces in de scholen zich niet kan ontwikkelen volgens moderne inzichten, dan zou de zuinigheid de wijsheid bedriegen, want dan zouden de miljoenen hun rendement missen, doordat men tienduizenden wilde besparen.

Het is zoo noodig dit met nadruk te zeggen, omdat het leerproces op het punt van de zelfwerkzaamheid der leerlingen ongetwijfeld in de komende jaren belangrijke veranderingen zal ondergaan. Beter gezegd: *moet* ondergaan, wil het zich aan den doodenden greep van mechanisatie en routine ontworstelen, waarin het zit vastgeklemd. Zouden de mogelijkheden van verandering afstuiten op formalistische en bureaucratische opvattingen omtrent schooluitgaven, die met het leerproces niet rekenen, dan zou dat enerzijds een verzwakking van onze volkskracht beteekenen en anderzijds zouden de miljoenen uitgaven, als gezegd, door een kortzichtig beleid hun nuttig effect komen te missen.

De bespreking over de nieuwe aardrijkskundemethode, waarover ik boven sprak, illustreert dit geval op duidelijke wijze.

Het betreft hier een systeem, waarin voor de zelfwerkzaamheid der kinderen ruimte wordt gemaakt, welke nu zeer onvoldoende tot haar recht komt. De doorgewerkte boeken houden hun waarde, vor-

men het fonds van aardrijkskundige kennis en inzicht, dat de kinderen ter beschikking moeten houden, waarnaar ze ook steeds weer kunnen worden verwezen. En deze uitgave van 30 gulden per school, die de intensiteit van het werk direct ten goede komt, van 20 cent per leerling, zou de staat niet willen bekostigen, terwijl hij f 16000 voor de régie van het onderwijs aan de school heeft geolferd, om de kinderen in een gunstig milieu en onder goede leiding te brengen? De staat zou zeggen: en nu, kinderen, ligt het aan jullie om aan het werk te gaan, maar het werkmateriaal, dat jullie tot zelfontwikkeling moet brengen, dat wensch ik niet te betalen?

Dit zou geen redelijke leiding zijn. Te minder (ik denk aan het rapport, dat de commissie voor de wettelijke regeling van de aansluiting tusschen lager en middelbaar onderwijs heeft uitgebracht, waarin de groote kwaal van het huidige onderwijs het tekort aan initiatief wordt genoemd, dat men aan de kinderen gunt), omdat de pædagogische eisch voor de leerlingen de gelegenheid tot zelfwerkzaamheid te verschaffen uit alle klachten over het huidige onderwijs opkomt. Het zou zijn water naar de zee dragen, als ik over deze algemeene klacht nog verder ging uitweiden.

Hier dringt zich opnieuw de eisch van een deskundig onderwijsbeleid op, die ik reeds meerdere malen heb verdedigd. Maar tevens de eisch, dat aan autoriteiten, die toezicht en leiding uitoefenen, het recht en de verantwoordelijkheid van het deskundige advies wordt gelaten, zoodanig, dat zij niet door op onderwijsgebied niet deskundige en verantwoordelijke *financiële* specialisten, aan den ketting worden gelegd. Dat zou wel het ergste zijn, wat gebeuren kan en ik vrees te moeten zeggen, dat dit erge reeds in verontrustende mate een feit is.

De regeering legge dus de inspectie de plicht op scherp toe te zien, dat geen onnoodige uitgaven worden gedaan, ze vrage van haar tevens echter acht te geven, dat niet aan vitale deelen van het subtiële onderwijsorganisme worde geraakt, waardoor het leerproces zou kunnen verstarren en de overblijvende groote uitgaven hun rendement verliezen, ze rekene bovenal op het initiatief der inspectie alles te bevorderen, wat dit leerproces kan activeren, zoo noodig ten koste van relatief kleine uitgaven, waardoor groote uitgaven beter tot hun recht komen.

Van ouds heerschte volgens een reeds klassiek geworden woord boven ons onderwijs het luchtledige en dat bracht in dagen van krisis als vanzelf een indrogen van den onderwijszakker mee. Laten we hopen, dat, als we nu door de krisis zijn heen geworsteld naast veel, dat niet bleek te handhaven, omdat we op eenvoudiger voet moesten gaan leven, ook veel is opgekomen, waardoor de efficiency van ons onderwijs is verhoogd.

Veel komt hieraan op een krachtige, deskundige leiding, die zich in vitale kwesties tegenover de mannen der financiën weten te doen gelden en het belang van het groote weet te verdedigen tegenover bezuinigingsschablonen, die het leven in de wortels bedreigen.

Tenkoste van de toekomst, die wij niet uit het oog mogen verliezen, in deze dagen minder dan ooit.

40.1575

INHOUD VAN AFLEVERING 10.

	Bladz.
Geestelijke leiding, door Prof. Dr. Carl Mennicke II.	306
Tien jaren Dalton, door L. C. T. Bigot	314
De School en het Economische Leven, door Dr. Philip J. Idenburg	325
Van Zuinigheid en Wijsheid, door G. van Veen	332

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Voor verenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000, exempl f 200.—

NUITSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

De oorspronkelijke rede van
Professoer **MENNICKE** op-
genomen in dit nummer
over „Geistige Führung”
in verschenen als no. 4
van de serie

VRIJ-RELIGIEUSE TOESPRAKEN

uitgekomen bij **P. Dz. VEEN**,
te Amersfoort, à 20 cent. —

Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nuitsuitgaven:

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm 11.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . 12.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . 11.—

VOLKS ONTWIKKELING

7B3862

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Vakdag 1930-1931

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van :

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren a f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerrige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

De invloed van de tijdsomstandigheden op de mentaliteit van de rijpere jeugd¹⁾

door KLAAS TOORNSTRA.

Het beeld van onze tijd wordt in sterke mate beïnvloed door de **II** economische crisis en de gevolgen daarvan.

De werkloosheid heeft haar stempel gedrukt op het leven van honderdduizenden. De materiele nood, de zorg om het stoffelijk bestaan, de onzekerheid of men tot de ongelukkigen zal gaan behoren, die de eenvoudige, stoffelijke grondslag van het leven door ontslag verliezen, heeft de mentaliteit van de mensen in het algemeen dusdanig beïnvloed, dat vrijwel uitsluitend de belangstelling op het stoffelijke is gericht en op de vraag, of en hoe de stoffelijke waarden van het leven verkregen en behouden kunnen worden. Men neemt dit verschijnsel waar in vrijwel alle kringen. Het leven vermaterialiseert juist door de stoffelijke nood. De geestelijke en zedelijke waarden van het leven en de belangstelling daarvoor worden op de achtergrond geschoven.

Niet alleen de vermaterialisering, ook de stijgende onrust en ongerustheid van de mensen zijn een gevolg van de tijdsomstandigheden waaronder wij leven.

Daarnevens treedt op een gevaarlijke verscherping van de maatschappelijke tegenstellingen. In tal van gezinnen heerst bittere armoede, vele groepen van ons volk lijden gebrek. Een nieuwe groep — die der „werklozen-sedert-jaren” — ontstaat. Men spreekt van „een vijfde stand” en zijn lot schijnt geen ander te zijn, dan te moeten vervallen tot een beklagenswaardig en niet meer op te heffen pauperisme.

Wie zich te binnen brengt, wat b.v. de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in Nederland in de laatste halve eeuw door verbetering in de sociale toestand van de arbeidersmassa's heeft tot stand gebracht en tot welke zegenrijke ontwikkeling van het geestelijk leven dier massa's deze verbeteringen de mogelijkheden openden of die bevorderden, moet zich met zorg afvragen, wat er terecht moet komen van de beschaving, indien de door de crisis en de werkloosheid steeds verder doorvretende verarming tot een nieuw pauperisme op grote schaal zal leiden.

Ook ernstige tegenstellingen in de geestelijke gesteldheid der mensen treden op. Aan de ene kant groeit de behoudzucht, voortspruitende uit de angst der stoffelijke waarden, die men nog bezit in de onzeker-

¹⁾ Wij laten hier volgen een vijftal inleidingen en co-referaten welke zijn gehouden op de 8e Jeugdleidersconferentie van het Nederlandsch Jeugdleiders-instituut op Woudschoten (28—29 Mei 1934).

heid van de tijd te zullen verliezen. Aan de andere kant dreigt de radikalisering van de massa's, die meer en meer geloven „niets meer te verliezen te hebben". Aan de ene kant groeit sociaal en politiek de wil tot en de macht van de reaksie, aan de andere kant ontwikkelt zich het verlangen naar revolutie. Extremisme naar beide kanten uit zich in het openbare leven en levert een gevaar op voor de ontwikkeling van de volkskracht en de volkswelvaart.

In zo'n tijdsbestek heeft het opgroeiend geslacht het moeilijk. Met name de arbeidersjeugd wordt getroffen door de slagen van de crisis in het economische leven. Zij staat eerder dan de meer bevoorrechte groepen der jeugd in het produktieproces. Zij ontvangt er eerder dan andere groepen de slagen van. Maar de crisis van deze tijd heeft zozeer om zich heen gegrepen, dat ver buiten de kring der jeugd uit het arbeidersgezin de slagen vallen en men mag zeggen, dat het geheel opgroeiend geslacht wordt getroffen.

Bijna 100.000 jeugdige werklozen hebben wij naar schatting in ons land. Naar schatting. Want zuivere gegevens staan ons niet ten dienste. Een juiste „inventarisering" van het mensenmateriaal (men vergeve ons deze uitdrukking) bestaat niet. Van machinaonderdelen, van de inventaris van spoorwegrijtuigen, van de inhoud van materiaal-kasten maakt men zorgvuldige lijsten op. Maar waar onze jongens en meisjes blijven, die van school gaan, of zij en waar zij werk vinden, of zij en hoe lang zij werkloos zijn, tot welke beroepen zij behoren en of zij op enigerlei wijze daarin terug zouden kunnen keren, van dat alles is ons vrijwel niets bekend. Daarvoor moeten wij schattingen maken. Honderdduizend jonge mensen zijn, naar zo een schatting, zonder werk.

Men zou van hen een groeppering kunnen maken, al is die dan vrij willekeurig. Er zijn er, die, nadat zij de lagere school verlaten hebben, geen werk hebben kunnen vinden. Zij zijn 14, 15, 16, 17 jaar geworden en lopen werkloos rond. Zij hebben zich misschien een bescheiden taak in „het grote leven" gedroomd. Hun jonge leven gaat voorbij en hun droom wordt niet vervuld.

Er zijn er anderen. Zij waren toegerust met meer aanleg. Zij waren zo gelukkig, meer onderwijs te ontvangen dan de eersten. Zij hebben zich op scholen of instituten voor verder onderwijs of vakopleiding bekwaamd voor het vak, het beroep, de funksie, die zij zich gekozen hadden. Ook zij hebben zich in hun beste oogenblikken hun maatschappelijke taak voor oogen gesteld en zichzelf en de gemeenschap beloofd te zullen streven naar een waardige vervulling van die taak. Ook hun droom vervloog. Jaren achtereen duurt de crisis, jaren achtereen wachten zij en vinden hun plaats niet.

Er zijn er, die na enige jaren van werken in beroep of bedrijf op 17-, 18-, 19-jarige leeftijd worden ontslagen. Voor het bedrijf worden zij in deze moeilijke krisistijd te duur. Hun werk kan tengevolge van de evenzeer om zich heen grijpende mechanisatie van de arbeid worden verricht door minder — en door jonger en goedkoper personeel. En jonge mensen, wier leven pas beginnen gaat, zij worden uit het maatschappelijk leven gedrongen en staan als te oud en uitgediend op nog geen twintigjarige leeftijd ter zijde.

Men mag de vraag stellen, wat betekent dat alles voor deze jongeren?

Men leert geen vak of verleert het. Men blijft leven op goed geluk, zonder doel en zonder plan. Men had wat (nog slechts weinig — de eerste grondslagen) bereikt, men deed daar moeite voor, men besteedde er tijd, geld, energie aan — het is alles verloren, het is alles vergeefs. Teleurstelling en bitterheid besluipen de harten van dezulken en richten er hun verwoestende invloed aan.

Er is een ander gevolg, niet minder ernstig. Men leert zich niet voegen in een sociaal arbeidsverband. Men leert geen plichten kennen en geen plichten vervullen. Men leert geen verantwoordelijkheid dragen noch jegens de mensen, noch jegens zijn maatschappelijke taak. Men leert evenmin zijn dag en zijn tijd indelen, noch zich een doel stellen of dat met anderen in onderlinge samenwerking en verantwoordelijkheid te bereiken.

En waar geen gemeenschappelijke arbeid, tezamen met leeftijds-genoten mogelijk is, daar wordt ook onmogelijk het geestelijk verkeer met die leeftijds- en arbeidsgenoten. Wellicht is het ontbreken daarvan de ergste slag voor het geestelijke leven, omdat het verkeer met anderen de geestelijke activiteit bevordert en het ontbreken daarvan deze dood en leidt tot geestelijke luiheid, lusteloosheid, onverschilligheid.

Daarbij treedt tegelijkertijd een arbeidsschuwheid op. Niet een arbeidsschuwheid in de banale zin van het woord.

Niet een vrees voor de arbeid omdat men te lui is om te werken, maar vrees voor de arbeid, omdat men zich bij zijn werk niet meer vertrouwt. Men is niet zeker meer van zichzelf — van zijn vaardigheid met gereedschap, met werktuigen, bij de machine. En dan vreet tegelijkertijd de twijfel in het hart en kwijnt het zelfvertrouwen, dat door de ziel en zinnen prikkelende arbeid zo krachtladig bevordert kan worden en dat zo onontbeerlijk is voor de geestelijke en zedelijke groei van het jonge geslacht.

En zo vervreemdt het individu van de gemeenschap en geeft voet aan de ontwikkeling van anti-sociale en a-sociale neigingen, egoïsme, onverschilligheid, eenzelveheid.

Zo verliest de jonge mens het geloof in de zin van het leven en het vertrouwen in het leven.

Ontstellend zijn de voorbeelden van jonge mensen, die ten prooi vallen aan zwaarmoedigheid, radeloosheid, wanhoop.

Geremd ook in de natuurlijke groei naar de zelfstandigheid, zowel materieel als moreel, voelt de jonge mens op pijnlijke wijze zijn afhankelijkheid.

Vooraf bij de ouderen is dit het geval. Zij zijn aangewezen op giften en gaven van ouders of familie, die meestentijds de nodige hulp niet kunnen verschaffen. Niet zelden is een verbitterde stemming in de gezinnen daarvan het gevolg en dikwijls ontmoeten zij, die onder de werkloze jeugd verkeren jonge mensen, die de ouderlijke woning hebben verlaten omdat zij het er niet langer konden uithouden.

Men mag hierbij niet vergeten, welk een leed er wordt geleden door tal van jonge mannen en vrouwen, wier huweliksplannen in geen jaren nog in vervulling kunnen gaan en die daardoor op een zo mocelijke proef worden gesteld, dat zij moreel ernstig schade lijden, hun vertrouwen in elkaar en in de toekomst verliezen en waarbij soms de jonge man, financieel steunend op de weinige verdiensten van zijn meisje, opnieuw in zijn zelfvertrouwen wordt geschokt.

Spekulerend op wanhoop en opstandigheid van zulk een jeugd zijn er helaas nog al te vaak volwassenen, die deze jongeren voor het karretje hunner extremistiese plannen weten te spannen. Niet de jongeren, maar deze ouderen, die hun verantwoordelijkheid vergeten, zijn daardoor de oorzaak van veel nieuwe teleurstellingen, omdat gewekte verwachtingen niet in vervulling gaan, van veel leed, omdat dikwijls deze jongeren het eerst vallen als slachtoffers van geweldadige handelingen.

In zijn boek „Herfsttij der Middeleeuwen“, herinnert professor Huizinga er aan, hoe elk nieuw geslacht harstochtelijk verlangt naar een betere wereld.

Het jonge geslacht van deze tijd, dat zijn allerbeste krachten zou willen wijden aan de totstandkoming van een betere wereld (welke dan ook), voelt zich misleid, bedrogen, bedreigd.

En indien het vervalt tot extremisme, dan mogen de volwassenen bedenken dat zij daarvoor mede de verantwoordelijkheid dragen. De gemeenschap moet zich rekenschap geven van deze dingen, alleen reeds uit morele plicht. Maar ook nog omdat de gevolgen van de tijdsomstandigheden, de gesteldheid der jongeren ernstige gevaren voor de gemeenschap zelve met zich brengen. Grote groepen hebben geen werken geleerd. Als een zware last voor de gemeenschap drukt de

zorg voor hun bestaan. Het bedrijfsleven zal ten achter geraken door een geweldig tekort aan geoefende en geschoolde arbeidskrachten. Meer nog dan vroeger zal het „kwaliteitsverval" gevaar lopen.

Een algemene verzwakking van de stoffelijke, geestelijke en zedelijke volkskracht zal daarvan het gevolg zijn.

Bevordering van deze volkskracht was steeds de ernstige taak van de Vrije Jeugdvorming. Haar kenmerkende taak was: een reactie te zijn tegen de geest van de tijd. De rationalisering en mechanisering van het leven bracht (en brengt) de ziel van de mens, de waardigheid van de mens in gevaar. De beweging der Vrije Jeugdvorming is gegroeid uit de behoefte, daartegen een tegenwicht te vormen.

Jeugdbeweging wil de gehele mens bevrijden, hem zijn ontwikkelingsmogelijkheden tonen en hem de verantwoordelijkheid leren om deze mogelijkheden te gebruiken.

Meer dan ooit is de arbeid van de jeugdbeweging nodig, nu die mogelijkheden door het ontbreken van arbeid, door de troosteloosheid van het bestaan, door de uitzichtsloosheid van het leven dreigen verloren te gaan.

In deze periode, waarin lichamelijke en geestelijke onvrijheid, dwang en geweld de democratische rechten des volks en van het individu hier bedreigen, daar vernietigen is deze arbeid dubbel nodig.

Jeugdbeweging is niet denkbaar zonder democratische grondslagen voor het verkeer tussen mensen.

Zij is in ons land een stuk democratisches volksleven en ontwikkelt daardoor in haar eigen gemeenschapsleven de tegenkrachten tegen de geest van onze tijd.

Zij wil in en door haar arbeid deugden aankweken van solidariteit, geestelijke activiteit, verantwoordelijkheid, persoonlijkheid.

Zij heeft de sociale hulparbeid het eerst en het best georganiseerd tot steun aan de jonge slachtoffers van deze schrikkelijke krisistijd, en heeft in de samenwerking van groepen van allerlei richting een heilzame toenadering tussen politiek verschillend denkende groeperingen tot stand gebracht.

Zij wekt nieuwe krachten in de besten van de rijpere jeugd. Zij bevrucht de nieuwe generatie, die straks geroepen zal worden de maatschappij te vormen en te besturen.

Zij geeft daardoor richting en inhoud aan het leven van het jonge geslacht.

Moge zij daarin gesterkt worden door het besef, dat in alle groepen, die zich verantwoordelijk voelen voor het lot van de mensheid, de wil tot samen werken en samen strijden groeit.

Nos jungit juventus!

De invloed van de jeugd op de tijdsomstandigheden

door GREE HACKENITZ, (de Graaf).

Alvorens te beginnen met de inleiding over „De invloed der jeugd op de tijdsomstandigheden”, wilde ik gaarne even opmerken, dat dit onderwerp ons toegezonden is. Wij zelf zouden dit, omdat onze eigen jeugdbeweging nog zoo jong is, nooit gekozen hebben. Waar echter in den tijd, dien wij beleven, alles zich in zoo'n verbijsterend snel tempo afwikkelt en er in één jaar dikwijls meer gebeurt dan in den goeden ouden tijd terug in 10 of 20, hebben wij gemeend, dat het misschien goed zou zijn, onzen aanvankelijken schroom in dezen te overwinnen en in het kort aan te geven, hoe wij ons denken, hoe de jeugd, wanneer ze eenmaal begeesterd is door een hoog ideaal, een ideaal, dat een menschenleven lang onze zielen in brand vermag te zetten, in staat zal zijn de wereld radicaal van aanschijn te doen veranderen.

Het is een feit, dat zich telkens en telkens weer herhaalt, maar dat desniettemin een feit is van groote betekenis, dat iedere generatie van menschenkinderen, eenmaal komende tot de jaren van ontluiking van geest en hart, in botsing komt met bestaande toestanden en er een heel andere meening op na pleegt te houden dan de gangbare der ouderen.

Daar is wel in de allereerste plaats een drang naar daden, naar zelfwerkzaamheid. En nog slechts enkele jaren geleden was het vooral het gevoel, dat het zoo eeuwig lang duurt voor men bezadigd genoeg geacht wordt, in het college der ouderen te worden opgenomen. Een ongenadige hekel aan zwaarwichtige vergaderingen met voorzichtige besluiten, — een afschuw van dat langzame werken op de lange baan. Een zucht om nú dadelijk daden te stellen en aan wantoestanden een einde te maken.

De jeugd ziet het alles wel heel eenvoudig en simpel in; constateert in de eerste plaats, dat er veel is, dat niet deugt, en werpt zich op, om het uit den weg te ruimen, het koste wat het wil.

Wij zitten met de erfenis onzer vaders, aan ons de taak een betere maatschappij voor te bereiden, een maatschappij, waarin we allen als broeders en zusters kunnen leven, opkomend voor elkaars belangen, niet meer *naast* elkaar, maar met elkaar, optrekkend het groote gemeenschapshuis, waarin wij allen kunnen leven, werken en een open oog en hart hebben voor elkaars belangen.

Daar moet een andere tijd komen. Al wat jong is heeft genoeg van de koude zelfgenoegzaamheid en rustige zelfverzekerdheid van het

louter berekenend verstand, van kansberekening en winstbejag. Iedere jongere voelt in zich de Excelsior-stuwung en worstelt met zichzelf, om zich blijvend te kunnen onttrekken aan de dynamische krachten, die door den geweldigen voortgang van de techniek over de wereld zijn losgebroken en die dreigen *den gauschen mensch* te vermechaniseeren. Niet alleen het lichaam, maar ook geest en hart.

En het is een verblijdend teeken — zooiets als een oogenblikkelijke zonnestraal op een grijzen, triesten regendag — dat al wat jong is elkaar in dezen tijd opzoekt en zich nauw aaneensluit, de ego-centriciteit — zoo gemakkelijk eigen aan de jeugd, bang als ze is, niet begrepen te worden — afschudt, en zich open en fier aan elkaar uitlevert, om schouder aan schouder, taai van volharding, moedig van wil, den strijd aan te binden, al wat verkeerd of slecht is op te ruimen en op te komen voor haar goed recht: de volle karakterontplooiing, zoodat zij kan leven volgens eigen hooge levensprincipen.

Iedere jeugdbeweging streeft bewust naar een verandering van de wereld. De jongeren, die hun idealen leeren beleven, willen die medeelen aan de massa's in steeds breeder kringen en met steeds grooter intensiteit. Zij breken met alle sleur en geven frisch en oorspronkelijk onder eigen vorm hun ideeën en gedachten door, zoodat tenslotte een andere denkwijze, n.l. de hünne gaat zegevieren. Dit brengt met zich een zich geheel anders instellen en een heel andere levenshouding van de massa.

Waar wij allen, als ik 't zoo zeggen mag, oververzadigd zijn van de crisis — en langzaam maar zeker tot de ontdekking zijn gekomen van de ontzaglijke moeilijkheden, die een goede verdeling van de wereldproducten met zich brengt — waar de wereld formeel vast is geloopen ondanks alle knappe koppen en zelfs de meest gerenommeerde econoom geen uitweg weet — daar kunnen wij als het zoo doorgaat, zoo langzamerhand zelf crisisproducten genoemd worden. Waarmee ik dan maar zeggen wil, dat het er alle schijn van heeft, alsof de aarde nog nooit zoo'n stel ongelukkige, misdeelde, zwartgallige stumperds heeft getorst als op dit oogenblik.

Daar zijn heel veel menschen, die inderdaad zwaar door de crisis zijn getroffen en ik denk hier wel in de allereerste plaats aan de massa's jonge werkloozen en de ouderen, die naar het schijnt, door de vraag naar goedkoopere werkkrachten heelemaal niet meer aan den slag kunnen raken.

Wij weten al uitentreure, dat de toepassing van uitvindingen van chemischen, biologischen en technischen aard in de laatste vijftien jaar, de productiemethode in den landbouw en nijverheid grondig

gewijzigd hebben. Denken we maar aan de bemesting van stikstof uit de lucht, de mechaniseering van de graanbouw in Noord-Amerika en Rusland, de snellere verbindingen, waardoor geweldige massa's nieuwe goederen op de markt gebracht zijn.

De steenkolen grootendeels vervangen door motoren en electriciteit, de machines in de plaats van handenarbeid. Wij weten ook, dat er ondanks den overstelpenden overvloed door groote lagen van de bevolking in bijna alle landen van de wereld gebrek geleden wordt.

Maar zal dit alles ook slechts eenigermate verbeteren, wanneer wij allen den moed laten zakken en leven in bange ongerustheid, of dit alles misschien nog erger afmetingen kan aannemen? Wie zal het zeggen, wie kan het zeggen. Geen sterveling immers. Is het niet dwaas de reservekrachten, die er in ons schuilen, te laten opteren door een vagen angst op een mogelijk komend iets?

Natuurlijk zouden wij onmenschen zijn, wanneer wij niet meevolden het groote leed, maar laten wij zooveel mogelijk geven, van wat wij bezitten ook aan geestelijke kracht, aan liefde, aan hartelijkheid. Hoe zullen we dit vermogen, wij die nog werken mogen, wanneer de crisis ons zóó beangstigt, dat ze al onze energie neemt?

Angst verlamt. De jeugd moet sterk staan, en de jeugd heeft een onverwoestbare vitale kracht. Angst is het kenmerk van de zwakken. Daarom: het onverwoestbare jeugdoptimisme zal met vertrouwen de toekomst tegemoet gaan, wanneer de jeugd geleerd heeft zich fier en bewust door deze donkeren tijden heen te slaan.

Het makkelijkst leven is niet altijd het gelukkigst leven.

Moeilijkheden werken verlamdend, maar kunnen ook opvoeden tot grootheid van karakter; tot een ontplooiing van zielekrachten, die anders nooit in werking gesteld worden.

De jonge mensch zóó ingesteld, kan in die mate geluk om zich heen verspreiden. Anderen zullen hem pogen na te volgen, het leven zal althans minder wreed lijken voor velen.

Dat kan alleen, wanneer zijn ideaal hem draagt en hij vast geloofd in de uiteindelijke verwezenlijking, wanneer dit ideaal een menschenleven vermag te vullen, een menschenleven lang iemand kan begeistere en bezielen en het beste wat in iemand is vermag los te kloppen.

Wij moeten blij zijn, dat wij in dezen tijd mogen leven, een tijd van geweldige verandering. Alles wankelt en waggelt op zijn fundamenteen. Maar het mooiste is, dat een ontzaggelijke gelijkwording onder de menschen zich baan breekt. Allerlei ongelijke volken en beschavingen assimileeren zich en dat komt o.a. door de middelen van verkeer. In den tijd van Columbus leefden wij een halfjaar van Amerika af, in het

begin van de 19e eeuw nog een maand, nu slechts 8 dagen per boot. Per vliegmachine enkele dagen.

Wanneer Prof. Piccard voortgang maakt met zijn stratosfeervluchten, misschien nog maar enkele uren. Zodoende wordt elk land kleiner, leven we niet meer in vijf continenten, maar in vijf provincies.

Alles is dus noodgedwongen aan het gelijk worden. We kunnen invloed op elkaar uitoefenen. De Duitscher Colin Ross, die het alles lange jaren heeft bestudeerd, komt tot de ervaring, dat we op het oogenblik leven in een tijd van angstige massa-assimilatie. Een schielijk uniformeringsproces. Het Chineesche Rijk was nooit zoo één als op dit oogenblik, Sovjet-Rusland is nooit zoo één geweest. Voor-Indië was nooit zoo één.

Amerika met zijn techniek, het kapitalisme met zijn trusts, zijn petroleumtrusts, rubbertrusts heeft een geweldige macht. Het zou kunnen gebeuren dat binnen de 70, 80 jaar de menschheid slechts door de trusts werd geregeerd. Kapitaal en geldmarkt hebben alleen waarde: de Mammon zegeviert.

Amerika: de wereld van de machine, van de petroleum en het groote staal, van het geld en de concurrentie, de wereld van het snelle tempo en de magische cijfers, van de dynamische almacht, m.a.w. dat is:

Het kunnen verhoogmoed, het menschelijk kunnen tot God gemaakt en het geld van de menschen vergod. Zij presteeren iets. Zij verdienen het niet voor niets. Zij studeeren, spannen zich jaren en jaren lang in.

Het Amerikanisme en het Bolsjewisme hebben den technischen vooruitgang gemeen.

Sovjet-Rusland heeft zich geworpen op de Amerikaansche techniek. Beide verafgoden de techniek. De Russen, mythisch-denkend, laag-beschaafd, maar juist daarom van hun techniek een God makend en de echte godsdienst opium vindend.

Er is tusschen beide karakterovereenkomst en wezensverwantschap, bij beide is het de stof, die zegepraalt. In den grond is zoowel het heroïsme van Sovjet-Rusland als de koele zakelijkheid van Amerika geheel en al materialistisch en technisch geörienteerd.

Beide eischen intens werken, menschen die op hooge spanning leven. De technische denkvorm in Amerika, de mystieke in Rusland. Beide: stuwers, drijvers. Beide zijn wreed en hard, en bitter en vurig; beide groote partijen. Maar in Azië groeit een heroïsme van zure wrangheid, in Amerika van berekenende doelmatigheid, een doelmatigheid, die alles opoffert aan het doel. Of de middelen zondig,

menschwaardig zijn of niet, dat doet er niet toe: onverbiddelijke opoffering aan het doel van den Uebermensch.

Het Amerikanisme en het Bolsjewisme zijn geweldige krachten. Maar zij zullen het niet winnen. Wij hebben den God-Mensch en Zijne Belofte en daar gelooven wij in. Bovendien de liefde. Bij de anderen is daar geen van tweeën sprake van. De liefde is goed om meisjes en vrouwen zoet te houden. Daar geldt ze voor in Amerika en Sovjet-Rusland.

Maar liefde is er altijd geweest. Haat kan mee, maar de haat is altijd een vulkaan-uitbarsting. Als haat en liefde botsen, wint de haat het gewoonlijk, Liefde kan eeuwen groeien in bepaalde groepen van menschen. Dat is niet alleen in de Katholieke Kerk zoo. Vele matriarchale cultures hebben eeuwenlang in vrede geleefd en sommige in groote welvaart en eensgezindheid.

Wij willen de onderlinge liefde terug in de wereld. De liefde, die — wij zijn ervan overtuigd — in staat zal blijken Amerikanisme en Bolsjewisme te bezweren en het evenwicht te herstellen tusschen intellect en hart. Maar dan een alomvattende, onbaatzuchtige, zich zelf in niets onziende, heroïsche liefde.

De geest onder de jonge menschen van tegenwoordig is extreem. Ook de jonge vrouw wil zich geven voor 100 % met geheel haar hart, met het beste wat zij kan geven. Is aan den man meer eigen de kracht, de vrouw bezit meer de overgave. Eenmaal gewonnen voor een grootsche idee, zal ze ervoor door het vuur gaan en in rücksichtsloos heroïsme zichzelf niet sparen. Zij kan een grooten invloed op het wereldbestel uitoefenen — ten goede zoowel als ten kwade — en heeft dit door alle tijden heen dan ook getoond.

Denken wij aan de drie eerste eeuwen van onze jaartelling, waarin het Christendom over de heele toenmalige beschaafde wereld werd verbreid, in welke verbreiding de vrouwen een belangrijken rol speelden door haar grooten moed én vurig geloof. Aan de Christenkoninginnen, die door haar huwelijk met barbarenvorsten heele landen gekerstend hebben en er beschaving en vrede brachten. De geleerde klooster-vrouwen, bij wie men van heinde en ver kwam om raad en wier invloed zich op die wijze uitstreckte tot ver buiten de abdijen. Zij allen heerschten om te kunnen dienen.

Zij gebruikten haar intellect en hartegaven ten bate van den even-mensch en stelden ze werkelijk in dienst van de gemeenschap.

En wanneer we zoo achtereenvolgens negentien eeuwen nagaan komen we daar verschillende groote vrouwen tegen, die allen in hare omgeving domineerden: een Christina de Pisan, Juliana van Corne-

liënberg, Mary Ward, Pauline Marie Jaricot. Een Anne Marie Schuurman, Wolf en Deken, een Madame de Sévigné, Florence Nightingale.

De meesten van dezen brachten ingrijpende veranderingen tot stand of streden een menschenleven lang voor het ideaal, dat zij zich hadden gesteld, om tenslotte dikwijls uitgeput, maar niet gedesillustioneerd, te sterven, wel wetend, dat zij de baanbreeksters waren voor de vele anderen, die na haar zouden komen. Het waren allen toch voorloopsters van de groote vrouwenbeweging.

In de negentiende eeuw is het arbeidsveld van de vrouw verlegd of veranderd. Wat zien we gebeuren? De vrouw en het meisje trekken de fabrieken in. Tegelijk heeft door de industrialisatie ingrijpende verandering plaats in de huiselijke werkzaamheden. Denken we maar aan kleding, voeding, verwarming, verlichting, keuken.

De vrouw krijgt een onafhankelijke positie en eischt gelijke rechten als de man. Zij denkt in alles den man te kunnen evenaren. Tenslotte blijft zij onbevredigd. Pl.m. 1900 komen we in de tweede phase: die van de eigen ontwikkeling, eigen werk, eigen weg; tot het tenslotte begint te dagen en de vrouw begint in te zien, wat er eigenlijk noodig is: op de wereld te drukken het stempel van vrouwelijkheid; de vrouw vindt zichzelf terug. Naast de mannelijke kracht de vrouwelijke mildheid en overgave.

Wij hebben het aan de vrouwenbeweging te danken, dat de jonge vrouw op het oogenblik kan werken op practisch ieder terrein. Dat zij vrij en onafhankelijk in het leven kan staan. Dat zij zelf in eigen levensonderhoud kan voorzien en economisch onafhankelijk kan zijn. Zij kan haar invloed overal doen gelden op fabriek, kantoor, werkplaats. In eigen milieu, in eigen land, maar ook ver daarbuiten. Zij kan haar idealen uitstorten op anderen, zij kan persoonlijk invloed uitoefenen, vooral door haar voorbeeld van hooge plichtsbetrachting en onkreukbare moraal.

Stonden de vrouwen vroeger vrij geïsoleerd, met dikwijls maar een kleine groep van vastberaden volgelingen, nu zijn de toestanden heel anders. Duizenden en duizenden, bezielde door eenzelfde ideaal trekken eensgezind op en sluiten zich aaneen om tezamen een geest van liefde, van offer en versterving te verspreiden over de heele wereld en haar aldus te veranderen.

Hoe trachten wij nu invloed te verkrijgen en uit te oefenen? Door op de allereerste plaats een gelukkig mensch te zijn. Een mensch met vitale levenskracht, met offergeest, met spanning, met gezonde levens-

lust, een mensch, die zon- en schaduwzijde van het leven beide kent en die weet, dat beide goed zijn op zijn tijd. Wij moeten de kracht, die in ons schuilt, tot de hoogste potentie weten op te voeren, niet terugdeinzen voor de moeilijkheden, die zich voordoen, maar durven. Ook daar, waar offers gevraagd worden en het wel eens heel zwaar kan worden.

Zelfwerkzaamheid, zelfopvoeding, vrij baan laten aan en aanmoediging van alle initiatief, rekening houden met ieders persoonlijken aanleg om zoo te komen tot eene harmonische ontwikkeling van natuur en bovennatuur. Zoo zichzelf vormend zal het meisje op haar manier invloed krijgen en, waar zij invloed heeft door het frissche, fleurige, dat van haar uitgaat, en waardoor zij anderen boeit en trekt, anderen ook vermogen op te voeren tot een hooger levensplan.

Daar hoeft niet zooveel bij verhandeld te worden. Het is eenvoudig eene kwestie van aanvoeling, van intuitief begripen: „Zoo gelukkig zou ik ook willen zijn”.

Als je zoo op spanning leeft, is het leven waard, geleefd te worden. Dan verdwijnt alle sleur, alle afmatting, alle vale saaiheid.

Wie gelukkig is, voelt in zich den drang, dat geluk uit te dragen en er anderen van mee te deelen. Wij hoeven in onzen tijd niet lang naar middelen te zoeken om hieraan gevolg te kunnen geven. Tooneel, film, spel, zang, dans, radio, de-mode, wij kunnen ze alle in dienst stellen van onze idee en we kunnen er duizenden tegelijk mee bereiken.

Wanneer alleen zullen we een vasten, blijvenden invloed ten goede kunnen ontwikkelen? Wanneer ieder lid der jeugdbeweging zich de volle verantwoordelijkheid bewust is: een goed mensch te moeten zijn. Goed in den volsten zin van het woord. Goed voor ieder medemensch. Goed denkend en goed willend, altijd en overal. Altijd de liefde stellend boven alles. Wanneer ieder zich weet weg te cijferen, en eigen belang weet achter te stellen, waar het gemeenschapsbelang dit vraagt.

Moge onze goedheid niet ontaarden in eene gemakkelijke tamheid. Wij willen vanuit de verte Jesus Christus, Ons Hooge Voorbeeld, in leven en werkelijkheid navolgen.

Jesus Christus — wij volgen hier de Litanie van Jesus' Volkomenheden van Prof. Dr. Jac. van Ginneken — Jesus Christus in Wien de wereld heeft gekend den grootsten Individualist en tegelijk den meest socialen Massaredder, den Heeler van alle zieken naar lichaam en ziel; tegelijk den Stichter van een geluksvolle maatschappij. Den machtigen Omverwerper en Vernieuwer der wereldgeschiedenis, Die

ons geleerd heeft het oude niet te verwerpen, omdat het oud is en het nieuwe te aanvaarden, omdat het nieuw is, maar in alles het beste, het schoonste te kiezen. Hij is geen onmogelijkheden komen leeren. Hij heeft van alles Zelf in de eerste plaats het Hooge Voorbeeld gegeven.

Wij zijn er vast van overtuigd, dat, wanneer wij de consequentie van een leven in Christus aandurven, wij als menschen van den komenden tijd zullen passen in een betere wereldorde, die wij aldus zelf mee hebben voorbereid.

De taak der ouderen,

door H. GORDEAU (Nederlandsch Jongelingsverbond).

Er schuilt ongetwijfeld welwillendheid in het feit, dat zij, die deze conferentie organiseerden, juist één der ouderen hebben gevraagd, *dit* onderwerp in te leiden.

„Als iemand weten kan wat die taak der ouderen is, dan allicht zijzelve.”

Bij den verkorene echter is ook de vraag gerezen: „Staat het misschien zóó, dat de jongeren zelf, (om het heel vriendelijk te zeggen), zich niet klaar bewust zijn, wat die taak eigenlijk zou wezen?”

„Laat die ouderen het zélf dan maar zeggen!”

Dat denken heeft me op m'n *qui-vive* gebracht: Ik dien vooral op te passen geen *oratio pro domo* te gaan houden!

Maar wie is er selbstlos genoeg en ook zoodanig objectief, om bij het overdenken en redeneeren, aldoor het luchtig gespeel van *eigen* vóór-ingenomenheid te onderkennen en terzijde te stellen! Niet ik.

Waarmee ik slechts zeggen wil, dat ik in ieder geval *mijn* taak als *ouder*: het leveren van dit referaat, niet makkelijk vind.

Ik zou mij immers te makkelijk van mijn taak afmaken, indien ik korthedshalve poneerde: „De taak der ouderen is.... van tijd tot tijd een toespraak te produceeren.”

Wordt er meer van me verwacht — en dat zál wel — dan moet ik eerlijk zeggen, dat de naamgeving van m'n onderwerp me niet heelemaal aan een denklijn heeft geholpen.

De taak der ouderen! Wat kan men daarmee bedoelen? Wat zijn eigenlijk ouderen? Als ik het wel overleg, diende ik zelfs óók nog te weten, wat *jongeren* zijn.

Want op geen gebied zoozeer als op dat der vrije jeugdvorming,

vindt men makkelijker menschen, die graag jong *blijven*, en zelf niet ontdekken, dat ze reeds tot die ouderen behooren, in de oogen der waarlijk jongeren.

Hier en dadelijk mag ik dan ook de opmerking wel plaatsen:

Indien iets de taak der ouderen kan zijn, dan hoort daar stellig bij: eerlijk oudere te wezen.

Voor het overige geloof ik niet ver van de bedoeling der vraagstellers te blijven, wanneer ik m'n onderwerp in verband met het totaal der vraagstukken dezer conferentie bezie.

Er is gehandeld over: *dezen tijd*; hoe *deze tijd* de jeugd, en hoe *de jeugd* dezen tijd beïnvloedt.

Waarschijnlijk is dus de bedoeling: „Wat is de taak der ouderen in *dezen tijd*, tegenover *deze jeugd*.”

Voorts verstaan we dan onder „ouderen” *niet* de verst-gevorderde jongeren, in welke jeugdgroeping ook; *wél* de volledig uitgegroeide menschen in het algemeen, van wat leeftijd dan ook; meer in 't bijzonder diegenen, die zich voor jeugdorganisatie interessceeren, of daarin leiding trachten te geven, of mede te werken.

Ja. Wat is hun taak!

Iedere taak in deze menschenwereld wordt bepaald:

door hetgeen er in zeker tijdsgewricht noodzakelijk gedaan *moet* worden; in dezen net zoo goed als in welken anderen tijd ook.

Is er dus een tekort op welk levensterrein der jongeren ook, dat om vervulling roept, en *niet* door die jongeren zelf kan worden verholpen, dan ligt dáár een taak voor de ouderen.

Laat een mensch echter maar eens iets doen, dat buiten zijn eigen aard, buiten zijn begaafdheid, buiten zijn typische wezen ligt. Dat *gáát* niet.

In dezen wonderen tijd is er veel ziek, en dus veel te herstellen; veel krom en dus veel recht te maken; veel verward en duister en ellendig.... Is er, om in dat alles verbetering te brengen, niet *vèl* te doen? Indien het er ooit van komt, dat het nog anders en beter wordt, en heel het jonge leven zegt: „Ja! het moet en het zal!” (waar het ook gelijk aan heeft), dan zal de taak vervuld moeten worden door de menschen zóóals ze er zijn: jongen en ouden en van allerlei leeftijd.

Niemand gelooft, dat het zou kunnen door de ouderen alleen; maar misschien zonder hen; ondanks hen; *door de jongeren alleen!* In dat geval is er *geen* taak voor de ouderen; staan ze slechts in den weg.

Er zijn natuurlijk jongeren, die dát onverbiddelijk gelooven. „Daar is een diep wantrouwen tegenover alles, wat vorige geslachten hebben tot stand gebracht. „Wat ouderen aanprijzen, wordt door vele jongeren per sé verworpen,” merkte Dr. J. C. Roose op in zijn recent artikel over „Moderne Jeugd”, „zooals opgroeiende kinderen in een gezin waar de ouders niet alleen voortdurend twisten, maar elkanders leven verbitteren, ja, onmogelijk maken, zóó staat de jeugd van 1934 in haar geheel temidden van de volkerenfamilie. Daardoor zijn ze met achterdocht vervuld. Ook waar ze het nog niet kunnen bewijzen, vermoeden ze, dat veel, wat de ouderen over godsdienst en moraal spraken, phrase was of huichelarij.....” „De natuurlijke frissche critiek van de rijpende jeugd is bij de moderne jeugd geworden tot een volstrekt wantrouwen. De gezonde twijfel is vergroeid tot star zwijgen. Deze jeugd blijft in de puberteitsverschijnselen steken, komt er niet boven uit. Deze jongens en meisjes groeien niet dóór tot verantwoordelijke menschen, mannen en vrouwen, die zelf de taak op zich nemen..... Dat is het nu juist, wat onze moderne jeugd kenmerkt; ze blijft steken in de critiek op de vorige generatie, op de samenleving, op het leven zelf en komt niet tot de daad.”

Tot zoover Dr. Roose.

We laten ruimte voor de vraag: „Is de jeugd in het algemeen, of althans voor een overwegend deel, inderdaad zóó?”

Een tegenstelling is er zeker. Het wordt ook hierdoor bewezen.

En deze tegenstelling, de anti-these tusschen het geslacht, dat pas aankomt en het geslacht, dat haast gaan moet, zullen we even moeten bespreken.

Er bestaat een *natuurlijke* tegenstelling tusschen twee elkaar onmiddellijk opvolgende generaties; een veel sterker tegenstelling zelfs, dan tusschen twee generaties, die één geslacht verder van elkaar verwijderd zijn. Daarom zijn, in het algemeen, grootvaders en grootmoeders zulke gewaardeerde en dikwijls hartelijk beminde menschen.

Wanneer echter de tegenstelling tusschen grootouders en kleinkinderen tot een vriendelijke harmonie leiden kan, dan is het reeds daarom niet aanvaardbaar, dat de tegenstelling tusschen de vaders en de kinderen, tusschen twee elkaar onmiddellijk opvolgende generaties per sé en alleen maar conflicten zou moeten scheppen. Integendeel. Al deze tegenstelling moet, in de natuurlijke orde der dingen, bedoeld wezen, als over-en-weer elkaar verrijkende veelvormigheid, die tot compleeteering der menschheid-als-geheel strekt.

Desondanks neemt die tegenstelling in dagen als de onze makkelijk den vorm aan van een totaal-onvruchtbaar-elkaar-in-'t geheel-niet-meer-begrijpen.

Geen wonder, waar ouderen en jongeren beide leven in 't besef, dat we op een dwaalweg zijn geraakt. Terwijl vele ouderen zich krampachtig vast klemmen aan opvattingen en vermeende of werkelijke zekerheden, die ze trouwens ook met moeite genoeg op het leven gewonnen hebben. En de jongeren zijn juist bereid, om het met iedere nieuwe visie te wagen, in het vaste geloof, dat de andere weg ook stellig de betere móet en zál zijn, die weg, vanwaar de ouderen hen angstig áf manen.

Wordt zóó de tegenstelling niet als vanzelf tot onvruchtbaar conflict?

Toch is zonder deze minstens drie elkaar tegengestelde generaties überhaupt geenerlei leven denkbaar.

Het gezin, de school, de kerk, het bedrijf, de partij en heel de maatschappij, houden eensklaps op te bestaan, wanneer niet telkens opnieuw de jongeren worden toegevoerd. Maar ook *zij* zijn in beweging, worden opgestuwd, krijgen een andere plaats, een andere taak.

Uit het gezin; dóór de school; náár de maatschappij en tot in den dood, worden ze van kind — jongen of meisje; dan man of vrouw; eindelijk grijze.

Uit ouders geboren, tijdenlang van hen afhankelijk, worden ze zelf almaar ouder, ouder.....

Is bij U nimmer de gedachte opgekomen, b.v. als ge een school uit ziet gaan: „Ondanks den nood der tijden, indien plotseling door wat catastrofe ook, al deze kinderen hun ouders zagen verdwijnen over heel het wijde wereldvlak tegelijk, dan was het óók met deze stoeiende, juichende, dartelende jongeren gedaan!”

Of die andere gedachte, nóg veel vreeslijker wellicht:

„Stel, dat een Hooger Macht dan de onze het oordeel sprak: Deze jeugd zal de laatste zijn — heeft Flamarion het daar niet over b.v., als hij mijmert over „het laatste menschenpaar, doodvriezend aan den evenaar?” — van dit oogenblik af wordt geen kind meer geboren. Wat het stoffelijk bestaan betreft behoeft ge verder geen zorgen meer te hebben; wat er is kunt ge nemen; zult ge deelen met steeds kleiner getal.”

En dan het angstig beleven: „Vandaag weer moeten we onze dooden begraven; de menschenhaag vóór ons wordt telkens dunner, ijler; wie zal de laatste zijn? Want we durven niet meer achterom te kijken. Niemand volgt er meer.”

Als er iets is, dat moed geeft in dezen donkeren tijd, het is, dat er nog *jong leven* in blijft komen.

En dat er nog *ouderen* zijn, om voor die kostbare jonge plant te zorgen.

Er is een solidariteit des levens, die niemand op den duur straffeloos loochenen kan.

Zal ik het zeggen?

Ja, ik wil het stellig zeggen, op het gevaar af van het verwijt te moeten hooren, dat ik niet langer zakelijk ben, en tezeer op het sentiment afgestemd:

„Mannen en vrouwen, van wat leeftijd dan ook, we hebben elkaar noodig als brood; wij ouderen, jullie jongeren; en gij óns.”

Nog pas (bij het jubileum van het dagblad de *Niederlander*), zei oud-Minister Jhr. de Geer:

„Onze jeugd hoede zich er voor van haar strijd een generatiestrijd te maken, zooals we vroeger een klassestrijd en bijna een sektestrijd hebben gehad. De jeugd meene niet, dat zij, omdat ze jong is, de dingen duidelijker en helderder kan zien; doch zij trachte de ouderen van de juistheid harer argumenten te overtuigen.” (Zie de *Standaard* van Donderdag 17 Mei '34, bldz. 7 eerste kolom).

Want het is niet zóó, dat wie jong is eigenlijk het leven heeft, voor een poosje, en daarna, in-het-ouder-worden niet meer, of slechts een restant. Het is ook niet zóó, dat wij, ouderen, eigenlijk het leven pas zouden hebben, en gij jongeren nog maar iets ervan.

Zóó is het: „*Het leven heeft ons!*” Het komt uit verre verten, zoekt een nieuwen aanvang in den jonggeborene, schiet door de aderen van wie jong zijn, klopt trager in het hart van ons, ouderen. En als ons tikken stille staat, bruischt dat zelfde leven alweer lang verder, gelijk het door de eeuwen, die gingen, tot in onze kinderen is aangeland; gelijk het voort zal vloeien naar andere verre verten; en tot er geen tijd meer zal zijn.

Zullen we niet trachten, wij ouderen, en gij jongeren, elkaar te erkennen, elk in zijn eigen aard, elk in zijn typische taak?

Er is een oud profetenwoord, dat in het rein-witte licht van zijn goddelijk idealisme tevens de naakte en eeuwenoude werkelijkheid van de tegenstelling tusschen de ouderen en de jongeren openbaart: „Hij zal het hart der vaderen tot de kinderen wederbrengen, en het hart der kinderen tot hunne vaders.” (Maleachi 4:6). Het is een woord voor meer dan 24 eeuwen gesproken, in een tijd van matheid, kleurloosheid en zonder perspectief zoo goed als de onze. Maar het

is tevens zoo diep menschelijk en goed, dat iedereen gevoelt: het is beter in die lijn te denken, dan de tegenstelling toe te spitsen.

Tenzij...., tenzij het conflict onuitwikkbaar is.

Het is duidelijk, dat in de merkwaardige samenleving, welke de jeugdorganisatie nu eenmaal is en zijn moet, die tegenstelling, of dat conflict makkelijk dusdanige afmetingen krijgen, dat de vraag rijst, of er op dit speciale jeugdterrein nog plaats is voor ouderen, of zij daar nog een taak kunnen hebben.

Waarom zou er geen taak voor hen zijn?

Op ieder levensterrein — en ik noem nog eens: gezin, school, kerk, bedrijf, partij en maatschappij — is de tegenstelling tusschen de twee generaties o.a. daarin waarneembaar, dat de beste jongeren niet alleen vruchtbare ideeën aandragen, maar tevens bouwen, terwijl de ouderen bewaren en bewaken. Waarom zou dat hier niet zoo zijn?

Ik geloof wel, om geheel op het terrein der vrije jeugdvorming te blijven, dat de jongeren voor hun ontspannings- en gezelligheidsleven, voor een goed deel hunner cluborganisatie en besturing, zich zelf kunnen helpen.

Zoodra het echter gaat om de aanvaarding van verantwoordelijkheid, zakelijk of organisatorisch, in breeder verband, zijn de jongeren zichzelf *niet* meer genoeg.

Nog sterker gaat dit klemmen, waar levensbeschouwing en levenshouding nog in geding komen.

Men versta mij wel. Ik beweer niet, dat gij, jongeren, onze levensbeschouwing klakkeloos zoudt moeten overnemen; dat ge die niet nader zoudt mogen en moeten beschouwen of onder kritiek brengen.

Ik bedoel dit: levensbeschouwing en levenshouding beide, zijn nooit waarden-op-zichzelf en door individuen gevonden. Ze liggen historisch verankerd; vinden hun oorsprongen, dwars door ons, ouderen heen, en terug in vroegere geslachten en geestelijke invloeden, waarvan ook gij u niet losmaken kunt.

Ook beheerschen ze weer een toekomst; generaties, die na ons zijn zullen, voor wier fouten gij en wij mede de verantwoordelijkheid zullen dragen,

Ouderen hebben hun levensbeschouwing, hoe falikant die wellicht mag zijn.

Jongeren zijn bezig de hunne te verwerven.

Ouderen hebben een levenshouding, hoe jammerlijk misschien ook.

Jongeren zijn bezig er een aan te nemen.

Is het dan niet de taak van ons, ouderen, te waardeeren wat goed

is, te waarschuwen tegen hetgeen we, naar ons beste weten als kwaad moeten brandmerken?

Voorts zie ik dit aan ons ouderen toegewezen:

deze jongeren te verdedigen tegenover, haar te doen begrijpen door andere ouderen.

Omgekeerd echter ook: een poging te wagen bij de jongeren, opdat zij, zoo mogelijk, een vorig geslacht gaan begrijpen, waardeeren mis-schieten.

Of, zoo ge het anders wilt:

het is de taak der ouderen: frissche, oorsponkelijke jonge kracht aan een verstarrend geslacht te doen kennen.

Maar ook:

de in en door het verleden verzamelde waarden en schatten tot in het midden der jongeren uit te dragen.

In één woord:

het is de taak der ouderen, naar alle zijden, de overbrugging te zijn tusschen verleden en toekomst.

Dat zal ons zeker niet lukken, indien de ouderen dit zouden willen verstaan als een oproep tot heerschen, dicteeren, vóórschrijven en negatieve kritiek.

Indien echter de ouderen bereid zijn te luisteren en te dienen, dan houd ik er mij van overtuigd, dat de jongeren zelf vroeg of laat tot het inzicht zullen komen, *dat er meer is, waardoor de opeenvolgende generaties gebonden zijn, dan waardoor ze verdeeld worden.*

Een ander oud profetenwoord werpt een merkwaardig verhelderend licht op hetgeen ik tot slot meen te mogen zeggen.

Als Jesaja in later jaren verhaalt hoe hij als zeer jonge man tot zijn taak werd geroepen, om profetenwerk te gaan doen, d.i. om door daad en woord van recht, van Gods recht te gaan getuigen, dan vertelt hij hoe moeilijk het hem was „Ja” te zeggen, „zend mij!” Om tweeërlei reden, één van zelfkennis en één van menschenkennis.

Het eerste bezwaar was dit: *„Ik ben zelf een man onrein van lippen.”*

Om het tweede is het me nog meer te doen:

„Ik woon in het midden van een volk, dat onrein van lippen is.”

Want bij voldoende zelfkennis, menschenkennis, en ik voeg er voor mij persoonlijk bij: Godskennis, komen ouderen en jongeren tot de ontdekking, dat *in de solidariteit van leven*, waarover we het boven hadden, tevens gegeven is: *een solidariteit van zegen en van vloek, van goede eigenschap en van schuld.*

Ja, er is ook een solidariteit van schuld, daar waar het, gelijk in onze dagen, bitter mis gaat.

Laat ons, ouderen, het grooter deel van die schuld treffen — maar vergeet niet, dat ook wij de jongeren zijn van een vorig geslacht.

Een atomistische levensopvatting, een individualistisch indifferentsisme, van welke jongere of oudere ook, moet zich wreken.

We hangen aan elkaar, we komen voort uit elkaar. Laten we eerlijk tot gemeenschappelijke schuldbelijdenis komen. In die erkenning slechts kan het beginpunt van „den weg terug” worden gevonden.

We zijn op elkaar aangewezen: laat ons samen pogen den weg naar Omhoog weer te vinden.

Co-referaat

door J. M. VAN VEEN, (Vrijz. Chr. Jeugdcentrale).

Wanneer ik het voorrecht heb, om de gedachtenwisseling over de referaten voort te zetten, dan wil ik beginnen met te zeggen, dat het mij niet mogelijk is, om na dergelijke, algemeen gehouden referaten terstond op enkele bijzondere punten in te gaan. Ik kan, dunkt mij, alleen met vrucht eenige oogenblikken van Uw aandacht vragen, als ik, die hier toch sta als vertegenwoordiger van een bepaalde groep, heel in het kort iets zeg over enkele beginselen, die gelden bij het jeugdwerk van die groep, althans over die, welke verband houden met het onderwerp dat aan de orde is, n.l. de tijdsomstandigheden en onze jeugd. Dit klemte des te meer om nog een andere reden. Naar het mij voorkomt, wordt de invloed van de tijdsomstandigheden van een zeer eenzijdige kant belicht, als men alleen op het vraagstuk van de werkloosheid ingaat. Ik wil geenszins ontkennen de ontzaglijke beteekenis van de werkloosheid in dezen, ik begrijp ook best, hoe juist van socialistische zijde getuigd wordt van de waarde van de arbeid en de ellende van de werkloosheid, ik begrijp ook, dat het beter is om één element uit de tijdsomstandigheden goed naar voren te laten komen dan vele maar half. Toch moet het mij van het hart, dat wij niet genoeg kunnen zeggen, dat, hoe belangrijk de *materieele* oorzaken b.v. van de demoralisatie der rijpere jeugd zijn en hoe belangrijk het dus is om die oorzaken te bestrijden en in hun vernietigende werking te beperken, dat daarnaast de invloed van de tijdsomstandigheden toch ook een geestelijke is, een kwestie van mentaliteit, van levens- en wereldbeschouwing. En als dit zoo is, dan gaat het er om, of het ons zal gelukken om tegenover de levens- en wereldbeschouwingen die in steeds toenemende mate de jongeren in hun greep krijgen, onze levens- en wereldbeschouwingen krachtig te blijven stellen, of het ons

zal gelukken om de methoden der vrije jeugdvorming bij ons werk gebruikelijk, te handhaven, of het ons zal gelukken tenslotte, om de mentaliteit van de jeugd te bewaren voor, ik wil niet zeggen Bolsche-wisme en Amerikanisme en zeker deze niet zoo simplistisch becritiseren als mej. H. deed, doch voor het tegenwoordig zich met snel tempo doorzettende *naturalisme*, de hand over hand toenemende *paganisering*, het religieus en zedelijk *indifferentisme*.

Dáár oefenen dan ook de tijdsomstandigheden in de eerste plaats hun vernietigende werking uit, waar geen positieve, tot in de diepten van de menschelijke persoonlijkheid reikende levens- en wereldbeschouwing meer is, waar geen religie, geen christendom als levende demonstabele kracht in menschen en menschengroepen meer is.

Wanneer ik nu juist over deze strijd tusschen verschillende gezindheden een enkel ding ga zeggen, dan moet ik eerst een en ander vertellen over methode en bedoeling van ons Vrijzinnig Christelijk Jeugdwerk.

De *methode* van het jeugdwerk, door ons toegepast, vloeit voort uit het *humanistisch opvoedingsideaal*. Leid de jongeren zoo op, dat de rijkdom van het menschelijk wezen zoo mogelijk in zijn volheid bij hen tot ontplooiing komt. Streef naar een oefening van al hun vermogens door lichamelijke en geestelijke vorming. Het is het streven naar „het ideaal van een vol-ontwikkeld mensch, wiens krachten in overeenstemming met zijn leeftijdperiode en zijn aanleg tot een harmonisch geheel wordt geoefend" (Beg. Verkl. V. C. J. C.), waarbij de leidende invloed van het geloofsleven noodzakelijk is.

Dit ideaal is alleen te verwelijken wanneer het gedragen wordt door een *optimistische menschbeschouwing*, die eerbied heeft voor het waardevolle in ieder mensch, die steeds een beroep doet op het betere in de mensch, die de jeugd vertrouwt, in vrijheid opvoedt — al wordt, zoo noodig, de roede niet gespaard — en spoedig de zelfwerkzaamheid der jongeren zal probeeren te wekken.

Haar methode is verder volstrekt *ondogmatisch*. Wanneer het de vorming tot een volgroeid mensch kan bevorderen, zal ze coëducatie toepassen; wanneer het deze vorming in de weg staat, zal ze in een ander geval de coëducatie niet toepassen. Wanneer ons doel, n.l. om jonge menschen op te voeden tot karaktervolle en zelfstandige christenen, in de eene club beter door de methode der jeugdzorg toe te passen, bereikt wordt, welnu, dan jeugdzorg. In een ander geval zullen wij de methode der jeugdbeweging toepassen. Vandaar dat bij ons (zie ook Hartmann „De jonge generatie in Europa," blz. 110) de verhouding tusschen jongeren en ouderen en het aandeel der ouderen

in de leiding geen probleem is. Dat is louter een kwestie van opportuniteit, niet van principe. Als het doel maar bereikt wordt. En als er bij de leiding maar een sterk verantwoordelijkheidsgevoel en groote liefde is. Maar, en hier sluit zich de cirkel, de leiders, zelf in een sfeer van vrije training en beheersching van eigen krachten opgevoed, zullen in sterkere mate ook dit moeilijke principe van leiding kunnen verwerkelijken.

Dit alles geldt ook onze houding ten opzichte van de cultuur en de tijdsomstandigheden. In vrouwen laten wij onze menschen de cultuur met haar kansen op levensontwikkeling en levensvernietiging benaderen. Wij leeren onze jongeren de cultuur te schiften op haar waarde en onwaarde. Dit eischt een sterk kritisch vermogen en verantwoordelijkheidsbesef en juist dit willen wij bij de jeugd ontwikkelen. Een beweging, die er een minder optimistische menschbeschouwing op na zal houden, zal veel eerder eigen groep en bezit omtuinen en afzonderen en pas, als alle seinen op veilig staan, iets nieuws of iets anders gaan aanvatten.

Over het *doel* alleen het volgende. Onze beweging legt steeds, zij het wel eens naief en ondoordacht, de nadruk op de praktische consequenties van het Christelijk geloof, wil op Angelsaksische wijze (zie Dr. W. J. Aalders, „Om de kerk,” blz. 111 vlg.) een doordringing van gansch het leven en gansch de maatschappij door de geest der Christelijke humaniteit en de wereld steeds meer laten worden, zoo God het wil, tot een afspiegeling van Zijn Rijk, zooals Jezus Christus ons dat bracht. Zij stelt daarom met nadruk het ideaal der *cultureele* en *religieuze katholiciteit*. Alle rassen, volkeren, volksgroepen, klassen, standen, geslachten en leeftijden ziende in het licht van Gods liefde, streeft ze voor haar deel naar meerdere solidariteit tusschen deze onderdeelen en wel op de basis van gelijkgerechtigheid en gelijkwaardigheid, als norm de liefde en als voorwaarde de gerechtigheid. Ook hier is ons werk alleen mogelijk bij een moedig optimisme, n.l. het geloof in de mogelijkheid van een religieuze ordening van de menschelijke cultuur en groepeeringsen. En verder alleen mogelijk als de humanistische gezindheid van waarachtigheid, zachtmoedigheid en vertrouwen ons leidt.

Doel en methode zijn alleen in een tijd van hoog-conjunctuur met redelijke kans op slagen te gebruiken en na te jagen. In een tijd als deze lijkt het optimisme van het Christelijk humanisme overdedren en „welfremd”. Want onze tijd toont juist eenige kenmerken, die lijnrecht ingaan zoowel tegen methode als doel van ons werk.

Wat het doel betreft: wij beleven, door allerlei omstandigheden de waarheid van het spreekwoord: dat het hemd nader is dan de rok. Bijna onoverkomelijke spanningen tusschen rassen, volkeren, klassen, geslachten en leeftijden doen zich voor. Ieder vecht voor zijn eigen standje, solidariteitsgevoelens en eenheidsgedachten worden als irreeel en utopisch uitgekregen.

En wat de opvoedingsmethode betreft: ook weer door allerlei omstandigheden wordt de jeugd van verschillende kant principieel niet-humanistisch opgevoed. Niet meer opvoeding in vrijheid, maar onvoorwaardelijke gehoorzaamheid en dus geen vertrouwen, maar vrees en karakterschending. Geen harmonische oefening van alle menselijke vermogens, maar door de steeds meer veld winnende militairisatie (daarmee bedoel ik een op grove wijze overnemen van gewoonten en methodes uit het soldatenleven in het gewone maatschappelijke leven), het zich absoluut stellen van de fysieke vermogens. Geen eerbied meer voor het andere of de andere maar „Streberei“, onwaarsachtige mythe-vorming van de tegenstander en lage strijdmethoden. Geen training meer van het kritisch vermogen der jongeren, maar opzettelijke, propagandistisch geraffineerd bewerkstelligde verstarting in oppervlakkige dogma's. Geen opvoeding meer van de jeugd, zoodat de verschillende levenskringen, gezin, school, volksgroep, partij, jeugdvereniging hun aanspraak kunnen laten gelden, maar alle jongeren van zeer verschillende levensbeschouwing en levenshouding onder het juk van een massaal-nivelleerend staatsinstituut.

Wat nu te doen? Onze Vrijzinnig Protestantse beweging is een kleine groepeerings in een klein land. Met Gods hulp hopen wij trouw te blijven aan doel en methode. Maar er staat meer op het spel dan de beginselen van het humanistisch Christendom alleen. *Het ideaal b.v. der vrije jeugdvorming als zoodanig, zooals dat in de stellingen van de Centrale Jeugdraad neergelegd is, staat op het spel.*

Ge kunt zeggen wat ge wilt, maar een nationaal-socialist heeft wel eenigszins gelijk als hij de vrije jeugdvorming voorzover ze werkelijk vrij is, van demo-liberale, van humanistische oorsprong acht.

Het gaat, zooals de heer T. in een escapade aan het eind van zijn referaat, eigenlijk niet behoorend bij de opzet van zijn lezing, maar toch terecht gemaakt, om het bestaan van de vrije jeugdvorming überhaupt. En daar *moeten* wij, wanneer wij op deze conferentie spreken over de tijdsomstandigheden en hun invloed op de rijpere jeugd en de taak der ouderen over spreken.

En dan wil ik twee dingen noemen. In de eerste plaats dit. Daar

de invloed van de tijdsomstandigheden op de jeugd wat betreft de mentaliteit, waarin vele jongeren door bepaalde crisisinvloeden en -bewegingen geraken, zoo groot is, is het zaak dat het ideaal der vrije jeugdvorming met alle macht gehandhaafd wordt, dat de dreigende militairisatie en verpolitiseering met alle zedelijke en religieuze verkommering van dien, dat alle propaganda voor een massaal-nivelleerende opvoeding door een totalistische staat zoo krachtdadig mogelijk wordt tegengegaan. Dat kan door de politieke strijd, maar het kan ook — en daar wil ik het over hebben — door een versterking van het godsdienstig en zedelijk normbesef en — en daar is het me in het bijzonder om te doen — door de handhaving van de mogelijkheid, dat ouders en leiders gelegenheid hebben om in vrijheid hun kinderen en jongeren op te voeden, zoo volledig mogelijk. Het geweldig belang van het bestaan van vrije kerken, vrije scholen, vrije jeugdverenigingen springt terstond in het oog.

En wanneer dan door invloed b.v. van de godsdienstige verenigingen de militairisatie en verpolitiseering-op-z'n-smalst van de jeugd b.v. beneden een nader te bepalen leeftijd kan worden tegengegaan door regeeringsmaatregelen, dan moeten die verenigingen dat hensch niet nalaten. Een groot vraagstuk in dit verband is ook, hoe wij de jeugd, die niet bereikt wordt door de religieuze en idealistische levens- en wereldbeschouwingen kunnen redden uit de handen van hen, die juist hun aandacht richten op deze indifferente jeugd.

In de tweede plaats het volgende. Holland, daartoe door ligging, geschiedenis, volksmentaliteit bevoorreed, kan een ontzaglijke roeping blijven behouden (Lloyd George: „Not what a nation wins, but what a nation gives, makes that nation great”) door de solidariteitsgedachte, de eenheidsgedachte hartstochtelijk te blijven belijden.

Wanneer van bepaalde kant in ons land zelfs het werk van de vereeniging „Volkenbond en Vrede” wordt aangevallen, begint het er op te gelijken, dat binnenkort zelfs het meest gematigd pacifisme en streven naar een internationale rechtsordening in de ban wordt gedaan. Maar — en daar gaat het me nu om — dan dient de solidariteitsgedachte allereerst in eigen midden te worden beleden, een solidariteit, die in het N.J.I. tegen alle hetze van buiten moet worden gedemonstreerd, karaktervol en zonder te marchandeeren,

Er zou over die solidariteit meer te zeggen zijn. Ik laat het hierbij. Wanneer ik deze dingen zeg, heb ik heusch niet het gevoel alleen te praten pro vobis. Ik sta hier te spreken pro domo: de religieuze en cultureele eenheidsgedachte van het Vrijzinnig Protestantisme en het humanistische opvoedingsideaal. En wij kunnen deze dingen juist

zeggen, omdat wij geen politieke maar religieuze vereeniging zijn, omdat wij überhaupt geen officieel of officieus contact hebben met een of andere politieke partij of beweging. Dat is ons nadeel, maar ook onze glorie.

Wij spreken over de tijdsomstandigheden en de rijpere jeugd.

Zoolang er nog eenige barmhartigheidszin, eenige liefde voor de rijpere jeugd en het opgroeiende kind is, eenig begrip voor de moeilijkheden waarin de jeugd verkeert, eenig hooggestemd idealisme of religieuze toekomstverwachting, laat dan de strijd tegen de mentaliteit van het heidendom en het barbarisme krachtadig zijn. Want dat onze taak zoo ontzaglijk zwaar is, komt niet, omdat de jeugd niet veelt, hoe het moet — dat is niet zoo erg — maar omdat zoo ontzaglijk veel ouderen het niet meer weten of niet meer in staat zijn om vitaal en frisch pal te staan voor de waarden die op het spel staan. Opdat Christus verheerlijkt, Zijn Rijk verwezenlijkt worde.

Co-referaat

door J. PRONT (Jongeren-Vredes-Actie).

Ik spreek hier namens een organisatie die het anti-militarisme als centraal punt heeft. Daarnaast spreek ik hier als vertegenwoordiger van dat wat er nog aan *vrije* jeugd-beweging overgebleven is. Uit dat „overgebleven” blijkt, dat ik hieronder iets anders meen te mogen verstaan, dan wat hier in de referaten van gisteren en heden is naar voren gebracht. Het is zaak daarop straks nader in te gaan. Ik wilde slechts vooraf aangeven vanuit welke gezindheid mijn referaat voortkomt.

Ik wil dan beginnen met een woord van de, het vorig jaar vermoorde, Duitsche prof. Th. Lessing:

Het werkelijke wesen van alle echte jeugd is, dat ze haar leven niet laat inzetten voor anderer doel en zich niet wil buigen voor een andere autoriteit, dan de autoriteit die ze zelf voelt als zoodanig.

Van zulke jeugd, die dan, volgens L., *echte* jeugd is, is heden ten dage weinig te vinden. Wij moesten vaststellen, dat de thans rijpende generaties zich *laten* inzetten voor anderer doel en zich buigen voor andere autoriteit dan die zij-zelf voelen als zoodanig. Op talrijke punten en in tal van vereenigingen wordt de jeugd aangenomen, ingelijfd, geregistreerd, opgevoed en afgeleverd aan de instanties voor wier heil die organisaties werken. Wellicht overdrijf ik eenigszins; dat neemt niet weg, dat ieder in staat is zekere elementen in die richting te bespeuren.

Verdergaand moesten wij zelfs vaststellen, dat deze generaties niet eens het vermogen bezitten *zelf* een autoriteit als zoodanig te voelen, te doorvoelen. Haar intuïtie, haar geestelijke vermogen, haar spontaniteit, haar koenheid, haar intransigentie, haar opstandigheidswil is er niet of nog niet.

Van dit alles droeg eenmaal de jeugdbeweging het kenmerk. Het had geen zin hierop in te gaan, indien niet in het einde van het referaat van den heer Toornstra, welk einde ik eenigszins als een „happy end“ heb aangevoeld, de jeugdbeweging naar voren ware getild tegen de autocratie, tegen de verwildering, tegen de mechaniseering, enz. Dit is m.i. niet juist. Indien er sprake is van een „beweging“ dan is dit er hoogstens een van leiders. Er zal geen beweging van de jeugd gevonden worden, die als *zelfstandige* beweging zich *thans* voor deze doeleinden inzet. Als zooiets zich zou inzetten is het voor maatschappelijke doeleinden. Want waar de huidige maatschappelijke nood de ondergrond vormt van wat de geesten beïnvloedt, daar zal, als een beweging zich kan inzetten, zij moeten stormloopen tegen de maatschappelijke kwalen.

Vanuit onze gezichtshoek vertegenwoordigt de psychische toestand der jeugd een *crisis der jeugd* op zichzelf, waardoor zij een gevaar beteekent voor de West-Europeesche kultuur; daarnaast — dit, in verband met de invloed van de jeugd op de tijdsomstandigheden — belet deze psychische toestand der jeugd ten eenenmale een beslissende invloed op de tijdsomstandigheden uit te oefenen.

De jonge generatie bestaat uit: oorlogskinderen. Onvoldoende gevoed, regelloos opgegroeid, met angst en nerveusiteit doorkortst, met iets in hun ziel dat duidelijke sporen ontving van het doorstane leed. Oorlogskinderen! Daardoor is zij reeds weerstandsloos; op de drempel van het menschenleven wordt deze erfelijk-oorlogsbelaste jeugd aangegrepen door een vreeselijke crisis. Daarin moet zij een weg vinden, toonen waartoe zij in staat is! En het eenig-genezende, het eenig-zinnvolle: *arbeid* ontbreekt.

Er is hier over de schuld der ouderen gesproken; daaraan wil ik toevoegen dat ook mijn generatie, Jahrgang 1902, gefaald heeft. Zij heeft noch de wegen gevonden, noch de krachten op het daarvoor juiste moment weten te ontplooien.

Deze crisis der jonge generatie kan helaas door haarzelf niet worden opgelost; dit „helaas“ spruit voort uit het karakter der vrije jeugdbeweging, als welker woordvoerder ik hier getuig (het gevaar loopend hier een grafrede uit te spreken).

Is er evenwel nog een overgebleven groep mensen die de impulsen

dezer vrije jeugdbeweging niet hebben losgelaten? Zij zijn m.i. vandaag voor een groot deel te vinden in het anti-militaristische kamp der jongeren. Dit kan heden JVA, morgen anders heeten. De vorm is ondergeschikt; de organisatie als zoodanig, bijzaak. Dat kamp onderscheidt zich én van de hier aanwezige organisaties én ook van de vroegere jeugdbeweging. Van de vroegere jeugdbeweging omdat het de strijd voor maatschappelijke idealen en direct tegen maatschappelijk kwaad als zijn hoofd-opgave ziet naast de scholing daartoe. Dus niet de *opvoeding* van de leden in engeren zin. Dat bevat tegelijk het verschil met de hier aanwezige groepen: de jeugdleider bij ons bestaat niet, tenzij hij voorganger is in maatschappelijke strijd en scholing. Waarnaast onmiddellijk deze onderscheiding komt, dat elke politieke en godsdienstige gezindheid er een plaats kan vinden.

Onze wereldbeschouwing is thans aan het ontstaan. Er herneemt op de bodem van de maatschappelijke nood van vandaag een wereldbeschouwing haar rechten die het Leven en de Eerbied voor het Leven, het Levende, het Geschapene, tot uitgangspunt neemt. Die van daaruit in eerste lijn de Oorlog onvoorwaardelijk afwijst. Die van daaruit vervolgens elke Leven-inperkende beknotting van vrijheid van denken afwijst. Die streeft naar een zinvolle gemeenschap. Echter niet van gemeenschap wil spreken, voordat de allerbelangrijkste voorwaarde daartoe: een zinvolle economische orde is geschapen. Die in de huidige economische orde zooal niet de oorzaak dan toch zeker de onmiddellijke aanleiding van de a.s. oorlogen ziet. En van uit dit alles de steun van ieder aanvaardt, maar de ontrouw van anderen, om opportunistische overwegingen, met alle felheid afwijst en hekelt.

Wat in de inleidingen hier gemist werd, dat was het besef dat de jeugd waarover wij spreken, straks op de velden van eer die men op konferenties, in wapenfabrieken, regeeringen en pers is bezig voor te bereiden, zal worden omgebracht; is voorts, dat van de psychische gesteldheid dezer jeugd, onder invloed van oorlog en crisis ontstaan, straks profijt getrokken gaat worden; dat dus de crisis veel meer dan de werkeloosheid voornaam gevolg heeft, dat zij een machtige voorwaarde tot het kunnen voeren van oorlog, d.w.z. Levenschen- ding en -vernietiging is, van welke voorwaarde de belanghebbenden én de verblinden én de wanhopigen gebruik maken. Men heeft zich o.i. daartegen tot het uiterste te verweren. En daarmee heeft voor ons het Vaderland e.d. overigens respectabele instellingen niets, elke jeugd-groepeering van iedere politieke en godsdienstige gezindheid alles te maken.

Men zegt, dat de jonge generatie, veelal onbewust, naar een betere

wereld snakt. Ook ik zal mij vandaag niet ermee bezighouden met de vraag *hoe* die betere wereld er zal uitzien. Maar toch stel ik hier de vraag of de tendenz die zich bij de massa der jeugd voordoet en gaat voordoen niet die is, dat zij die betere wereld, zeker onbewust maar daarom niet minder positief, zoekt in de wereld van den dood? Die wereld waaruit zij, het leven, is voortgekomen; daar waarin, in wier schoot zij zich veilig voelt; naar welker veiligheid zij terugverlangt? Wanneer dat ook slechts ten deele zoo mocht zijn, dan kan een oorlog door haar verlangd worden en aangegrepen worden. Daarom heeft iedere groepeerings zich in dienst van het leven te stellen, en haar invloed op dit punt te concentreren.

Wat wij door het organiseeren van steeds grooter aantallen in de jeugdverenigingen hebben zien opkomen en met angst hebben gevolgd, is, naast het ontstaan van talloze volgelingen, die buigen voor een andere autoriteit dan die zijzelf als zoodanig voelen, die *uniformering*, die *univellering* die de vrije jeugdbeweging reeds in de padvindersbeweging onaangenaam aandeed. Want thans, nu meer dan ooit het ondergeschikte totaal, de onpersoonlijke kwantiteit als 't ware de hoeksteen vormt voor de a.s. oorlog, daar doen wij afstand van al onze vrijheids-, jeugdbewegings-aversies, nu zien wij slechts, dat het *militaire*, d.w.z. de geest van onder-schikking, opzien naar de meerdere, de nivellering, het kommando, enz. door alle groepen, veelal onbewust van de onvermijdelijke psychische gevolgen, is aanvaard. Met alle magische teekenen en alle bureaucratie die aan elk militair apparaat verbonden zijn.

Ik ben verheugd hier zoo een en ander te hebben kunnen weer-geven van wat onze houding bepaalt. De jeugd getroffen door oorlog en crisis staat voor een nieuwe oorlog. Haar psychische bereidheid heeft ieder tegen te gaan. *Hier* ligt m.i. de taak van de *vrije jeugd-vorming*. Kan dan de jeugd invloed uitoefenen op de tijdsomstandigheden? De huidige tijdsomstandigheden zijn o.i. in sterke mate bepaald door de economische crisis. Slechts dan kan de jeugd invloed uitoefenen wanneer zij een aanval doet op de maatschappelijke misstanden, (dus zeker oorlog) door middel van nieuwe door haarzelf te scheppen organen en strijdmethoden. Dát kan dan jeugd- of jongerenbeweging heeten.

Voor het oogenblik lijkt ons de strijd tegen militarisme en oorlog het dringendst. Dat is dus het terrein van onze actie. Niet voor onszelf, daar wij ons meer en meer er van bewust worden, dat het trouw-blijven aan ons beginsel in een wereld die een tegengesteld uiterlijk in groeiende mate vertoont, offers van ons zal eischen. Maar om der wille van het Leven, om der wille van onze geschonden generaties!

De School en het Economische Leven

door Dr. PHILIP J. IDENBURG.

II.

§ 2. Welke offers ons schoolwezen vraagt.

In de inleiding van dit artikel heb ik gewezen op de noodzakelijke welvaartsbasis van elk onderwijsstelsel. De ontwikkeling van onzen landbouw, onze industrie, onze scheepvaart, ons bankwezen schiep de voorwaarden voor den uitbouw van onze onderwijsorganisatie. Dank zij zijn economische hulpbronnen kon ons land een algemeen verbreid lager onderwijs gedurende tenminste zeven jaren invoeren, kan het aan bijna een derde gedeelte van hen, die dit onderwijs gevolgd hebben, nog voortgezet algemeen vormend of dagvakonderwijs bieden en op een bevolking van 8 millioen inwoners niet minder dan vijf meerendeels goed uitgeruste universiteiten en vier hoogeschoolen in stand houden.

Wij willen op dit punt nog wat uitvoeriger ingaan en eens onderzoeken welk kapitaal er in ons schoolwezen is geïnvesteerd en wat de kosten zijn van de exploitatie daarvan.

Voor de taxatie van de waarde der schoolgebouwen en terreinen nemen wij ons uitgangspunt in officieel vaststaande cijfers. De regelen, welke de Lageronderwijswet 1920 heeft getroffen met betrekking tot de bijdragen, welke de besturen der bijzondere scholen uit de gemeentekas genieten voor de gebouwen en de inrichting daarvan, stellen ons namelijk als onbedoeld gevolg in staat om een taxatie te maken van de waarde der bijzondere lagere scholen met haar inventarissen. De bedoelde regelen betreffen vooreerst de gebouwen, welke op 1 Januari 1921 eigendom der besturen waren en thans nog in gebruik zijn, vervolgens ook den schoolbouw na genoemden datum.

Wij beschrijven deze regelingen met een enkel woord onder vermelding van de gegevens, welke wij daaraan danken.

Het beginsel der financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs bracht met zich mede, dat de kosten van de gebouwen der bijzondere scholen en hare inrichting zouden worden gedragen door de openbare kassen. Deze regeling kon echter niet meer worden toegepast op de scholen, die vóór de inwerkingtreding der Lageronderwijswet in gebruik of in aanbouw waren. Deze gebouwen waren vaak met groote opofferingen door de voorstanders van het bijzonder onderwijs gesticht en niet zelden rustten daarop nog zware lasten. Daarom werd in art. 205 der Wet bepaald, dat de gemeenten jaarlijks aan de besturen der bijzondere scholen een bepaalde rentever-

goeding zouden betalen, berekend over de getaxeerde waarde van de terreinen, gebouwen en schoolmeubelen, welke op 1 Januari 1921 eigendom der schoolbesturen waren. Deze vergoeding wordt betaald zolang en voorzover de schoolgebouwen voor hun bestemming worden gebruikt.

Als gevolg van deze wetsbepaling zijn in 1921 nagenoeg alle schoolgebouwen, welke bij het bijzonder onderwijs in gebruik waren, geschat. Wij weten niet hoeveel het totaal van al die schattingen heeft bedragen. Evenmin is bekend welk gedeelte van de toen getaxeerde schoolgebouwen thans nog bij het bijzonder onderwijs in gebruik is. Maar wij kunnen het gezochte bedrag toch vrij nauwkeurig benaderen doordat wij weten, welke som de gemeenten jaarlijks krachtens art. 205 der Lageronderwijswet aan de schoolbesturen uitbetalen en wijl tevens het rentepercentage van de vergoeding bekend is. Het bedrag der totale vergoeding belooft thans ongeveer f 6 miljoen ¹⁾, het rentepercentage kan op 6 pCt. worden gesteld ²⁾. Een eenvoudige berekening leert ons, dat de totale waarde van de gebouwen der bijzondere scholen, die op 1 Januari 1921 eigendom der besturen waren en thans nog in gebruik zijn, op f 100 miljoen is geschat.

Wij zijn met deze berekening evenwel nog niet geheel gereed. Op 1 Januari 1921 leefde men in een duren tijd, ook wat de bouw-prijzen betreft. Wanneer men de schoolgebouwen toen geschat had naar de waarde op dien datum, zouden de taxaties abnormaal hoog zijn uitgevallen, in elk geval hooger dan ten tijde, waarop de scholen gebouwd waren. Daarom werd bepaald, dat als grondslag voor de schatting zou worden genomen de waarde op 1 Juli 1914 of, indien de school later was geopend, de waarde op den dag der opening.

Sedert 1 Juli 1914 zijn echter al weer 20 jaren verlopen. Wij wenschen de waarde dezer gebouwen in 1934 te weten. Daarvoor moeten wij in de eerste plaats rekening houden met een afschrijving op de gebouwen wegens slijtage en veroudering. Wij stellen deze op 2 pCt. per jaar, een percentage, dat ook de wet noemt in een bepaling, waarop ik korthedshalve niet inga (art. 205, 9e lid). Daartegenover moeten wij in aanmerking nemen, dat de bouwkosten wel-

¹⁾ Deze en de volgende financiële gegevens zijn ontleend aan de *Statistiek van de kosten van het onderwijs. De kosten van het lager onderwijs voorheen en thans*, 's-Gravenhage 1933.

²⁾ Het bedroeg voor in 1921 geschatte (en dat zijn verreweg de meest onder deze regeling vallen) schoolgebouwen 6.214 pCt. De bespreking van de vraag of onverkorte handhaving dezer vergoeding geoorloofd moet worden geacht, valt buiten het bestek van dit artikel.

iswaar in de laatste jaren enorm zijn gedaald, maar dat zij die in 1914 toch altijd nog wel met 15 pCt. overtreffen. Houden wij met beide factoren rekening, dan daalt het gevonden bedrag tot *f* 75 *millioen*.

Dit geldt dus de oudere gebouwen van het bijzonder onderwijs.

Sedert 1 Januari 1921 zijn evenwel op kosten der gemeenten tal van nieuwe gebouwen gesticht. Statistische gegevens over het totale bedrag, dat gedurende de werking van de Lageronderwijswet 1920 aan bijzondere scholen voor schoolbouw is uitgegeven ontbreken, maar er is weer een weg om het vrij nauwkeurig te berekenen. Wanneer het bestuur van een bijzondere school geld ontvangt voor de stichting en uitbreiding, verbouwing of verandering van inrichting van een school, voor aanschaffing van nieuwe schoolmeubelen of leer- en hulpmiddelen, moet het 15 % van de kosten daarvan als waarborgsom in de gemeentekas storten. Over deze waarborgsom betaalt de gemeente een bepaalde rentevergoeding, welke varieert naar het jaar, waarin zij werd gestort. Het totaal, dat de gemeenten jaarlijks als rentevergoeding over gestorte waarborgsommen uitbetalen, bedraagt ruim *f* 780.000.

Stellen wij nu het rentepercentage dezer vergoeding op gemiddeld 5 %¹⁾ dan valt gemakkelijk te berekenen, dat het totaal der waarborgsommen *f* 15.600.000 bedraagt en derhalve het totale aan de bijzondere scholen uitgekeerde kapitaal ^{100/15} van dit bedrag d.i. *f* 102 *millioen gulden*.

Zoo komen wij tot de uitkomst, welke sommige lezers wellicht zal verrassen: dat de gebouwen alleen nog maar van het bijzonder lager onderwijs, oude en nieuwe samen, *f* 177 *millioen* waard zijn.

Van het openbaar onderwijs zijn overeenkomstige becijferingen niet mogelijk. Nu de financiële gelijkstelling meer dan 12 jaren heeft gewerkt, mag men echter aannemen, dat de huisvesting en inrichting van openbare en bijzondere scholen op gelijk peil zijn gekomen. De waarde der gebouwen en inventarissen der openbare scholen zal per lokaal die van de bijzondere scholen niet veel ontkoopen. In de bijzondere scholen zijn er bijna 29000 lokalen²⁾. De gemiddelde waarde

¹⁾ Het rentepercentage liep aldus terug: 1921: 6,214 %; 1922: 5,857 %; 1923: 5,319 %; 1924: 5,262 %; 1925: 4,944 %; 1926: 4,623 %; 1927: 4,50 %; 1928: 4,47 %; 1929: 4,383 %; in 1930 steeg het weer tot 4,487 %; in 1931 bedroeg het 4,158 %; in 1932: 5,787 %; in 1933: 3,988 % en in 1934: 4,059 %.

Het overgrote deel der nieuwe scholen werd in de eerstgenoemde jaren gesticht.

²⁾ De gegevens omtrent de lokalen der lagere scholen vindt men in de *Statistiek van het gewoon en uitgebreid lager onderwijs 1930, 1931, 1932*, 's-Gravenhage 1933.

per lokaal bedraagt dus ongeveer f 6100.—. Bij het openbaar lager onderwijs zijn er bijna 20.000 lokalen. De totale waarde van de openbare lagere scholen valt dus op *f 122 miljoen* te stellen.

Wij berekenen derhalve de waarde van de gezamenlijke lagere scholen met de inventarissen op f 175 miljoen plus f 122 miljoen, d.i. rond *f 300 miljoen*.

Onze becijferingen voor de overige takken van onderwijs kunnen beknopter zijn.

Aan de hand van een aantal aanbestedingscijfers schat ik de waarde van de middelbare scholen op gemiddeld f 8500.— per lokaal. Er zijn bij deze scholen 4550 lokalen¹⁾, zoodat de totale waarde kan worden gesteld op bijna f 39 miljoen. Hierin zijn echter noch de grond noch de inrichting begrepen. Per 20 lokalen rekent men 4000 M² grond, welke in waarde, naar de grootte der gemeente, varieert tusschen f 40.— en f 8.— de M². Aan de hand van deze gegevens kunnen wij de waarde van de tot de middelbare scholen behorende grond op f 18 miljoen stellen. De inventaris schat men wel op 10 pCt. van de waarde der scholen. Zij kan dus op f 3.9 miljoen worden getaxeerd. Zoodoende komen wij ertoe de totale waarde der middelbaar onderwijs-gebouwen met grond en inventaris op *f 60 miljoen* te stellen.

De waarde der kweekschoolgebouwen met toebehooren, in totaal 930 lokalen²⁾, bedraagt, op overeenkomstige wijze becijferd, *f 10 miljoen*.

Naarmate wij voortgaan worden onze schattingen meer speculatief. Voor de scholen, behorende tot het nijverheidsonderwijs, ontbreken ons betrouwbare aanknoopingspunten. Op grond van enkele steekproeven en inlichtingen van terzake kundigen, meen ik voor deze gebouwen en terreinen met inrichting *f 50 miljoen* te mogen noteeren.

Intusschen wachten nog enkele gewichtige takken van onderwijs op bespreking. Ik noem het hooger onderwijs. Op grond van enkele jaren geleden ingewonnen inlichtingen van den Rijksgebouwendienst, stel ik de waarde der hoogeronderwijsgebouwen op f 35 miljoen. Voor de waardebepaling van de vaak kostbare inrichtingen der laboratoria enz., ontbreken mij alle gegevens. Wij gaan wel niet te ver, indien wij daarvoor bij 't zoo juist genoemde bedrag nog f 25 miljoen optellen, zoodat wij hier in totaal op *f 60 miljoen* komen.

Daarnevens zijn er nog de gebouwen van het bewaarschoolonderwijs, het landbouwonderwijs, het kunstnijverheidsonderwijs, de onderwijsadministratie — schatten wij ze tezamen op *f 10 miljoen*.

¹⁾ Ontleend aan de *Statistiek van het voorbereidend hooger en middelbaar onderwijs* 1930, 1931, 's-Gravenhage 1932.

²⁾ Inlichting van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afd. Onderwijsstatistiek.

Het eindresultaat onzer millioenen-becijfering is, dat het totale kapitaal, hetwelk in de gebouwen, terreinen en inventarissen van ons onderwijs is geïnvesteerd, rond f 500 millioen bedraagt.

Wij moeten ons met schattingen als de gegevene tevreden stellen. Het is, gelijk ik reeds deed uitkomen waarschijnlijk, dat dit bedrag een paar millioen bezijden het mathematisch juiste cijfer is. Wie 100 % zekerheid vraagt, moet ik teleurstellen. Onze becijferingen kunnen echter in helder licht zetten om cijfers van welke grootte-orde het in deze materie gaat. Zij hebben, dunkt mij, doen zien, welke enorme kapitalen er in ons schoolwezen zijn belegd. Reeds hierdoor is ons onderwijs, economisch gesproken, een factor van eminent gewicht.

En nu komen de jaarlijksche exploitatiekosten daar nog bij. Ze bedragen f 145 millioen van 't Rijk en bovendien nog f 87 millioen van de gemeenten d.i. f 232 millioen 's jaars. Wij spreken dan nog niet eens van de bedragen, die door particulieren voor het onderwijs, denk b.v. aan het bewaarschoolonderwijs, worden ten koste gelegd en die niet in de administratie der Overheid zijn begrepen. Bijna een zestiende deel van ons belastbare volksinkomen, dat f 4 milliard bedraagt, wordt voor het onderwijs besteed.

Kapitaal- en exploitatierekening van dit onderwijsbedrijf zijn te vergelijken met die eener onderneming van de eerste grootte, gelijk de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië of de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Gelijk deze economische lichamen verbreidt ook het onderwijsbedrijf welvaart. Het doet dit niet slechts in den vorm van het onstoffelijk product, in den geest van zijn pupillen belichaamd, doch ook door de enorme loonbedragen, die jaarlijks worden uitbetaald. Niet minder dan 60.000 docenten zijn er bij ons onderwijs werkzaam. Aan hen wordt, naar men mag aannemen, 75 % van de totale exploitatiekosten, d.i. f 174 millioen verloond.

Het aantal personen, dat rechtstreeks van ons onderwijs leeft, zal 300.000 bedragen. Indirect zijn er nog veel meer menschen bij ons onderwijs betrokken. Denken wij slechts aan den schoolbouw, aan het onderhoud en schoonhouden der scholen en vergeten wij vooral niet de schoolboeken en leermiddelen-industrie. Per jaar wordt er voor schoolbehoefte (boeken en leermiddelen) zeker f 10 millioen uitgegeven, waarvan naar men mag aannemen ¹⁾ f 6½ millioen wordt verloond.

¹⁾ Blijkens het in 1933 door het Centraal Bureau voor de Statistiek ingestelde onderzoek naar den invloed van het arbeidsloon op den kostprijs der producten bedraagt de loonquote in den prijs van een boek ongeveer 65 %.

Rechtvaardigen de door mij gegeven cijfers de veel verkondigde meening, dat ons onderwijs onnoodig kostbaar is?

Ik meen van niet. Wie alleen maar weet wat de dingen kosten en niet wat ze waard zijn, weet slechts de helft. Ik wensch niet mee te doen met hen, die hoge kostencijfers *opzichzelf* voldoende achten om de alarmklok te luiden en de bezuinigingsleus aan te heffen. Het licht, dat alleen op de debetzijde wordt geworpen, misleidt. De vraag is maar of tegen de kosten de baten opleveren. Daarover maak ik in de volgende paragraaf nog enkele opmerkingen.

Thans dienen wij nog onder oogen te zien, dat de economische basis, waarop ons trotsche onderwijsgebouw is opgetrokken, begint ineen te schrompelen. Onze welvaart is in de laatste jaren enorm gedaald. Raadplegen wij de conjunctuercijfers dan zien wij na 1929 over de geheele linie een teruggang: in de koersen der aandelen, in de opbrengst der beursbelasting, in de aanbestedingen voor den fabrieksbouw, in in- en uitvoer, in de aanvragen in verhouding tot de aanbiedingen bij de arbeidsbeurzen, in den giro-omzet van de Nederlandsche Bank, in de indexcijfers der groothandelsprijzen, enz. Tegelijkertijd merken wij een ernstige teruggang op in het gezamenlijk inkomen der aangeslagenen voor de Rijksinkomstenbelasting. In 1930/31 bedroeg het f 4.367 miljoen, in 1932/33 was het reeds tot f 3.667 miljoen teruggelopen. Dit beteekent: in enkele jaren een achteruitgang met f 710 miljoen.

Het gemiddeld inkomen per aangeslagene daalde in deze jaren van f 2308 tot f 2192. Ook de vermogens liepen terug. In 1929/30 bedroegen de voor de vermogensbelasting in aanmerking komende vermogens f 15.666 miljoen, in 1932/33 nog slechts f 11.718 miljoen. Het gemiddelde in deze berekening begrepen vermogen verminderde van f 81.000 tot f 65.000.—.

Zoo begint het materiele fundament, waarop ons onderwijs rust, af te brokkelen.

Wat dit beteekent zien wij in ons land reeds duidelijk. Wij constateren, dat hele stukken van ons schoolstelsel in hun bestaan ernstig bedreigd worden. Denken wij slechts aan het bewaarschool-onderwijs en het toch reeds armetierige vervolgonderwijs. Wij zien hoe de condities, waaronder de overige takken van onderwijs werken moeten, met den dag ongunstiger worden en hoe de noodzakelijke uitbreiding, b.v. van ons nijverheidsonderwijs, achterwege moet blijven. En wij vergeten niet hoe allerwege de bezoldigingen aan kortingen werden onderworpen.

Ik wil over deze dingen, die allen min of meer bekend zijn, niet

uitwijden. Wijl de crisis niet tot ons land beperkt bleef, is 't zóó allerwege. Ja, wanneer wij de berichten van elders raadplegen, schijnt het Nederlandsche onderwijs nog in een bevoorrechte uitzonderingspositie te verkeeren.

Hoogst ernstige verwoesting richtte de crisis o.m. in Noord-Amerika aan. Een pamflet van het Office of Education te Washington, getiteld „*The deepening crisis in education*”¹⁾ bevat daaromtrent onstellende gegevens. Ik vermeld daaruit het volgende: Honderdduizend kinderen kunnen geen onderwijs meer ontvangen, omdat de scholen gesloten zijn; meer dan 2.650.000 kinderen tusschen 6 en 13 jaar ontvangen geen onderwijs meer in normale schooljaren; ditzelfde geldt voor 521.000 kinderen van 14 en 15 jaar. De schooljaren zijn voor hen teruggebracht tot perioden varieerend tusschen 4 en 9 maanden. Ongeveer 2000 plattelandsscholen in 24 staten werden gesloten. Verscheidene particuliere scholen hebben de exploitatie moeten staken. Zestien scholen voor voortgezet onderwijs werden opgeheven. Evenzoo ongeveer 1500 handelsscholen en colleges. De salarissen zijn zoodanig verlaagd, dat één op elke vier Amerikaansche onderwijzers minder verdient dan een ongeschoold arbeider, d.i. 728 dollar per jaar. Meer dan 84000 plattelandsonderwijzers hebben minder dan 450 dollar. De kortingspercentages loopen op tot 40 pCt. Ongeveer 200.000 onderwijzers zijn werkloos. De salarisbetalingen vertoonen een achterstand van 40 miljoen dollar. De onbetaalde schoolbelasting beloopt 100 miljoen dollar.

En in andere landen?

Van twee zijden heeft men getracht een overzicht te erlangen van den invloed van de economische depressie op het onderwijs in een groot aantal landen. De resultaten zijn neergelegd, vooreerst in een geschrift van James F. Abel, Chief, Division of Foreign School Systems van het Office of Education te Washington, getiteld „*The effects of the economic depression on education in other countries*”²⁾. Verder deed het Bureau International d'Education te Genève een rapport het licht zien, genaamd „*Les economies dans la domaine de l'instruction publique*”.³⁾

Het is voor mij, gelijk bij veel soortgelijken arbeid, de vraag of dergelijke overzichten-in-vogelvlucht de daarvoor gedane moeite en de kosten loonen. Slechts wie nauwkeurig op de hoogte is met de

¹⁾ Government Printing Office Washington, 1933.

²⁾ Government Printing Office, Washington 1933. Zie ook John Cooper, *Economy in Education*, Stanford University Press California 1933.

³⁾ Genève 1934.

onderwijsorganisatie in de landen, waarvan verslag wordt gedaan, zou er iets aan kunnen hebben, indien de verzamelde gegevens niet juist voor den deskundige te weinig diepgaand waren. Eén indruk zal ieder lezer dezer geschriften echter blijven; dat, gelijk ik reeds aanduidde, salariskorting, vergroting van klassen, concentratie van scholen, stopzetting van den schoolbouw, verhooging van schoolgelden, vermindering van de credieten voor leermiddelen enz. geen specifiek Nederlandsche verschijnselen zijn, maar allerwege worden aangetroffen. Het kan hem tot troost strekken in eigen zorg en leed.

Maar het zou onjuist zijn, indien dit onze éénige leering bleef. De crisis, welke thans onze cultuur bedreigt, dient als een ernstig *menetekel* te worden beschouwd. Zij maant ons tot bezinning. Is het niet de economische ontwikkeling die in menig opzicht beslist over het voortbestaan eener cultuur? Is het niet juist de versterking der economische grondslagen, die blijkens de lessen der historie den ondergang daarvan kan veroorzaken?

In tijden als deze rust op de dragers der cultuur een groote verantwoordelijkheid. Zeker, zij zijn niet aansprakelijk voor het economisch verval, maar het is om der wille van het lijfsbehoud der cultuur-organisaties wel hun zaak om door het betrachten van een weloverwogen economie het verval dezer organisaties te verhoeden.

Ziet hier wat men *Kulturwirtschaft* genoemd heeft. Gerhard Menz wijst er in zijn aldus getitelde studie¹⁾ op, dat de verzorging van het cultureele leven en cultureele praestaties zelf mede vallen onder economische wetten, economische functies zijn en in elk geval voor hun doorvoering economische maatregelen noodig hebben.

Zullen zij mogelijk zijn en blijven, dan hangt dat af van het beschikbaar zijn van de noodige stoffelijke middelen, doch niet minder van een doelmatige organisatie van het gebruik daarvan. Daarom moet de groote vraag van dezen tijd zijn: hoe is de cultuur, of — om ons tot ons onderwerp te bepalen — hoe is ons onderwijs te organiseren, zóó dat het ook in onze dagen economisch stand kan houden?

De teekenen der tijden manen met groote stelligheid tot rationalisatie en coördinatie. Het ligt niet in mijn bedoeling de mogelijkheden, welke daartoe ook in het Nederlandsche schoolwezen nog besloten liggen, in dit artikel verder te onderzoeken. De weg daartoe is bij verschillende takken van onderwijs reeds ingeslagen. Maar er valt meer te doen. Bij velen leeft de overtuiging, dat om een strengere

¹⁾ Leipzig 1933.

schifting der leerlingen naar hun capaciteiten paedagogisch en financieel voordeel brengen zou. Uit het Gencefsche rapport, bovenvermeld, blijkt,¹⁾ dat in Oostenrijk, Dantzig, Finland en Polen op deze wijze reeds veel is bereikt. Uit deze landen wordt gemeld: een groote vermindering van het aantal zitten-blijvers door een strengere en meer oordeelkundige selectie der leerlingen naar hun capaciteiten. Uit Hongarije en Bulgarije komen berichten omtrent soortgelijke maatregelen. Het ware onverantwoordelijk, indien ons land de mogelijkheden tot stelselmatiger verdeeling van het leerlingen-materiaal, welke de wetenschap thans biedt, ongebruikt zou laten. Wanneer het alternatief luidt: ordening of afbraak, efficiency of ondergang — en zoo staat het — kan de keus niet twijfelachtig zijn.

§ 3. *Hoe het schoolwezen tot den bloei van het economische leven bijdraagt.*

Wij hebben in de vorige paragraaf met een reeks van exacte gegevens aangetoond wat ons schoolwezen jaarlijks vraagt. De moeilijkheid, waarvoor wij thans staan is, dat de kosten zich betrekkelijk gemakkelijk in cijfers laten vastleggen, maar de baten moeilijk in getallen zijn uit te meten.

Dit laatst is wel eens geprobeerd.

Zoo heeft, gelijk ik elders al eens heb medegedeeld, het *Office of Education*, het groote studie-instituut van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, getracht het economisch belang eener krachtige zorg van het onderwijs statistisch te bewijzen.²⁾ Het heeft daartoe voor verscheidene staten een onderzoek ingesteld naar de verhouding van de onderwijsuitgaven per hoofd der bevolking eenerzijds en het inkomen en vermogen per hoofd anderzijds.

De uitkomst van dit onderzoek was, dat staten, die het hoogste inkomen per hoofd hebben, gewoonlijk 10 of 20 jaar te voren per hoofd het meest voor onderwijsdoeleinden hebben uitgegeven. Klaarblijkelijk — zoo schrijft de leider van dit onderzoek — is deze voorafgaande uitgave voor het onderwijs op het inkomen van invloed geweest.

In het vermogen van de verschillende staten weerspiegelt zich de betekenis van het onderwijs niet zoo spoedig. Het effect is hier niet zoo sprekend als bij het inkomen. Toch blijkt dat bij rangschikking der staten naar de grootte van het vermogen per hoofd of bij vergelijking van de absolute cijfers, het resultaat hetzelfde is als bij het

¹⁾ Blz. 32 vlg.

²⁾ *Education pays the State*, 1925.

inkomen: de staten, die het meeste voor het onderwijs uitgaven, vertoonen later het grootste vermogen per hoofd. Ook het omgekeerde is, met enkele uitzonderingen waar: staten, die minder voor onderwijs uitgaven, hadden 10 of 20 jaar later een kleiner vermogen per hoofd.

Voorts tellen de staten met de hogere onderwijsuitgaven per hoofd gewoonlijk minder analphabeten, terwijl de staten met lagere uitgaven voor het onderwijs per hoofd een hoger percentage analphabeten hebben. Hooger inkomen en vermogen per hoofd worden meestal gevonden in de staten met de lagere percentages analphabeten.

De conclusie, waartoe deze studie den leider van het onderzoek voert, is deze:

Ondanks de in het oog loopende moeilijkheden, welke aan het statistische bewijs van zoo iets verbonden zijn, blijkt, dat gelden, die op de juiste wijze voor onderwijsdoeleinden worden aangewend, den staat ten goede komen, wíl zij bijdragen tot verhooging van het inkomen en het vermogen, medewerken tot vermindering van het analphabetisme en eindelijk zoowel betere gelegenheid bieden tot zelfontwikkeling en ontplooiing van den mensch als leiden tot verhooging van den levensstandaard.

Men is in Amerikaansche statistische publicaties soms wat vlug met conclusies. Spreekt een propagandistische bedoeling bij het opstellen eener berekening mede, dan noemt men daar gaarne bewijs wat wij liever als vermoeden of waarschijnlijkheid zouden betitelen. Ook dit onderzoek overtuigt, hoe treffend de uitslag zij, alleen de overtuigden.

Meer waarde hecht ik aan een meer recent onderzoek, ¹⁾ dat eveneens in Noord-Amerika werd ingesteld, zich evenwel afspeelde op een meer beperkt gebied, en betrekking had op een bepaalde groep personen van wie velerlei bijzonderheden bekend waren en hetwelk ten doel had vast te stellen niet welken invloed het onderwijs in 't algemeen, doch speciaal het land- en tuinbouwonderwijs heeft op de welvaart van de landbouwers, aan wie het genot van zulk onderwijs te beurt valt. In het onderzoek werden betrokken 150 farmers in Virginia. Een gedeelte van hen had op de High School land- en tuinbouwonderwijs genoten, het andere deel had weliswaar de High School bezocht, doch andersoortig onderwijs gehad. De welvaart van elk dezer beide groepen werd nu vergeleken. Niet zoo maar, ruwweg. Er werd een minutieus onderzoek ingesteld naar alle factoren, die van invloed kunnen zijn op de resultaten van het boeren-

¹⁾ *The Earning Ability of Farmers who have received vocational training*, Washington 1933.

bedrijf, zooals de ligging, de aard van het bedrijf, den leeftijd van den bedrijfsleider, het aantal jaren gedurende welke hij de High School bezocht, de gemiddelde cijfers op deze school behaald voor de gezamenlijke vakken, het aantal jaren praktijk sedert het verlaten van de High School, de grootte van de farm, de grootte van het in cultuur gebrachte gebied, het geïnvesteerde kapitaal, de positie van den farmer (eigenaar, zaakwaarnemer, pachter), de lichamelijke gesteldheid van den farmer en zijn nationaliteit en ras. De bedrijfsresultaten werden gedurende een periode van twee jaren, 1930 en 1931, door deskundigen opgenomen. De farmers waren onbekend met het ware doel van het onderzoek.

Bij het treffen van vergelijkingen werd nu met alle, zoo juist opgesomde, bijzonderheden rekening gehouden. De resultaten waren als volgt:

In elk type van cultuur behaalden geschoolde boeren voor hun arbeid een grooter inkomen dan niet geschoolde boeren. Het gemiddelde arbeidsinkomen van de ongeschoolde boeren was 549 dollar, dat van de geschoolde 860 dollar of 311 dollar meer. Dit is een belangrijk verschil vooral als men rekent met de abnormale omstandigheden in het bedrijf gedurende de jaren van het onderzoek. Het gemiddelde inkomen van de groep der geschoolden was 163 % van dat van de groep ongeschoolden.

Men merkte op, dat de opbrengst der velden bij de geschoolden grooter was dan bij de ongeschoolden, dat de geschoolden hun producten gunstiger over het land verdeelden, dat zij een betere boekhouding en een meer economische bedrijfsleiding voerden. Ook wisten de geschoolden zich door coöperatieven inkoop grotere voordeelen te verschaffen. In de boerenorganisaties waren ze „tweemaal zoo actief” als de ongeschoolden.

Slechts op grond van nauwkeurige kennis van de wijze waarop en alle omstandigheden, waaronder deze enquête werd ingesteld, zou het mogelijk zijn dit onderzoek naar waarde te schatten. In onderscheid met dat, waarvan zoo straks melding werd gemaakt, maakt het echter den indruk van groote zorgvuldigheid ten aanzien van de methode en gepaste voorzichtigheid in de gevolgtrekkingen. De gunstige uitwerking van de betrokken soort van onderwijs is hier inderdaad aannemelijk gemaakt.

Soortgelijke onderzoeken zijn mij voor andere vormen van opleiding niet bekend. In vele gevallen zouden zij ook uiterst moeilijk zijn door te voeren. Het tijdstip is nog ver verwijderd, waarop wij de economische waarde niet slechts van allerhande soort van vakoplei-

ding maar ook van de onderscheidene stadia der algemeene vorming in geldbedragen kunnen uitdrukken! En zoo zullen wij tegenover de nuchtere cijfers op de debetzijde der rekening, waarover wij in de vorige paragraaf handelden, op de creditzijde de uitkomsten moeten plaatsen onzer incidenteele waarnemingen en ons subjectief waardeeringsoordeel. Hier ligt, gelijk bekend, een oorzaak van veel strijd. Het is een feit, dat de taxatie van de zijde der leiders van ons economische leven niet immer zóó hoog uitvalt, als gezien de groote jaarlijks gebrachte offers, mocht worden verwacht. Ik herinner slechts aan het Rapport van de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel en aan de enquête, door de Redactie van De Telegraaf in 1930 bij verscheidene vooraanstaande personen uit handel en industrie ingesteld. Het opmerkelijke in de van die zijde geëfende kritiek is, dat de gesignaleerde tekortkomingen niet bestaan in het ontbreken bij de oud-leerlingen van bepaalde met het oog op de productie noodzakelijke technische vaardigheden, doch in de te geringe bijdrage der school tot de vorming van het karakter en de verstandelijke vermogens harer leerlingen. Juist de algemeen menschelijke eigenschappen blijken bij de waardeering dezer critici veel gewicht in de schaal te leggen. Daarom mag hun oordeel ook niet met een beroep op de mensch-vormende taak van het onderwijs worden terzijde geschoven. Er is een hooge mate van overeenstemming tusschen de eischen van de zijde van het cultureele en die van den kant van het economische leven aan de school gesteld. Wanneer de school zich meer dan tot nu toe het geval is, zal richten op de ontplooiing van initiatief en verantwoordelijkheidsgevoel, wanneer zij haar leerlingen meer dan thans zal opvoeden tot zelf-denken en zelf-doen en ze zal leeren werken en samen-verken, zal zij daarmede niet slechts de menschelijke waarde, maar ook de economische waarde van haar arbeid verhoogen.

* * *

Tot dusver spraken wij nog uitsluitend over den dienst, welke de school aan het economische leven bewijst door de vorming van maatschappelijke werkers. Het is niet de eenige wijze, waarop de school de welvaart dient. Ik wil nog afzonderlijk de aandacht vestigen op de taak, welke het schoolwezen verricht als maatschappelijk sorteerinstituut. Het is voor het bedrijfsleven van eminent belang den rechten man op de rechte plaats te hebben. Men zou zich kunnen denken, dat tot verzekering daarvan aan de opname in eenigerlei functie een onderzoek voorafging in den vorm van een toelatingsexamen. Daarvan zijn voorbeelden in verleden en heden bekend. Maar hoe grooter de

aandrang tot maatschappelijke posities wordt, des te minder beantwoordt dit middel aan het doel, des te grooter ook worden de bezwaren voor hen, die candidaten moeten aannemen. En omdat men nu eenmaal niet kan afzien van het constateeren van de noodige voorbereiding, moet deze zaak worden toevertrouwd òf aan een bijzondere instelling — staatsexamen, onderzoek door bureau voor beroepskeuze — òf en dit is veel eenvoudiger, die taak moet aan de verschillende opleidingsinstellingen worden toevertrouwd. Dit laatste heeft het groote voordeel, dat die instellingen met de persoonlijkheid van den candidaat bekend zijn. Het oordeel van de leerkrachten komt zoodoende tot zijn recht. Door toezicht en erkenning vanwege de Overheid krijgt het einddiploma zijn eigenlijke waarde. Zoo vervult de school de taak van maatschappelijk voor-sorteerapparaat, waarin de jonge menschen in verschillende rubrieken worden gesorteerd.

Reeds aanstonds wordt er uit de leerlingen der volksschool een aantal geschild, dat naar het buitengewoon onderwijs, bestemd voor doofstommen, blinden, zwakzinnigen, slechthoorenden, enz. wordt verwezen.

Na het doorloopen der lagere school gaat een deel naar de u.l.o.-school, een ander deel naar de ambachts- en meisjesnijverheidsscholen, weer een andere groep bezoekt de middelbare school of het gymnasium. Van de laatstgenoemden geniet een klein aantal nog een universitaire opleiding. Zoo ontstaan maatschappelijke rubrieken: oud-leerlingen van scholen voor buitengewoon onderwijs, personen met alleen maar lagere schoolopleiding, oud-leerlingen van u.l.o.-scholen, hogere burgerscholen of gymnasia, academische gegradueerden.

Ons economische leven gebruikt deze menschentypen op verschillende wijze, in veel gevallen alleen maar afgaande op de sortering door het schoolstelsel.

Binnen elk van de genoemde schoolsoorten vindt automatisch weer een nadere sortering plaats. De leerlingen der scholen van zwakzinnigen worden onderscheiden in imbecillen en debielen. De leerlingen der andere schooltypen naar de vraag of zij het einddoel der school bereikten en zoo niet, uit welke klasse zij haar hebben verlaten. De universiteit classificeert met verschillende graden en titels. Een nog nauwkeuriger sortering geven de schoolrapporten en de getuigschriften bij het verlaten der school, waarop soms de cijfers vermeld staan. Zoo ontvangt elk mensch een stempel, dat wel niet uiterlijk op hem staat afgedrukt en dat ook wel wat uitslijt, maar hem toch trouw het leven door vergezelt. Een bepaalde afstempeling verleent zekere rechten. Wij kennen de lange lijsten van de bevoegdheden, welke het

einddiploma der H.B.S. of van een Handelsschool geeft en van de posten, waartoe het m.u.l.o.-diploma toegang verleent. Voorzooover er geen lijsten bestaan, is er wel de ongeschreven wet krachtens welke voor een bepaalde functie menschen met een bepaald stempel worden bestemd. Het sorteerstempel is tevens toegangsbewijs.

Nu ben ik allerminst blind voor de bezwaren, welke dit systeem aankleven.

Het sorteer-apparaat werkt allerminst onfeilbaar. De school huldigt andere normen dan het leven. De waardeering der school klopt daardoor vaak niet met die van de maatschappij. Het is een bekend feit, door tal van roemrijke voorbeelden geïllustreerd, dat schoolknaphed en levenssucces allerminst plegen samen te gaan.

Daarbij komen de maatschappelijke oorzaken, welke ertoe leiden, dat in veel gevallen niet iemands geestelijk en verstandelijk maar zijn financieel kunnen over zijn opleiding beslist. Het is een notoir feit, dat onze middelbare scholen door tal van leerlingen worden bezocht, die beter plaats zouden maken voor anderen, die wel de gaven maar niet de middelen bezitten om deze opleiding te volgen. Aan onze universiteiten studeeren velen, aan wie dit voorrecht allerminst is besteed. Met hangen en wurgen wordt soms nog het einddiploma of de academische graad behaald, maar men kan de overtuiging niet van zich afzetten, dat de vlag de lading niet dekt en het sorteer-apparaat heeft gefaald.

Ook mag men zich afvragen of het economische leven gemakshalve niet soms te veel op de school vertrouwt, of het wel voldoende kansen laat aan het talent, dat niet in een schoolgetuigschrift staat uitgedrukt.

En toch! In zijn Rapport aan de Constituante omschrijft Talleyrand het onderwijs als: „l'art plus ou moins perfectionné de mettre les hommes en toute valeur, tant pour eux que pour leur semblables, de leur apprendre à jouir pleinement de leur droits, à respecter et remplir facilement tous leur devoirs, en un mot à vivre heureux et à vivre utiles, et à préparer ainsi la solution du problème le plus difficile peut-être des sociétés, qui consiste dans la meilleure distribution des hommes.” Inderdaad, van het oogenblik, dat met de standen wordt afgerekend, een uiterst moeilijk probleem, dat van de „beste distributie der menschen”. Ons schoolwezen bewijst de maatschappij geen geringen dienst door deze voor te bereiden.

Wij handelden over de opleiding en sorteering van producenten. Daarmede is de bijdrage van de school tot den bloei van het eco-

nomische leven echter niet uitgeput. De school vormt ook den consument en dat is evenzeer een zaak van eminent gewicht. Onze hedendaagsche productie veronderstelt een bevolking op een zeker ontwikkelingsniveau. In een land van analphabeten waren zij ondenkbaar.

Het is immers niet voldoende, dat wij moderne productiemiddelen en bekwame producenten hebben, er moet ook een publiek zijn, dat van het bestaan der producten door middel van prijscouranten en advertenties kan kennis nemen, dat ze kan gebruiken en ze daarom koopt. Wat heeft men aan auto's, wanneer er niet een publiek is, dat daarmede met zekere kennis van zaken weet om te gaan. Wat heeft men aan schrijfmachines, wanneer er geen schrijvers zijn, die zich daarvan kunnen bedienen. Wat baten boeken als er geen lezers zijn. Met het ontwikkelingspeil stijgen de behoeften der bevolking en nemen dus de mogelijkheden van den producent toe.

De vraag is gesteld of de school juist in dezen crisistijd in dit opzicht niet een bijzondere taak heeft. Allerwege dalen thans de inkomsten, zij komen in wanverhouding te staan tot de uitgaven en wijl er geen middel is om de inkomsten weer te doen stijgen, blijft er niet anders over dan de verlaging der uitgaven. Wij moeten, zoo zegt men, komen tot verlaging van den levensstandaard. Laten wij ons echter niet ontveinzen, dat de productie daarvan den terugslag zal ondervinden! De koopkracht neemt af en de afzet loopt terug.

Deze omstandigheden zijn wel zeer geschikt om de juistheid te doen gevoelen van het betoog van Filene in zijn *Successful living in the Machine Age*¹⁾. Deze schreef: „every business is so completely dependent upon the mass consumer's dollar, that every business-man, when he discovers the situation, must soon be fighting to preserve that dollar as earnestly and as constantly as he can be dependend upon the fight for the preservation of his own business.”

Dat was het leidend motief bij de bijeenroeping van het merkwaardig congres, dat in October van het vorig jaar te Brussel heeft plaats gevonden, het Congres tot Opvoeding van den Kooper.²⁾ Efficiency bij het koopen is, zoo begreep men, niet slechts het belang van den kooper zelf maar ook dat van den producent, die zoo krachtig mogelijk moet strijden voor het behoud van de koopkracht.

Een groot deel van het publiek moet het koopen eigenlijk nog leeren. In de productie kent men in onzen tijd de uiterste rationalisatie. Getracht wordt te komen tot zoo doelmatig mogelijke bedrijfs-

¹⁾ Londen 1932, zie bl. 50.

²⁾ De Zakenwereld, October 1933.

voering. In de consumptie daarentegen wordt bijna alles nog door de traditie beheerscht. Hoe weinig huisvrouwen streven er bewust naar hun huishoudgeld zoo rendabel mogelijk te maken! Zij zijn slechts huishoud-dilettanten, die geloofden, dat met den trouwring ook wel het verstand zou komen.

Hoeveel geld wordt er onnoodig uitgegeven, omdat de huisvrouw de voedingswaarden van bepaalde artikelen niet voldoende kent en zij „veel” en „zwaar” met „goed” en „voedzaam” verwart? Hoeveel gaat in het huishouden verloren omdat de huisvrouw niet weet hoe zij restanten practisch kan verwerken?

Zulk gebrek aan efficiency vindt men nu ook bij de wijze van koopen.

Laat mij dit met enkele voorbeelden toelichten.

Het eerste ontleen ik aan het congresverslag. „Men bekijke”, zoo lees ik daar, „eens de staalkaarten van een fabriek b.v. van gewatteerde dekens. Wij willen zeker geen pleidooi houden voor dekens in eenheidskleur, maar moeten er nu heusch bijv. alleen in rose zeven verschillende nuances zijn? Die de op haar rijk assortiment prat gaande zaak natuurlijk alle zeven in voorraad heeft, terwijl het publiek even natuurlijk naar een achtste nuance vraagt en zich pijnlijk verbaasd toont, wanneer deze in deze prima zaak niet voorhanden blijkt?”

Gelukt het, het publiek minder veeleischend te maken, en het zijn eischen inzake een zoo uitgebreid mogelijke keuze te doen beperken, dan beteekent dit voor den detailhandelaar het aanhouden van kleinere voorraden, dus minder vastgelegd kapitaal, kleinere opslagruimten, minder onderhoudskosten, kleiner verlies aan verlegen artikelen, derhalve vermindering zijner onkosten, grootere winsten en/of lagere verkoopprijzen.

Ditzelfde geldt ook bij het inkoopen der dagelijksche levensbehoefden. De Nederlandsche huisvrouw beklaagt zich over de groote prijsverschillen b.v. van de groente aan de markt en die aan huis, maar tegelijkertijd verlangt zij, dat zich elken morgen een rijdende groentewinkel bij haar aanmeldt met een volledige sortering.

Men acht de vleeschprijzen hoog, doch stelt er prijs op, 'smorgens zijn vleesch te bestellen en het enkele uren later thuis te ontvangen precies van de soort en qualiteit, welke men dien morgen in 't hoofd heeft gekregen.

Kan men het publiek opvoeden tot beperking van de keuze, tot een zekere mate van standaardiseering, dan ware een verlaging van levenskosten mogelijk zonder dat het welvaartspeil daardoor merkbaar werd aangetast.

Ditzelfde geldt van de levering „franco huis”. Een groot waren-

huis kan zich dit permitteeren. Maar het publiek verlangt deze bediening ook van den gewonen middenstander met het gevolg niet slechts, dat de leveringskosten een stuk van diens winst opvreten maar ook, dat de kosten van het gekochte object met de lasten daarvoor worden verhoogd.

Het Brusselsche congres zag hier een taak van de school. Het vroeg o.m.

„Voorlichting omtrent de voedingswaarde der levensmiddelen reeds op de school maar dan op praktische wijze”.

„Opname in het leerplan van het laatste schooljaar van lessen in het koopen, door middel van budgetteeren van het inkomen en rationeele verdeeling van het huishoudgeld.”

Inderdaad, niet slechts voor de huishoudscholen en cursussen in de landbouwhuishoudscholen ligt hier een taak. Het is typisch onderwijs voor het vervolgonderwijs voor meisjes en misschien is het mogelijk in de hoogste klassen der school voor gewoon lager onderwijs en in de scholen voor uitgebreid lager onderwijs de toekomstige huisvrouwen door dergelijke voorlichting op haar taak voor te bereiden.

Inhoudsopgave van den vijftienden Jaargang.

VERHANDELINGEN EN BESCHOUWINGEN.

	Bladz.
Dr. K. F. Proost. Zomergenogens	1
H. Gordeau. Het zomerwerk van het Nederlandsch Jongelings- verbond	6
J. M. van Veen. Het zomerwerk van de Vrijzinnig Christelijke Jeugd Centrale	13
Bernard Verhoeven. Katholiek Zomerwerk	17
Dr. W. Banning. Woodbrookers-zomerwerk	20
P. Voogd. Uit het zomerwerk der moderne Arbeidersbeweging	24
H. Ch. G. J. van der Mandere. De programma's der Volks- universiteiten 1933—'34	27
Dr. P. J. Kruyt. Arbeid en vrije tijd als sociologies probleem	33
J. A. Berger. Werkloozenzorg in Nederland	46
G. Ph. Selman. Gezonde groei der Nederlandsche Speeltu- beweging	69
Prof. Dr. Carl Mennicke. Arbeid en vrije tijd in den loop der eeuwen	66
E. C. Knappert. De feesten van de Decembermaand	79
Willy Harttorff. Schoolvereniging en Jeugdbeweging	87
Dr. J. Luning Prak. Een belangwekkend Rapport	90
N. C. Winkel. De groei van den vrijen tijd	97
K. Gaulhofer. Freizeit und Leibesübungen	106
J. A. Josephus Jitta. Een geslaagde poging tot tewerkstelling van jeugdige werklozen	121
Ida Heyermans. De beteekenis van sommige feesten voor kind, jongere, volwassene en gemeenschap	126
G. van Veen. Creatieve werkloosheid	129, 161
A. H. v. d. Hoeve. Het vraagstuk van den vrijen tijd en de school	138
J. A. Sellenraad. Vrije tijd	163
Drs. J. C. van Wijk. Werkloosheid en Jeugd	169
A. H. Gerhard. Onderwijs-Statistieken	173, 193
H. v. d. Vliet. Paedagogiek en Beroepskeuze-voorlichting	178
W. Kwechsilber. Kulturelle Schaden der Arbeitslosigkeit	199
S. Algra. Volksopvoeding	208
Ida Heyermans. Een onderzoek in Amerikaansche gezinnen van werklozen	216
A. H. Gerhard. De geest van het onderwijs in het huidige Duitschland	221

Prof. Dr. Ph. Kohnstamm. Aansluiting van Middelbaar en Hooger Onderwijs	229
Dr. Ph. J. Idenburg. Studie, crisis, studiecrisis	248
L. C. T. Bigot. Het ontwerp-Kweekschoolwet	262
Prof. Dr. Carl Mennicke. Geestelijke leiding.	269, 306
P. Voogd. Liefde voor de natuur in verband met de besteding van de vrije tijd.	276
Gr. G. Smit. Mogelijkheid van samenwerking tusschen ver- schillende instanties, welke zich bezighouden met ontwik- keling op het platte land	283
G. Bühler-Boerma. Het dorps huis als plaatselijk centrum voor maatschappelijk werk op het platteland	290
L. C. T. Bigot. Tien jaren Dalton	314
Dr. Philip J. Idenburg. De School en het Economische Leven	325, 337, 365
G. van Veen. Van Zuinigheid en Wijsheid	332
Klaas Toornstra, De invloed van de tijdsomstandigheden op de mentaliteit van de rijpere jeugd	337
Gree Hackenitz. De Invloed van de Jeugd op de tijdsom- standigheden	342
H. Gordeau. De taak der Ouderen	349
J. M. van Veen. Co-referaat	356
J. Pront. Co-referaat	361

BOEKAANKONDIGING.

Koos Vorrink. Om de vrije mensch der Nieuwe Gemeenschap door Ph. K.	159
Het onderwijs in 1930 door A. H. G.	192

FEITEN EN POGINGEN.

Tentoonstelling het middelbaar en voorbereidend hooger on- derwijs en de veranderde maatschappij door I. H.	189
--	-----

70-1575

INHOUD VAN AFLEVERING 11-12.

	Bladz.
De invloed van de tijdsomstandigheden op de mentaliteit van de rijpere jeugd, door Klaas Toornstra	337
De invloed van de jeugd op de tijdsomstandigheden, door Gree Hackenitz	342
De taak der ouders, door H. Gordeau	349
Co-referaat, door J. M. van Veen	356
Co-referaat, door J. Pront	361
De School en het Economische Leven, door Dr. Philip J. Idenburg	365

TOT GELUK GEBOREN

Onder bovengenoemden titel heeft de Maatschappij tot nut van 't algemeen twee boekjes uitgegeven van de hand van Mevrouw J. Riemens-Reurslag. Het eerste deeltje behandelt de opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd. Het tweede deeltje behandelt de periode van de lagere school. De boekjes hebben een uitstekende pers en sinds het verschijnen van het eerste deeltje in September 1927 zijn er in totaal 45000 exemplaren van opgelegd; voor paedagogisch werk in ons land voorzeker een ongehoord getal.

DE PRIJS PER DEELTJE IS f0.60.

Voor vereenigingen per 100 exempl. f 25.— Per 1000 exempl f 200.—

NUTSUITGEVERIJ - CENTRAAL-STATION - AMSTERDAM

De oorspronkelijke rede van
Professor **MENNICKE** op-
genomen in dit nummer
over „Geistige Führung”
in verschenen als no. 4
van de serie

VRIJ-RELIGIEUSE TOESPRAKEN

uitgekomen bij **P. Dz. VEEN**,
te Amersfoort, à 20 cent. —

Het is thans meer dan ooit tijd
om kennis te nemen van
onderstaande Nutsuitgaven:

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS I

door A. H. Gerhard en Ph. Kohnstamm f 1.—

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS II

DALTONSCHOLEN (Uitverkocht)
door L. C. T. Bigot, P. A. Diels en
Ph. Kohnstamm.

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS III

HET VERVOLGONDERWIJS
Rapport met bijlagen . . . f 2.50

DE TOEKOMST VAN ONS VOLKSONDERWIJS IV

HET VERVOLGONDERWIJS TEN
PLATTELANDE, Rapport . f 1.—